

ISBN 978-83-68188-16-5

Karimov U.N.,
Mustayev B.B.

BOGʻ-PARK VA LANDSHAFT SANʼATI TARIXI

 iScience

Warsaw, Poland - 2025

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT ARXITEKTURA-QURILISH UNIVERSITETI

Karimov Ulug'bek Nurmamatovich
Mustayev Bahrom Bahodirovich

BOG'-PARK VA LANDSHAFT SAN'ATI TARIXI

Darslik

**60210400 – Dizayn (landshaft dizayni) ta'lim yo'nalishi
talabalari uchun**

Warszawa - 2025

UO‘K: 712-1.03.032.1.034(4).035(4)

Darslik O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024 yil “27” dekabrda “485”- sonli buyrug‘iga asosan nashrga tavsiya etilgan.

Ilmiy muharrir:

Uralov A.S. – *Arxitektura fanlari doktori, prof.*

Taqrizchilar:

Babakandov O.N. – *Arxitektura fanlari bo‘yicha falsafa dok.(PhD), dotsent v.b.;*

Xatamov K.R. – *Samarqand shahar “Shahar-qurilish loyiha” MCHJ direktori.*

Karimov U.N., Mustayev B.B. Bog‘-park va landshaft san’ati tarixi: Darslik – Warszawa: iScience Sp. z o.o. – 2025. – 434 s.

“Bog‘-park va landshaft san’ati tarixi” fanini o‘zlashtirishdan maqsad talabalarni landshaft dizayni tarixi bo‘yicha nazariy dunyoqarash asoslari va bog‘-parklarni tashkil etish, landshaftlarni shakllantirish va qurish tamoyillari bilan tanishtirishdan iborat.

Fanning asosiy vazifalari talabalarga landshaft dizayni bo‘yicha estetik dunyoqarash asoslarini shakllantirish, landshaft dizayni ilmiy atamalarini o‘zlashtirish, bog‘-park va landshaft san’ati tarixi bilan tanishtirish, mutaxassislik bo‘yicha asosiy fanlarni o‘zlashtirishga yordam beradigan zarur bilim darajasini shakllantirish va amaliy ishlarda landshaft dizayni obyektlari xususan, bog‘-parklar, xiyobonlar hamda boshqa rekreatsiya (sog‘lomlashtirish, dam olish, sayr) maskanlarini hajimli va fazoviy tashkil etish, landshaftlarni shakllantirish va qurish ko‘nikmalarini rivojlantirish, landshaft dizayni uslublari va tamoyillari haqida tushuncha berishdir. Ushbu darslik talabalar bilan bir qatorda sohaga qizishi bor barcha kitobxonga nazariy hamda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega muhim adabiyot sanaladi.

Mazkur darslik Dizayn (landshaft dizayni) ta’lim yo‘nalishi davlat ta’lim standartlari va fan dasturi talablariga moslangan holda tayyorlandi.

Цель освоения предмета «История садово-паркового и ландшафтного искусства» – познакомить студентов с принципами теоретического взгляда на историю ландшафтного дизайна и принципами организации парков и садов, формирования и строительства ландшафтов.

Основные задачи предмета – сформировать у студентов основы эстетического мировоззрения ландшафтного дизайна, освоить научные термины ландшафтного дизайна, познакомить с историей ландшафтного и садово-паркового искусства, сформировать необходимый уровень знаний; учебник поможет студентам освоить основные дисциплины специальности, а также использовать в практической работе объекты ландшафтного дизайна, в частности объемно-пространственную организацию парков, бульваров и других мест отдыха (оздоровительных, рекреационных, прогулочных), развитие ландшафтообразования и строительные навыки, обеспечивающие понимание стилей и принципов ландшафтного дизайна. Этот учебник считается важной литературой, имеющей теоретическое и научно-практическое значение для студентов, а также для всех читателей, интересующихся данной областью.

Данный учебник подготовлен в соответствии с требованиями государственного образовательного стандарта и научной программы по направлению «Дизайн» (ландшафтный дизайн).

The purpose of mastering the discipline “History of Parks and Landscape Art” is to acquaint students with the principles of the theoretical outlook on the history of landscape design and the principles of organization of parks and gardens, formation and construction landscapes.

The main tasks of the discipline are to form the basis of the aesthetic worldview of landscape design for students, to master the scientific terms of landscape design, to introduce them to the history of parks and landscape art, to form the necessary level of knowledge that will help them to master the main disciplines of the specialty, and to use landscape design objects in practical work, in particular, volume and spatial organization of parks, boulevards and other recreation (health, recreation, walking) places, the development of landscape design and construction skills that provide an understanding of landscape design styles and principles. This textbook is considered to be an important literature of theoretical and scientific-practical value for all readers who are interested in the field, as well as for students.

This textbook was prepared in accordance with the requirements of the state educational standards and scientific program in the field of “Design” (landscape design).

ISBN 978-83-68188-16-5

© Karimov U.N., Mustayev B.B., 2025

© iScience Sp. z o. o.

MUNDARIJA

KIRISH	12
I BOB. BOG‘-PARK USLUBLARI (STILISTIKASI)	18
1.1. Bog‘ va parklarning asoslari, uslublari va ularning landshaft dizaynidagi ahamiyati	19
1.2. Bog‘-park san‘atining o‘ziga xos xususiyatlari	41
II BOB. QADIMGI DUNYO BOG‘ VA PARK SAN‘ATI	43
2.1. Qadimgi Misr bog‘ va park san‘ati.....	43
2.2. Qadimgi Mesopotamiya bog‘ va park san‘ati.	48
2.3. Qadimgi Yunonistonning bog‘ va park san‘ati.....	52
2.4. Qadimgi Rimning bog‘ va park san‘ati.....	58
2.5. Qadimgi Sharq bog‘ va park san‘ati.	63
2.6. Qadimgi Hindistonning bog‘ va park san‘ati.	64
2.7. Yaqin Sharq va Kichik Osiyo bog‘ va park san‘ati.	72
III BOB. QADIMGI XITOIY BOG‘ VA PARK SAN‘ATI	76
3.1. Xitoy bog‘- park san‘ati falsafasi.	76
3.2. Xitoy bog‘ining asosiy elementlari.	88
3.3. Xitoy bog‘- park san‘atida kompozitsiya tamoyillari.	106
IV BOB. QADIMGI YAPONIYA BOG‘ VA PARK SAN‘ATI	109
4.1. Yaponiya bog‘ va parklari shakllanishi va shart-shartlari.	109
4.2. Yapon bog‘ining kompozitsiyasi va xususiyatlari.	117
4.3. Yapon bog‘ini qurish tamoyillari va texnikasi	122
4.4. Yapon bog‘larining turlari va ularning xususiyatlari.	143
V BOB. O‘RTA ASRLAR BOG‘ VA PARK SAN‘ATI. KECHKI O‘RTA ASRLAR	150
5.1. Yevropada o‘rta asrlarning bog‘ va park san‘ati.	150
5.2. Granada bog‘lari. Alqambra va Generalife.	157
VI BOB. SHARQ MAMLAKATLARINING O‘RTA ASRLARDAGI BOG‘-PARK SAN‘ATI	165
6.1. Movarounnahr: Samarqand va Buxoroning o‘rta asrlardagi bog‘- saroylari	165
6.2. Temuriylar davlati Hirot va Qobulning o‘rta asrlardagi bog‘lari.	177
6.3. Eron va Turkiyaning o‘rta asrlardagi bog‘-parklari.	190
6.4. Shimoliy Hindiston, Pokiston va Kashmir o‘rta asrlar bog‘-parkchilik san‘ati.	220
6.5. Xitoy o‘rta asrlar bog‘-park san‘ati.	226
6.6. Yaponiya o‘rta asrlar bog‘-parkchilik san‘ati.....	234
VII BOB. UYG‘ONISH DAVRIDAGI BOG‘ VA PARK SAN‘ATI. YEVIROPA BOG‘-PARK SAN‘ATIDA MUNTAZAM USLUBNING SHAKLLANISHI	241
7.1. Italiya bog‘larining arxitekturaviy-rejaviy yechimlari.	241
7.2. Uyg‘onish davrining mashhur italyan bog‘lari.....	243
7.3. Yevropa bog‘-park san‘atida muntazam uslubning tarixiy shakllanishi.	247
7.4. Vo-le-Vikont, Versal, Marli, Shantil‘i va Sen Jermen-an-Le park ansambllari.....	250

VIII BOB. ROSSİYADA BOG‘-PARK SAN’ATI RIVOJLANISH	
XUSUSIYATLARI	263
8.1. Qadimgi slavyanlar bog‘-park san’ati madaniyati.	263
8.2. XVIII asrgacha rus hovli-uylari bog‘-park san’ati.....	265
8.3. Petrovskdan oldingi Rossiya bog‘-park san’ati.	268
IX BOB. XVIII-ASR O‘RTALARI VA XIX-ASR OXIRLARIDAGI	
YEVROPA BOG‘- PARK SAN’ATI	272
9.1. Yevropa bog‘- parklari tarixiy shart-sharotlari va uslubiy xususiyatlari.	272
9.2. Angliya bog‘-park san’ati. Stou va Sefton parki.	273
9.3. Germaniya bog‘-park san’ati.	278
X BOB. XVIII-ASR O‘RTALARIDA ROSSİYADAGI MUNTAZAM VA	
MANZARLI BOG‘-PARKLARI	284
10.1. Rossiya imperiyasidagi muntazam bog‘-parklar san’ati tarixi.....	284
10.2. Rossiyadagi manzara(peyzaj) bog‘- parklari.....	289
10.3. Rossiyada manzara uslubi yo‘nalishining rivojlanishi. Manzara bog‘- parkchiligida klassitsizm.....	294
10.4. XIX asr rus bog‘i va parki san’ati.	297
XI BOB. XIX ASR SHARQ VA YEVROPA MAMLAKATLARINING	
BOG‘-PARK SAN’ATI	300
11.1. XIX asr Sharq mamlakatlari bog ‘-park san’ati. Eron bog‘-park san’ati.	300
11.2. XIX asr Yevropa bog‘ va park san’ati.	303
11.3. XIX asr Yevropa bog‘-park san’atining romantik yo‘nalishlari.	306
11.4. XIX-asrning birinchi yarmida Rossiya bog‘-park san’ati manzara uslubining gullab-yashnashi.	307
XII BOB. XX ASRNING BIRINCHI YARMIDAGI BOG‘ VA PARK	
SAN’ATI	316
12.1. XX asr bog‘-park san’atining stilistik yo‘nalishlarining o‘ziga xosligi.	316
12.2. XX asrning birinchi yarmida bog‘-park san’atining tendentsiyalari.	321
12.3. XX asrning birinchi yarmidagi bog‘-park san’ati obyektlarining xususiyatlari.	323
XIII BOB. XX ASRNING IKKINCHI YARIMI BOG‘ VA PARK	
SAN’ATI	327
13.1. Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmidagi bog‘-park san’atining xususiyatlari va park qurilishi obyektlarining tipologiyasi.	327
13.2. XX asrning ikkinchi yarmidagi bog‘-park san’ati namunalari va ularning xususiyatlari.	330
13.3. XX asr yuz yilligida xorijiy park qurilishining o‘ziga xos xususiyatlari.	334
13.4. Park qurilishi obyektlarining tipologiyasi va ularning xususiyatlari.	336
XIV BOB. SHARQ MAMLAKATLARINING ZAMONAVIY BOG‘-PARK	
SAN’ATI	350
14.1. O‘zbekistonning zamonaviy bog‘-parklari.....	350
14.2. Eron va Turkiyaning zamonaviy bog‘-parklari.	375
14.3. Xitoydagi zamonaviy bog‘-parklar.....	380

14.4. Yaponiyaning zamonaviy bog‘-parklari.	385
XV BOB. XXI ASR BOSHLARIDAGI BOG‘ VA PARK SAN’ATI	396
15.1. Tabiiy sharoitlar. O‘simliklar.	396
15.2. XXI asr boshidagi bog‘-park san’atining o‘ziga xos obyektlari.	400
15.3. XXI asr boshidagi bog‘-park san’atining xususiyatlari.	404
XULOSA	407
ATAMALAR IZOHI (TAYANCH IBORALAR)	409
TALABALAR MA’RUZA MAVZULARNI MUSTAQIL O‘ZLASHTIRISHI	
VA OLGAN BILIMLARINI MUSTAHKAMLASHI UCHUN TEST	
SAVOLLARI	419
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	432

ОГЛАВЛЕНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	12
ГЛАВА I. САДОВЫЕ СТИЛИ (СТИЛИСТИКА)	18
1.1. Виды, стили садов и парков и их значение в ландшафтном дизайне	19
1.2. Особенности садово-паркового искусства	41
ГЛАВА II. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО ДРЕВНЕГО МИРА ..	43
2.1. Древнеегипетское садово-парковое искусство	43
2.2. Садово-парковое искусство древней Месопотамии.	48
2.3. Садово-парковое искусство Древней Греции.	52
2.4. Садово-парковое искусство Древнего Рима	58
2.5. Древневосточное садово-парковое искусство	63
2.6. Садово-парковое искусство Древней Индии	64
2.7. Садово-парковое искусство древнего Ближнего Востока и Малой Азии	72
ГЛАВА III. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО ДРЕВНЕГО КИТАЯ	76
3.1. Философия китайского садово-паркового искусства	76
3.2. Основные элементы китайского сада.	88
3.3. Принципы композиции в китайском садово-парковом искусстве...	106
ГЛАВА IV. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО ДРЕВНЕЙ ЯПОНИИ	109
4.1. Формирование и условия японского садово-паркового искусство ...	109
4.2. Состав и особенности японского сада.	117
4.3. Принципы и приемы устройства японского сада	122
4.4. Виды японских садов и их характеристики	143
ГЛАВА V. СРЕДНЕВЕКОВОЕ САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО. ПОЗДНЕЕ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ	150
5.1. Садово-парковое искусство Средневековья в Европе	150
5.2. Сады Гранады, Альгамбры и Генералифа	157
ГЛАВА VI. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ СТРАН ВОСТОКА	165
6.1. Мавераннахр: средневековые сады-дворцы Самарканда и Бухары.	165
6.2. Средневековые сады Герата и Кабула, государства Тимуридов	177
6.3. Средневековые сады-парки Ирана и Турции	190
6.4. Средневековое садово-парковое искусство Северной Индии, Пакистана и Кашмира	220
6.5. Китайское средневековое садово-парковое искусство	226
6.6. Японское средневековое садово-парковое искусство	234
ГЛАВА VII. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО ЭПОХИ ВОЗРОЖДЕНИЯ. ФОРМИРОВАНИЕ РЕГУЛЯРНОГО СТИЛЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ САДОВО-ПАРКОВОМ ИСКУССТВЕ	241
7.1. Архитектурно-планировочные решения итальянских садов	241
7.2. Знаменитые итальянские сады эпохи Возрождения.	243
7.3. Историческое формирование регулярного стиля в европейском садово-парковом искусстве	247

7.4. Парковые ансамбли - Во-ле-Виконт, Версаль, Марли, Шантийи и Сен-Жермен-ан-Ле	250
ГЛАВА VIII. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПАРКОВОГО ИСКУССТВА В РОССИИ.....	263
8.1. Культура садово-паркового искусства древних славян.....	263
8.2. Садово-парковое искусство русских дворовых домов до XVIII века	265
8.3. Садово-парковое искусство допетровской России	268
ГЛАВА IX. ЕВРОПЕЙСКОЕ САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО СЕРЕДИНЫ XVIII КОНЦА XIX ВЕКА.....	272
9.1. Исторические условия и стилистические особенности европейских парков.	272
9.2. Английское садово-парковое искусство. Парки Стоу и Сефтон	273
9.3. Немецкое садово-парковое искусство	278
ГЛАВА X. РЕГУЛЯРНЫЕ И ЖИВОПИСНЫЕ ПАРКИ РОССИИ СЕРЕДИНЫ XVIII ВЕКА.....	284
10.1. История искусства регулярных парков в Российской империи.....	284
10.2. Ландшафтного пейзажные парки России.....	289
10.3. Развитие направления пейзажного стиля в России. Классицизм в садово-парковом искусстве	294
10.4. Русское садово-парковое искусство XIX века	297
ГЛАВА XI. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО СТРАН ВОСТОКА И ЕВРОПЫ XIX ВЕКА.....	300
11.1. Садово-парковое искусство стран Востока XIX века. Иранское садово-парковое искусство.....	300
11.2. Европейское садово-парковое искусство XIX века	303
11.3. Романтические тенденции европейского садово-паркового искусства XIX века	306
11.4. Расцвет пейзажного стиля русского садово-паркового искусства в первой половине XIX века	307
ГЛАВА XII. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА.....	316
12.1. Своеобразие стилистических направлений садово-паркового искусства XX века	316
12.2. Тенденции садового искусства первой половины XX века	321
12.3. Характеристика предметов садово-паркового искусства первой половины XX века	323
ГЛАВА XIII. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА.....	327
13.1. Характеристика садово-паркового искусства второй половины XX века и типология объектов паркового строительства.....	327
13.2. Образцы садово-паркового искусства второй половины XX века и их особенности.	330
13.3. Особенности зарубежного паркового строительства в столетие XX века.	334

13.4. Типология объектов садово-паркового строительства и их характеристика.	336
ГЛАВА XIV. СОВРЕМЕННОЕ САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО	
СТРАН ВОСТОКА.	350
14.1. Современные парки Узбекистана	350
14.2. Современные парки и сады Ирана и Турции	375
14.3. Современные парки и сады Китая.	380
14.4. Современные парки и сады Японии.....	385
ГЛАВА XV. САДОВО-ПАРКОВОЕ ИСКУССТВО НАЧАЛА	
XXI ВЕКА.	396
15.1. Природные условия. Растения	396
15.2. Уникальные объекты садово-паркового искусства начала XXI века.....	400
15.3. Особенности садово-паркового искусства начала XXI века.....	404
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	407
ОБЪЯСНЕНИЕ ТЕРМИНОВ (БАЗОВЫЕ ФРАЗЫ)	409
КОНТРОЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО	
УСВОЕНИЯ ТЕМЫ ЛЕКЦИЙ СТУДЕНТАМИ И ЗАКРЕПЛЕНИЯ	
ПОЛУЧЕННЫХ ЗНАНИЙ	419
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	432

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION.....	12
CHAPTER I. GARDEN STYLES (STYLISTICS)	18
1.1. Types, styles of gardens and parks and their importance in landscape design	19
1.2. Peculiarities of garden art.....	41
CHAPTER II. ANCIENT WORLD GARDEN AND PARK ART	43
2.1. Ancient Egyptian garden and park art	43
2.2. Garden and park art of ancient Mesopotamia.....	48
2.3. Garden and park art of ancient Greece.	52
2.4. Garden and park art of ancient Rome	58
2.5. Ancient Eastern garden and park art.....	63
2.6. Garden and park art of ancient India	64
2.7. Garden and park art of the ancient Middle East and Asia Minor.....	72
CHAPTER III. ANCIENT CHINESE GARDEN AND PARK ART.....	76
3.1. Philosophy of Chinese garden-park art.....	76
3.2. The main elements of the Chinese garden.	88
3.3. Principles of composition in Chinese garden art.	106
CHAPTER IV. ANCIENT JAPANESE GARDEN AND PARK ART	109
4.1. Formation and conditions of Japanese gardens and parks.....	109
4.2. The composition and characteristics of the Japanese garden.....	117
4.3. Principles and techniques of building a Japanese garden.....	122
4.4. Types of Japanese gardens and their characteristics	143
CHAPTER V. MEDIEVAL GARDEN AND PARK ART. LATE MIDDLE AGES.....	150
5.1. Garden and park art of the Middle Ages in Europe	150
5.2. Gardens of Granada. Alhambra and Generalife	157
CHAPTER VI. GARDEN AND PARK ART OF THE MIDDLE AGES OF THE EASTERN COUNTRIES.....	165
6.1. Movarounnahr: medieval garden-palaces of Samarkand and Bukhara ..	165
6.2. Medieval gardens of Herat and Kabul, the state of the Timurids.....	177
6.3. Medieval gardens of Iran and Turkey.....	190
6.4. Northern India, Pakistan and Kashmir medieval gardening art.	220
6.5. Chinese medieval garden art.....	226
6.6. Japanese medieval garden and park art.....	234
CHAPTER VII. GARDEN AND PARK ART DURING THE RENAISSANCE. THE FORMATION OF A REGULAR STYLE IN EUROPEAN GARDEN AND PARK ART	241
7.1. Architectural and planning solutions of Italian gardens.....	241
7.2. Famous Italian Gardens of the Renaissance.....	243
7.3. Historical formation of the regular style in European garden and park art.	247
7.4. Park ensembles of Val-le-Vicomte, Versailles, Marly, Chantilly and Saint-Germain-an-Le.	250

CHAPTER VIII. FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PARK ART IN RUSSIA	263
8.1. Culture of garden and park art of the ancient Slavs.	263
8.2. Garden-park art of Russian courtyard-houses until the XVIII century.	265
8.3. Russian garden-park art before Petrovsk.	268
CHAPTER IX. EUROPEAN GARDEN AND PARK ART OF THE MIDDLE OF THE XVIII AND THE END OF THE XIX CENTURY	272
9.1. Historical conditions and stylistic features of European parks.	272
9.2. English garden art. Stowe and Sefton Park	273
9.3. German park art	278
CHAPTER X. REGULAR AND SCENIC PARKS IN RUSSIA IN THE MIDDLE OF THE XVIII CENTURY	284
10.1. The history of the art of regular parks in the Russian Empire	284
10.2. Landscape parks in Russia	289
10.3. The development of the direction of the landscape style in Russia. Classicism in landscape gardening	294
10.4. Russian garden and park art of the XIX th century	297
CHAPTER XI. GARDEN AND PARK ART OF THE EASTERN AND EUROPEAN COUNTRIES OF THE XIX CENTURY	300
11.1. XIX century garden and park art of Eastern countries. Iranian garden and park art	300
11.2. XIX century European garden and park art	303
11.3. Romantic directions of XIX century European garden-park art	306
11.4. The flourishing of the landscape style of Russian garden and park art in the first half of the XIX century	307
CHAPTER XII. GARDEN AND PARK ART OF THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY	316
12.1. The uniqueness of the stylistic directions of the XX century garden-park art	316
12.2. Trends in garden art in the first half of the XX century	321
12.3. Characteristics of garden and park art objects in the first half of the XX century.	323
CHAPTER XIII. GARDEN AND PARK ART OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY	327
13.1. Characteristics of garden and park art in the second half of the XX century and typology of park construction objects	327
13.2. Examples of park art in the second half of the XX century and their features.	330
13.3. Peculiarities of foreign park construction in the centenary of the XX century.	334
13.4. Typology of park construction objects and their characteristics.	336
CHAPTER XIV. MODERN GARDEN AND PARK ART OF EASTERN COUNTRIES	350
14.1. Modern parks of Uzbekistan	350
14.2. Modern parks and gardens of Iran and Turkey	375
14.3. Modern parks in China	380
14.4. Modern gardens of Japan	385

CHAPTER XV. GARDEN AND PARK ART AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY	396
15.1. Natural conditions. Plants.....	396
15.2. Unique objects of park art at the beginning of the XXI century.	400
15.3. Characteristics of park art at the beginning of the XXI century.....	404
SUMMARY	407
EXPLANATION OF TERMS (KEY PHRASES)	409
TEST QUESTIONS FOR STUDENTS TO LEARN THE LECTURE TOPICS INDEPENDENTLY AND TO STRENGTHEN THE ACQUIRED KNOWLEDGE	419
LIST OF USED LITERATURE	432

KIRISH

Tabiat va inson borliqning asosiy bug‘ini sanalib, unga ko‘ra yer, suv va o‘simliklar landshaft dizaynining eng asosiy tabiiy komponentlaridan hisoblanadi.

Mamlakatimizda ekologik vaziyatni yaxshilash, transchegaraviy garmisel shamollari va chang-qum bo‘ronlarining atrof-muhitga zararli ta’sirlarining oldini olish maqsadida qator tadbirlar amalga oshirilmoqda. O‘tgan davr mobaynida “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida 588 gektar “yashil bog‘lar”, 662 gektar “yashil jamoat parklari”, Buxoro, Nukus, Xiva va Urganch shaharlari atrofida jami 40 km masofada “yashil belbog‘”lar barpo etildi. Shu bilan birga, umummilliy loyihani samarali davom ettirish bugungi kunda kechiktirib bo‘lmas choralarni ko‘rishni talab etmoqda.

O‘zbekistonda “Yashil makon” umummilliy loyihagini yanada ommalashtirish, ekologiya sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish va ilg‘or texnologiyalarni keng joriy etish hamda “O‘zbekiston - 2030” strategiyasida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.11.2023 yildagi PF-199-son Farmoni qabul qilinishi mamlakatimizda ko‘kalamzorlashtirish faoliyatining dolzarbligini tasdig‘i sifatida landshaft dizayni sohasiga xususan, bog‘-park san‘atiga bo‘lgan e’tibor to bora keng rivojlanmoqda [1].

“Istirohat bog‘lar va yashil zonalarini tashkil etish metodologiyasi” to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 17.08.2018 yildagi 671-son qarori tasdiqlanib, unga ko‘ra istirohat bog‘larini tashkil etish va ulardan foydalanishda davlat-xususiy sheriklikni joriy etish hisobidan investitsiyalarni jalb qilish orqali ularning faoliyatini takomillashtirish imkonini beradi. Bu esa o‘z o‘rnida bog‘-parklar, xiyobonlar va boshqa turdagi rekriatsiya maskanlari landshaftini xususan, turar joy (qishloq, shahar va dala hovlilar), jamoat maskanlari (muassasalar: bog‘cha, maktab, OTM, shifoxona, sanatoriyalar; ofis va savdo obyektlari hudud landshafti va b.), sanoat obyektlari landshafti va boshqa turdagi hududlarni ko‘kalamzorlashtirishda “Bog‘-park va landshaft san‘ati tarixi” faoliyatini keng qamrovli ilmiy-amaliy tadqiq etish lozim [2].

Landshaft dizayni ilk bor “Landshaft arxitekturasini” atamasi sifatida birinchi marta yuz yildan ko‘proq vaqt oldin AQShda (1858 yil, Nyu-york markaziy parki, Frederik Lou Olmsted) birinchi milliy bog‘larning tashkil etilishi munosabati bilan paydo bo‘lgan. Keyinchalik u Yevropaga kirib kelgan. Biroq, bu landshaft arxitekturasining juda qisqa tarixga ega ekanligini anglatmaydi. Aksincha, bu tushuncha bilan birlashgan inson faoliyati qadimgi davrlarga borib taqaladi. Landshaft arxitekturasining rivojlanishini aniq tasavvur qilish uchun atamaning mohiyatini aniqlash, landshaft me’morlari (keyinchalik landshaft dizayni deb yuritilgan) nima qilishini va

ularning kasbi me'morchilikning keng olamida qanday o'rin egallashini tushunish foydalidir.

Zamonaviy tushunchada landshaft dizayni (arxitekturası)- bu umuman insoniyat jamiyati va uning har bir a'zosi hayoti uchun fazoviy muhitni tashkil qilish faoliyati. Taxminan ikki ming yil oldin Rim arxitektura nazariyotchisi Mark Vitruviy Pollion me'morchilikning asosiy fazilatlari bu: foydalilik, mustahkamlik va go'zallik ekanligini aniqladi. Bu ta'rif bizning davrimizda ham to'g'ri bo'lib qolmoqda.

Zamonaviy tilda me'morchilik faoliyati yoki fazoviy muhitni shakllantirish: funktional, texnik va estetik jihatdan amalga oshiriladi va arxitektura inson faoliyatining uchta eng muhim turlarining tarkibiy qismlarini birlashtiradi: fan, texnika va san'at.

Yuqoridagi "Triada"da san'at alohida o'rin tutadi. Aynan obyektning estetik fazilatlari uning umuminsoniy qadriyatlar tizimidagi o'rnini belgilaydi, uni yaratgan odamlarning gumanistik ideallarini tavsiflaydi va uni utilitar-funktional yoki texnik tuzilmalardan ajratib turadi. Ammo shuni esda tutish kerakki, hech bo'lmaganda asosiy texnik vositalardan foydalanmasdan faqat atrof-muhitni estetik jihatdan tashkil qilish mumkin emas.

Arxitektura va landshaft dizayni bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, aslida fazoviy muhitni tashkil qilishning turli shakllari hisoblanadi. Ularning rivojlanishi jamiyat taraqqiyotining butun tarixi davomida yagona oqimda rivojlangan. Me'morchilik kabi landshaft dizayni ham ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar ehtiyojlariga xizmat qilib, o'z davrining fan va texnika yutuqlaridan doimo foydalangan. Landshaft dizaynining ajoyib o'ziga xosligi va uning eng muhim tarmog'i - bog'-park san'ati - maxsus, tabiiy "qurilish materiallari" dan: o'simliklar, suv, toshlar, tuproq, shu jumladan joyning relyefi ham ustunlik qilgan va shunday bo'lib qolmoqda. Ochiq makon muhitini yaratish bo'yicha ishlayotganda ushbu materiallar asosiy hisoblanadi. An'anaviy qurilish materiallari muhim yordamchi rol o'ynaydi. Landshaft dizayneri tabiiy muhit bilan ishlaydi. Ba'zi hollarda bu muhitdan inson ehtiyojlari uchun foydalanish muammosini unga minimal aralashuv bilan hal qiladi. Boshqa qutbda – sun'iy tabiatning yaratilishi, ya'ni arxitektura va dizayn ijodkorligi natijasida yuzaga keladigan ochiq joylarning yangi muhitini shakllantirishda turli xil kombinatsiyalardagi ikkala tendentsiya ham landshaft dizaynining rivojlanish tarixi davomida kuzatilishi mumkin. Landshaft dizaynining umume'tirof etilgan arxitektura amaliyotiga nisbatan o'ziga xos xususiyati estetik va gumanistik tamoyilning ustun rolidir. Atrof-muhitni shakllantirishning funksional va texnik jihatlari, ularning barcha ahamiyatiga qaramay, landshaft dizaynida quyi o'rinni egallaydi. Bu sifat landshaft dizaynini san'at turi, ya'ni bog'-park san'ati sifatida keng tushunishga olib keldi. Landshaft dizayni faoliyatining eng

muhim yoʻnalishi bu shahar ochiq maydonlarini tashkil etishdir. Yaqin vaqtlargacha bu ish bino va inshootlar uchun mikro muhit yaratish zaruriyatidan kelib chiqqan holda arxitektura ijodkorligining qoʻshimcha muammosi hisoblanib kelinardi. U koʻkalamzorlashtirish, kichik shakllarni loyihalash deb nomlangan koʻpincha zarur professional arxitektura taʼlimiga ega boʻlmagan odamlar tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan birga, oʻtmishda turli davrlarda shaharning ochiq maydonlarini yaratishda yirik meʼmorlar va shaharsozlik mutaxassislari ishtirok etganligini aytmalik mumkin emas. Landshaft dizaynining asarlari agoralar (qadimgi yunon shahar-davlatlaridagi bozor maydoni), forumlar va antik davrdagi piyodalar koʻchalari, Uygʻonish davri, barokko va klassitsizm yodgorliklari va favvorolari joylashgan maydonlar edi. Oʻtmishdagi landschaft arxitekturasining ajoyib asarlari qatoriga, masalan, Rimdagi Kapitoliya maydoni, uning zinapoyalari, yoʻlaklari, Mikelandjelo tomonidan yaratilgan haykaltaroshlik asarlari yoki Sankt-Peterburg qirgʻoqlari va koʻpriklari, taniqli meʼmor Feltenning va boshqa bir qator meʼmorlar asarlari, shu bilan birga Amir Temur va Temuriylar bunyod etgan bogʻ-rogʻlarni alohida eʼtirof etgan holda misol keltirish mumkin.

Asrlar davomida landschaft dizayni bogʻ-park sanʼati bilan koʻchalar, yoʻllar, maydonlar va ularning shaharsozlik elementlarining kompozitsiyalarini yaratish sanʼati bilan uygʻunlikda shakllangan. Va muhitlarni joylashtirishda har doim ikkita parallel yoʻnalish mavjud edi: muntazam-geometrik va goʻzal tabiiylikka taqlid qiluvchi manzara uslubi. Ular hech qachon bir-birlarini butunlay chetlab oʻtishmagan. Axir, hatto eng muntazam geometrik rejalashtirish kompozitsiyalari ham doimo tirik tabiiy muhitga mos keladi. Va, aksincha, hech qanday, hatto eng erkin, manzarali rejalashtirish ham geometrik jihatdan toʻgʻri elementlarsiz tashkil etib boʻlmaydi.

Zamonaviy landschaft dizaynerining faoliyati “Arxitekturaviy loyihalashga kirish”, “Arxitekturaviy grafika usullari 1”, “Asosiy dizayn”, “Umumiy Botanika”, “Arxitekturaviy loyihalash 1”, “Arxitektura obyektlarini topografik suratga olish”, “Bogʻ-park va landschaft sanʼati tarixi”, “Tuproqshunoslik”, “Oʻsimliklar fiziologiyasi”, “Kompyuterda loyihalash”, “Landschaft loyihalash studiya fani 1”, “Landschaft qurilmalari” va boshqa bir qator fundamental fanlardan nazariy va amaliy oʻzlashtirilgan bilim koʻnikmalariga asoslanadi. Tabiiyki, yuqori professionallikka boʻlgan talablar landschaft dizayni sohasining doimiy diqqat markazida boʻlib qolmoqda. Va bunda talabalar sohaviy professionallikka bogʻ-park sanʼati tarixiy tajribalarining asosiy tayanch tushunchalarini yaxshi bilishi orqali erishadilari.

Bugungi kunda landschaft dizayni sohasida “Bogʻ-park va landschaft sanʼati tarixi” fani yetarlicha oʻrganilmagan. Ular landschaft dizaynining

boshqa sohalari chetga surib, asosan bog'-park va landshaft san'ati tarixini ko'rib chiqadilar. Shu bilan birga, landshaft bog'dorchilik san'ati odatda mintaqaviy mansubligi asosida baholanadi. Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi va jamiyatning badiiy rivojlanishi uchun o'ziga xos shart-sharoitlar fonga o'tadi. Dalil va hodisalarning tarixiy ketma-ketligi, uzluksizligi va o'zaro bog'liqligi zaruriy yoritilishga ega emas, bog'-park san'ati bir-biridan va tevarak-atrofdan ajratilgan hodisalar majmui sifatida namoyon bo'ladi.

Darhaqiqat, landshaft dizayni moddiy va badiiy madaniyatning barcha turlari bilan bir xil oqimda rivojlangan. Va har bir tarixiy davrning o'z mafkurasi, me'morchilik va san'at haqidagi o'z tushunchasi va maqsadi bo'lgan. Landshaft dizayni har bir shakllanish sharoitida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan: qadimgi va quldorlik davrida, Sharqda XX asrgacha davom etgan feodalizm davrida, kapitalistik munosabatlarning shakllanishi va rivojlanishi davrida va nihoyat, bizning davrimizda, ilmiy-texnik inqilob davrida bog'-park san'ati keng qamrovli ommaviy foydalanish xususiyatiga ega holda shakllandi.

Bog'-park san'ati bu- kompozitsiya, perspektiva, yorug'lik va rang nazariyasi qonuniyatlaridan foydalangan holda, tabiiy (o'simliklar, suv, tuproq va boshqalar) va boshqa materiallardan foydalangan holda, ma'lum bir g'oyaviy mazmunni ifodalovchi bog'-parklar va boshqa ko'kalamzorlashtirish obyektlarini yaratish san'ati. Bu landshaft dizaynining fundamental asosi hisoblanadi [2].

Mazkur darslik talabalarda landshaft dizaynining bir qator ko'zga ko'ringan tarixiy va zamonaviy bog'-parklar hamda boshqa landshaft dizayni obyektlarining rivojlanish tarixi, hajmiy-fazoviy tuzilishi, kompozitsion xususiyatlari va badiiy tamoyillarini, shuningdek, ularning arxitektura, shaharsozlik holati va landshaft dizayni bilan bog'liqligini bilish, zamonaviy landshaft dizayni kompozitsiyalaridan tarixiy obidalarining ayrim rejalashtirish xususiyatlarida foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishdir.

"Bog'-park va landshaft san'ati tarixi" fani doirasida talabalar Qadimgi dunyo bog'-parklari san'ati tarixidan to XXI asrning yigirmanchi yillarigacha bo'lgan bog'-parklarning shakllanishi va zamonaviy rivojlanish bosqichlarini o'rganadi. Bu davr Sharq, G'arb, Amerika, Rossiya va Yevropaning ko'plab mamlakatlarini qamrab oladi. Landshaft dizayni obyektlarining paydo bo'lishi va yaratilishi ming yilliklar tarixiga ega bo'lib, Fors, Misr, Ossuriya, Bobil, Xitoy va Yaponiya bog'-parklarining uzoq qadimgi davrlariga borib taqaladi. Qadimgi faylasuflar, tarixchilarning risolalarida, yozuvchilarning asarlarida bog'-parklar tasvirlangan. Masalan, qadimgi yunon faylasufi Platon 12 ming yil oldin mavjud bo'lgan sirli Atlantida haqidagi afsonaviy ta'rifida Poseydonning ulug'vor ibodatxonasi atrofida ko'plab bog'lar mavjudligini ta'riflab o'tgan.

“Bog‘-park va landshaft san‘ati tarixi” fani birinchi bosqich 60210400 – Dizayn (landshaft dizayni) ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun ishchi o‘quv reja, fan dasturi va ishchi sillabus asosida shakillantirilgan.

Ushbu fan “Landshaft dizayni” birinchi bosqich talabalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, fan doirasida talabalar landshaft dizayni uslublari(stilistikasi), bog‘-park san‘atining qadimgi davr, Sharq va Yevropa mamlakatlari o‘rta asrlar va kechki o‘rta asrlar bog‘-parklari san‘ati, Uyg‘onish davridagi bog‘-parklar san‘ati, XVIII va XIX asr Yevropa hamda Sharq mamlakatlari bog‘-parklari san‘ati, XX asr birinchi va ikkinchi yarmi bog‘-park san‘ati, Sharq mamlakatlarining zamonaviy bog‘-park san‘ati va XXI asr boshlari bog‘-park san‘ati xususida keng qamrovli tayanch ko‘nikmalarga ega bo‘ladi [3].

Yuqorida keltirilgan ma‘lumotlar bog‘-park san‘atining o‘ziga xosligini va uni qunt bilan o‘rganishni taqazo etadi. Sharq va Yevropa mamlakatlar bog‘-park san‘ati merosiga doir barcha ma‘lumotlarni birgina darslikka to‘liq sig‘dira olish imkonsiz. O‘rta Osiyo (bugungi kunda Markaziy Osiyo deb yuritiladi), xususan, O‘zbekiston Respublikasi issiq subtropik iqlimda joylashgani sababli, biz uchun issiq quruq iqlimli Sharq xalqlarining o‘tmishdagi bog‘-park yaratish tajribalari alohida e‘tibordir. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, boshqa sohalardagi kabi, bog‘-istirohatchilik san‘atida ham unut bo‘lgan milliy qadriyatlarimizni qayta tiklash, ularni o‘rganish va aniqlash, bog‘-istirohatchiligidagi ilg‘or tarixiy tajribalarimizni amaliyotga tadbiiq qilish, ularni zamonaviy umumjahon tajribalari bilan muvofiqlashtirish kabi dolzarb vazifalar qo‘yilmoqdaki, bular bugungi kunda nafaqat landshaft dizaynerlari va arxitektorlar uchun, balki shaharsozlar, ekologlar, bog‘bonlar, muhandislar uchun ham dolzarbdir.

“Bog‘-park va landshaft san‘ati tarixi” fani bilan tanishish, birinchi navbatda, bulajak landshaft dizaynerlari uchun dastlabki tushunchalar, ko‘nikmalarni ya‘ni, fundamental tayanch bilimlarni o‘zlashtirish imkonini beradi.

Quyida kirish, 15 ta bob va 55 ta bo‘lim, xulosa, atamalar izohi (tayanch iboralar), talabalar ma‘ruza mavzularni mustaqil o‘zlashtirishi va olgan bilimlarini mustahkamlashi uchun test savollari va adabiyotlar ro‘yxatidan iborat bo‘lgan “Bog‘-park va landshaft san‘ati tarixi” fani uchun yaratilgan mazkur darslikda Sharq va Yevropa mamlakatlari bog‘-parklarining qadimgi davrdan to bugungi kundagi “Landshaft dizayni” sohasining tarixiy evolyutsion rivojlanish bosqichlarining asrlar davomida shakllanishi, loyihalash tamoyilari, zamonaviy bog‘-parklar, xiyobonlar va boshqa rekreatsiya maskanlari landshaft dizaynini yaratishdagi o‘rni va ahamiyati bayon etilgan.

Ushbu darslikdagi qisman berilayotgan ma’ruza materiallari, rasmlar va rasm osti izohlari mazkur sohaning mahalliy hamda xorijiy bir nechta mutaxassis olimlari ilmiy faoliyati qo’lyozma manbalarining tahlil va tadqiqiga asoslangan xususan, yoshlar murabbiysi, Turon fanlar akademigi, arxitektura fanlari doktori, professor A.S. Uralov va professor K.D. Raximovning “Sharq mamlakatlarining bog’-park san’ati” o’quv qo’llanmasi hamda N.V. Kriger, N.V. Fominaning “Bog’-park san’ati” o’quv qo’llanmasidan hamda Respublikamiz va xorijiy davlatlarida chop etilgan yangi davriy nashrlar, “Google scholar” sayti maqolalari materiallaridan, internet saytlari materiallaridan foydalanildi va mualliflarning shaxsiy arxividan keltirilgan ma’ruza matni materiallari, foto va chizmalar bilan to’ldirildi.

I BOB. BOG'-PARK USLUBLARI (STILISTIKASI)

1.1. Bog' va parklarning asoslari, uslublari va ularning landshaft dizaynidagi ahamiyati.

1.2. Bog'-park san'atining o'ziga xos xususiyatlari.

Dastlabki bog'lar haqidagi ma'lumotlar qadimiy qo'lyozmalar, tosh bitiklari va rivoyatlar, afsonalar ko'plab xalqlar xotirasida hamon saqlanib qolgan. Ularning yaratilishining hujjatli dalili "Ibtido" kitobi bo'lib, u yerdagi bog'- Qodir Tangrining yaratilish harakati sifatida aytiladi: "Va Rabbii Xudo sharqdagi Adam (Odam alayhissalom) bog'ida jannatni ekdi ...". Insoniyat tarixida yaratilgan birinchi bog'ning o'rni ham ko'rsatilgan - Ikki daryo oralig'idir. Bu Mesopotamiya (Tigr va Yevfrat daryolari orasidagi mintaqa bo'lib, asosan hozirgi Iroq hamda shimoli-sharqiy Suriya, janubi-sharqiy Turkiya va g'arbiy Eron hududlariga mos keladi) hududi, Dajla va Furot daryolarining o'rta va quyi oqimidagi mintaqa (G'arbiy Osiyo), sayyoradagi eng qadimgi sivilizatsiya markazi hisoblangan.

1.1-rasm. a-b-Qadimgi Mesopotamiya joylashgan hududning geografik xaritalari.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Древняя_Месопотамия

Mesopotamiya (Ikki daryo oralig'i)- Dajla va Furot daryolarining o'rta va quyi oqimidagi hudud (G'arbiy Osiyoda). Qadimiy Sharqning madaniy markazlaridan biri. Miloddan avvalgi 4-3 ming yillikda Mesopotamiya hududida ilk davlatlar (Ur, Uruk, Lagash va boshqalar) vujudga kelgan.

Mesopotamiya ba'zan „tamaddun beshigi“ deb ataladi, bunga sabab bu mintaqada Shumer, Akkad, Bobil va Ossuriya saltanatlar bo'lganligidir. Temir asrida Mesopotamiya *Yangi Ossuriya* va *Yangi Bobil* imperiyalari, keyinchalik *Axamoniylar* hukmronligi ostida bo'ldi (1.1-a-b-rasm).

VII asr Islom fathigacha Sosoniylar tomonidan boshqarilgan bu hudud fath(biror bir davlatni bosib olish, qo'lga kiritish)dan so'ng Iroq degan nom bilan ataladigan bo'ldi. "...Va Rabbiiy Xudo odamni olib, uni o'stirish va saqlash uchun Adam (bog'i-eram) bog'iga ekdi." Adam bog'ining mo'l-ko'l suvi, ajoyib mevalari, gulab yashnagan o'tlari, jozibali salqinligi bilan suratlari ko'pincha Sharqning jazirama quyoshi kuydirgan taqir yerlarida yashovchi odamlarning tasavvurida paydo bo'lgan. Adam bog'i haqidagi orzular, ming yillar o'tib, deyarli amalga oshdi. Jonsiz qum va toshlar orasida tabiatning inson qo'li bilan yaratilgan tasvirlab bo'lmaydigan go'zallik burchaklari paydo bo'la boshladi. Va bunday bog'lar Misr va Xitoyning qadimgi madaniyatlarida ilk marotaba paydo bo'lgan. Bog'dorchilikda ikkita asosiy qarama-qarshi yo'nalishning paydo bo'lishi va rivojlanishi ular bilan bog'liq: geometrik (muntazam, rasmiy) va tabiiy (manzaraviy, peyzaj) uslublari.

Keyinchalik bu ikkala uslubning o'zaro uyg'unlashuvi asnosida aralash (muntazam va manzara uslublari hamohangligi) uslubi vujudga kelgan. Va bu uslub bugungi kunda Zamonaviy bog'-park san'atida keng qamrovli butun dunyo bo'ylab tarqalgan.

Respublikamizda mustaqillikning ilk yillaridanoq barpo etilayotgan ko'pfunksiyali madaniyat va istirohat bog'larining me'moriy-rejaviy yechimi aynan "aralash" uslubga asosan rejalashtirilib, bu esa o'z o'rnida: funktional, texnik va badiiy-estetik jihatdan o'z samarasini bermogda.

1.1. Bog' va parklarning asoslari, uslublari va ularning landshaft dizaynidagi ahamiyati

1. Bog' va parklar asoslari, shakllanishi.
2. Bog'-park san'atining asosiy maqsadi.
3. Bog'-park san'atining klassik uslubi (muntazam, frantsuz).
4. Ingliz uslubi (manzara).
5. Qishloq (kantri) uslubi.
6. O'rta yer dengizi uslubi
7. Xay-tek uslubi.
8. Modern uslubi.
9. Minimalizm uslubi.
10. Eko uslubi.
11. Yapon uslubi.
12. Xitoy uslubi.
13. Chorbog' uslubi.
14. O'rmon uslubi.
15. Provans uslubi.

Bog' va parklar asoslari, shakllanishi. Landshaft dizayni yoki bog'-park san'atining ming yillik rivojlanishi tarixi turli xil san'at turlari, birinchi navbatda, me'morchilik, haykaltaroshlik, rassomlik, shuningdek, o'simlikshunoslik, tuproqshunoslik va boshqa sohalar bilan chambarchas bog'liq.

Har bir davr o'zining mustahkam shakllangan estetik tamoyillari va texnik imkoniyatlari bilan bog' yoki saroy va istirohat bog'i ansamblining tashqi xususiyatlarini umumiy belgilab beruvchi o'ziga xos qoidalar, uslublar, usullarni shakllantirishda ham o'z izini qoldirgan.

Tarixan shakllangan uslublarning xilma-xilligida ikkita asosiy yo'nalish aniq ko'rinadi: muntazam (geometrik) va manzara (erkin) uslubli rejada shakllangan. Oddiy bog'ning tartibida nosimmetrik tarzda joylashtirilgan geometrik shakllar qo'llaniladi: to'rtburchaklar, romblar, uchburchaklar, doiralar va boshqa simmetrik tuzilishdagi geometrik shakllar. Bu tamoyil Sharq (islomiy muntazam bog'lar: Algambra, Generalif, Temuriylar bog'-parklari-"chorbog'lar"), Gretsiya va Rimning qadimiy bog'lari, O'rta asrlar va Uyg'onish davri bog'lari, XVII-asrdagi frantsuz bog'lari, XVII-asr oxiri va XVIII-asr birinchi yarmiga oid Rossiya bog'-parklari uchun xosdir.

Landshaft dizayni yo'nalishidagi bog'ning tartibida teks chiziqlardan foydalanish, yo'llarning egilishlarini takrorlash, notekis yerlar, shuningdek, suv havzalari, maysazorlar va gulzorlarning erkin konturlari bilan ajralib turadi. Ushbu stilistik yo'nalish Xitoy, Yaponiya va boshqa Sharq mamlakatlari bog'larini, XVIII -asr oxiri XIX-asr boshlaridagi Yevropa va Rossiyaning landschaft bog'larini, XIX -asr oxiri - XX-asr boshlaridagi Yevropa, Angliya, Amerika va Rossiya bog'-park san'atini o'z ichiga oladi.

Biroq, ko'pincha bir stilistik yo'nalishdagi bog' va parklarda boshqasining elementlari mavjud edi. Uslublarning bunday aralashmasi, ayniqsa, XIX-XX-asrlarda yaratilgan Yevropa parklariga xos edi. "Stilos" - Qadimgi Yunonistonda mumli planshetlarga, loy plitkalarga yozish uchun tayoqning nomi - vaqt o'tishi bilan ma'lum bir tarixiy davrni belgilaydigan o'ziga xos badiiy tizimning yaxlit, sig'imli kontseptsiyasiga aylandi.

Tadqiqotchilar rangtasvir, haykaltaroshlik va arxitekturadagi uslublarning munozarali rivojlanishidagi muhim bosqichlarni aniqladilar. Bu shuningdek, manzara (peyzaj) bog'-parkchiligi san'atiga, yashil landschaft me'morchiligi san'atiga ham ta'sir ko'rsatdi, uning tarixi sakkiz ming yildan ko'proq vaqtga borib taqaladi. *Shuni ta'kidlash kerakki, XIX asrgacha badiiy jihatdan tashkil etilgan bog'-parklar faqat zodagonlarning mulki, hukmron elita, farovon odamlarning o'ziga xos belgisi bo'lgan.*

Landshaft dizayni (arxitektura) u yoki bu uslubdagi bog'larni rejalashtirish- ning muayyan qoidalari va usullaridan, uning tarkibiy elementlaridan, o'simliklarni (daraxt-mevali, ignabargli va yaproqbargli;

buta; liana, gul-bir va ko'pyillik va yer yopar o't-maysa) parvarish qilish xususiyatlaridan va boshqalardan iborat edi. Uslubga atrofdagi hududning relyefi va ajratilgan hududlar maydoni ta'sir ko'rsatadi. Ko'p jihatdan bog'ning ko'rinishi mavjud va yangi qurilgan binolarning arxitekturasini bilan belgilanadi. Bog' egasining didi va tabiatga bo'lgan munosabati ham muhim hisoblanadi.

Bog'lar va parklarni yaratish tarixida klassikaga aylangan bir nechta uslublar ishlab chiqilgan. Bu, birinchi navbatda, muntazam va manzara, ekzotik yapon uslublaridir. O'tgan asrda kichik bog'larning sezilarli o'sishi tufayli bog'larni rivojlantirishda yangi uslublar va yo'nalishlar paydo bo'ldi: klassik, ingliz (manzara), qishloq(kantri), o'rmon, modern, hay-tek va boshqalar.

Bugungi kichik bog' dizaynlarining ko'pchiligi quyida sanab o'tilgan bir yoki bir nechta tarixiy uslublarning erkin talqini. Umuman olganda, bunday bog'larni bir necha guruhlarga bo'lish mumkin:

- **qat'iy** bog'lar muntazam rejalashtirish, elementlarning kompozitsion aniqligi, simmetrik rejalashtirilishi bilan ajralib turadi;

- **erkin** – yovvoyi tabiatning tabiiy manzaraviy shakllariga taqlid qilish bilan tavsiflanadi, tabiiylik, yengillik, elementlarning g'alatiligi, ranglarni, tekstura va fakturalarni aralashtirish;

- **sokin** yumshoq rang sxemasiga ega, muvozanatli uning barcha elementlarida ifodalanadi;

- **yorqin**lari shakllarning aniqligi, ranglarning to'yinganligi, ekzotik o'simliklar va tasvirlar bilan ajralib turadi;

- **oziqli** mevali daraxtlar, rezavorlar, sabzavotlar, foydali dorivor o'tlar egasi tomonidan uning didiga ko'ra uyg'un yoki ziddiyatli kombinatsiyalarda ekilladi;

- **xonaki** uy interyerining bir qismi, bog' dekor elementlari uy xonalarining dizayni bilan birlashtirilgan, bu yerda ayvonlar, panjaralar va boshqalar ishlatiladi).

Bugungi kunda dunyoda bog'lar uchun turli xil variantlar mavjud. Bular kelib chiqishi qadim zamonlarga borib taqaladigan an'anaviy bog'lar, haykaltaroshlik bog'lari, binodan ajralmas bog'lar, shuningdek, zamonaviy san'at tamoyillariga asoslangan bog'lardir.

Bog'-park san'atining asosiy maqsadi - bog'ning tarkibiy qismlarini bitta uslubda - tosh devorlar, bog' mebellari, zinapoyalar yoki pergolalar bilan qanday qilib eng yaxshi tarzda tashkil qilishdir. Landshaft dizayni obyektining bosh rejasidagi tarkibiy qismlarning: rang, shakl, tekstura-faktura va maqsadi bo'yicha munosabatlarini doimo hisobga olish kerak.

Bog' dizayni uslublari orasida milliy (ingliz, italyan, amerika, rus, xitoy, yapon, frantsuz, islom), shahar, qishloq (shahar atrofi), provans va boshqalarini ta'kidlash mumkin.

Turli xil bog' uslublari butun dunyo bo'ylab sayohat qilsada va shunga o'xshash mo'ljallangan bog'larni turli qit'alarda ko'rish mumkin bo'lsada, ularning har birida o'ziga xos milliy xususiyatlar mavjud. Misol uchun, Amerikada Sharq yoki G'arbiy qirg'oq, Amerika janubidagi bog'larni va cho'l va dashtlarni osongina ajrata olamiz. Afrika bog'larida tropiklarning ta'siri, qizil tuproqlari qurigan cho'l, milliy kulolchilik va qurg'oqchilikka chidamli o'simliklar seziladi. Har qanday bog'ning ko'rinishi mahalliy me'morchilik va qurilish materiallarining xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq. Past tekis binolar ochiq maydon hissini yaratadi, baland va tor, aksincha, bog'ni yanada yopiq qiladi.

Bog' dizayni turli turmush tarzi va an'analarining aksidir. Misol uchun, an'anaviy yapon bog'larining dizayni diniy ramziylikni o'z ichiga oladi, Shimoliy Afrika bog'lari esa islomiy uslubga ega, go'yo geometrik shakllarga ega bo'lib, ular issiqlikni sovutadi.

Bog'-park san'atining klassik uslubi (muntazam, frantsuz).
Landshaft dizaynining klassik uslubi - bu qat'iy simmetriya, hududni joylashtirishda aniq va geometrik jihatdan to'g'ri shakllar, benuqson kesilgan, shakl-shamoyil berilgan daraxt va butalar kompozitsiyalaridir (masalan: metrik yoki mitrek ritm shaklida rejalashtirilgan qatorlar). *Yovvoyi tabiatning tabiiyligiga o'rin yo'q - ko'rgazmali sun'iylik birinchi o'rinda turadi*.

Bunda muntazam rejaga asosan daraxt va buta o'simliklar assortimenti uchun eng samarali ignabargli daraxtlar (archa, sarv, savri va b.) va doimo yashil butalarni (shamshod, normushk va b.) turli tartibli geometrik shakllarda ko'zashning "topiar san'ati" uslubidan keng foydalanilgan (1.2-rasm).

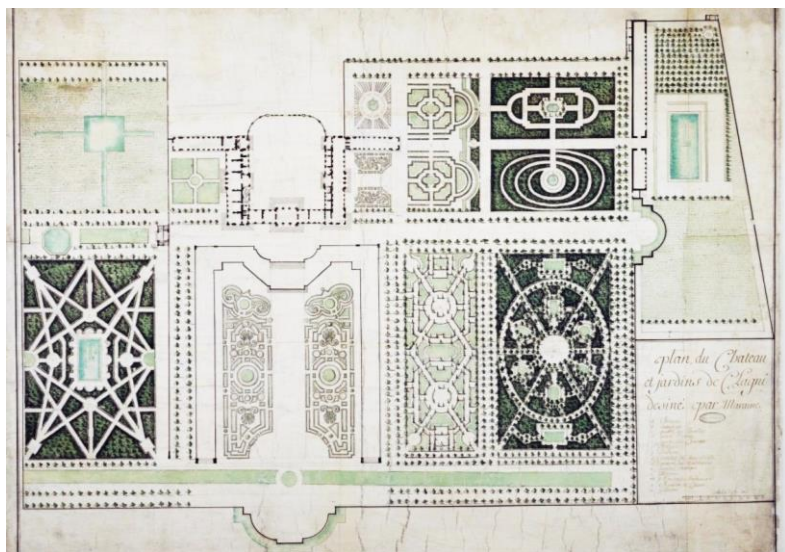
Asosiy xususiyatlar:

- tekis xiyobonlar, gulzorlarning qat'iy shakllari, daraxtlar va hovuzlar bilan ifodalangan. Favvoralar yoki boshqa suv qurilmalari hududning markazida yoki ba'zi kompozitsiyalarning o'rtasida joylashgan, suhbatgohlar bog' yo'llari kesishmasida joylashgan;

- katta hududlar uchun mosdir (15 sotx dan ortiq);

- har qanday rangdan foydalanish mumkin, ammo soyalar yumshoq bo'lishi kerak. Barcha tabiiy materiallar, shu jumladan tosh va yog'ochdan foydalaniladi;

- topiar uslubidagi o'simlik kompozitsiyalariga ustunlik beriladi. Jo'ka, sharsimon tuya, piramidal terak, piramidal archa, shuningdek, yovvoyi uzum, siren, spirea, yasemin ekish mumkin. Atirgullar, begoniya, floks va marmarak(salviya) mos gullardir. Agar hududda mevali bog' yaratmoqchi bo'linsa, unda daraxtlarni xiyobon shaklida ekish yaxshidir;

1.2-rasm. Klan'ydagi bog'-parklar ansamblining bosh rejasi. Fransiya. Shato Klan'y - Versal yaqinidagi Markiz de Montespaning saqlanib qolmagan saroy va park ansambli. Arxitektor - Jyul Arduen-Mansar, parkning yaratuvchisi - Andre Lenotr.

[https://ru.wikipedia.org/wiki/Файл:Plan_du_château_et_des_jardins_de_Clagny_de
ssiné_par_Maraine_XVIIe_siècle.jpg](https://ru.wikipedia.org/wiki/Файл:Plan_du_château_et_des_jardins_de_Clagny_dessiné_par_Maraine_XVIIe_siècle.jpg)

- suhbatgoh yumaloq bo'lishi mumkin, ular taqlid qilishi mumkin, qadimgi yunon portik(ustunli peshayvon), quyma yoki yog'och pergolalar, yasama o'rindiqlardan foydalanish mumkin. Antiqa haykallar, tosh sharlar, klassik ustunlar, ravoq(arka)lar, oyoqchali yunon guldon(vazon)lari bezak sifatida mos keladi.

Ingliz uslubi (manzara). Uslubda tartiblilik va qat'iy shakllarining yo'qligi, geometrik jihatdan to'g'ri shakllarni rad etish va atrofda tabiat bilan to'liq birlashishni nazarda tutadi. U XIX asrning olijanob qurg'onlari muhitini qayta tiklaydi, romantikaga to'yingan. Uslub tabiatga oqilona aralashuvni va mintaqaviy o'simliklarni hisobga olishni nazarda tutadi - hududni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirishda inson qo'lining mehnati, odatdagi uslubda bo'lgani kabi, ajralib turmasligi kerak (1.3-rasm).

1.3-rasm. Stourhead parki, Angliya. Asosiy landshaft ko'rinishi: Flora ibodatxonasi, cherkov, xoch va daraxtlar orasidagi Palladian ko'prigi.
<https://www.ancienttreeforum.org.uk/ancient-trees/ancient-tree-sites-to-visit/south-west/stourhead-wiltshire/>

Asosiy xususiyatlar:

- *egri yo'llar*, tabiiy erkin rejali shakldagi hovuzlar, tartibsizlik kabi ko'rinadi. Biroq, inglizcha uslubdagi hudud boshqa har qanday uslubdagi kabi doimiy va ehtiyotkorlik bilan parvarish qilishni talab qiladi va uslubning eng muhim elementi bo'lgan maysazor har doim ko'zalgan va tartibli bo'lishi kerak;

- *manzara* uslubini kamida 12 sotx maydonga ega bo'lgan juda keng maydonlarda to'liq tiklash mumkin. Kamtarroq hududlarning egalari o'z mavzeylarining faqat bir qismini inglizcha uslubda bezashlari mumkin;

- *ustun rang* - yashil, kumushning barcha tushlari;

- *maysazorga* qo'shimcha ravishda, vertikal bog'dorchilik ko'pincha ishlatiladi va devorning bir qismi yoki uyning fasadi lianalar (odatda doimo yashil bo'lgani bois plyushdan foydalanilgan) bilan o'ralgan bo'lishi mumkin. Inglizcha uslubdagi hovlilar tom ma'noda gullarga ko'milgan: gulxayri(mal'va), binafshalar, lolalar, krokuslar va nargisgullar bilan bezatilgan. Gullarni guruhlariga bo'lib ekish va yam-yashil tartibga solish tavsiya etiladi. Archa, tuya daraxti yoki shamshoddan, dekorativ tol, buzina va yasmin samarali yordam beradi;

- *yo'llar tabiiy materiallardan yasalgan*: tosh, kesilgan daraxt g'ulalari, kundalar. Hududning bezagi suv havzalar yoki sharsharalar bilan kichik hovuz, hovuz ustidagi ko'pri, tabiiy materiallardan yasalgan o'rindiqlar, shuningdek, o'simliklar bilan o'ralgan suhbatgoh, arka va panjaralar va boshqa antiqa buyumlar bo'lgan.

Qishloq (kantri) uslubi. Kantri uslubi bugungi kunda shahar atrofidagi hududlarni tartibga solishda eng mashhurlaridan biri bo'lib, yaratilish osonligi, tabiiyligi va qulayligi tufayli keng tarqaldi.

Kantri uslubi - bu tartibga solishda tartibli chiziqlar va qat'iy qoidalarning yo'qligi, ijodkorlikning to'liq erkinligini beradi. Asosiysi, qishloq hayotini eslatuvchi qulay hududni yaratish zarur bo'ladi.

Asosiy xususiyatlar:

- har qanday hududning maydonida tartibga solish imkoniyati.

Yaratilgan landshaft ko'zni quvontiradigan va kayfiyatni ko'taruvchi bo'lishi kerak, dam olish uchun ham, bog'dorchilik uchun ham mos bo'lishi kerak;

- yorqin ranglar va tabiiy materiallar: yog'och, tosh, shag'al, metall, g'ula, quti, tok novdasi va boshqa qishloq hayoti muhitini eslatuvchi maishiy buyumlardan foydalanish mumkin;

- ko'kalamzorlashtirish uchun mevali daraxtlar (olma, olcha, olxo'ri), chirmashib o'sadigan (uzum toki, liana), shuningdek, dorivor o'simliklar (yalpiz, chabrets, gulidovud, timyan), turli butalar (do'lana, kalina, cheremuxa, siren) ishlatiladi. *Minimal parvarish talab qiladigan o'simliklarni tanlash tavsiya etiladi;*

- hududni dekorativ quduqlar, to'siqlar yoki to'qilgan to'siqlar, yog'och yoki metall o'rindiqlar, aravachalar yoki g'ildiraklari, teskari sopol idishlar, eski vannalar, yog'och bochkalar, qush uylari, qo'lda ishlangan buyumlar bilan bezaladi. Uy hayvonlari va qushlar ko'rinishidagi dekorativ haykaltaroshlik shakllari mamnuniat bilan qabul qilinadi;

- agar hovlida suv havzasi bo'lsa, u tabiiy bo'lishi kerak. Misol uchun, qamish bilan o'sgan hovuz yoki kichik devor favvorasi (1.4-rasm).

1.4-rasm. Qishloq (kantri) uslubidagi landshaft dizayni manzara kompozitsiyasi.

<https://dzen.ru/a/ZEOLiAL9ZGmmIHBA>

O'rta yer dengizi uslubi. Janubiy mamlakatlarning bog'lari o'zining yorqinligi, sitrus va ignabargli o'simliklarning uyg'unligi, go'zal suv havzalari bilan hayratda qoldiradi. Subtropik o'simliklar faqat mamlakatning eng janubiy hududlarida ishlatilishi mumkin, boshqa hollarda hududga O'rta yer dengizi tusini berishga harakat qilish kerak bo'ladi: buning uchun yanada og'ir iqlimga moslashgan subtropik o'simliklarning turlari tanlanadi va bir qator dizayn uslublaridan foydalaniladi (1.5-rasm).

Asosiy xususiyatlar:

- uslub naqshinkor joylar uchun ideal. Agar tabiiy tepaliklar bo'lmasa, unda devorlar, zinapoyalar va terrasali (pog'onasimon relyef) sahnlar yaratish kerak. To'siqlar yordamida hududni zonalashtirish va hududning janubiy qismini veranda ostida ajratish mumkin;

- o'rta yer dengizi uslubi - eng rang-barang va manzarali, u ranglarning boyligi va yam-yashilligi bilan ajralib turadi.

Qum: oq, moviy ko'k, to'q sariq, ko'k ranglarda ishlatiladi;

- tabiiy tosh, dengiz toshlari, marmar bo'laklari keng qo'llaniladi, chunki O'rta yer dengizi bog'lari ko'pincha dengiz yaqinida joylashgan va toshli xarakterga ega. Bog' mebellari rotonda(doira yoki yarim doira shaklidagi ustunlardan iborat yon atrofi ochiq gumbazli inshoot) soyabonlar, o'rindiqlar, tebrnadigan o'rindiqlardan foydalanish mumkin;

1.5-rasm. Hududning landshaft dizaynida O'rta yer dengizi uslubi qo'llanilishi.

<https://gardendecor.ru/news/sredizemnomorskii-stil-v-landshaftnom-dizaine-uchastka>

- uslub palma daraxtlari, zaytun daraxtlari va sitrus mevalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ularni doim yashil o'simliklar (archa, tuya, qarag'ay, qora qarag'ay) bilan almashtirish mumkin, shamshod, magnoliya, kizilnik va kalina ekish mumkin, ko'pincha xalq tomonidan zaytun deb ataladigan kumush lox o'simligi ham mos keladi. Rangli gulzorlar va maysalarsiz bo'lmaydi. Bundan tashqari, uslubning muhim xususiyati - dastlab kesilgan daraxtlar va butalar. Binafsha, qizil, ko'k, to'q sariq rangli yorqin o'simliklar guruhlarga ekilgan bo'lishi mumkin. Suhbatgoh, pergolalar va peshayvonlar chirmashib chiqadigan o'simliklar bilan to'ldirilishi mumkin (yovvoyi tok, jimolist);

- uyma va yog'och o'rindiqlar bezak bo'lishi mumkin, amfora, qadimiy idishlar ko'rinishidagi bog' figuralari, yulka mozaikasi, terakota idishlari, deraza panjurlaridan foydalanish mumkin;

- suzish havzasi, daryolar, kaskadlar va favvoralar uslubning ajralmas qismidir.

Xay-tek uslubi. Zamonaviy yuqori texnologiyali uslub jasur landshaft fantaziylarining timsolini o'z ichiga oladi. Ular yangi materiallardan, g'ayrioddiy barglari bo'lgan o'simliklardan, original aksessuarlardan foydalanadilar. Simmetriya yoki assimetriya uchun hech qanday talablar yo'q. *Bu bog' band odamlar uchundir, chunki u minimal parvarish qilishni talab qiladi (1.6-a-b-rasm).*

Asosiy xususiyatlar:

- har qanday o'lchamdagi va konfiguratsiyadagi hududlar uchun mos;
- zamonaviy materiallar, jumladan polikarbonat, plastmassa, shisha, metallning ustunligi; beton va yaxshi ishlov berilgan yog'ochdan foydalanish mumkin. Yo'llar uchun rangli va oq shag'al mos keladi. Rang sxemasi kumush, oq, qum, och kulrang, yashil va ko'k soyalarni o'z ichiga oladi, qizil, sariq va to'q sariq ranglar aksentlar uchun ishlatiladi;

1.6-rasm. a-b-Zamonaviy yuqori texnologiyalari va original fantaziylar timsolini o'z ichiga olgan hay-tek uslubidagi landshaft kompozitsiyalariga misollar.

<https://www.pinterest.com/pin/485896247299679482/>

- o'simliklar muntazam geometrik shakldagi idishlar va vazalarga o'ralgan. Uslubda shox-shabbalarining aniq shakllari bo'lgan daraxtlar va butalardan foydalanilib, masalan, sarv va piramidal qoraqarag'aylar va qat'iy geometrik shakllar shamshod va tuya bilan birlashtiriladi. Maysazor ma'qul, guruhli soliterlar (xushmanzara yakka daraxt yoki buta) va rang-barang gulzorlar bu yerga tegishli emas;

- aksessuarlar orasida tungi yoritgichlar (yo'laklar, bino va inshoot, jihozlar, o'simliklar va boshqa qurilmalari yoritish uchun) muhim o'rin tutadi, ular zamonaviy bo'lishi kerak, futuristik shakllar, rangli landshaft yoritgichlari, aqilli SMART (aqlli texnologiyalar- smart: *self-monitoring, analysis and reporting technology*- o'z-o'zini nazorat qilish, tahlil qilish va hisobot berish texnologiyasi) texnologiyalariga asoslangan LED va quyosh energiyasi bilan ishlaydigan lampalardan foydalanish ma'qul. Kontrastlar uslubning muhim detalidir. Hududni mavhum haykallar, sharlar, metall va shishadan yasalgan kublar bilan bezash mumkin;

- suv havzalari beton yoki hatto metall bilan o'ralgan asl shakllar bo'lishi kerak.

Modern uslubi. Modern - bu o'ralgan sodda shakllar, nafislik va yuqori narx ifodasidir. O'simliklar emas, balki kichik me'moriy shakllar va aksessuarlar muhimroqdir. Modern bog'i jiddiy va doimiy g'amxo'rlikni talab qiladi, undagi barcha elementlar nafaqat dekorativ, balki funktsional bo'lishi kerak.

Asosiy xususiyatlar:

- bir-biriga oqib o'tayotgandek kamarli chiziqlar va shakllar. Hududning turli elementlarida bir xil naqshning takrorlanishi mamnuniyat bilan qabul qilinadi: yo'llar, klumbalari, binoning fasadidagi bezaklar.

- hududning markaziy elementi uy bo'lib, qolgan elementlar to'ldiruvchi komponentlar vazifasini bajaradi;

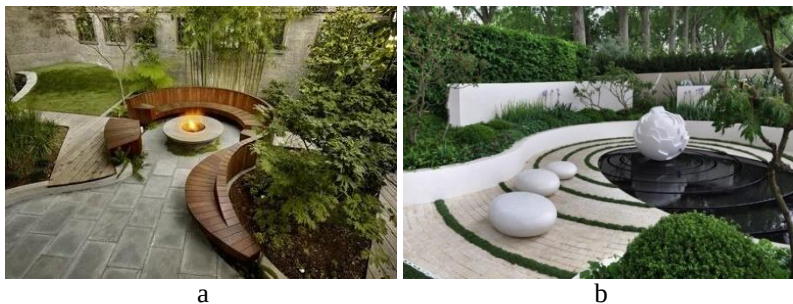
- tabiiy materiallarga, shu jumladan tosh, quyuq yog'och va metallga ustunlik beriladi. Yo'llar uchun yulka plitalari, yulka toshlari, tosh, bog' parketi ishlatiladi;

- ranglar palitrasi shokoladrang, qora, kulrang, kontrast uchun oq, ko'k, kumush va binafsha ranglar, sariq va qizil ranglar ishlatiladi.

- o'tkir barg shakliga ega o'simliklar va chirmashib chiqadigan o'simliklar (xmel, yovvoyi tok) ishlatiladi, guruhlarga ekilgan, g'alati shox-shabba shaklidagi daraxtlardan foydalanish mumkin;

- o'rindiqlar, suhbatgoh, to'siqlar va bog' dizaynining boshqa elementlari, agar iloji bo'lsa, gulli bezakli elementlarni o'z ichiga olishi kerak. Hududni bronzadan yasalgan hayvonlar va qushlarning figuralari bilan bezash mumkin;

- hududda jilg'a yoki favvora tashkil qilish mumkin, ammo suv havzasining yo'qligi muammo emas (1.7-a-b-rasm).

1.7-rasm. a-b- Modern - bu o'ralgan sodda shakllar, nafislik va yuqori narx. O'simliklar emas, balki kichik me'moriy shakllar va aksessuarlar muhimroqdir.

https://ru.pinterest.com/pin/Ac_dkh9-n_7ZpgSLBt61LLgmn9kYYdSyA8QE_LGAYFxfzm6AAugO6Y/

Minimalizm uslubi. Bog' minimalizmi interyerda ishlatiladigan shunga o'xshash uslubning g'oyalarini to'liq takrorlaydi. Shakllarning soddaligi va ixchamligi, minimal tafsilotlar birinchi o'ringa chiqadi, lekin hududni shu tarzda tashkil qilish birinchi qarashda ko'rinadigan darajada oson emas, chunki minimal komponentlar (o'simliklar va me'moriy qurilmalar) bilan o'rnatilgan g'oyani to'liq ochib berish kerak (1.8-a-b-rasm).

1.8-rasm. a-b-Uslub falsafasi o'zini asosiy mablag'lar bilan cheklashni talab qiladi. Unda tabiiy va qurilish komponentlar 3-4 tadan ko'p bo'lmasligi kerak, ya'ni o'simlik va rang palitrasi, me'moriy qurilmalar.

<https://dizlandshafta.ru/dizajn/landshaftnyj/v-stile-minimalizm/>

Asosiy xususiyatlar:

- har qanday o'lchamdagi uchastkalarga, hatto eng kichik 3 sotx maydonga ham mos keladi. Hududlarga ajratish majburiydir;

- qat'iy shakllar kerak, ammo bu bog'da simmetriya va muntazamlilik hukmronlik qilishi kerak degani emas. Bog' yo'llari to'g'ridan-to'g'ri qilingan, uslub ko'plab qo'shimcha binolardan voz kechishni talab qiladi va verandalar, zinapoyalar va podiumlar, aksincha, mamnuniyat bilan qabul qilinadi;

- rang sxemasi cheklangan, oq, kumush, krem va yengil terrakota tuslari ishlatiladi. Asl shaklni yotqizish mamnuniyat bilan qabul qilinadi;

- ishlatiladigan materiallar tabiiy yoki sun'iy bo'lishi mumkin va eng muhim talab - barcha binolar va bog'ning ayrim elementlari uchun faqat bitta materialdan foydalanish. Misol uchun, agar g'isht tanlansa, undan uy qurish kerak, yo'llar va panjara qilish kerak;

- o'simliklar uchun aniq talablar yo'q. Tol, qayin, chinor, ignabargli va mevali daraxtlardan foydalanish mumkin, butalardan forzitsiya, qor meva (snowberry), spirea mos keladi. Vertikal bog'dorchilik ajoyib ko'rinadi, gullardan: romashka, irislar, zlaklar, paporotnik, primula, gulidovudlar mos keladi;

- katta toshlar, ifodali tirgaklar, nometall, metall sharlar, g'ayrioddiy o'rnatishlar bezak sifatida mos keladi. Mebel imkon qadar sodda va qulay (plastmassa va alyuminiy mos keladi), suhbatgohli kanop shaklida tayyorlanishi mumkin;

- muntazam geometrik shakldagi hovuz.

Eko uslub - *bu maksimal tabiiylik*. Insonning aralashuvi shunday bo'lishi kerakki, bog' tabiatning o'zi tomonidan yaratilganga o'xshashi lozim. Hududga texnik xizmat ko'rsatish minimaldir, tartibga solishda hududning xususiyatlarini hisobga olish va ularni qarash kerak. Agar hudud tekis bo'lsa, unda tepaliklar yaratishning hojati yo'q - mavjudning go'zalligini ta'kidlash kerak.

Eko uslubda loyihalash bosqichlari:

1-bosqich. Berilgan hududning topografik xaritasi: bunda hudud relyefi, masshtabi(o'lchamlari), kommunikatsiyalar (yer osti va usti) shartli belgilari, qurilish obyektlari va mavjud ko'kalamlar keltirilgan bo'ladi (1.9-a-b-c-d-rasm).

Asosiy xususiyatlar:

- hududning maydoni va konfiguratsiyasiga hech qanday talablar qo'yilmaydi, chunki tabiiy tabiat ko'p qirrali xilma-xildir;

- eko uslubdagi ranglar - ishlatiladigan barcha tabiiy materiallar - tabiiy. O't bilan intervalgacha asfaltlash, taxta va g'ulalardan yasalgan ko'priklar ajoyib ko'rinadi. Shag'al, tosh, po'stloqdan yasalgan yo'llar imkon qadar chegaralarsiz amalga oshiriladi yoki ikkinchisini iloji boricha yashiradi;

c

d

3-bosqich. Loyiha takliflarini yaratish va himoya etish (1.9-c-d-rasm).

<https://design.pibig.info/27456-relef-v-landshaftnom-dizajne.html>

<https://buildsim.ru/service/blagoustrojstvo/>

- hududning tabiiy florasiga minimal aralashuv tamoyiliga asoslangan o'simliklarni tanlash, yovvoyi o'simliklar va bog' gullarini birlashtirish, yovvoyi guldan maysazorlarni yaratish, o'rmon o'simliklaridan foydalanish mumkin;

- qo'pol mebel ishlatilishi, kulbaning o'xshashligini jihozlash mumkin. Aksessuarlar sifatida tusin, tunka, tok novdalari ishlatiladi;

- tabiiy shakldagi hovuz, unda tirik mavjudodlarning mavjudligi - katta foyda.

Yapon uslubi. Yapon uslubidagi bog'-bu katta e'tibor bilan soddalik tafsilotlar ifodasi, chunki bu yerda har bir element yashirin ma'noga ega. Bunday manzarani yaratish butun bir falsafadir. Bog' tafakkur va tinchlik uchun qulay bo'lishi kerak. Uslubning asosiy elementlari-toshlar, suv va o'simliklar va aniq bir hududga xos bo'lganlardir (1.10-a-b-rasm).

a

b

1.10-rasm. a-b-Yapon bog'idagi tabiiy komponentlar(o'simlik, suv, tosh, qum) va kichik me'moriy shakllar manzara kompozitsiyasi.

<https://investsocial.com/ru/forum/forum-treyderov/layfpediya-konkurs-luchshih-otvetov-svobodnaya-tematika/31122516-chto-takoe-yaponskiy-sad-kamney>

Asosiy xususiyatlari:

- barcha bog' komponentlarining muvozanati, alohida zonalar shakli tartibsiz bo'lishi kerak, ular orasidagi o'tishlar ohista bo'lishi kerak. Asimmetriya hamma narsada qadrlanadi: elementlarning hech biri hajmi, shakli yoki rangi bilan takrorlanmasligi kerak;

- hududning o'lchami har qanday bo'lishi mumkin;

- rang sxemasi cheklangan, yorqin dog'lar minimal darajada ishlatiladi. Xuddi shu rangdagi soyalardan foydalanish rag'batlantiriladi. Asosiy ranglar- kulrang, yashil, oq va jigarrang;

- asosiy materiallar tosh va o'simliklardir, bosqichma-bosqich yo'llar va tosh qoplamadan foydalanish mumkin; bambukli to'siqlar yaxshi ko'rinadi;

- amaldagi asosiy o'simliklar qarag'ay va archa, tuya, olcha, olxo'ri, manzarali olma daraxtlari, zarang va tepalik shaklidagi shox-shabballarga ega daraxt va buta o'simliklar turlaridir. Butalar orasida yapon spireyasi, yapon behi, turli xil rododendronlar va bokira uzum(liana sifat-chirmashib o'suvchi) turlari mavjud. Landshaftni paporotnik, boshoqli maysalar, buzulnik, pion (sallagul) va iris(gulsapsar)lar bilan turli-tuman qilish mumkin;

- hudud uchun ajoyib bezak - bu choyxona shaklidagi suhbatgoh, toshli bog'lar, quruq oqimlar, tosh chiroqlar va o'rindiqlar, arqonlar, ildizlar, o'ralgan yog'och, bambuk va oq keramika(spol) mahsulotlari, bog' shirmalari (bog'ni hududlarga ajratuvchi, yig'iluvchan(transformatsion) to'siq). Uslubning muhim tafsiloti hovuzlar va quruq oqimlar ustidagi ko'priklardir;

- suv har qanday shaklda bo'lishi mumkin. Bu hovuzlar, favvoralar, daryolar yoki shunchaki bir qadah(kosa, jom) shaklli mo'jaz shalolali suv qurilmasi bo'lishi mumkin.

Xitoy uslubi. Dunyodagi birinchi park Suchjou okrugida paydo bo'lgan. Xitoy landshaft san'ati ming yillik tarixga ega. U "Fenshuy-atrof-muhit bilan uyg'unlikda yashash haqidagi qadimgi Xitoy donoligi. Feng so'zma-so'z "shamol" va Shui "suv" degan ma'noni anglatadi. Feng Shui maqsadi - energiyani qulay oqimlarini topish va ulardan odamlar manfaati uchun foydalanish" tamoyillariga asoslanadi. Daostik dunyoqarashning asosiy elementlari bo'lgan suv va shamolning harakati Tsi-energiyasini keltirib chiqaradi, bu uyg'a ham, bog'ga ham kirib borishi kerak. Agar tartib bu donolikni hisobga olmasa va Tsi- oqimini tartibga solmasa, qancha pagoda(budda, ibodatxona) qo'yilsa ham, bog'ni "Xitoy uslubi" deb atash mumkin emas.

Xitoyliklar aminlar: Tsi energiyasi faqat tabiiy, texnogen bo'lmagan chiziqlar va konturlar bo'ylab erkin aylanadi. Shuning uchun bog'da simmetriya, parallel yoki to'g'ri burchaklar bo'lishi mumkin emas.

Bundan tashqari, Xitoy bog'i quyidagi qoidalarga bo'ysunadi:

- barcha elementlar yagona, to'liq kompozitsiyani tashkil qilishi kerak;

- bog' salomatlikni yaxshilashga, qigong va meditatsiya uchun platforma bo'lishga majburdir;

- yangi landshaft yaratish har qanday joydan ko'rinib turishi kerak landshaftning cheksizligi haqidagi taassurot;

- suv tinch va harakatda mavjud;

- tanho, sokin burchakda choy marosimi suhbatgohining mavjudligi majburiydir;

- o'simliklar xilma-xilligi daos (o'ziga xoslik va ikkilikning kelib chiqishi va ayni paytda dunyo va yaratilishning boshlanishi uchun javobgar bo'lgan abadiy harakat yoki yaratilish printsipti) parkining kredosidir (dinoy aqida).

Osmon ostidagi bog' dunyoning namunasidir, ya'ni qarag'ay daraxtlari, bambuklar, toshlar va daryolar ko'p yillar oldin o'z-o'zidan paydo bo'lgandek ko'rinadi.

Bunday bog' cheksizlik, to'liqlik va boylik taassurotini yaratishi kerak. Qayerga qaralsa, usha rakursda tabiiy manzarali go'zallikning yangi qirralari namoyon bo'lishi kerak (1.11-a-b-rasm).

a

b

1.11-rasm. a-b-Xitoy landshaft dizaynining asosiy g'oyasi mavjud hududda dunyoning miniatyura modelini takrorlashdir. Aslini olganda, bu tabiiy go'zalliklarning ma'lum dekorativ qo'shimchalar bilan uyg'un kombinatsiyasiga asoslangan landshaft va etnik uslublarning rang-barang aralashmasidir.

<https://dzen.ru/a/Ye8ODVCuLBFZ7Obe>

Oqar suvli oqim va to'xtab turgan suvli hovuz Xitoy parkining ajralmas hamrohlaridir. Ehtiyotkorlik bilan tanlangan toshlar Fen-shuy qoidalariga ko'ra tanlangan bitta maydonga joylashtiriladi. G'ayrioddiy rang va shakldagi toshlar ayniqsa qimmatlidir.

Kompozitsiyaning to'liqligi relyefning barcha egri chiziqlariga ergashadigan va daraxt-butalar bilan birlashishga intiladigan bog' devorini talab qiladi. Dono aforizm bilan qoplangan yog'och darvoza Xitoy bog'iga olib boradi.

Dumaloq shakldagi choyxona yaxshi manzarali ifodalanadigan tepalikka joylashtiriladi.

Xitoy bog'idagi flora ramziy ma'noga ega. Har bir daraxt nimanidir anglatadi: qarag'ay - ruhning kuchi, shaftoli - baxt, archa - sog'lik, pixta (oqqarag'ay) - uzoq umr ramzidir.

Xitoyliklar jasmin, xrizantema va pion gullari, choy atirgullari, georin (kartoshkagul) va iris (gulsapsar, sapsar) larni yaxshi ko'radilar [5].

Chorbog' uslubi. Islom bog'lari (arab bog'lari) yerdagi jannatni ifodalash uchun mo'ljallangan. Musulmon bog'ining an'analari uzoq vaqt oldin boshlangan va bu an'analarning ildizlari dinda yotadi. Islom bog'larining asoslari asosan islomdan oldin mavjud bo'lgan, Arabiston yarim orolidan kelib, boshqa mamlakatlarga tarqalgan fors bog'laridan olingan. Islom bog'lari islom mamlakatlaridagi turli iqlimlar tufayli o'zgargan, shu bilan birga bunday bog'larga xos bo'lgan umumiy xususiyatlar saqlanib qolgan. Keyinchalik, Mavritan (arab, xabash) Ispaniyasidan Islom bog'lari Yevropa ko'chib o'tdi. Shunday qilib, islom bog'ining ba'zi elementlari uzoq vaqtdan beri boshqa uslublarda mustahkam o'rnatilgan, masalan, "Chorbog'" muntazam frantsuzcha uslubdagi bog'larda, shuningdek, Islomga xos bo'lgan shaklga ega favvoralarda juda tez-tez ishlatiladi.

Islom bog'ining asoslari uchta tushunchaga asoslanadi:

- islomiy jannat tushunchasi bilan bir qator oyatlarni o'z ichiga olgan Qur'oni Karim;

- Hadislar, urf-odatlar;

- Islom davlatlarining qurg'oqchil iqlimi.

Islom bog'i odatda kvadrat yoki to'rtburchak shaklga ega va shimoldan janubga cho'zilgan.

Islom bog'ining majburiy elementlari quyidagilardir:

"Chorbog'" - bog'ni suvli kanallar yoki jannatning 4 daryosi: suv, sut, sharob va asal bilan ifodalovchi yo'llar bilan 4 qismga bo'lish. Bu kanallar, odatda, bog'ning asosiy nuqtasi bo'lgan va chiroyli va boy bezatilgan markaziy favvora, hovuz yoki ko'shkdan iborat bo'lgan. Bu bo'linish simmetriyani yaratadi, bu islom bog'iga xos xususiyatdir.

Suv - bu odatda islom bog'ining markaziy elementi bo'lib, u yerda ham jismoniy, ham metafizik ahamiyatga ega. Islom bog'lari qattiq,

qurg'oqchil iqlimi bo'lgan mamlakatlarda paydo bo'lgan va u yerda yashovchilar uchun cho'llarga hayot baxsh etadi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, bog'da suvdan foydalanish egasining boyligini ko'rsatgan va bog'ni tovushlar va harakat bilan to'ldirgan.

Soya beruvchi daraxtlari - issiq, qurg'oqchil iqlim sharoitida soya suv kabi muhimdir. Qur'oni Karimda mo'minlarni kutayotgan bog'ning xususiyatlari haqida ko'plab ishoralar va ko'rsatmalar mavjud va bu nafaqat daraxtlarning soyasi, balki salqinlik, ko'klamlar, mevalar va go'zalliklar, shuningdek, bog'ni tovushlar va harakat bilan to'ldiradigan qushlar va hasharotlardir.

Devor va darvozalar - osmon eshiklari hamma uchun ochiq emas, shuning uchun yer yuzidagi jannat ramzi bo'lgan bog'da panjara va darvoza bo'lishi kerak. Islom bog'i, xuddi islom uyi kabi, ichkariga yo'naltirilgan, shuning uchun bog' har doim mustahkam devor bilan o'ralgan, bog'ning ichida bo'linish kesilgan to'siqlar yordamida amalga oshirilishi mumkin.

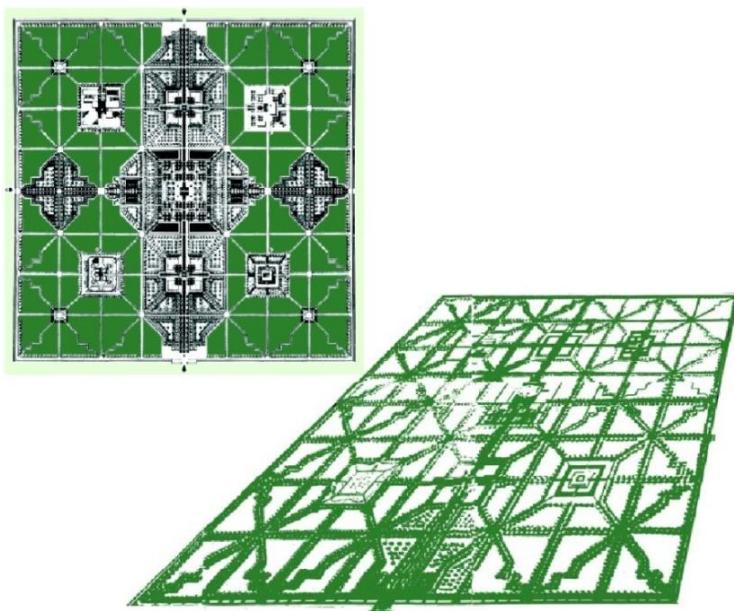
Arklar - o'ziga xos shaklga ega bo'lganlar, shu jumladan bog'ning tanho qismiga kirish joyi bo'lishi mumkin.

Mozaik - mozaika va arabcha naqshlar juda murakkab, ammo ayni paytda ajoyib darajada chiroyli. So'qmoqlar, favvoralar, kanallar tubini mozaika bilan yotqizish mumkin. Bu naqshlar matematikaga bo'ysunadi, qadimgi ustalarning bunday aniqlikka qanday erishganligi hayratlanarli.

Chorbog'ni qurishda islom va islomiy bog'larga xos bo'lgan ranglardan: yashil, ko'k, oq, tillorang, terakota (qizg'ish tus-gul idishlari uchun) foydalanilgan.

Tarixchi Ksenofontning yozishicha, Kir yaratgan "Chorbog'" muntazam simmetrik rejaviy yechimga ega bo'lib, undagi xiyobonlarni sersoya daraxtlar, xushbo'y o'simliklar, gullar bezagan. Bog' to'rt qismga bo'linib, unda turli-tuman manzarali va mevali daraxtlar ekilgan, ariqlar va sharsharalardan sharqirab suv oqqan. "Chorbog'"lar Eronning suvga tanqis issiq iqlimi sharoitida suvdan tejamli va samarali foydalanish tajribasi asosida yaratilgan bo'lsa ajab emas. Qadimgi Eron bog'larida chinor daraxti ko'proq ekilgan. Bu bog'lar ekzotik o'simliklar, xonaki hayvonlar, hovuzlar, tabiiy havzalar, ko'shklar bilan, ko'shk oldilari esa gulchamanlar bilan bezatilgan. Bog'larda zilol suvli buloqlar bo'lgan. Bularning barchasi bog'larga firdavsmonand (forschadan olingan bo'lib, "jannatsimon" manosini anglatadi) manzara bergan. Qadimgi Eronda "Bo'ston" deb ataluvchi mevali bog'lar ham keng an'ana bo'lgan. Sa'di Sheroziyning shu nomli poemasi buning isbotidir. Eron gullar shohi atirgulning vatani deb ham bekorga aytilmagan. Atirgul bog'lariga "Guliston" deb nom berilgan. Hatto Eron milliy eposining nomi ham "Gulnoma" (Atirgul haqidagi poema) deb nomlangan. Eron, nafaqat atirgulning, balki siren, lolagul, chinnigul, nargislar vatani hamdir. Yozishlaricha, Qadimda Eronning poytaxti bir

vaqtlar So'za, ya'ni Liliya gulining nomi bilan atalar ekan. Umuman olganda Eron bog'-parkchilik san'ati butun Qadimgi Sharq bog'larining rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan.

1.12-rasm. Amir Temurning “chorbog” kompozitsion tizimidagi bog’i.

Bog’ni qayta tiklash loyihasi (Uralov A.S., Raximov K.D.,

Drobchenko N.V.).

<https://moluch.ru/archive/111/27344/>

Qadimgi Sharq bog'-parkchilik san'atida dunyoning ko'pgina bog'lari - Turkiya va Ispaniyada Mavritan bog'lari shu bilan birga Qrimda tatar xonlari bog'larining vujudga kelishida Temuriylar bog'larining o'ziga xos o'rni bor.

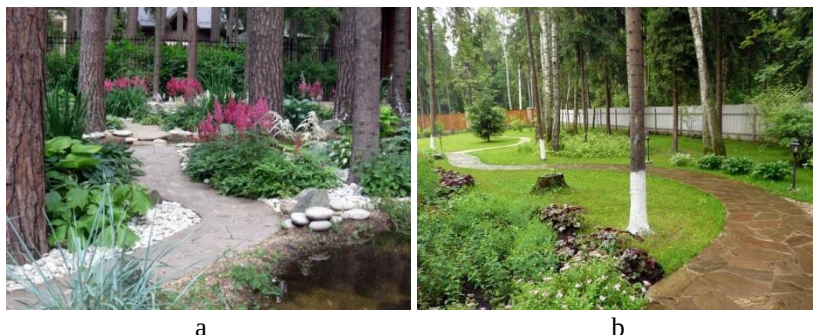
Amir Temur davrida Samarqand rassomlari o'z miniatyuralarida Eronning an'anaviy “chorbog” uslubidagi bog'lar kompozitsiyasidan ko'p foydalanishgan. Shuning uchun o'sha davr bog'larini qanday bo'lganini o'rganishda rassomlarning o'rni beqiyos. Bunday bog'lar sahni o'q ariqlar bilan bir necha, odatda, to'rt qismga bo'linib, “chorbog” hosil qilgan. O'q ariqlar bo'ylab dovdaraxtlar, ular ostidan sayrgoh yo'llar - xiyobonlar ishlangan. Bu qismlar ham katta-kichikligiga qarab yo'lakchalar va ariqchalar yordamida to'rt va undan ko'p alohida bo'laklarga bo'linib, “chorchaman”lar hosil qilingan. Chorchamanlarga (odatda chorbog'

markaziga yaqin rejalashtirilgan turt tomonlama gulzor) turli xil mevali daraxtlar, ular orasiga chiroyli va xushbo'y gullar ekilgan, sayr uchun yo'lakchalar o'tkazilgan. Shunday simmetrik va muntazam xandasaviy tartibda rejalangan bog'lar xalq orasida, pirovardida "chorbog'" nomini olgan. Badavlat oilalar o'z chorbog'lari ichiga chiroyli shiypolar qurib, yoz oylari mehmonlarni shu bog'larga taklif qilishgan. Bunday mo'jaz qo'rg'oncha-chorbog'lar suv manbalariga yaqin, nisbatan tekis joylarda bunyod etilgan (1.12-rasm) [3].

O'rmon uslubi. O'rmon uslubi eko-uslubni eslatadi, chunki u tabiiy landshaftga minimal aralashishni o'z ichiga oladi. Barcha sa'y-harakatlar uyni atrofdagi tabiat bilan bog'lash va tabiatni buzmasdan yoki global qayta qurishni amalga oshirmasdan faqat ba'zi urg'u(aksent)larni joylashtirishga qaratilgan.

Asosiy xususiyatlar:

- o'rmon uslubli hududlarda joylashgan o'rmonli hududlar uchun ideal. Faqat bu holatda uslubning asosiy talabini - tabiiylik va tabialilikni bajarish mumkin bo'ladi. Hududning kattaligi muhim emas;

1.13-rasm. a-b-O'rmon uslubini yaratishning asosiy printsipi tabiiylikdir. Bu shuni anglatadiki, tabiatning o'zi tomonidan yaratilgan manzaraga inson aralashuvi minimal va deyarli sezilmasligi kerak.

<https://aprpess.com/sovetyi/lesnoy-stil-landshaftnogo-dizayna.html>

- bog'dagi barcha shakllar tabiiy shakllarga o'xshash bo'lishi kerak, hududlashtirish tabiiy chiziqlar bo'ylab amalga oshiriladi;

- faqat tabiiy bo'yoqlardan foydalanilib, yorqin ranglarning qo'shilishi minimal;

- barcha materiallar tabiiy, yog'och birinchi o'rinda turadi. Yo'llar shag'al, yog'och kesmalari, o't yoki qobiq yordamida yaratilishi mumkin. Asfaltlash minimal darajada qo'llaniladi, faqat uyga olib boradigan asosiy yo'l da sezilarli chegara bo'lishi mumkin;

- oʻsimliklar - mintaqada oʻsadigan barcha oʻrmon turlari. Barcha oʻrmon butalari ular bilan birga ishlatiladi, vertikal koʻkalamzorlashtirishga ruxsat beriladi. Moychechak, oʻtlar, ayiqtoʻvon(lyutik-zaharli oʻt), qoʻngʻiroqgul va dorivor oʻsimliklar uslubga juda mos keladi. Ajoyib bezak - bu koʻndalar va xodalardagi gulzorlari;

- hududda suhbatgoh-uyllarni tashkil qilish mumkin. Bogʻ mebellari oddiy, laklangan yogʻochdan tayyorlangan. Turli belanchaklar va halginchak oʻrmon uslubiga mos keladi, bezak sifatida yogʻoch toʻnka va yogʻoch haykalchalardan foydalanish mumkin. Hovuzlar va daryolar samarali tabiiy ifoda baxshida etadi (1.13-a-b-rasm).

Provans uslubi. Provans uslubidagi bogʻ oddiy va qulay. Ushbu stilistik yoʻnalishning kontseptual xususiyatlari antik davrni eslatadi. Bogʻ mebellari uchun kekxa yogʻoch ishlatiladi (1.14-a-b-rasm).

Hududni bezash uchun:

- toʻqilgan arklar;
- oʻsimliklar oʻsib chiqqan tosh yoʻlaklar;
- tosh quduqlar, lavanda ekilgan terrakota(kuydirilgan qizgʻish-jigar rang gil, balchiq) guldonlari;
- bolgʻalangan (kovaniy-metalga ishlov berilib yasalgan) skameykalar;

- atirgul yoki uzum bilan oʻralgan suhbatgoh;
- gulli idishlar bilan toʻldirilgan ochiq terassalar.

Koʻkalamzorlashtirish uchun qurgʻochilikka chidamli buta va oʻtlar, shaftoli, sarv va zaytun daraxtlaridan foydalaniladi.

a

b

1.14-rasm. a-b-Provans uslubidagi manzara kompozitsiyalari.

<https://www.garshinka.ru/blog/romanticheskiy-sad-v-stile-provans>

Bog'-park va landshaft dizayni san'atida Provans uslubining o'ziga xos xususiyatlari

Provans uslubidagi bog' ba'zi kontseptual xususiyatlarga ega, ularni bilish uni bog'-park sanatinining boshqa uslublari bilan chalkashtirib yuborishdan saqlaydi.

1) Provansning tepalikli yerlari qiyaliklarni mustahkamlaydigan tosh tayanchlarni qurishni talab qiladi va bu saqlovchi tuzilmalar yozgi terrasalar uchun o'ziga xos poydevor bo'lib xizmat qiladi. Terrasalar yuzasi bir necha bosqichlardan iborat bo'lishi mumkin yoki liana, chirmashib chiqadigan atirgullar, pechak, zaytun va hatto sabzavotlar o'sadigan tekis maydon bo'lishi mumkin. Provans uslubidagi qishloq uyi dizaynining majburiy elementi sifatida terassa g'oyasi ko'p asrlar oldin paydo bo'lgan va bugungi kungacha go'zallik va funktsionallik muvozanati tufayli juda mashhurdir.

2) Provans landshaftini yaratishda dekorativ elementlarning bog'lovchi aloqasi an'anaviy terakota plitalari bilan qoplangan keng bog' yo'llaridir. Terakota plitalari kvadrat yoki to'rtburchaklar shakliga ega bo'lishi mumkin, ular nafaqat yo'llarni qoplash uchun, balki binolarning devor panellarini bezash uchun ham ishlatiladi. Provans uslubidagi bog' uchun terakota plitkalaridan yasalgan yo'llar va daraxt kesilgan tor yo'llarning garmonik kombinatsiyasi uyg'undur. Turli diametrli dumaloq shaklli terakota toshining tabiiy rangi va tuzilishini mukammal ta'kidlab, o'ralgan bog' yo'llarini hosil qiladi. Yog'ochli yumaloq bo'laklar shag'al qoplamas ustiga joylashtiriladi, bu ularni begona o'tlarning hukmronligidan himoya qiladi.

3) Provans landshaftining uslubini mebelsiz tasavvur qilib bo'lmaydi, va sifatli yog'och stol va skameykalar yoki ochiq to'qilgan stullar ko'rinishidagi ixtisoslashtirilgan bog' mebellari shart emas - daraxtlar ostidagi bog'da, munosib buvisining kursisi yoki divan. Kechadan kechiktirmay ofisini bezatgan ko'rsatilishi mumkin. Antik davrga o'zgina tegib ketgan mebel Provans uslubidagi bog'da mukammal ko'rinadi: u soddalik va qulaylik orolining uslubiga mos kelishi muhimdir. Gobelen yostiqlari va issiq adyollardan foydalanish shinamlik va qulaylik hissini oshirishga yordam beradi.

4) Provans uslubidagi bog'da vertikal bog'dorchilik uchun ishlatiladigan pergolalar, arkalar, panjaralar va boshqa kichik me'moriy shakllar juda mashhur. Uyning fasadi oldida yoki hovlining tubida o'rnatilgan va liana, ravoqli karkaslar, panjaralar va pergolalar bilan mahkam o'ralgan bo'lib, nafaqat bog'ni va uning aholisini jazirama quyoshdan qutqaradi, balki ajoyib bezak elementi bo'lib ham xizmat qiladi. Provans manzarasi. Agar bunday tirik yashil xushbo'y parda ostida stullar bilan stol qo'yilsa, oilaviy yoki do'stona choy partiyalari uchun ajoyib burchakka ega bo'lish mumkin.

5) Provans landshaftining o'ziga xos uslubi bu bog'da ilgari ishlatilgan yoki ishlatilishi mumkin bo'lgan antiqa yoki sun'iy eskirgan narsalar bilan ta'kidlangan. Singan tutqichli eski yog'och aravachaga gullar ekish mumkin va eski katta yog'och g'ildirak gul bog'i sifatida ishlatilishi mumkin.

6) Shaftolili devori - Provans uslubidagi landshaftning eng muhim element bo'lib, uning nomi bog' binosining soyasi bilan emas, balki mevali daraxtning nomi bilan bog'liq. Provans uslubidagi bog'ni o'rab turgan devorning tashqi devori bo'ylab shaftoli daraxtlari ekilgan, ularning tekis shox-shabbasi palmetta shaklida shakllangan - yana bir mashhur frantsuz nou-xau. Shaftoli daraxtlarini palmettalar (palma daraxti bargi ko'rinishidagi gulli bezak elementi, kaftga o'xshash yoki "yoyilgan barmoqlar" tuzilishida daraxt va butalarni(odatda mevali) o'stirish) shaklida kesilganda, kamroq joy egallaydi va ko'proq quyosh nurini oladi.

1.2. Bog'-park san'atining o'ziga xos xususiyatlari

Bog'-park san'atining o'ziga xosligi shundaki, u ishlaydigan asosiy material tabiatdir. Masalan, geoplastik imkoniyatlarga ega relyef yoki harakat va dam olish holatidagi suv yoki tashqi ko'rinishini doimiy ravishda o'zgartiruvchi flora yoki iqlim xususiyatlarini e'tiborga olish zarur bo'ladi.

Shunday qilib, hududni tashkil qilishda shunga o'xshash uslublarni diqqat bilan birlashtira olish mumkin. Bog' hududining faqat bir qismini tashkil qilish uchun tanlangan uslubning elementlaridan foydalanishga ruxsat beriladi.

Qanday bo'lmasin, shahar atrofi yoki yozgi uyning landshaft qurilishi bo'yicha barcha ishlar ehtiyotkorlik bilan rejalashtirishdan oldin bo'lishi kerak, ularsiz uyg'un va yaxlit hududni yaratish mumkin emas.

Bog'-park san'ati bir qator vazifalarni bajaradi. Asosiy vazifalarga yuqori estetik darajadagi, mikroiqlim va sanitariya-gigiyena xususiyatlariga ko'ra qulay, funktsional (shuningdek, ularning maqsadiga javob beradigan) oldingi ko'p asrlik tajriba "tarixiy iplar" bilan bog'langan obyektlarni yaratish, shuningdek, yangi g'oyalarni amalga oshirish kiradi.

Bog'-park san'atining o'ziga xosligi shundaki, u ishlaydigan asosiy material tabiatdir. Masalan, geoplastik imkoniyatlariga ega relyef, harakat va sokin holatdagi suv yoxud tashqi ko'rinishini doimiy ravishda o'zgartiruvchi flora yoki iqlim o'zgaruvchanligi(bahor, yoz, kuz va qishki tabiat manzarasi) xodisalarini ta'kidlash o'rindir.

Bog'-park san'atining mohiyati tabiiy materiallarni ma'lum bir badiiy ko'rinishga ega bo'lgan yaxlit kompozitsiyaga birlashtirishdir [5].

Dars mavzularini o'zlashtirish va olgan bilimlarni mustahkamlash uchun savollar:

1. Bog' va parklarning asoslari, ilk shakllanishini izohlab bering.
2. Bog'-park san'atining asosiy maqsadi nimalardan iborat.
3. Bog'-park san'atining klassik uslubi(muntazam, frantsuz)ning landshaft dizaynidagi ahamiyatini ta'riflab bering.
4. Ingliz uslubi(manzara)ning landshaft dizaynidagi ahamiyatiga izoh bering.
5. Qishloq(kantri) uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyati nimalardan iborat.
6. O'rta yer dengizi uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatiga izoh bering.
7. Xay-tek uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatini ta'riflang.
8. Modern uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatini tushuntirib bering.
9. Minimalizm uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatiga izoh bering.
10. Eko uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatiga ta'rif bering.
11. Yapon uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatini tushuntirib bering.
12. Xitoy uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatiga izoh bering.
13. Chorbog' uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatini ta'riflang.
14. O'rmon uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyati nimalardan iborat.
15. Provans uslubining landshaft dizaynidagi ahamiyatini tushuntirib bering.

II BOB.

QADIMGI DUNYO BOG' VA PARK SAN'ATI

Dars reja:

- 2.1. Qadimgi Misr bog' va park san'ati.**
- 2.2. Qadimgi Mesopotamiya bog' va park san'ati.**
- 2.3. Qadimgi Yunonistonning bog' va park san'ati.**
- 2.4. Qadimgi Rimning bog' va park san'ati.**
- 2.5. Qadimgi Sharq bog' va park san'ati.**
- 2.6. Qadimgi Hindistonning bog' va park san'ati.**
- 2.7. Qadimgi Yaqin Sharq va Kichik Osiyo bog' va park san'ati.**

Odamlar o'zlarini o'simliklar va toshlar bilan o'rab olishni o'sha qadim zamonlarda, inson hali sayyoramizning yashil maskanlari uchun kurashchiga aylanmagan davrlardan boshlaganlar. Oddiy qilib aytganda, tabiatning barcha boyliklari insonning o'zini ishlatish uchun qulay bo'lgan go'zallik bilan o'rab olish istagini qondira olmadi.

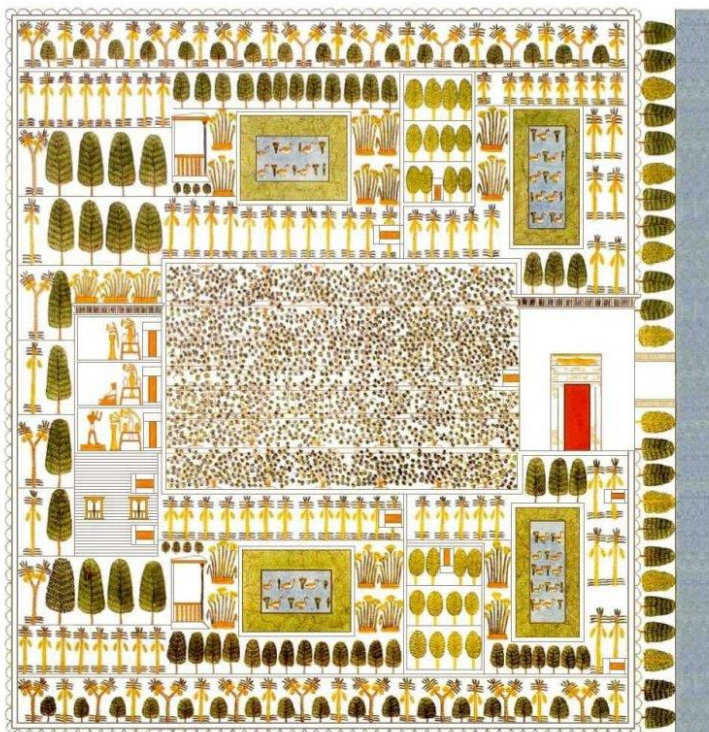
Hozirgi "Bog'-park va landshaft san'ati tarixi" fani ko'hna dunyoning landshaft arxitekturasini xususan, bog'-parkchilik san'ati haqida hanuzgacha to'liq ma'lumotlarga ega emas. Bu sohadagi bilimlar, asosan, qadimiy qo'lyozmalarga, shartli ravishda chizilgan kamyob tasviriy san'at asarlari va arxeologik topilmalarga asoslangan. Mavjud tarixiy ma'lumotlar bog'-park san'ati insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotining ilk davrlaridayoq paydo bo'la boshlaganidan darak beradi. Shubha yo'qki, bog' yaratish tajribalari boshda insonlarga manfaatli, ya'ni foydali xo'jalik bog'larini yaratish ehtiyojlariga asoslangan. Bunday bog'larni mulkdor, imkoniyati bor kishilargina yarata olgan. Shu boisdan xo'jalik bog'larining bizga ma'lum bo'lgan eng qadimgilari jamiyatning yuqori tabaqadagi a'zolariga tegishli bo'lgan. Faqat badavlat kishilar, hukmdorlar va ibodatxonalariga foydali xo'jalik bog'laridan tashqari huzur-halovat va istirohat uchun mo'ljallangan me'moriy bog'lar yaratish imkoniyatiga ega bo'lganlar. Xalq ommasiga mo'ljallangan istirohat bog'lari esa o'ta kamyob hisoblangan.

Bog'-park san'atining ilk namunalari qadimgi Misr hududiga to'g'ri keladi.

2.1. Qadimgi Misr bog' va park san'ati.

Ma'lum bo'lgan eng qadimgi bog'lar Misrda bo'lgan. Miloddan avvalgi 4-3 ming yilliklarga oid manzarali bog'lar haqida ma'lumotlar mavjud. Bog'lar saroylar va boy amaldorlar uylarning hovlilarida, ibodatxonalar hududlarida joylashgan bo'lgan. Faqat badavlat odamlar va

cherkov bog'lar qurish imkoniyatiga ega edi. Sharqda bog' insonning farovonligi o'lchovi bo'lgan (2.1-rasm).

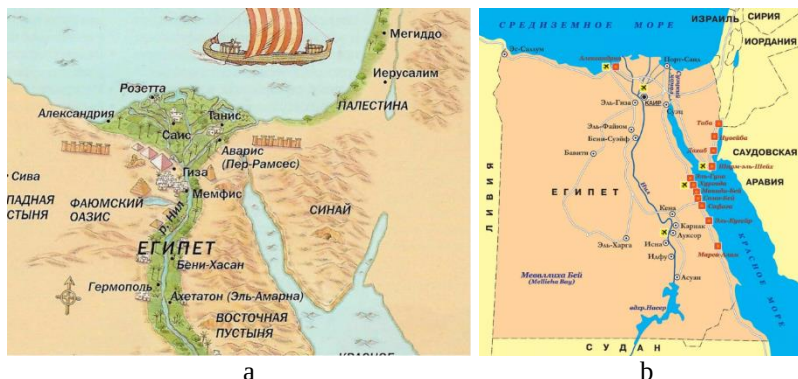

2.1-rasm. Qadimgi Misr xo'jalik va madaniy bog'lari bosh rejasi.
<https://at.pinterest.com/pin/288934132334172834/>

Geografik joylashuvi. Qadimgi Misr - eng qadimgi sivilizatsiyalardan biri - Afrika qit'asining shimoli-sharqida O'rta yer dengiziga quyiladigan Nil daryosining quyi oqimi bo'ylab paydo bo'lgan (2.2-a-b-rasm).

Iqlimi. Qadimgi Misrning iqlimi yashash uchun yaroqsiz: issiq va quruq, issiq shamollar, yog'ingarchilikning deyarli yo'qligi, chidab bo'lmas issiqdir.

O'simliklar. Katta maydonlarda daraxtlar va butalar uchun o'sish imkoniyati yo'q edi. Tabiatda: tamarisklar (frantsuzcha taroq, xudo daraxti, munchoq), xurmo palmalari, Nil qirg'oqlarida esa qamishlar, papiruslar, lotuslar (nilufar gul) o'sgan.

2.2-rasm. a-b-Qadimgi va zamonaviy Misrning geografik joylashuv xaritasi.
<https://dzen.ru/a/Ycf5sS0qYiGn0T9Y>

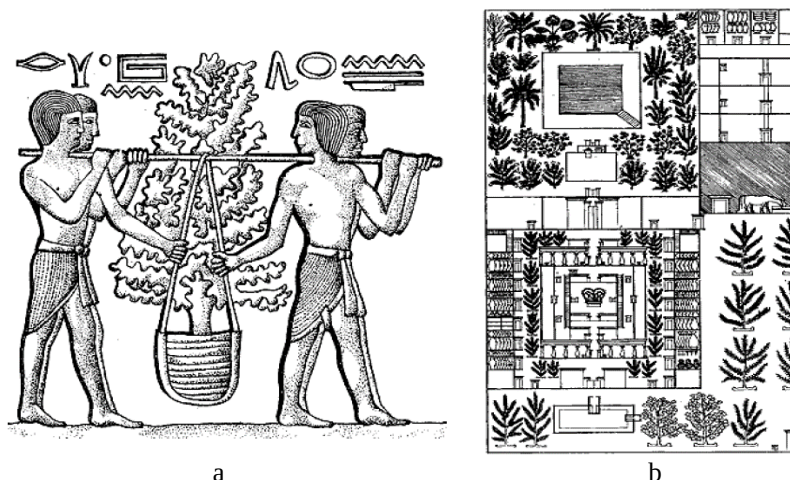
Qurilish materiallari: granit, ohaktosh, qumtosh, ular yuqori quvvat va chidamlilik bilan ajralib turgan.

Tarixiy tuzilishi. Misr davlati mavjud bo'lgan uch ming yillikda shaharsozlik, me'morchilik va qishloq xo'jaligining rivojlanishi bilan birga bog'dorchilik san'ati ham shakllangan. Miloddan avvalgi XV asrga kelib shahar ko'chasining landshaft muhitini yechimiga misol sifatida Axetaton shahrining asosiy ko'chasi bir necha kilometr ga ikki tomondan palma daraxtlari bilan qoplangan. Bu ma'lum bo'lgan eng qadimgi alleya (xiyobon). Uning kengligi 60 m bo'lgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, bog' shahari misrliklarning ixtirosidir. Axetaton shahrida, uning markazi, Axetaton saroyi va Buyuk Ma'bad (ibodatxona) atrofida ikkita kichik bog' shaharlari tashkil etilgan. Bu to'rtburchaklar hovlilar edi, ularning har biri o'z villasi va bog'iga ega edi. Ular shunchalik bir xil ediki, "tipologik loyiha" mavjudligini taxmin qilmaslik mumkin emas.

Bu bog'larda Amun-Raga (Misr quyosh xudosi) bag'ishlangan qush qafaslari, issiqxonalar, ayvonlar, soyali ayvonlar, hovuzlar va tegirmonlar joylashtirilgan.

Misr shaharlarining ko'chalari to'g'ri, bir-biriga yaqin bo'lgan uylar bo'lib, ularning tomlariga palma va boshqa o'simliklar ko'pincha ekilgan. Uylarning orqasida simmetrik tarzda yotqizilgan kvadrat yoki to'rtburchak bog'lar bo'lgan.

2.3-rasm. a-Qadimgi Misrda katta daraxtlarni yetkazib berilishi (devoriy tasvirlar asosida). b-Bog'li Misr villasi.

<https://dzen.ru/a/Yxzll-HmFVpFVwlh>

Ibodatxonalar, saroylar va aholining badavlat qismining uylarida bog'lar yaratilgan. Bir nechta hovlilar, xiyobonlar va ustunlardan tashkil topgan ibodatxona binolari mahorat bilan bir butunga birlashtirilgan. Bu Misrda allaqachon me'moriy tartibga solingan bog'lar mavjudligini ko'rsatadi. Palma daraxtlari qatorlari tosh ustunlar bilan ajoyib tarzda birlashtirilgan. Shahar rejalarining geometrik panjarasi, ibodatxona majmualarining konstruksiyasi, simmetriya printsipidan foydalanish aniq belgilangan asosiy o'q bilan muntazam ravishda shakllangan Misr bog'ining xarakterini belgilagan.

Bog'ning turlari:

- ibodatxona bog'lari;
- saroy bog'lari;
- badavlat zamindorlar(yer egalari)ning turar-joylaridagi bog'lar (2.3-a-b-rasm).

Misol sifatida, 1 gektar maydonga ega Misr bog'ining qurilish rejasini ko'rib chiqilsa (O'rta podshohlik davri - miloddan avvalgi XXI-XVIII asrlarni nazarda tutadi). Bog' to'rtburchak shaklga ega bo'lib, devor bilan o'ralgan (bog'ni qum bo'ronlari va Nilning toshqinidan himoya qilgan). Kirish ustunlar (uy ibodatxonasi oldidagi kesilgan piramida ko'rinishidagi minoralar) bilan belgilangan.

Kompozitsion o'q - yopiq alliya(xiyobon) yoki uzum bilan o'ralgan va soyali muhitni tashkil etuvchi pergola - bog'ning qa'ridagi uyni yopadi.

O'q bo'yicha yo'lga simmetrik ravishda to'rtta to'rtburchak hovuz va ikkita pavilon mavjud. Perimetr bo'ylab - oddiy qo'nish joylari. Kattaroq daraxtlar panjara devorlariga yaqinroq, keyin - o'rta balandlikda, eng pasti esa - bog'ning o'rtasida, kvadrat (to'rtburchak) hovuz atrofida joylashtirilgan. Ushbu hovuzlarda papirus, ko'k va oq suv zambaklar va muqaddas lotus o'stirilgan. Lotus gullari, ayniqsa, bu o'simlikni chaqirganidek, "Nilning kelin" Misr aholisi tomonidan hurmatga sazovor bo'lgan. U quyosh xudosi Osiris va unumdorlik ma'budasi Isisga bag'ishlangan.

Osirisning ruhoniylari va olijanob misrliklar boshlarini lotus gullari bilan bezashgan. Uning gulbarglaridan gulchambar yasagan. Lotus barglari idishlar va plitalar sifatida ishlatilgan. Bu suv havzalari suv bog'lari deb atalgan bog'larga asos solgan.

Ko'rib chiqilgan bog' muntazam uslub yo'nalishining namunasidir. Uning o'ziga xos xususiyati alohida uchastkalarni o'rab turgan yopiq va ichki devorlarning mavjudligi: kirish maydonchasi, pergola, hovuzlar, o'simliklar rejalashtirilgan. Bog' soya va salqinlik berib, mevali daraxtlar va gullar bilan bezatilib, muqaddas o'simliklar: lotus, papirus va boshqalar ham bu yerda joylashtirilgan edi.

O'simliklardan mahalliy turlardan tashqari introduksiya (biror iqlim sharoitidagi o'simlikni iqlimi boshqa joyga ko'chirish, iqlimlashtirishning dastlabki bosqichi) qilingan turlar (ularning tabiiy tarqalish hududidan tashqarida tuproqda o'sadigan o'simliklar) keng qo'llanilgan: anjir, anor, atirgul, yasemin. Katta bog'larda har bir o'simlik turiga - palma, anjir, manzarali o'simliklarga alohida, qat'iy simmetrik kvadrat maydonchalar ajratilgan.

Xushbo'y moylar beradigan daraxtlar juda qadrlangan. Bog'lar: palma, anor, anjir, limon, atirgullar bilan to'ldirilgan.

Palma daraxtlari, misrliklarning fikriga ko'ra, egasiga quvonch keltiradi; *anjir daraxtlari* - boylik va maxfiy bilim; *qora daraxt* (*эбеновый-обнус*) - boylik va baxt.

Bu daraxtlar Misrliklar uchun muqaddas hisoblangan. O'tli chinnigul(гвоздика)lar, bo'tako'z(василька) gullari, lola (тюльпан) keng tarqalgan edi. Qadimgi ixtisosligi ayniqsa qadrlangan misrlik bog'bonlar yil davomida atirgullar, marvaridgul(ландыш)lar va shabbuy(левкой) gullarni olib kelishgan.

Bu yerda Forsdan olib kelingan sayoqgul(oromgul, qalampirgul-певода), lola, mirta(doimiy yashil xushbuy buta) o'stirigan, ularning urug'laridan ibodatxonalarni yoritish uchun moy olingan. Xushbo'y Suzinon(liliya-lolagullilarga mansub dekorativ o'simlikdan olingan) moyi liliya gullaridan tayyorlangan. Misrliklar uchun liliya umid va hayotning qisqaligi ramzi bo'lib xizmat qilgan (2.4-rasm).

2.2. Qadimgi Mesopotamiya bog' va park san'ati.

Yaqin Sharqdagi Frot va Dajla daryolari oralig'ida joylashgan Mesopotamiyada eramizdan avval IV minginchi yillarda shumer va akkadlarning qadimgi qabilalari yashagan.

Mesopotamiya bog'-park san'ati tarixi uch davrga bo'linadi. Ular: shumeroakkad, ossuriya va yangi bobilliklar davri.

Shumeroakkadlar davri o'ziga xos ehromlar – zikkuratlar tarkibidagi bog'lar bilan ajralib turgan. Zikkurat pog'onali piramida ko'rinishidagi minoraga o'xshash, yirik xom g'isht va toshlardan qurilgan ko'p qavatli (odatda 7 qavatlik) bino bo'lib, eng yuqori qavatda ehrom joylashgan. Mesopotomiyaning eng qadimgi bog'lari Ure tog'idagi zikkuratning pog'onasimon bog'lari hisoblangan (eramizdan avval XXIV-XXIII asrlar) va ularda turli xil o'simliklar o'stirilgan. Ehrom pog'onalari keng bo'lib, uning atrofidagi landshaft erkin tarzda rivojlangan. Bu landshaftni daryo va ochiq maydonlar tashkil qilgan (2.4-rasm).

2.4-rasm. Qadimgi Mesopotomiyaning landshafti erkin tarzda shakllangan pog'onasimon bog'i grafik fragmenti.

<https://www.golosarmenii.am/article/113059/kakie-tajny-xranyat-8-legendarnyx-drevnix-bibliotek>

Ossuriylar davrida ikki xil bog' bo'lgan:

Birinchisi, piramida ko'rinishida bo'lib, inshoot tomi yuzasida daraxtlar va o'simliklar o'stirilgan.

Ikkinchisi, kattaligi bilan farq qilib, ov va hordiq chiqarishga mo'ljallangan. Bog' tarkibidagi bino atrofida ko'l yoki daryo bo'lib, tabiiy shakllangan istirohat bog'lariga ega bo'lgan. Bu bog'lar rejasi qat'iy muntazamlikka ega bo'lmay, o'simliklar o'rmondagidek ancha erkin(manzaraviy, peyzaj uslubida) shakllangan.

a

b

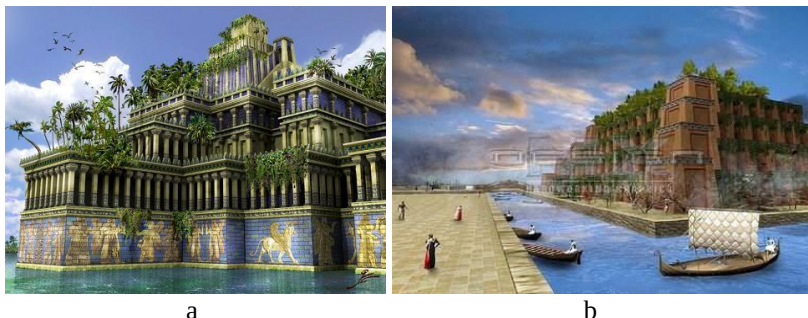
2.5-rasm. a-b-Piramida ko'rinishidagi xom g'ishtdan qurilgan ko'p qavatli binoning turli xil o'simliklardan iborat bo'lgan bog'ning grafik tasviri.

<https://textbook.tou.edu.kz/books/057/3.2.html>

Ma'lumki, Ossuriyaliklar ham Shumeroakkadlarga o'xshab zikkuratlar qurganlar. Zikkurat pog'onalarining sathi ko'kalamzorlashtirilgan. Ayrim mutaxassislarining taxminicha, bog'lardagi tuproqdan sun'iy qirliklar yasalgan va tepa qismiga soyabon (pavilon) o'rnatilgan. Baland tepalik ushbu zikkurat ta'sirida vujudga kelgan. Asosiysi binoning qoshida hovuz qurilgan va ular bir o'qda joylashtirilgan. Zikkuratga (pog'onasimon, piramidal) xos landshaft va me'moriy yechimlar qadimgi Bobilliklarni bog'lar rivojlanishining ikkinchi bosqichida, ehtimol "osma" va "mo'jaz" bog'lar bunyod etish g'oyasiga undagan (2.5-rasm).

Yangi Bobilliklar davri. Dunyoning yetti mo'jizasidan biri hisoblangan "osma bog'lar" nafaqat Qadimgi Bobilning, balki, butun Sharqning landshaft me'morchiligi va dizaynidagi eng go'zal namunalardan biri bo'lgan. Bu bog'lar Frot daryosining sohilida joylashgan bo'lib, Gerodotning fikricha, Ossuriya qirolichasi Semiramida (eramizdan avval IX asr) nomi bilan bog'langan. Tarixchi Strabon esa bu bog'larni shoh

Navuxodonosor II (eramizdan avval 605-562 yillar) o'zining Midiyalik sevikli xotini Nikotrisa uchun qurdirgan deb yozgan. Bog'lar dastlab malika Semiramida (aslida Shammuramat-miloddan avvalgi 811-805 yillarda Ossuriya malikasi) davrida qurilgan, keyinchalik, Navuxodonosor tomonidan rivojlantirilib qayta ishlangan (2.6-rasm).

2.6-rasm. a-b-Orollaridagi va daryo qirg'oqlaridagi Semiramida nomi bilan bog'liq «osma bog'lar» grafik tasvirlari.

<https://dzen.ru/a/YkXF0ae86VDt0qoJ>

Bog'lar Frot daryosidan charxpalak yordamida chiqarilgan suv bilan sug'orilgan. Har bir qavatga favvoralar, qavatlararo shalolalar ishlangan. Qavatlarni ko'tarib turuvchi yo'g'on ustunlarning ichki qismi bo'shatilib, ularga tuproq solingan va dov daraxtlar ekilgan. Daraxtlar tabiiy tartibda ya'ni, yuqori qavatlarga dov-daraxtlar, pasti pog'onalariga esa pastqamlari ekilgan. Palma, sarv, kedr, shamshod, chinor va eman daraxtlari qadimdan Ossuriya va Bobilga xos bo'lgan. Bog'ning eng yuqori qavatiga go'zal va nafis ko'shk-saroy ishlanib, undan butun shahar husni, bog'ning quyi qismi, Frot daryosining suvi va sohili ko'rinib turgan. Qavatlardagi ustunlar orasidagi bo'shliqlar bezatilib, usti yopiq oromgoh ayvonlar tarzida xizmat qilgan.

Geografik joylashuv.

Mesopotamiya davlati yoki Mesopotamiya Dajla va Furot daryolari vodiysida joylashgan bo'lib, Fors ko'rfaziga quyiladi (2.11-rasm).

Iqlim. Iqlimi Misr iqlimiga o'xshaydi. Issiq va quruq, issiq shamollar, noyob yog'ingarchilik, chidab bo'lmas issiq iqlimga ega bo'lgan.

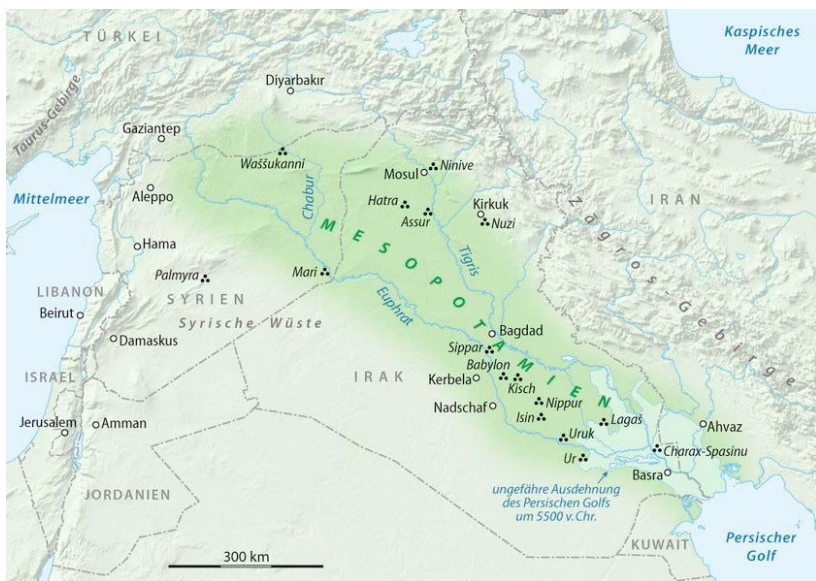
O'simliklar. Misrga qaraganda boyroq, o'rmonlar o'sgan bo'lishi mumkin.

Qurilish materiallari loy g'isht edi - mo'rt, yog'ingarchilikka chidamsiz material bo'lgan.

Tarixiy shakllanishi. Assur-Bobil madaniyati nisbatan yuqori darajada edi. Uning gullagan davri miloddan avvalgi VIII-VII asrlarga to'g'ri keladi, bu davrda bog'lar va ibodatxonalar qurilgan.

Ikkidaryo(Tigr va Evfrat daryolar) ya'ni, Mesopotamiya bog' va parklari quyidagilarga bo'lingan:

- zamonaviy botanika bog'larining prototipi bo'lgan Ossuriya hukmdorlarining bog'lariga;
- ov va dam olish bog'lari va o'rmonlari;
- osma (osilgan) bog'lar.

2.11-rasm. Qadimiy Mesopotamiyaning geografik joylashuv xaritasi.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Древняя_Месопотамия

Ossuriya-Bobil bog'-park san'ati bir qator stilistik xususiyatlarga ega:

- kompozitsiya uzunlamasina o'qdan emas, balki ko'ndalangan qurilgan;
- zikkurat(pog'onasimon) tipidagi ibodatxonalar bog'larda tepada ayvonli sun'iy ko'tarilgan ko'rinishga ega tepaliklar paydo bo'lishiga olib keldi;
- sun'iy ayvon(terrasa)larda "osma bog'lar" yaratish;
- o'simlik va hayvonot dunyosining birinchi kolleksiyalari - botanika bog'lari va hayvonot bog'larining prototiplari;

- yurish va ov qilish uchun o'rmonlarni yaratish - zamonaviy o'rmon parkining prototipi.

Miloddan avvalgi VI asrda qurilgan, dunyoning yetti mo'jizasidan biri hisoblangan Navuxodonosor II ning janubiy saroyidagi Bobilning osma bog'lari eng ko'p tilga olinadi. Ular miloddan avvalgi VII-asrda qurilgan. Qazishmalar paytida g'isht ustunlari topilib, ular ulkan shiftni tayanchlari sifatida xizmat qilib, yuzasiga mashhur bog'lar joylashtirilgan deb hisoblangan.

Yassi tom mohirlik bilan tuzilgan qatlamlardan iborat edi: tosh to'sinlar ustiga qamish va asfalt qatlami yotqizilgan, uning ustiga gips bilan aralashtirilgan g'ishtlar yotqizilgan, keyin esa unumdor tuproqning aql bovar qilmaydigan og'irligiga bardosh berishi kerak bo'lgan qo'rg'oshinli gilam qo'yilgan. Bu Diodorning (Miloddan avvalgi taxminan 90-30 yil - qadimgi yunon tarixchisi va mifografisi, asli Sitsiliya Agiriyasidan) tavsifi sanaladi.

Strabonning ta'rifiga ko'ra, baland bog'ning tekis yuzasi kubiklarga tayangan ravoq(arka) tizimi bilan ta'minlangan. Bu muhit kubiklar eng baland daraxtlarning ildizlari uchun yetarli tuproq bilan to'ldirilgan. Buning yordamida tomoning tuproq qatlami ancha yupqaroq bo'lishi mumkin edi, chunki u yengilroq o'simliklarning ildizlarini oziqlantirishi kerak edi. Matnda Diodor katta ahamiyatga ega bo'lgan pog'onali shakl haqida deyarli hech qanday ma'luoti yo'q.

1949 yilda frantsuz jurnali "Revue horticole" M. Ryutten va M. Lakamaning osma bog'larni qurish va suv bilan ta'minlash texnikasini batafsil yoritgan maqolasini nashr etdi.

Ularning fikriga ko'ra, pastki ayvon 45x40 m, ikkinchisi 40x30 m bo'lgan. Birinchi qavatning balandligi 8 m, shu jumladan 2 m o'simlik tuprog'i, keyingisi - 13 m, bir xil tuproq qatlami bilan va nihoyat, keyingi ikki qavatda faqat 1 m yer bor edi. Butun ansambl gumbazli yo'lak(koridor)ning ikki tomonida joylashgan 14 ta gumbazli zaldan iborat edi.

Bu bog'lar Misrning yopiq tekis bog'laridan sezilarli darajada farq qilar edi. Biroq, terrasalarning mavjudligi, o'q bo'yab qurilishi, shuningdek, bog'ning shahar rejasining muntazam tarmog'iga organik kiritilishi ularni muntazam ravishda tasniflaydi.

Qadimgi Mesopotomiya bog'lar: diniy, estetik va foydali(utilitar) funksiyalarni bajargan.

2.3. Qadimgi Yunonistonning bog' va park san'ati.

Geografik joylashuvi. Gretsiya - Yevropadagi davlat, Bolqon yarim orolining janubiy qismini egallaydi. Sharqda Egey dengizi, g'arbda Ioniya,

janubda O'rta yer dengizi bilan yuviladi. Peloponnes Gretsiyaning eng katta yarim oroli va Yevropadagi eng qadimiy sivilizatsiya markazidir (2.12-rasm).

Monastirlar va qadimiy ibodatxonalar ko'plab ziyoratchilarni jalb qiladi va ularning barchasini birlashtirish imkoniyati Gretsiyaning asosiy afzalliklaridan biridir (2.13-rasm).

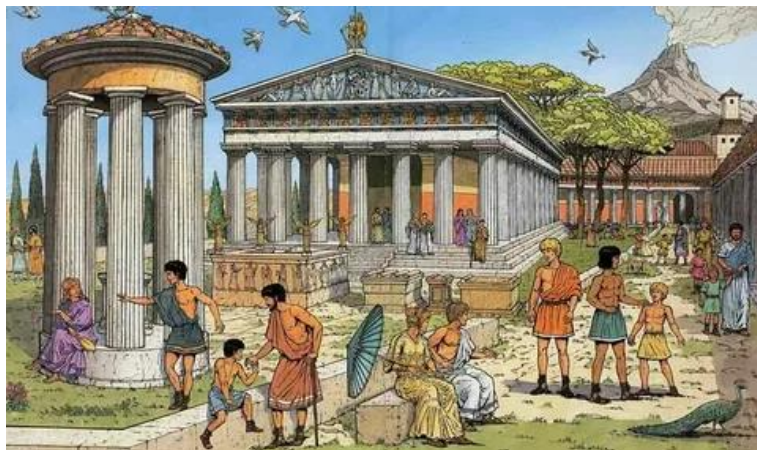
Iqlimi. Iqlimi O'rta yer dengizi, ancha issiq va qurg'oqchil.

O'simliklar. Sharq mamlakatlaridan tabiiy sharoiti bo'yicha Gretsiya tuproq unumdorligi pastligi, flora va faunaning yomonligi bilan ajralib turardi, yunon landshafti esa qoyali tog'lar, vodiylar, ko'plab orollar, bo'g'ozlar va qo'ltiqlarning almashinishidir. Tog' yonbag'irlari butunlay o'rmonlar bilan qoplangan, keyinchalik kesilgan.

Tabiiy o'simliklar: bir necha turdagi eman (jumladan, doim yashil), qarag'ay (dengiz qirg'og'i va italyan), sarv, sadr, qarag'ay, terak, anjir, anor, zaytun, dafna, mirt kabi o'simliklar keng tarqalgan.

2.12-rasm. Qadimgi Yunoniston geografik xaritasi - manba: grechistory.ru
<https://grechiya-ellada.ru/karta-grechi/>

2.13-rasm. Qadimgi Yunonistonning shaharlari arxitekturasini va landshaftining grafik foto ilovasi.

<https://www.studeersnel.nl/nl/document/haags-montessori-lyceum/geschiedenis/geschiedenis-bewijs-2/42433728>

Tarixiy tuzilishlar. Yunon madaniyati ming yillar davomida rivojlangan. Qadimgi yunon madaniyati tarixi odatda besh davrga bo'linadi:

- Krit-Miken (miloddan avvalgi XX-XIII asrlar);
- Qadimgi yoki Gomer (XII miloddan avvalgi VIII asr oxirigacha);
- Arxaik (miloddan avvalgi VIII-VI asrlar);
- Klassik (miloddan avvalgi V-IV asrlar);
- Ellinistik (miloddan avvalgi III-I asrlar).

Landshaft bog'dorchilik san'atining boshlanishi XIII-X asrlarga to'g'ri keladi. *Miloddan avvalgi ilk, bog'lar utilitarian xususiyatga ega edi:* ular sabzavot bog'i, mevali bog' va uzumzordan iborat edi. Bog'larning tartibi muntazam uslubda amalga oshirilgan va perimetri atrofida o'ralgan. Ichkarida bog'lar to'siqlar bilan o'ralgan edi. Sug'orish uchun suv oqadigan kanavka(tor ariq)lar ishlatilgan. Daraxtlar qator qilib ekilgan. Bog'larda olma, nok, anor, shaftoli, zaytun, apelsin, anjir, uzum, sabzavot va gul o'simliklari (liliya, gladiolus va boshqalar) yetishtirilgan.

Qadimgi Yunonistonning bog'-park san'ati turli xil ko'kalamzorlashtirish turlari bilan ajralib turadi.

Muqaddas bog'lar - Geroonlar. Bu jamoat bog'lari - shaharlar asoschilari va xudolar sifatida sig'inadigan boshqa taniqli odamlar sharafiga o'tqazilgan muqaddas geroonlar bog'laridir. Ular yodgorlik edi. Keyinchalik qahramonlar sharafiga esdalik sport musobaqalari o'tkazila boshlandi,

so'ngra ular yo'laklar, o'yin maydonchalari, ippodromlar bilan jihozlanib, sport bog'lariga aylandi (2.14-a-b-rasm).

2.14-rasm. a-Muqaddas geroonlar bog'lari grafik chizmasi. b- Apollon ibodatxonasi, Delfi Gretsiyadagi joylar, Mashhur joylar.

<https://irecommend.ru/content/relaks-v-rime-gretsii-i-finikii-priamo-doma>

Nimfa (yunon mifologiyasida tabiat ko'chlarining ayol qiyofasidagi ilohasi)-xudolar, nimfalar va muzalarning yashash joyi bo'lib, markazda buloq joylashgan muqaddas eman, sadr yoki zaytun daraxtini ifodalaydi. Itaka bog'idagi nimfa kompozitsiyasining markazi badiiy qayta ishlangan suv havzasi bo'lib, unga buloq suvlari baland qoyadan quyiladi. Suv havzasi atrofida namlikni yaxshi ko'radigan qora qandag'och(ольха) o'sib chiqqan. Qoya tepasiga qurbongoh qo'yilgan bo'lib, u yerda nimfalarga qurbonlik qilingan. Keyinchalik, nimfa kompozitsiyasi sevimli park motivi sifatida keng tarqalgan (2.15-rasm).

Falsafiy bog'lar ilmiy suhbatlar va tadqiqotlar uchun mo'ljallangan edi; ular muqaddas bog'dan farqli o'laroq, diniy kult bilan bog'liq bo'lmagan jamoat bog'lari edi (2.16-rasm).

Xususiy bog'lar utilitar (foydali, manfaatli) xususiyatga ega edi. Ularda gul o'simliklari keng qo'llanilgan. Shuningdek, Qadimgi Yunonistonning bog'dorchilik san'ati teatrlar va atriumlarni - hovlilarini o'z ichiga oladi, ularning markazida suv havzasi, keyinchalik uyning yaqinidagi veranda bor edi. Qadimgi yunon atriumi zamonaviy kichik bog'ning prototipiga aylandi (2.17-rasm).

Bog' vazifalari. Eng qadimgi davrdagi bog' san'ati diniy ibodatning bir qismi bo'lgan yoki utilitar va iqtisodiy ahamiyatga ega edi. Birinchi ijtimoiy-ma'rifiy ahamiyatga ega bo'lgan bog'lar, ko'ngilochar va dam olish joylari paydo bo'ldi.

2.15-rasm. Qadimgi Yunoniston. Itaka (Ion dengizidagi orol, Ion orollaridan biri, Orol maydoni - 95 821 kvadrat kilometr, qirg'oq chizig'ining uzunligi) bog'idagi nimfa kompozitsiyasining markazi badiiy qayta ishlangan suv havzasi zamonaziy ko'rinishi.

<https://terra-z.com/archives/72807>

2.16-rasm. Qadimgi Yunoniston falsafiy bog'i grafik chizmasi.

[https://civilopedia.fandom.com/ru/wiki/Храм_Артемиды_\(Civ5\)](https://civilopedia.fandom.com/ru/wiki/Храм_Артемиды_(Civ5))

2.17-rasm. Qadimgi Yunoniston xususiy hovli bog'i foto ilovasi.

https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Pompeji_um_1900_haus.jpg

Uslub xususiyatlari. Birinchi marta antik davr arxitektura ansamblarining kompozitsiyasi va fazoviy yechimining nazariy qoidalari ishlab chiqildi, ular quyidagilardan iborat: nisbatlar tizimi; qismlar va butunning nisbati sifatida “oltin kesma” va “modul” tamoyillari.

Modul - bu birlik bo'lib, uning asosida kompozitsiyani takrorlash yoki ko'p marta oshirish orqali quriladigan minimal asosiy element. Misr bog'laridan farqli o'laroq, qadimgi Yunoniston(Gretsiya) bog'larida paydo bo'ladi:

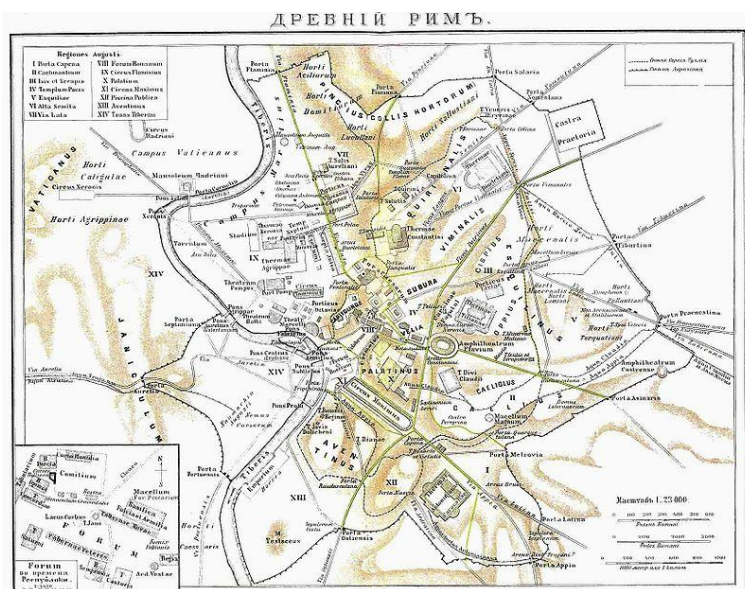
- terrasalarni tartibga solish uchun tog'li yerlardan foydalanish;
- murakkab gidravlik mashinalar tomonidan boshqariladigan favvorali sun'iy suzish havzalari;
- me'moriy shakllar (burma zinapoyalar);
- haykallar;
- ko'proq erkin kompozitsiya, bezaklilik, Qadimgi Yunoniston bog'larining tarkibi - go'zal landshaft dizaynini mohirona ko'rib chiqish va tanlash bilan muntazam ravishda tashkil etish;
- bog'lardagi gular shular jumlasidandir.

Bog' va parklari go'zal joylashgan va tog' yonbag'irlariga mos keladigan bog'lardan iborat edi. Ayvonlarda katta daraxtlar va gullar ekilgan; murakkab gidravlika mashinalari bilan ishlaydigan favvoralar o'rnatilgan.

Keyinchalik, miloddan avvalgi 146 yilda Gretsiya Rim viloyatiga aylandi va uning landshaft madaniyati nafaqat Qadimgi Rimdagi bog'lar va parklarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatdi, balki uning rivojlanishi uchun asos bo'ldi.

2.4. Qadimgi Rimning bog' va park san'ati.

Geografik joylashuvi. Apennin yarim orolida joylashgan qadimgi Rim davlati asrlar davomida sharqda Fors ko'rfazidan g'arbda Atlantika okeanigacha cho'zilgan ulkan quldorlik davlati sanalgan (2.18-rasm).

2.18-rasm. Antik davrdagi qadimgi Rim xaritasi.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Древний_Рим

Iqlimi. Apennin yarim orolining iqlimi O'rta yer dengizi, ammo Gretsiyaga qaraganda yumshoqroq va kamroq qurg'oqchildir. Daryo va soylar ko'rinishidagi suvning ko'pligi, tog'li relyefi, qimmatbaho qurilish materiallari (marmar va ohaktosh) mavjudligi bilan ajralib turadi.

O'simliklar. Daraxtlar, butalar va gul o'simliklar keng tarqalgan. Bu yerda har xil turdagi qarag'ay, eman, sarv, chinor, terak, yeyiladigan kashtan, anor, zaytun, mevali daraxtlar o'sadi. Ko'zash uchun yaxshi mos keladigan turlar mavjud: buksus, lavr(dafna), mirt. Gullardan - liliya, levkoy(shabbuy-

krestgullilarga mansub xushbo'y gulli dekorativ o'simlik), iris(gulsapsar), lola, za'faron, nargizgul, binafsha, chinnigullar va boshqalar o'stirilgan.

Tarixiy tuzilishi. Qadimgi Rim tarixida uchta davr mavjud:

- **Hukumdorlar davri** (miloddan avvalgi VIII-VI asrlar) quldorlik tizimining shakllanishi bilan xarakterlanadi.

- **Respublika davri** (miloddan avvalgi VI-I asrlar). Rim shahar-davlat sifatida ajralib turadi. Uning hududiy istilolari ulkan boylik to'plash bilan yakunlandi, bu esa qurilishni keng miqyosda kengaytirish imkonini berdi.

- **Imperiya davri** (eramizning I-V asrlari)- Rimning davlat markazi sifatidagi ahamiyati aniqlanadi. Ular faol ravishda ansambllar, jamoat forumlari, stadionlar, teatrlar, imperator saroylari va patrisiya villalarini qurishganlar. Arxitektura ansambllarining kompozitsion yechimi davriy takomillashtirilib borilgan.

Milodiy III asr oxirida quldorlik tizimining tanazzulga uchrashi imperiya inqiroziga olib keldi. Milodiy 410-yilda Rim imperiyasi vestgotlar qo'lga o'tdi. Qadimgi Rimda ular sun'iy landshaftning geometrik va to'g'ri chiziqli shakllarini atrofda tabiatning erkin go'zalligiga qarama-qarshi qo'yish g'oyasini e'lon qildilar.

Adabiy manbalardan ma'lumki, bog'lar to'g'ri burchak ostida alleyalarga bo'lingan, haykallar, grottlar, hovuzlar, ustunlar, favvoralar bilan bezatilgan. Rim an'analari nafaqat ko'chalar va maydonlarning, balki keng bog'lar bilan o'ralgan qishloq villalarining muntazam tartibini afzal ko'rgan.

Qadimgi Rimning bog'dorchilik san'ati eng yuqori gullash davriga miloddan avvalgi I asrdan eramizning I asrigacha bo'lgan davrda erishgan. Bu davrda bog'larning quyidagi turlari shakllangan:

- **Muqaddas bog'lar** diniy kult(ibodat, sig'inish) bilan bog'langan. Ularda buloq, kichik ibodatxona, mehrob(butxona) yoki qurbongoh bor edi.

- **Shahar jamoat binolari bog'larida** (teatrlar, hammomlar) maydonlarda tashkil etilgan.

- **Buloqlar yoki hovuzlar bo'lgan bog'lar** qatorli daraxtlar bilan bezatilgan, dam olish uchun nishalar(taxmon, tokcha) bilan qoplangan galereyalar va haykaltaroshlik bilan bezatilgan.

- **Shahar xususiy bog'lari** ahamiyatsiz va uyning me'moriy tuzilishiga bo'ysungan.

Qadimgi Rimda atriumli-peristil tipidagi turar-joy binosi shakllangan bo'lib, uning hajmida ustunlar bilan o'ralgan, haykaltaroshlik, butalar, gullar bilan bezatilgan va suv bilan ta'minlangan hovlilar mavjud edi. Bunday hovlilarning o'lchamlari har xil bo'lgan:

9x20 (Vettievning uyida), 28x22 (Favna uyida). Hovlini o'rab turgan galereyalarning devorlari o'simlik naqshlari tasvirlangan rasmlar bilan bezatilgan. Bunday hovlilar "peristil bog'lari" deb atalgan.

- *Villalar va saroylardagi bog'lar* turli maqsadlarga ega: xo'jalikdan ko'ngilochargacha. Ikkinchisi terrasali yonbag'irlarda joylashtirilgan va pog'onali kompozitsion yechimga ega bo'lib, ular gullar, favvoralar, haykallar va turli me'moriy inshootlar bilan bezatilgan. Terrasalar zinapoyalar yordamida bog'langan, ammo Gretsiyada bo'lgani kabi, zinapoyalar hali kompozitsion ma'noga ega emas edi. Bog' elementlari tasodifiy joylashtirilgan.

Rim villalarining bog'i odatda uch qismga bo'lingan: dekorativ, mevali va tomorqa(sabzavod) bog'i.

Dekorativ bog' ham uch qismdan iborat edi: yurish, ot minish va park maydoni. Yurish qismi to'g'ridan-to'g'ri uyning oldidagi birinchi terrasa joylashgan bo'lgan. To'g'ri burchak ostida bog'langan alleyalar bog'ni geometrik jihatdan muntazam qismlarga bo'lib, haykaltaroshlik, favvoralar, salqin dekorativ hovuzlar, murakkab kesilgan daraxtlar va butalar, maysazorlar va gulzorlarga boy bo'lgan.

Ot minish yoki zambilda sayr qilish uchun bog' keng alleyalar bilan ajratilgan soyali bog'lardan iborat bo'lgan. Turli nuqtalardan manzaralar ko'zatilgan. Bog'ning park qismi yurish uchun o'rmonli maydondan tashqari, baliq hovuzlari va ulkan ko'p qavatli parrandachilik uylarini o'z ichiga olgan. Bundan tashqari, bunday parklar ko'pincha juda ta'sirli o'lchamlarga ega edi: 120-150 gektargacha.

Mevali bog', uzumzor va sabzavot bog'i villadan alohida joylashgan bo'lib, muntazam tartibga ega edi. Bog' o'simliklarining kengayishiga va boyishiga xizmat qilgan, bosib olingan mamlakatlardan mevali va manzarali o'simliklar eksport qilingan. Jumladan, mevali daraxtlardan olcha, o'rik, shaftoli, bodom, behi, olxo'ri, anjir, yunon yong'og'i, anor va boshqalar yetishtirilgan.

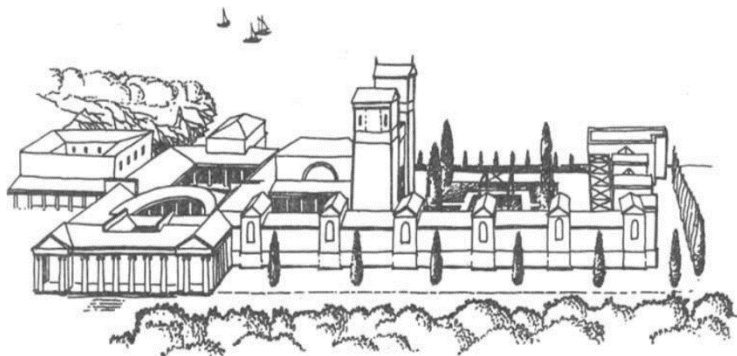
Manzarali o'simliklardan - tiss, oleandr(sambitgul), yasmin, atirgul, nargizgul, giatsint(sunbul)lar, lola, levkoy(shabbo'y) va boshqalar foydalanilgan.

Sabzavot ekinlari xilma-xilligi bilan farqlangan.

Xulosa qilish mumkinki, Qadimgi Rim bog'larida pergolalar, alleyalar, fegurali (topiar) kompozitsiyalar va butun bog' kompozitsiyalari alohida texnika sifatida shakllangan: ksist bog'i (birinchisi - xystus (lat. xystus) - uyga portiko orqali bog'langan ochiq terrasa. Ikkinchi qism - ambulation - gullar, daraxtlar va sayr qilish va tafakkur uchun xizmat qilgan bog') va ippodrom bog'i.

Ksist-bog' (tekis bog') parterning ko'rinishiga ega bo'lib, uyning portikosiga ulangan. Bu odatda o'lchami 20x10 m bo'lgan, muntazam tartibli hudud sanalgan. Ksist bog'ning old qismidagi villaning oldida joylashgan. Yassi bog'ning asosiy elementi - bu ko'zalgan shamshod daraxti yoki mirtning zich chegarasi bilan chegaralangan maysazor.

Ippodrom bog'i Gretsiya bog'dorchiligidan namuna olingan. Rimda u sport musobaqalari uchun joy sifatida o'z ahamiyatini yo'qotdi, lekin bir dumaloq uchi bilan to'rtburchaklar shaklini saqlab qoldi. Ippodrom bog'i oddiy xiyobonlar va kesilgan butalar bilan o'ralgan gullar bilan qoplangan maysazorning tekis ochiq maydonidir. Chekka bo'ylab favvoralar, suhbatgohlar, gulzorlar, daraxt va buta kompozitsiyalari joylashtirilgan. Markazdagi ochiq joy ularning aniq ko'rinishini ta'minlagan. Bunday bog'larning misollarini kichik Pliniyda topish mumkin (2.19-rasm).

2.19-rasm. Miloddan avvalgi 100-chi yillarda Laurentinumdagi Kichik Pliniyning villasi grafik chizmasi.

<http://gardenweb.ru/istoricheskii-opyt-sadovo-parkovogo-iskusstva-i-landshaftnogo-proektirovaniya>

Miloddan avvalgi I asrda yashagan Katta Pliniy o'sha davrda ma'lum bo'lgan va yetishtirilgan minglab turli o'simliklarni tasvirlaydi.

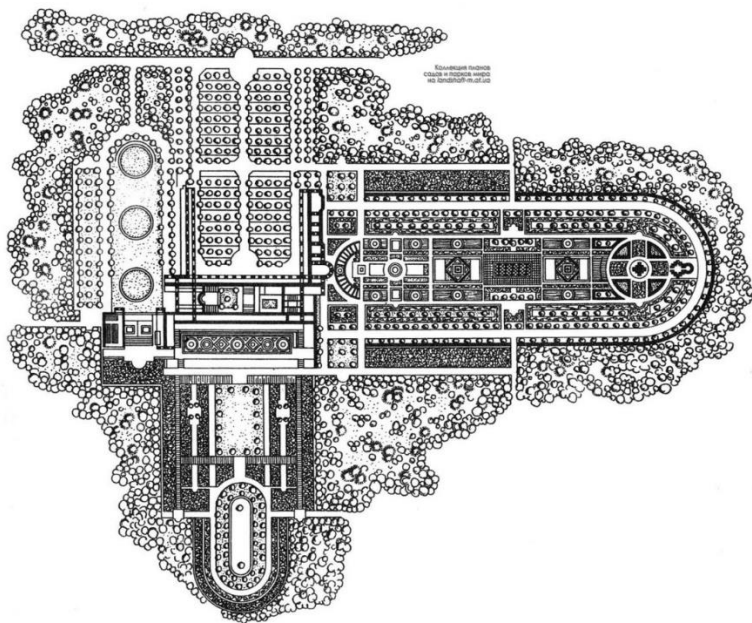
Rim yaqinida joylashgan va ulkan hududni egallagan imperator Adrianning Villa Tiburtina (milodiy 117–138) ham qiziq ahamiyatga ega.

Bog' balandligi farqi 40 m bo'lgan tik terrasali qiyalikda qurilgan va alohida qurilmalar va inshootlarning o'ziga xos muzeyi edi. Bu yerda grottlar (nimfalar), suzish havzalari, ippodrom bog'i, Akademiya daraxtzori, liksey (litsey, qadimgi yunoncha Λύκειον; lat. lyseum- qadimgi Afinadagi Likiya Apollon ibodatxonasi yaqinidagi gimnaziyalardan birining nomi, u yerda Sokrat, so'ngra umrining so'nggi yillarida (miloddan avvalgi 335-323-yillarda Aristotel) dars bergan), Perikl bog'i va kanalli Kanop bog'i bor edi. Ippodrom yaqinida, kanal bilan o'ralgan orolda parrandaxona bor edi. Shuningdek, imperator saroyi va Rimga xos miqyosda qurilgan ko'plab binolar (kutubxona, teatr, ustunlar, portiklar) joylashgan.

Ushbu qurilmalar o'rtasida kompozitsion aloqa yo'q. Qadimgi Rim bog'lari orasida miloddan avvalgi I asrda Rimda paydo bo'lgan yong'in

joyida yaratilgan imperator Neron bog'ini ta'kidlash kerak. Bog' ko'llar qazilgan qishloq bilan muvaffaqiyatli birlashtirib, katta maydonni o'tloqlar va dalalar egallagan.

Villa Tuski rejasi. "Urbana" tipidagi villalar Rimning qirg'og'ida yoki yaqinida joylashgan. Alban tog'lari yonbag'irlarida joylashgan Kichik Tuska Pliniyning villasi bu turning yorqin namunasi edi. U favvorali kichik hovliga kirish portikosidan, rimliklar tomonidan favvoralar va ippodrom bog'i bilan dekorativ parterga aylantirilgan tekis bog'li (Ksist-bog') asosiy binodan iborat edi. Villaning atirgul bog'ida chirmashib o'sadigan atirgullar bilan qoplangan marmar suhbatgoh bor edi. Suhbatgoh orqasida dam olish pavilyoni bor edi. Suv moslamalari orasida suv havza bor bo'lib, unda bayram paytida mazali taomlar suzib yurargan. Kistdan so'qmoq bog'ga olib borilgan.

2.20-rasm. Tusk Villasi bosh rejasining joylashuv sxemasi.

<https://studfile.net/preview/7741537/page:2/>

Uning asosiy bezaklari hayvonlar shaklida ko'zalgan daraxtlar edi. Yo'l bog'ning uzunlamasına kompozitsion o'qi edi. Uning yon tomonlarida alohida o'sadigan past o'sadigan daraxtlar bilan maysazor chiziqlari bor edi. Yo'lda marmar o'rindiqlar rejalashtirilgan. O'lchami 170x70 m bo'lgan

ippodrom bog'i sarv va chinorlardan iborat mustahkam devor bilan o'ralgan, plyush (liana) bilan qoplangan edi (2.20-rasm).

Bog'ning funksiyalari. Qadimgi Rimning har bir bog'ining o'ziga xos utilitar (foydali, manfaatli) va dekorativ funksiyalari bor edi.

Uslubiy xususiyatlari. Umuman olganda, Qadimgi Rimning landshaft san'ati quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turardi:

- qadimgi Yunoniston texnikasini takomillashtirish va o'z uslubini yaratish (o'simliklarni fegurali ko'zash, bog'larni bezashda haykaltaroshlikdan foydalanish, pergola, alleyalar);

- yangi turdagi bog'larni (jamoat bog'lari, peristil bog'lari, villa bog'lari, ippodrom bog'lari) yaratish;

- bog'larda kompozitsion birlikning yo'qligi.

Rim imperiyasi qulagandan so'ng, Gallo-Rim villalariga o'xshash yangi villalar qurilishi boshlandi, ammo ular endi Rim villalari mashhur bo'lgan ulug'vorlikni ifodalagan. Yangi bog'lar qisman imperatorlikdan oldingi davrning Rim tipiga o'xshardi va shu bilan birga Qadimgi Sharq bog'lariga noaniq o'xshardi. Rim bog'dorchilik san'atining an'analari Uyg'onish davri Italiya bog'larida, keyin esa Yevropadagi muntazam bog'larda yanada rivojlandi.

2.5. Qadimgi Sharq bog' va park san'ati.

Sharq bog'larida dunyoni diniy-falsafiy idrok etish namoyon bo'ladi. Dinga ko'ra, asrlar davomida o'zgarmagan bog'ni rejalashtirishning qat'iy qonunlari yaratilgan. Bog'larda, cheklangan hududda dunyoning modeli yaratilgan.

Sharq bog'lariga xos bo'lgan chuqur ramziylik bilimlarni avloddan-avlodga o'tkazish usuli edi.

Sharqdagi bog'larning barcha xilma-xilligi bilan ularni ikkita katta guruhga bo'lish mumkin: musulmon bog'lari va Uzoq Sharq bog'lari.

Musulmon bog'lari yoki Dehli sultonligi bog'lari. Islom bog'lari deganda, odatda, XIII-XV-asrlarda musulmon dunyosining turli mintaqalarida paydo bo'lgan bog'lar tushuniladi. Musulmon mamlakatlaridagi bog'lar haqiqatan ham jannat bilan bog'liq edi. Bu bog'larda hamma narsa baxt va to'lg'oqlik uchun qulay: jimgina shildiradigan favvoralar, quyoshda porlab turgan yengil suv oqimlari, xushbo'y gullar, oltin qafaslarda sayr qilayotgan qushlar, dunyoning turli burchaklaridan yig'ilgan go'zal kanizaklar. Bunday bog'ga kirgan odam o'zini jannatdagidek his qiladi. Va ularning xilma-xilligiga qaramay, bog'larni tartibga solish Islom qonunlari bilan qat'iy tartibga solingan: ko'kalamlar va suvning ko'pligi alohida ahamiyatga egadir.

O'rta Osiyo, Eron va Hindiston bog'lari boshqacha ko'rinadi. Bog'larning ko'lami butunlay boshqacha edi. Ular saroy binolari orasida keng tarqalgan, ko'pincha bir qavatli, bog'ga ochiq edi. Hind bog'larining o'ziga xos xususiyati suv tizimlarining keng rivojlanishi bo'lib, ular ba'zi hollarda ustun ahamiyatga ega bo'lib, ansambllarni suv ustidagi bog'larga aylantiradi. Bog'-park san'atining bunday rivojlanishiga qadimgi suzuvchi bog'lar ta'sir ko'rsatgan. Kashmirda bunday bog'lar qurilishi ta'riflari bizgacha yetib kelgan.

2.6. Qadimgi Hindistonning bog' va park san'ati.

Geografik joylashuvi. Hindiston - Janubiy Osiyodagi davlat. Mamlakat janubida Hind okeani va uni Shri-Lanka orolidan ajratib turadigan Palk bo'g'ozi, g'arbda Arab dengizi suvlari va sharqda Bengal ko'rfazi bilan yuviladi. Ikki qismdan iborat Hind-Ganga tekisligi: sharqda Gang va Brahmaputra vodiylarining nam tropik zonasi va g'arbda qurg'oqchil Tar cho'li joylashgan. Mamlakat shimolini dunyodagi eng baland tog'lar Himoloy tog'lari egallaydi.

Iqlim. Hindistonning tabiiy sharoitlari xilma-xil: tog' tizmalari va keng tekisliklar, mo'l-ko'l yog'ingarchilik va cho'llar mamlakat hududi iqlim zonalaridagi farqlarni belgilaydi. Yil davomida uch fasl bor: quruq salqin (noyabr-fevral), quruq issiq (mart-may), nam issiq (iyun-oktyabr). Hindistonning aksariyat qismida qish oylari faqat shimoli-g'arbiy qismida quruq bo'ladi, siklonlar tufayli qishki yog'ingarchilik yozdan ham kuchliroqdir. Mart oyidan boshlab harorat tez ko'tarilib, may oyining oxiriga kelib maksimal darajaga yetadi (ba'zi hududlarda - 40°C gacha). Iyun oyida yomg'irli mavsum boshlanadi: harorat keskin pasayadi, havo namligi 95% yoki undan ko'proqgacha ko'tariladi. Sentyabr oyida musson mavsumi yakunlanadi va harorat 25-27°C darajasida o'rnatiladi. Ayrim hududlarda siklonning ketishi dovullar, deyarli tayfunlar (shamol tezligi 100 km/soatgacha) bilan kechadi.

O'simliklar. Bu mamlakat florasi juda xilma-xildir. O'simliklarning boyligi va xilma-xilligi (21000 tur) bo'yicha Hindiston dunyoda birinchi o'rinda turadi. Uning hududida tropik doim yashil o'rmonlar, bargli o'rmonlar, savannalar, o'rmonlar, yarim cho'llar va cho'llar, tog'larda esa balandlik zonalarida - o'rmonlardan abadiy qorgacha farqlar mavjud. Himolay tog'larining o'simliklari - Himoloy kedri (кедр), oqqarag'ay (пихта), qoraqarag'ay (ель) va qarag'ay (сосна). Tekisliklarda ko'plab qimmatbaho daraxt turlari mavjud: tik (тик-issiq mamlakatlarda o'sadigan kemabop qattiq daraxt), sal (Hind an'alarida sal Vishnuning sevimli daraxti hisoblanadi), sandal daraxti, atlas va temir daraxti, palma va bambukning ko'p navlari mavjud.

Hindiston eng qadimiy madaniy an'analarni hozirgi kunga olib kelgan kam sonli davlatlardan biridir.

Hindistondagi bog'larni quyidagi turlarga bo'lish mumkin:

- Dorivor bog'lar;
- Villalar va saroylardagi bog'lar;
- Qabrlar yonidagi bog'lar;
- Mohalla bog'lari;
- Jamoat bog'lari. Bunday bog'lar chekka hududlarda, qirg'oqlarda, jamoat binolari majmualarida joylashgan edi.

Hindistondagi landshaft qurilishi quyidagi xarakterli xususiyatlarga ega edi:

- Suvdan keng foydalanish bilan bog'lar tarkibida qat'iy geometriya.
- Daraxtlarning shox-shabbali shakli va barglari rangidagi nuanslar va kontrastlardan foydalanish.
- Fors bog'lari bilan bog' tartibining o'xshashligi.
- Suv bog'lari Hindistonning o'ziga xos xususiyati sifatida.
- Geometrik shakllarga asoslangan dizayn, qismlarga bo'linishi mumkin, lekin ayni paytda o'zining birligi va o'ziga xos fazilatlarini saqlab qoladi, bu bog'lar tartibiga juda mos keladi.
- Ichki va tashqi, uy va bog'ning birligi.

Hindiston va Tibetda dorivor o'simliklar bilan bog'lar uzoq vaqtdan beri yaratilgan. Shunday qilib, Tibet tibbiyotining kelib chiqishi haqidagi afsonalar dori-darmonlar shahri mavjudligi haqida gapiradi. U yerda turli dorivor o'simliklar o'stirilgan: anor va kanifol daraxtlari, qora qalampir va boshqalar ulardan 404 ta dardni davolovchi va "8000 ta nosog'lomlikni yaxshi uyg'unlashtirgan" dorivorlar tayyorlangan.

Hind bog'i me'morchiligining ajoyib yodgorligi - Hindiston Venetsiyasi deb nomlangan Udaypur saroyi va parki ansambli (1571 y.). Knyazlik Mevar davlatining afsonaviy hukmdorlarining poytaxti Udaypur Uday Singx II tomonidan qurilgan. Uday birinchi saroyini ko'l qirg'og'ida qurdi, keyinchalik u o'zining saroylari, mo'tadil iqlimi va go'zal landshaftlari bilan mashhur bo'lgan Rajastandagi eng yirik saroy majmuasiga aylandi.

U tog'lar etagidagi oq marmar orollarda joylashgan bo'lib, sun'iy va tabiiy ko'llar bilan o'ralgan. Doim yashil daraxtlarning quyuq yashilligi bilan bezatilgan terrasalar tizimi suv ustida ko'tariladi. Yuqori maydonchada ichki ko'kalamzorlashtirilgan hovli bilan eski saroyning asosiy qismi joylashgan. Ichkaridagi bog' tubi rangli marmardan yasalgan basseyn bilan bezatilgan. Ko'ngilochar pavilyonlari bo'lgan bir qator orollar kompozitsiyani yakunladi. Orollarda kichik bog'lar o'sgan. Gulli klumbalar tosh to'siqlar bilan o'ralgan edi va ko'l suvi parterning fonini to'ldirib, ularni rang-barang suzuvchi orollarga aylantirdi.

Iqlim va suvga sig'inish Hindistonda suv tizimlarining rivojlanishining asosiy omillari bo'lib, ba'zi hollarda ustun ma'noga ega bo'lib, ansamblni suv ustidagi bog'larga aylantirdi.

Suv ustidagi bog'lar. Bular uzunligi 9 m va kengligi 2-3 m bo'lgan tor sollar edi. Ular quyidagicha yaratilgan. Ko'l tubida o'sayotgan o't-o'lanlar tagida o'roq bilan kesilgan. Maysalar yer yuzasiga chiqqanda, u ko'l tubiga o'rnatilgan ustunlarga va bo'yalarga bog'langan. Bo'yra chetlari bo'yab o'sayotgan qamishlardan panjara qurilgan. Bo'yralar ko'l tubidan olingan tuproq bilan qoplangan va jo'yakda 60-70 sm balandlikda bodring, qovun va boshqa sabzavotlar o'stirilgan.

Bog'lar tog' etaklarida notekis yerlarda joylashgan edi, shuning uchun terrasalardan mohirona foydalanilgan. Bog' nafaqat sayr qilish, balki kashta va zardo'zlik bilan bezatilgan chodirlarda yashash uchun ham joy edi. Yevropadagi kabi saroylarda shisha yo'q edi, shuning uchun hind-islom bog'ining o'ziga xos xususiyatlaridan biri uy va bog'ning ichki va tashqi makonining birligi deb atash mumkin.

Bog'lar bir-biridan kanallar va ariqlar qiyoy o'tlar va qamishlar bilan o'ralgan edi. Kanallar shu qadar tor ediki, ulardan qayiq zurg'a o'tib ketardi. Bu usullarning barchasi noqulay iqlim sharoitlariga qarshi kurash jarayonida ishlab chiqilgan va Hindistonning bog'dorchilik va park qurilishida mustahkam o'rin olgan. Havoning haroratini yumshatgan suv to'g'ridan-to'g'ri turar-joy binolariga yetkazib berildi va u favvorali ichki dekorativ hovuzlarga kirib bordi. Hindistondagi bog'larning tartibi qat'iy muntazam edi.

Suvdagi hind bog'lari Meksikaning suzuvchi bog'lariga o'xshaydi, ular haqida bog'dorchilik san'ati haqida kam ma'lumot mavjud. Omon qolgan ma'lumotlarga ko'ra, bu bog'lar kichik, ammo dizayn va ijroda o'ziga xos edi. Ispanlar XV-asrda Meksikani bosib olish paytida chinampa(Kolumbgacha bo'lgan Mezoamerika xalqlari tomonidan dehqonchilik uchun qurilgan suzuvchi orol)larning suzuvchi bog'lariga qoyil qolishgan. Bu novdalar va qamishlar ustida yaratilgan kichik suzuvchi orollar edi. Ular sollar ustiga yer qo'yib, turli o'simliklar, asosan, sabzavot va gullar yetishtirishgan.

Landshaft san'ati Hindistonda XVI-XVII asrlarda, davlati Shimoliy Hindistonda joylashgan Buyuk Mug'ullar davrida yuqori rivojlanish darajasiga ko'tarildi. Aynan o'sha paytda Agra va Fatehpur Sikri saroylarining bog'lari - islom bog'dorchilik san'atining marvaridlari yaratilgan.

Ulkan Fatehpur Sikri shahri (G'alaba shahri) bor-yo'g'i 31 yil yashadi. Dehlidan 2000 km janubda va Agradan (Toj Mahal) 40 km uzoqlikda qurilgan, 1601 yilda tashlab ketilgan. Fatehpur Sikri noyob shahar. U XVI asr oxirida imperator Akbar I tomonidan Mug'ullar imperiyasining

poytaxti sifatida qurilgan. Qurilish 12 yil davom etdi, ammo shahar 1571-1585 yillarda atigi 14 yil poytaxt bo'lib qoldi. Shundan so'ng u tashlab ketilgan va 400 yil davomida bo'sh qolgan. Nima uchun imperator Fatehpur Sikrini tashlab, poytaxtni Agraga ko'chirgani aniq ma'lum emas. Asosiy versiya - suv yetishmasligi. Bu shaharning saroy makonlarining kompozitsiyalari ayniqsa nozik bo'lib, suv muhim rol o'ynashi kerak edi.

Shahar ikki qismga bo'lingan. Birinchi Fotehpur imperator va uning xotinlarining haqiqiy saroy majmuasi bo'lib, Akbar I da ulardan uchitasi bor edi: musulmon, buddist va nasroniy.

Sikrining ikkinchi qismi farzandsiz Akbar I ga o'g'il tug'ilishini bashorat qilgan payg'ambar so'fiy Salim Chishtining qabridir. Ajablanarlisi shundaki, bashorat imkon qadar qisqa vaqtda amalga oshdi, buning uchun baxtdan siqilgan Akbar musulmon xotiniga saroy, Salim Chishtiga vafotidan keyin nekropol (mashhur kishilar uchun qabr) qurdirdi.

Salim Chishtini xalq juda hurmat qiladi, shuning uchun ham Sikriga tashrif buyuruvchilar Fotehpurdan ko'ra ko'proq. Hamma unga sajda qilish uchun keladi. Farzandsiz ayollar farzand ko'rish uchun uning qabrida tiz cho'kib ibodat qilishlari aytiladi. Qabr yonida Salim Chishtining yaqinlari, do'stlari dafn etilgan qabriston bor. 1986 yilda YuNESKO shaharni Jahon merosi obyektlari ro'yxatiga kiritdi.

Pinjor bog'i, Laxordagi Shalimar bog'lari (hozirgi Pokistonning bir qismi) va Shrinagardagi Nishat bog'i yoki Nishat Bagha (Tinchlik bog'i) ham mug'ul (muntazam, chorbog') uslubida qurilgan (2.21-a-b-c-d-rasm).

a

b

2.21-rasm. a-b-Pinjor bog'i.

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/91/GardensChandigarh.jpg>

c

d

2.21-rasm. Laxordagi Shalimar bog'lari (hozirgi Pokistonning bir qismi).
<https://chrontime.com/object-sady-shalimara>

Ispan-Mavritan bog'laridan farqli o'laroq, hind chorbog'ining kvadratlari qiyalik bo'ylab yumshoq qadamlar bilan ularga tushiladi. Ularni bog'ning chetlarida silliq kaskadlar bilan sayoz kanalning uzluksiz suv o'qi birlashtiradi. Ba'zan bog' bir qancha ayvonlardan iborat bo'lgan - musulmonlar e'tiqodiga ko'ra, jannatga olib boradigan qadamlar soniga ko'ra yoki yettita sayyora ramzi bo'lgan yetti terrasadan iborat.

Ushbu uslub XVII asrda Himoloy tog'lari etagida qurilgan, o'q bo'ylab yo'nalgan kanallar yo'naltirilgan Shalimar va Nishat majmualarida ishlatilgan.

Dal ko'li bo'yida joylashgan Nishat bog'i (rohat bog'i) burjlar tasvirlari bilan 12 ta terrasaga ega. Ko'l qirg'og'idan tog'lar tomon terrasalar ko'tariladi. Bu yerda baradarlar (birodarlik, forscha so'zdan olingan bo'lib, "Birodar" degan ma'noni anglatadi) qurilgan - bular, qoida tariqasida, o'n ikkita eshikli dam olish uchun marmar pavilyonlardir, bunday havodor ustunli balyustrada ba'zi Mug'ul bog'larida uchraydigan tipik hind inshootlaridan biridir. Yomg'irli mavsumda bu juda qulay (2.22-a-b-rasm).

a

b

2.22-rasm. a-Nishat bog'i. b-Nishat Bagha (Tinchlik bog'i), Shrinagar.
https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Файл:India_-_Srinagar_-_023_-_Nishat_Bagh_Mughal_Gardens.jpg

Odamlar toza havodan nafas olish, qora bulutlar va yomg'irga qarash uchun baradaraga joylashadilar. Yomg'ir tez-tez uchraydigan va quyoshli kunlar kam uchraydigan shimoliy Yevropa mamlakatlarida yashovchilar uchun iyun oyining issiq quyoshi tomonidan kuydirilgan shimoliy Hindiston tekisliklarida birinchi yomg'ir odamlarga qanday quvonch keltirishini tasavvur qilish qiyin. Shalimar Bog' (Muhabbat maskani) 1619 yilda qurilgan. Bog'da to'rtta terrasa mavjud (2.23-rasm).

2.23-rasm. Shalimar Bagh (Sevgi maskani).

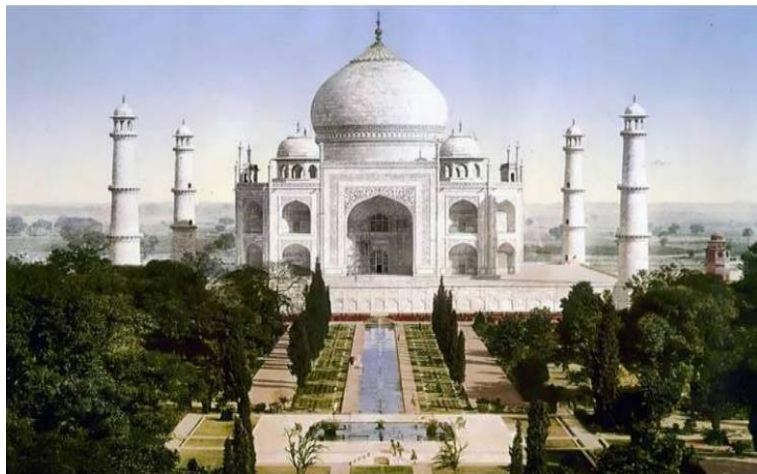
<https://www.indiamart.com/proddetail/shalimar-bagh-6868115291.html>

Chorbog' jannat bog'i g'oyasi islom qabrlarida tugallangan va to'liq mujassamlangan. Hindlar uzoq vaqtdan beri baradari tosh ustunlariga sevimli gullarining tasvirlarini chizib, xonani yumshoq gilam va yostiqlar bilan bezashgan. Kanallar va suv havzalari o'rtasida joylashgan kichik yer uchastkalarining tartibi ritmik edi; odatda oval klumbalar bilan ajratilgan sakkizburchak yoki yulduz shaklida gullar bilan bezatilgan parterlar bor edi. Har birining markazida ikkita sarv daraxti bilan o'ralgan apelsin daraxti o'sgan.

Shahar chegarasidan tashqaridagi hudud devorlar bilan o'ralgan, markazda gumbaz bilan qoplangan to'rtburchak yoki sakkizburchak (rejada) bino qurilgan; U baland ayvonda qurilgan, undan keng alleyalar boshlangan, marmar ustunlar va qator favvoralar bilan chegaralangan. Bog'ning to'rtburchaklari doim yashil va mevali daraxtlar bilan bezatilgan. Egasining hayoti davomida markaziy bino shovqinli bayramlar o'tkaziladigan yozgi saroy sifatida ishlatilgan. Egasining vafotidan keyin binoning maqsadi

o'zgardi. Egasining jasadi markaziy gumbaz ostiga dafn etilgan va shu kundan boshlab bino maqbaraga aylanirilgan.

Hind musulmon bog'ining klassik namunasi - Hindistonning marvaridlari deb ataladigan Toj Mahal (Toj saroyi). Bu maqbara - Boburiylar hukmdorlaridan bo'lmish Shoh Jahonning rafiqasi Mumtoz-Maxal qabri joylashgan maqbara inshootidir. Qurilish uchun 22 yil kerak bo'lgan (2.24-rasm).

2.24-rasm. Toj Mahal maqbarasi.

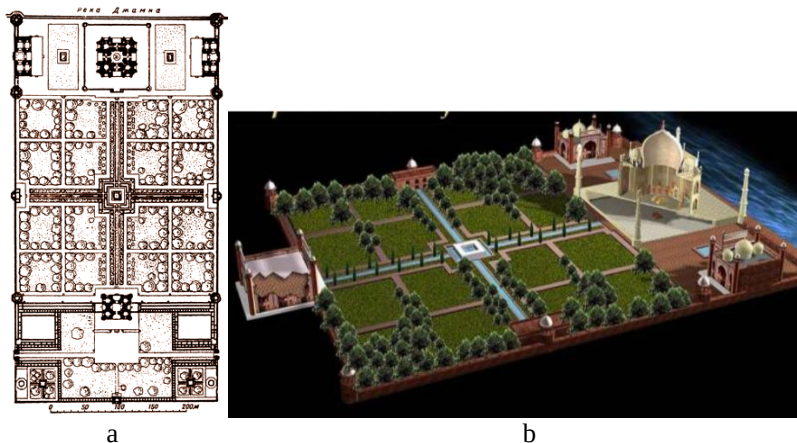
<https://www.povarenok.ru/blog/show/35053/>

Go'zal Mumtoz Mahal maqbarasi muntazam rejali "chorbog'"lar bilan o'ralgan holda qurilgan. U markazda emas, bog'ning oxirida, baland ayvonda, Yamuna(Djamna, Djumna-uzunligi 1376 km) daryosi bo'yida joylashgan bo'lib, uning mahobatli va mukammal ko'rinishi havzalarning suv sathida aks etadi. Marmar fasad(tarz)lar oy ostida kumush bilan porlaydi, tongda pushti nur bilan porlaydi va botayotgan quyoshning olovli akslari bilan porlaydi.

Bino fasadining oldidan marmar bilan qoplangan tor kanal bor. Kanal bo'ylab gulzorlar, qator-qator ko'k-qora sarv, mangulik ramzi bo'lgan sharqona chinorlar tinchlik timsoli bo'lgan. Yuqori terrasa gulli parter bilan bezatilgan.

Ko'p sonli gullar: lolalar, qizg'aldoqlar, narsislar, liliyalar, gulsapsarlar va atirgullar favvoralar orqali sug'orilgan, ular hind odatiga ko'ra, poklik va sevgi ramzi bo'lgan nilufargul (lotus) kurtaklari shaklida qilingan.

Bog' o'z o'qlari bo'ylab o'tgan kanallar bilan to'rt qismga bo'lingan va bu bo'linish yanada davom etadi. Bog'ning umumiy o'lchami 300x300 m bo'lib, eng kichik kvadrat 35 m. marvarid uchun yashil ramka Kashmirlik bog'bon tomonidan yaratilgan. Islom bog'lari o'rta asrlardagi G'arbiy Yevropa bog'lari - monastir va qal'alarga sezilarli ta'sir ko'rsatdi (2.25-a-b-rasm).

2.25-rasm. a-Toj Mahal maqbarasi bosh rejasi. b- Tol Mahal majmuasi va “Chorbog”ning grafik yechimi.

<https://www.arhitekto.ru/txt/2islam05.shtml>

<https://www.taj-mahal.net/newtaj/>

Fors va Hindiston bog'-park san'atining yuqori darajada rivojlanganligi bilan ajralib turardi. Bu yerda bog'lar jannatning ramzi bo'lib, ular qirollik qarorgohlarida dam olish uchun yaratilgan va ular katta moliyaviy xarajatlarni talab qilgan.

Ularning qat'iy geometrik (muntazam) tartibining asosi “Chorbog” deb ataladigan - to'rtta kvadrat edi. Plitalar bilan qoplangan alleyalar to'g'ri burchak ostida kesishgan va ular orasidagi muhit zich daraxt massivlari bilan to'ldirilgan yoki suv havzalari va hashamatli gulzorlar bilan band edi. Olingan katta kvadrat to'rtta kichik kvadratga bo'lingan va hokazo. Muhit nafaqat yo'llar bilan, balki o'simliklar va suvli kichik kanallar bilan ham bo'lingan. Bog'ning asosiy va eng yaxshi qismini noyob turdagi daraxtlar va gullar egallagan va yonlarida suhbatgoh qurilgan eski kuchli soyalı chinorlar hali ham mashhur.

Daraxtlarga sig'inish hindlarning qadimiy odatidir. Turli xil daraxtlar va o'simliklarning ko'plab stilizatsiya (geometrik soddalashtirish,

ixchamlash) qilingan tasvirlari topilgan, xuddi shu manzara - panjara ortida daraxt bor va atrofida qurbonlik sovg'alari bor odamlar bor. Har bir daraxt Buddaga bag'ishlangan edi.

XIII-XVII asrlar davri bog'-park san'ati uchun ayniqsa xarakterlidir. Iqlim va suvga sig'inish Hindistonda suv tizimlarining rivojlanishining asosiy omillari bo'lib, ba'zi hollarda ustun ma'noga ega bo'lib, ansamblni suv ustidagi bog'larga aylantirdi.

2.7. Yaqin Sharq va Kichik Osiyo bog' va park san'ati.

Yaqin Sharq va G'arbiy Osiyoning bog'-park san'atini hisobga olsak, podshoh Sulaymon saroyidagi (miloddan avvalgi X asr) qadimiy Quddus bog'lari haqida gapirmay bo'lmaydi. Ta'riflarda bu saroyning to'rtta to'g'ri bezatilgan hovlisi va bog'lari bo'lib, ularda xurmo, sarv, yong'oq, anor, uzum va boshqa mevali o'simliklar, gullar o'sganligi qayd etilgan. U yerda tovu, kaptar va boshqa qushlar parvarishlanib, ular uchun ko'rkam parrandaxonalar qurilgan. Sulaymon bog'larida baliq hovuzlari ham barpo etilgan.

Miloddan avvalgi 553-yilda ahamoniylar sulolasidan bo'lgan shoh Kir II (miloddan avvalgi 529-yilda vafot etgan) boshchiligidagi forslar qo'zg'olon ko'tarib, miloddan avvalgi 550-yilda Midiyani mag'lub etadilar. Keyin Kir Lidiyani, butun Eronni, Mesopotamiyani, zamonaviy Zakavkazni, Suriyani, Kichik Osiyoni, Falastinni va Finikiyani bosib oldi va Pasargada poytaxti bilan qudratli kuch yaratdi. Kir II va uning o'g'li Doro davrida bosib olingan shaharlar vayron etilmagan. Doro sobiq davlatlar o'rtasidagi chegaralarni buzdi va o'z imperiyasini 20 ta satraplikka bo'ldi. Forsning quruq va issiq yozi o'tkir qishki sovuqlarga yo'l berdi, bu davrda qor uzoq vaqt davom etdi. Mamlakat o'simliklarga boy emas edi. Quruq dashtlar va cho'l baland tog'lari orasidagi kichik vohalarda eman, chinor, sarv, mevali daraxtlar ustunlik qilgan, faqat Fors ko'rfazi yaqinida palma daraxtlari o'sgan.

Qadimgi fors dinining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, o'zining asosiy kulti - olovga sig'inish bilan ibodatxona qurilishi rivojlanmagan, chunki ibodat qurbongohlar olovi yonida, tabiat o'rtasida, tepaliklarda bo'lgan. Ammo ibodatxonalar qurish o'rniga tosh va marmardan qurilgan saroylar me'morchiligi rivojlandi.

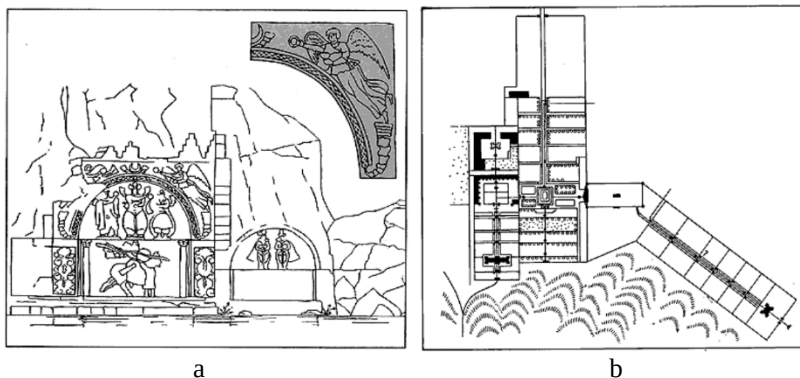
Bu vaqtda Forsda bog'dorchilik rivojlangan. Forslar noyob daraxtlar va ajoyib gullar bilan ulkan bog'lar qurdilar. Ov parklari sherlar, qoplonlar va yovvoyi cho'chqalar bilan to'ldirilgan va paradiz (jannat) deb atalgan. Qadimgi Fors bog'larining tasviri faqat gilamlarda saqlanib qolgan, ular, afsonaga ko'ra, qishda saroylar binolarini bezash uchun ishlatilgan, shunda ularning aholisi yilning shu davrida o'zlarini o'rmonda bo'lgandek his qilishlari mumkin edi. Bog'larning tartibi qat'iy muntazam edi, lekin ular

bitta kompozitsion dizayn bilan bog'lanmagan to'rtburchak maydonlarga va turli o'lchamdagi va shakldagi bloklarga bo'lingan. Bog'lar favvoralar va chuqur kanallar bilan bezatilgan. Pavilyonlar tilla, rasmlar va boy matolar bilan bezatilgan.

Maydoni 120 gektar bo'lgan Kasri-Shirii (milodiy 590–628) keng qasr ansambli va zamonaviy Xom-Kuri majmuasi (40 gektar) xarobalari bugungi kungacha saqlanib qolgan. Bu bog'lar o'qi bo'ylab kanali bo'lgan katta old xiyobonlar va suv o'tkazgichlari bo'lgan devorlar bilan bezatilgan. Biz bu bog'larning qanday ko'rinishini bilmaymiz, ammo adabiy manbalardan ishonchli ma'lumki, forslarning bog'dorchilik kompozitsiyalari texnikasi ming yillar davomida avloddan-avlodga o'tib kelgan.

Bog'-park san'ati tarixiga Sosoniy podshohlarining qishloq ov qarorgohidagi Taki-Buston (IV–V asrlar) qoya relyeflari va grotlari (dengiz qirg'og'idagi tik qoyalarda hosil bo'ladigan g'or yoki shunga o'xshash sun'iy g'orlar) kiradi (2.26-a-rasm).

Bu bizga keyingi yodgorliklarga murojaat qilish va analogiya usulini qo'llash huquqini beradi. Ayniqsa, Buyuk Shoh Abbos davrida (1571–1629 yillarda) ko'plab bog'lar qurilgan. O'sha paytda Forsning poytaxti Isfaxon bo'lib, u mashhur Chor-Bog' xiyoboni (To'rt bog' ko'chasi) bilan bezatilgan. Uning uzunligi 3 km dan ortiq, kengligi 32 metrni tashkil qilagan.

2.26-rasm. a-Taki-Bustan grotlari. b- Villa Esref bosh rejasi.

<https://archisto.info/iran-parkovye-groty.html>

https://east.totalarch.com/universal_history_of_architecture/iran_16_17_century

U qiyalik bo'ylab kanali o'q bo'ylab bezatilgan past terrasalarda pastga tushgan va terrasalarda favvorali hovuzlarga tarqalgan. Suv bir terrasadan ikkinchisiga kichik kaskadlarda tushgan. Ko'cha sakkiz qator terak va chinorlar, yasemin butalari to'siqlari bilan bezatilgan edi. Alleyanning bir chetida shohning qarorgohi, ikkinchi tomonida esa

manzarani yakunlagan uch qavatli ayvon barpo qilingan. Xuddi shu pavilyonlar ko'chaning yon tomonlarida turgan va qo'shni bog'larga kirish joyi bo'lib xizmat qildi. Bu bog'larning har birida bog'ning markaziy o'qi bo'ylab cho'zilgan tor kanal bilan o'ralgan ayvon bo'lgan (2.26-b-rasm).

Pavilonlarning eng mashhuri Jehim-Sutun saroyidir. Uning bog'i bir-biridan 1,5-1,8 m balandlikda ko'tarilgan 12 ta terrasadan iborat bo'lib, har bir terrasada favvoralar va kaskadlar joylashgan hovuz, tepasida esa katta ayvon bor edi. Ko'chaning narigi tomonida "Osmonning sakkiz eshigi" deb nomlangan pavilyon bor edi. Markaziy Meydane-shoh maydoniga tutashgan shoh saroylari va bog'lar bu maydon va Chor-Bog' alleyasi o'rtasidagi ulkan maydonni egallagan. Saroy pavilyonlari to'g'ri yotqizilgan bog'lar orasida joylashgan edi. Ulardan eng chiroylisi Qirq ustunli ayvon (Chehel-Sutun) edi.

Astrabaddan bir necha kilometr uzoqlikda joylashgan bitta fors villasining qoldiqlari bugungi kungacha saqlanib qolgan. Bu Villa Esref (1612), uning atrofida qat'iy tartibli beshta bog' bor edi. Bog'lar kompozitsion jihatdan bir-biriga bog'liq emas edi. Tartibda bitta reja yo'q edi, shuning uchun har bir bog' Sharqda odatdagidek baland devor bilan o'ralgan bo'lgan.

Kompozitsiyaning markazi yumshoq terrasalar olib boradigan pavilon edi. Bog'ning o'qi bo'ylab tor kanal o'tib, bir terrasadan ikkinchisiga kichik kaskadlarda tushib ketilgan. Bu Forsning barcha ma'lum bog'larida ba'zi o'zgarishlar bilan takrorlangan odatiy bog' kompozitsiyasi texnikasi sanalgan.

Forslar o'z mamlakatlarini gullar malikasi - atirgulning tug'ilgan joyi deb bilishgan. Vaholanki, Guliston, bir vaqtlar Fors deb atalgan, nafaqat atirgullar, balki siren, mirt (doimo yashil xushbo'y buta), lola, liliya, nargisgullar vatani hisoblanadi. Qadimgi Forsning poytaxti bir vaqtlar Suza shahri bo'lgan, bu "liliya" (lolagullilarga mansub dekorativ o'simlik) degan ma'noni anglatadi.

Shunday qilib, Forsning bog'dorchilik san'ati quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega edi:

- bir nechta alohida hududlarga bo'lingan yirik jannat bog'larini qurish;
- terrasalar, kanallar va hovuzlar, turli o'simliklar, xususan, noyob manzarali va mevali daraxtlar, gullardan foydalanish;
- hashamatli bezatilgan pavilyonlar va grotlarni kompozitsiyaga kiritish [5].

Nazorat savollari

1. Misrning ijtimoiy-siyosiy, tabiiy sharoiti va o'simliklari.
2. Misrning shaharsozlik, qurilish materiallari va arxitekturasini.
3. Muqaddas bog'lar va ibodatxonalar bog'lari. Ko'chalarni

obodonlashtirish.

4. Fir'avnlarning qishloq qarorgohlari, zodagonlar va ruhoniylar saroylaridagi bog'lar. Misrning ibodatxonalari va qabrlari.

5. Misrda bog'dorchilik san'atining xususiyatlari.

6. Qirollik saroylaridagi parklar.

7. Bobilning osma bog'lari.

8. Assur-Bobiliya landshaft bog'dorchilik san'atining xususiyatlari. Ijtimoiy sharoitlar. Tabiiy sharoitlar. O'simliklar. Shaharsozlik va arxitektura.

9. Peyzaj san'ati obyektlari. Nimfalar va qahramonlar. Gimnaziya.

10. Shahar ichidagi hududlarni ko'klamzorlashtirish.

11. Falsafiy bog'lar. Xususiy bog'lar.

12. Qadimgi Yunoniston bog'dorchilik san'atining xususiyatlari.

13. Qadimgi Rimning landshaft san'ati. Ijtimoiy sharoitlar. Tabiiy sharoitlar. O'simliklar.

14. Muqaddas bog'lar. Imperator va zodagonlar saroylaridagi bog'lar.

15. Rim va boshqa shaharlarning xususiy bog'lari. Rim villalari.

16. Qadimgi Rim bog'dorchilik san'atining xususiyatlari.

17. Musulmon Sharqining landshaft san'ati.

18. Qadimgi Hindistonning landshaft texnikasi. Hindistondagi landshaft qurilishining xarakterli xususiyatlari. Suv ustidagi bog'lar.

19. Qadimgi Yaqin Sharq va G'arbiy Osiyo landshaft san'ati xususiyatlari.

III BOB.

QADIMGI XITOIY BOG' VA PARK SAN'ATI

Dars rejasi:

- 3.1. Xitoy bog'- park san'ati falsafasi.**
- 3.2. Xitoy bog'ining asosiy elementlari.**
- 3.3. Xitoy bog'- park san'atida kompozitsiya tamoyillari.**

3.1. Xitoy bog'- park san'ati falsafasi.

Xitoyning bog'-park san'ati islom bog'lari san'atidan sezilarli darajada farq qiladi. O'zgarmas muntazam rejalaridan farqli o'laroq, bu yerda falsafa va din bilan bog'liq bo'lgan tabiatga alohida munosabatda bo'lgan landshaft yoki manzara parki qurilishi rivojlangan.

Xitoyda ushbu san'at yo'nalishi paydo bo'lganidan beri bog'lar yaratuvchilari o'zlarining g'oyalari va motivlarida jamiyatning an'anaviy qadriyatlari va falsafiy maktablarning ijobiy va salbiy, haqiqat va yolg'onning o'zaro ta'sirini e'lon qiladigan, ularning aql va tabiat ishini birlashtirgan falsafiy maktablarga amal qilganlar. Xitoy bog'-park san'ati birinchi navbatda ma'naviy jihatlarga asoslangan.

Bog' dizaynerlari tabiiy landshaft(peyzaj)lardan ilhom olishgan va Xitoydagi bog' maydonining ajoyib sifati tekislikda uch o'lchovli tasvirda bo'yalgan narsalarni ko'rsatishning maxsus usuli natijasidir, unda hech qachon bitta nuqtai nazar mavjud emas. Bog' bunday kontseptsiyaga misol bo'lib, unda vaqt muhit bilan bog'liq bo'lib, tasvirlangan ma'noda fikr yurituvchilarni o'z ichiga oladi.

Bog'ni yaratishda yevropaliklar birinchi navbatda uni ekish kerakligini aytadilar, Xitoyda bog'lar turadi yoki boshqacha aytganda, ular qurilmalar bilan boyitiladi. Xitoy bog'larida mashhur ingliz maysalarini ham, frantsuzcha uslubning chiroyli konturlarini ham topib bo'lmaydi. Shu bilan birga, Xitoyda bog'bonlar nafaqat tabiatga taqlid qilishadi: ular miniatyurada ideal landshaft yaratishga harakat qilishadi: tog'lar, ko'llar, daraxtlar, hatto energiya bilan va uni insonning yashash maydoni bilan birlashtiradi. Xitoy madaniyatida tabiatga yaqin yashash nafaqat ko'zlar, balki aql va ruh uchun eng oddiy ilhom manbai demakdir. Xitoyda bog'larni yaratish haqiqiy san'at sifatida qaraladi, unda hayotning asosi bo'lgan muvozanat, uyg'unlik, nisbatlar va xilma-xillikka erishishga harakat qiladi. Tosh, suv, daraxtlar va gullar kabi tabiiy elementlarni sun'iy ravishda yaratilgan arxitektura, tasviriy san'at va she'riyat elementlari bilan uyg'unlashtirgan ustalar "daosizm" (Dao ta'limoti yoki "narsalar yo'li", din va falsafa elementlarini o'z ichiga olgan Xitoyning an'anaviy ta'limoti)

tamoyillariga javob beradigan Inson va Tabiat muvozanati va uyg'unligiga erishishga intiladi.

Xitoy falsafiy an'analarida odamni o'rab turgan dunyo Yevropa falsafiy an'alariga tanish bo'lgan toifalarga bo'linmaydi. Shu munosabat bilan, tegishli atamalar va tushunchalar tizimini tahlil qilish muammosi paydo bo'ladi, chunki ongning Yevropa tuzilmasi bo'lgan mamlakatlarda tarixan rivojlangan kontseptual apparat Xitoyga nisbatan katta zahiralalar bilan qo'llanilishi mumkin. Xususan, xitoyliklar orasida tabiat tushunchasi yevropacha fikrlash madaniyatiga ega bo'lgan odamga tanish bo'lganidan sezilarli darajada farq qiladi.

Xitoyliklar, xuddi yevropaliklar kabi, tabiiy muhitni inson tomonidan sun'iy ravishda yaratilgan madaniy muhitdan ajratdilar. Farq insonda mavjud bo'lgan tabiat va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar tizimidagi ontologik (yunon tilidan ontologiya: ὄντος - borliq, mavjud narsa + λόγος - ta'lim, fan) maqomdadir.

Ushbu maqom o'ziga xos bo'lganligi sababli, Xitoyda dunyoni idrok etish va tabiiy muhitga munosabat o'ziga xos xususiyatlarga ega, shuning uchun Xitoy falsafiy an'analarida tszi-jan G'arb madaniyatidagi "tabiat" atamasining haqiqiy mazmuni va "tabiat" tushunchasi o'rtasida o'xshashliklarni o'rnatish juda qiyin bo'ldi. Xitoyning bog'-park san'atida tabiiy muhitga an'anaviy munosabatning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun, ushbu tabiiy muhit va insonning o'zi maqomi qanday tushunilganligi haqida batafsilroq to'xtalib o'tish mumkin.

Qadimgi Xitoy g'oyalariga ko'ra, dunyo uchta tarkibiy qismga (san-tsay) bo'lingan: Osmon, Yer va Inson. Ular yagona mazmunga va teng ontologik maqomga ega.

Tabiat bilan o'zaro munosabatda bo'lgan odamning eng yuqori funksiyasi atrofda dunyo bilan yaqinlashish va Osmon va Yer tomonidan yaratilgan tasvirlarga muvofiq uning mohiyatini o'z-o'zini ochishga yaqinlashtiradi. Bu ijodkorlikda to'liq amalga oshirilishi mumkin. Bu yerda Xitoyga xos bo'lgan ieroglif tafakkur fenomeni, inson aqlining o'ziga xos ruhiy shakliga duch kelish mumkin. Ieroglif yozuvi asosidagi vizual assotsiatsiyalar Xitoy madaniyatining yaratuvchilari va tashuvchilari dunyoqarashiga ta'sir qilib, bu shakl va makonning o'ziga xos idrokini keltirib chiqardi va Yevropa ong tuzilmalarida o'xshashi yo'q. Hind-yevropa madaniyatlarida kosmogenez akti tovush (so'z) bilan boshlanadi, ya'ni ongda tasvirni tashkil etuvchi asosiy birlik ko'pincha tovushga aylanadi. Xitoyda ma'lumotni uzatish va tasvirni shakllantirishda chiziq va u tomonidan shakllantirilgan vizual belgi birinchi o'rinda turadi.

Bunday idrok vizual tasvirning g'ayrioddiy qobiliyatiga va shunga mos ravishda vizual belgilar bilan bog'liq bo'lgan ijodiy faoliyat sohalarining shaxsga ko'proq falsafiy tushunishga va katta ta'sir kuchiga

olib keldi. Bularga birinchi navbatda xattotlik va rassomlik kiradi. Biroq, san'atning ushbu sohalar uchun asos bo'lgan estetik tamoyillar boshqa sohalarda, jumladan, bog'-park san'atida faol qo'llanilgan.

Bog' san'ati o'ziga xosligi tufayli, inson va tabiiy muhit o'rtasidagi munosabatlarning ko'p jihatlariga ko'p tomonlama qarash imkonini beradi. San'atning ushbu turi tasvirning vizual timsolini (ayniqsa, Xitoy an'analarida muhim) o'z ichiga olishiga qo'shimcha ravishda, uni ifodalash vositasi tabiiy muhit, uning atributlaridan inson va tashqi dunyo o'rtasidagi munosabatlar turi. (demak, makon bilan) modellashtirilgan bo'lib, bu tabiiy va hatto idealdir. Ushbu turdagi madaniyat uchun va ayni paytda uning mafkuraviy asoslarini namoyish etadi.

Bog'-park san'ati inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar tamoyillarini aks ettiruvchi model sifatida deyarli har qanday madaniy an'analarda mavjud bo'lib, bu ma'lum parallelliklarni keltirib chiqaradi. Yevropada va Xitoyda bog' yaratish maqsadlari juda o'xshash: bu tabiiy muhitni ma'lum bir madaniy ong uchun maqbul shakl berganidan keyin ijtimoiy-madaniy sohada joylashtirishga urinishdir. Biroq, o'xshashlik shu yerda tugaydi va aqliy, madaniy va boshqa omillarning o'xshash emasligi sababli farqlar birinchi o'ringa chiqadi.

Xitoyda bog'-park san'atining axloqiy va falsafiy mazmuni shunchalik katta ediki, uni Xitoy san'atining xattotlik va rangtasvir kabi an'anaviy muhim turlari bilan tenglashtirish qonuniydir, bu yerda ular o'xshash ifoda vositalari va tamoyillardan foydalanganlar. Aytish mumkinki, landshaft kompozitsiyalarining fazoviy qurilishining ba'zi usullari rasmdan olingan. Ko'pincha xattotlik sohasida katta muvaffaqiyatlarga erishgan ko'plab taniqli rassomlar bog' dizayni sohasida muhim asarlar yaratishgan. Bu borada rohib Shi-taoning mashhur bog'lari ("O'n ming toshli bog'" va "Qatlamli toshlar tog'lari maskani") xarakterlidir.

San'atning turli sohalarida bir shaxsning to'laqonli ijod qilish imkoniyati ushbu san'at turlari asosidagi umumiy tamoyillar va vazifalar, shuningdek, ijodiy jarayonning o'xshash tashkil etilishi bilan izohlanadi (3.1-rasm).

3.1-rasm. Qadimgi Xitoy bog' san'atining miniatyura tasvirlari.
<http://ec-dejavu.ru/s/Sacura.html>

Xitoy bog'i mavzusiga to'xtalganda, muqarrar ravishda Xitoyda "*fen-shuy*" deb ataladigan geomansiya (qadimgi yunoncha γεωμαντεία, γῆ so'zlaridan - yer va μαντεία – bashorat: yerning yordami bilan fol ochish; arab mamlakatlarida mashhur bo'lgan bashorat usuli, yerdagi belgilar yoki bir hovuch tuproq, tosh yoki qum donalarini tashlash natijasida hosil bo'lgan chizmalar talqiniga asoslangan) kabi Xitoy madaniyatining o'ziga xos hodisasiga duch kelish mumkin. Hozirgacha geomansiyaning Xitoy madaniyatiga ta'siri g'oyasi unchalik aniq emas. Muammo shundaki, geomansiyaning alohida hodisa sifatida Xitoy madaniy hayotining butun qatlamidan ajratib olish qiyin. Shu bilan birga, Xitoy an'alarining ko'plab o'ziga xos xususiyatlari Xitoy jamiyati hayotiga shu qadar chuqur kirib borgan san'atda aks ettirilgan *fen shuy* ta'siri bilan bog'liq bo'lib, u o'z madaniyati va dunyoqarashining xususiyatlarini shakllantira boshladi.

Butun dunyo yagona tirik organizm sifatida ko'rilganligi sababli, muhitning energiya xususiyatlarini boshqarish tamoyillarini o'zlashtirish individual inson hayoti yoki umuman jamiyatning voqealariga ta'sir qilish imkonini beradi.

Bog'-park san'ati bilan bog'liq holda, Fen-Shuy bog'ining tuzilishi va ko'rinishini belgilab, insonning kosmik triadaning elementi sifatida potentsialini ro'yobga chiqarish uchun atrofdagi makonni qurishni maqsad

qilgan. Bog', kosmosning namunasi sifatida, bu funktsiyani amalga oshirish uchun odamning mavjudligini talab qilmaydi. Bunga ijodkorlik haqiqati bilan erishiladi, chunki geomantik tuzilishga qo'shimcha ravishda, bog' bir vaqtning o'zida san'at asari sanaladi (3.2-rasm).

Bunda biz inson ijodkorligi uni Osmon va Yer tabiatiga, jumladan, koinot aylanishiga (xitoycha kontseptsiyada– Osmon va Yer bilan ifodalangan) jalb qilgan degan tushunchaga duch kelinadi. Insonning ijodiy faoliyati uni Osmon va Yerga yaqinlashtiradi. Xitoy bog'i dunyo va insonning birligi g'oyasini o'zida mujassam etgan. Bu g'oyaning tarixiy ildizlarini qadimgi davrlardan topish mumkin. Shunday qilib, eng qadimiy "Qo'shiqlar kitobi" kanon(qonun)ida parkning quvonchi haqida eslatib o'tilgan.

3.2-rasm. Fen-shuy ramzlari.
<https://dzen.ru/a/X3glZWHm1B71f4q8>

Vaqt o'tishi bilan bog'dorchilik san'ati qadimiy fazoviylik simbolizmining o'zgarishi mevasiga aylandi, buning natijasida tarixdan oldingi mifologiya fonga o'tdi va estetika birinchi o'ringa chiqdi.

Tarixiy ko'rinish. Xitoylik tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, Xitoy bog'lari tarixi uch ming yildan ortiq. Bu juda mumkin, chunki miloddan avvalgi II ming yillikning o'rtalaridan boshlab Xitoyda ajoyib saroylar, ibodatxonalar va qabrlar qurilishi rivojlangan, ular atrofida birinchi bog'lar tashkil etilishi mumkin bo'lgan. Yozma manbalarda, chizmalarda va boshqa

tasvirlarda bizgacha yetib kelgan bog'lar haqidagi birinchi ma'lumotlar miloddan avvalgi XII asrga to'g'ri keladi.

Qadimgi Xitoyning birinchi parklaridan biri Xitoy hukmdori Cheu tomonidan yaratilgan. Undan keyin hokimiyat tepasiga kelgan Mu Uang turli tuzilmalarga ega hashamatli bog'lar qurdi. Imperator Tszin Hi-Hoang o'z hukmronligi davrida 1000 gektardan ortiq maydonga ega ulkan bog'ni yaratdi. Bu bog'da manzarali daraxt va butalar o'sgan.

Buddizmning Hindistondan Xitoyga kelishi bilan (milodiy 64) bog'-park san'ati tabiatni ifodalovchi va ma'lum bir kayfiyatni ko'taruvchi manzara kompozitsiyalarini shakllantirish tomon rivojlana boshladi.

Chjou sulolasi davrida bog'larning ikki turi mavjud edi.

Birinchisi, katta hududlarni egallagan imperator ritual(diniy marosim) ov maydonlarini o'z ichiga oladi. Ovda qo'lga olingan yoki o'ldirilgan hayvonlarning bir qismi ajdodlari – Osmon va Yerga qurbonlik qilingan.

Ikkinchi tur Xitoyning janubida joylashgan Chu qirolligiga xos edi. Bu Chu ma'naviy madaniyatining o'ziga xos tarkibiy qismi bo'lgan shaman transiga botish uchun mo'ljallangan maxsus tashkil etilgan hududni ifodalagan. Xuddi shunday bog'lar ibodadxona hududida joylashgan edi.

Bog'-parklar haqidagi dastlabki ma'lumotlar ularni kuch atributlari va uning ruhoniyligining belgilari sifatida ifodalaydi. Shunday qilib, Xitoyning afsonaviy qirollari, afsonaga ko'ra, o'z bog'laridagi suv havzalarida ikkita ajdaho saqlashgan. Qadimgi Xitoy qirolliklarining haqiqiy hukmdorlari qurbonlik hayvonlari va noyob hayvonlar bilan saroy bog'larida yashagan.

Bu odat ibtidoiy dinda inson va hayvonot dunyosini bog'laydigan muqaddas rishtalarni noaniq eslatib turardi. Qadimgi ildizlar bog'ni "baxtli joy" - abadiy qoniqish va baxt saltanati deb bilishgan. Qadimgi xitoyliklar bunday bog'-jannatni Yevropaning qadimgi va o'rta asr adabiyotidagi lokus amoenusga juda o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan: yumshoq iqlim, mo'l-ko'l suv va oziq-ovqat, yam-yashil o'simliklar, boy faunaga ega bo'lgan.

Keyinchalik, qadimgi Xitoy imperiyalari hukmdorlarining saroy bog'larida bog'-universum va bog'-jannatning bir-biriga bog'langan naqshlarini topish mumkin. Ma'lumki, bu bog'larga dunyoning turli burchaklaridan toshlar, o'simliklar va hayvonlar olib kelingan, hatto Forsni ham hisobga olmaganda, ularda "o'ttiz oltita saroy va pavilyonlar" (shubhasiz ramziy raqam) va hatto haqiqiy ko'llarning miniatyura nusxalari, bosib olingan mamlakatlar hukmdorlarining tog'lari va saroylari mavjud edi.

Birinchi imperator Tsin Shixuandi davrida park nafaqat koinot modeli, balki Osmon imperiyasining prototipi sifatida ham qabul qilina boshladi. Uning bog'lari hududida Xitoyning landshafti qayta tiklandi va imperator butun mamlakatni bog'dan chiqmasdan boshqargan, chunki model asl nusxa bilan bir xil xususiyatlarga ega ekanligiga ishonishgan.

Saroy parklari antik davrda mikromakon va imperatorning umumbashariy kuchining zaruriy atributi sifatida qaralgan. Hayvonlarning Yerdagi yashash joylariga qarab bog'ning turli qismlarida joylashishi ajablanarli emas va miloddan avvalgi II-asr saroy shoiri saroyning xayoliy tavsifida u imperator parkidagi daryolar, butun dunyodagi kabi, faqat shimoliy chegaralarda muzlashini aytib o'tgan.

Xan sulolasi davrida (eramizgacha 202 - milodiy 220 yillar) imperator parklari allaqachon ezoterik va ijtimoiy dasturni birlashtirgan. Bu daoss alkimyosining katta mashhurlik davri, boqiylik malhamini izlash va bu izlanishda yordam berishi mumkin deb hisoblangan Syan samoviylariga sig'inish davri edi. Shuning uchun imperator bog'larida ular samoviylarni maksimal darajada o'ziga tortadigan landshaftni qayta yaratdilar: ular maxsus tog'larni - Syan monastirlarini qurdilar, oy shudringini, samoviylar uchun oziq-ovqat, tog' yonbag'irlariga ekilgan va hatto osmonning bronza haykallarini qo'ygan lin-chji sehrli qo'ziqorinlarni yig'ish uchun bronza oynalar qo'yishgan.

Boshqacha qilib aytganda, ular simpatik sehr tamoyillaridan faol foydalanganlar - yoqtirishni jalb qilish. Shu bilan birga, odatda tog'ning etagida joylashgan hovuz bog'ning qat'iy aksessuari bo'lgan. Ehtimol bu, V.V. Malyavinning so'zlariga ko'ra, Xitoyda "koinotning eng oddiy va eng barqaror ramzi" bo'lgan dunyoviy tog' va jahon okeani haqidagi qadimiy g'oyalarning aks-sadosi edi.

Xitoy bog'ining klassik estetikasining kelib chiqishi erta o'rta asrlarga to'g'ri keladi. Vaqt o'tishi bilan u xitoy peyzaj rasmining shakllanishiga to'g'ri keladi.

V-VI asrlarga kelib, Xitoy bog'ining ikkita barqaror shakli mavjud edi: imperator va xususiy bog'lar.

Ular yaratish an'analari bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan, bu ularning qarama-qarshilik ehtimolini istisno qiladi. Ular bir-birini to'ldiradi.

Xususiy bog'larning estetikasi o'zlashtirib olish va imperator bog'larini shakllantirish tamoyillarini biroz qayta ko'rib chiqishdan kelib chiqdi. Taxminan xuddi shu tarzda, aftidan, ibodadxonalardagi bog'lar yaratilgan.

Shimoliy Xitoyda keng ko'lamli imperator bog'lari ko'paydi, shu bilan birga Chu shtatining ichki transga yo'naltirilgan shaman bog'lari an'anasi yurak bog'lari deb ataladigan narsalarni rivojlantirish uchun qadam bo'lib xizmat qilgan bo'lishi mumkin.

Birinchi tur o'zining o'lchami, ranglari va shakllarining xilma-xilligi bilan hayratda qoldiradigan dunyoning keng ko'lamli rasmini ifodalagan bo'lsa, *ikkinchisi* monoxrom, kichikroq o'lchamlar va detallar va miniatyura kompozitsiyalariga juda moyilligi bilan ajralib turgan.

Keyingi asrlarda Xitoy bog'dorchilik san'ati doimiy ravishda takomillashtirildi. Bu yerda neokonfutsiylik g'oyalari, tabiatga alohida e'tibor berish va tabiat bilan muloqot orqali insonning ichki o'zini o'zi anglashiga e'tibor berish muhim rol o'ynadi.

Bugungi kungacha saqlanib qolgan bog'larning eng qadimgilari Min davriga (1368-1644) to'g'ri keladi. Bu davrdan boshlab ular bizga sezilarli o'zgarishlarsiz etib kelishdi. Bu bog'-park san'atining gullashi Min sulolasi davriga to'g'ri keladi degan keng tarqalgan e'tiqodga asos bo'ldi.

Biroq keyingi davrlar san'ati namunalari bog'-park san'ati o'zining ko'p asrlik taraqqiyoti davomida uzluksiz takomillashib borganiga misol bo'la oladi.

An'anaviy xitoy bog'larining xilma-xilligi orasida tashkil etish tamoyillariga ko'ra bir-biriga yaqin bo'lgan oltita turni aniq ko'rish mumkin:

- imperator saroylaridagi bog'lar;
- imperator qabrlari bog'lari;
- ibodatxonalar bog'lari;
- tabiiy manzara bog'lari;
- uy bog'lari;
- alloma (olim)lar bog'lari.

Olimlar bog'larida yoki adabiyot bog'larida rasmiy ulug'vorlik yo'q edi, ular dam olish, intellektual mehnat va chuqur mulohaza yuritish uchun mo'ljallangan edi: baland ravoqli ko'priklar bilan kichik ko'llar, plitkali tomlari bo'lgan pavilyonlar, kichik pagodalar, tabiiy tosh kompozitsiyalaridan foydalanilgan.

Bog' o'yin-kulgi va sayr qilish uchun mo'ljallangan Yevropadagi park an'analaridan farqli o'laroq, Xitoyda bu har doim oddiy kundalik hayot kechiradigan joy. Bog' faqat o'z makonini undan ajratmasdan, odatiy hayotga yangi sifat beradi. Va shu bilan birga, bu makon maxsus, aniq belgilangan, qat'iy chegaralarga ega.

Bog'-park majmuasining funktsiyalarini qiziqarli amalga oshirish **imperator bog'lari** tomonidan ifodalanadi. Pekindagi *Taqiqlangan shahar* 720 000 kvadrat metr maydonni egallagan dunyodagi eng katta saroy majmuasidir. Rejada u to'g'ri burchakli (shimoliy va janubiy devorlarning uzunligi 753 m, g'arbiy va sharqiy devorlari 961 m), kardinal nuqtalarga deyarli to'g'ri yo'naltirilgan holda tasvirlangan. Taqiqlangan shahar har tomondan suv bilan o'ralgan xandaq bilan o'ralgan bo'lib, uning tepasida 10,4 metr balandlikda o'tib bo'lmaydigan devorlar ko'tarilgan.

Saroy-ibodatxona majmuasining me'moriy qurilishi undagi diniy binoga xizmat qiladi. Ushbu me'moriy ansamblida qolishdan maqsad Samo bilan muloqat qilish edi. Gugunda hamma narsa bitta g'oyaga bo'ysunadi - samoviy energiya oqimini iloji boricha samarali taqsimlash, xitoyliklarning

fikriga ko'ra, imperiya farovonligi va imperator hayotiga foydali ta'sir ko'rsatishi kerak bo'lgan.

Gugun Xitoy uyini qurish an'alariga muvofiq qurilgan. Turar-joy binolari va ularni bog'laydigan galereyalar perimetri bo'ylab joylashgan, o'rtada kvadrat yoki to'rtburchak hovli mavjud. Uy kengaygani sari ko'proq "kvadratchalar" qurib boraverilgan. Ammo Gugunda barcha binolar shu qadar ulkanki, inson o'zini qum zarrasidek his qiladi. Va agar klassik xitoy uyida odatda hovlida bog' rejalashtirilgan bo'lsa, Gugunda ko'plab bunday hovlilarda ko'kalamlar deyarli yo'q bo'lgan.

Gugun me'moriy obyektlari ekstremal simmetriya, shakllarning muntazamligi va aniq kompozitsiyasi bilan ajralib turadi. Uning me'moriy obyektlarining ongli ravishda o'rnatilgan muntazamligi hayratlanarli. Shubhasiz, qat'iy, aniq rejaviy tashkil etilgan makon inson ruhiyatiga tushkunlikka tushadigan ta'sir ko'rsatadi (3.3-3.4-rasm).

3.3-rasm. Taqiqlangan shahar. Gugun imperator saroyi. Pekin. XV-asr.
https://ru.freepik.com/premium-photo/aerial-view-forbidden-city-beijing-china-square-format-copy-space-text_65512576.htm

Arxitektura majmuasiga biriktirilgan bog'lar bu holda ta'sirni mehmonni o'ziga xos psixologik muloqotga, o'yin turiga jalb qilish orqali qoplagan.

Shunday qilib, ular arxitekturaning muntazamligi ta'sirini yumshatib, kompensatsion funktsiyani bajaradilar. Bog'larda oldindan belgilash, bashorat qilish mutlaqo yo'q, ular hodisaning kutilmaganligi, metamorfoz printsipli asosida qurilgan. Shuni ham hisobga olish kerakki, ular kundalik

hayot bilan bog'liq yashash maydonining bir qismi edi. Saroylar va ibodatxonalar me'morchiligining tantanali marosimidan farqli o'laroq, bog' shaxsiy erkinlik va yolg'izlik uchun makon bo'lib, shaxsning ruhiy muvozanatini saqlagan.

3.4-rasm. Gugundagi imperator bog'i.

<https://kitaygid.ru/gorod/zapretnyj-gorod-v-pekinge>

Saroy majmuasining bir qismi sifatida qurilgan Versal parklarini eslashimiz mumkin. Ammo, Xitoydan farqli o'laroq, Yevropadagi dunyoviy me'moriy majmua uzoq vaqtdan beri o'zining muqaddas-marosim sektorini yo'qotdi, shuning uchun bog' tegishli yukni ko'tarmadi. Bundan tashqari, Yevropa bog'i tabiiy muhitni boshqa narsaga aylantirishni maqsad qilmagan. Tabiat bu yerda inson ongi dunyosiga siqib qo'yilgan, lekin ijtimoiy muhitdan farqli muhit maqomini saqlab qoladi va tomoshabinni boshqa tartibdagi haqiqatga etkazish uchun ishlatilmaydi. - Xitoy bog'lari bundan mustasno.

Bu ma'noda eng xarakterli xususiy bog'lar bo'lib, ular tomoshabinni ichki his-tuyg'ularini boshdan kechirishga qaratilgan. Bu an'ana imperator bog'larining o'ziga xos xususiyatini davom ettiradimi yoki bu ma'noda ulkan landshaft bog'lariga to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshimi, aytish qiyin.

Xususiy bog'lar miniatyuradir va shuning uchun Xitoy bog'i g'oyasini yanada ixcham tarzda ifodalashga qodir. Saroy ansambllarida bo'lgani kabi, bu yerda ham, arxitekturasini asosiy nuqtalarga aniq yo'naltirilgan va tabiiy muhitning juda o'ziga xos tarzda yaratilgan maydoni

bo'lgan geometrik tarzda to'g'ri ishlab chiqilgan maydon mavjud. Bog'ning tabiiy muhitiga kirib, odam qanday kompozitsiyani o'ylab topishini oldindan aytib bera olmaydi. *Xitoy bog'i har doim kutilmagan ko'rinish printsipli asosida qurilgan. Xitoydagi bog'lar va parklarning tavsiflarini tahlil qilib, ularning landshaftlari uch turga bo'lingan degan xulosaga kelish mumkin:*

- vahimali;
- xushchaqchaq;
- idealistik yoki romantik.

Vahimali manzara sun'iy tartibga solish orqali yaratilgan tepaliklar va qoyalardir. Yer osti daryosining shovqini eshitilib, ildizi bilan qo'porilgan daraxt notinch oqimni to'sib qo'yadi.

Vahimali manzara xushchaqchaqiga almashirildi. Yo'lning burilish orqasida quyoshni to'sib qo'ygan qorong'i archalar va tuyalar ajralib, gullar bilan bezatilgan katta ochiq joyni ko'rsatadi. Yilning istalgan vaqtida bu yerda ba'zi o'simliklar gullaydi. Bundan bahor vodiyni tark etmagandek tuyuladi. Yorqin va quvnoq manzara kontrastlarga to'lib ketadi.

Uchinchi turdagi landshaftlar - romantik - yengil to'yg'u uyg'otadi.

Ushbu landshaftning asosi baliqchilarning kulbasi yoki tosh ustidagi ochiq pagoda, egri ko'prik va suvga moyil yig'layotgan tolning shoxlari bo'lgan orol bo'lishi mumkin.

Bog'-park san'atining biluvchilari bog' landshaftlarini tartibga solishda "belgilangan qoidalar yo'q" va ularning yaratuvchisi o'ndan to'qqiz "narsa ustasi" va faqat o'ndan bir qismi o'z hunarining qonunlariga bo'ysunadigan usta ekanligini ta'kidladilar. Bu Xitoy triadasidagi shaxs ontologik jihatdan Yer va Osmonga teng maqomga ega bo'lganligi bilan izohlanadi, bu esa uni o'zlari yaratgan barcha tasvirlarni bajarishga majbur qildi. Bunday ontologik munosabatni boshqa hech bir joyda uchratmaymiz. Samoviy va yerdagi tasvirlarni mukammallikka keltirgan holda, inson o'zini takomillashtiradi va shu bilan o'zining ichki tabiatini namoyon qiladi, deb taxmin qilingan. Shuning uchun Xitoy bog'i madaniy va tabiiy tamoyillar o'rtasidagi doimiy muloqotdir, u ontologiyani eslatadi. U har doim, o'lchamidan qat'iy nazar, universal fazoviy o'zaro bog'liqlik g'oyasini o'z ichiga oladi. Inson o'zini bog'da ustadek his qiladi, u tabiat materialini qayta ishlaydi va uni tanib, o'zi haqida bilim oladi.

Stilistik xususiyatlar Xitoyning bog'lari bir-biriga o'xshamaydi va bog'ning qurilishi landshaftlarni o'ylashga asoslangan. Xitoy landshaft dizayni qoidalariga ko'ra, bog' bir nechta ko'rinishga ega bo'ladigan tarzda joylashtirilishi kerak, biri silliq boshqasiga aylanadi. Biroq, barcha bog'lar bir qator umumiy xususiyatlarga ega.

Avvaldan o'ylangan manzara. Bog'ning ajralmas qismi va uning tarkibining markazi suv havzasidir. Hududning katta qismini (30–70%) egallaydi. Saroy binolari bog'ning me'moriy o'zagini tashkil etuvchi suv

havzasi yaqinida joylashgan. Suv havzasilari qattiq qirg'oq chizig'iga va ko'plab orolchalarga ega, bu harakatlanayotganda go'zal kompozitsiyalarning almashinishini ta'minlaydi. Ularni idrok etish uchun ko'plab park inshootlari - suhbatgohlar, verandalar, maydonlar, galereyalar, ko'zni to'g'ri yo'nalishga yo'naltiradigan ko'priklar tashkil etilgan.

Devorlarda jingalak teshiklar yordamida yo'nalish - penetratsion derazalar tashkil etiladi. Bu ochilish, xuddi pavilyon yoki devor tashqarisidagi manzara uchun ramka edi.

Qurilmalar yorqin ranglarga ega: qizil, zumrad yashil, sariq va boshqa ranglar parklarning yashilligini yo'lga qo'ydi va manzara tasvirlarining bir qismidir. Bu binolarda tomoshabinni tabiat suratleri yoki uning ko'rinishlarini ma'lum bir idrok etishga moslashtiradigan she'riy nomlar mavjud (qor eshtiladigan pavilyon; tafakkur va eslash pavilyoni; o'rmon hidida burkangan archa; ayozni kutayotgan suhbatgoh va h.k.).

O'simliklarning assortimenti ehtiyotkorlik bilan tanlangan va juda boy: har xil turdagi qarag'ay, archa, chinor, xitoy eman, sadr, nok, olxo'ri, olcha, tol, bambuk. Ko'pchiligi chiroyli gullaydi: kamelyalar, azalealar, rododendronlar. Penilis pion va xrizantemalar ayniqsa alohida qadrlangan gular bo'lib, hovuzlar lotuslar va ularning qirg'oqlari irislar bilan bezatilgan.

Haykaltaroshlik kamdan-kam qo'llaniladi. Asosan, bu qushlar yoki hayvonlarning tasvirlari: laylak, ajdaho, toshbaqa. Ko'pincha toshlar mavjud bo'lib, ular nafaqat suv havzasi yoki tepalik qirg'og'ini bezatibgina qolmay, balki ularni tabiiy haykallar sifatida ham o'rnatadilar. Qiymati bo'yicha ular san'at asarlariga tenglashtirilgan.

Xitoy bog'ining maydoni qat'iy, u cheklangan. Bog' uning tashqarisidagi masofalar uchun mo'ljallanmagan, u baland devor bilan o'ralgan. Bu makonda o'z-o'zidan yuqori mahalliy faoliyat yaratiladi. Bog' doimiy ravishda tomoshabinni chaqiradi, u faol ichki va tashqi inson shovqinini talab qiladi.

Tarkibi jihatdan bu ajralmas zona bo'lib, u kichikroqlarga bo'linadi. Shunday qilib, bog' - bu o'z-o'zini ta'minlaydigan va shuning uchun har qanday joyda bo'lishi mumkin bo'lgan dunyo ichidagi o'ziga xos makon.

Xitoy manbalari bog'ni umuman tavsiflamaydi. Tegishli ieroglif yozuvidan uning ma'nosini yer, suv, barglar va to'siqlar birikmasi sifatida izohlashga urinishlar mavjud. Har holda, bu o'ziga xos shartli voqelik bo'lib, uning tarkibi va obyektlari o'ziga xos semantik(ma'no) yukni ko'tarib, dunyoda inson ijodining mavjudligidan dalolat beradi.

Intellektual xotira dasturi Xitoy bog'ida mujassamlangan. Bog'lar va rasm chizish bilan bog'liq bo'lgan an'ana bo'lgan boshqa bog'larni keltirish juda keng tarqalgan. Qadimgi davrlardagi bog'larga xos bo'lgan bog' landshaft elementlarini qurish, bu texnika Min va Tsin sulolalari (1644-1912) bog'larida juda ko'p qo'llanilgan. Bog'dan kelib chiqqan kayfiyatda

odam qaytishi mumkin edi, masalan: Fu Si va Xuan- di davrida. Xitoy bog'i mashhur she'rlar va adabiy syujetlarga o'xshab qolishi yoki "go'zal ifoda kabi dunyoning manzarasini" ifodalashi mumkin.

Bundan tashqari, shaxsiy xotira elementlari bog'da aniq ifodalangan. Xitoyning ba'zi taniqli joylari insonni yoki bog'ning yaratuvchisini umumiy qabul qilingan uyushmalar yoki shaxsiy xotiralar bilan bog'liq bo'lgan ma'lum bir hududga ilhomlantirishi mumkin. Xitoyda eng qadimiy an'ana ideal tarzda tartibga solingan dunyoni bog'ga o'xshatish edi, bu uning mahorat bilan yaratilishini tasvir bilan bog'liq qildi.

Klassik xitoy bog'i bo'ylab sayr qilish shunday tasvirlangan: "Avvaliga tashrif buyuruvchilar bir tomoni devor bilan o'ralgan va ko'kalamlar bilan qoplangan yopiq o'ralgan galereya bo'ylab yurishadi. Ko'pincha to'siq bo'ylab o'ralgan so'qmoqlar, endi soyali, yorug'likka to'lgan kichkina tanho hovlilar yurganlarning ko'z o'ngida yo'l berib turardi.

Yopiq makon tuyg'usi bu tor yo'lak bo'ylab yurishni hikoyaning asosiy voqeasiga tayyorgarlikning o'ziga xos turiga aylantiradi. Yangi tug'ilish marosimidan oldin tozalash sinovi bor edi. Vaqti-vaqti bilan galereya derazalarida kundalik hayotning qorong'usida quyoshning chaqnashlaridek yorug' yoritilgan hovlilar, keng makon paydo bo'ldi – borliqning samoviy to'liqligi hodisasining o'ziga xos muqaddimasi edi. Va keyin mehmon kutilmaganda orollar va ko'priklar, me'moriy inshootlar, turli yo'llar bilan tartibga solingan qirg'oqlar, chiroyli toshlar va daraxtlardan iborat hovuzni ko'radi.

Bog'ning eng go'zal detallarga boy bo'lgan markaziy qismidan o'tib, tashrif buyuruvchi uning orqasida bog' landshaftining yangi qiyofada paydo bo'lgan tanish diqqatga sazovor joylarini kashf etadi. Bu xuddi shu jimjimador hikoyaning epilogiga o'xshardi.

3.2. Xitoy bog'ining asosiy elementlari.

Kirish eshiklari - odatda to'rtburchaklar shaklida - har doim tomga ega, ko'pincha yorqin ranglarda (qizil, jigarrang) bo'yalgan. Ular kichkina bog'da juda sodda va kamtarona tartibga solinishi mumkin, ammo parklardagi darvozalar odatda katta, chiroyli, xitoycha uslubdagi tomli va hashamdor bezatilgan (3.5-rasm).

Devorlar. Xitoyda bog' mijozning iltimosiga binoan buzilmaydi, u ketma-ket quriladi. Dunyoning qolgan qismidan baland devor bilan ajratilgan ma'lum bir zona(hudud) yaratiladi. Bog' bulutlar, ajdaho va boshqalar shaklida bo'lishi mumkin bo'lgan devor bilan boshlanadi. Uning odatda oq rangi bog'dagi hamma narsa uchun fon sifatida xizmat qiladi. Uning ustiga oy soylari tushadi, u quyoshning botayotgan nurlari bilan yoritiladi, u osmondan tushgan bulutga o'xshab yomg'ir tumanlari bilan

eriydi. Uning oq bo'shlig'i o'ramning oq qog'ozi kabi neytral fon bo'lib xizmat qiladi (bog'ning xattotlik yoki rasmi varaq kabi o'qilishi ajablanarli emas) (3.6-rasm).

3.5-rasm. Xitoy bog'i kirish eshiklari.

<https://proland63.ru/sad-po-fen-shuj/balans-sil-in-i-jan.html>

3.6-rasm. Xitoy bog'i ramziy fen-shuy jonzodlari ifodalangan devorlari.

<https://pro-dachnikov.com/zabory/7226-kitajskij-zabor-44-foto.html>

Deraza. Devordagi ko'plab teshiklar ma'lum bir ritm yaratadi, bog'ni to'g'ri o'qish bilan ko'plab musiqiy uyushmalarni keltirib chiqaradi. Bu bog'ning maydoni bilan rezonanslashadigan va uni ajratib turadigan alohida fazoviy qatlamni ifodalovchi sehrli zonaning bir turi.

Teshiklarning eng keng tarqalgan turi yumaloq, Oyga taqlid qilib, Xitoy an'analarida mashhur bo'lgan Oy dunyosi bilan ko'plab

assotsiatsiyalarni keltirib chiqardi. Davra ochilishi tashrif buyuruvchini maxsus oy zonasi, oyning kengligi, Tan davridan beri romanlarda kuylangan dunyo bilan tanishtiradi. Dumaloq teshiklarda devor orqali o'tishning estetikasi, go'yo maxsus fazoviy zona orqali kuzatilishi mumkin. Odatda, hovlining oy teshigi tashqariga chiqadigan ayvonlarining derazalari oy nuriga taqlid qilib, oq qog'oz bilan bezatilgan.

Bog'dagi derazalar - oy darvozalari bilan bir xil rolni bajaradigan bog' devorlarida ko'z darajasida kichik teshiklar. Ular ikki xil: birinchisi - bog' rasmi tasvirlangan ramka shaklida, ikkinchisi - o'z-o'zidan san'at asarlari, zarb qilingan yoki chiroyli bezakli tosh panjara yoki daraxt tasvirlari, ular orqali bog' rasmlari ham ko'rinadi (3.7-rasm).

3.7-rasm. Kvadrat shaklli muntazam simmetrik va manzarali bog' derazalari.

<https://theurgetowander.com/2012/06/25/yuyuan-garden/>

Oy darvozalari - bog'ni zonalarga ajratadigan ichki devorlarda turli shakllardagi (dumaloq, kvadrat, to'rtburchaklar, gulbarg shaklida) teshiklar, bog'ga kirish partiali yumaloq ravoq shaklga ega edi. Ularning asosiy maqsadi bog' bo'ylab harakatlanayotganda sayr etuvchi uchun yangi ko'rinishlarni ochishdir. Shu bilan birga, oy darvozalari tirik rasmlar uchun noodatiy ramkalar bo'lib xizmat qiladi. Bog'ning me'moriy inshootlarini baholashning eng muhim toifasi binolar va tabiiy muhit o'rtasidagi yaqin aloqadir. Bog'ning alohida bo'limlari deraza ochilishidan qanday ko'rinishini hisobga olgan holda qurilgan. Bunga qarab, oynaning shakli va uning ramkasi o'zgarib turardi. Ko'pincha deraza shunday bezatilganki, undan ko'rinadigan bog' manzarasi derazaning dekorativ elementlari bilan yagona kompozitsiyani tashkil etgan go'zal o'ram sifatida qabul qilingan.

Bu Xitoy bog'ining asosiy tamoyilini - individual ramkalar, kompozitsiyalar yig'indisini kuzatib boradi. Me'moriy binolar bog'da qanday ko'rinishi, bu binolarning derazalaridan bog' qanday ko'rinishi, biri ikkinchisining ko'rinishini qanchalik to'ldirishi hisobga olinadi. Xitoy bog'-park san'atining mashhur nazariyotchisi Tszi Chenning guvohlik berishicha, hatto qo'shni uyning derazasidan bog'ning qanday ko'rinishi ham hisobga olingan.

Bog' va park tarkibi ochiq va yopiq ko'rinishlar tizimidan qurilgan. Birinchisi bog'ning maydoni bilan aloqa qilgan bo'lsa, ikkinchisi faqat ma'lum bir nuqtai nazardan, ko'pincha derazadan, galereyadan yoki devordagi teshikdan ko'rinadigan yopiq ansamblni ifodalagan (3.8-rasm).

3.8-rasm. “Oy darvozalari” nomli ramziy bog'ga, hovliga kirish ravoqlari.
<https://se.pinterest.com/pin/48835977199385214/>

Ularning va boshqalarning soni oldindan aniqlangan, o'zaro munosabatlar va bog'ning umumiy g'oyasi bilan bog'liq holda o'ylab topilgan. Shunga ko'ra, qarashlar ikki pozitsiyada ko'rib chiqiladi: statik va dinamik. Ehtiyotkorlik bilan ishlab chiqilgan yo'llar, ko'priklar, galereyalar tizimi tashrif buyuruvchilarni qat'iy va bir vaqtning o'zida bemalol yo'naltiradi, unga u yoki bu ko'rinishni ochib beradi va harakat traektoriyasini belgilaydi, ramka, ma'lum bir nuqtai nazarni yaratadi.

Bog'ning tarkibini tashkil etuvchi asosiy tuzilma suv va toshlar bilan ifodalangan. Xitoy manzarasi singari, bog' ham tomoshabin oldida dunyoning tasvirini ifodalaydi. Tosh va suv elementlari borliqning ikkitomonlama (in-yan) tuzilishining timsoli edi. Suv va tosh, aniqrog'i suv va tog'lar o'rtasidagi munosabatlar g'oyasi Xitoy an'analariga xosdir. Xitoyda dunyoning fazoviy birligining prototipi bo'lgan manzara tasvirchilari tomonidan “tog'lar – suvlar” sifatida qabul qilingan.

Bog'-park san'ati tosh va suvning uyg'unligi sifatida dunyoning ichki birligini tasdiqlovchi yungei (bulutlarning ildizi) tasviriy kontseptsiyasini

aks ettiradi. Faqat bu ikki elementning bir-biriga kirib borishi va metamorfozi va ular bilan bog'liq bo'lgan ruh va ritmning birligi, donolik va insoniylikning organik birikmasi, harakat va tinchlik, quvonch va uzoq umr ko'rish (Konfutsiy terminologiyasi bo'yicha) haqidagi g'oyalar borliq hissi va san'atda sifat yaratish butun dunyoning yaxlitligini keltirib chiqaradi.

Dekorativ hovuz Xitoy bog'ining eng muhim bezaklari va atributidir.

Ko'llar, hovuzlar, daryolar ko'rinishidagi suv ayollik(ramziy ma'noda-nafislik, jozibadorlik)ni anglatadi. U park ansamblaridagi ulkan ko'llar va xususiy bog'lar markazidagi kichik hovuzlar bilan ifodalanadi. Ko'pincha yorqin rangli koi (Amur kenja turidan yetishtirilgan dekorativ uy baliqlari) yashaydigan bunday hovuzlar atrofida bog' kompozitsiyasi qurilgan. Suv Xitoy bog'ining ajralmas qismi bo'lib, doimiy harakatni, oqimni ramziy qiladi (3.9-a-rasm).

3.9-rasm. a-Xitoy bog'i dekorativ hovuzi va toshli fonus kompozitsiyasi.

b- Xitoy bog'i suv havzasi va me'moriy elementlar uyg'unlashuvi.

<https://kr.pinterest.com/pin/557672366358687497/>

<https://interior.ru-best.com/interer-dlya-doma/10-koloritnyh-mest-dlya-interesnyh-fotosessiy-7>

Bu Xitoy fazosi tizimida vaqtning alohida oqimlari oqadigan doimiy mavjudot oqimi sifatida taqdim etilgan abadiylik ramzidir (bunday tasvir bizga ushbu kontseptsianing piktogrammasi orqali ko'rsatilgan). Suv bilan chambarchas bog'langan ikkinchi tasvir dunyoning ko'zgusi, ya'ni "makon tinchligi timsoli va aks ettirish o'yini bilan saqlanib qolgan barcha tasvirlarning noma'lum egizakidir". Shu munosabat bilan, bog'da suv ikki shaklda taqdim etilishi kerak edi: statik (hovuzlarning suv yuzasi) va dinamik (sharshara, sun'iy oqimlar, jilg'alar). Geomantika nuqtai nazaridan, turg'un suv Tsi ning hayot beruvchi energiyasini to'plash va uni tomoshabinga o'tkazish qobiliyatiga ega edi, oqayotgan suv esa Tsi quvvatining eng kuchli o'tkazuvchisi hisoblangan. Ikkalasining mohirona kombinatsiyasi bog'ning energiya balansini tuzatadi, bu *Fen- Shuy* qoidalariga ko'ra, u yerga kelgan odamlarga ta'sir qiladi.

Suv har qanday bog'ning kompozitsion yechimiga faol kiritilgan. Pavilion va suhbatgohlar shunday qurilganki, ularning suvdagi aksi yaxlit kompozitsiya, alohida ramka bo'lgan. Pavilionlarning tomlari yomg'ir suvi sharshara kabi to'kilishi uchun qurilgan. Suv, estetik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, samoviy makonga ochiq bo'lib, osmon bilan muloqat yaratadi. Suv yuzasida aks etgan osmon o'zgarishlari o'yiniga qo'shilgan holda ikki barobarga ega bo'ladi (3.9-b-rasm).

Bog'ning qolgan elementlari tarkibini qurishda suv asosiy tarkibiy qismlardan biri edi. Biroq, shu bilan birga, Xitoyga xos bo'lgan bog' g'oyasida falsafa, estetika va kundalik hayotning uyg'unligi suv havzalari amaliy funktsiyani bajarishida namoyon bo'ladi: ulardan maishiy ehtiyojlar uchun suv olinadi, ular qayiq sayohatlari uchun ishlatilgan va ularda dekorativ baliqlar etishtirilgan, ularning tafakkuri sezgirlikni rivojlantirish uchun foydali bo'lgan alohida san'at darajasiga ko'tarilgan.

Fen-shuy nuqtai nazaridan, suv uyga kirishdan oldin zarur element hisoblangan. Xitoyda turar-joy binolari suv havzasi yonida joylashishga harakat qilinadi. To'g'ri geomantik tartibga xalaqit beradigan tabiiy va boshqa omillar bilan cheklanmagan bog' bu ma'noda ideal fen-shuy sxemasi sanaladi. Suv havzalari (prud) orqali ko'priklar va yo'llarning singan chiziqlarining murakkab konfiguratsiyasi estetik jihatdan suvdan keladigan Tsi quvvati (energiyasi)ning aylanish yo'nalishi bo'yicha bir xil talablarga bo'ysunadi.

Bularning barchasi Min va Tsin sulolalari davrida Pekindagi ko'plab hovli bog'lariga xosdir. Ta'riflangan o'nlab bog'larning deyarli har birida oqimli havuzlar va kichik suv havzalari mavjud (3.10-a-rasm).

a

b

3.10-rasm. a-“In”ni ifodalovchi Xitoy hovli bog'i suv havzasi. b-“Yan”ni ifodalovchi tabiiy toshlar kompozitsiyasi.

<https://www.liveinternet.ru/users/3485865/post415656420/>

<https://www.tury.ru/photo/id/1551912>

Shunday qilib, uning orqasida o'sadigan "suhbatgoh atrofida aylanib yuradigan va bambukni sug'oradigan o'ralgan oqim" geomantik formulaning klassik tasviridir. Uning mazmuni shundan iboratki, "tog'lar va soylarning to'g'ri chiziqlari, shuningdek, qoyalar va toshlardan kelib chiqadigan yomon shamollarni zararsizlantirish mumkin" va "bunday zaharli bug'larni o'z ichiga olish va singdirishning eng yaxshi usuli - bu turar joyning orqasiga daraxt ekish va o'z-o'zidan yer osti suvlarini, suv havzasi yoki uning oldida doimo toza suv bilan to'ldirilgan hovuz saqlashdir.

Suv oqimining burilishlari ham tasodifiy emas, chunki "suvning to'g'ri chiziqda oqishi yoki o'z yo'lida o'tkir burchak ostida burilishi mutlaqo qabul qilinishi mumkin emas. Sarg'ish oqimlari qulay tendentsiyalarning eng yaxshi belgisidir.

Toshlar kuchli erkak ya'ni, "Yan"ni ifodalaydi, ular ruhga ega. *Xitoy bog'ining landshafti ikkita asosiy komponent - toshlar va suv bilan belgilanadi.*

Tosh tog'lari manguqlikni anglatadi - Xitoy falsafasining muhim jihati. Xitoy bog'i uchun yuzdan ortiq turdagi toshlar qo'llaniladi, ayniqsa eski, murakkab shakllar, dengiz tubidan ko'tarilgan toshlar ayniqsa qadrlanadi (3.10-b-rasm).

Tosh ham tabiiy, ham sun'iy material sifatida qabul qilingan, chunki u tabiat tomonidan yaratilgan, lekin inson tomonidan qayta ishlangan. Bog'dagi toshlarni to'g'ri joylashtirish bog'ning makonini energiyaning fazoviy aylanishiga kiritishni anglatadi. Paradoksal ravishda, Xitoy madaniyati tarixida qayta ishlash va yashma(rangdor tosh) va nefrit(yashil yoki sutrang yarimshaffof meniral)dan badiiy buyumlar ishlab chiqarish xalq hunarmandlarining ishiga aylandi, oddiy tosh esa buyuk rassomlarning rasmlarida va mashhur bog'larda o'z o'rnini topdi (3.11-a-rasm).

a

b

3.11-rasm. a-Energiyaning fazoviy harakati sifatida tabiiy toshlardan bog' kompozitsiyasi. b-Tabiiy tosh, o'simliklar va me'moriy elementlar

uyg'unligidagi mo'jaz hovli bog' kompozitsiyasi.

https://www.sohu.com/a/426797690_120765764

<https://gefest.me/index.php?do=cat&category=landshaftnye-raboty>

Xitoy an'analarida toshni estetik idrok etish chegaralari o'zini oddiy tosh (shi) ning soddaligiga o'xshatuvchi daosizm an'anasi va konfutsiyning o'zini takomillashtirish istagi, yashma yoki nefrit (yuy) ajratib turadigan nafislikka olib keladi. O'z falsafasida Xitoy bog'i fenomeni buddizmga xos bo'lgan mini-kompozitsiyaga alohida e'tibor qaratilishi bilan muhim daosizm merosini ifodalagan. Mashhur Shi-tao bog'larining yaratuvchilari Chou Xaoshi, Dun Daoshi, Ge Yuylyan o'zlarining ilhomlarini daosizmdan olishgan. Shuning uchun, oddiy tosh, Osmon va Yerning konsentrlangan energiyasi sifatida, bu ma'noda alohida qiziqish uyg'otdi.

Birinchi navbatda g'alati shakldagi toshlarga e'tibor beriladi -ular koinot hayotiy kuchining timsoli hisoblangan. Ular geomantik qoidalariga ko'ra va beshta asosiy element g'oyasiga muvofiq beshta asosiy turga bo'lingan. Muayyan shakldagi toshlar (masalan, olov elementi bilan bog'liq bo'lganlar) bog'ning atrofidagi energiya balansiga ta'sir qiladi deb ishonilgan. Shuning uchun har xil shakldagi toshlarning o'zaro va me'moriy binolar bilan uyg'unligi va bog'ning umumiy ko'rinishi puxta o'ylangan. Bu borada alohida risolalar yozilgan (3.11-b-rasm).

Ko'p turdagi toshlar, ularning kombinatsiyalari ma'lum va maxsus tanlangan. Teshik, shimgichli, ajinlar, tuganakli va cho'zinchoq, "yerga yarim o'sgan", "qochib ketish", "bir-birlari bilan uchrashishga urinishlar" bor edi. Toshlarni joylashtirish usullari ham xilma-xil edi. Bog' san'atining manzara usullari bilan o'xshashligini hisobga olgan holda, bog'larda peyzaj varaqlari tarkibiga toshlarni joylashtirishning tasviriy tamoyillari doimiy ravishda qo'llanilgan. Shunday qilib, Xitoy rasmining "Xantal urug'i bog'idan olingan so'z" ensiklopediyasida bog'larda toshlarni joylashtirish printsiplari shunday deyilgan: "Katta tosh va kichik tosh bir-biriga bog'langan, xuddi doskadagi shaxmat donalari kabi. Suv yonidagi mayda toshlar tog'-onani qo'llarini cho'zgancho quchoqlagan bolalar suruviga o'xshaydi. Tog'larda katta tosh bolalarni yetaklaganga o'xshaydi. Bu toshlar orasidagi munosabat ... Ko'p sonli sirlar yo'q. Sir bir so'z bilan ochiladi - ular tirik.

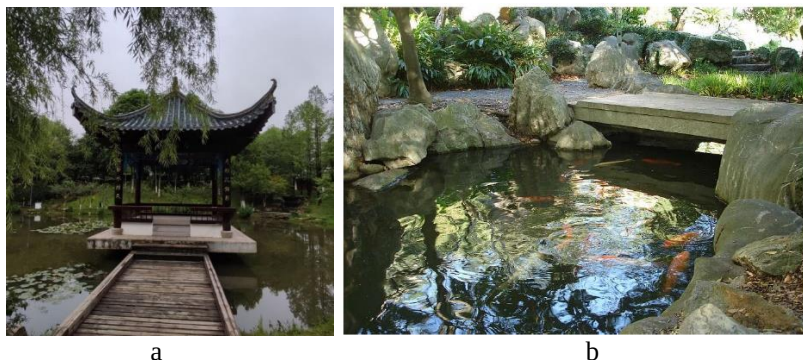
Xitoy manzarasidagi va bog'dagi toshlar haqiqatan ham tirikdek tuyuladi. Sun davrining mashhur rassomi Mi Fu tom ma'noda toshlarga sig'inishi ajablanarli emas va uning mashhur hamkasbi Huan Gunvan ma'lum bir toshni o'z ustozlari sifatida hurmat qilgan.

Xususan, biluvchilar toshlarda uchta xususiyatni qadrlashadi:

- **o'tkazuvchanlik**, bu ularning qalinligini his qilish imkonini beradi;
- **nozilik, yengillik**, inoyat taassurotini qoldirish;
- **ochiqlik**, ya'ni toshdagi bo'shliqlar va teshiklarning go'zalligi, uni atrofda bo'shliqqa qarab ochish.

Toshning xususiyatlari uni bog'da o'rnatish usuliga qarab to'liqroq aniqlanadi: arxitektura turini to'ldiradigan guruh yoki bitta tosh, tosh suv

bilan o'zaro ta'sir qilganmi yoki kompozitsiyaning mustaqil elementini tashkil etgani va mustaqil estetik qiymatini belgilaydi (3.12-a-rasm).

a

b

3.12-rasm. a-Suv havzasi ustida qurilgan soyabonli ko'prik bog' kompozitsiyasi. b-“In” quvvatini beruvchi suv havzasi va “Yan” quvvatini ifodalovchi tabiiy toshlar garmoniyasi.

<https://dzen.ru/a/ZKUFJF4mWyjzENFn>

https://gardener.ru/gap/garden_guide/page4.php?cat=10&fb_comment_id=10150523016776574_10152720764671574

Toshlar Xitoy bog'ining asosiy bezaklari edi. Tayxu ko'li tubidan ko'tarilgan toshlarga alohida ustunlik berildi. Ularning narxini Yevropadagi antiqa haykallar narxlari bilan solishtirish mumkin. Ko'lining yer osti oqimlari toshning tabiiy materialiga burg'ulashdi va ichkarida g'alati shakllar va bo'shliqlarni yaratdi, bu ularning estetik qiymatini darhol oshirdi, chunki xitoylarni toshning o'zi emas, balki uning ichidagi bo'shliq, qamalgan bo'shliq qiziqtirdi.

Bunday noyob namunalar boshqalarga qaraganda yaxshiroq aks ettirilgan toshning xossalari. Ichki bo'shliqlarning konfiguratsiyasi unda energiya bilan to'yingan va rezonansli bo'shliqni yaratdi. Toshga tegishdi, silashdi, uni maxsus tayoqlar bilan taqillatishdi, chunki uning o'ziga xos ovozi bor edi. Shu ma'noda, bog' toshlari rasmning muhim estetik tamoyilini o'zida mujassam etgan, xitoylik mutaxassislarning fikriga ko'ra, ustaning rasmi “tovush qilishi”, ya'ni tomoshabinda tovushli assotsiatsiyalarni keltirib chiqarishi kerak edi.

Tayxu ko'lidan olingan toshlar odatda kichik suv havzasining markazida joylashgan edi. Xitoyliklarning fikriga ko'ra, tosh erkaklarning “Yan” quvvati, suv esa ayollarning “In” quvvatidir. Ular birgalikda metamorfozlar o'yinini o'zida mujassam etgan Buyuk chegara sxemasini yaratdilar. Hovuzdagi suvda qizil va qora baliqlarni ko'paytirish odatiy hol

edi, ularning rangi in va yan boshlanishining qutbliligini anglatadi (3.12-b-rasm).

Ko'pincha bitta toshlar, aksincha, ag'darilgan shaklda joylashtirildi, shunda yuqori qismi pastki qismdan kengroq va og'irroq edi. Bunday ag'darilgan tosh tektonikasi materiyaning samoviy holatini ifodalagan. Xitoy tushunchasida samoviy dunyoning shakllari va hodisalaridan tashqariga chiqish uchun sakrash, hamma narsani ularning ko'zgudagi aksida ko'rish kerak edi, bu ham tasviriy ijod uchun zarur mezon bo'lib, ustaga oddiy shakl va hodisalar dunyosidan tashqariga chiqish imkonini beradi.

Xitoy bog'lari - bu hayotning xilma-xilligi va to'liqligini anglatuvchi cheksiz o'zgarishlar seriyasidir. Bu yerda tez-tez maxsus texnikaga duch kelinib - toshni bulutga o'xshatish, yuqorida aytib o'tilgan yungen (bulut ildizi) tasviriy tushunchasi bilan bog'liq holda, bu dunyo birligi g'oyasini tasdiqlaydi. Ko'pincha xitoylik peyzaj rassomlari bulutlarni tog' manzaralari - sarob, tog' cho'qqilarini esa past bulutlar sifatida tasvirlashgan. Ko'rinishidan, xuddi shu g'oya bog'larni yaratishda ham yo'naltirilgan, chunki bog' qisman inson tomonidan yaratilgan muhitga manzara tasvirining proektsiyasi edi.

Tosh bilan ishlash san'atining alohida bo'limi ommaviy sun'iy tog'lar deb ataladigan qurilish edi. Bular Xitoy bog'idagi eng qimmat binolari edi. Ular alohida tosh bloklardan qurilgan va har doim suv havzalari yaqinida joylashtirilgan. Shu munosabat bilan, in va yanning yuqorida aytib o'tilgan kombinatsiyasidan tashqari, Jahon tog'i va Jahon okeani haqidagi qadimiy g'oyalar aks-sadosini ham taxmin qilish mumkin. Sun'iy tog'larning balandligi bog'ning kattaligiga qarab uch yoki undan ortiq metrga yetadi. Sun'iy tog'lar g'orlar va grottolar bilan ko'p edi. Bu yerda an'anaviy xitoycha tog' tushunchasini osmon emas, balki fazo sifatida ko'riladi. O'zida muhitni o'z ichiga olgan tog' Xitoy san'atiga xos syujetdir. Xitoy daoss an'alarida kosmos har doim boshqa olamlar bilan aloqa qiladi va barchasi birgalikda bu dunyoning energiya majmuasining bir qismi bo'lib, unda samoviy xiang kabi tegishli tarzda o'qitilgan odam erkin sayohat qilishi mumkin.

Shuning uchun g'orni samoviyning qarorgohi sifatida mashhur talqin qilish mumkin.

Flora va fauna. An'anaviy xitoy bog'i o'zining boy va xilma-xil o'simliklari bilan ajralib turadi, uning barcha elementlari kabi utilitar, ramziy va estetik ahamiyatga egadir. Ko'pincha u dorivor o'tlar ekilgan mevali daraxtlar va gulzorlarning plantatsiyalarini o'z ichiga oladi. Va, albatta, hech bir yuksak odam o'z hovlisida olijanob daraxtlarsiz tasavvur qila olmaydi. Qadim zamonlardan beri doim yashil qarag'ay munosib do'st - so'nmas chidamlilik va ruhning olijanoblighi ramzi hisoblangan. Tianmu tog'larining baland va to'g'ri qarag'aylari ayniqsa mashhur edi va uyning oldida boshqa

daraxtlarning qo'shnisi bilan aralashmaydigan oq po'stlog'i bilan qarag'aylarni ekish tavsiya etilgan. Wen Chjenxen(1585-1645), Min davrining olimi, rassomi, landshaft dizayneri ishxona derazalari oldiga qarag'ay daraxti ekish, uning ildizlariga dekorativ tosh qo'yish, atrofga nargizgul, orxideya va turli o'tlar ekishni maslahat beradi (3.13-a-rasm).

3.13-rasm. a-Sharsharali suv havzasining flora va fauna bilan uyg'unlashuvi. b-Bambukzorli manzarali alleya.

https://demetraspb.ru/newlist/kitajskogo_sada/

https://ru.freepik.com/premium-photo/arashiyama-known-as-location-famous-bamboo-forest_12869052.htm

Tog'li qarag'ay, Wen Chjenxen davom etadi, eng yaxshi qattiq tuproqqa ekilgan. Uning po'stlog'i ajdaho taroziga o'xshaydi, shox-shabbada shamol kuylaydi. Nega unda tog' cho'qqilariga yoki kulrang dengiz qirg'og'iga borish kerak? Qarag'ayning mavjudligi turli xil his-tuyg'ularni quvontiradi: uning nozik tanasi, nafis shox-shabbasi, o'simalari bilan po'stloq fakturasi ko'zni quvontiradi; shoxlaridagi shamol tovushini tinglash nafis "osmon musiqasi"ga chuqur kirib borishni anglatardi; barrelning qo'pol yuzasi dono qattiqlik hissini keltirib chiqaradi. Qarag'ayning barcha bu fazilatlar qadimgi xitoy yozuvchilarining asarlarida turli vaziyatlarda qayta-qayta eslatib o'tilgan va eski rasm o'ramlari bilan tasdiqlangan.

Bambuk xitoylik bog'bonlar orasida kam mashhur emas edi - bardoshli va ichi bo'sh daraxt, shuning uchun hayot beruvchi borliqning yaratilishi sifatida tanilgan. Wen Chjenxen bambuk ekishning batafsil retseptini beradi: "Bambuk ekish paytida avval tepalikni to'ldirish, uni oqim bilan o'rab olish va oqim bo'ylab kichik ko'priklarni o'tqazish kerak. Chunki toqqa chiqayotgandek bambuk bog'iga kirish kerak, to'qayning o'zida esa yer tekis bo'lsin: o'rmonda yashovchilarga taqlid qilib, boshi yalang, sochlari taralgan holda o'tirish yoki yotish mumkin. Shuningdek, daraxtlarni ildizi bilan sug'urib, yer uchastkasini tozalash va chetiga toshlardan baland

panjara qurish mumkin. Bambuk ostida igna va barglar yo'q, shuning uchun yerga to'g'ridan-to'g'ri bo'yra qo'yib yoki tosh skameykalar qurish orqali o'tirish mumkin. Bambuk ekish ko'pincha bog'ning tarkibida muhim rol o'ynaydi: ularning yordami bilan malakali bog'bonlar makonni himoya qilish effektini yaratadilar (3.13-b-rasm).

Deyarli har bir Xitoy bog'ida shaftoli - zararli kuchlarni qaytaradigan baxt daraxtini topish mumkin. Shaftoli bilan birga ko'pincha o'zining nozik rangi bilan ko'zni quvontiradigan nok daraxti ekilgan: "Shaftoli gullari yosh xonimga o'xshaydi, ularsiz ular qo'shiq aytadigan va raqsga tusha olmaysiz. Nok gullari samoviy qizga o'xshaydi, ular toshli oqim yaqinidagi tumanli tuman o'rtasida bo'lishi kerak", deb yozadi Wen Chjenxen (3.14-a-rasm).

Nafis didli odamning hovlisini bezashga arziydigan boshqa daraxtlar qatorida yig'layotgan tollar tilga olinadi - yang, yam-yashil magnoliya, tung va banan daraxtlarining hayotbaxsh tamoyilining timsolidir, zich soya beruvchi sofora, barglari pastga tushirilgan, xushbo'y o'rik va mandarin daraxtlari, shuningdek, ularning hidlarini taratgan turli xil butalar ko'zni o'ziga tortadi.

Xitoy bog'laridagi yana bir keng tarqalgan mevali daraxt - bu xurmo mevasi uchun emas, balki gullari uchun - qizil, pushti yoki och oq ekilgan. Xitoylik tasviriy san'at ixlosmandlari azaldan ma'naviy poklik va musaffolik ramzi bo'lgan olxo'ri gullariga alohida e'tibor berishgan.

3.14-rasm. a-Xitoy bog'idagi shaftoli - zararli kuchlarni qaytaradigan baxt daraxti.

<https://chinavsem.ucoz.ru/forum/16-112-3>

Rassomlar singari, xitoylik bog'bonlar har doim bog' o'simliklarining aqlli, sokin ranglarini afzal ko'rishgan va bog'dagi o'simliklarning juda zich va hashamatli bo'lishiga yo'l qo'ymaslik uchun ehtiyot bo'lishgan. Ularni asosan o'simlik shakllari, uning xushbo'y hidi, gullarning soyalari va eng muhimi, yorug'lik va soya o'yinlari - qorong'u tana mikro-idroklarining ong nuri orqali ichki ma'rifat prototipi qiziqtiradi.

Xitoy bog'dorchiligining eng keng tarqalgan tarmog'i an'anaviy ravishda to'qqiz toifaga bo'lingan dekorativ gullarni yetishtirish edi. Xitoyda gullar qiroli unvoniga sazovor bo'lgan pion guli gulchilar orasida eng hurmatga sazovor bo'lgan, chunki u sof "Yan"ning timsoli hisoblangan.

Min davrida xitoyliklar yuzdan ortiq navlarni etishtirishgan. Gullar shohligida Inning boshlanishi tinchlik va uzoq umr ko'rish ramzi bo'lgan kuz guli xrizantema bilan ifodalangan. Xrizantemalar orasida gulbarglari "baliqning rang-barang qanotlariga o'xshagan"lar eng go'zal deb hisoblangan. Xitoyning hamma joyida yasemin, gortenziya, atirgul, narsis, giosent, anor etishtiriladi. Janubda orxideya turli navlari hamma joyda o'stirilgan.

Fujian provinsiyasi va Jiangxi mintaqasidan eng yaxshi orxideya hisoblangan. Bu xushbo'y gullarsiz, Wen Zhenheng ta'kidlashicha, "tog' uyida yashasangiz, ularsiz yashash mumkin emas". Suv o'simliklaridan lotus(nilufargul)ga ustunlik berilgan. Suvlarning qorong'u tubidan quyoshgacha cho'zilgan lotus, go'yo koinotning barcha qavatlarini qamrab oladi va hayotning o'sishining to'xtatib bo'lmaydigan kuchidir. Va uning suv ustida gullab-yashnagan nozik gullari behuda nurning "kir va loy"iga daxlsiz ma'naviy poklik ramzi sifatida namoyon bo'ladi (3.14-b -rasm).

3.14-b-rasm. b-Xitoy bog'i suv havzalaridagi lotus(nilufargul).

https://ru.freepik.com/premium-photo/beautiful-pink-lotus-flower-with-green-leaves-nature-background_6591172.htm

Xitoy bog'laridagi gullar parterlarda ham, klumbalarda ham, suv yaqinidagi tartibsiz chakalakzorlar shaklida ham, alohida gulgonlarda ham ekilgan (3.15-a-rasm).

a

b

3.15-rasm. a-Xitoy bog'larida suv havzalari bordyurlarini gulzorlar bilan bezatish. b- Gullaydigan glitsiniya (глициния) bog'i.

<https://kartin.papik.pro/park/43088-kartinki-park-v-kitae-65-foto.html>

<https://agrostory.com/info-centre/fans/glitsiniya-velikolepnoe-ukrashenie-sada/>

Xitoy bog'i faqat o'tli maysazorlarni bilmaydi: rasmiy ravishda ajratilgan bo'sh joy uning estetik tamoyillariga mutlaqo begona. Gullarning xilma-xilligi va ularni yetishtirish usullari Xitoy bog'dorchiligiga singib ketgan tajriba ruhi, o'simliklarning xususiyatlarini sinab ko'rish, ularning o'sish qobiliyatini aniqlash va barcha tirik mavjudotlarning sifatini yaxshilash istagi bilan bog'liq. Tajriba uchun bir xil did Xitoy bog'dorchiligining mitti daraxtlarni yetishtirish kabi o'ziga xos xususiyatini tug'dirdi.

Bu odat erta o'rta asrlarda va kechki imperiyalar davrida paydo bo'lgan, butun Xitoy an'analari kabi, haqiqiy maktabga aylandi - aniqrog'i, bir nechta mahalliy maktablarga- barqaror tipik shakllar to'plamiga ega bo'lib, ularning nomlari odatda ma'naviy kuchning taniqli ramzlari edi: ajdaho, ona va bola, raqsga tushayotgan qush, toshbaqa va boshqalar. Bunday nomlar juda o'zboshimchalik bilan ko'rinmaydi: o'simliklarni yetishtirishning durdona asari bo'lgan mitti daraxt haqiqatan ham ma'lum bir turdagi narsaning, hodisalarning ma'lum bir qatori hayot metamorfozi g'oyasining ajoyib tasviridir.

Bog'ning maqsadi o'simlik hayotining shakllari va xususiyatlarining xilma-xilligini namoyish qilish bilan cheklanmagan. Bog' o'simliklarining yana bir va undan ham muhim kasbi hayotning o'zi suyuq, vaqtinchalik tabiatini ko'rsatish edi. Xitoy bog'idagi daraxtlar va gullar qandaydir me'yoriy, abadiy go'zallikning namunalari bo'lib qolmadi.

Ular ma'lum bir lahza, vaziyat, kayfiyat belgisi sifatida harakat qiladilar. "Gul yil davomida o'stiriladi va o'n kun davomida hayratga tushiradi". Odatda bog'da ular yilning turli vaqtlarida tashrif buyurish uchun mo'ljallangan burchaklarni yaratadilar. Demak, qishki landshaftlar qarag'ay, olxo'ri va sovuqqa chidamli o'simliklar va gullardan, bahor manzaralari – olcha gullari, xantal, bodom, erta atirgullar, binafsha, nargisgul va hokazolardan tashkil topgan. Yozgi burchaklarda yozgi gullar va bargli daraxtlar - eman, olxa, chinor daraxti o'stirilgan. Kuzda ular yam-yashil xrizantemalarning go'zalligidan va mandarin daraxtlarining xushbo'y hididan zavqlanishadi (3.15-b-rasm).

Xitoyning bilimdon xalqi uchun tabiat hayoti, birinchi navbatda, madaniy an'analarni oziqlantirgan yuksak ma'naviy holatlarning timsollarini taqdim etgani uchun qadrli edi. Har bir bog'ning deyarli asosiy vazifasi tabiiy hayot va insoniyat tarixining uyg'unligi edi.

1625 yilda rassom Shen Shichong tomonidan yaratilgan Nankin zodagoniga tegishli bo'lgan qishloq bog'ining ko'rinishi tasvirlangan varaq. Bu bog'ning topografiyasi barcha fasllarda nafis hayotning ensiklopediyasiga o'xshaydi. "Yurak dam olish zali", "Gullardan hayratlanish suhbatgohi", "Qorlar xonasi", "O'rik gullari verandasi", "Bahor shafaqlari terrasasi", "Supurilgan gulbargli kulba", "Samoviy yashovchilarni kutish" va boshqa ko'rinishlar muhitning noyob joyga aylanishini anglatadi. Uy va makonni noyob joyga aylantirish ramzi bo'lgan boshqa ko'rinishlar albatta, joyning o'ziga xos xususiyatlari faqat unda namoyon bo'ladi. Ular doimo yangilanib turadigan hayot go'zalligini o'zida mujassam etgan. Yuan Xongdao o'zining "Gullar kitobi"da (XVII-asr boshi) gullash haqida batafsil ko'rsatmalar beradi.

"Qishki gullarga birinchi qordan so'ng, osmon ochilganda qor tinganda zavqlanib boqish mumkin. Buni yangi oyda, tanho uyda qilish yaxshidir.

Bahor gullari eng yaxshi quyosh nurida, salqin kunda ulug'vor saroyning terrasasida o'tirib ko'riladi.

Yozgi gullar yomg'irdan keyin, yangi shamolda, kuchli daraxt soyasida, bambuk bog'ida yoki oqim qirg'og'ida eng yaxshi ko'rinadi.

Kuz gullari quyosh botayotgan quyosh nurlari ostida va chuqurlashib borayotgan oqshomda, ayvon zinapoyasi yonida, mox o'sgan yo'lda yoki to'qilgan uzumzor ostida eng go'zal ko'rinadi".

Daraxtlarning eng mashhur navlari vizual, tovushli va sof adabiy uyushmalar tarmog'ida o'ralgan edi, bu bog'ning she'riy mavjudligiga yanada aniqlik beradi. Misol uchun, qarag'ay turlari darhol tog' yonbag'iridagi osmonga qaragan daraxt va toshloq tuproqqa qazilgan kuchli ildizlarning tasvirini uyg'otdi. Bundan tashqari, qarag'ay har doim o'z shox-shabbasidagi shamol ovozi eslatib turadi. Majnuntol suv oqimi tasvirini,

bambuk – yoz kechasi tebranib turgan soyalar suratini, banan daraxti – qalin barglardagi yomg'ir ovozini, gullab-yashnagan gullar – kapalaklarning quvnoq raqslarini uyg'otdi. Albatta, xuddi shu gullar, boshqa barcha tafakkur obyektlari kabi, xitoyliklar o'zlarining atrof-muhitidan tashqarida o'ylamaganlar.

Har bir olijanob gulning quyi darajadagi gullardan o'z sheriklari bor - o'z mulozimlari. Qirollik pioni uchun atirgul va atirgul eng yaxshi sheriklar hisoblangan, oq pion, olxo'ri, kamelya va magnoliyalarga, lotus - xrizantema - begoniyalarga hamroh bo'lishi kerak edi va tabiiyki, olijanob gullar haqida o'ylash insonda bir xil darajada olijanob tuyg'ularni uyg'otadi.

“O'rik gullari ajoyib fikrlarni ilhomlantiradi, - deydi Chjan Chao, - orxidiya chuqur o'yga sho'ng'iydi, xrizantema tabiatni tiriltiradi, lotus bizni hissiy zavqlardan voz kechishga undaydi, gilos guli bizni shodlik bilan uyg'otadi, pion uyqusiz kuchlarni uyg'otadi, begoniya gullari o'ynoqilik baxsh etadi, qarag'ay dunyo g'ala-g'ovuridan saqlaydi, tung daraxti yurakni tozalaydi, tol esa qalbni hayajonga to'ldiradi.

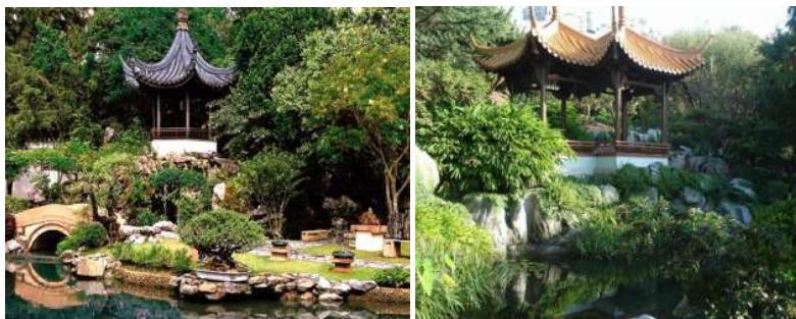

3.16-rasm. Dekorativ qurilmalarga boy suv havzali manzaraviy bog'.
https://sendflowers.ucoz.ru/news/park_behjkhaj/2011-04-15-291

Gullar dunyosi o'zining ko'pgina xususiyatlarida bo'lishi tabiiy xitoylik bog'bonlarga inson dunyosini eslatadi. Qadimgi Xitoy yozuvchilari ko'pincha gullarni go'zallik bilan solishtirishlari tabiiydir. Biroq, sabzavot shohligi ham ibratli hukmlarni keltirib chiqarishi mumkin edi. Masalan, Li Yu “insonning ulug'vorligi uning fazilatidan kelib chiqqanidek, gullarning

go'zalligi ham ildizga bog'liq", deb ta'kidlaydi. Va, albatta, bog'dagi daraxtlar va butalar qushlar yashaydigan joy. Qushlarning parvozini tomosha qilish, qushlarning sayrashini tinglash bekorchilikda yashaydigan yuksak inson uchun eng hurmatli kasbdir. Bundan tashqari, Wen Chjenxen yozganidek, qushlar "fasllarni biladilar, tong otishini xabar qiladi, bahor kelishini kuylaydilar va shuning uchun vaqt o'tishini belgilaydilar va shu ma'noda "ma'rifatli yurak" ning tinimsiz uyg'onishiga javob berishadi". Qadim zamonlardan beri xitoyliklar turna va laylaklarga alohida hurmat ko'rsatishgan. Bular qushlar shohligining patriarxlari, Taoist samoviytlarning hamrohlari, ularning uzoq umr ko'rishlari uchun antiqa narsalar kabi, hayot metamorfozalarining eng sof ruhi so'riladi. Yangtszi og'zidan chiqqan turnalar eng yaxshisi hisoblangan - baland bo'yli, nozik, xuddi raqsga tushgandek ijro etuvchi va hatto "bir necha li uchun" ham eshitiladigan "tiniq va jarangdor ovoz" ga ega edi (3.16-rasm).

Bog' arxitekturası. Bog' arxitekturası haqida ham aytish kerak. Bog' tabiat va madaniyat o'rtasidagi dialogdir. Xitoy dunyoqarashida insonning alohida ontologik (borliq haqidagi ta'limot; borliqning asosiy tamoyillarini, uning eng umumiy mohiyati va kategoriyalarini, tuzilishi va qonuniyatlarini o'rganuvchi falsafa bo'limi) mavqeini hisobga olgan holda, uning tabiatda mavjudligini ifodalovchi me'moriy tuzilmalar yashirin emas edi. Ular ochiq va faol ravishda atrofdagi kompozitsiyaga kiritilgan, biroq ayni paytda ular tabiatni bostirmagan, balki bog' makonining qurilish elementlari bo'lib xizmat qilgan. Xitoy bog'ining me'moriy elementlari insonning barcha tasvirlarini, uning barcha amaliyotini aks ettiradi: oilaviy hayot va dam olish, ish va ijod, tafakkur va muloqot.

3.17-rasm. Ramziy va funksional ahamiyatga ega suv havzalari oldi suhbatgohlari.

<https://dekorin.me/stili-landshaftnogo-dizajna-foto/>

An'ana tamoyillari nafis hayotning xitoylik muxlislarining aniq farqlash, inson amaliyotining turli turlariga sifatli o'ziga xoslik berish va buni Xitoy uchun an'anaviy tarzda amalga oshirish istagida osongina aniqlanadi: me'moriy elementlarni yagona tanaga kiritish orqali barchani o'z ichiga olgan bo'sh yashash muhiti. Xitoy bog'ida ko'chmas mulk bo'ylab tarqalgan ko'plab izolyatsiya qilingan binolarni topish mumkin, ularning har biri alohida funktsiyaga ega, ma'lum bir kayfiyatni yaratadi.

Haqiqiy turar-joy binolaridan tashqari, manzaralarni tomosha qilish uchun terrasalar, yolg'izlik uchun pavilyonlar va suhbatgohlar, o'qish uchun uylar, meditatsiya, choy ichish, musiqa ijro etish, cho'milish, choy tayyorlash, qorga qoyil qolish, hatto tushdan keyin uxlash va hokazolar mavjud (3.17-rasm).

Har bir bino, shuningdek, atrofdagi makonning diqqat markazida bo'lib, bog'da ma'lum bir joyni tashkil qiladi - uning alohida hovlilari yoki "burchaklari", o'zgacha kayfiyat, o'ziga xos hayot sifati bilan sug'orilgan. Shunday qilib, Jiangnan uylarida isitish moslamalari yo'q edi, lekin Wen Zhenheng yolg'iz aks ettirish uchun qishki uyga ega bo'lishni maslahat beradi, u yerda shimoliy modelga ko'ra o'choq qurish kerak. Bu uydagi stol, odatlardan farqli o'laroq, "botgan quyosh haqida o'ylash" uchun g'arbiy derazaga qo'yilishi kerak edi; o'ylar uchun keng bo'lishi uchun uy oldidagi hovlini bo'sh qoldirgan ma'qul. Ven Zhenheng ishxonani quyidagi so'zlar bilan ta'riflaydi: "Ishxona toza va yorug' bo'lishi, quyosh nuridan mahrum bo'lmasligi kerak. Atrofimizdagi yorug'lik ruhimizni ham yoritib berishi mumkin, zulmatda esa ko'rish qobiliyatini zo'riqtirmaslik kerak. Bu yerda siz keng derazalar yoki kichik verandani tashkil qilishingiz mumkin - bularning barchasi atrofdagi hududga bog'liq.

Ishxona oldidagi hovli katta bo'lishi mumkin - keyin unda gullar va daraxtlar ekish bog'larini tashkil qilish uchun joy bo'ladi. Yoz quyoshi shimoliy deraza ortida botib, hovli huvillab, tanho holga keladi. Hovli chetlarida keng bargli chakalakzorlar rejalashtirilishi - yomg'irdan keyin ular ayniqsa yangi va yashil bo'ladi. Va deraza oldidagi qirg'oq past bo'lishi va u ficus bilan qoplangan bo'lishi mumkin.

Choyxonaning o'ziga xos atmosferasi bor. Choyxonaning oldida suv va idish-tovoqlar bilan jihozlangan kichik koridor bo'lishi kerak edi. Choy ichish uchun barcha idishlar faqat kerak bo'lganda xonaga olib kelingan.

Meditatsiya va Buddaga sig'inish kabinetida "yangi gullar bilan qadimiy chinni vaza, bir piyola toza suv, tutatqi tutatqichi, tosh chiroq, qo'ng'iroq, kreslo va marosimlar va taqvodor mulohazalar" uchun zarur bo'lgan boshqa narsalarni saqlash maqsadga muvofiq edi.

Tu Lung, shuningdek, ko'rinishlarni tomosha qilish uchun uyda "o'ralgan kulba" bo'lishni va uning yoniga bambuk yoki bir yoki ikkita qarag'ay daraxtini ekishni maslahat beradi. Hammom va boshqa barcha

binolar bog'da o'ziga xos tartibga ega va to'g'ri o'ringa ega bo'lib, binolarning ichki qismini tartibga solishda birinchi navbatda estetik fikrlar qo'yilgan.

3.3. Xitoy bog'- park san'atida kompozitsiya tamoyillari.

Xitoyning park tarkibi quyidagi tamoyillar asosida qurilgan:

- In – mahalliy sharoitga qarab harakat qilish;
- Tsi – atrofdagi tabiatdan unumli foydalanish;
- asosiy va ikkilamchini aniqlash;
- kontrastni qo'llash;
- kichik narsalarda katta samaraga erishish;
- mutanosiblik(proporsiya) uyg'unligiga va qarashlarning izchil oshkor etilishiga erishishga intilish;
- manzarani idrok etishda vaqt omilini hisobga olish.

Landshaft dizayni tamoyillari orasida idrok qilish (In-qadimiy xitoy naturfalsafasining asosiy tushunchalaridan biri, ayollik, passivlik, sovuqlik va boshqalar tamoyilini ifodalovchi universal fazoviy kuch) ketma-ketligi birinchi o'rinda turadi. Bu ipga biror narsani bog'lash jarayoniga o'xshaydi. Geomantik kanonlar Tsi ("ruh", "samo", "havo", "nafas", "energiya", "hayot kuchi") energiyasining barcha harakat kanallari oqib o'tadigan yagona, uzluksiz energiya Tsi kabi bog'ni qurishga majbur edi. Agar mehmon bog'ga kirganida, Tsi tovushining kayfiyati va chastotasini to'g'ri tushungan bo'lsa, bog' uning oldida ochilgan Inni idrok etish ketma-ketligi tamoyiliga muvofiq bosqichma-bosqich amalga oshirib, eng maqbul tarzda, tashrif buyuruvchining o'zi Tsi ni mustahkamlaydi. Insonning diqqatini kompozitsiyalar mazmunining puxta o'ylangan o'zgarishi, bog' bilan doimiy suhbat, masshtabdagi farqlanishlar va o'zgarishlar o'yinlari o'tkaziladi. Shunga o'xshash ma'noni bog' makonini hal qilishning boshqa universal printsiplarda topish mumkin, har qanday badiiy shaklga tegishli - ko'rinishni o'zlashtirish - bog' san'atining eng muhim toifalaridan biri. Ushbu uslubni eng qisqacha "kadr ichidagi kadr" deb ta'riflash mumkin, agarda boshqa, mustaqil landshaftning bir qismi bir vaqtning o'zida bitta to'liq landshaftda mavjud bo'lsa.

Texnik jihatdan bunga landshaftga kiritish va bir xil tekislikda, umumiy kompozitsiyada turli fazoviy o'lchamlarga tegishli obyektlarni joylashtirish orqali erishiladi. Shunday qilib, uzoqdan ko'rinadigan pagoda (budda dini ibodatxonasi) tomoshabin yonida joylashgan miniatyura manzarasiga ushbu landshaftga tegishli obyekt sifatida kiritilgan va sezilarli masofadan olib tashlanmagan.

Miniatyura mitti daraxtlari qadimgi gigantlar rolini o'ynagan va toshlarning tarkibi ham tog' tizmasi edi. Ya'ni, ushbu texnikaning mohiyati

ustaning tanish shaklni olish (o'xshatish) va uni boshqa imkoniyatlarda ishlatish qobiliyati edi.

Ogning stereotiplari (taqlid, o'xshatish) bilan ishlash, tomoshabinning bog'ning kompozitsion yechimlariga bo'lgan qiziqishini doimiy ravishda saqlab turish, ularni yangi turning kutilmagan ko'rinishi bilan hayratda qoldirish kerak edi. Umumiy qabul qilingan formulaga ko'ra, bog' "ko'rinishdan tashqari boshqa yana bir ko'rinish" bo'lishi uchun qurilishi kerak. Buning uchun, birinchi navbatda, ko'rinadigan chegaralarni aniqlash kerak edi. Bu yerda ekranlash printsiipi qo'llaniladi, bu bog' peyzajini ko'plab mustaqil ko'rinishlarga bo'lish va hatto kichik maydonda fazoviy zonalarini yaratish imkonini berdi.

Toshlar, me'moriy binolar va chakalakzorlar ekran vazifasini bajarishi mumkin edi. Alohida maxsus ekranlarni eslatib o'tish kerak: katta tosh plitalar ko'rinishida ular uyga kirish eshigi oldida joylashtirilgan, ekranlar va miniatyura ekranlari ko'rinishida ular uylarning ichki qismida rejalashtirilgan. Estetik ahamiyatga qo'shimcha ravishda (ko'p qatlamli makonni yaratish), ular ham geomantik rol o'ynagan- ular bog'ning yaratuvchisi nuqtai nazaridan Tsi harakatini optimal yo'nalishga o'zgartirgan. Bundan tashqari, afsonaga ko'ra, bunday ekranlar yovuz ruhlarga qarshi himoya to'siq bo'lib xizmat qilgan.

Xitoy bog'i bo'ylab sayr qilish doimiy yangilanish, dunyoni yangidan doimiy kashf qilish tajribasini uyg'otadi. Albatta, bu Min sulolasi zamondoshlariga tasviriy o'ramning ochilishini eslatishdan boshqa iloji yo'q edi va qadimgi Xitoy adabiyotida bog' kompozitsiyalarini peyzaj rasmlari bilan taqqoslash kam emas. Ammo rasm bilan yagona va ehtimol eng chuqur o'xshashlik emas.

Bog'ning badiiy tili she'r bilan ishonchli o'xshashliklarni ochib berdi. Olim Tszyan Yun ta'kidlaganidek, "bog' qurish she'r yozishga o'xshaydi: siz xilma-xillikka erishishingiz kerak, lekin avvalgi va keyingi bir-biri bilan uyg'unlashishi uchun izchil bo'lishingiz kerak". Va shunga qaramay, na tasviriy san'at, na adabiyot o'zgarishlarning o'z-o'zidan yo'q bo'lib ketishining sof vaqtinchalikligini yetkazishga qodir emas. Buni faqat musiqa qila oladi - bu o'tkinchilikning muqarrarligining yagona to'g'ridan-to'g'ri dalilidir. Hozirgi zamonning bebaholigida yashaydigan Xitoy bog'i muhit musiqasini ifodalaydi.

Xitoy bog'ining mavjudligi uning "teskari" (ichki) tasvirida davom etadi va u tomonidan saqlanadi. Bu haqiqatan ham "narsalar tarmog'i" bo'lib, unda hamma narsa bir-biri bilan dunyoni tushunishdan oldin bo'lgan rad etib bo'lmaydigan aloqa bilan bog'langan.

Tszi Chen o'z risolasida noaniqlik va mo'jizalarga to'la orzular va bolalarcha sof jo'shqinlik muhitini qayta tiklaydi: "Siz zal eshigini ochasiz, yuzingizni toza shamol esadi; darvozani ochasiz, hovlini bahor nafasi

to'ldiradi. Uyda o'tirib, siz qasidalarni o'qiysiz va xushbo'y o'tlar hamdardlik bilan javob beradi. Orxideya supurilgan yo'llar bo'ylab gullaydi; nozik hid makonlarga kirib boradi. Uchib yurgan gulbarglar pardasi, uxlayotgan tollarning nozik paxmoqlari sokinlikni ifodalaydi.

Daraxtlarning soyasidan qushlar chayqaladi; Tog' yo'lida to'satdan o'tinchining qo'shig'i eshitiladi. O'rmon chakalakzorida shamol shivirlaydi - u Fu Sii Xuandi davriga tushib qolganga o'xshaydi. Tog' yonbag'irlarida zich o'sish bor; suzuvchi bulutlar ayvon panjaralariga soya solardi. Suv yuzasida kichik to'lqinlar bor; shabada yoyilgan o'ringa musaffolik olib keladi. Janubga kiraverishda hamma narsa yorug'lik bilan to'ldirilgan. Shimoliy derazadan tashqarida qalin soya bor. Oqim oynasida oy titraydi; toshlar soylar orasida qimirlamay yotibdi. Yengil kiyim tungi sovuqdan himoya qilmaydi; Hovuzdagi nilufar(lotus)lar xushbo'y hidni tarqatadi. Kuz bo'roni ostida chinor barglari tushadi; o'tdagi tsikada(chirildoq hashorat) uzoqda nimadir haqida chiyllashmoqda..."

Xulosa sifatida aytganda, Xitoy bog'i dunyoga ochiqlik, uni sezgir tinglash qobiliyatini nazarda tutadi. *Xitoy bog'i g'ayrioddiy yuqori sezuvchanlikni, ongning mikroidroklarning noaniq dunyosiga kirish qobiliyatini rivojlantiradi.* Buning eng yaxshi isboti- bog'ning miniatyuradagi dunyo sifatidagi g'oyasi va bundan tashqari; dunyoning urug'i sifatida, xuddi qovoq o'z-o'zidan paydo bo'lgani kabi, mavjud bo'lgan hamma narsani o'z-o'zidan chiqaradigan virtual "orzular maydoni" [5].

Nazorat savollari

1. Sharq bog'i qurilishi san'atining ikkita asosiy yo'nalishi.
2. Xitoy parklaridagi manzaralarning asosiy turlari.
3. Xarakterli xitoy bog'ini tasvirlab bering.
4. Xitoy bog'-park san'atining o'ziga xos xususiyatlari.
5. Xitoy bog'lari va yapon bog'lari o'rtasidagi farq nima?
6. Ixeyuan bog'i va uning landshaft va me'moriy xususiyatlari.
7. Beyxay parki va uning me'moriy-landshaft xususiyatlari.
8. Xitoyning bog'-park ansambllari.
9. Xitoyda parkning tarkibi qanday tamoyillarga asoslanadi?
10. Xitoydagi bog'larning turlarini sanab bering.
11. Xitoyning zamonaviy parklari.

IV BOB. QADIMGI YAPONIYA BOG' VA PARK SAN'ATI

- 4.1. Yaponiya bog'–park san'ati shakllanishi va shart-sharoitlari.
- 4.2. Yapon bog'ining kompozitsiyasi va xususiyatlari.
- 4.3. Yapon bog'ini qurish tamoyillari va texnikasi.
- 4.4. Yapon bog'larining turlari va ularning xususiyatlari.

4.1. Yaponiya bog' va parklari shakllanishi va shart-shartlari.

Yapon bog'larini she'riyatga qiyoslasa bo'ladi – ular o'zining metafora (kinoya) tiliga juda aniq, hissiy tuzilishiga ko'ra rang-barang, falsafiy jihatdan chuqur ma'noga ega. Shoir kundalik nutqdagi oddiy so'zlardan keng va ixcham tasvirni yaratadi, yapon bog'i rassomi tabiatning o'zidan o'ziga xos ma'noga ega yangi dunyo yaratadi (4.1- rasm).

4.1-rasm. Tabiiy tosh va qumlardan ramziy quruq landshaft kompozitsiyasi.
<https://rehouz.info/yaponskij-landshaftnyj-dizajn/>

Yapon va Yevropa bog'lari shunchaki bir-biriga o'xshamaydi yoki farq qilmaydi, balki ularning fikriga ko'ra qarama-qarshidir. Yevropa bog'i - bu inson tomonidan o'zgartirilgan tabiat, uning aqli, irodasi, tartibli va tartibsiz dunyo ustidan g'alaba qozonish timsoli. Bu har doim insonni o'rab turgan tabiiy muhitda me'moriy aks-sado sifatida mavjud bo'lgan dekorativ jihatdan takomillashtirilgan tabiatdir. Yevropa bog'lari va parklarining

xilma-xilligi bilan ularning barchasi birgalikda yapon bog'iga qarshi turadi. Qarama-qarshilik XVII asr oxiri va XVIII asr boshlaridagi Yevropa bog'lariga bir necha asrlar oldin yapon bog'lari uchun prototip(namuna, nusxa) bo'lib xizmat qilgan Xitoy bog'lari katta ta'sir ko'rsatganligi bilan olib tashlanmaydi.

Badiiy hodisa sifatida yapon bog'i X-XII asrlarda shakllangan va XIV-XVI asrlarda o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi, bu san'atning asosiy me'yorlari paydo bo'ldi, ular keyingi asrlarda ham takomillashtirildi va rivojlandi.

Bugungi kunga qadar yapon bog'lari san'ati nafaqat uzoq o'rta asrlarning mo'tabar durdonalari shaklida, balki zamonaviy insonning ichki ehtiyojidan kelib chiqadigan jonli san'at sifatida ham saqlanib qolgan. Parijdagi YUNESKO binosi yaqinida zamonaviy arxitekturaning plastikligi va ritmiga mos keladigan yapon bog'i bo'lganligi ajablanarli emas. Yaponiyada me'morlar doimiy ravishda milliy bog'ning asosiy tamoyillaridan katta majmualar va alohida binolarda makonni tashkil qilish uchun foydalanadilar. An'anaviy yapon bog'larining xarakterli tafsilotlarini bugungi kunda barcha qit'alarda topish mumkin.

Yaponiyaning bog'dorchilik san'ati Xitoydagi kabi qadimiy an'analarga ega emas. Shuning uchun, buddizm Yaponiyaga kirib kelgan paytda (VI asrda Koreya va Xitoy orqali) Xitoy parki quruvchilardan ko'p bilimlar olindi. Yaponiyada bog'-park san'atining shakllanishi negizida sintoizm – qadimgi yaponlarning an'anaviy dini – inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik dini yotadi. VI asrda o'zlashtirilgan Yaponiyadagi buddizm bu e'tiqod haqiqatda tug'ilgan Hindistonga yoki u olingan Xitoyga qaraganda butunlay boshqacha ifoda va butunlay boshqacha falsafiy tamoyillarga ega bo'ldi.

Yapon sintoizmi va buddizmi bir butunga birlashadi - va bu yerda bizni o'rab turgan dunyo va inson tabiatining ajralmas idroki paydo bo'ladi. Yapon madaniyatida "In" (tun, tinchlik, ohistalik, yumshoqlik, passivlik, suv va ayollik, ko'ngil) va "Yan" (kun, faollik, mustahkamlik, tosh, erkaklik, aql,) tabiati- borliqning erkak va ayol boshlanishi, birligi uyg'unlikni tashkil etuvchi faol va passiv tamoyillar haqidagi g'oyalar ham mavjud. Vaqt o'tishi bilan, bu tamoyillarning barchasi yapon bog'idagi narsalarni joylashtirish tuzilishida o'z ifodasini topdi.

O'zining deyarli bir yarim ming yillik tarixi davomida yapon bog'i landshaft uslubi yo'nalishiga mos ravishda shakllangan. Bunga Yaponiyaning yumshoq iqlimi, boy florasi va xilma-xil landshaftlari (qoyali tog'lar, ko'llar, daryolar, soylar, sharsharalar, qumlar, o'rmonli tepaliklar va boshqalar) tabiati yordam berdi. Yaponlarning tabiatga bo'lgan muhabbati bu xilma-xillikni bog'ning kichik maydoniga jamlash istagida o'z ifodasini

topdi. Bunday bog'da yaratilgan landshaft tabiiy tabiatdan uzoqdir, lekin tabiatning tasviri uning asosidir.

Yapon bog'ining asosiy vazifasi - ma'lum bir tomosha nuqtalaridan – ayvon(terrasa)lardan, uyning derazalaridan, yurish marshrutining nuqtai nazaridan manzaralarning go'zalligini o'ylab ko'rish va qadrlash.

Buddizmga bo'lgan qadimgi Yaponiyada tabiatni ilohiylashtirish va unga sig'inishdan kelib chiqqan ikkita eng muhim estetik g'oyalar paydo bo'lgan va dastlab rivojlangan: tabiiy shakl (ko'pincha tosh) orqali ramziylik g'oyasi va fikr fazoviy shakl orqali ramzlashtirish (toshlar bilan qoplangan hovli). Aynan ular yapon bog'larining asl san'ati keyinchalik o'sib chiqqan don bo'lib xizmat qilganlar (4.2-rasm).

Qadimgi Yaponiyada tosh va toshlarga nisbatan hissiy munosabat qisman fallik kultlar bilan bog'liq edi. Bu kultning maxsus qurbongohlari o'rta va kech Jomon davridan (miloddan avvalgi XV-IV asrlar) saqlanib qolgan. Ushbu qadimiy davrda paydo bo'lgan erkak va ayol tamoyillarini ifodalovchi toshlar o'rtasidagi farq o'rta asrlarning oxirigacha saqlanib qolgan va bog'larni tashkil qilishda bu farq har doim kompozitsion sxemada hisobga olingan. Qadimgi Sintoizmدا ikonografiyaning yo'qligi, birinchi navbatda, xudolarning vizual tarzda idrok etilgan belgilarining yo'qligini anglatadi. Ilohning antropomorf yoki zoomorfik qiyofasi butun atrofdagi tabiat olamini ilohiylashtirish bilan almashtiriladi va xudoning har bir obyekt yoki tabiat hodisasi (tog', sharshara, daraxt) bilan identifikatsiya qilinishi - bu xudoni ko'rish mumkin emasligi, lekin uni his qilish mumkin (tog', sharshara, daraxt haqida o'ylash jarayonida).

4.2-rasm. Oyudagi qadimiy tosh sajdagoh (altar).

https://landscape.totalarch.com/japanese_garden_nikolaeva/1

Animizmdan panteizmga o'tish bosqichida (butun tabiatni ma'naviy va ijodiy kuchlar bilan ta'minlaydi) u bilan aloqaning boshqa turi tug'iladi:

uning haqiqatini tushunish sifatida tafakkur qilinadi. Boshqacha aytganda, xudo bilan muloqot faqat tabiat tajribasi, uning ritmi, go'zalligi orqali mumkin. Antik davrda tabiatni xudo sifatida tafakkur qilish uning dastlabki estetik tushunchasiga, uning go'zalligini anglashga olib keldi. Bu, ayniqsa, qadimgi yapon she'riyatida, nafaqat marosim ma'nosiga ega bo'lgan qo'shiqlarda, balki lirik misralarda ham aniq ifodalangan.

Shinto xudolari panteoni shakllanar ekan, marosimlar va ma'lum ibodat joylari yaratildi: toshlar bilan o'ralgan balandlik - ivasaka (u ba'zan toshni o'z ichiga olgan - Ivakura xudosi), shuningdek, arqonlar bilan o'ralgan va toshlar bilan qoplangan makon - shiki. Inson xudo obrazi o'rniga predmet (tosh, harsang) bilan birga xudo mavjud bo'lgan makonni ham tasavvur qilgan, bu makonni o'ziga xos tarzda ajratib ko'rsatishga, ta'kidlashga harakat qilgan. Shiki odatda toshlar bilan qoplangan to'rtburchak maydondir. Bu marosimlar, xudolarga sig'inish bayramlari joyi bo'lib xizmat qilgan. Hech qanday tuzilmalarsiz, Shiki tekislikda ikki o'lchovda ifodalangan va ramziy ma'noda atrofda tabiatdan ajratilgan va u bilan bir xil bo'lib qolgan.

Muqaddas joy (mehrob) va muqaddas obyekt (tosh, harsang) g'oyasi haqiqatni falsafiy va badiiy idrok etishning eng muhim bosqichi edi. Bu nafaqat koinotning makon va hajm kabi tamoyillari nisbatidagi alohida tartiblilikni anglash, balki badiiy abstraksiyaning birinchi akti, obyekt va makonni hissiy taqqoslash orqali me'moriy obrazli tafakkurning tug'ilishi edi.

Tabiatning barcha obyektlarini ilohiylashtirish bilan bir qatorda, Jomon davrining oxirida, o'simliklar yetishtirish va qishloq xo'jaligining rivojlanishi bilan ona zaminning animistik xudosi, so'ngra ma'buda haqidagi afsona ajralib turadi. Don ekinlari rivojlanadi, ular o'rilganda yangi kurtaklar nishini beradi.

Keyingi asrlarda (Yayey davrida: miloddan avvalgi III asr - eramizning III asrlari) dehqonchilik kultlari afsunlar, qo'shiqlar va raqslar bilan marosim bayramlari, qabila jamoasiga tegishli bo'lgan don ombori (don ombori tipi) ko'rinishida estetik tushunchaga ega bo'ladilar. xona , xoda ustida ko'tarilgan), don ma'budasining turar joyi, ma'bad sifatida qabul qilinadi. Don ombori aholi punktining markazi va o'sha davrning o'ziga xos jamoat binosi edi. Butun aholi ishtirok etgan, ulardagi xudoga ramziy ma'noda qo'shilgan sirli bayramlar qo'riqxonaga kirish eshigi oldida va toshlar bilan qoplangan katta ochiq hovlida bo'lib o'tgan. Bu hovli eski shakl - SIKIning modifikatsiyasi edi.

Bog'-park san'atini janr sifatida idrok etish uchun Ise ibodatxonalarini qayta tiklash(rekonstruksiya) qilish an'anasini tushunish muhimdir, chunki bu Yevropa madaniyati odamiga yapon o'rtalarida "haqiqiy" va "noaniq" tushunchalarining ma'nosini beradi.

Yapon bog'i buddizm va sintoizmnining diniy tushunchalariga bo'ysunib, o'z davri madaniyati bilan birga rivojlandi. Uning rivojlanishida quyidagi davrlar ajralib turadi:

VIII-asr Nara davri Xitoy madaniyatining ta'siri bilan ajralib turadi. Birinchi yapon bog'lari qadimgi poytaxt Nara shahrida yaratilgan. Shahar ansambli rejaning muntazamligi va tuzilishining o'ziga xosligi bilan koinotning buddist ramziy sxemasi - mandala bilan mos keldi. Nara Xitoyning poytaxti Chan-an shahriga o'xshab qurilgan, shuning uchun Yaponiyadagi birinchi bog'lar ham xitoyliklarga o'xshash bo'lganligi ajablanarli emas. "Nihonseki" yilnomasida yapon tuprog'ida imperator Suyko hukmronligi davrida birinchi bo'lib sun'iy tepaliklar va ko'priklar bilan bog'lar barpo etgan koreys ustalari haqida so'z boradi, shuningdek, uy atrofida ajoyib bog' barpo etgani uchun Bog'lar vaziri laqabini olgan bir kishi haqida ham eslatib o'tiladi.

VIII-IX asrlarda o'ziga xos madaniyatning shakllanishi she'riyat, rassomlik va me'morchilikning yorqin gullash davrini boshidan kechirgan Xitoyning kuchli ta'siri ostida sodir bo'ldi. Xitoy namunalari o'ziga xos estetik me'yor va standart edi.

Bog'ning sun'iy ravishda o'zgartirilgan tabiat sifatidagi kontinental (Xitoy) g'oyasi qadimgi Yaponiyaning animistik kultlarining fazoviy tasvirlari bilan birgalikda yapon o'rta asr bog'ining an'anaviy shaklini o'zgartirdi. Xitoy bog'lari jannatning yerdagi qiyofasi sifatida yaratilgan bo'lib, u yerda tabiatning go'zalligi insonga hayot sirlarini o'rganishga va manguilikka erishishga yordam berishi kerak. Bog' yolg'izlik, tabiatning qudrati va ulug'vorligidan zavqlanish va mulohaza yuritish imkoniyatini berdi.

O'sha paytda Xitoyda bog'ning qurilishini belgilovchi qat'iy qonunlar yo'q edi, umumiy konstruktiv sxema mavjud edi: birlik va qarama-qarshilikning asosiy va umumiy kosmogonik printsipini ifodalovchi skelet (tog'lar) va qon (suv). ikkita tamoyil - ijobiy, yorqin erkak (tog' yoki tosh) va salbiy, qorong'u ayol (suv).

Yaponlar simvolizmdan keng foydalana boshlaydilar. Doim yashil qarag'ay uzoq umr ko'rishning ramzi edi; Bambuk insonning chidamliligi va qat'iyatligini anglatardi. Bog'ning har bir elementi, albatta, ma'lum bir ma'no, mazmunga ega bo'lib, u yoki bu o'ziga xos xususiyatni ramziy qildi.

Bog'ning tarkibi tabiatning o'ziga xos erkinlik, qulaylik va tartibsizlik taassurotini qoldirishi kerak edi - bu kuchli element, tabiiyligi, kuchlarning birligi va to'qnashuvidir. Tabiatning zarbasini, uning hayot ritmini va uning individual tafsilotlarining tasodifiy nisbati bilan yetkazish mumkin emas. Rassomning vazifasi tabiat hayotining ichki ma'nosini tushunish va uni o'z asarida ifodalashdir.

Xitoyning sun'iy va ayni paytda tabiiy bog' haqidagi g'oyasi buddizm paydo bo'lgan Nara madaniyatida hali qabul qilinmagan edi. Todaydzi kabi yirik me'moriy majmualarni yaratishda me'morlar tabiiy muhitni o'zining tabiiy shakllarida qoldirib, ibodatxonalar atrofidagi makonni harakat yo'llarining tartibi bilan tartibga solishgan. Arxitektura-rejaviy yechimning ongi va irodasi tabiatning o'z-o'zidan paydo bo'lishiga qarama-qarshi bo'lib, unga mos kelmadi, chunki keyingi davrda - Xey-an, yapon badiiy madaniyati tarixidagi eng muhim davr.

IX-XII asrlar Xey-an davri. Bu davr bog'lari Budda Amidaga (G'arbiy jannat Buddasi) e'tiqodni e'lon qilgan buddistlik Dzedo (Sof yer) sektasining ta'limotini aks ettirgan. O'sha paytda Xitoy yo'nalishi o'z milliy madaniyatini shakllantirish tendentsiyasi bilan almashtirilgan saroy aristokratlari Amida jannatining yerdagi timsoli sifatida qabul qilingan uylari atrofida bog'lar yaratishni boshladilar. Ular saroy madaniyatining nafis ruhini aks ettirdi, unda xalq hayotining barcha ko'rinishlari she'riylashtirildi va tabiat go'zalligi va fasllarning aylanishidan lirik ilhom va nafis his-tuyg'ularga bo'lgan ehtiyojni qondirdi.

Yangi poytaxt Kioto qurilmoqda, lekin xarakterli xususiyatlar va o'zgarishlar bilan. Qadimgi davrlarda juda mashhur bo'lgan saroy va ibodadxona bog'laridan tashqari, bog' san'atining mutlaqo yangi turi shakllanmoqda: choy marosimi bog'lari yoki choy ichish bog'lari. Bu choy marosimi o'sha paytda Yaponiyada mustahkam ildiz otganligi bilan izohlanadi. *Choy ichish marosimi dastlab Xitoyda paydo bo'lgan, keyinchalik Yaponiyaga tarqalib, u yerda biroz o'zgartirilgan.*

Yaponiyada birinchi choyxona 1473 yilda qurilgan. Choy ichish tartibining o'zi Dzeo va Senno Soeki ustalari tomonidan ishlab chiqilgan. Bog'larning dizayni va ularning tarkibi bevosita ushbu marosim bilan bog'liq. Chiqayotgan Quyosh mamlakatining barcha aholisi, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar, choy ichishni kundalik hayotning ajralmas va juda muhim qismi sifatida qabul qilishdi.

Qoidalarga ko'ra, bu marosim o'ziga xos marosimga aylanadi, chunki u bir vaqtning o'zida tabiat va san'at asarlarini kuzatish bilan birga bo'lib, yaponlarga haqiqiy zavq bag'ishlaydi. Kichkina bog' "orollari" nafaqat yaponlarning milliy xarakterini aks ettiradi, balki uni tarbiyalaydi.

Go'zallikni his qilish, inson borliqning mohiyatiga singib ketgan. Ammo buddist illyuziyasi va dunyoning vaqtinchalik tabiati go'zallik tuyg'usini quvnoqlikdan mahrum qildi. Go'zallik o'tkinchi, u bir zumda, zo'rg'a seziladigan va o'tkinchi, keyingi lahzada izsiz g'oyib bo'lishga tayyor.

Nafis Xey-an madaniyati dunyoga munosabatning yangi turiga - hayratga asos soldi. Faqat kuzatish emas, balki tajriba va o'tkir idrok zarur. Go'zallik insonga faqat eng yuqori hissiy stressda namoyon bo'ladi. Haqiqiy

tuyg'u tili esa she'rdir va aynan shu davrda yapon adabiyotining mumtoz asarlari yaratilgan. Xey-an madaniyati yapon landshaft san'atining shakllanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatdi, chunki u inson va tabiat o'rtasidagi yangi munosabatlar - tafakkurini ochdi.

XIII - XIV asr boshlari- Kamakura davri. Nafis va murakkab Xey-an davri o'rnini Kamakura davrining (XIII-XIV asrlar) dadil, shafqatsiz hokimiyatga sig'inishi egallaydi. Harbiy zodagonlar davri o'tgan davrning amalda antitezi bo'lib, tabiatga yangi munosabatni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi. Endi uning asosiy fazilatlarini shahvoniy go'zallik emas, balki inson tajribasini aks ettiruvchi, balki animatsiya, tabiatning kuchi-qudrati bo'lib tuyuladi.

XIV-XVI asrlar - Muromati davri. Mamlakat Asikaga segunlar hukmronligi ostida birlashgandan so'ng, ikki madaniyat – Xey-an va Kamakura asta-sekin birlashadi, bu Muromati davri san'atining gullab-yashnashi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Dzen ta'limoti hokimiyat tepasiga kelgan harbiy sinfnining ideallariga mos keldi.

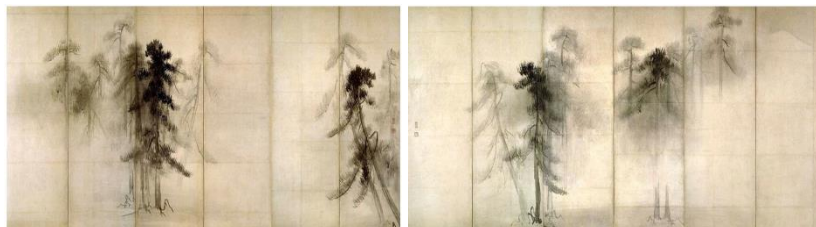
Insonning ma'naviyatini tan olish, uni hamma narsaga teng bo'lgan tabiiy dunyoning bir qismi sifatida idrok etish dzenning atrof-muhitga munosabatini belgilab berdi. Tabiat insonga dushman kuch sifatida qarshilik qilmaydi, u bilan bir, uning bir qismidir. Dzenning fikricha "Dunyoni bilsang, o'zingni bilasan", tabiatni tafakkur qilishda eng muhim narsa subyekt va obyektning uyg'unligi, insonning tabiatni o'z tabiiy borlig'ining bir qismi sifatida his qilishidir. "Go'zallik shaklda emas, balki u ifodalagan ma'nodadir va kuzatuvchi o'zining butun mohiyatini shu ma'no tashuvchisiga yetkazganda bu ma'no ochiladi..."

Elementlar soni oz bo'lsa-da, ular juda ifodali va mazmunli edi. Va hozirgi sir va past baho har qanday odam tomonidan bog'ning vizual va ma'naviy idrokini faollashtirishi kerak. Yapon ustalari o'zlarining bog'dagi ijodlarida ataylab bo'sh joy qoldiradilar va shu bilan uni tomoshabinning tasavvurida yaratilgan rasmlar bilan to'ldirish imkoniyatini beradi. Bu san'atning butun siri va asroridir. Noaniqlikning kompozitsion printsipining majburiy mavjudligi bog'ning barcha elementlarining uyg'un muvozanatini yaratishni talab qiladi. Bog'da erkinlik va tartib, harakat va tinchlik bir vaqtning o'zida hukmronlik qiladi.

Yaponiya bog'-park san'ati tarixidagi bu klassik davr hisoblanadi. *Bog'lar monastirlarda ishlab chiqilgan va rohiblar tomonidan yaratilgan.*

XVI asrda yangi turdagi bog' paydo bo'ladi - choy marosimi bog'i. Dzen madaniyati yapon bog'ining yana bir ajoyib variantini - choy marosimi bog'ini yaratdi. Bu shaklda emas, balki funksiyada yangi edi. Bu bog'dagi yangilik qo'l yuvish uchun maxsus "tsukubay" idishining mavjudligi edi. Kelajakda ibodadxona bog'ining ko'plab variantlari paydo bo'ladi, dunyoviy

bog'lar turar-joy binosining zarur qismi sifatida yana paydo bo'ladi (4.3-a-b-rasm).

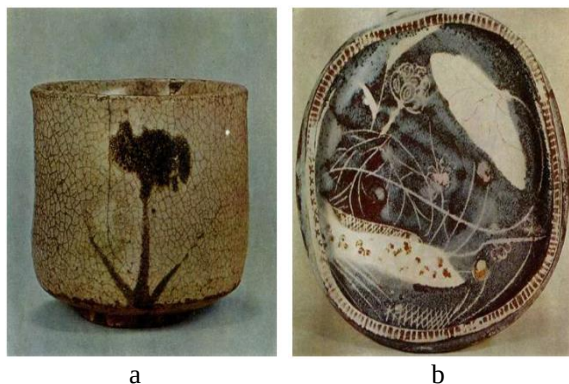
4.3-rasm.a-b- Xasegava Toxaku. Qarag'aylar. Ulangan pardalar. XVI-asr siyoh qog'ozi.

<https://www.pinterest.es/pin/483503709990102974/>

So'nggi ikki davrdagi bog'larning shakllanishining boshlang'ich nuqtasi dzen Buddizmining pozitsiyasi bo'lib, unga ko'ra tabiatning go'zalligi haqiqatni anglash shakllaridan biridir.

Bu estetik idrokning charxlanishiga, poetik-metaforik fikrlash tarzining rivojlanishiga xizmat qildi. Bog'lar tafakkurga chorlashi, hissiy munosabat uyg'otishi kerak edi.

Asta-sekin choy marosimi Yaponiya madaniyatining ajralmas qismiga aylanadi - dastlab buddist monastirlarida marosim harakatlarining bir qismi sifatida, so'ngra saroy muhitida murakkab o'yin-kulgi sifatida; keyin jamiyatning qolgan qismida bir piyola choy ustida yig'ilish shaklida (4.4-a-b-rasm).

a

b

4.4-rasm. a-Choy marosimi uchun dastakli payola(chashka). Keramika E-Karatsu. XVII -asr . b- Lotus guli tasvirlangan kosa. Sopol(keramika) Nedzumi-Sino. XVII-asr.

<https://shkafkupeprosto.ru/states2/Yaponskaya-posuda.htm>

Yaponiyadagi choy bog'lari uslubi nihoyat XVI asrda, choy marosimi yapon dzen-buddist madaniyatining ajralmas qismiga aylanganda shakllangan.

4.2. Yapon bog'ining kompozitsiyasi va xususiyatlari.

Yapon bog'larining durdonalari o'nlab yillar davomida, ba'zilar esa asrlar davomida yaratilgan. Klassik yapon bog'iga qarab, bunday go'zallikni bir zumda yaratish mumkin emasligini tushunishingiz kerak. Yaponiyadagi vaqt har doim hisobga olingan va bog'ning yaratuvchisining hammuallifi va yordamchisi hisoblanadi. Ikki muallif – "bog'bon" va "vaqt" - o'z ijodini doimiy ravishda takomillashtirishga chaqiriladi.

Bog' kompozitsiyasi- bu bog'ning barcha elementlarining o'zaro badiiy-estetik uyg'unligi sanalib: *o'simliklar, suv, toshlar, haykaltaroshlik, me'moriy elementlarning nisbati va estetik uyg'unlik munosabatlaridir.*

Asosiy kompozitsion printsip, noaniqlik printsipli deb atalmish, erkinlik, tartib, harakat va tinchlik bo'lgan bog'ning barcha elementlarining uyg'un muvozanatini yaratish edi. Bu tenglikni inkor etish sifatida shakllantirilishi mumkin: bog'ning hajm-fazoviy elementlari bir xil o'lchamda bo'lmasligi kerak, simmetriya ularni joylashtirishda qabul qilinishi mumkin emas.

Bog'larning bir yo'nalishda uzoq rivojlanish davri va ularning kanonizatsiyasi bir qator tipologik xususiyatlarning shakllanishiga olib keldi. Funktsional maqsadga ko'ra, saroy, ibodatxona bog'lari, choy marosimi bog'lari, turar-joy binosi yaqinidagi bog'lar tarixan rivojlangan.

An'anaga ko'ra, yapon uslubidagi bog' kvadrat yoki to'rtburchakga yaqin shaklga ega bo'lishi kerak:

- tekis - xiraniva;
- tepaliklar bilan - tsukiyama;

Lekin bog'ning tepalik tabiati, shubhasiz, qiziqarli, ko'proq teksturali kompozitsiyalarni yaratishga imkon beradi.

Murakkablik darajasiga ko'ra, yapon bog'ining tarkibi quyidagicha bo'lishi mumkin:

- to'liq, hajmli - Sin;
- yarim qisqartirilgan, to'liqsiz - Ge;
- qisqartirilgan - So.

Sin ning to'liq darajasi - ko'plab kompozitsion elementlarni o'z ichiga olgan bog'ning eng kengaytirilgan shakli. Bunday bog'da daraxtlar, toshlar, gullar, moxlar, sharsharalar, qumloqlar va me'moriy shakllar to'plami mavjud.

Ge ning yarim qisqartirilgan darajasi bog' elementlarining yarmidan iborat. Ammo ular xuddi shunday uyg'un tarzda bir-biri bilan uyg'unlashib,

bog'da tinchlik muhiti(aurasi)ni, butun kompozitsiyaning birligini va yapon bog'lariga xos bo'lgan o'ziga xos kuch va energiyani yaratishi kerak.

So ning qisqartirilgan darajasi bog'ning yanada siqilgan shaklini belgilaydi.

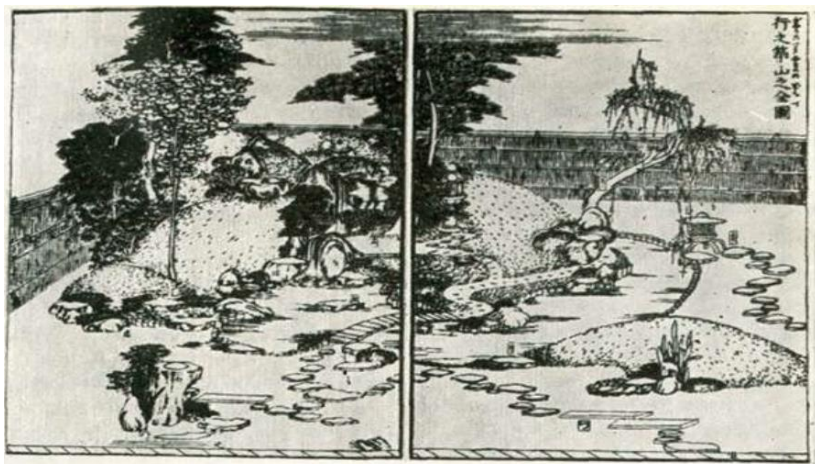
Bu yerda oz sonli komponentlar qo'llaniladi. Ammo bu shaklni bajarish ham eng qiyin, chunki bunday bog'ning rassomi o'z arsenalida juda kichik komponentlar to'plamiga ega va bog'ning yetishmayotgan elementlari hali ham ko'rinmas holda mavjud bo'lishi kerak.

Bog'ning mavjud tarkibiy qismlarining semantik yuki bundan sezilarli darajada oshadi, shuning uchun bog'ning rassomi ushbu turdagi kompozitsiyani tanlab, bog'ning elementlarini tanlashga juda jiddiy yondashishi kerak. U yapon bog'i san'ati an'analarga muvofiq koinotning to'liqligi haqidagi g'oyani yaratib, ularni ifodali va uyg'un qila olishi kerak (4.5-a-b-c-d-e-rasm).

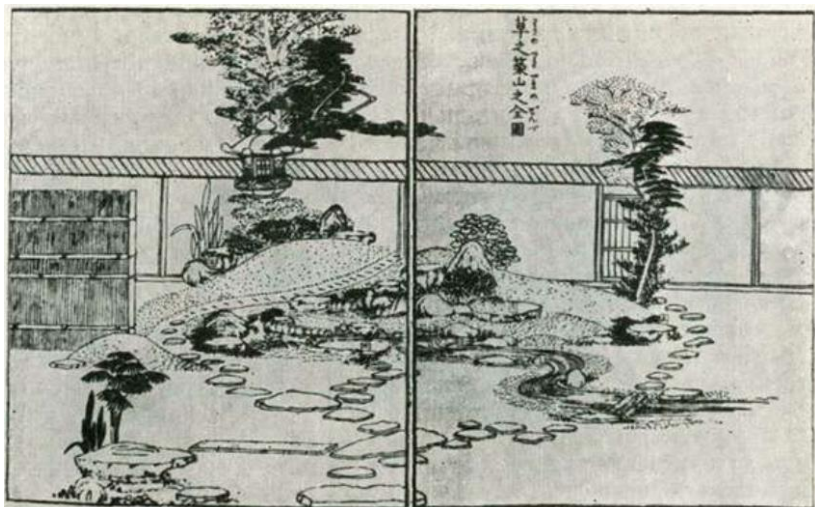
4.5-rasm. a-Qo'llanmadan sahifa: Sin uslubdagi tekis bog' grafik tasviri.

<http://japan-talk.ru/iskusstvo/yaponskie-sadyi.html>

4.5-rasm. b-Qo'llanmadan sahifa: ge uslubidagi tepaliklar bilan bog'ning grafik tasviri.

<http://japan-talk.ru/iskusstvo/yaponskie-sadyi.html>

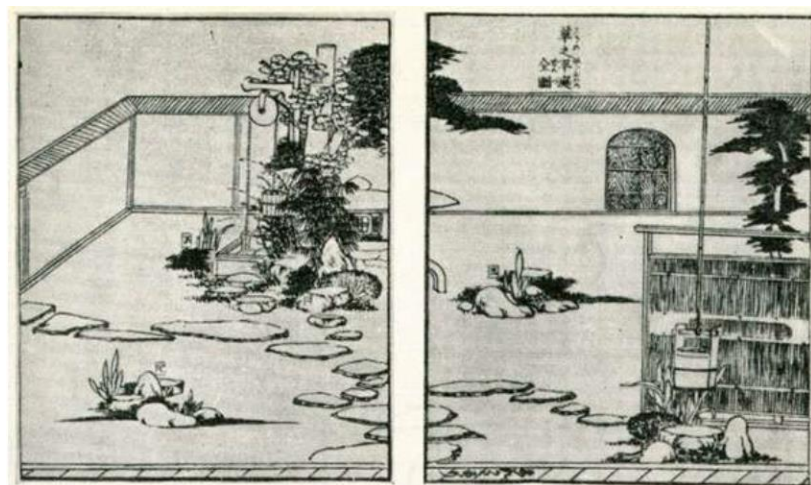
4.5-rasm. c- Qo'llanmadan sahifa: So uslubidagi tepaliklar bilan bog'ning grafik tasviri.

<http://japan-talk.ru/iskusstvo/yaponskie-sadyi.html>

4.5-rasm. d- Qo'llanmadan sahifa: tosh idishlar shakllari va kompozitsiyaga misol.

<http://japan-talk.ru/iskusstvo/yaponskie-sadyi.html>

4.5-rasm. e- Qo'llanmadan sahifa: So uslubidagi tekis bog'ning grafik tasviri.

<http://japan-talk.ru/iskusstvo/yaponskie-sadyi.html>

Dastlab, yapon bog'lari tarkibining 2 turi mavjud edi:

- yolg'iz (yakka) - har qanday me'moriy element yoki haykal bo'lishi mumkin bo'lgan asosiy "qahramon"ni ajratish bilan: tosh, sharshara, pagoda, haykal, fonar (ayniqsa, poydevor).

Ushbu turdagi kompozitsiya relyef joylari uchun ko'proq mos keladi;

- guruh - u juda ko'p sonli elementlarni o'z

ichiga oladi, ular orasida asosiysini ajratib bo'lmaydi.

Ushbu turdagi kompozitsiya ko'pincha ochiq joylarda qo'llaniladi.

Yapon bog'ining guruh tarkibida obyektlarning joylashishi quyidagilar bo'lishi mumkin:

- erkin;

- dumaloq;

- chiziqli.

Erkin. Bog' elementlarining erkin joylashishi betartib degani emas.

Ustaning bilimi, mahorati va sezgi barcha elementlarni erkin, ammo uyg'un tarzda boshqaradi. Bu yapon bog'ining kompozitsion qurilishining haqiqiy san'ati. Bu yerda rassom barcha elementlarni - bog'ning rasmlarini malakali tarzda uyg'unlashtirish va ulardan yagona, uyg'un kompozitsiyani yaratish uchun yuqori badiiy didga ega bo'lishi kerak.

Dumaloq. Obyektlarning dumaloq joylashishi kichik o'lchamli elementlar uchun xosdir. Ular konsentrik tarzda joylashtiriladi, aylana ichida aylana kabi hosil qiladi. Bunday holda, bog'ning barcha elementlari aniq ko'rinadi va erkin o'qiladi.

Hududning markazi erkin bo'lib qoladi – bumbo'sh, ochiq. Lekin bu shunchaki yevropalik tushunchasidagi bo'shliq emas, balki sharqona ma'nodagi bo'shliqdir. Tafakkur qiluvchining fikrlari shu yerda, mana shu bo'shliqda jamlangan. Bu yerda u hamma narsa kelib chiqadigan va ichiga boradigan muhitni ko'rishi mumkin, chunki yaponlar koinot namunasi sifatida bog' yaratadilar. Bo'sh joyda yaponlar "ma"ni ko'rishlari mumkin, bu fazoni, intervalni anglatadi, bu nafaqat bog'ning bo'sh joyining tomonlarini ajratibgina qolmay, balki ularni bir butunga birlashtirib, ularni o'ziga xos bog' xonasiga aylantiradi yoki tafakkur qiluvchining o'zi tomonidan to'ldirilgan har qanday boshqa rasm. Darhaqiqat, yapon bog'i san'atida tomoshabin bir vaqtning o'zida suhbatdosh va hammuallifdir. U o'zi taxmin qilishi yoki bog'ning rasmini to'ldirishi kerak.

Chiziqli. Bog' elementlarining chiziqli joylashishi Yaponiyaning o'zida kamdan-kam qo'llaniladi, chunki u to'satdan qabul qilinadi va yapon bog'i san'ati an'alariga mos kelmaydi. Agar yaponlar, ba'zi holatlarga ko'ra, elementlarning chiziqli joylashuvidan foydalansalar, ular buni umumiy an'anaga bo'ysungan holda juda mohirlik bilan bajaradilar. Yo'llar va

oqimlar hali ham bir oz egri chiziqlar bo'lib, bu chiziqlarning xarakterini yumshoqroq qiladi.

Yaponiyaning landshaft san'ati boshqa san'at turlaridan ko'ra ko'proq yapon xalqining tabiatga o'ziga xos mafkuraviy munosabatini ifodalaydi. Bu munosabat milliy yapon dini - buddizm va dzen-buddizmnining paydo bo'lishi bilan yangi shaklda jaranglay boshlagan sintoizmning boshlanishiga asoslanadi.

To'liq - hodisa sifatida - yapon bog'i X-XII asrlarda shakllangan. XIV-XVI asrlarda Yaponiyadagi bog' va park san'ati eng yuqori cho'qqisiga chiqadi. Bu vaqtga kelib, yapon bog'larini yaratish qonunlari aniqlandi.

Yapon bog'larining rivojlanish tarixi ming yildan ortiq davom etadi va bu uzoq vaqt davomida ushbu rivojlanishning turli bosqichlarida bog'-park san'atining umumiy xususiyatlarini birlashtirgan bir qator tipologik xususiyatlar shakllangan.

XVIII-asrda yapon ustalari bog'lar tipologiyasini shakllantirdilar. Funktsional talablarga ko'ra bog'lar: saroy, ibodatxona, choy marosimi bog'lari, turar-joy binosi yaqinidagi bog'larga bo'linadi. Ammo bu yapon bog'-park san'atining asosiy vazifasi har doim bog'ga qaragan turli joylardan landshaftning ajoyibligini tafakkur qilish va qadrlash bo'lib kelgan va shunday bo'lib kelgan. Qoida tariqasida, eng yaxshi ko'rinish terrasadan, uyning derazalaridan yoki yurish yo'lidan ochiladi.

Funksional maqsadga va mavjud maydonga qarab, yapon bog'i park kabi katta bo'lishi mumkin. Ammo u miniatyura ham bo'lishi mumkin - atigi 1-2 m² maydon.

4.3. Yapon bog'ini qurish tamoyillari va texnikasi

Tabiat tasvirlarini jannat burchagiga birlashtirib, bog' yarataman.

Uyg'unligingiz, Yaponiya, Bog'lar – Ustozim.

Buddizm ibodatxonasi bosh ruhoniysi.

Yapon bog'larini yaratishda qo'llaniladigan birinchi va majburiy texnika “Yan-In” nazariyasini qo'llashdir. Qadimgi Sharq donishmandlari va faylasuflari olamdagi hamma narsa ijobiy va salbiy tamoyillar ta'siriga bo'ysunishini anglab yetganlar. Ular Yan-In nazariyasini - qarama-qarshiliklar birligi nazariyasini yaratdilar; lekin yaxshi yoki yomon ma'nosida emas, balki qarama-qarshi sifatning ekvivalent ta'rifi sifatida. Bu boshlang'ichlar o'zaro bog'liq, ideal darajada muvozanatlashgan.

Miloddan avvalgi VI asrda allaqachon Daosizm asoschisi Lao-Tzi dunyoning muvozanati ikkita qarama-qarshi tamoyilning o'zaro ta'siriga asoslanganligini o'rgatgan: erkak-“Yan” va ayol-“In”. Lao-Tszining ta'limotiga ko'ra, hayotiy energiya-“Tsi” “Yan-In” bilan birgalikda

dunyoning uyg'unligini va yorug'lik va zulmat, faollik va passivlik o'rtasidagi qarama-qarshilikni tashkil qiladi.

Dastlab, "Yan"- ieroglifi quyosh nuri, "In" - uning yo'qligi, qorong'iligini anglatadi. Keyinchalik ular koinotning kosmik tamoyillarini anglatishni boshladilar, hamma narsa qarama-qarshilikni anglatadi. Ushbu nazariyaning ma'nosini to'g'ri tushunish juda muhim, chunki biron bir sharq bog'i uni qo'llamasdan yaratilmagan, shuning uchun bu bog'lar juda uyg'un va jozibali.

Yaponiya bog'larining ushbu tamoyilga muvofiq shakllanishi ularni bizning urbanizatsiya (shaharsozlik) davrimizda butun dunyoda juda mashhur qildi. Hayot poygasidan charchagan odam to'xtashni, nafas olishni, dam olish uchun o'tirishni va Yan-In uyg'unligi bilan singib ketgan go'zallikni o'ylab, bu poyganing ma'nosini tushunishga harakat qilishni xohlaydi. Yan-In nazariyasi kishiga uyg'un kompozitsiyalar yaratishga imkon beradi, bu esa umuman bog'ning uyg'unligiga olib keladi.

Yan-In bog'ining uyg'unligi - bu teksliklar va o'simlik massalarining ritmik almashinuvi, suv havzasining silliq qirg'oq chizig'i, katta va kichik tepalikli cho'qqilar, katta va kichik burglar va boshqalar. Har bir narsada muvozanat, qarama-qarshiliklar muvozanati mujassam bo'lishiga asoslangan.

Ikkinchi texnika - kichik narsalarda katta yutuqlarga erishish.

Ushbu texnikani qo'llashda yaponlarning dunyoda tengi yo'q. Ular uchun miniatyura bog'i juda kichik hududda koinotning cheksizligini ko'rsatishning bir usuli hisoblanadi.

Eng mashhur miniatyura bog'lari Yaponiyada joylashgan. Bundan tashqari, zamonaviy dizaynerlar va me'morlar bugungi kunda ushbu texnikadan katta mahorat bilan foydalanadilar. Kadzue Sedzima va Ryue Nisidzava bitta daraxt bog'ini yaratdilar. Ma'lum bir shahar muhitida yolg'iz daraxt ... Bu g'ayrioddiy jonli va ifodali. Bu odamni o'ylantiradi. Har kim bu minimalist bog'ning rasmini o'ziga xos tarzda chizadi. Yapon bog'larining yana bir ajoyib xususiyati: tomoshabinni bog'ning suhbatdoshi, hammuallifiga aylantirishdir.

Uchinchi texnika asosiyni ikkilamchidan ajratishdir. Yapon bog'ida asosiy narsa ekilgan o'simliklar yoki me'moriy elementlarning soni emas, balki ular qanday semantik yuk ko'tarishi, ular odamga qanday ta'sir qilishi, bog'ning asosiy g'oyasini qanday ochib berishidir.

Yapon bog'ini yaratish tamoyillari

Yapon uslubidagi bog'ni yaratishda quyidagi tamoyillarga amal qilish kerak:

- tabiiy landshaftga taqlid qilish;

- tengsizlik, simmetriyaning yo'qligi, parallellik;
- kompozitsiya elementlarining o'ziga xosligi;
- to'liqlik;
- sanash mumkin bo'lgan hamma narsa juft sonda bo'lmashligi kerak.

Yapon bog'ini yaratish tamoyillarining har biri tabiiy dunyoga xosdir, unda biz ikkita mutlaqo bir xil, nosimmetrik yoki parallel daraxtlarni ko'rmaymiz. Biz rivojlanishda to'xtab qolgan tabiiy landshaftni ko'rmaymiz. Tabiatda hamma narsa oqimda va o'zgaradi. Bog'da shunday bo'lishi kerak.

Yapon uslubidagi bog' ham qiziqarli, u soyali hududda yaratilishi mumkin, chunki uning ko'plab o'simliklari soyaga chidamli yoki soyani yaxshi ko'radi. Xosta, rodgersiya, magoniya, moxlar, paprotniklar, bo'rigul (barvinok) va boshqalar. Moxlar uchun soya va namlik zarur yashash joyi bo'lib, ular o'zlarini yaxshi his qiladilar va chiroyli ko'rinadi. Ammo moxlarning go'zalligini tushunish kerak.

Yapon uslubidagi bog' – bu manzaralar bog'i. Bu shuni anglatadiki, bog'ning har bir alohida tarkibi to'liq mustaqil element bo'lishi kerak. Masalan, tepalik, suv havzasi, yo'lak, o'simliklar guruhi va boshqalar. Ularning barchasi fazoviy ravishda bir-biriga oqib o'tadigan va uyg'un tarzda bog'ning yagona manzarasini yaratishi kerak.

O'simliklar, yo'llar, toshlar, me'moriy elementlar bilan bir-biriga kirib, bu alohida manzaralarning barchasi birlashtirilib, bog'ning yagona tasvirini tashkil qiladi.

Manzaralar bog'ida qarashlar bo'lishi kerak. Bog'da asta-sekin yurib, ayniqsa qiziqarli manzaralar ochiladigan joylarda to'xtab, manzaralarga qoyil qolib, zavqlanib tomosha qilishimiz kerak.

Ko'rinish quyidagicha bo'lishi mumkin:

- yo'llarning ayridagi katta tosh;
- yoyilgan daraxt tagidagi eski o'rindiq;
- suv havzasi sohilidagi joy;
- albatta - sharsharani tomosha qilish uchun joy va uning “qo'shig'ini” tinglaydigan joy.

Yapon bog'idagi suv

*Hayotim baxtli bo'lsin deb, Tarumda oqayotgan buloqdan,
toshlardan shitirlab suv oldim. Va men bu suvni ochko'zlik bilan ichishni
boshladim.*

“Man'esyu” yapon she'riyati antologiyasidan.

Yer yuzidagi barcha hayotning manbai suvdur. Sinto va dzen estetikasi tufayli suv turli xil san'at shakllarida (shuningdek, tog'lar, toshlar va o'simliklar) yaponiyaliklar tomonidan ma'naviylashtiriladi va ulug'lanadi.

Yapon bog'ida suv talab qilinadi: haqiqiy yoki ramzlar shaklida. Ko'pincha, Yaponiya bog'laridagi suv modda sifatida emas, balki ramz sifatida muhimdir. Yaponlarning jannat haqidagi g'oyasi qadim zamonlarda paydo bo'lgan: bu muqaddas lotuslar bilan qoplangan suv hovzalari bo'lgan go'zal bog'. Albatta, hozir boshqa zamon, boshqa e'tiqod darajasi. Ammo Yaponiyada suvga bo'lgan munosabat hali ham hurmat va e'tiborda.

Yaponiya suv bilan o'ralgan orol davlatidir. Har qanday bog'da suv kerakligi ajablanarli emas. Unda suv havzalari, sharsharalar ko'rinishida bo'lishi mumkin va agar bog'ning maydoni ruxsat etilsa, u holda kichik daryolar yoki oqimlar shaklida bo'lishi mumkin. Biroq, agar bog'ning maydoni kichik bo'lsa, unda suv elementi tsukubay (tsukubai), sotsu (sesi odosi), shuningdek, suvni anglatuvchi tosh yoki shag'al kompozitsiyalari ko'rinishida ifodalanishi mumkin.

Yapon bog'ida suv borligining eng sevimli turi - shovqinli sharsharalarni yaratish. Hayot beruvchi sharsharalar butun tanaga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan dam olish, ilhom va yoqimli salqinlik keltiradi.

Usta sharsharalar va hovuzlarni rejalashtirayotganda, ularning o'lchamlarini bog'ning maydoni bilan bog'lashi kerak. Eng asosiysi, uni haddan tashqari oshirmaslikdir, chunki kichik bog'da g'ayritabiiy darajada katta yoki notinch suv havzasi tinchlanish o'rniga tashvishga sabab bo'ladi va shuning uchun bog'ning umumiy uyg'unligi, In-Yan qonunlarini buzadi.

Bog'dagi o'simliklar

Yapon bog'lari bugungi kunda o'zlarining ixcham, o'ylangan, osoyishta go'zalligini eng kichik detallargacha ko'proq biluvchilarni topmoqda. Bu uyg'unlik dunyosida o'simliklar alohida rol o'ynaydi, bu Yevropa bog'laridan juda farq qiladi.

Agar Yevropa bog'i ko'pincha turli xil o'simliklar to'plamiga o'xshasa, unda ma'lum g'oyalarni o'zida mujassam etgan yapon bog'i nafaqat o'simlik shakllarining xilma-xilligidan uzoqda, balki bitta daraxt yoki faqat bitta turdagi o'simliklarning bog'i bo'lishi mumkin. Va bu Yaponiya orollarining florasi juda xilma-xil bo'lishiga qaramay.

Yapon bog'i uchun o'simliklarni tanlashning ajralmas qoidasi: bog' qanchalik kichik bo'lsa, u uchun o'simliklar qanchalik ixcham tanlanishi kerak.

Ignabargli o'simliklar

O'simliklar bog'ning eng o'zgaruvchan qismidir. Ammo yaponcha uslubdagi bog' abadiy narsa bo'lgani uchun, demak, o'simliklar eng kam o'zgaruvchanlik sharti bilan tanlanishi kerak. Ignabargli o'simliklar ko'proq

darajada bu xususiyatlarga ega. Ignabargli o'simliklarning ko'p turlari bir necha yuz yil yashaydi, shuning uchun ularni Quyosh chiqishi mamlakatida juda yaxshi ko'rishadi.

Yaponiya ignabargli daraxtlar qirrolligidir. Qarag'ay daraxtlari an'anaviy ravishda Yaponiyada seviladigan va hurmat qilinadigan daraxtlardandir. Yaponlar uchun qarag'ay uzoq umr, jasorat, erkaklik va kuchli xarakterning ramzi hisoblanadi.

Qarag'ay - yapon bog'larining asosiy tarkibiy daraxti.

Yapon bog'ining estetikasiga mos keladigan tasavvurni yaratish, o'simlikni ma'lum bir o'lchamda (uch-besh metr) ushlab turish uchun birinchi navbatda qarag'aylar maxsus shakldan o'tkaziladi. Bu nafaqat an'ana, balki ko'pincha zaruratdir: chunki *Yaponiyada yuz kvadrat metr maydonga ega bog' allaqachon katta bog' hisoblanadi.* Kichkina hududda erkin o'sadigan qarag'aylar bog'ning uyg'unligini buzadi. Shakllangan daraxt bog'ning eng qiziqarli joyida joylashgan bo'lishi kerak, uning cho'qqisi bo'lishi kerak.

Ammo Yaponiyadagi bog' tabiiy landshaftga taqlid bo'lganligi sababli, bu yerdagi daraxt ham tabiiy daraxt sifatida shakllangan, ammo qiyin iqlim sharoitida o'stiriladi. Misol uchun, yapon bog'idagi g'alati qarag'ay daraxtiga qarab, biz u tog' qoyasining yorig'ida o'sganini va shoxlari buralgan olxo'ri - barcha shamollar tomonidan urilgan toshli dengiz qirg'og'ida o'sganligini tushunamiz.

Yapaloq bargli o'simliklar

Yapon tilida bog'ning o'simlik komponentining shakllanishi uslub bog'ning maxsus rang sxemasi, maqsadga muvofiqligi, minimalizm, ramziylik, o'simlik va me'moriy shakllarning to'g'ri nisbati kabi tushunchalarga muvofiq amalga oshirilishi kerak. Yapon uslubidagi bog' uchun bezakli butalarning assortimenti juda keng. Asosiysi, ularni rang, barglar tuzilishi jihatidan bog'ning tarkibiga to'g'ri joylashtirish.

Yapon bog'ida eng muhim bargli o'simlik, albatta, sakura hisoblanadi: u Yaponiyaning o'ziga xos belgisi deb ataladi.

Sakura (olcha) – Yaponiyaliklar uchun: *go'zallik, poklik, farovonlik va matonat, hayot, lahza va o'lim* timsoli sanalib, uning gullari daraxtda so'lib qolmaydi, balki so'lmasdan to'kiladi va bir muddat yerda tirik yotadi. Sakura bir necha turdagi tosh mevalarning umumiy tasviridir: olcha va olxo'ri (boshqa manbalarga ko'ra - gilos va shumurt-cheremuxa) seryaproq gulli va qisqa gullash davriga ega.

Bir necha kun yoki hatto bir necha soat davomida bu daraxtlar oq yoki pushti bulutli juft gullarga ko'milgan, to'rt yoki beshta xushbo'y to'pgullar ichida to'plangan. Yaponlar bu o'simliklarni ilohiylashtirib, ularga sajda

qilishadi. Sakura gullash vaqti sevimli milliy bayramdir. Yaponlar bunday go'zallik haqida o'ylab, inson ruhiy jihatdan yangilanadi, kasalliklardan davolanadi deb hisoblashadi.

Yapon bog'ida rang g'alayonlari yiliga ikki marta sodir bo'ladi: bahorda (sakura, azaleylar va boshqalar gullash davrida) va kuzda, yapon zaranglari hamda boshqa o'simliklar barglari hayratlanarli kuzgi go'zalligini ko'rsatada.

Yilning qolgan qismida yapon bog'larining gul bezaklari juda o'ziga xosdir. Gullar bog'da faqat bog'ning ba'zi bir elementiga qo'shimcha sifatida, bog'ning umumiy tasviri yoki uning alohida elementi taassurotini kuchaytiradigan aksent sifatida foydalaniladi. Yapon uslubidagi bog'larning o'simlik tarkibi bog'ning uslubi va hajmiga qarab juda farq qiladi. Katta bog'larda gulsapsar (iris)lar, daraxtsimon pionlar, xrizantema va boshqa katta gulli o'simliklarni ko'rish mumkin.

Kichkina, an'anaviy yapon bog'larida yashirin gullarga ega turli xil kichik bezak o'simliklari hukmronlik qiladi. Bog'ning qiziqarli va juda xilma-xil palitrasi turli xil o'simliklar barglaridan yashil ranglar bilan yaratilgan.

Yapon bog'i ustalari: "Bir gul yuztadan yaxshiroqdir, bu gulning gulchilikini his qilish imkonini beradi".

Arxitektura elementlari

Yapon uslubidagi bog'da tosh, suv, ignabargli va yaproq bargli o'simliklar bilan bir qatorda haykaltaroshlik va me'morchilik elementlari katta ahamiyatga ega.

Bular pagodalar, chiroqlar, tsukubay (maxsus suv ichish uchun idish), ko'priklar, to'siqlar, o'rindiqlar, choyxonalar, suhbatgohlar va boshqalar. Peyzaj va o'simliklar bilan uyg'un ansamblda birlashtirilib, ular yapon bog'iga qulaylik, go'zallik va osoyishtalik muhitini beradi. Bog'ning haykaltaroshlik va me'moriy elementlari tabiiy materiallardan: yog'och, bambuk, loy, toshdan yasalgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Chiroqlar. Chiroqlar, ehtimol, yapon bog'idagi eng mashhur bog' elementidir. Vaqt o'tishi bilan takomillashtirilgan chiroqlarning shakllari asl haykalga aylandi. Bog' kompozitsiyalariga organik ravishda mos keladigan bu chiroqlar-haykallar bog'ni sirli jozibali qiladi. Chiroqlar ajoyib xususiyatga ega - bog'ning tarkibini jonlantiradi.

Ko'pincha shunday bo'ladi: bog'da yaponcha uslubdagi o'simliklarning chiroyli kompozitsiyasi yaratilgan, hamma narsa yaxshi ko'rinadi, lekin hali ham biror narsa yetishmayapti. Ammo fonar o'rnatilishi bilan kompozitsiya boshqa tovushga ega bo'lib jonlanadi.

Dastlab, chiroqlar marosim obyektlari edi. Ular Budda haykali yonida joylashgan bo'lib, uning ta'limotining nurini anglatadi. Keyinchalik chiroqlar ibodatxonaga kiraverishda va yo'lning yoritilishi elementi sifatida ibodatxonaga olib boradigan yo'llarning chekkalari bo'ylab joylashtirilgan.

Chiroqlarning ko'p turlari bor: erkin (o'simliklar elementlari) bezakli o'yilgandan tortib to boy simmetrik (muntazam) bezaklarga qadar. Yangi chiroqlarning paydo bo'lishi yangi bog' uslubi, chiroq ustasi, ishlab chiqarish joyi, ma'lum bir sana paydo bo'lishi bilan bog'liq edi.

Chiroqlarning me'moriy dizayni uchta asosiy geometrik shaklga asoslangan: uchburchak, doira va kvadrat.

Chiroqlarning dizayni odatda oltita alohida elementdan iborat: chiroq uchun taglik, tayanch, yorug'lik bo'lma(xona)si uchun taglik, bo'lni o'zi, tom va tepa.

Yaponiyada hatto Kasuga-taysya sintoistik ziyoratgohida fonar bog'i mavjud bo'lib, unda turli davrlarga oid ikki mingga yaqin tosh va minglab bronza chiroqlar shakl va turlari taqdim etilgan. Yiliga ikki marta musiqa va raqs jo'rligida barcha chiroqlarni yoqish marosimi Setsubun (3 fevral) va Obon (14-15 mart) bayramlarida bo'lib o'tadi.

Chiroqlar choy marosimi san'atining rivojlanishi bilangina yapon bog'ining ajralmas qismiga aylandi. Hozirgi vaqtda chiroqlar - ehtimol yapon bog' peyzajining eng taniqli elementi - shunchaki dekorativ element.

Bir necha turdagi fonus(fonar)lar:

Yukimi-toro (*Yakimi-gata*) - keng tomli chiroq, ustida qishda qorning katta qopqog'ini hosil qiladi.

Yaponlar har doim bunday qishki tasvirga zavqlanib boqishgan. Bu chiroq ikki muhit (masalan, suv va quruqlik) chegarasida yaxshi ko'rinadi. Yozda o'simliklar va toshlar bilan birga suvda aks ettirilgan fonar rasm-aksni yaratadi. Chiroqlar qishda ham go'zal, qorli qalpoqli qiyofa kasb etadi (4.6-a-rasm).

Kasuga-toro - kuchli, baland, dumaloq oyoq tayanchida turgan juda jozibali chiroq. Bu bir nechta boy bezakli chiroq turlaridan biridir. Uning o'ziga xos xususiyati - oltita chegaradan iborat tomning kuchli yumaloq burchaklari. Chiroq shunchalik qiziqki, butun kompozitsiyani, uning eng yuqori nuqtasi bo'lsin, "ushlab turishi" mumkin. Bunday chiroq bog'ning ochiq joylarida va uyning kirish joyi oldida, suhbatgoh uchun chiroyli ko'rinadi (4.6-b-rasm).

Oki-toro - yo'llarning chekkasida, sayoz joylarda joylashgan kichik chiroq. Ushbu chiroqning konstruksiyasida ko'pincha chiroq tagliklari, bo'lmalar yoki chiroqni tayanchali qo'llanilmaydi. Oki-toro balandligi 40 sm dan oshmaydi. Bu chiroq kichik Dzen bog'larida, ramziy suv havzalari, daryolar qirg'og'ida yaxshi ko'rinadi (4.6-c-rasm).

4.6-rasm. Yapon bog'i fonuslari: a- Yukimi-toro (Yakimi-gata). b- Kasuga-toro. c- Oki-toro.

https://www.martin-sad.ru/интернет-магазин-растений/p/227094-fonar_yukimi_gata/

<https://blogs.ubc.ca/asia453/nitobe-garden/the-kasuga-stone-lantern/>
<https://build.novosibirsk.acoola.ru/novosibirsk/item/1821918>

Oribe-toro - faqat qo'l yuvish uchun idishi- tsukubay bilan birga o'rnatiladigan chiroq (fonus). Oribening o'ziga xos xususiyati: uning tayanchining pastki qismida doimo inson qiyofasi tasviri bo'lishi kerak. Bu fonarning kelib chiqishi haqidagi qadimgi afsonaga bog'liq. Ma'lum bir Oribe choy marosimining ustasi bo'lib xizmat qilgan. Diniga ko'ra, u buddist emas, balki nasroniy edi (o'sha paytda Yaponiyada ta'qib qilingan). U o'z Xudosiga sajda qilishi uchun hunarmand fonar (fonus) tayanchining eng pastki qismida xochga mix o'yib qo'ydi va chiroqni o'simliklar fonarning pastki qismini to'liq qoplagan holda qo'ydi. Va har safar, choy marosimida suv olish uchun tsukubayga egilib, nasroniy xo'jayin o'z Xudosiga ta'zim qildi. Va bu haqda hech kim bilmas edi.

Shuning uchun, bog'dagi tsukubai faqat Oribe fonusi bilan joylashtiriladi, uning pastki qismi har doim o'simliklar bilan qoplangan bo'lishi kerak. Shunday qilib, Oribe ruhan xristianlarga yaqinlikni his qilgan (4.6-d-rasm).

Yamadoro-toro - qo'pol tabiiy toshdan yasalgan chiroq. Uni qayta ishlash minimal, bu butun tabiiy toshlardan yig'ilgan chiroq taassurotini beradi.

Yamodoro-toroning o'rni bog'ning o'sib chiqqan, qorong'i, nam burchaklarida joylashgan bo'lib, u yerda chiroq tezda mox va lishaynik (suv o'tlari bilan yagona organizm hosil qilib yashovchi zambrug') bilan qoplangan. Bu yapon nuqtai nazaridan go'zallik mezonlariga to'liq javob beradi.

Chiroq(fonus)lar o'zlarining g'ayrioddiy fazilatlarini kechqurun yoki tunda, yorug'lik bo'lmasida oddiy sham yonganda to'liq ochib beradi. Chiroq ichida chayqalayotgan alanga bog'ga sir va joziba baxsh etadi. Bunday original yorug'lik bilan yaponlar bog'dan "choyxona – tyasitsu"ga o'tadilar. Ammo yonayotgan sham bilan chiroq haqida oddiy fikr yuritish ham g'ayrioddiy kayfiyatni, boshqa dunyo tuyg'usini yaratadi (4.6-e-rasm).

d

e

4.6-rasm. Yapon bog'i fonuslari: d-Oribe-toro. e- Yamadoro-toro.
<https://bigfoto.name/photo/12952-fonar-jukimi-toro-73-foto.html>

Ko'priklar. Yapon bog'laridagi ko'priklar konstruksiyada juda farq qiladi. Ular bir nechta vazifalarga ega: foydali tuzilma, qiziqarli me'moriy element va yapon bog'i san'ati falsafasi va madaniyati ruhini o'zida mujassam etgan ramzi bo'lish. Yapon bog'idagi ko'prik ramziy elementdir. Bog'ning umumiy kontseptsiyasiga qarab, u hayotning bir davridan ikkinchisiga, bir muhitdan ikkinchisiga, hozirgi paytdan noma'lumga o'tishni anglatishi mumkin.

Ko'priklar sayohatni anglatadi, bir holatdan ikkinchisiga, bir dunyodan ikkinchisiga o'tishni anglatadi. Ko'prik ham yo'lning harakatlanuvchi davomidir. Ko'prik yoki kichik "kamtar" ko'prik ko'pincha ma'lum bir kayfiyatni yaratish, uyushmalar, hayrat va esdalikni uyg'otish uchun mo'ljallangan.

Yapon uslubidagi bog'da ko'prik katta bo'lishi mumkin emas (park bog'lari bundan mustasno). Aks holda, ko'prik yapon bog'ini miniatyura qilish tamoyiliga zid keladi.

Agar bog'dagi binolar yog'och bo'lsa, unda ko'prikni yog'och qilish ham yaxshiroqdir. Bunday ko'prik yaponlarning ruhiga juda yaqin bo'lgan yengillik va havodorlik kayfiyatini yaratadi. Shuning uchun, ularning

bog'larida tez-tez shunday ko'priklar va ko'priklarni ko'rish mumkin - yengil, yoysimon, yog'ochli. Ko'priklarni oqimga, daryoga tashlangan oddiy ishlov berilmagan yog'och xoda ham o'ynashi mumkin. Ko'priklar suv havzalari qirg'og'ini orol bilan bog'laydigan sopol to'siq shaklida ham bo'lishi mumkin. Bunday ko'priklar ramziy element bo'lib, o'z maqsadlari uchun kamdan-kam qo'llaniladi.

Bog'da toshlarning kompozitsiyalari mavjud bo'lsa, ko'priklardan yasalgan bo'lishi kerak. Qattiq ishlov berilmagan toshlar yoki tosh bloklardan yasalgan ko'priklar Yaponiyada juda qadrlanadi. Ko'priklarni boshida turli qirg'oqlarda go'zal tabiiy vertikal toshlar o'rnatilgan egri-bugri ko'priklar yaponcha uslubdagi bog'ga o'zgacha fayz bag'ishlaydi. Ammo yana hamma narsada me'yor bo'lishi kerak: kichik bog' hududida katta ko'priklarni tasavvur qiling. Bunday ko'priklar kompozitsiyaning mutlaq tabiiy haqiqiylikni yaratadi.

Yatsuhasi zigzag ko'prigi Xitoydan kelib chiqqan, ammo ular Yaponiyada ham mashhur.

Bunday ko'priklarni botqoqlik, gulsapsar(iris)larning chakalakzorlari yoki o'sib chiqqan hovuz ustiga qo'yish yaxshidir. Zigzagsimon ko'priklar asosan yog'ochdan yasalgan (4.7-a-b-rasm).

a

b

4.7-rasm. a-Yapon Hashi ko'prigi. b-Yatsuhashi - yapon bog'idagi zigzag ko'priklari.

<https://edo-tokyo.livejournal.com/5120995.html>

Pagoda(ibodatxona)lar. *Pagodalar* - buddistlar ibodatxonasining ramzi bo'lgan ko'p qavatli (3, 5, 13 darajali) inshootlar. Bog'ning maydoni va maqsadiga qarab, pagodalar turli o'lchamlarda bo'lishi mumkin.

Pagodaning pastki qavati eng kattasi bo'lib, keyingi har biri avvalgisidan biroz kichikroq. Bunday ritm pagodaning umumiy tarkibini haddan tashqari faollikdan mahrum qiladi, xotirjamlik kayfiyatini yaratadi. Buning yordamida hatto juda katta pagodalar ham odamni bostirmaydi, balki

muhitga ijobiy energiya to'liqlarini yuboradi. Sharqda ular pagodalar atrof-muhitdagi energiyani uyg'unlashtiradi, deb hisoblashadi.

Ilgari pagodalar asosan toshdan yasalgan. Endi ixtisoslashgan do'konlarda beton yoki keramikadan yasalgan pagoda sotib olish mumkin. Albatta, agar toshdan pagoda qurish mumkin bo'lsa, bu yapon bog'ining estetikasiga juda mos keladi.

Bog'ni yaratishning yapon qonunlariga ko'ra, birinchi navbatda bog'ga olib boradigan darvoza qurilishi kerak. Qurilishning ikkinchi obyekti tepalikka o'rnatilgan pagoda bo'lishi kerak. Tabiiy balandlik bo'lmasa, uni bajarish kerak.

Agar bog'da chiroqlar ham o'rnatilgan bo'lsa, ularning o'lchamlari pagodaning o'lchamiga mos kelishi kerak. Qoida bor: bog'dagi eng baland fonarning balandligi pagoda balandligidan 1,5-2 baravar kam bo'lishi kerak - agar pagoda ham, chiroq ham birgalikda ko'rilsa. Agar ular turli nuqtai nazarlarda bo'lsa, ularning o'lchamlari bir-biriga bog'liq bo'lmasligi mumkin (4.8-a-b-rasm).

a

b

4.8-rasm. a- Horyudzi ibodatxonasidagi besh qavatli pagoda. b-Dekorativ fonusli pagoda Yapon bog'ining yakunlovchi elementidir.

<https://web-japan.org/nipponia/nipponia33/ru/topic/index.html>

<https://www.artmarblestudio.ru/articles/skulptury-iz-kamnya-dlya-yaponskogo-sada/>

Bog'ning yakuniy elementi pagoda - buddistlar ibodatxonasining ramzi bo'lgan va ko'p qavatli tosh minora bo'lgan muqaddas bino. Darajalar soni 3 dan 13 gacha o'zgarishi mumkin, ammo yapon bog'ining boshqa elementlari singari, u toq sonli bo'lishi kerak. Ushbu diniy bino tabiiy yoki sun'iy ravishda yaratilgan tepalikka o'rnatilishi kerak. Pagodani o'rnatish uchun eng yaxshi joy suv havzasi qirg'og'i bo'ladi - ibodatxonaning sokin

suvda aks etishi bog'ni yanada chiroyli ifodalanishini, inshootni tabiat bilan uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Devor va to'siqlar. Yapon bog'ining ko'pchiligi xonani yaratishdir. Va shunday bo'lib qolishi uchun uni tashqi dunyodan himoya qilish kerak. Axir, bog'da biz dunyoviy shov-shuvni butunlay tark etamiz. Tabiat bilan yolg'iz qolib, biz tafakkur, dam olish, meditatsiya holatiga tushamiz, shuning uchun yapon bog'ida devorlar va to'siqlar juda muhimdir. Ammo ular yana bir muhim rol o'ynaydi.

Devor ko'pincha bog'ning bir yoki boshqa kompozitsiyasini o'qish va his qilish uchun yordam beradigan fon hisoblanadi. Devor tomoshabinning nigohini to'xtatib, uni tafakkur obyektiga qaytaradi. Bu, ayniqsa, dzen bog'larida juda muhim, chunki u konsentratsiyani maksimal darajada oshirishga yordam beradi.

Devorlari yog'och, bambuk, tabiiy toshdan tayyorlanishi mumkin. Oqdan och jigarrang tushgacha bo'lgan yaxshi paxsa(loy) devorlari. Mox tezda bunday devorning tomida o'stirilishi mumkin, bu yapon bog'larida juda yoqimli. Mox bilan qoplangan tom bog'ning umumiy tarkibiga organik ravishda mos keladi, uning chegaralarini kengaytiradi, chunki mox bir vaqtning o'zida bog'ga ham, devordan uzoqdagi landshaftga ham tegishli bo'ladi.

Yapon bog'larida bambuk tashqi va ichki to'siqlarni yaratish uchun ishlatiladi. Ammo bambuk juda qimmat; uni daraxt bilan almashtirish mumkin. Bundan tashqari, yog'ochdan panjara yasalgandan so'ng, uni bo'yash shart emas. Haqiqatan ham, yapon uslubidagi bog'da hamma narsa vaqtning tabiiy patina (atrof-muhit ta'sirida dekorativ (yodgorliklardan tangalargacha) yoki texnik mahsulotlar (ulagichlar, kontaktlar) yuzasida hosil bo'lgan oksid-karbonat plyonkasi) bilan qoplanishi kerak.

Yog'och bambuk bilan yaxshi ketadi. Misol uchun, tashqi panjarada tayanch ustunlar yog'ochdan yasalgan bo'lishi mumkin va bambuk ustunlar orasiga joylashtirilishi mumkin, lekin u yerga tegmasligi uchun (shuning uchun u ancha uzoq davom etadi).

Yapon bog'larida ko'plab yengil panjaralarni ko'rish mumkin. Ularning vazifasi bog'ning bir qismini boshqasidan ramziy ravishda ajratishdir. Bunday to'siqlarning yengilligi bog'ning manzarasini ko'rishdan yopilmaydi. Aksincha, yengil panjaralar bog'ning tasvirlarini havodor tuzilmalar bilan to'ldiradi, "yaponcha" ovozi kuchaytiradi. Original yapon uslubidagi bog' darvozalari yoki eshiklari chiroyli tosh yoki o'simlik kompozitsiyalari fonida mustaqil me'moriy elementlar sifatida harakat qilishi mumkin.

Sisi-odosi (Sodzu). *Sisi-odosi* (yaponcha: ししおどし, 鹿威し) - tom ma'noda "kiyik qo'rqituvchi". Keng ma'noda, "kakasi" (qo'riqchi), "naruko"

(shaqildoq) va “sodzu” kabilar: qushlar va zararkunandalarni qaytarish uchun yapon bog‘i qurilmasi. Tor ma’noda – aslini olganda sodzu.

Sodzu (yapon. そうず, 添水, So:dzu) - yapon bog‘larida ishlatiladigan qurilma. Odatda bambukdan tayyorlangan sodzu vertikal ustunlar va ularga biriktirilgan ichi bo‘sh obkashdan iborat bo‘lib, uning ichiga suv truba yoki tarnov orqali oqadi. Obkash to‘ldirilganda, suvning og‘irligi uning ag‘darilishiga olib keladi, bu esa suvning to‘kilishiga va pastdagi qattiq yuzaga urilganda o‘tkir ovoz chiqaradi. Bo‘sh obkash o‘zining dastlabki holatiga qaytadi, yana suv bilan to‘ldiriladi. Ishlab chiqarilgan tovush bog‘ o‘simliklari mevasini yeyishi mumkin bo‘lgan zararkunanda hayvonlarni qo‘rqitishi kerak. Bog‘ning sukunati o‘rtasida ritmik taqillatgan ovoz bog‘ga tashrif buyuruvchilarga vaqt o‘tishini eslatadi. Ichki makonda dekorativ maqsadlarda ham ishlatiladi (4.9-a-b-rasm).

4.9-rasm. a-b- Sisi-odosi (Sodzu)- hayvonlar (kiyik) va qushlarni chuchitish uchun mo‘ljallangan Yapon bog‘i ramziy elementi.

<https://vk.com/@nipponkoku-sisi-odosi>

<http://www.nicolaspark.ru/pages-091018.html>

Lavochka(kichik skameyka-o‘rindiq). Lavochka(o‘rindiq)lar egilgan odamga dam olishga, bog‘ tasvirlari jozibasiga, bog‘ning sukunatiga va uyg‘unligiga kirishga yordam beradi.

Ular past bo‘lishi kerak. Yog‘och yoki tabiiy toshdan yasalgan lavochkalar yaxshi (shu bilan birga, toshlar yog‘och o‘rindiqlar bilan jihozlangan bo‘lishi kerak).

Tosh lavochkasi umumiy tarkibga juda mos tushadi, shuning uchun yapon bog‘i tosh bog‘i kabi. Bo‘yalmagan yog‘och lavochkalar, shuningdek, bog‘ning istalgan burchagining tarkibini organik ravishda to‘ldiradi.

Terrasalar, suhbatgohlar, choy marosimi uychalari. Terrasa(ayvon)lar, suhbatgohlar yoki choyxonalar yapon bog‘ining ajralmas me’moriy elementlari hisoblanadi. Aynan u yerdan bog‘ga xotirjamlik bilan zavqlanib boqish va yolg‘izlikda huzurlanib dam olish mumkin.

Suhbatgoh yoki choy uyini yaratish uchun ideal material - bambuk, yog'och. Agar suhbatgoh yoki choyxona yog'ochdan bo'lsa, unda kamida bambuk dekor elementlari bo'lishi maqsadga muvofiqdir, chunki u yapon bog'larida ijobiy ramziy ma'noga ega. Ammo bambuk ham havoni yaxshi tozalaydigan ajoyib ekologik materialdir.

Yapon bog'i haykali. Yapon bog'laridagi haykal ko'pincha aniq ramziylikni o'z ichiga olgan kanonik (qoida) tasvirlar bilan ifodalanadi. Har qanday bog' yoki park, albatta, haykallar bilan bezatilgan. Haykallar dekorativ elementlardir. Mamlakatimizda bu san'at juda yaxshi rivojlangan, ammo Yaponiya bu yerda so'zsiz yetakchi hisoblanadi. Yapon bog'lari turli o'lchamdagi va shakldagi haykallar bilan bezatilgan bo'lib, ular bog'ning boyligi, uning to'yinganligi va xodimlari bilan baholanadigan o'ziga xos ko'rsatkichdir. Yaponiyada bitta haykalsiz bog' to'liq emas, deyishadi.

Yapon bog'i ochiq maydonda ham, qishki botanika bog'ida ham tarqalishi mumkin. Bu go'zal go'zallik burchagi aynan qayerda joylashganiga qarab, haykallarning shakli va o'lchamlari, shuningdek, ular o'rnatiladigan balandlikka bog'liq bo'ladi.

Ajdaho haykali. Yapon hayvonlarining haykallarini tanlashda juda xilma-xillik mavjud, bu yerda tanlov nafaqat shaxsiy hamdardlikdan kelib chiqadi, balki ma'lum bir hayvonning ramziy ma'nosiga ham e'tibor beradi. Bundan tashqari, Yaponiyada ular nafaqat mavjud hayvonlarga, balki afsonaviy hayvonlarga ham sig'inadilar. Ushbu hayvonlardan biri ajdaho bo'lib, u nafaqat jismoniy kuch va hukumronlikni, balki sehr va bilim kuchini ham anglatadi.

Ko'pgina yapon bog'lari ajdaho haykallari bilan bezatilgan. Ular turli shakl va o'lchamlarga ega. Ammo, Yaponiyadagi ajdaho hayvon emas, balki ibodat ramzi bo'lganligi sababli, u bog'ning markazida, ochiq maydonda, gullar orasida yoki maysazorning o'rtasida joylashgan. Bunday holda, u o'zining kuchli energiyasini bog'ga tashrif buyurgan har bir kishiga va, albatta, egasining o'ziga tarqatadi. Bundan tashqari, ajdarlarning haykallari noan'anaviy shakldagi bog'larga o'rnatilishi mumkin - uchburchak, dumaloq va hokazo. Bu holda, rassomlar bog'ning burchaklariga kichik ajdarlarni, dumaloq bog'da esa - aylana bo'ylab joylashadilar.

Haykallar yasalgan materialga kelsak, u birinchi navbatda an'anaviy tosh, gips va marmardir. Marmar juda ko'p soyalarga ega bo'lganligi sababli, ba'zida hunarmandlar ko'p rangli ajdaholarni yasashadi, ularni bog' bo'ylab joylashtiradilar va ularning soni toq bo'lishi kerakligini unutmaydilar.

Yog'och va metallardan yasalgan haykallar Yaponiyada an'anaviy hisoblanadi, ular nafaqat bog'ni bezatadi, balki yaponlarning fikriga ko'ra, ular insonga tabiat ustidan kuch beradi. Rang sxemasiga kelsak, yashil rang bilan cheklashga arziydi va juda chuqur va to'yingan holda. Yaponlar odatda ajdarlarni yashil tangachalar bilan, kamroq jigarrang tangalar bilan

tasvirlaydilar, chunki bu tuslar tinch, e'tiborni jalb qilmaydi va bezovta qilmaydi. Bu odamlar dam olish va meditatsiya qilish uchun bo'ladigan bog'da juda muhimdir.

Inson figuralari tasvirlangan haykallar, odatda lavochkalar yonida, favvoralar yoniga o'rnatiladi: bular yapon bog'ining qo'riqchi va himoyachilaridir. Ayol haykali ham maysazor yonida, daraxtlar orasiga qo'yilishi mumkin, ammo har qanday haykal singari, u ochiq maydonda bo'lishi kerak. Odamlarning haykallari odatda katta balandlikda o'rnatilmaydi, taglik(supa)lar 50 sm dan oshmasligi kerak, ular odatda toshdan yasalgan. Haykalchalarning o'zi ba'zan lavochka yoki favvoraning har ikki tomoniga bittadan o'rnatiladi.

Yaponlar hayotimizda katta rol o'ynaydigan yo'nalishlarning kuchi haqida gapirishadi. Favvoraning chap tomoniga erkak haykalini va o'ng tomoniga ayol figurasini qo'yish orqali bog'ga kuch va energiya olib keladigan uyg'un yo'nalishlarni ta'minlash mumkin. Materialga kelsak, bu tosh, metall va yog'och, shuningdek marmar. Marmar haykallar, garchi sovuq bo'lsa-da, eng chiroyli va soyalari bilan e'tiborni tortadi, shuningdek, bardoshlidir. Metall haykallar ham amaliy va turli xil ranglarda bo'yalgan bo'lishi mumkin, lekin juda yorqin ranglardan qochish zarur. Inson haykali uchun rang tanlashda jigarrangni tanlash yaxshidir.

Yog'ochdan yasalgan haykallar kamroq bardoshli, ammo ular metall yoki tosh kabi sovuqlik hissiyatini chaqirmaydi. Daraxt - bu qalbimizga kirib boradigan hayot, issiqlik, energiyadir. Ehtimol, bu bunday haykallar uchun eng yaxshi materialdir, inson tirik mavjudotdir, u tirik materialga loyiqdir.

Arslon haykali. Hayvon haykallari haqida gap ketganda, ular Yaponiyada ajdarlar va turli xudolarning haykallaridan keyin uchinchi o'rinda turadi. Hayvonlar kuch, donolik va boshqa qimmatli fazilatlarining ramzi bo'lib, ular egalarini mukofotlaydilar.

Yolg'onchi sher - xotirjamlik va uyg'unlik, o'tirish - kuch va kuch, tik turish - kuch va amaliylik. Bunday haykallar odatda marmar yoki toshdan yasalgan. Arslon haykallari shunchaki kuch ramzi emas, balki o'z hududlarini qo'riqlovchi vasiylar bo'lganligi sababli, ular eng yaxshi baland stendlarga joylashtirilgan, haykal atrofida ochiq joy bo'lishi kerak.

Bunday haykal uchun eng yaxshi joy - bu suv omborining qirg'og'i, favvora, ochiq bog' hududi, shuningdek, tosh bog'i, tepalik, tepalik. Stendlarning balandligi kamida 70 sm bo'lishi kerak, haykallarning o'zi esa 30 dan 50 sm gacha bo'lishi mumkin.

Sharq sherining haykali. Yapon uslubidagi ajoyib bog' haykalchasi - sharqona sher. Bu sizning bog'ingizni bezatib, uyingizni himoya qiladigan juda qiziqarli tasvirdir, chunki sher hududni salbiy energiya va yovuzlikdan himoya qiluvchi qo'riqchini ramziy qiladi.

Sharqiy sherning ajoyib ko'rinishini yoritib beradigan ko'plab afsonalar mavjud. Afsonalarning mohiyati shundaki, u Buddaning reenarnatsiya qilingan iti. Yapon e'tiqodiga ko'ra, it bor joyda qorong'u kuchlar bo'lmaydi. It - qo'riqchi, himoya ramzi (va nafaqat Yaponiyada). Qiziqarli afsona bor, uydan chiqib ketgan Budda oddiy ruhoniyning kiyimida ko'p sayohat qilgan. Uning yagona hamrohi kichkinagina kalta oyoqli it edi. Bu it Buddaning charchaganini his qilganda, u bir zumda katta sherga aylandi. Keyin Budda itga o'xshagan sherga minib yo'lida davom etdi. Buddaning iti haqidagi mazkur afsona sharqiy sherning asl qiyofasining sirini ochib beradi, u haqiqiy sherdan juda farq qiladi. Qo'rqinchli ko'rinishiga qaramay, bu yovuz hayvon emas, balki sizning mulkingiz va oilaviy o'choqingizning sodiq qo'riqchisi, bog'ni bezatib, unga sharqona lazzat bag'ishlaydi.

Ayiqning haykali. Ayiq kuch va mehribonlikni anglatadi; u bugungi kunda dunyoda kam uchraydigan bu ikki sifatni o'zida mujassam etgan. Bunday haykalchalar yog'ochdan yasalgan va tabiiy ranglarda bo'yalgan - bu holda asosan jigarrang tusda. Ayiq haykallari past balandlikda o'rnatiladi: 30 sm supa yetarli. Raqamlarning o'zi odatda 1 m balandlikka yetadi. O'rmon egalari ochiq joylarda joylashtirish mumkin: katta haykallarga juda ko'p joy kerak. Ularni hovuzlar, favvoralar va daraxtlar orasiga, shuningdek, yo'llarga yaqin joyda joylashtirish yaxshidir, ammo bu holda haykalning o'lchami juda katta bo'lmasligi kerak.

Turna va toshbaqa haykallari. Turna va toshbaqa Yaponiyada ham juda mashhur. Turna va toshbaqa birgalikda In-Yan ning uyg'unligini ifodalaydi: tekis, sekin toshbaqa va baland turna yuqoriga ko'tariladi. Turna va toshbaqa: Ikki orolni yaratish orqali ularni qiziqarli bog' kompozitsiyasida birlashtirishi juda yaxshi.

Qushlarning haykallari. Qushlarning haykalchalariga kelsak, bu yerda burgut tasviriga ustunlik beriladi. Bu kuch, go'zallik, hukumronlikni va qushlar samo dunyosining hukumdori hisoblanishini anglatadi. Bunday haykallar eng yaxshi tepalikka joylashtirilgan. Haykalchalarning rangi jigarrang, kulrang yoki qora bo'lishi kerak, ya'ni tabiiy qushlarga mos keladigan. Supaning balandligi kamida bir metrni tashkil qiladi, haykallarning o'zi esa balandligi 30 dan 50 sm gacha o'zgarib turadi. Agar bu haykallar metall, bronza yoki misdan, shuningdek, quyma temirdan yasalgan bo'lsa yaxshi bo'ladi. Tosh haykallari ham yaxshi ko'rinadi.

Xudolarning haykallari deyarli butun bog'da o'rnatilgan; lekin eng yaxshi joy yo'lak yoki favvara yaqinida. Har bir Xudo o'z o'rnida bo'lishi kerak: Budda - gullar orasida, Amur yoki Kupi-don - buloq yoki o'rindiq yonida. Bunday haykallar katta bo'lmasligi kerak. Taglik (supa) - 30 sm dan oshmasligi kerak, haykallarning o'zlari bir xil o'lchamda bo'lishi kerak. Ular uchun material metall bo'ladi, bronza eng yaxshisidir.

Bog'da o'rnatilgan har bir haykalchanning o'ziga xos ma'nosi bor va o'zi bilan nafaqat go'zallik va uyg'unlik, balki haykalning o'lchamiga, uning materiali va tasviriga bog'liq bo'lgan ma'lum bir energiyani ham olib keladi.

Har qanday insonni sharqona qiyofalar – oilaviy farovonlik, uzoq umr, donolik, osoyishtalik timsollari bilan kutib olgan yaponcha uslubdagi bog' va uning kompozitsion elementlari ijobiy energiya beradi, ajoyib kayfiyat yaratadi, ertangi kun uchrashuviga tayyorgarlik ko'rishga yordam beradi. Bog' haykalchasi bog'ni yanada jonli, qiziqarli va kompozitsion badiiy-estetik jihatdan to'liq ifodalash imkonini beradi.

Rang spektri (gammasi)

Yapon bog'idagi hamma narsa uyg'un bo'lib, uni hech qanday shakl, rang yoki o'lcham bezovta qilmaydi. Va rangga katta ahamiyat beriladi, chunki yaponlar ajoyib estetikashunoslardir.

Gullarning xilma-xilligi yapon bog'ining rang-barang yer bo'lagi ekanligini anglatmaydi. Bu yerda yaponlarning butun gammani taqdim etmaslik, bir rangning soyalarini ta'kidlash istagi aks ettirilgan. Bog' yevropaliklarning nazarida monoxromatik (bir xil tuslilik) bo'lishi mumkin, ammo yaponiyaliklar undagi barcha soyalar va yarim tuslarni ajratib turadilar.

Bog'ning rangli dizayni rasm va grafikaning asosiy qoidalariga bo'ysunadi. Rang sxemasining umumiy jimligi va yumshoqligi va bog'ning o'ziga xos rangi, hatto uning monoxromining ba'zilar, yorqin ranglarning yo'qligi yapon bog'ining rasmlarini siyoh (tush) tusda bo'yashga yaqinlashtiradi.

Yapon bog'ining tarkibida o'simliklar yashil ranglarda taqdim etilgan va bu yaponlarning konservatizmining (an'anaviy ta'limlar, urf-odatlar va qadriyatlarini targ'ib qilish va saqlashga intiladigan madaniy, ijtimoiy va siyosiy falsafa) namoyon bo'lishi emas. Ular tabiiy elementlarga oddiygina mavjud bo'lmagan ranglarni bera olmaydi, chunki ular tabiiylikni hamma narsadan qadrlashadi. Ularni qayta bo'yash yoki ranglash odatiy hol emas. Aynan shu tabiiy rangda barcha energiya va estetik qiymat mavjud.

Yaponlarning tushunishida har bir rangning o'z ruhi bor, ya'ni rang diqqat va g'amxo'rlikni talab qiladigan tirik mavjudotdir. Rang yomon va mehribon, rahmdil va qo'pol, quvnoq va qayg'uli bo'lishi mumkin. Bu insonga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ta'sir qilish shakllaridan biri bu rangning go'zalligi bo'lib, uni cheksiz hayratda qoldirish mumkin. Hech qanday xunuk rang yo'q, faqat undagi go'zallikni ko'ra bilish kerak.

Kompozitsiya yaratish uchun ishlatiladigan har bir rang chuqur ma'noga ega. Masalan, yashil rang butun tabiatning hayoti, kuchi, quvvati, energiyava hayot ramzidir. Qizil rang yorqinlik keltiradi, lekin hech qachon

yetakchi bo'lmaydi: yaponlarning fikriga ko'ra, u katta miqdordagi salbiy energiyani olib yuradi. Ushbu rang haqida o'ylash kishini dam olishga va xotirjamlikni topishga imkon bermaydi. Bog'ning fakturasida sariq rangdan foydalanish mumkin, lekin faqat ilohiy kuchlarni ifodalovchi quyosh yorqinligi biroz xiralashgan bo'lsa. Oq rang bog'da deyarli ishlatilmaydi, chunki u motam, qayg'u ramzi va shunga mos ravishda tomoshabinni ijobiy his-tuyg'ularga moyil qila olmaydi.

Yapon bog'ida yashil rang ustunlik qiladi: u tabiiy elementlarning vakili. Biroq, bu bog'ni zerikarli qilmaydi, chunki unda yashilning barcha tuslari mavjud.

Go'zallikning haqiqiy biluvchilari barcha nuanslarni ko'rishlari mumkin va rang turli xil yorug'lik ostida yoki hatto uning yonidagi boshqa obyektlarni joylashtirishdan o'zgartirish qobiliyatiga ega. Misol uchun, agar uning yonida yashil rang bo'lsa, kulrang quyuqroq bo'ladi va yarim qorong'ida bo'lsa, jigarrang yanada to'yingan bo'ladi. Yaponlar bu xususiyatlar haqida bilishadi va o'z bog'larini loyihalashda ulardan muvaffaqiyatli foydalanadilar. Ko'pincha bog'dagi mox jigarrang rangga ega va qorong'i joylarda joylashtirilgan.

Yapon madaniyatini biluvchilar kompozitsiyaga mayin tuslarni kiritishni afzal ko'rishadi. Misol uchun, jilosiz-yashil yoki kumush rangli umumiy fonning uyg'unligi o'ziga xosdir va bunday bog'ni o'ylayotgan har bir kishini tinch kayfiyatda o'rnatishi mumkin. Jigarrang va kulrang yapon bog'idagi eng mashhur ranglar hisoblanadi, ular hech qanday tarzda o'zga madaniy an'analarida bo'lgani kabi, hayotning o'tishi yoki so'nayotgan tabiatning ramzi sifatida qabul qilinmaydi. Bu ranglar chuqur ma'nodor deb hisoblanadi, chunki ularni tushunish qiyin. Ular ko'zni o'ziga tortadigan sirli energiya bilan to'ldirilgan.

Yapon bog'ida yorqin dog'larni ham ko'rish mumkin, ammo ular juda ko'p emas, chunki haddan tashqari rang-baranglik oqlanmaydi. Bog'ning yorqinligi gullar va mevalarning rangli dog'lari bilan beriladi. Qizil gullar gulzorlarda yoki butalarni bezatadi. Biroq, yo'llar, ko'priklar va o'rindiqlarni yaratishda yorqin ranglar ishlatilmaydi. Ularni o'rab turgan xotirjamlik va osoyishtalik kontrast ranglarni talab qilmaydi.

Vizual idrok chizig'iga katta ahamiyat beriladi, chunki u bo'ylab bog'ni ko'zdan kechirayotgan odamning nigohi siljiydi, shuning uchun barcha ranglar kompozitsiyaga chiziqli ravishda kiritiladi. Chiziqlarning o'zi katta energiyaga ega va ular bog' tarkibini estetik idrok etishga hissa qo'shadi. Masalan, Yaponiyadagi bugungi kungacha saqlanib qolgan ibodatxonalardan birida bog'dan o'tgan yo'lni o'rab turgan panjaralar mavjud. Ular yashil bambukdan yasalgan bo'lib, ular bog'ning umumiy kayfiyatiga mos keladi. Ammo bambuk tezda sarg'ayadi, shuning uchun panjaralarni doimiy ravishda yangilab turish kerak, chunki yaponlarning

fikriga ko'ra, yorqin sariq chiziqlar yonidagi hamma narsani vizual ko'zatishga xalaqit beradi.

Rang nafaqat u bilan bo'yalgan narsalarni ta'kidlash uchun, balki bog'ning boshqa tarkibiy qismlariga ham e'tiborni jalb qilish uchun ishlatiladi. Ba'zan kompozitsiyada juda ko'p elementlar mavjud va ko'z ularning hech birida uzoq vaqt to'xtala olmaydi. Bunday holda, rang qutqarish uchun keladi. Bu tomoshabinning diqqatini jamlashga yordam beradi. Misol uchun, bog' kompozitsiyalarining ko'pligi orasida yo'qolgan qarag'ay daraxti siluetining go'zalligini ta'kidlash uchun uning atrofidagi bo'sh joy sariq qum bilan sepilishi mumkin.

Yapon bog'i nafaqat faktura va manzarada, balki rangda ham kontrastlar bilan to'ldiriladi.

Yapon falsafasining asosi ikki tamoyil - In va Yan o'rtasidagi munosabat ekanligiga ko'ra, bog' kompozitsiyalarida qorong'u va yorug'lik dog'larining kombinatsiyasi ko'pincha ishlatiladi. Misol uchun, oq toshlar va yashil o'simliklar yapon bog'ida inoyatsiz emas, balki to'liq elementni tashkil qiladi. Yapon bog'ida energiya yo'nalishida bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan turli xil rangdagi dog'lar bo'lishi mumkin. Ammo yapon kompozitsiyasi kamdan-kam uchraydi. Bu Yerda hamma narsaning o'z o'rnini va ma'nosi, hatto rangi bor.

Hech qachon rang tuslarining tartibsiz munosabati ko'rmaydi va umuman olganda, yaponlar imkon qadar kamroq bir rangdan ikkinchisiga o'tishga harakat qilishadi: ular tuslarni izlashni va ularga qoyil qolishni afzal ko'radilar. Bahorda gullaydigan sakura yoki sokin jilosiz-yashil fonda kuzda olovli qizil zarang bog'ning chinakam yapon elementlari bo'lib, bunday rang chayqalishi tinch va osoyishta ruhiy holatni umuman bezovta qilmaydi.

Rang, shuningdek, bog'ning ba'zi elementlarini bezash uchun ham ishlatiladi. Yapon bog'ida chegara chizig'i katta ahamiyatga ega - bu ikki element o'rtasidagi chegaraning bir turi. Chegara ularning kuchini ushlab turadi va bir-biriga qo'shilishiga yo'l qo'ymaydi. Shuning uchun, chegara chizig'i aniq belgilangan, u toshlar, shag'allar yoki yorqin o'simliklar yordamida ajralib turadi. G'ayrioddiy rangdagi toshlardan ham chiroyli chiziq yaratilishi mumkin. Ba'zida chegara chizig'i o'z konfiguratsiyasini butunlay o'zgartiradi - bu rangni ta'kidlash texnologiyasi yordamida osonlashadi.

Yorqin gullar yoki oq mayda toshlar bog'bon tomonidan belgilangan tartibda kerakli chegara bo'ylab taqsimlanadi. Keyin chegaraning haqiqiy chizig'i ko'zdan g'oyib bo'ladi, nigoh toshlar va o'simliklarning yorqin chegarasida to'xtaydi. Bu chiziq ko'zni jismoniy chegaradan chalg'itadi va muhitni egib, bog'ning hajmini oshirib yuboradi. Va ba'zida chiziq, aksincha, ko'rinmas holga keltirilishi kerak, keyin boshqa rang sxemasi ishlatiladi.

Yapon bog'ining umumiy rang sxemasi yetakchi bo'lgan biron bir obyektga qarashingizni to'xtatishga imkon bermaydi. Bu yerda bosh yoki asosiy narsa yo'q, shuning uchun qarash bog'ning barcha shakllari va obyektlariga silliq siljiydi.

Bog' kompozitsiyasini qurishda yaponlar kelajakdagi strukturaning rang sxemasini hisobga olishadi, chunki rang maydonning o'lchamini vizual idrok etishga ta'sir qiladi. Yumshoq tuslar, masalan, jigarrang, kulrang, uning hajmini vizual ravishda oshiradi, shuning uchun yapon bog'larida aynan shunday baxmal ranglardan foydalanadi.

Yapon bog'idagi har bir element o'ziga xos rangga ega, faqat unga xosdir. Masalan, o'rindiqlar oq, jigarrang, sarg'ish ranglarda, chunki ular ishlab chiqarilgan materiallar sifat jihatidan ushbu ranglarga yaqinroqdir.

Yo'llardagi haykallar jigarrang yoki quyuq kulrang bo'lishi mumkin, chunki bu rang monumental obyektlar uchun ko'proq uchraydi. Suv havzalaridagi suv har doim shaffof va toza bo'lishi kerak, shunda tomoshabin pastki yoki o'simliklar rangining go'zalligini ko'rishi mumkin.

Suv ranglarni buzish va ularni yanada sirli va ajibli qilish qobiliyatiga ega, shuning uchun suv havzalarining pastki qismini bezash uchun yorqin materiallardan foydalanish tavsiya etiladi. Yapon bog'idagi har bir obyektga, hatto undan ham ko'proq rangga zavqlanib boqish mumkin.

Yengil shag'al fonida tasodifiy shakldagi moxlarning yashil orollari bulutlarga o'xshaydi. Ularga binafsha rangli qo'ng'iroqlarning butalari ekilgan bo'lishi mumkin. Bunday kompozitsiyalar ko'pincha bog'da mavjud bo'lib, diqqatli ko'z ularni osongina sezadi va bu tuslarning kombinatsiyasini o'ylashdan haqiqiy zavq oladi.

Yapon uslubidagi bog'ning rang sxemasi quyidagi shartlarga javob berishi kerak. Birinchidan, faqat tabiatda mavjud bo'lgan tabiiy ranglardan foydalanish kerak. Yapon bog'ida mavjud bo'lgan o'simliklar, suv, osmon, toshlar, ya'ni barcha tirik mavjudotlarga xos bo'lgan o'sha tuslar. Ular o'lik deb ataladigan ranglardan ko'ra ko'proq energiyaga ega bo'lganlardir. Haqiqatan ham chiroyli ranglar bog' elementlari ishlab chiqarilgan materiallarga mos keladigan ranglardir.

Tabiiy materiallarning rangi - yog'och, bambuk, tosh, metall (quyma temir yoki bronza) - chiroyli va tabiiy kuchi bilan hayratga soladi. Tabiiylik asosiy shartdir.

Ikkinchidan, vaqt o'tishi bilan o'zgargan ranglardan foydalanish kerak, masalan, xira yoki qoraygan yuzalar, ular ajoyib darajada chiroyli bo'lishi mumkin. Ushbu obyektlarning estetikasi hamma uchun tushunarli emas, lekin haqiqiy san'at ixlosmandlari ularning go'zalligini qadrlashlari mumkin.

Toshdagi lishayniklar (suv o'tlari bilan yagona organism hosil qilib yashovchi zambrug'), yog'och va bambukning xira tushlari, metalldagi zang - bu rang kombinatsiyalari yapon bog'iga xosdir.

Uchinchidan, yapon bog'i obyektlari ishlab chiqarilgan barcha materiallar o'ziga xos xususiyatga ega ekanligini hisobga olish kerak. Ular vaqt o'tishi bilan yoki ma'lum sharoitlar ta'sirida rangini o'zgartirishi mumkin: masalan, toshlar nam bo'lib, quyuqroq tusga ega bo'ladi va porloq bo'ladi.

To'rtinchidan, bog'ning asosiy rang sxemasi yapon bog'ining turiga bog'liq bo'lishi kerak. Bog'ning funktsional yo'nalishi uning dastlabki rang sxemasini aniqlash uchun muhimdir.

Tosh bog'i loyqa jigarrang va kulrang hamda ularning barcha tushlari bilan hayratlanarli, mox bog'i esa quyuq yashil yoki hatto to'q qizil bo'lishi mumkin. Yapon bog'ining rang sxemasi rang tanlashda hech qanday cheklovlarni anglatmaydi, chunki rassom tanlagan rang asosiy narsa ruhiy holatdir.

Yapon bog'ining manzara uslubi

Hodisa sifatida yapon bog'i X-XII asrlarda shakllangan. XIV-XVI asrlarda Yaponiyaning bog'-park san'ati o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi.

Manzara (peyzaj) yapon bog'ining asosiy o'rnatilgan uslubiga aylandi. Xitoydan olingan, yaponiyaliklar tomonidan milliy an'analar va o'ziga xos madaniyat asosida filigran (zargarlik buyumi) kamolotiga keltirildi.

Asrlar davomida yapon bog' ustalari bir xil tarkibiy qismlardan foydalanganlar: toshlar, shag'allar, qum, suv, qarag'ay, bambuk, mox, va hokazo. Bog'ning tarkibiy qismlari bir xil edi, lekin ular o'zlariga ega bo'lgan turli davrlarda ishlatilgan madaniy, diniy-falsafiy va estetik xususiyatlari uyg'unligi ramzidir.

Yapon bog'ining uslubi manzara bo'lib, rivojlanishda davom etdi. Yapon manzara uslubidagi bog'larning yangi turlari ma'lum bir davrning o'ziga xos xususiyatlari bilan tug'ildi.

Yapon bog'ining uslubi Yaponiya tabiati bilan shakllangan: buyuk suvlar, go'zal tog'lar, daryolar va noyob flora va fauna bilan uyg'unlashtirilgan.

Funktsional maqsadga va mavjud maydonga qarab, yapon bog'i park kabi katta bo'lishi mumkin. Ammo u atigi 1-2 m² maydonga ega miniatyura ham bo'lishi mumkin.

4.4. Yapon bog'larining turlari va ularning xususiyatlari. Imperator saroylaridagi bog'lar.

*Baland qirg'oqda qarag'aylar,
ularning orasida gullagan daraxtlar tubida gilos va saroy bor ...*
Matsuo Base.

Imperator saroylaridagi bog'lar Xitoy va Koreyaning bog'-park san'ati ta'sirida yaratilgan birinchi bog'lardir. Ular Yaponiyaga VI-VII asrlarda kelgan va o'zaro urushlar, yong'inlar va tabiiy ofatlar tufayli bugungi kungacha saqlanib qolmagan. Bu bog'larda, albatta, sun'iy ko'l va qirg'oqqa ko'priklar bilan bog'langan orol bo'lgan. Imperator oilasi boshchiligidagi saroy zodagonlari bog'da majburiy qayiqda sayohat qilish va qirg'oq bo'ylab sayr qilishgan. Albatta, aristokratlar o'z qurg'onlarida bu bog'lar timsoli va o'xshashligida bog'lar yarata boshladilar.

Yapon zaminidagi bog'-park san'ati tezda mahalliy e'tiqodlar, yaponlarning tabiatga o'ziga xos munosabati va o'ziga xos turmush tarzi bilan birlasha boshladi. Tez orada bu o'zaro kirish san'atining mutlaqo yangi turini - yapon bog'lari san'atini ochib berdi. Yapon saroyi va qurg'on bog'lari shunday paydo bo'ladi.

IX-XII asrlar Yaponiyada - she'riyat, musiqa va bog'-park san'atining gullash davri. Bog' o'zining aniq estetik yo'nalishi bilan xalq madaniyatining ajralmas qismiga aylanadi. Yaponiyaning Heyan davri san'ati, shu jumladan bog'-parkchiligi o'zining o'ziga xosligi bilan o'ziga jalb etuvchi milliy yo'nalishga ega. Bu davrdagi saroy va qurg'on bog'lari ikki xil maqsadga ega edi. Ular dunyoviy edilar: zodagonlar dam olishdi, ularda ko'ngil yozish va bayramlarni nishonlashgan. Ammo bu Amid Buddasiga sig'inish davri edi. Bu davr bog'lari esa, mohiyatan dunyoviy bo'lsa-da, tabiatga har doim diniy-falsafiy munosabat ruhi bilan singdirilgan.

Bu birinchi yapon bog'lari uslubi - Dzede uslubi yoki tabiiy landshaftning (Dzedo – "jannat, toza yer, mukammallik") shakllanish davri edi.

Dzedo uslubidagi bog'larning majburiy komponentlari quyidagilar edi:

- ibodatxona;
- qirg'oq chizig'i chuqurlashgan ko'l;
- tog'larni anglatuvchi ko'ldagi orollar (shu jumladan muqaddas Sumeru tog'i - Buddist olamining markazi yoki Xoray tog'i - o'lmaslar maskani).

Bog'da yaratilgan manzara o'ziga xos tabiiy manzaraning nusxasi bo'lishi kerak edi.

XII asr oxiri XIII asr boshlari ijtimoiy silkinishlar va keskin o'zgarishlar davri bo'ldi. Samuraylar sinfining hokimiyat tepasiga kelishi jamiyat hayotining barcha sohalarida o'zgarishlarga olib keldi. Bu o'zgarishlar bog'-park san'atini ham chetlab o'tmadi.

Bu vaqtga kelib, buddizmning tarmoqlaridan biri Dzen yapon milliy e'tiqodi, madaniyati va falsafasiga mustahkam kirib borgan. Dzenning o'ziga xos xususiyati uning mavhum tushunchalarga emas, balki birinchi navbatda shaxsga qaratilganligi edi (4.10-rasm).

4.10-rasm. Kiotodagi Katsura Rikyu Imperatorlik koshona (Villa) bog'i.
<https://landscape.totalarch.com/daitokuji>

Ruhni mustahkamlash, koinot qonunlarini tushunish, o'z-o'zini takomillashtirish orqali haqiqatni tushunish - bu Dzen postulatlarini (isbtsiz ham qabul qilinadigan dastlabki qoida, faraz) zamon bilan hamohang edi. Ular juda murakkab tarixiy davr tufayli aholi orasida tezda chuqur munosabat topdilar.

Hamma mashaqqatli zamonlardan kelib chiqqan ko'plab savollarga javob topishga intildi. Dzen-buddizm esa o'zining dunyoqarashi sintoizmga (Sinto (yaponcha 神道, "xudolar yo'li") - qadimgi yaponlarning animistik e'tiqodlariga asoslangan an'anaviy politeistik Yaponiya dini) yaqinligi va o'zining aniq bir shaxsga qaratilganligi bilan millat hayotiga kirib, nafaqat din, balki turmush tarziga ham aylandi. Dzen o'zining moslashuvchanligi va amaliyligi tufayli hokimiyatga kelgan samuraylarning mafkurasiga juda mos keladi.

Yapon madaniyati ajoyib xususiyatga ega: yangining paydo bo'lishi bilan u eskini yo'q qilmaydi, balki uni o'z dunyoqarashiga mos ravishda o'rganib, o'zgartirib, bu yangilikni mavjud yutuqlar bilan uyg'unlashtiradi. Ushbu yondashuv natijasida san'atda yaponcha kolorit (uyg'unlik, xilma-xillik) bilan yangi harakatlar va yo'nalishlar paydo bo'ladi.

Shunday qilib, *Yaponiyaga tashqaridan kelgan klassik buddizm* bu yerda Dzen-buddizmning diniy-falsafiy ta'limoti tarzida yangicha jarangladi. Uning yapon zaminida rivojlanishi bog'larning o'ziga xos turi - ibodatxona va monastir bog'larining paydo bo'lishiga olib keldi.

Ibodatxona va monastir yapon bog'lari

Xudolar qayerda yashaydi?

Buddalar qayerda yashaydi?

Ularni faqat har qanday odamning qalbining tubidan qidiring.

Minamoto Sanetomo.

Dzen madaniyatidan kelib chiqqan ibodatxona va monastir bog'lari barcha oldingi bog'lardan farq qilar edi. Ularning o'simliklari umuman bo'lmisligi yoki ularning minimal miqdori bo'lishi mumkin edi. Ammo toshlar, qum va shag'al toshlar bog'ning asosiy belgilariga aylandi.

a

b

4.11-rasm. Yaponiya Ibodatxona va monastir bog'lari: a-Kennen-dzi.

Hovuz, lotuslar. b-Nandzen-dzi. Xuttogacha bo'lgan alleya.

<https://forum.arimoya.info/threads/Сады-дзэнских-монастырей.5812/>

Toshlar bog'i Yaponiyada ramziy yoki falsafiy bog' deb ham ataladi. Bu sharqlik bo'lmagan odam uchun eng sirli hodisalardan biridir. Dunyoning boshqa hech bir madaniyatida bunday bog' yo'q.

Ramziy bog' yaratishda asosiy tamoyil tabiatga taqlid qilish va undan ibrat olish, kichik narsalardan katta narsalarni yaratishdir.

Ibodatxonalarda yoki monastirlarda yaratilgan yapon bog'lari tafakkur uchun mo'ljallangan edi. Bog' hududi sun'iy ravishda loy bilan qoplangan panjara bilan o'ralgan va oqlangan. Panjara bambukdan, yog'ochdan yoki to'siq shaklida bo'lishi mumkin.

Devor bilan o'ralgan bog'da, xuddi mikrodunyoda bo'lgani kabi, qum, toshlar, dengiz toshlari va moxlar koinot ramzi bo'lgan puxta o'ylangan kompozitsiyaga muvofiq joylashtirilgan.

Toshlar bog'i san'ati o'sha paytdagi Yaponiyaning yashash sharoitidan kelib chiqqan holda, Dzen-buddizm g'oyalarini yolg'iz o'z-o'zini singdirish, tafakkur va meditatsiya orqali tushunish istagi sifatida paydo bo'lgan. Tosh bog'i ramziylik, minimalizm va tabiyylikni birlashtiradi.

Reandzi ibodatxonasi bog'i (xotirjam ajdaho ibodatxonasi) yapon toshlar bog'i san'atining cho'qqisi hisoblanadi.

Mavhum (abstrakt) yapon bog'i

Gullar qurigan,
ammo urug'lar birovning ko'z yoshlari kabi uchib ketmoqda.
Matsuo Base.

Abstrakt bog'larning tabiatda o'xshashi yo'qligiga ishoniladi. Bu yerda mavhum (abstrakt) bog'ning tasvirini aqlan yakunlash, uning hammuallifi bo'lish huquqiga ega bo'lgan tomoshabin alohida rol o'ynaydi.

Bunday bog'ning muallifi zamonaviy haykaltarosh Kazumasa Ohiradir. U o'z bog'ini mayda shag'aldan, toshlardan va minimal o'simliklardan yaratdi va o'zining yaratilishini juda oddiy – "abstrakt bog'" deb atadi.

Quruq landshaft bog'i yapon bog'i san'ati ustalari tomonidan suvning ramzi sifatida yaratilgan.

"Quruq manzara" har doim suvning ramziy tasviridir. Quruq landshaft bog'lari Dzen-Buddizm ta'sirining yorqin namunasidir. Ular keng omma uchun mo'ljallanmagan. Bunday bog'lar nafaqat o'zining asliyatini va o'ziga xosligi, balki turli o'lchamdagi maydonlarda yaratilishi bilan ham qiziq.

Quruq manzara (peyzaj) bog'larining ikki turi mavjud:

1. "Suv bilan." Bunday bog'da qum yoki mayda shag'al suvni anglatadi. Bu yerda maxsus tirmalar yordamida parallel jo'yaklar tayyorlanadi. Toshlar atrofida aylanalarda joylashgan egatlar tosh suvga tushganidan keyin to'lqinlarning tarqalishining ramzi, ularning yo'lida turgan toshdan to'lqinlarning orqaga qaytishining ramzi. Katta bo'ylama chiziqlari

bo'lgan jo'yaklar okeanning kengligida to'liqlarning sokin oqimining ramzidir.

2. "Avval suv bo'lgan, ammo ketgan". Ushbu turdagi "Quruq manzara" bizning bog'larimizda foydalanish uchun qiziqarli, chunki u elementlarning katta to'plamini o'z ichiga oladi. Bu sharsharalar, notinch daryolar yoki kichik oqimlar bo'lishi mumkin, ular dastlab qum, toshlar, shag'allardan foydalangan holda ishlab chiqilgan va tegishli o'simliklar assortimenti bilan birga rejalashtiriladi.

"Quruq manzara" suvning ramzi bo'lib, u bog'dagi tirik suvni muvaffaqiyatli almashtira oladi. Va shuning uchun yapon uslubidagi bog' nafaqat o'ziga xosligini yo'qotmaydi, balki ko'proq yaponcha bo'ladi.

Yapon choy marosimi bog'i

Dzen madaniyati yapon bog'ining yana bir ajoyib turini - choy marosimi bog'ini yaratdi. Bu shaklda emas, balki funksiyada yangi edi. Bu bog'da yagona yangi narsa qo'l yuvish uchun maxsus "Tsukubai" idishining mavjudligi edi.

Choyxonaga kirishga olib boradigan bog' bu marosimning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u ishtirokchilarga yaqinlashib kelayotgan aksiyaga to'g'ri moslashishga yordam beradi.

Bog'ning estetikasi choy marosimining ideallariga mos keladi: oddiylilik, kamtarlik, ehtiyotkor jozibas, marosimdagi barcha ishtirokchilarning ruhiy birligi.

Asta-sekin choy marosimi yapon madaniyatining ajralmas qismiga aylanadi: birinchi navbatda buddist monastirlarida marosim harakatlarining bir qismi sifatida, keyin esa hovli muhitida murakkab o'yin-kulgi sifatida; keyinchalik jamiyatning boshqa sohalarida, bir piyola choy ustida uchrashuvlar shaklida.

Choy marosimi bog'i kichik hajmga ega.

Uning zarur qismlari:

- choyxonaga olib boradigan yo'l;
- mehmonlar choyxonaga kirish uchun taklifnoma kutadigan kutish o'rindig'i;
- qo'l yuvish uchun idish-"Tsukubai";
- tosh fonar.

Yo'l notekis toshlar bilan qoplangan, bu har qanday mehmonni, unvonidan qat'iy nazar, oyoqlariga qarashga majbur qilgan. Mehmonlar to'xtab, bog'ga zavqlanib boqishlari mumkin bo'lgan yo'lning maxsus tekislangan qismlari ham bor edi.

Choyxonaga kirish eshigi kichkina edi, kimning qo'lida qilich bo'lsa, ostonada tashlab ketaverardi. Bu choyxonaga kiradigan barcha mehmonlarning tengligini ramziy ifodasi bo'lgan.

Yapon choy bog'lari uslubi nihoyat XVI asrda, choy marosimi yapon Dzen-buddist madaniyatining ajralmas qismiga aylanganda shakllandi (4.12-a-b-rasm).

4.12-a-b-rasm. Yapon choy bog'i va uning ramziy elementlari: tsukubai, Sisi-odosi (Sodzu) va fonus.

<https://www.houzz.ru/hznb/foto/津市の茶室-phvw-vp~47027032>

<https://landtech.com.ua/posts/view/yaponskij-sad-chajnoj-tseremonii>

Turar-joy binosi yaqinidagi yapon bog'lari – Tsuboniva

Yaponiyada yer tanqisligi muammosi doimo mavjud bo'lib kelgan va XIX asrdan boshlab u yanada keskinlashdi. Bu turar-joy binolari yaqinida kichik bog'lar paydo bo'lishiga olib keldi.

Uyni qurish jarayonida hovlining ichki qismida binolarni ventilyatsiya qilish uchun kichik ochiq joylar qoldirilgan. Va u yerda "Tsuboniva" – juda kichik bog'lar qurilgan. Ular choy bog'laridan qo'l yuvish uchun idishlarni, ularning yonida turgan chiroqlarni, uyga olib boradigan yo'llarni va uyga kiraverishdagi katta tosh zinapoyani o'zlashtira oldilar. Turar-joy binosi yaqinidagi bog'ning tarkibi fonar, suv idishi - tsukubai, ignabargli yoki yaproq bargli o'simliklarning minimal to'plami va hovli hamda uyning me'moriy chiziqlari o'rtasidagi munosabatlarga asoslangan. Bu yerdagi o'simliklar faqat bitta azaliya butasi, bambuk yoki boshqa kichik daraxt bo'lishi mumkin.

Yapon miniatyura bog'i

*Bizning hayotimiz shudring tomchisi kabitdir,
Bir tomchi shudring bo'lsa ham, har xolda biznikidir.
Kobayasi Issa.*

Miniatyura bog'i - bu juda kichik maydonda koinotning cheksizligini ko'rsatishning o'ziga xos usuli. Bunday bog'larni yaratish san'atida yaponlar dunyoda tengi yo'q.

Joyning keskin tanqisligi yaponlarni uylarning tomlarida bog'lar yaratish imkoniyatiga e'tibor berishga majbur qildi.

Miniatyura bog'larining paydo bo'lishi yapon bog'i san'atida simbolizmning yanada rivojlanishiga olib keldi. Ular bog'lar sifatida yaratilgan, bu yerda tomoshabin bog'ning to'liq hamkori edi. Yapon bog'larini qurishning asosiy tamoyillaridan biri miniatyura bog'ida qanchalik ajoyib tarzda ochib berilgan: kichik narsalarda katta yutuqlarga erishish [5].

Nazorat savollari

1. Yapon bog'-park san'atining rivojlanishining shart-sharoitlari.
2. Yapon bog'ining afzalliklari.
3. Yapon bog'larining turlari va ularning xususiyatlari.
4. Yaponiyaning quruq manzara bog'lari.
5. Choy bog'lari - kompozitsiyasining afzalliklari.
6. Yaponiyadagi bog'-parklarning xarakterli tamoyillari.
7. Yaponiyada bog'-park san'atini yaratishdagi uchta asosiy toifa.
8. Yapon bog'-park san'atining o'ziga xos xususiyatlari.
9. Kontrastlar nazariyasining mohiyati.
10. Tsukiyama va Xirakiva. Nima bu?
11. Kiotodagi Reandzi monastiridagi tosh bog'. Bog'ning o'ziga xos xususiyati nimada?
12. Suv Yaponiya bog'ining o'ziga xos xususiyati sifatida.
13. Yapon bog' san'atiga nima alohida ta'sir ko'rsatgan?
14. Ikebana nima? Ikebana asosi nima?
15. Yapon bog'lari qurilishining g'oyaviy asosi nima edi?
16. Yaponiyada landshaftni o'rganish tashabbuskori kim?
17. Yaponiyadagi parklar yaratuvchilari nimaga intilishgan?

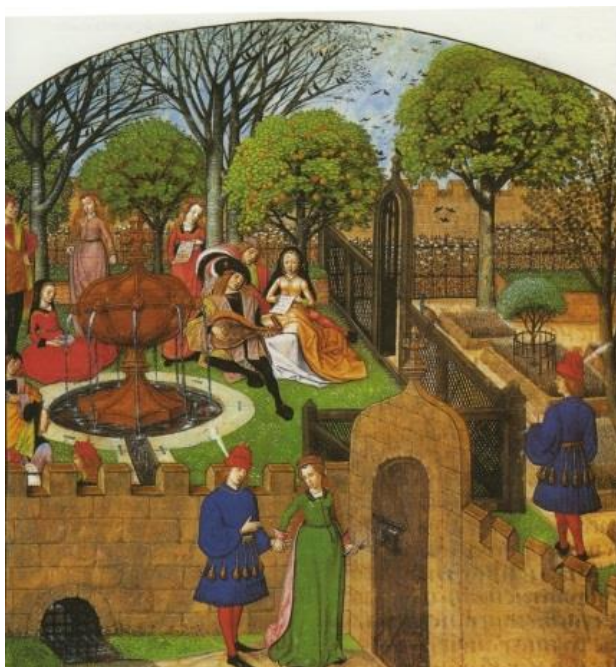
V BOB. O'RTA ASRLAR BOG' VA PARK SAN'ATI. KECHKI O'RTA ASRLAR

Dars rejasi:

- 5.1. Yevropada o'rta asrlarning bog' va park san'ati.**
- 5.2. Granada bog'lari. Algambra va Xeneralif.**

5.1. Yevropada o'rta asrlarning bog' va park san'ati.

IV asr oxirida ilm-fan, san'at, me'morchilik bilan antik davrning yorqin davri o'z hayotini tugatdi va yangi davr - feodalizmga yo'l ochdi. Rimning qulashi (IV-asr oxiri) va Italiyadagi Uyg'onish davri (XIV asr) oralig'idagi ming yillikni o'z ichiga olgan davr o'rta asrlar yoki Renessans davri deb ataladi. Bu Yevropa davlatlarining tashkil topishi, doimiy o'zaro urushlar va qo'zg'olonlar, nasroniylikning o'rnatilishi davri edi (5.1-rasm).

5.1-rasm. Modello di giardino medievale O'rta asrlar san'ati, XV asrga oid illyustratsiya (rasm-kitob, jurnal va shu kabilarda).

<https://dzen.ru/a/ZcdFnetsU0zEmXLI>

Arxitektura tarixida o'rta asrlar uch davrga bo'linadi:

- ilk o'rta asrlar sana'ti davri (IV-IX asrlar) (5.2-rasm);
- Roman san'ati davri (X-XII asrlar);
- Gotika san'ati davri (XII-XVI asr oxiri).

5.2-rasm. O'rta asrlar Yevropa shaharlaridagi huquqiy farqlar: manba(suv boshi) va mintaqaviy xususiyatlar.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2f/Nuremberg_chronicles_-_MONACUM.png

Arxitektura uslublarining o'zgarishi park qurilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi, chunki bu davrda barcha san'at turlarining eng zaifi va mavjudligi uchun tinch muhitni talab qiladigan boshqalarga qaraganda bog'dorchilik san'ati rivojlanishini to'xtatadi. U monastir(ibodatxona)lar va qasrlarda kichik bog'lar shaklida, ya'ni vayronagarchilikdan nisbatan himoyalangan hududlarda mavjud bo'lgan.

Deyarli ming yil davom etgan o'rta asrlar davri namunali bog'larni tark etmadi, bog' me'morchiligining o'ziga xos gotika uslubini yaratmadi. G'amgin, qattiq din G'arbiy Yevropa xalqlari hayotida o'z izini qoldirdi va go'zal gullar bilan bezatilgan bog'larda ifodalangan go'zallikni idrok etish quvonchini so'ndirdi.

Bog'lar dastlab faqat ibodatxonalarda paydo bo'la boshladi.

Xristianlik g'oyalari ko'ra, barcha bog'larning asosiy mazmuni va namunasi jannat bog'i, Xudo tomonidan ekilgan, gunohsiz, muqaddas, insonga kerak bo'lgan hamma narsaga boy, har xil daraxtlar, o'simliklar va hayvonlar bilan tinch-totuv yashaydigan bog'dir.

Bu asl jannat bog'i devor bilan o'ralgan bo'lib, Xudo Odam Ato va Momo Havoni jannatdan quvib yerga sazoyi qilgandan barpo etilgan. Shuning uchun, Adam bog'ining asosiy xususiyati uning o'rab olinishi; bog' ko'pincha hortus conclusus (yopiq bog') deb ataladi.

Jannatning barcha zamonlar g'oyalaridagi navbatdagi o'ziga xos xususiyati unda nafaqat ko'zni, balki eshitish, hidlash, ta'm, teginish kabi-barcha insoniy his-tuyg'ularga quvonch keltirishi mumkin bo'lgan hamma narsaning mavjudligi edi.

Gullar jannatni ranglar va xushbo'y hid bilan to'ldiradi. Mevalar nafaqat gullarga teng bezak bo'lib xizmat qiladi, balki ta'mni ham quvontiradi. Qushlar bog'ni qo'shiqlar bilan to'ldiradi va uni rang-barang ko'rinish bilan bezatadi va hokazo.

Ibodatxona bog'i - uning tartibi va undagi o'simliklar - allegorik ramziylik bilan ta'minlangan. Adan (Adam) bog'ini yer yuzida qayta tiklash g'oyasi ibodatxonalar paydo bo'lganidan beri, yerdagi behudalikdan boshpana bo'lganidan beri tug'ilgan.

Gunoh va qorong'u kuchlarning aralashuvidan devorlar bilan ajratilgan bog' Adan bog'ining ramziga aylandi. Keyinchalik, katolik Yevropada Xudoning onasi sig'inishining tarqalishi bilan bog', uning pokligi va bokiraligi ramzi bo'lgan Bokira Maryamning allegoriyasiga aylandi.

Qoida tariqasida, monastir binolarining to'rtburchaklar shaklida o'ralgan monastir hovlilari cherkovning janubiy tomoniga tutashgan. Monastir hovlisi, odatda kvadrat, tor yo'llar bilan to'rtta kvadrat qismga bo'lingan (bu ramziy ma'noga ega edi - yo'llar bilan hosil qilingan xoch Masihning azobini eslatishi kerak edi). Markazda, yo'llar kesishmasida quduq, favvora, suv o'simliklari va bog'ni sug'orish, yuvish yoki ichimlik suvi uchun mo'ljallangan kichik suv ombori qurilgan.

Favvora iymon pokligi, bitmas-tuganmas inoyat timsoli yoki "hayot daraxti" - jannat daraxti - kichik apelsin yoki olma daraxti edi, shuningdek, xoch o'rnatildi yoki atirgul butasi ekildi. Monastir bog'laridagi har bir tafsilot rohiblarga ilohiy iqtisodiyot asoslarini va nasroniylik fazilatlarini eslatish uchun ramziy ma'noga ega edi.

Ko'pincha monastir bog'ida ro'za kunlari uchun baliq yetishtiriladigan kichik hovuz tashkil etilgan. Monastir hovlisidagi bu kichik bog'da odatda mayda daraxtlar - mevali yoki manzarali - va gullar bor edi. Monastir hovlisi ichidagi kichik bog' jannat ramzi edi. U ko'pincha monastir qabristonini o'z ichiga olgan.

Maqsadiga ko'ra, bog'lar barcha turdagi o'tlar va dorivor o'simliklarga ega aptek bog'lariga, monastir ehtiyojlari uchun sabzavot ekinlari bo'lgan oshxona bog'lari va parklariga bo'lingan. O'sha paytdagi monastirlar, ehtimol, rohiblar va ziyoratchilarga tibbiy yordam ko'rsatadigan yagona joy edi.

Dorivor o'simliklarni yetishtirish o'rta asr bog'bonlarining muhim tashvishiga aylandi. Aptekar bog'i odatda hovlilarda, shifokor uyi, monastir kasalxonasi yoki sadaqaxona yonida joylashgan edi. U yerda dorivor va

manzarali o't o'simliklari, shuningdek, bo'yoq vazifasini o'taydigan o'simliklar yetishtirilgan.

Gullaydigan va xushbo'y o'simliklar aptekarlarning gulzorlariga go'zallik bag'ishladi - O'rta asrlarda turli xil chiroyli gullaydigan o'simliklar unchalik ko'p bo'lmagan. G'amgin qasrlarda va tor shaharlarda ularga joy yetarli emas edi. Devorlari va tomlari baland bo'lgani uchun quyosh nuri kam yoritilgan kichik yerlarda faqat bir nechta sevimli o'simliklar o'stirildi: atirgullar, liliyalar, chinnigullar, moychechak, gulsapsarlar.

O'rta asrlarda bog'lar kam bo'lganligi sababli, yetishtirilgan o'simliklar juda qadrlangan va qattiq himoyalangan. O'rta asrlarda bog'lar va gullarga qanchalik e'tibor berilganligining dalili - Karl o'z bog'larida ekiladigan gullar haqida buyruq bergan 812-sonli yorliq bunga asosdir. Yorliqda gullar va manzarali o'simliklarning oltmishga yaqin nomlari ro'yxati mavjud edi.

Ushbu ro'yxat ko'chirildi va keyin butun Yevropadagi monastirlarga tarqatildi. Bog'lar hatto tilanchilarning buyrug'i bilan ham o'stirildi. Masalan, fransisklar 1237 yilgacha, o'zlarining nizomlariga ko'ra, monastirda faqat bog' sifatida ishlatilishi mumkin bo'lgan joy bundan mustasno, yerga egalik qilish huquqiga ega emas edilar. Boshqa monastir ordenlari bog'dorchilik va savzavodchilik bilan shug'ullangan va bu bilan mashhur edi.

O'simliklarni buzgan yoki yo'q qilganlarga qarshi ham ma'lum qonunlar ishlab chiqilgan. O'sha davr qonuniga ko'ra, payvandlangan daraxtni buzgan odamning oyoq barmoqlarini kuydirish bilan tahdid qilishgan. Ba'zida birovning bog'ini buzib qo'ygan aybdorning o'ng qo'lini kesib, abadiy surgunga mahkum qilishgan.

Bog'larning monastir turining asosiy xususiyati ularning yolg'izligi, tafakkuri, sukunati, foydaliligi edi. Ba'zi monastir bog'lari panjarali pavilyonlar, bir qismni boshqasidan ajratish uchun past devorlar bilan bezatilgan.

Monastir bog'lari orasida Shveysariyadagi Sent-Gallen (yoki Sankt-Gallen) bog'i ayniqsa mashhur edi. Hozir Shveysariyaning Sankt-Gallen shahrida joylashgan Sankt-Gall monastiri o'rta asrlarda Yevropadagi eng yirik Benedikt monastirlaridan biri bo'lgan. U 613 yilda muqaddas Gall tomonidan asos solingan. Bu yerda o'rta asr qo'lyozmalarining monastir kutubxonasi saqlanib qolgan bo'lib, unda 160 ming buyum mavjud bo'lib, Yevropadagi eng to'liq kutubxonalardan biri hisoblanadi.

Eng qiziq eksponatlardan biri bu IX asr boshlarida tuzilgan va o'rta asr monastirining ideallashtirilgan rasmini aks ettiruvchi "Avliyo Gall rejasi" (bu ilk o'rta asrlardan saqlanib qolgan yagona me'moriy rejadir). 1983 yilda Muqaddas-Gall monastiri "katta Karoling monastirining mukammal namunasi" sifatida Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan.

Labirint bog'i - bu monastir bog'larida shakllangan va keyingi park qurilishida mustahkam o'rin egallagan texnika. Dastlab, labirint naqsh bo'lib, uning naqshlari aylana yoki olti burchakka to'g'ri keladi va markazga murakkab yo'llar bilan olib borardi. O'rta asrlarda cherkov labirintlar g'oyasidan foydalangan. Tavba qiluvchi topinuvchilar uchun ibodatxonaning poliga mozaikli spiral o'ralgan yo'llar yotqizilgan, ular bo'ylab imonlilar gunohlarini yuvish uchun ibodatxonaning kirish joyidan qurbongohgacha tizzalari bilan sudralib yurishlari kerak edi.

Shunday qilib, cherkovda zerikarli marosimni bajarishdan so'ng, ular bog'larda quvnoq sayr qilishgan, u yerda ular labirintni siljitishdi, u yerda yo'llar doimoyashil o'simliklardan kesilgan to'siqlarning baland devorlari bilan ajratilgan. Bunday labirintdan, qoida tariqasida, faqat bitta yoki ikkita chiqish bor edi, ularni topish unchalik oson emas edi. Kichkina maydonni egallagan bu labirint cheksiz uzunlikdagi yo'llar kabi taassurot qoldirgan va uzoq yurish imkonini bergan. Ehtimol, bunday labirintlarda yashirin yer osti o'tish joyining tuynuqlari yashiringan. Keyinchalik, labirint bog'lari Yevropadagi oddiy va hatto manzara uslubidagi bog'larda keng tarqalgan (5.3-a-b-rasm).

5.3-rasm. a-b-Qadimgi Rim tosh o'yma relyefi va o'rta asrlar labirint bog'lari.

<https://ch.pinterest.com/pin/435230751484356008/>

<https://iqvel.com/ru/a/Франция/Вилландри>

Rossiyada bunday labirint Yozgi bog'da (saqlanmagan), Pavlovskiy bog'ining muntazam qismida (qayta tiklangan) va Sokolniki bog'ida bo'lgan, u yerda uning yo'llari archa massiviga (yo'qolgan) yozilgan bir-biriga bog'langan ellipslarga o'xshardi.

Kluatr (lotincha Claustrum - yopiq joy) yopiq to'rtburchaklar hovlini yoki monastirning ichki bog'ini o'rab turgan yopiq aylanma galereyadir. Odatda kluatr binoning devori bo'ylab joylashgan, uning devorlaridan biri xilvatli, ikkinchisi esa arkada yoki ustunlidir. Ko'pincha kluatr deb galereya bilan o'ralgan ochiq hovliga aytiladi.

O'rta asrlarda kluatr hovlisida, albatta, markazda quduq bo'lgan, undan yo'llar chiqib, hovli muhitini kvadrantlarga ajratgan. Kluatr odatda eng katta butxonaning uzun janubiy fasadiga birlashtirilgan. Kluatrning birinchi tasvirlaridan birini Shveysariyadagi Sant-Gallen monastiri rejasida ko'rish mumkin. Kluatr monastir hayotining markazi, uning asosiy aloqa markazi, meditatsiya va ilmiy ish joyi edi. Kluatr Pasxa yoki Rojdestvo bayramlarida tantanali marosimlar o'tkaziladigan joy sifatida muhim rol o'ynadi (5.4-rasm).

5.4-rasm. Kluatr- monastirning o'zi va galereya bilan o'ralgan ochiq hovli.
<https://uk.wikipedia.org/wiki/Kluatr>

Qal'a bog'lari yoki feodal turdagi bog'lar. Baland qoya ustidagi minora va jangovar qal'a. Suv bilan to'ldirilgan chuqur ariq. Atrofdan daraxt emas. Soqchilarga atrofdan uzoqdan o'rganishga hech narsa to'siq qilmaydi, yaqinlashib kelayotgan dushman hech qayerga yashirina olmaydi. Bunday qal'ada ritsarlar doimiy harbiy xavotirda yashaydilar. Toshda bog'ga

joy yo'qdek tuyulardi, ammo shunday bo'ldi. Qal'alardagi bog'lar o'ziga xos xususiyatga ega edi.

Feodal bog'lari, monastir bog'laridan farqli o'laroq, kichikroq bo'lib, qasrlar va qal'alar ichida joylashgan. Bu yerda gullar o'stirilgan, buloq qurilgan - quduq, ba'zan esa miniatyuradagi hovuz yoki favvora va deyarli har doim maysazor bilan qoplangan to'siq ko'rinishidagi o'rindiqlar: parklarda keng tarqalgan texnika. U yerda yopiq uzum xiyobonlari, atirgulzorlar tashkil etilgan, olma daraxtlari yetishtirilib, shuningdek, gulzorlarga maxsus naqshlar bo'yicha gullar ekilgan. Bu bog'lardan Nyurnbergdagi Frederik II ning Kreml bog'i (1215-1258) va Karl V qirollik bog'i (1519-1556 y.y.) gilos, dafna daraxtlari va liliyalar va atirgullarning gulzorlari bilan mashhur bo'ldi.

Qal'a bog'lari odatda bekasining maxsus nazorati ostida bo'lib, qal'a aholisining shovqinli va zich olomon orasida kichik osoyishtalik vohasi bo'lib xizmat qilgan. Bu yerda dorivor o'tlar ham, zaharli o'tlar ham o'stirilgan, zargarlik buyumlari uchun o'tlar ramziy ma'noga ega edi. Xushbo'y o'tlarga alohida e'tibor berilgan. Ularning xushbo'y tabiati insonning barcha his-tuyg'ularini quvontiradigan jannat g'oyasiga to'g'ri kelgan, ammo ularni yetishtirishning yana bir sababi shundaki, qal'alar va shaharlar yomon sanitariya sharoitlari tufayli yomon hidlarga to'la edi.

O'rta asr bog'larida manzarali gullar va butalar ekilgan, ular orasida Yaqin Sharqdan salibchilar olib kelgan atirgullar ham bor. Rim imperiyasi qulaganidan keyingi birinchi asrlarda Yevropada butparast, nopok, gunohkor hashamat deb tasniflangan atirgullar yo'q qilindi va faqat bir asrdan keyin ular bog'larda paydo bo'ldi. Qimmatbaho shifobaxsh xususiyatlarga ega o'simliklar o'rta asrlarda parfyumeriya va kosmetikaning asosiga aylandi. Bunday bog'lar birinchi aromatik dorivorlarni ixtiro qilgan bilimdon ayollar bog'lari deb ataldi.

O'rta asrlarda Yevropa mamlakatlarida odamlar zo'rg'a yuvinishgan va hidni yo'qotish uchun o'nlab ingredientlarning hidli aralashmalari bilan burkandilar, shu sabab birinchi xushbo'y atirlar paydo bo'ldi. Ba'zan qal'a bog'larida daraxtlar o'stirilgan: jo'ka, eman. Qal'aning mudofaa istehkomlari yonida - turnirlar va dunyoviy o'yin-kulgilar uchun gulzorlar o'rnatildi. Atirgul bog'i va gullar o'tloqi XV-XVI asrlardagi o'rta asrlar rasmining naqshlari bo'lib, Madonna va bola ko'pincha bog' fonida tasvirlangan.

Aynan o'sha paytda gulzorlar, panjaralar, pergolalar kabi dekorativ elementlar paydo bo'ldi va tuvakli o'simliklar uchun urf paydo bo'ldi. Salib yurishlaridan keyin Yevropaga kelgan tuvaklarda aromatik o'simliklar, gullar va ekzotik uy o'simliklari o'stirilgan.

Yirik feodallar qasrlarida nafaqat utilitar xususiyatli bog'larni, balki dam olish uchun ham kengroq bog'lar yaratilgan. Imperator Buyuk Karl (768-814) bog'lari juda mashhur bo'lib, ular utilitar va kulgili bog'larga

bo'lingan. Qiziqarli bog'lar maysazorlar, gullar, pastqam daraxtlar, qushlar va hayvonlar bilan bezatilgan.

O'rta asrlarning oxirlarida sevgi bog'lari paydo bo'ldi: sevimli oromgohi, shuningdek, shovqinli kundalik hayotdan dam olish uchun mo'ljallangan bog'lar. Bu yerda ular musiqa chalish, suhbatlashish, kitob o'qish, raqsga tushish, turli o'yinlar o'ynashgan, ular orasida shaxmat va shamol tegirmoni alohida ajralib turgan.

Bunday bog'larning o'rtasida kichik suzish havzalari bor edi. Modenadagi Extena kutubxonasidagi italyancha qo'lyozmadagi "Rohat bog'i" miniatyurasida shunday muhabbat bog'ining yaxshi tasviri saqlanib qolgan. Yoshlar "Yoshlik favvorasi"da cho'miladi, sharob ichadi, musiqadan zavqlanadi. Erkaklar va ayollarning kichik hovuzlarida birgalikda cho'milishi ko'pincha o'rta asr miniatyuralarida tasvirlangan: aftidan, bu yolg'izlik orzu qilingan o'rta asr qal'alari va shaharlarining kommunal hayoti sharoitida ajablanarli emas edi, lekin har doim ham mavjud emas. Raqslar va o'yinlar uchun bog'larda va kichik o'tli joylarda tashkil etilgan.

O'rta asrlarning oxiri bog'lari turli pavilyonlar bilan jihozlangan. Bog' devorlari tashqarisidagi tepaliklardan shahar va qishloq atrofidagi hayotni ko'rish mumkin bo'lgan.

Bu davrda ilgari faqat monastirlarning ichki hovlilari uchun keng tarqalgan labirintlar tarqaldi. Bog' labirintlarining yo'llari devorlar yoki butazorlar bilan o'ralgan. Bog'dorchilikning tez-tez uchraydigan tasvirlariga qaraganda, bog'lar ehtiyotkorlik bilan o'stirilgan, jo'yaklar va klumbalar tosh himoya devorlari bilan o'ralgan, bog'lar yog'och to'siqlar bilan o'ralgan, ularda geraldik (gerblarni, shuningdek, ulardan foydalanish an'analarini va amaliyotini o'rganadigan maxsus tarixiy fan) belgilar tasvirlari ba'zan bo'yoqqa bo'yalgan yoki hashamatli darvozalar, devorlar bilan chegaralangan.

O'rta asrlardagi bog'dorchilik peyzajining xususiyatlari:

- Yopiq bog'larning soddaligi va geometrik tartibi.
- Labirintning paydo bo'lishi.
- San'at sintezining feodal turi, ya'ni har bir san'at turiga xos xususiyatlarni bostirish, ularni umumiy g'oyaga bo'ysundirish.
- Bog'larning ramzi.
- XV-asrning birinchi yarmida botanika bog'larining paydo bo'lishi va ularning ochilishini keng jamoatchilik ko'rishiga tayyorlash.

5.2. Granada bog'lari. Algambra va Generalife.

Sug'orish inshootlarini tashkil etishda Misr va Rim tajribasini o'zlashtirgan arablar tog' cho'qqilaridagi qorlar erishidan maqsadli foydalanishga muvaffaq bo'ldilar va suvsiz Ispaniyani gullab-yashnayotgan

mamlakatga aylantirdilar. Bu yerda bog'ning yangi turi – "Ispan-mavritan bog'i" shakllangan. Bu uying devorlari yoki panjara bilan o'ralgan atrium-peristil tipidagi (veranda) kichik hovli (200-1200 m²) bo'lib, u ochiq maydondagi old va turar-joy binolarining davomini ifodalaydi.

Saroyning murakkab tuzilishiga kiritilgan bunday miniatyura verandalar majmuasi XIII-asrda yaratilgan xalifalar qarorgohlarida - Algambra (650x200 m) va Generalife (maydoni 80x100 m) Grenada bog'lari bilan ifodalanadi.

Algambra (ispancha Alhambra, arabchadan - qizil qasr) - Ispaniya janubidagi Granada shahrining sharqiy qismidagi tepalikli ayvonda joylashgan arxitektura-park ansambli. U o'zining asosiy rivojlanishini musulmon Nasridlar sulolasi davrida (1230–1492) oldi, bu davrda Granada Pireney yarim orolidagi Granada amirligining poytaxti, Algambra esa ularning qarorgohiga aylandi (qolgan saroylar asosan XIV-asrga tegishli).

Minoralar bilan qal'a devorlari bilan o'ralgan ulkan majmua tarkibiga masjidlar, turar-joy binolari, hammomlar, bog'lar, omborlar va qabriston ham kirgan. Hozirda u islom arxitekturasi muzeyi hisoblanadi.

Algambrada saroy binolari Mirt va Arslonlar hovlisi atrofida birlashtirilgan. Mirtli hovli (47x33 m) nafis arkadali binolar devorlari bilan o'ralgan bo'lib, naqshlar bilan jim-jimador bezatilgan. Markazda uzun o'q bo'ylab cho'zilgan va ko'zab shakil berilgan mirta (doimo yashil, xushbo'y buta o'simligi) qatorlari bilan o'ralgan hovuz (7x45 m) joylashgan. Asosiy ta'sir - minoraning arkadasining (ustunlar, to'rtburchak yoki kvadrat ustunlar bilan mustahkamlangan bir xil shakl va o'lchamdagi bir qator arkali (ravoqli) – ustunlar) hovuz suvida aks etishi. Sherlar hovlisi (28x19 m) ham devorlar va o'zaro perpendikulyar ikkita kanal bilan kesib o'tgan arkada bilan o'ralgan bo'lib, uning markazida 12 ta qora marmar sherlar bilan ta'minlangan ikkita alebastr vazadan iborat favvora joylashgan (5.5-rasm).

Alkasaba (arabcha al-kasba so'zidan olingan, qal'a degan ma'noni anglatadi)- Algambra qal'asi. Bu yerda birinchi istehkomlar qurilgan.

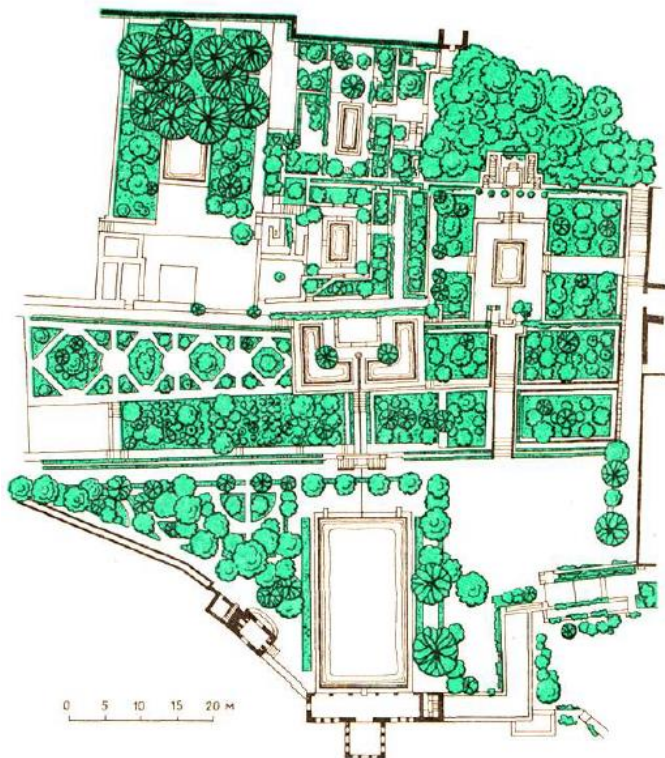
Suv havzalari maydoni (Plaza de los Aljibes) bir tomondan Alkasaba, ikkinchi tomondan Nasrid saroylari va Karl V saroyi o'rtasida joylashgan. U o'z nomini 1494 yilda graf de Tendilya tomonidan shu joyda qazilgan yer osti sardobalaridan olgan. Sayyohlar Alkasabaga u yerdan kiradilar.

Nasrid saroyi uchta monumental ansambldan iborat:

Meshuara - tomoshabinlar va sudlar uchun binolar, Komares saroyi - amirning rasmiy qarorgohi, Sherlar saroyi - shaxsiy turargohi.

Partal (Partal, arabcha so'zdan "peshayvon" degan ma'noni anglatadi) - Nasrid saroyining sharqida joylashgan hudud. Ba'zan uni Anjir daraxti hovlisi (Patio de la Higuera) deb atashadi. Uning muhim qismi ilgari Nasrid saroylaridan oldinroq – XIV asr boshlarida Muhammad III davrida qurilgan Partal saroyi (Palacio del Partal) yoki Portiko saroyi (Palacio del Pórtico) edi.

Bu saroyning juda oz qismlari saqlangan; uning binolarining eng kattasi - tashqi devorga qurilgan Dam minorasi (Torre de las Damas) yoki shahzoda minorasi (Torre del Principe). Uning beshta ravoqli kirish joyi bo'lgan ayvon boshqa saroylar singari to'rtburchaklar shaklidagi suv havzasiga olib boradi.

5.5-rasm. Algambraning asosiy kirish qismidagi bog'larning bosh rejasi.

https://landscape.totalarch.com/alhambra_generalife

Generalife ansambli (ispancha Generalife, arabcha Jannat al-Arif - me'mor bog'i) – XIII-XIV asrlarda Granadada hukmronlik qilgan Nasrid amirlarining yozgi qarorgohi.

Generalife bog'lari Serro del Sol tepaligida, Algambradan 100 m balandlikda joylashgan; Algambra qarorgohi va shaharning o'rta asrlar qismini tashkil etuvchi bir oz g'arbda joylashgan Albaysin turar-joy maydoni bilan birgalikda Generalife "O'rta asrlardagi qirollik arab qarorgohlarining bebaho namunasi" sifatida YUNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan.

Saroy va bog'lar Muhammad III (1302-1309) davrida qurilgan va Sulton Ismoil I (1313-1324) dan ko'p o'tmay qayta bezatilgan.

Kompleksga Patio de la Asekia (Patio de la Acequia – "oqim hovlisi"), gulzorlar, favvoralar, ustunlar va pavilyonlar bilan o'ralgan uzun hovuz, shuningdek, Xardín da la Sultani (Jardín de la Sultana – "Sulton bog'i"), ikkinchi nomi – "sarv hovlisi" kiradi. Xardin da la Sultana musulmon Ispaniyadagi eng yaxshi saqlanib qolgan bog' hisoblanadi (5.6-rasm).

Bu terrasalarda izolyatsiya qilingan bog'-verandalar majmuasi. Kanalli eng mashhur hovli. U cho'zilgan va arkada bilan o'ralgan, markazda 40 metrli tor kanal yotqizilgan, ikki qator favvoralar bilan bezatilgan. Ularning yupqa tizg'inlari ravoqli alleyani tashkil qiladi. Bog'da kichik daraxtlar va butalar erkin rejaviy ekilgan.

Umuman olganda, ispan-mavritan bog'ining an'analari quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi: rejalashtirishning soddaligi va yechimning individualligi. Pationing (turli tomondan devorlar, galereyalar, darvozalar, panjaralar va boshqalar bilan o'ralgan yashash maydonining ochiq hovli) geometrik rejasi tufayli tartib muntazamdir. Bog'da kompozitsion markaz mavjud, ko'pincha bu hovuz. Bog'ga kirish ko'pincha markazga emas, balki yon tomonga joylashtiriladi, shu bilan simmetriyani buzadi, bog'ning umumiy manzarasini boyitadi.

Bog'ning ichki yopiq maydoni va ochiq tashqi ko'rinishlar o'rtasidagi bog'liqlik arkadalar bilan bezatilgan tomosha nuqtalarini tashkil qilish orqali erishiladi. Ushbu o'zaro bog'lanish usuli keyinchalik bog'-park san'atida keng rivojlandi.

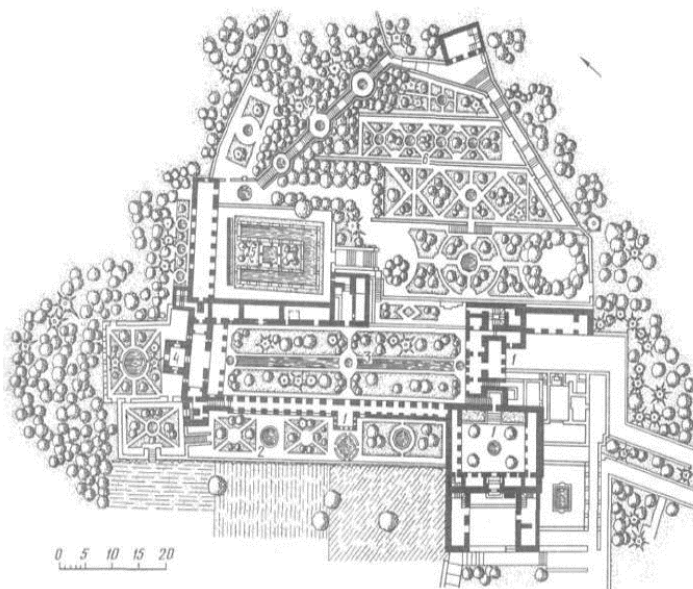
Suv bog'ning asosiy motividir. U har bir verandada kanallar, hovuzlar, yerdan otilib chiqadigan buloqlar shaklida mavjud. Suv yo zinapoyalar panjaralarida yasalgan kanallar bo'ylab oqadi, so'ngra bog'ning tekisligini tor chiziq bilan teshib o'tadi, keyin keng ko'zgudek tarqaladi (mirtli hovli), so'ngra favvoralarni hosil qiladi. Uning barcha xilma-xilligida har bir tomchining qiymatini ko'rsatish istagi bor.

O'simliklar har bir namunaning afzalliklarini ko'rsatadigan tarzda qo'llaniladi. Sarv, apelsin va mandarin daraxtlari, yasemin, bodom, oleander, atirgullar erkin rejali ekilgan. Arxitektura elementi sifatida o'simliklarni ko'zash kamdan-kam ishlatilgan.

Issiq iqlim maysazordan foydalanishga imkon bermadi, shuning uchun hududning ko'p qismi dekorativ tosh qoplama bilan bezatilgan.

Rang sxemasi devorlarning umumiy cheklangan rang sxemasi, daraxtlar va butalarning ko'kalamzorligi, gulli o'simliklar yoki rangli qoplamalar bilan yorqin kesishgan kombinatsiyasi bilan tavsiflanadi. Yillik qoplama - ispan-mavritan bog'ining muhim elementlaridan biri. Ba'zan bog'ning himoya devorlari va o'rindiqlari rangli mayolika bilan qoplangan. Asosiy ranglar - ko'k, sariq, yashil.

Shunday qilib, ispan-mavritan uslubi zamon, tabiat va milliy an'analariga mos keladigan texnikalar majmuasi bilan shakllandi (5.7-a-b-c-rasm).

5.6-rasm. Generalife bog'larining bosh rejasi: 1 - kirishlar; 2 - pastki terassa; 3 – kanalli hovli; 4 - suhbatgoh; 5 - Sulton bog'i; 6 - yuqori terassa; 7 – kaskad (pog'ona).

<https://studfile.net/preview/7741537/page:3/>

5.7-rasm. a-Generalife. Patio de la Aseka.

https://landscape.totalarch.com/alhambra_generalife

Mirtli hovli (Patio de los Arrayanes). Butun saroy kompozitsiyasining markazi, Algambraning deyarli eng mashhur joyi (yuqori rasmda ko'rsatilgan). Hovli o'rtasida 34x7,1 m o'lchamdagi marmar suv havzasi mavjud bo'lib, u yerda to'rtburchakning qisqa tomonlarida joylashgan ikkita favvoradan suv ta'minlanadi, buning uchun hovli hovuzli Patio (Patio del Estanque, Patio de la Alberca) deb ham ataladi.

5.7-rasm. b-c-Generalife. Sulton bog'i.

https://landscape.totalarch.com/alhambra_generalife

Uzun tomonlarida mirtli (doimo yashil xushbo'y buta) yashil to'siq bilan qoplangan, shundan keyin hovli o'z nomini oldi. Shimol va janub tomonda ochiq ayvonli yettita yarim doira ravoqli ochiq ayvonli o'ymakorlik va to'rtburchak kesimli kapitelli (ustun qoshi-ustunning shiptga tutashgan yuqori qismi) ustunlar (markaziy ark boshqalardan balandroq) joylashgan.

Ularning devorlarida, XVI asr oxirida xristianlar ostida yotqizilgan koshinlar tepasida amirni madh etuvchi arabcha yozuvlar, xususan, Muhammad Vning vaziri Ibn Zamrakning she'rlari bor. Ayvonlarning uchlarida gul vazalari yoki moyli lampalar qo'yilgan boy bezatilgan muhit bo'lgan. Hovlining uzun yon tomonlarida ayollar turar joyiga mo'l-ko'l bezatilgan eshiklar bor edi.

Arslon hovlisi (Patio de los Leones) o'z nomini turli o'lchamdagi ikkita hovuz va 12 ta sher tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan katta idishdan iborat favvoradan oldi. Bu arxaik (hodisa yoki obyektning tarixiy rivojlanishining dastlabki bosqichi bilan bog'liq) haykallar Albaysindagi eski saroydan bu yerga olib kelingan. Sherlar maxsus yarim qimmatbaho marmardan o'yilgan va yulduz nurlari kabi joylashtirilgan. Sherlar soni tasodifiy emas. Afsonaga ko'ra, shoh Sulaymon taxtini 12 sher qo'llab-quvvatlagan. Bu haqda Sulton Muhammad al-G'aniyga uning vaziri ibn Nagrella aytgan. Shuningdek, u Sultonga favvorani sherlar suratlari bilan bezashni maslahat berdi. Biroq, tadqiqotchilar bu voqeani afsonalar bilan bog'lashadi, chunki favvoradagi sherlar faqat XVI asrda, Granada qulagandan keyin paydo bo'lgan.

Tuzilishiga ko'ra, Arslon hovlisi "Chor-bog'" musulmon bog'i turiga mansub bo'lib, tarjimada "to'rt bog'" ma'nosini bildiradi. *Uning qurilish qoidasi quyidagicha:* to'rtburchaklar xona diagonal ravishda cho'zilgan ikkita kanal bilan to'rtta teng qismga bo'linadi. Ularning kesishgan joyida sherlar haykallari tushirilgan favvora bor. Har bir haykalning og'zidan suv oqimi favvorani o'rab turgan kanalga otilib, zalning tosh pol ostidagi to'rtta suv havzasidan suv oladi (5.8-a-b-rasm).

Arslon hovlisining ochiq arkadalari (me'moriy kompozitsiyaning maqomi sifatida- ustunlar, to'rtburchaklar yoki kvadrat ustunlar bilan mustahkamlangan bir xil shakl va o'lchamdagi bir qator ravoqlar qatori) 124 ta marmar ustunlarga asoslangan bo'lib, ularning silliq tayanchlari dekorning asosiy elementi hisoblanib, hovlining o'lchami 28×16 m. Bezaklarning murakkabligi tufayli hudud yanada kengroq ko'rinadi. Ustunlar hovlining butun yuzasini qoplaydigan naqsh ritmiga amal qiladi. Pavilyonlar yog'ochdan yasalgan stalaktitlar bilan bezatilgan. Kompozitsiyada muhim rol o'ynaydi baland plitkali tom, qo'pol tarzda bajarilgan, bu arkada dizaynining nafisligini ta'kidlaydi. G'arbiy va sharqiy tomondan ikkita ayvon qad rostlagan bo'lib, u yerdan "og'zidan suv sachragan" sherlarning go'zal manzarasi ochiladi [5].

a

b

5.8-rasm. a-b-Arslon hovlisi, “Chor-bog”li musulmon bog‘i.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/15/Alhambra_-_Patio_de_Leones_-_Status_2012.jpg

Nazorat savollari

1. O‘rta asr shaharlari, monastirlar, qal’alar. Ularning joylashuvi va landshaft bilan bog‘lanish xususiyatlari.
2. Monastir bog‘lari (mevali bog‘lar, dorivor-aptekar bog‘lar, labirint bog‘lar).
3. Kluatr nima?. Sen-Galen monastiri bog‘i.
4. O‘rta asrlarda landshaft bog‘dorchilik qurilishining asosiy obyektlari.
5. Yevropaning o‘rta asr bog‘lariga umumiy tavsif bering.
6. O‘rta asrlardagi bog‘dorchilik obyektlarining asosiy turlarini tavsiflang.
7. O‘rta asrlarda qanday yangi bog‘ elementlari paydo bo‘ladi?
8. Oxirgi o‘rta asrlar davri, birinchi botanika bog‘lari.
9. Ispan-mavr bog‘lari va ularning xususiyatlari.
10. Algambra va Xeneralif bog‘ va saroy ansambllari va ularning xarakterli xususiyatlari.
11. O‘rta asrlarda bog‘ qurilishining xususiyatlari.
12. Algambra va Generalife ansambllari. Generalif bog‘i. Villa Madama.
13. Uyg‘onish davrida Italiyada qaysi turdagi bog‘ asosiy bo‘lib qoldi va nima uchun?

VI BOB. SHARQ MAMLAKATLARINING O'RTA ASRLARDAGI BOG'- PARK SAN'ATI

Dars rejasi:

6.1. Movarounnahr: Samarqand va Buxoroning o'rta asrlardagi bog'-saroylari.

6.2. Temuriylar davlati Hirot va Qobulning o'rta asrlardagi bog'lari.

6.3. Eron va Turkiyaning o'rta asrlardagi bog'-parklari.

6.4. Shimoliy Hindiston, Pokiston va Kashmir o'rta asrlar bog'-parkchilik san'ati.

6.5. Xitoy o'rta asrlar bog'-park san'ati.

6.6. Yaponiya o'rta asrlar bog'-parkchilik san'ati.

6.1. Movarounnahr: Samarqand va Buxoroning o'rta asrlardagi bog'-saroylari.

Bog'lar bunyod etish va ularga oroyish berish san'ati O'rta Osiyoda juda qadim zamonlardan boshlab shakllanib kelgan. Bunga O'rta Osiyoning o'ziga xos iqlimi, serquyoshligi, uzoq issiq yozning o'tkir ta'siridan saqlanishga qaratilgan harakat ham sabab bo'lgan. Badavlat odamlar dastlab mo'jaz oromgohlar bunyod etib jazirama yoz kunlarida soya-salqin bog'larda, hovuzlar qoshidagi supali shiyponlarda, shabboda joylarda dam olishgan. Bunday oromgohlarda, odatda, sersoya manzarali dov-daraxtlardan tashqari turli-tuman mevali daraxtlar, gullar, xo'jalik uchun toklar va boshqa ekinlar ham ekilgan. Bunday bog'lar ko'pincha shahar atroflarida, tog' yonbag'irlaridagi qiyaliklarda (*relyefda*), buloq bo'ylarida bunyod etilib, erkin tarzda rejalashtirilgan. Yoz kunlari ularga ko'chib o'tilgan (6.1-a-b-rasm).

O'rta asr bog'larining **ikkinchi turi** tekisliklarda shakllangan. Bu yerda ekinlar uchun yer tekislanib ariqlar olingan, hovuz, shiypon, ayvonlar, supalar, ular oldida mo'jaz gulzorlar tashkil qilingan. Hokim va amaldorlarning shahar chetlaridagi bunday oromgohlari atrofi paxsa devorlar bilan aylantirilib, darvozalar ishlangan. Ular **yozgi «ko'rg'oncha»** bog'lar ko'rinishini olgan (6.2-a-b-rasm).

6.1-a-b-rasm. Baland devor bilan o'ralgan, relyefda joylashgan bog'ning ko'rinishi. Movarounnaxrdagi bog'larning birinchi turi. Qiyalikda joylashgan yozgi bog'. Mojrum qishlog'i. D.Nozilov rekonstruksiyasi.
<https://stanradar.com/news/full/3727-istorija-uzbekistana-drevnejshie-gosudarstva.html>

6.2-a-b-rasm. Atrofi baland devor bilan o'ralgan, tekislikda joylashgan qadimgi bog'larning bugungi ko'rinishi. «Qo'rg'oncha» ko'rinishidagi bog'. Bog'larning ikkinchi turi.

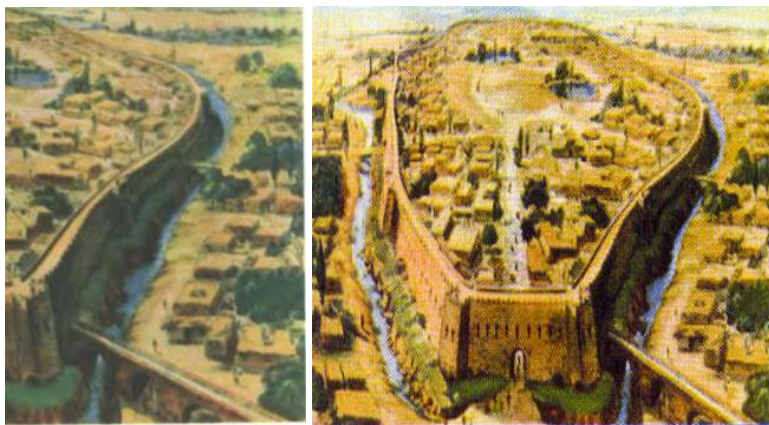
https://novotours.uz/about-uzbekistan/uzbekistan_cities/nukus/pamyatniki/kyzyl_kala.html/attachment/kyzyl-kala/

Yozgi qo'rg'oncha bog'lardan tashqari shaharlar ichida sersoya xiyobonlar, mo'jaz yashil maydonlar ham tashkil qilingan. X asrda Samarqandga sayyohatga kelgan arab geografi va tarixchisi Ibn Xavkal shahardagi yashil maydonlar va ulardagi turli xil oroyishlar haqida quyidagilarni yozadi: "Shahar arkdan, shahriston va uning atrof joylaridagi rabodlardan iborat. Ark tepasiga chiqqanimda kishi faqat tushida ko'ruvchi nihoyatda hayajonlantiradigan ko'rinishdan qalbm zavqlandi: ko'm-ko'k daraxtlar, yarqiragan koshonalar, sharqirab oqayotgan anhor va jilg'alar, atrof chet chaman, gulgun tabiat. Har bir joy, har bir daraxt, har bir

gullayotgan boqqa qarab qalbing quvonadi. Shahar maydonchalari go'zalligining esa cheki yo'q. Sarv daraxtlariga o'ta g'alati oroyishlar berilgan. Bular bir-biriga zimdan tashlanmoqchi bo'lib turgan yoki bir-biridan hadiksirayotgan, yo ehtimol tanishmoqchi bo'layotgan yashil sun'iy fillar, tuyalar, sigirlar, yovvoyi hayvonlar shaklini eslatadi. Kishi qalbini ochadigan bunday yashil oroyishlar har qadamda. Bularga sharqiragan ariqlar, baliqlarga to'la hovuzlar, dam olishga qulay ko'shk va shiyponlar qo'shilgan".

Ibn Xavkal yana bir boshqa joyda shaharning markaziy qismidagi ko'pchilik uylarning mevali bog'lari, barcha hovlilarning sug'orish ariqlari borligini eslaydi. "Shahar bog'larga urmonzorlar singari burkangan, agar unga yuqoridan qarasangiz hatto uylar ko'rinmay ketgan", deydi. Ibn Xavkal bergan ma'lumotlar ham, ilk urta asrlardagi, bog'lar tarzi oldindan tayorlanmaganligidan, ular erkin, tabiiy ravishda rivojlanganligidan, dalolat beradi. Ibn Xavkalning ushbu yozganlari Samarqandda bog'lar bunyod etish an'anasi juda qadimdan, ya'ni bu yerga Ibn Xavkal kelgunga qadar ham mavjud bo'lganligiga, X asrning oxirlarida esa shahar ichidagi yashil maydonlarda manzaraviy daraxt va butalar kuzalganligiga, ya'ni daraxtlar oroyishi san'atining ham Samarqand uchun an'anaviyligiga, o'ziga xosligiga ishoradir. Ular erkin tarzda bo'lib, tabiiy holda shakllangan va shaharning fazoviy-hajmiy muhiti bilan qo'shilib ketgan. Bu "manzarali bog'"lar o'rta asr bog'larining *uchunchi turiga* kirgan (6.3-a-b-c-rasmlar).

Xerman Vamberi o'zining "Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi" kitobida Samarqadni mo'g'ullar istilo qilganda (1221 y.) bu yerdagi "usta bog'bonlar uzoq Sharqqa, mo'g'ullar yurtiga yuborilgan edi" degan fikrni bildiradi. Ma'lumki, mo'g'ullar Samarqadni bir yarim asrga yaqin davr ichida mustamlaka qilib turgan. Ana shu uzoq yillar davomida Samarqand va Movarounnahrda deyarli to'xtab qolgan bog'chilik san'atini Amir Temur qaytadan rivojlantirdi. Endi u qo'rgoncha ko'rinishidagi bog'lar va shahar ichi maydonlaridagi mo'jaz bog'lar bilan chegaralanmasdan, shahar atroflaridagi xushmanzara joylarda katta istirohat bog'-saroylarini va ulardagi turli xil go'zal oroyishlar va bog' ziynatlarini avj oldirdi.

6.3-rasm. a- Afrosiyob shaharning fazoviy-hajmiy muhiti bilan uyg'unlashib ketgan "manzarali bog'". Suv havzalari, puxta o'ylangan sug'orish sistemasiga ega bo'lgan, to'rt tomonidan daryo bilan o'ralgan "bog'-shahar". Movarounnahr bog'larining uchinchi turi.

https://www.orexca.com/rus/uzbekistan/samarkand/afrosiab_settlement.htm

6.3-rasm. b-Buxoro. Ismoil Somoniy maqbarasi. Bog'larning uchinchi turi.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a5/Samanid_mausoleum_bukhara.jpg

Bizga ma'lumki, XIV asr oxirida Eron Amir Temur imperiyasi tarkibiga o'tadi. Temur qattiqqo'llik bilan Eronni o'ziga bo'ysundira oladi. Lekin ajablanarlisi shuki, bu qattiqqo'l sarkarda arxitektura va bog'lar yaratishga juda qiziqqan.

Temur o'z imperiyasi poytaxti Samarqandni betakror arxitektura asarlari yig'ilgan nodir shaharga aylantirishga harakat qilgan. Temurni Sheroz, Kushon va Isfaxon shaharlarining arxitekturasini va u yerdagi bog'lar hayratga solgan. Shuning uchun u o'sha yurtlardan me'morlar, rassomlar,

hunarmandlar, xullas turli soxa vakillarining ustalarini Samarqandga olib kelgan. Shundan keyin Samarqandda “bog‘dorchilik san’atining rivojlanish asri” boshlangan (6.4-a-b-rasm).

6.3-rasm. c- Ilk o‘rta asrlarda shahar muhitida erkin tarzda shakllangan “manzarali bog”larning ko‘rinishi. Movarounnahr bog‘larining uchinchi turi.

https://www.worldtravelserver.ru/travel/ru/tajikistan/airport_gissar_air_base/photo_8786597-gissar-museum.html

a

b

6.4-rasm. a-b-Mehmondorchilik tasviri ortida A.Temur davridagi qurilish jarayoni an’anaviy “chorbog” uslubidagi bog‘ manzarasini kuzatishimiz mumkin.

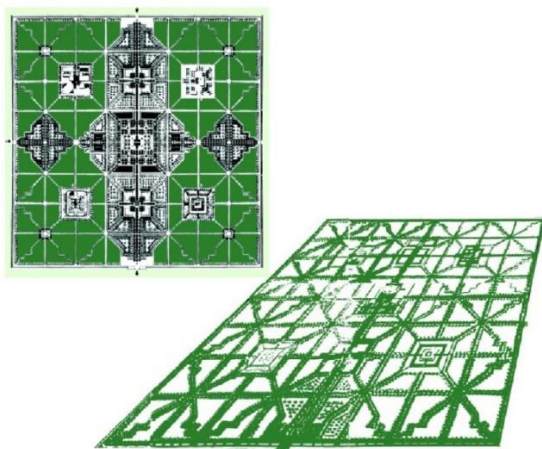
<http://magazine.asiakz.com/rus/article/688>

Amir Temur davrida Samarqand rassomlari o‘z miniatyuralarida Eronning an’anaviy “chorbog” uslubidagi bog‘lar kompozitsiyasidan ko‘p

foydalanishgan. Shuning uchun o'sha davr bog'larini qanday bo'lganini o'rganishda rassomlarning o'rni beqiyos. Bunday bog'lar sahni o'q ariqlar bilan bir necha, odatda, to'rt qismga bo'linib, "chorbog'" hosil qilgan. O'q ariqlar bo'ylab dovdaraxtlar, ular ostidan sayrgoh yo'llar - xiyobonlar ishlangan. Bu qismlar ham katta-kichikligiga qarab yo'lakchalar va ariqchalar yordamida to'rt va undan ko'p alohida bo'laklarga bo'linib, "chorchaman"lar hosil qilingan.

Chorchamanlarga turli xil mevali daraxtlar, ular orasiga chiroyli va xushbo'y gullar ekilgan, sayr uchun yo'lakchalar o'tkazilgan. Shunday simmetrik va muntazam xandasaviy tartibda rejalangan bog'lar xalq orasida, pirovardida "chorbog'" nomini olgan. Badavlat oilalar o'z chorbog'lari ichiga chiroyli shiypolar qurib, yoz oylari mehmonlarni shu bog'larga taklif qilishgan. Bunday mo'jaz qo'rg'oncha-chorbog'lar suv manbalariga yaqin, nisbatan tekis joylarda bunyod etilgan (6.5-rasm).

Amir Temur bunyod etgan istirohat bog'-saroylari o'zlarining keng ko'lami, xush havosi, go'zal manzaralari, ertaknamo saroy va ko'shklari, g'aroyib hovuz va favvoralari, beozor jonzotlari bilan mo'jaz qo'rg'oncha-chorbog'lardan ajralib turgan. Ammo istirohat bog'lari ham "qo'rg'oncha-chorbog'lar" kabi atroflaridan baland devorlar bilan aylantirilib, darvozalar orqali kirib chiqilgan. A.Temur bunyod etgan ayrim istirohat bog'larining maydoni juda katta bo'lib, ular ichida sersoya daraxtzorlar, turli mevali bog'lar, hovuzlar, gulzorlardan tashqari maysazorlar, hatto o't-yalangliklar bo'lgan.

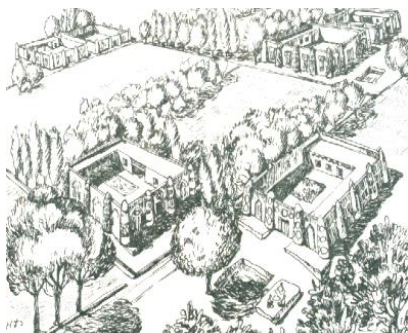
6.5-rasm. Amir Temurning "chorbog'" kompozitsion tizimidagi bog'i.
Bog'ni qayta tiklash loyihasi. (Uralov A.S., Raximov K.D.,
Drobchenko N.V.).

<https://moluch.ru/archive/111/27344/>

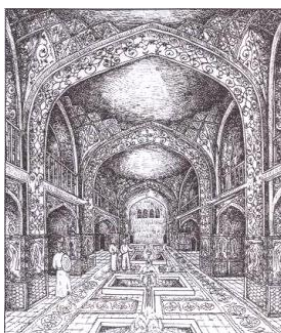
sharafiga qurilgan deb taxmin qilinadi. Sharafiddin Ali Yazdiy ushbu bog'ni Samarqandning g'arb tomonida, Chorraha darvozasiga yaqin yerda joylashganligini yozadi.

Bog'i Dilkusho. Sharafiddin Ali Yazdiyning fikricha, bu bog', Movarounahrning eng yaxshi bog'laridan biri bo'lgan. Bog'da mahobatli va munaqqash gumbazli uch ravoqli ko'shk-saroy ham qurilgan bo'lib, u bog'ga sadafdagi marvarid kabi ertaknamo chiroy berib turgan. Ayrim adabiyotlarda, ushbu bog' bizgacha saqlanib qolgan Ishratxona obidasining atrofida qurilgan, Ishratxonaning o'zi esa o'sha jannatsimon bog'ning ko'shki bo'lgan deyiladi. Ko'shk devorlarida Amir Temurning Hindiston yurishidagi jang manzaralari tasvirlangan. Ali Yazdiyning xabar berishicha, bog' qurilishi 1396 yilning ko'zida boshlangan. Bog' Temurning kichik xotini To'kalxonimga atab bunyod etiladi va nixoyatda dilkusho va ko'rkli bo'lganligidan "Bog'i Dilkusho" deb nomlanadi. Temurning qabulida bo'lgan, ispaniyalik elchi Klavixo, 1404 y., bu bog' baland devor bilan o'ralganligi, bog'da favvoradan suv otilib, suv yuzida qizil va oq olmalar qalqib turganligini, boqqa kiriladigan darvoza juda keng va yuksak, oltin va boshqa qimmatbaho toshlar bilan bezatilganligini, asosiysi bog' Eronning an'anaviy bog' kompozitsiyasiga asoslanganligi, bog'da kiyiklar sayr qilib yurganligini va bog' ustiga taxtiravon o'rnatilgan oltita fil borligini yozadi. Bu fillar, fikrimizcha, sohibqiron va uning oila a'zolari yoxud ulug' mehmonlarni keng bog' bo'ylab sayr ettirishda ulov vazifasini bajargan ko'rinadi (6.7- rasm).

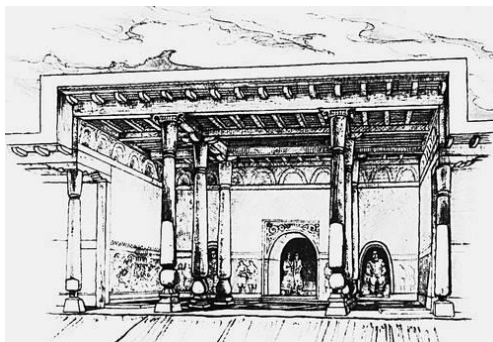
Bog'i Shamol. Amir Temurning nabirasi - Mironshohning qizi Beka Sulton nomiga atab Samarqanddan g'arb tomonda barpo etiladi. Bog'da 1397 yili "dilni rom etuvchi go'zal va baland qasr" ham quriladi. Qasrning tarxi - lavhasini Amir Temurning o'zi ko'rib ma'qullaydi. Boqqa "Shamol" nomining berilish sababini tarixchi olimlardan U.Alimov va A.Berdimurodovlar shaharning ushbu, ya'ni G'arb tomonidan ko'proq shamol esib turganligidan deb tushuntiradilar.

a

b

c

6.7-rasm. a – “Bog’i Dilkusho” yuqoridan ko’rinishi; b - Klavixo mehmon bo’lgan asosiy saroyning ichki ko’rinishi; c - saroy ayvonining ko’rinishi. (U. Alimov ko’rgazmasi asosida. D. Nozilov tasviri).

Me’morchilik fanlari doktori M. Bulatov “shamol” so’zini “shamal” o’rnida ko’rib, “sham” - shomlik, ya’ni suriyalik, “al” aloqadorlik, demak “shamal”, bu nom “shomlik me’morlar qurgan degani” deb tushuntiradi.

Temur bog’larini qurishda Suriyadan, ya’ni Shomdan keltirilgan me’morlar ishtirok etgan bo’lishlari mumkin. Lekin Sharafiddin Ali Yazdiyning xabar berishicha, ushbu bog’ qurilgan joy, u bunyod etilmasdan oldin ham Bog’i Shamol nomi bilan mashhur bo’lgan. Demak, bog’ bu yerda ilgari mavjud bo’lgan bog’lar asosida shakllantirilgan.

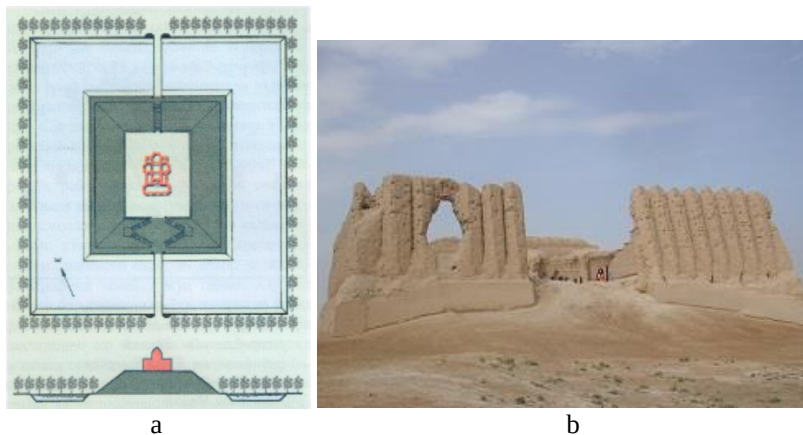
Bog’i Bo’ldu. Shahardan sharq tomonda Bog’i Dilkushoga yaqin joyda hozirgi Ulug’bek nomli jamoa xo’jaligi yerida bo’lgan. Bog’ saroyi xarobalaridan yaproqlariga oltin suvi yuritilgan guldasta naqshlar topilgan. M.Bulatov ushbu bog’ nomini «Bildi» emas bildi, ya’ni «Bilimlar bog’i (Bog’i bildi)», deb tushuntiradi. Olimning fikricha, ushbu bog’da Amir Temur saroy olimlari, ulamolar va she’riyat namoyandalari bilan yig’ilishib, turli xil ilmiy bahslar, she’riyat kechalari va suhbatlar o’tkazib turgan.

Bog’i Baland. Ushbu bog’ Cho’ponota tepaligining g’arbida, taxminan, hozirgi aeroport va avtosaroy hududida joylashgan. Bog’da alohida anjirzor, uzumzor, olmazorlar bo’lib, ular bog’ manzarasiga o’ziga xos husn qo’shgan.

Bog’ning o’rtasida yuksak mahorat bilan barpo qilingan ko’shk qad rostlab turgan, bog’ning atrofi baland devor bilan o’rab olingan, faqat shimoliy tomoni Zarafshon daryosining qirg’oqlari bilan chegaralanib turgan. Bog’i Balandning bir chekkasidagina hozirda ham anjirzorlar saqlanib qolgan.

Bog’i Davlatobod. Samarqand-Shahrisabz yo’li ustida Bog’i Dilkusho bilan Bog’i Jahonnamo oralig’ida joylashgan. Temur davlat

yumushlaridan bo'shaganda va xarbiy yurishlardan so'ng shu bog'da hordiq chiqarar ekan. Bog'da oltita turli hovuz bo'lib, ular ariqlar bilan to'tashtirilgan. Hovuzlarni turli parrandalar, bog'ni esa nafis xayvonlar, tovuslar bezagan. Bog' saroyi baland sun'iy tepalik ustiga qurilgan bo'lib, atrofi baland devorlar bilan o'rab olingan, undan, atrofdagi go'zal dala xushmanzara joylari, ko'rinib turgan (6.8- rasm).

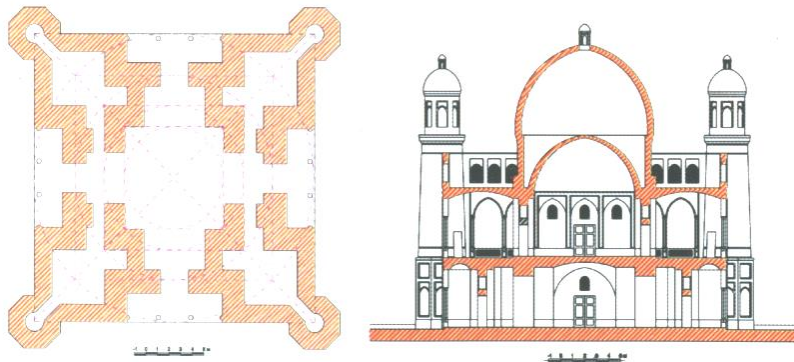
6.8- rasm. a- Davlatobod bog'i. «Chorbog'» uslubida qurilgan. Temur bog'-saroyining ko'shki joylashgan tepalik va ko'shkning tarhi (O'. Alimov).
b- Bog'-saroy atrofi, rasmda berilgan qurilmaga o'xshash baland paxsa devorlar bilan o'ralgan.

<http://world.meros.uz/ru/wonder/view?id=335>

Bog'i Chinor. Bog'da dov-daraxt, chinorlar ko'p bo'lganligidan shunday deb nom olgan. Samarqanddan sharq tomonda, Darg'om arig'i atrofida hozirgi Xo'ja qishlog'i yonida joylashgan. Ushbu bog'dagi saroy ham sun'iy tepalik ustiga qurilgan.

Bog'i Jahonnamo. Bu bog'da dunyo iqlimiga xos mevazorlar bo'lib, uni bog'-oyna ham deyishgan. Bog' Samarqanddan ancha janubda, Urgut tog'lari etaklarida joylashgan.

Bog'i Zag'on. Samarqanddan sharqda qadimiy Panjikent karvon yo'lining ustida Ko'chai xiyobon mavzeyidagi bog'. Hozir ushbu bog' o'rnida shu nom bilan ataluvchi qishloq mavjud.

6.9- rasm. “Bog‘i Maydon” bog‘ining Chilustun nomli ikki qavatli hashamatli saroyi qayta tiklash loyihasi.

<https://samdaqi.edu.uz/sites/default/files/institut-ilmiy-jurnali/2019-1.pdf>

Bog‘i Maydon. Samarqanddan shimolda Afrosiyob tepaligi bilan Cho‘pon-ota qirlarining o‘rtasida, hozirgi Bog‘i Maydon qishlog‘i o‘rnida barpo etilgan. M.Bulatov ushbu bog‘ nomidan kelib chiqib, u chavg‘on o‘yini uchun mo‘ljallangan bo‘lgan, degan fikrni ilgari suradi (6.9- rasm).

Bog'i Nav. Amir Temurning Samarqandda qurgan bog'lari ichida eng so'ngisi bo'lib, 1404 yili bunyod etilgan. Samarqand shahar devoriga yaqin, undan janubiy g'arbda, taxminan hozirgi Dorilfunun xiyoboni va shahar markaziy madaniyat va istirohat bog'i hududlari o'rnida joylashgan.

Taxti Qoracha bog'i. Bu bog' Shahrisabz yo'lidagi Zarafshon tog'i dovoni etagidagi anhor atroflarida bunyod etilgan, "Imorat qurishga yaroqli har bir joyning zoya ketishini ravo ko'rmaydigan" Amir Temur bu mavzeyda ham bog' qurmoqqa farmon beradi. Bog' o'rtasiga bir ko'shk qurdirib, unga "Taxti Qoracha" deb nom beradi. Taxti Qorachaning suvi qahrabodek tiniq, billur kabi toza bo'lgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, bu go'shalarning eshiklari sohibqironning o'zidan tortib oddiy shaharlikkacha - barcha uchun ochiq bo'lgan. "Agar Temur biror tomonga otlanib Samarqand qo'shinlari-yu yordamchilaridan holi bo'lib, o'sha bo'stonlar bo'sh qolsa, shahar ahlidan badavlat-u miskinlar bo'stonga qarab yo'l olaganlar. Chunki bu bog'lardan ko'ra yaxshi va ajoyib dam oladigan, bulardan ko'ra rohatlanishga muvofiqroq va osoyishtaroq joy yo'q edi. Bog'lardagi shirin, mazali mevalar esa barchaga bab-baravar (tekin) edi". Bog'lardan chiqqan tarovat va xushhavo jazirama kunlarda Samarqand iqlimini mo'tadil saqlab turgan.

Amir Temir ushbu istirohat bog'-saroylaridan tashqari Shahrisabzdagi Oqsaroy qoshida, shuningdek Yassadagi Xoja Ahmad maqbara majmuasi yonida ham go'zal va munaqqash bog'lar yaratgan edi.

Demak, ilk o'rta asrlardagi bog'lar bunyod etish va ularga oroyish berish san'ati qadimgi Movarounnahrda eski zamonlardan boshlab shakllanib kelgan. Bunga o'ziga xos iqlim, serquyoshligi, uzoq issiq yozning o'tkir ta'siridan saqlanishga qaratilgan harakat ham sabab bo'lgan.

Jazirama yoz kunlarida soya-salqin bog'larda, hovuzlar qoshidagi supali shiyponlarda, shabboda joylarda, o'ziga tinch odamlar dam olishgan. Bunday oromgohlarda, odatda, sersoya manzarali dov-daraxtlardan tashqari, turli-tuman mevali daraxtlar, gullar, xo'jalik uchun toklar va boshqa ekinlar ham ekilgan. Bunday xususiyatlar bog'larning **birinchi turiga** taaluqli bo'lgan. Bu bog'lar ko'pincha shahar atroflarida, tog' yonbag'irlaridagi qiyaliklarda (relyefda), buloq bo'ylarida bunyod etilib, erkin rejali tarzda shakllangan.

O'rta asr bog'larining ikkinchi turi tekisliklarda joylashgan. Bu yerda ekinlar uchun yer tekislanib chellar ishlangan, ariqlar olingan, hovuz, shiypon, ayvonlar, supalar, ular oldida mo'jaz gulzorlar tashkil qilingan. Shahar chetlaridagi bunday oromgohlar atrofni paxsa devorlar bilan aylantirib, ularga darvozalar ishlangan. Ular «yozgi ko'rg'oncha» bog'lar ko'rinishini olgan. Lekin bunday bog'larni tarzi va kompozitsion tizimi to'g'risida hech qanday ma'lumot yo'q.

Ibn Xavkalni yozishiga qaraganda: “Shahar bog'larga o'rmonzorlar singari burkangan, agar unga yuqoridan qarasangiz hatto uylar ko'rinmay ketgan”, deydi. Ushbu yozuvlar Movarounnahrda bog'lar bunyod etish an'anasi juda qadimdan, ya'ni bu yerga Ibn Xavkal kelgunga qadar ham mavjud bo'lganligiga ishoniradi. Ilmiy tilda aytganda, ular erkin tarzda bo'lib, tabiiy “*manzarali bog'*” uslubda shakllangan va shahar hajmiy-fazoviy muhiti bilan qo'shilishib ketgan. Bunday ko'rinishga ega bo'lgan bog' ilk o'rta asrlardagi bog'larning ***uchinchi turiga*** kirgan.

Ilk o'rta asrlar davridan boshlab turlar va sonida, rejaviy yechimlari va tarzlarida hech qanday o'zgarishsiz o'tib kelgan bog'-park san'ati, Amir Temur va temuriylar davriga kelganda, yangi ko'rinishda aks etadi. Bu davrda bog'larning rejaviy yechimlari, tarzleri va hajmiy-fazoviy ko'rinishlari temuriylar talabiga muvofiq tomoman yangi uslubda ishlanadi. Simmetrik va muntazam xandasaviy tartibda rejalashtirilgan, to'rtburchak shaklga ega, asosiy o'qda joylashtirilgan, tarkibida saroy, “chorbog'” va hovuz asosiy elementlaridan bo'lib xizmat qilgan bu bog'lar xalq orasida “chorbog'” nomini oladi.

Biz bunday uslubdagi bog'lar Movarounnaxrda temuriylar davridan oldin, ilk o'rta asrlarda bo'lmagan deb ayto olmaymiz. Lekin, Amir Temur davridagi qurilish madaniyatiga doir manbalarda, qayta tiklangan qadimiy “chorbog'” uslubi o'rta asr bog'-park san'atiga tegishli ekanligini va bu san'at Amir Temur tufayli tiklanib, boshqa davlatlarning “mintaqaviy maktab”lariga o'z ta'sirini ko'rsatganligi aytib o'tilgan.

6.2. Temuriylar davlati Hirot va Qobulning o'rta asrlardagi bog'lari.

Hirot o'rta asrlarda Eron imperiyasining hududida joylashgan edi, hozirgi kunda Afg'oniston hududiga qaraydi. Arxitekturaning ma'rifatli namoyondasi bo'lgan Amir Temurning homiyligi ostida XV asrda Hirot – ulkan madaniyat markaziga aylandi. 1221-yilda uni Chingizxon yer bilan yakson qilib, buzib tashlagan. ***Temuriylar davriga kelib, shaharning yuksalish davri boshlandi.*** Bunda Amir Temurning avlodlari bo'lgan Boburiylar ahamiyatli rol o'ynadi. Bu sulolaning asoschisi bo'lgan, Farg'onaning hukmdori Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) o'z umrining 20 yilini Qobulda o'tkazdi. “Men Qobulning ajoyibotlarini hech qachon yuragimdan chiqara olmayman, unga qaytishga tashnaligimni so'z bilan ifoda qila olmayman”,- deb yozgan edi o'z o'g'liga. U bu yerga butunlay qaytib keldi va o'zining sevimli bog'larining birida, yuz yillik chinorlar soyasiga burkangan, oq marmardan qurilgan dahma ichida dafn etilgan (6.10-a-b-rasm).

Tarixiy manba'alarga qaraganda, Bobur vafotidan keyin aynan o'z qo'llari bilan yaratilgan shu bog'da dafn qilishlarini vasiyat qilgan. 1646 yilda bog'da machit qurilgan, uning atrofida "Bog'i-Bobur" ya'ni "Bobur bog'i" deb atalgan park barpo etilgan. Mashhur "Bobur bog'i" ulug' imperiyaning asoschisi, shoir, olim, davlat arbobi, buyuk qo'mondon Bobur tomonidan bunyod etilgan. Bu yerda uning xoki ko'milgan bo'lgani uchun ham afg'onlar uni "Qabri Bobur" ya'ni Bobur qabri deb atashadi. Tarixiy manbalarga ko'ra Bobur to'satdan 1530-yilning 26-dekabrida Agra shahrida vafot etadi va Djamna daryosi bo'yida dafn qilinadi. Keyinchalik shohning vasiyatini amalga oshirib, 1539-yilda uning hoki Qobulga keltirilib, "Bobur bog'i"dagi maqbaraga qayta dafn etildi. Bog' tog' bag'ridagi relyefda barpo qilingan. Fotosuratda hozirgi kunda ham bu bog'ning Temuriylarning "relyefli bog'"lari uslubida qurilganini ko'rish mumkin.

a

b

6.10-rasm - rasm. a- Bobur o'zining»Chorbog'»laridan birida.

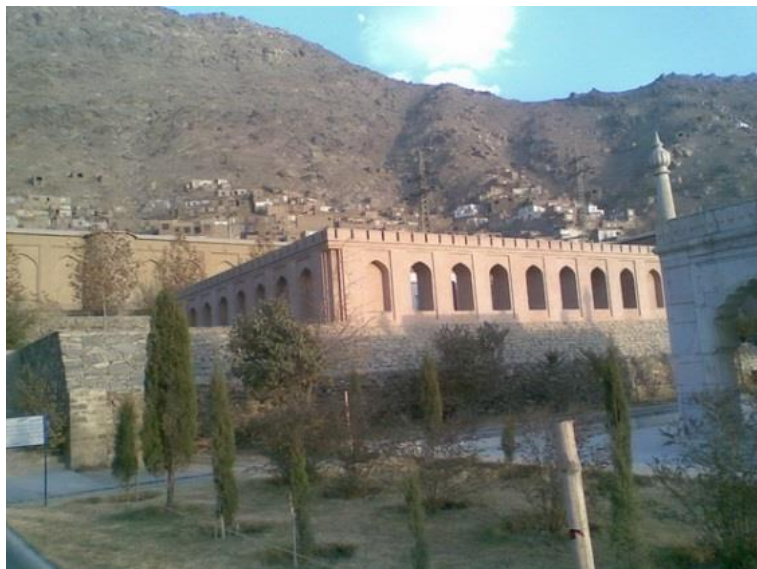
b- Boburning Qobuldagi qabri. Afg'oniston.

https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Kabul_Babur_tomb.jpg

Asosiy o'q bo'ylab joylashgan to'rtta yashil sahnlar o'zaro suv kaskadini tashkil qilib bog'langan (6.11- rasm).

Bobur shoh Qobulni zabt etgandan keyin Afg'oniston poytaxtini obodonlashtirish uchun ko'p harakat qildi, shu bilan bir qatorda o'z imperiyasining boshqa shaharlariga ham e'tibor qildi. Bobur vafotidan keyin Boburiylardan bo'lgan Shoh Jahon bog' hududida hind arxitekturasida, oq marmardan maschid qurdirdi. Bu davrda bog'da Bobur qabridan boshqa ajoyib saroy va boshqa binolar bor edi.

Temur va temuriylar davrida Xuroson poytaxti Hirotida Samarqand bog'lariga o'xshash go'zal bir nechta bog'-rog'lar bunyod etiladi. Bu mashhur "Shox-Jahon bog'i", "Chixel-Sotun bog'i" va boshqa bog'lardir. *Ular hammasi "Chorbog'" usulida qurilgan.*

6.11- rasm. Afg'onistondagi mashhur «Bobur qabri» bog'i.

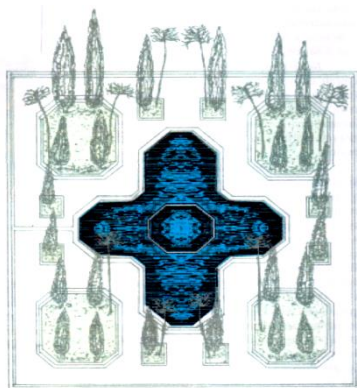
https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g659846-d1815868-i41411915-Bagh_e_Babur-Kabul_Province.html

Hirot shahri atroflarida Amir Temur davriga qadar ham mahalliy zodagonlar qurgan bir necha bog'lar bo'lib, ulardan Bog'i Baland, Bog'i zog'on, Bog'i Safedlar Shohrux Mirzo davrida saltanatning yozgi qarorgohi va xalq sayillarini o'tkazib turish uchun foydalanilar edi. Bular ham «Chorbog'» uslubida shakllangan ekanligi ta'kidlanadi. Shohrux o'z hokimiyatining dastlabki yillarida Bog'i Safed hududini ancha kengaytirib, "chorkunja" tartibda qayta quradi va uning markazida tasviriy san'at asarlari bilan ziynatlangan munaqqash bir saroy bunyod etadi.

Sulton Husayn Boyqaro davrida Hirot atroflarida bir necha bog'-saroylar va xiyobonlar mavjud edi. Ular ichida eng yirigi Husayn Boyqaro bunyod etgan "Bog'i Jahonaro" hisoblangan. Bu bog' salkam bir kvadrat kilometr (100 gektar) joyga ega bo'lib, bog'ning o'rtasida mahobatli baland saroy qurilgan. Saroy oldida gulzor, mevali va manzarali yam-yashil daraxtlar bilan bezatilgan "chorbog'" va "chorchaman" hamda "xiyobon"

uslublarida tashkil etilgan to'rtta bog' bo'lgan. Bog'ning shimoliy tarafidagi keng hovuzning to'rt tomonida to'rtta ziynatli shiypov va kamondan nishonga otib, mashq va musobaqalar o'tkazishga mo'ljallangan maxsus bino – sadafxona ham bo'lgan. Bog'da qatorlab ekilgan turli xil mevali daraxtlar: sarv, oqqarag'ay, majnuntol, chinor, shuningdek tokzor, turli-tuman gulzorlar bo'lgan.

Xondamirning xabar berishicha, Navoiy ham Hirot shahri atrofida bir necha bog' va manzilgohlar bunyod etgan. “Bog'i Murg'oni”, “Bog'i-Saripuli–Sangkashon” (tosh tashuvchilar ko'prigi yonidagi bog'), Bog'chai Shavqiya (Dilkusho Bog'i), “Bog'chai Guzurgoh” va Taxti Bobo Suxta manzillari shular jumlasidandir. “Sangkashon bog'i” haqida Xondamir o'zining “Xulosat ul-axbor”ida: “ Bu jannatfazilat manzil, undayin gashtgoh butun Xurosonda ham topilmagay”, - deb yozadi. Shavqiya bog'i esa nihoyatda toza joy bo'lib, o'rtasidan suv oqib o'tgan. Bog'chai Guzurgohni Xondamir: “Xuroson yurtida, balki olamning aksari obod yerlarida bundayin suvi mazalik va havosi latif jannatsimon joy topilmaydi”, deb ta'riflasi, Taxti Bobo Suxtani “Qutlug' manzil, “Bog'chai Guzurgoh”ning shimoliy tarafida joylashgan va tavsifu ta'rifga muxtoj emasdir... Amir Alisher ko'p zamon va yillar ushbu jannatasar manzilda rohatu farog'atda kun kechirsin...”, deb istak bildiradi.

a

b

6.12-rasm. a-Kompozitsiya markazida maxsus hovuzdan iborat Hirot bog'larining biri. b-atrofi devorlar bilar o'ralgan bog'ning miniatyura tasviri.

<https://infourok.ru/arhitektura-musulmanskih-stran-4772985.html>

“Bog‘i Murg‘oniy” esa “Dilkusho” mavze, g‘oyat ma‘mur va obod joy hisoblangan. Ushbu bog‘ ichida Alisher Navoiy ajoyib bir masjid ham qurdiradi.

Temuriylar, shu jumladan Alisher Navoiy ham o‘zlarining bog‘larini dil ochuvchi va ertaknoma bo‘lishi uchun ularni chiroyli hayvonlar bilan bezaganlar. Bog‘da sayr qilib yurgan ohu va tovuqlar, hovuzlarda suzib yurgan o‘rdak va g‘ozlar shular jumlasidandir. Klavixo ham Amir Temurning Samarqanddagi Davlatobod bog‘ida ohu va tustovuqlar bo‘lganligidan dalolat bergan edi. Bog‘lardagi hayvonot olamini ko‘pgina nafis sur‘atlarda ham uchratish mumkin. Hirot bog‘larining birini maxsus “Hovuzi Moxiyon” - Baliqlar hovuzi bezagan. Bunday jonzoqlar Sharq bog‘lari husniga husn qo‘shgan (6.12-a-b- rasm).

Klavixo Temurning Shahrisabzdagi Oqsaroyi qoshida bunyod etgan bog‘ida tildan ishlangan sun‘iy daraxtni ko‘rib, uning mevalari billur toshlar bilan bezatilgan edi, deb yozadi. Bunday g‘aroyib mo‘jizani yaratgan o‘rta asr ustalari mahalliy xalq vakillaridan yoki o‘zga yurtlardan edimi, bundan qat’iy nazar, bu hol sun‘iy landshaft yaratish va dizayn uslubi Sharq xalqlariga azaldan xos ekanligini ko‘rsatadi.

Bu bog‘larni yaratgan me‘mor va bog‘bonlar ularda o‘sha davr bog‘-istirohatchilik san‘atining eng yaxshi namunalarini aks ettirishga intilganlar. Temuriylarning bog‘lari uchun ko‘proq ilgari mavjud manzilgohlar, suvi yetarli kichik bog‘lar, xushmanzara daraxtzorlar, o‘t-o‘lanlar qo‘shib olinib, qaytadan rejalangan yoki maxsus loyihalangan. Faqat ayrim bog‘lar yangidan yaratilgan. Har ikkala holda ham ular uchun mavjud, manzaraga boy joylar tanlangan. Ayni paytda, Movarounnahrda tabiiy noqulay bo‘lgan, masalan, botqoqlik joylarda sun‘iy ishlangan bog‘lar ham uchraydi.

Xo‘sh, Amir Temur va Temuriylar davri istirohat bog‘lari qanday me‘moriy tartib va rejalarida ishlangan? *Bu sohada materiallarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, bog‘lar qiyofasi ikki xil:*

1) simmetrik reja asosida to‘g‘ri handasaviy shakllardan tuzilgan tartibli, muntazam ko‘rinishda;

2) jonli tabiat manzaralaridan tashkil topgan tabiiy erkin rejali ko‘rinishlarda shakllangan.

Amir Temur va temuriylar bunyod etgan bog‘larning ko‘pchiligi birinchi xil ko‘rinishdagi bog‘lardan tashkil topib, ularning tuzilishi an’anaviy «Chorbog‘» tartibiga bo‘ysundirilgan. “Chorbog‘lar” rejasi asosan to‘g‘ri to‘rtburchak yoki to‘rtburchak shakldagi devorlar bilan o‘ralgan to‘rt va undan ko‘p qismdan iborat bog‘lar bo‘lgan. Ularning o‘rtasidagi saroyga boriladigan xiyobonlar, odatda, chorbog‘ maydonini simmetriya yoki shunga yaqin holda joylashgan birtalay to‘rtburchak “chorchaman”larga bo‘lgan.

Hirotida yashab o‘tgan Niyoziyning «Iroshodush-ziroat fi ilmilharosat» (Ekin ekish yo‘riqlari va dehqonchilik ilmi) asarida

«chorbog'ning» tarhi, qurilishi va ekilish tartibi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Unda *“chorbog'” tashkil etish tartibi quyidagicha bayon qilingan:*

“Qoida shuki, chorbog'ning girdini devor tagidan uch ziro (1 ziro 70 santimetrga yaqin) tashlab, bir ziro keladigan ariq qaziladi. Ariqning devor tomonidagi qirg'og'iga bir-biriga yaqinlashtirib safedori Samarqandiy (oq terak) ekiladiki, u xushnamodir. Kaju (qarag'ay) u qadar latofatli emas, shuning uchun uning xojati yo'q. Bog' tarafidagi ariq qirg'og'iga savsan (gulsafsar) ekish munosibdir. Keyin yana raxrav uchun uch zar (zar 107 santimetrga teng) ark (yo'l) tashlab, bir ziroluk ariq qaziladi. Uning yo'l tomonidagi qirg'og'iga savsan, safedoridan besh ziro uzoqlikda bo'lgan pushtasiga (maydonchaga) zardolu ekiladi; har ikki zardoluning oralig'iga guli surx va shaftoli (ekish) munosibdir, Mazkur zardoluning har biridan keyin bog' ichkarisi tomon besh qarich oraliq, tashlab, yo zardolu ekib, olu, uzum payvand qiladilar. Shundan keyin oraliqdan imorat oldidagi hovuzga boradigan to'g'ri ariq chiqariladi. Uning qirg'og'iga hamisha bahor, savsani rasmiy va xanjariy ekiladi, ular xushnamodirlar. Mazkur shoh ariqning har ikki qirg'og'i bo'ylab raxrav uchun atrofi o'ralgan yo'l tashlanadi. Keyin sebarga (beda) uchun joy tayyorlanadi. Sebargazor tomonda alohida-alohida baland chorchaman (to'rt gulzor) ajratiladi. Birinchi chaman-anor, ikkinchisi- behi, uchinchisi-shaftoli, to'rtinchisi amro'z (nok) bo'ladi. Chorchamanlardan keyin bog'chalar tuziladi. Birinchi bog'chaga ko'k binafsha, elchi savsan va zebo gul; boshqasiga bog' lolasi, tog' lolasi, dardari gush, dardari kokiliy, oddiy savsan, saxxoyi va oq savsan, oddiy shaqoyiq; yana boshqa bog'chaga oq yosuman, sariq yosuman, savsani xatmiy, uni yana gulxayri deb ham aytadilar; yana bir bog'chaga xatmi xitoyi, oq yosuman, shabba do'ston, chaman afro'z, lolayi xitoyi, bo'ston afro'z (gultojixo'roz) ekiladiki, bu gullar birin-ketin ochiladilar. Bog'chalarning etagiga ularning sharqiy va g'arbiy tomonlariga nastarin; uning yonidan hovuzning shimol tomonidan yana ikki buta nastarin ekadilar. Hovuz imoratdan 20 zar yoki qancha munosib topsalar, shuncha uzoqlikda bo'lishi kerak. Imorat atrofiga chinor, g'arbiy tomoniga gilos, ular oralig'iga qizil argun ekiladi. Imoratning janub tomonidan lulapo'zga (atrofi ariq bo'lgan sufa) olma ekiladi. Chunki issiq o'tob kunlari (olma daraxti) uning taftini qaytaradi”.

Keltirilgan parchadan ko'rinib turibdiki, “Chorbog'” tartiboti alohida qoida sifatida e'lon qilinib, bog'dorchilikda unga amal qilish an'ana qatoriga kirgan. Bu an'ana asrlar davomida bog' ustalari va me'morlar tomonidan aniq ijtimoiy va tabiiy sharoitlarni hisobga olgan holda turli ko'rinishlarda rivojlantirilib kelingan. Buxorodagi Sitorai Moxi Xosa bog'ining (XIX-XX asr) tuzilishi bunga misol bo'la oladi. U XIX-XV asrlardagi Samarqand va Hirot bog'lariga o'xshash «chorbog'lar» shaklida rejalangan. Bog' sahni bir-

biriga ko'ndalang yo'laklar bilan kesishuvchi chorchaman maydonlariga bo'lingan.

“Chorbog’”lardagi xiyobonlar – bosh yo'l va sayrgoh yo'laklarining ikki tarafiga quyosh yo'nalishiga qarab soyabon daraxtlar va mavsumiy gullar ekish orqali tashkil etilgan. Xiyobonlar daraxt va o'simliklarning ekilish tartibiga qarab ochiq yoki yopiq ko'rinishlarda bo'lgan. Ochiq xiyobonlarda daraxt shohlari bir-biriga qo'shilib ketmagan. Yopiq xiyobonlarda esa, aksincha, daraxtlar o'sib yo'lak ustini yuqoridan yopib qo'ygan. Quyoshning harakatiga qarab u yoki bu ko'rinishdagi xiyobonlardan foydalanilgan. Ya'ni yopiq xiyobonni quyosh va uning nurlari yo'nalishi bo'ylab, ochiq xiyobonni esa, quyosh nurlariga ko'ndalang qilib ekilgan. Bunday usul xiyobonli yo'laklarning kun bo'yi soyada bo'lishini ta'minlagan. Tashkil qilingan muhit jazirama issiqda ham odamlarga soya salqinda dam olish imkonini bergan. Natijada bunday xiyobonlar salqin, sersoya bo'lgan, yo'lak chetiga qo'yilgan o'rindiqlarda o'tirib, hordiq chiqarib dam olingan. Bosh xiyobonlar, hovuzlar bo'ylaridagi supalar, ayvonlar atroflari, chorbog' devorlari qoshiga manzarali daraxtlar, sayrgoh yo'laklar va chorchamanlarga mevali daraxtlar ekilgan.

Tartibli muntazam handasaviy ko'rinishdagi “chorbog’”lar ko'proq nisbatan tekis yerlarda joylashgan bog'larga mos kelsa, erkin manzarali ko'rinishdagi bog'lar baland-pastlikda, qiyaliklarda joylashgan keng maydonli sayrgoh istirohat bog'lari va bog'-qo'riqxonalar uchun mos kelgan. Amir Temur bunyod etgan “Bog'i Jahonnamo”, “Bog'i Naqshi Jahon”, “Bog'i Taxi Qoracha” bog'lari ana shunday erkin tabiat manzarasi ko'rinishidagi bog'lar turiga kirgan. Bu bog'lardagi bog' saroyi atroflari, unga boriladigan markaziy xiyobon va bog' darvozasi oldilari, muntazam tarhlik rejalarida shakllantirilgan. Bog'ning qolgan qismlari asosan erkin rejali tabiat manzarasi ko'rinishida qoldirilgan.

Zarafshon tog'i etagida joylashgan “Bog'i Jahonnamo”, Zarafshon tizma tog'laridagi dovonda billur suvli anhor bo'yida bunyod etilgan “Taxti Qoracha” bog'lari qo'riqxona bog'lar tarzida foydalanilgan. Ularda shohona ovlar va ov mashqlari o'tkazilib turilgan. “Bog'i Jahonnamo” tarkibida uzumzor ham bo'lib, uning aksariyat qismi nisbatan tekis maydonda joylashgan. Zarurat tug'ilganda qiyaliklar tekis sahnlariga bo'linib chiqilgan. Ta'kidlash mumkinki, har ikkala ko'rinishdagi bog'larda ham bog' qismlarining vazifalarini e'tiborga olib, foydalanishga qulay holda joylashtirilgan. Masalan, ayvon imoratlarga tutashtirilgan, dam olish supalari hovuz va favvoralar qoshida, hovuzlar esa o'qariqlarga bog'langan, sersoya daraxtlar quyosh holatini e'tiborga olgan holda, xiyobon va yo'laklar bo'ylab hamda hovuzlar atrofiga ekilgan. Manzarali va mevali daraxtlar bir-birini to'ldirgan, gulzorlar esa ochiq maydonlarda, shiyponlar atrofida barpo etilgan.

Temuriylar bunyod etgan bog'lar, yuqorida ta'kidlaganimizdek, maydonlari-ning kattaligi, go'zal mahobati-yu, munaqqash zebu-ziynatlari, ertaknamo ko'shk-saroylari, mevali va manzarali daraxtlari, rang-barang gullari, g'aroyib suv inshootlari va manzaralari bilan ajralib turgan.

Sharafiddin Ali Yazdiy Temurning «Bog'i Jahonnamo»si haqida yozarkan, unda to'satdan me'morning oti yo'qolib qolganligi va uni bog'dan izlab topishga bir oy sarf bo'lganligi haqidagi latifani keltiradi. «Bog'i Dilkusho» va «Bog'i Nav» bog'larining tashqi o'lchamlari 1500x1500 gaz (1000x1000 metrlar chamas) atrofida bo'lgan. «Davlatobod» bog'ining tarhi esa to'g'ri to'rtburchak ko'rinishida (900x1350 metr) bo'lib, bog'ning o'zi ikki qismdan: bog'-saroy joylashgan istirohat bog'i (900x900 metr) va bog' uzumzoridan (900x450 metr) iborat bo'lgan.

Yangi bog'lar ko'pincha, ilgaridan mavjud bog'lar hududlarini kengaytirish hisobiga barpo etilsa-da, ekiladigan daraxtlar turi alohida e'tibor bilan tanlangan. Bog' atrofidagi devorlar bo'ylab mirzateraklar ekilgan. Ular ichida "Safedori Samarqandiy" turi o'zining go'zal rangi va shakli bilan boshqa teraklardan ajralib turgan. Shuningdek, manzarali daraxtlardan tol, chinor, sarv, archa, majnuntol ekilgan.

Mevali daraxtlardan olmalarning turli xil navlari, o'rik, shaftoli, anor, nok, olcha, anjir, tut va bodomlar doim e'tiborda bo'lgan. Klavixo Temurning Davlatobod bog'ida, shuningdek, uning Shahrisabzdagi Oqsaroy qoshidagi bog'ida ham turli-tuman mevali va manzarali daraxtlar bo'lganligini eslaydi. Ibn Arabshoxning yozishicha, Amir Temur o'zining bog'laridagi mevali daraxtlarga payvand qilishni juda yoqtirgan va payvanddan so'ng ham tekshirib turgan.

Ajdodlarimiz bog'lardagi mevali daraxtlarni faqat shirin-shakar mevalari uchungina emas, balki ularning bahordagi yorqin, oppoq qordek, binafsha, alvon rangli gullari, yozdagi qizil va sariq tusli mevalarining chiroyliligi bilan bog'ga tarovat bag'ishlashi, kuzda esa turfa rangdagi barglarga yastangani tufayli ham yoqtirganlar.

Gullarni tanlashda ularning ochilish mavsumiga e'tibor berishgan. Umuman, ular shunday tartibda ekilganki, biri ochilib tugasa, ikkinchisi gullay boshlagan. Shunday gullardan ayrimlarini sanab o'tamiz: hamisha bahor, atirgullar, binafshalar, savsan, nargis, guli ra'no, nulufar, shabbo'y, gultojxo'roz, argun, sadbarg, xanjariy.

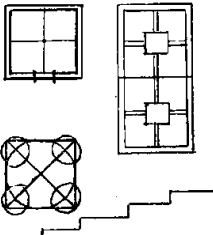
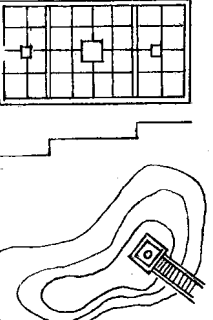
Bog'lar ichida xam ikki xil manzarali muhit: sersoya yopiq va soyasiz ochiq yashil muhitni kuzatish mumkin. *Yopiq yashil muhitga odatda-* sersoya xiyobonlar, yo'laklar, hovuz va supa atroflari kirs, *ochiq yashil muhitga* - maysazor, bedazorlar va gulzorlar kirgan. Har ikkala muhitning maydoni nisbatan bir-biriga taxminan teng bo'lgan. Yopiq va ochiq muhitda yashil maydonlar bir-biridan landshafti, havosining musaffoligi, namligi va issiqqligiga qarab farq qilgan: yopiq yashil muhitda havo issiqqligi sezilarli

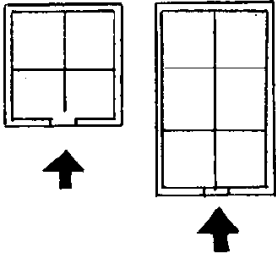
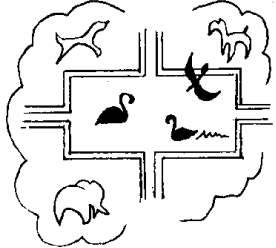
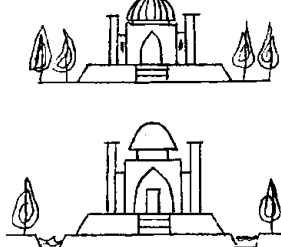
ravishda past, nisbatan nam, ochiq yashil muhitda esa aksincha. Har ikkala muhit mikroiqlimi orasidagi ushbu farq tufayli bog'da yozning jazirama issiq kunlari yengil shabada to'liqini sezilib turgan. Ushbu samara chorbog' uslubidagi Movarounnahr bog'lariga xos bo'lib, sersoya suv havzalari atrofidagi chorpoyalarda yanada sezilarli va zavqli bo'lgan.

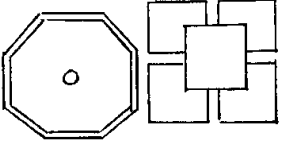
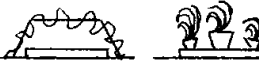
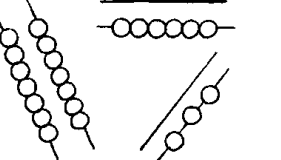
Temuriylar qurdirgan ayrim bog'larda (jumladan, "Bog'i Davlatobod", "Bog'i Behisht", "Bog'i Chinor") saroylar baland tabiiy yoki sun'iy tepaliklar ustida qurilgan bo'lib, ular bog'ning turli tomonlaridan, ayniqsa, ularga eltuvchi xiyobonlardan yaqqol ko'zga tashlanib turgan. Go'zal saroylar qurilgan tepaliklar yoniga ushbu saroylarning aksi tushib turuvchi sun'iy suv havzalari ishlanib, ular gir aylana keng ariq yoki hovuz favvoralar tarzida bo'lgan. Bu kabi memoriy uslublar bog'ni yanada go'zal va tarovatli qilgan, dam oluvchilar dilini zavq-shavqqa to'ldirgan.

Xususan, *Amir Temur va temuriylar davri tarixiy bog'larining me'moriy-rejaviy va landshaft yechimlariga xos asosiy tamoyillar quyidagilardan iborat bo'lgan:*

1-jadval.

T/r	Bog'larning me'moriy- rejaviy va landshaft yechimlariga xos tamoyillar	Yechimlarning chizmalarda ifodalanishi	Yechimlarning amaliy mohiyati va samarasi
1	Bog' hududini atrof-muhitdan darvoza va to'siq orqali ajratish		Bog' hududiga to'liq egalik qilish va unda xolisona, jannatmakon me'moriy muhit yaratish imkoniyatining mavjudligi
2	Bog'larning me'moriy-rejaviy va landshaft yechimini joy relyefiga mos tarzda shakllantirish: tekis hududlarda muntazam rejali simmetirik kompozitsiyali bog'lar yaratish; qiyaliklarda muntazam rejani erkin tabiat ko'rinishdagi rejaviy yechimlar bilan bog'lash va bog'		Bog'ni tashkil qilishda joy relyefini e'tiborga olish, bog' hududini tejamlil va tezkor sug'orish, bog'da tabiiy landshaft manzaralarini saqlab qolish imkoniyatlarining yaratilishi.

	hududini pog'onalarga bo'lib chiqish.		
3	Har ikkala rejaviy yechimda muntazam tartibli simmetrik chorbog', chorchaman, xiyobon va chorchinor kompozitsiyalarini qo'llash, notekis bog' hududini pog'onalarga bo'lib tekislash		Bog'ning landshaft yechimida muntazamlilik va o'ziga xos orastalik tartibining yaratilishi, bog' manzarasini tomosha qilish va ochiq-muhitli fazoviy landshaft kompozitsiyasini yaratish imkonining tug'ilishi
4	Bog'larni ko'kalamzorlashtirishda manzarali va mevali daraxtlarni qo'llash, me'moriy bog'ni xo'jalik bog'i bilan muvofiqalashtirish, sug'orish shahobchalarining muntazam va tejamli tartibini belgilash		Bog' landshafti fayzining oshishi, uni nafaqat me'moriy istirohat bog'i tarzida, balki undan xo'jalik maqsadlarida ham foydalanish imkoniyatining yaratilishi
5	Bog'lardagi "yashil dunyoni" "suv dunyosi" va "hayvonot dunyosi" bilan uyg'unlashtirish, har bir dunyoning ekzotik turlari va shakllaridan foydalanish		Bog' landshafti muhitining manzarasi, biologik va ekologik uyg'unligining oshishi, bog' muhitiga tabiiy go'zallik va orastalikning baxshida etilishi
6	Bog'ning bosh binosi (saroy yoki ko'shk)ni tabiiy yoki sun'iy ishlangan tagkursi, platforma yoki stilobatga joylashtirish		Bog' bosh binosining salobati va mahobatining oshishi, landshaft muhiti bilan sun'iy uyg'unlashishi. Me'moriy shaklning yaxlitligi va unga urg'u berilishi

7	Bog' xiyobonlarining boshi va oxiri, kesishgan joylarini go'zal me'moriy kompozitsiyalar (hovuz, favvora, ko'shk, voish va shu kabilar) bilan bezash	 	Yo'laklarning boshi va oxiri, xiyobonlar kesishgan joylar me'moriy yechimlari sifatining yaxshilanishi, ularning landshaft kompozitsiyalari va mo'jaz me'moriy shakllar bilan boyitilishi
8	Xiyobonlarni quyosh nurini e'tiborga olib ufq tomonlariga mos holda ko'kalamzorlashtirish va ko'proq soyali muhitlarni tashkil qilish		Xiyobonlar mikroiklimining yaxshilanishi, soya-salqinning ta'minlanishiga erishish

Movarovnahr bog'lari va shaharlariga suv yetkazib berish maqsadida bu o'lkada qadimdan kanallar, to'g'onlar va tarnov-akveduklar qurish tajribalari mavjud bo'lgan. Samarqandda antik davrda "Arziz" akvedukidan foydalanilganligi tarixiy haqiqatdir. Bu o'lkada suv ta'minoti inshootlarini qurish o'rta asrlarda keng rivoj topgan. Tog'li tumanlarda akveduklardan ko'priklar o'rnida ham foydalanilgan. Bundan tashqari, daryolarga alohida ko'priklar ham qurilgan bo'lib, ularning me'moriy kompozitsiyasini yaratishda atrof-muhit landshafti va tabiati e'tiborga olingan.

Sharqning boshqa mamlakatlari kabi Movarovnahrda ham o'rta asrlarda shahar markaziy maydonlari va guzar markazlarini shakllantirishga hamda ularning me'moriy landshaft yechimiga katta e'tibor berilgan. Samarqanddagi Registon, Abdu Darun, Abdu Berun, Qo'sh – Hovuz, Al-Buxoriy, shuningdek, Buxorodagi Labi-Hovuz, Minorai Kalon maydonlari fikrimizning dalilidir. Odatda bunday maydonlar kattaroq hovuz, minora, qayrag'och, chinor yoki majnuntol daraxti va gulzorlar bilan bezalgan (6.13-rasm-a-b-c-d-e-f).

Movarovnahr shaharlaridagi har bir hovli va guzarlarda hovuz bo'lib, uning to'rt burchagiga kamida to'rt tup gujum, majnuntol yoki tut ekilgan. Yozning jazirama issiq kunlarida bu daraxtlardan tushgan soya va tarqalayotgan toza havo va salqin shabada insonga huzur bag'ishlagan. Hovuz qirg'oqlariga esa ko'pincha «iyir» deb nomlangan dorivor o't ekilgan. Iyir ekilgan hovuzlarda suvning sifati uzoq vaqt yaxshi saqlangan, chunki uning ildizi suvni buzilishdan asragan.

a

b

6.13 -rasm. a- Buxoro. Bolo-Hovuz maschiti. b- Registon maydoni Tilla qori madrasasi ko'rinishlari.

<https://ph.trip.com/things-to-do/detail/37112568/>

https://ru.m.wikipedia.org/wiki/registan_tillya-kari_madrasah2014.jpg

c

d

6.13-rasm. c-Xo'ja Abdi-darun maqbarasi. d- Ismoil Al-Buxoriy maqbarasi.
<https://meros.uz/ru/object/xoja-abdu-darun-maqbarasi>

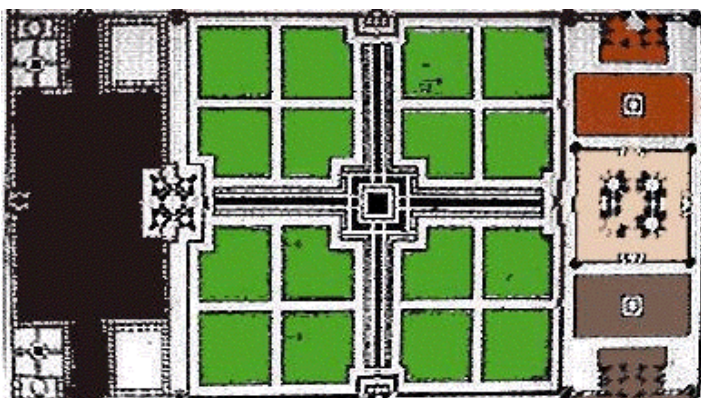
https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Мемориальный_комплекс_Аль-Бухари_05.JPG

Shunday qilib, Movarounnahrning o'rta asrlar davri bu mintaqada bog'-park san'ati yuksalib rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratib bergan. Shu davrda jadal va uzviy rivojlanib borayotgan bog'-park san'ati o'z kompozitsiyasidagi ko'plab qadimiy uslublarni qayta tikladi. Bulardan biri—

Movarounnahrning eng mashhur kompozitsiyasi, Eron sivilizatsiyasi jarayonida vujudga kelib, o'z boshlanishini eramizgacha bo'lgan II asr oxirlaridan olgan "chorbog" usulidir. Qadimgi Erondagi "chorbog" tajribasini Temuriylar Movarounnahrda qayta tiklab, keyingi asrlarda Hindiston va bir qator sharq mamlakatlarida, Yevropa va Rossiyada rivojlantirdilar.

Amir Temur va Temuriylar "chorbog"ni qayta tiklab, o'z davlatlarining qurilib yuksalish jarayonidagi yangi bog'larni bunyod etishda shu kompozitsiyani qo'lladilar. Simmetrik markaziy kompozitsiyali, bosh o'q bo'ylab yo'nalgan sistema to'laligicha qayta tiklandi. U o'rta asrlardagi Movarounnahrning Amir Temur ta'sirida bo'lgan bir qator O'rta Osiyo davlatlarining bog'-park san'atining ajralmas qismi bo'lib qoldi. Keyingi davrlarda bu sistema Amir Temur va Temuriylarni "Chorbog"ning asoschilari va homiylari sifatida butun dunyo landshaft arxitekturasiga duyosiga nomini tanitdi.

Shundan keyin Ispaniyaliklar Temuriylardan "Chorbog" tarxini o'rganib, u bilan o'z navbatida Italiyaliklarni tanishtirdilar. Italiyada ham simmetrik markaziy kompozitsiyali "Chorbog" ("muntazam" bog'lar) jadal rivojlana boshladi. Xurmo, anor, jasmin daraxtlari va ko'plab sabzavotlar madaniylashtirildi. Italiya esa o'zining mashhur "uyg'onish davri"da bu landshaft kompozitsiyasini va o'rta asr Movarounnahr tajribasini Yevropaning turli mintaqaviy maktablariga yetkazdi. (6.14-rasm).

6.14-rasm. "Chorbog" uslubidagi "Muntazam" bog'lar me'moriy-rejaviy tuzilishi.

<https://www.landart.ru/01-motivs/c-randhawa/01c001.htm>

Bu xulosadan kelib chiqib, shuni aytish mumkin, "Temuriylar bog'lari" ikki turga bo'lingan:

- birinchi, simmetrik reja asosida to'g'ri handasaviy shakllardan tuzilgan tartibli muntazam ko'rinishda va;

- ikkinchi, jonli tabiat manzaralaridan tashkil topgan tabiiy erkin (manzara) rejali ko'rinishlarda shakllangan.

Temur va temuriylar bunyod etgan bog'larning ko'pchiligi birinchi xil ko'rinishdagi bog'lardan tashkil topib, ularning tuzilishi an'anaviy "Chorbog'" tartibiga bo'ysundirilgan. "Chorbog'"lar rejasi asosan to'g'ri to'rtburchak yoki to'rtburchak shakldagi, devorlar bilan o'ralgan, to'rt va undan ko'p qismdan iborat bog'lar bo'lgan. Ularning o'rtasidagi saroyga boriladigan xiyobonlar, odatda chorbog' maydonini simmetriya yoki shunga yaqin ko'rinishda joylashgan birtalay to'rtburchak "chorchaman"larga bo'lgan.

"Chorbog'"lardagi xiyobonlar bosh yo'l va sayrgoh yo'laklarining ikki tarafiga quyosh yo'nalishiga qarab soyabon daraxtlar va mavsumiy gullar ekib tashkil etilgan. Xiyobonlar daraxt, buta va gulli o'simliklarning ekilish tartibiga qarab "ochiq" yoki "yopiq" ko'rinishlarda bo'lgan. Ochiq xiyobonlarda daraxt shohlari bir-biriga qo'shib ketmagan. Yopiq xiyobonlarda esa, aksincha, daraxtlar o'sib yo'lak ustini yuqoridan yopib olgan. Yuqorida aytib o'tilganidek, quyoshning harakatiga qarab, daraxtlar u yoki bu ko'rinishdagi xiyobonlar shaklida ekilgan. Bunday usul alleyalar muhitini kun davomida soya-salqin saqlash imkonini bergan.

Bog'lar ichida ham ikki xil manzarali muhit: sersoya "yopiq" va soyasiz "ochiq" yashil muhitni kuzatish mumkin. Yopiq yashil muhitga odatda sersoya xiyobonlar, yo'laklar, hovuz va supa atroflari kirs, ochiq yashil muhitga maysazor, bedazorlar va gulzorlar kirgan. Har ikkala muhitning maydoni nisbatan bir-biriga taxminan teng bo'lgan. Yopiq va ochiq muhitda yashil maydonlar bir-biridan landshafti, havosining musaffoliga, namligi va issiqligiga qarab farq qilgan: yopiq yashil muhitda havo issiqligi sezilarli ravishda past, nisbatan nam, ochiq yashil muhitda esa aksincha. Har ikkala muhit mikroiklimi orasidagi ushbu farq tufayli bog'da yozning jazirama issiq kunlari yengil shabada to'liqini sezilib turgan.

6.3. Eron va Turkiyaning o'rta asrlardagi bog'-parklari.

Sharq xalqlarining o'rta asrlardagi landshaft arxitekturasida asosan usha davrda yaratilgan bog'lar orqali ifodalangan. *Sharq mamlakatlari bog'larini shartli tarzda ikkita katta guruhga ajratish mumkin:*

- birinchi guruh bog'lari musulmon sharqi mamlakatlariga xos bo'lsa;
- ikkinchi guruh bog'lari buddizm tarqalgan Uzoq Sharq mamlakatlariga mansubdir.

Bog'lar san'atning boshqa turlariga nisbatan insonning ichki dunyoqarashini, tafakkur doirasini, uning tabiatga, atrof-muhitga bo'lgan munosabat falsafasini ravshanroq ifodalaydi, desak xato qilmaymiz.

Ma'lumki, Sharq xalqlarining eng qadimgi dunyoqarashlaridan biri «Chor unsur» falsafasidir. Bu falsafa, yuqori bulimda ta'kidlangandek, olamning va undagi barcha mavjudotlarning to'rt unsur: o'simlik, suv, nur va havodan tashkil topganligini e'tirof etadi. Ayni paytda, u olamni to'rt tomondan chegaralangan hamda zamin (yer) va osmondan tuzilgan deb biladi. Islom ma'naviyati ham ushbu falsafadan xoli emas. Ya'ni Islomdagi "Jannat"- bu bog'lar ramzi hisoblanib, u falakning to'rt tarafidan devor bilan ajratilgan holisona bog'dir. U shunday bir mo'jizaki, unda markazdagi "jannat bulog'i"dan chiqayotgan suv to'rt tarafga taralib, jannat ariqlarini, ariqlar esa jannat bog'larini tashkil qilgan. Jannat ariqlari kesishgan markazda Eram ko'shki joylashgan. Shu boisdan Islomdagi ideal bog' to'rt tarafdin devor bilan chegaralangan, markazida ko'shk va "jannat bulog'i" joylashgan, mevali va manzarali daraxt-butalarga, gul- maysalarga, suv va soyalarga boy sayrgoh istirohat bog'dir.

Boshqa mamlakatlardagi kabi Islom dunyosida ham eng go'zal bog'lar hukmdorlar sinfiga tegishli bo'lgan. Islom mamlakatlari bog'larining kompozitsiyasiga xos an'anaviylik, bu avvalombor, ularning muntazam simmetrik rejada ishlanganligidir. Muntazamlikni yuqorida eslatilgan "Chor unsur" falsafasi va bog' o'simliklarini tejamkorlik bilan sug'orish zaruratidan kelib chiquvchi "Chorbog'" uslubi tashkil qilgan. "Chorbog'" uslubidagi bog' rejasi bir yoki bir necha kvadratlardan tuzilgan. Katta kvadrat to'rtta kichik kvadratlar "Chorchamanlarga", ular ham o'z navbatida yana mayda kvadratchalar – "Chamanlar"ga bo'lingan. Bu bo'linmalar nafaqat yo'laklar va xiyobonlar orqali, balki bog'ni sug'orish tizimiga kirgan ariqlar va hovuzlar yordamida ham hosil qilingan. Chorbog' yoki chorchamanlarning markazida bog' havosining namligini oshiruvchi favvoralar yoki mo'jaz favvorachalari bo'lgan hovuzlar joylashgan. Nozik tizginli favvoralar, yarqiroq marmar ariqlardan sokin shildirab oqqan suvlar o'ziga xos mo'tadil bog' muhitini yaratgan. Manzarali va mevali daraxtlar, xushbo'y hidli chaman gullar, hovuzlardagi o'rdak-g'ozlar, bog'dagi tovuqlar, go'zal ohular bog'ni yanada maftunkor etgan.

Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari bog'laridagi alohida e'tiborga loyiq narsa - bu suvga bo'lgan munosabatdir. Ayniqsa, iqlimi issiq serquyosh musulmon mamlakatlarining bog'lari suvga o'ta ehtiyotkorlik va tejamkorlik munosabatida shakllanganki, issiq va quruq iqlim sharoitida bog'larning barpo etilishi asosan ana shu suvga bog'liq bo'lgan. Nafaqat bog'ning, balki bu o'lkalarda insonlar hayoti ham ko'p jihatdan suvga bog'liq holda kechgan. Issiq iqlimli arab mamlakatlari va Eron, Afg'oniston, Hindistonda suv va bog' insonlarga huzur-halovat va baxt keltirgan. Asrlar davomida insonlar

bog'ni avaylab, hazinadek saqlab kelgan. Shuning uchun ham Ispaniyadan tortib, to Hindixitoygacha keng tarqalgan musulmon dunyosi bog'larining tuzilishi, kompozitsiyasi va shaklu-shamoyili haqidagi ma'lumotlar bizgacha yaxshi saqlanib qolgan.

1502 - yilda Ismoil I Safaviylar sulolasiga asos soldi. Bu Eron uchun katta ahamiyatga molik voqea bo'ldi. Safaviylar kelib chiqishi bilan Eroni (pers)larga mansub bo'lgan. Ularning hukumdorligi davom etgan 200 yilni Eronning uyg'onish davri deb atash mumkin. Bu suloladan bulgan hukmdorlar hamisha rassom va me'morlarga homiylik ko'rsatganlar.

O'z vaqtida Hindistondan quvg'in qilingan Humoyun ham, Taxmaspa I saroyida boshpana topgan. Shox Taxmaspaning poytaxti bo'lmish Tebriz yirik madaniyat markazi deb dong taratgan. O'z zamonasining yetakchi ilg'or rassomlari bulgan Mirak va Sulton Muxammadlar shu yerda yashab ijod qilgan. Ular minyaturalar bilan bezatgan Nizomiyning qo'lyozmalari hozirgi kunda Britaniya muzeyida saqlanmoqda. Xuddi shu davrda boshqa bir kator klassiklarning asarlariga ham minyaturalar ishlangani ma'lum; bu asarlarning jildlari bog'lar tasvirlari bilan bezatilgan.

Eronliklarning gullarga bo'lgan muhabbati o'rta asrlardan beri so'nmay kelmoqda. Hozirgi kunlarda ham ular ishtiyoq bilan bog'lar barpo qiladilar, ayniqsa daryo va buloqlar ko'p bo'lgan shimolda bu mashg'ulot bilan ko'proq shug'ullanadilar. Bu yerda bog'i bo'lmagan uyni uchratish mumkin emas. Hatto kambag'allar ham o'z hovlilarini atirgullar, lolalar va tirnoqgullar bilan bezatishadi. Kunduzlari xonadon egalari tez-tez bog'da yig'ilib, bir piyola choy davrasida suhbat qurishadi. Badavlat kishilarning bog'larida odatda atrofiga gul butalar o'tqazilgan ko'l bo'ladi. Ayrim hollarda bu ko'llarda oltin baliqlar urchitib, boqishadi.

Eronliklar hamma gullardan atirgulni afzal ko'rganlar va uning ko'p turlarini o'stirishgan. Balki, Eronliklarning birinchi atirgullari ajoyib qat-qat, seryaproq, sariq rangli, muskus hidli Rosa nemispherica bo'lgandir. Negariston bog'ida uchratish mumkin bo'lgan eglapteriya atirgul daraxtining bo'yi 20 fut, tanasining aylanasi 2 fut (1 fut-30,48 sm ga teng uzunlik o'lchovi) keladi. Bu albatta dunyoning boshqa hech qayerida uchramaydigan noyob mo'jizadir.

Eronliklar shu jumladan binafsha, lolaqizg'aldoq, gulhayri va nargiz gullarini ham xush ko'rishgan. Hozirgi kunda bu yerda Yevropadagi bir yillik gullarning hamma turlarini amalda uchratish mumkin. "Chorbog'" - Ismoil shox bog'larning simmetrik kompozitsiyalik yechimiga katta e'tibor bergan.

"Chorbog'"larning 2 turi bo'lgan: ichkari hovli hajmida va hovlidan tashqarida, ya'ni "ichkari" va "tashqari". Eng sevimli daraxtlardan biri sarv daraxti bo'lgan. Yana oq terak, olxo'ri daraxti, akatsiya (Acacia planifrons) va kanallar bo'ylarida majnuntollarni ko'plab ekanlar. Bog'larda yana chinor, qayin, eman, qayrag'och, jo'ka, pista, yong'och, kashtan, mirt

daraxtlari oʻsgan. Mevali daraxtlardan apelsin, limon, bodom, olxoʻri, gilos, shaftoli, oʻrik, anjir va anorni aytish mumkin.

“Meydan- e – Arak” deb nom qozongan ajoyib bogʻni namuna qilib koʻrsatish mumkin. Bu bogʻda shoirlar Saadiy Hofiziy va Firdavsiylarning nomlari bir yillik gullardan ekib yozilgan. Gohi gultoʻplar shunchalik jozibali, goʻzalki, ularni bermalol gilam naqshlari uchun nusxa qilib ishlatish mumkin.

Shoh Abbos (1587-1629) hukmdorligi davrida tinchlik hukm surib, Eron gullab yashnadi, shu davrgacha Eron tarixida bunday boʻlmagan edi. Shoh homiylik koʻrsatgan gilamchilik juda rivoj topgan va oʻsha davr gilamchilarining asarlari hozir ham dunyoda tengi yoʻq namunalar hisoblanadi. Ayrim gilamlarda zoʻr mahorat bilan bajarilgan atirgullar, nilufar, qizgʻaldoq va lolalarni uchratamiz.

Shoh Abbos davrida Kaspiy boʻyidagi Mazan-Daron oʻlkasida Amol, Barfurush, Sari, Faraxobod, Ashraf va Safnabadda juda koʻp bogʻlar barpo etilgan. Amoldagi bogʻ oʻzining juda baland sarv daraxtlari bilan mashhurdir. Odatda Shoh Abbos 21-martda nishonlanadigan Eron Yangi yil marosimlarini Mazan-Darandagi bogʻda oʻtkazar edi. Bu bayram bahorda shaftoli, gilos, olxoʻri daraxtlari ayni gullagan paytga toʻgʻri keladi. Eron shohi shoh Abbos XVI-XVII asrlarda poytaxt Isfaxonni obodonlashtirish va koʻkalamzorlashtirish maqsadida ulkan “Maydoni shoh” xiyobonini tashkil etadi. Uning atrofini goʻzal imoratlar bilan bezab, yashil koʻkalamzorlar, soyabonlar bunyod etadi (6.15-rasm).

“Maydoni-Shox” maydoni XVII asrda qurilgan eng diqqatga sazovor ansamblardan biri boʻlib, Isfaxonda joylashgan, juda katta, tomonlarining uzunligi 512x150 m. Maydon atrofida janubda Shoh machiti (1612-1638) sharqda Lutfulla machiti (1602-1618), gʻarbda Ali Kapu saroyi va Shimolda musiqachilar uchun qurilgan nagʻoraxona minbari joylashgan. Maydon Shoh Abbos (1587-1628) hukmronligi davrida qurib bitkazilgan, muntazam rejali ulkan ochiq koʻkalamzor maydonni tashkil qiladi. U xovli muxitida shakllangan va “ichki boglar” jumlasiga kiradi. Maydon atrofi zanjirqator doʻkon ravoqlari bilan chegaralangan. Ravoqlar oldidan soyali daraxtlar ekilib sugʻorish uchun ariq oʻtkazilgan. Maydon yuzi tekis maysazor bilan koplangan, u milliy marosimlar, tantanalar oʻtkazishga va chavgon oʻyiniga moʻljallangan.

6.15-rasm. “Maydoni-Shox” maydonining ko‘rinishi dominanta rolidagi muntazam rejali- “Chorbog‘” va shoh maschiti.

https://www.researchgate.net/figure/Naghshe-Jahan-square-in-2014-26_fig6_312894152

6.16-rasm. «Ali-Kapu» «bog‘u-saroy» kompleksini asosiy binolaridan biri.

<https://ru.irancultura.it/туризм/достопримечательности/достопримечательности-Исфахан/jazebepalazzo-али-Капу/>

Bog‘ atrofidan katta kanal oqib o‘tgan, keng maydon esa chavgon o‘yinlari o‘tkazish uchun xizmat qilgan, Ali-Kapuning ayvonidan maydonda bo‘layotgan chavgon o‘yinlarini, marosimlarni kuzatish juda qulay bo‘lib, faqat shoh va uning oilasigina bayramlarda bundan foydalanishgan. Ali-Kapuda davlat qa‘bul ma‘rosimlari va sud ishlari olib borilgan.

Maydoni shohni bunyod etish tajribasi o'rta asr Eron me'morlari va shaharsozlariga Isfaxonning quriq issiq iqlimi sharoitida an'anaviy "Chorbog'" uslubidan keng foydalanish zarurligini ko'rsatdi. Natijada maydondan yarim kilometrlar g'arb tomonda shaharning yangi bosh xiyoboni va istirohat bog'i – "Shahar-bog'" bunyod etilib, u o'zining g'aroyib bog' saroylari va muntazam sayrgohlari bilan Maydoni shohga "Ali-Kapu" "Baland darvozalar" orqali tutashtirilgan (6.16-rasm.).

Chexel-Sutun, Xasht-Bexisht va Talar-Ashraf kabi go'zal saroylarga ega bo'lgan "Shahar-bog'" xiyobonlariga sakkiz qator chinor, tol va jasminlar ekilib, favvoralar, hovuzlar, kanallar va gulzorlar bilan bezalgan uchta keng sayrgohlar tashkil etilgan (6.17-rasm).

6.17-rasm. «Shahar-bog'» kompleksi «bog'u-saroylari».

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/40/DJI_0021\(0\).jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/40/DJI_0021(0).jpg)

Bosh xiyobon o'qi bo'ylab o'tkazilgan kanalning har 300 metrida hovuzlar joylashgan Bosh xiyobon "choxarbog'" esa janubga Zanderud daryosi tomon 1650 metrga cho'zilib, keyin yana shahardan 3 km tashqaridagi Xazori Jerib bog'lariga qo'shilib ketgan. Shahar-bog' va Maydoni-shoh O'rta Sharq o'rta asr xalqlarining shaharsozlik, landshaft

arxitekturası va xususan bog'-park san'ati bobida qo'lga kiritgan ilg'or tajribalarining Erondagi eng go'zal namunalaridan hisoblanadi.

Bog'-istirohatchilik amaliyoti Sharqda muqaddas san'at darajasigacha ko'tarilgan. Bog'larning soyali daraxtlari, gulzorlari, hovuzlari va zilol oqar suvlari go'yo jannatni ifodalaydi.

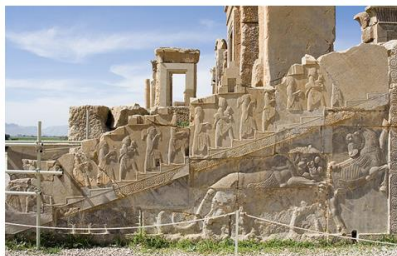
Yukorida aytilgan ikkala bog' Eron istirohat bog'lari turkumidan o'rin olgan, "chorbog'" uslubiga asoslangan qat'iy muntazam tartib, simmetriya va uyg'unlik mavjud bo'lib "tashqi bog'lar" qatoridan o'rin olgan. To'g'ri burchaklar asosida qurilgan bog'-xiyobonning markaziy o'qida bosh va yonbosh xiyobonlar kesishgan, markazda bog' saroyi va hovuz joylashgan. Aksariyat Eron bog'larida, Shahar-bog' va Maydoni-shoh singari, saroy sun'iy tepalik ustiga qurilgan, chortaraf esa zilol suvga to'la keng kanallar bilan chegaralangan. Kanallar va hovuzlardagi favvoralardan suv tizgini otilib turadi. Hovuzlarga atrofdagi saroy ustunlari va daraxtlarning aksi tushib turadi. Hovuzlar shakli turlicha: kvadrat va to'g'ri to'rtburchakdan xoch shakligacha, olti va sakkiz qirradan murakkab gulchanoqqacha ko'rinishlarda bo'lgan. Qiyalikda joylashgan bog'lar sathi pog'onalariga bo'linib, suv yuqoridan pastga bosh xiyobon markazidan o'tgan o'q ariqlardan sharshara bo'lib oqqan, Ularga qo'shilib ketgan hovuzlar va kanallar marmardan, zinalar esa toshdan ishlanib, ayrim hollarda asosiy hovuzlar moviy rangli koshinlar bilan pardozlangan.

Bosh xiyobonlar va sayrgohlar bilan chegaralangan bog' hududi to'g'riburchakli kichik kataklarga bo'linib, ularning har biriga alohida turdagi mevali daraxtlar (o'rik, anor, pista, bodom, anjir, olcha, olxo'ri, uzum va sh.o'.) ekilgan. Xiyobonlar bo'ylab soya beruvchi tol, chinor kabi manzarali daraxtlar qatorlab ekilgan. Daraxtlar orasidagi ochiq joylarga esa gullar (binafsha, nargiz, lola, gulxayrilar) ekilgan. Daraxtlar ichida alohida e'tiborlisi sarv hisoblansa, gullar ichra atirgul e'zozlangan.

Funksional nuqtai nazardan qaraganda bu bog'u saroylar shoirilar bazmi, faylasuf va diplomatlar bilan uchrashuvlar o'tkazishga muljallangan bo'lib, bu yerda hukmdorlar uchun gohida xilvatga chekinib, yolg'izlikda orom olishlari mumkin bo'lgan alohida tinch va sokin burchaklar tashkil qilingan. Bu simmetrik markaziy kompozitsiyalik, "Chorbog'" yo'nalishida, "ichkari" tipidagi, hovli muhitida rivojlangan bog'lardir. Bunday bog'lar suvning hovli markazidagi hovuz, yoki katta bo'lmagan, sun'iy ravishda toshlardan tashkil qilinib, ustiga dekoratsiyalar bilan bezatilgan ayvon (pavilon) o'rnatilgan kaskadlarlar ko'rinishida uchrashi bilan ajralib turadi. Pastdagi "Chorbog'" bag'rida sayr qilib yurgan tovuqlar, "chorchaman"ning suv havzalarida suzib yurgan o'rdak va oq qushlar inson tabiatiga ruhiy ta'sir qilib, tinchlantirgan, yoki kayfiyatini ko'targan. Maschit va madrasalarga tegishli bog'lar esa, uzoq yaqindan kelgan ziyoratchilarning hordiq chiqarishi va dam olishiga mo'ljallangan.

XVII-XVIII asr Eron bog'-parklari ichida Isfaxon shahri yonidagi Zanderud daryosi bo'yida bunyod etilgan Xazori Jerib istirohat bog'i va Kaspiy dengizi sohilida qad ko'targan Eshref bog'lari va bog'-saroylarini ham eslatib o'tish zarur. Eshref bir necha bog' va bog'-saroylardan tarkib topib, ulardan asosiylari - Bog'i-shoh, Bog'i-chashma va Bog'i-sohibzamonlar dengiz sohili qiyaliklarida joylashib, o'ziga xos pog'onalar va sharsharalar tizimini tashkil etgan. Bunday yechim, Eron bog'larining, antiqa fazoviy hajmiy shakllanishining yorqin misoli bo'lib "mo'jaz" bog'lar qatoridan o'rin olgan.

Isfaxon shahri atrofida kanallar bilan sug'oriladigan mevali bog'lar-"bo'ston"lar ham ko'p bo'lib, ularda shaftoli, bodom va behilar o'stirilgan. Shoh Abbos davrida Kaspiyga yaqin Mozondaron viloyatining Amol, Barfurush, Ferixobod, Eshref va Sernobod shaharlarida ham, yuqorida eslatilgan bog'lar singari, ko'plab "relyef-bog'lari" qurilgan (6.18-rasm). Amoldagi bog' ulkan sarvlari bilan mashhur bo'lgan. Bu shaharlarning antiqa bog'lari kabi Eronning yana ko'plab shaharlari ichida ham bog'lar barpo qilingan, Koshon shaharchasidagi bog'lar ham shu jumladan bo'lib, o'ziga e'tiborni qaratadi.

6.18-rasm. Dengiz sohili qiyaliklarida pog'onalar va sharsharalar tizimini shakllantirgan relefdagi bog'lar saroylarining ko'rinishi.

<https://dzen.ru/a/ZQcb5NV1ZWofJJ4n>

Kashan Isfaxon vohasining bosh shahri hisoblanadi. Kashan nomi birinchi shaharliklarning "Kassian" degan nomidan kelib chiqqan ular bu yerda 7000 yil oldin paydo bo'lganlar (Tepa-Sialk tepaligidagi qazishmalarda uning qoldiqlari va suv inshootlari topilgan). Hozirgi Kashandan 4km g'arbroqda joylashgan Sialkda topilgan arxeologik topilmalarga qaraganda bu voha tarixgacha bo'lgan davrdayoq rivojlangan suv landshaft sivilizatsiya markazlaridan biri hisoblangan. XI asrda Saljuqlar sulolasidan bo'lgan Melik shah Kashan markazida katta bog'lar va suv havzalari qurishni buyurgan.

Usha davrda qurilgan bir necha juft suv havzalarining devorlari hozirgi kungacha saqlanib qolgan.

XII–XIV asrlarda Kashan yuqori sifatli Sopol buyumlar, kulolchilik buyumlari va koshin ya'ni plitkalar ishlab chiqarish markaziga aylangan. Hozirgi Eron tilida ("kashi") "izrazets" yoki "plitka" degan atama Kashan shahrining nomidan kelib chiqqan. Hovuzlar mana shu plitkalar bilan bezatilar edi. Ispaniyadagi mashhur Algambra Mavritan bog'ining qayta qurilishida ham shu plitkalar ishlatilgan. Koshonda yuz yillar mobaynida yahudiy diasprosi yashab kelgan (Ularning ko'pchiligini Ispaniyadan quvilgan yahudiylar tashkil qilar edi). Shu sababdan ayrim Kashanliklar sochining mallaligi, ko'zlarining yashil va ko'k rangi bilan ajralib turadilar. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra Kashan-Eron yahudiylarining madaniy markazi bo'lgan, ayrim manbalarda Kashanni "kichik Ierusalim" deb ham atashgan. Safoviy shohlari Kashanda hordiq chiqarishni xush ko'rishgan. Shu sababdan bo'lsa kerak u serfayz, bepayon bog'larga boy bo'lgan. Odatda qat'iy muntazam shaklga, markaziy simmetrik kompozitsiyaga ega bo'lgan yuqorida eslatilgan bog'lar kabi bu bog'lar ham "ichkari" va "tashqari" bog'lar bo'lgan. Ayniqsa Fin bog'i (Bage – Fin) shunday kompozitsiya yechimi namunasida bo'lib, hozirgi kunda ham Erondagi eng mashhur bog'lardan hisoblanadi. Bu ajoyib bog' ataylab Shoh – Abbos I uchun qurilgan bo'lib, mevali daraxtlari, hovuzi bilan Eron an'analaridagi hayoliy jannatning mumtoz timsolidir. Bu yerlarda birinchi bog' 7000 yil oldin Sulaymon (Cheshme-ye Sulaymon) bulog'i yonida paydo bo'lgan. Kadjarlar hukmdorligi davrida Safoviyalar tomonidan bunyod qilingan me'moriy qurilishlarning ko'plari tubdan almashtirildi va qayta qurildi. Ammo park landshafti, marmar kanallar va favvoralar joylashuvi boshlang'ich holatga juda yaqin. Bog' ichki hovli hajmida shakllangan, qat'iy simmetrik xarakterga ega, markazda dominanta rolidagi – hovuz bor. 1852 – yilda Eronni boshqargan Nasretidin Shaxning vaziri Amir–Kabir deb nomlangan Mirzo Tagxi-xanning shu yerda o'ldirilishi bog'ning nomini g'amgin shuhrat bilan tanitdi (6.19-rasm).

1778-yilda ro'y bergan zilzila Kashanni yakson qildi: Safoviy Shax-Abbos tomonidan qurilgan barcha imoratlar, bog'lar buzilib ketdi, 8000 kishi halok bo'ldi. Bugungi kunda bu bog' majmuasi– Eronning mashhur, diqqatga sazovor joylaridan biri bo'lishiga XVIII–XIX asrdagi juda ko'p hashamatli shaxsiy uylarning qayta tiklanishi asos bo'ldi. Quyida Kashanning diqqatga sazovor "ichki" va "tashqi" bog'-saroy majmualarining fotosuratlari keltirilgan, bu yerda asosiy kompozitsion rol suv va suv kaskadlariga berilgan, ulardan ayrimlari relyefda joylashgan. Bularning barchasi, avvalgilari kabi qat'iy muntazam uslubga, markaziy simmetrik xarakterga asoslangan (6.20-a-b-rasm).

6.19-rasm. Kashan. Hovli muhitidagi “ichkari” bog‘ obrazi, simmetrik kompozitsiya markazidagi suv havzasi dominanta roliga.
<https://sajjadi.livejournal.com/146204.html>

a

b

6.20-rasm. a-Tashqi muhitda “tashqari” bog‘ obrazi, uzunchoq shakldagi suv havzasi simmetrik kompozitsiyaning markazi bo‘lgan kirish eshigining portaliga yo‘naltiruvchi funksiyani bajarayapti. b- Tabatabai bog‘i. Kashandagi mashhur Eron «ichki bog‘larining» ko‘rinishi. «Simmetrik va sentrik» kompozitsiya asosida, markazida hovuzi bilan shakllangan bog‘ning kurinishi.

https://needguide.ru/view_tour.php?tour_id=6407
<https://www.gigaplaces.com/ru/mesto-dvorec-tabatabaia/>

Eronning “Pers bog‘lari” deb atalib, 9 ta Eron viloyatlari kabi 9 ta bog‘ni o‘z ichiga olgan turkum bu bog‘larning loyihalaridagi rangbaranglikni aks ettiradi. Zamonlar o‘tishi bilan u o‘zgarib, har-xil iqlim va boshqa sharoitlarga moslashib bordi. Baribir yuqorida tilga olingan o‘z tomirlari bilan buyuk Kir (eramizgacha bo‘lgan VI asr) davriga etib borgan “Sada – Charbog‘” prinsipi saqlanib qoldi. Quyida Eronning simmetrik,

markaziy kompozitsiyaga ega, Eron bog'-saroy komplekslarining eng diqqatga sazovorlari ko'rsatilgan (6.21-a-rasmlar).

a

b

6.21-rasm. a-Eron bog'i, relyefdagi simmetrik markaziy kompozitsiya. Kompozitsiya markazidagi kaskad. b- Isfaxondagi, «Shahar-bog'» istirohat bog'iga tutashtirilgan, «Maydoni shoh» xiyoboninig maketi. Bog'ning kompozitsiyasi simmetrik, to'rtburchak shaklli bo'lib, markaziy o'q bo'ylab yo'naltirilgan.

<https://www.pinterest.fr/pin/522980575449560988/>

<https://vpoisketurov.ru/dostoprimechatelnosti/dostoprimechatelnosti-isfahana.html>

Erondagi Sheroz shahri g'oyatda go'zal bo'lib, maftunkor me'moriy obidalarga boy. Sherozning timsoli-bog'larining juda ko'p bo'lganidir. Amalda ular saroylar atroflarida joylashgan bo'lib, saroylar bilan birgalikda ajoyib sharqona ertakning u yer bu yerda sochilib ketgan varaqlariga o'xshab, sayyohlar uchun juda qiziqarlidir. Eng maftunkor va hamisha sayohatchilar gavjum bo'ladigan bog'- bu "Bog'i Eram", ya'ni o'zbekchaga o'girsak "Jannat Bog'i" bo'lsa kerak. Bog' ichida atrofi suv bilan o'ralgan juda chiroyli saroy joylashgan, bog' botanik bog' bulgani bois unda faqat sayr qilibgina qolmay, balki, mahalliy o'simliklarni o'rganish ham mumkin (6.21-b-rasm).

Eronning boshqa shaharlariga qaraganda Sherozda diqqatga sazovor bo'lgan me'moriy bog'lar soni ancha ko'p. Balki Isfaxondagi bog'lardan ham ko'proqdir. Chunki Sheroz ham ko'p yillar davomida Eronning poytaxti bo'lgan. Mahalliy Sherozliklarning aytishicha "dunyoga mashhur Isfaxon diniy yodgorliklar shahri bo'lsa, Sheroz Eron tarixining shaxridir." Ko'pchilik uchun bu yer birinchi navbatda Eron mumtoz she'riyatining yorqin namoyondasi Hofiz Sheroziy (1324-1391 y) dafn qilingan joydir

(6.22-a-rasm). Uning qabriga (daxma), uning she'rlariga Eronda munosabat ayniqsa boshqacha. Hofiz Sheroziyning qabri Eron fuqarolarining pastportlarida tasvirlanganligi buning yaqqol dalilidir.

a

b

6.22-rasm. a- Shohr Hofiz maqbarasi. Bog' kompozitsiyasining markazida dahma ustiga o'rnatilgan ayvoncha (pavilon) joylashgan. b- Karim-xon bog' kompleksining ichki ko'rinishi. "Ichkari bog'".

https://www.turpravda.com/forums/discussion/205692/iran_samaya_interesnaya_strana_hot_i_ne_samaya_udachnaya_poezdka/p4

<https://mapio.net/pic/p-15568240/>

Hofiz Sheroziyning qabridan uncha uzoq bo'lmagan joyda yana bir mashhur shoir Saadi Sheroziy (1209-1291 y) maqbarasi joylashgan. Bu ikki manzil Eronning faxriy ramzi hisoblanadi.

Haqiqatdan ham "Sherozning ajoyib bog'lari" iborasini idiomaga deb hisoblash mumkin. Shaharda bog'lar juda ham ko'p va turlicha – turar joyning ichidagi kichkinagina gulzordan boshlab juda keng park-bog' ansamblarigacha davom etadi. Bularning hammasida avvalgi bog'lar uchun an'anaviy bo'lgan simmetrik markaziy kompozitsiyalik tuzilishga ega bo'lgan "ichki" (odatda kichik bog'lar) va "tashqari" (odatda katta bog'lar) yaqqol ko'zga tashlanadi. Yana bir bor eslab o'taylik, "Ichki bog'" bu binoning yopiq ichki hovlisida joylashgan bog' bo'lib, asosan uzunchoq shaklda, markaziy o'qi bo'ylab kichik hovuz joylashgan. Hovuz bog' kompozitsiyasida markaziy o'rinda bo'lib, bog'-saroy majmuasida bosh binoga yo'naltiruvchi omil bo'lib hisoblanadi. Karim-xon arig'i shu turdagi bog'larning namunasidir (6.22-b-rasm).

Tashqi bog'larda saroyning bosh binosi o'rtada joylashgan bo'lib, unga asosiy hovuz borib taqaladi. Bog' oddiy paxsa devorlardan to'jimimador cho'yan to'siqlargacha bo'lgan har xil bog' devorlar bilan o'ralib olingan (6.23- a-b-c-rasm).

6.23-rasm. a-Narandjstov Gavam bog'i. "Tashqari bog'" – simmetrik markaziy kompozitsiyaga asoslangan.

<http://wikimapia.org/6276083/ru/Музей-Наранджестан-Гавам#/photo/552606>

b

c

6.23-rasm. b-Kavam bog'i, Sherozdagi eng qadimiy bog'lardan biri. c- Sherozdagi Afifabad bog'i.

https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Ghavam_garden_shiraz.jpg

https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Afif_abad.jpg

“Arg” Eroncha qal’a, qo’rg’on degan ma’noni anglatadi, demak bu me’moriy obidani uning asoschisi nomi bilan “Karim-xon” deb atash rasm bo’lgan. Karimxon Buxoro va Termezda bo’lganmi- yo’qmi gumon, biroq uning me’morlari bu shaharlardagi arklardan namuna sifatida foydalanlari aniq.

Vakil maschitiga qadam ranjida qilgan kishi hovli ichki hajmiy yechimiga yangicha yondashishni ko'radi. Bu yerda ko'zimiz o'rganib qolgan hovlidagi daraxtlar, gulzorlar va boshqa o'simliklar ekilgan, odatiy bo'lib qolgan bog' o'rini hovuz egallagan. Hovli o'rtasida baliqlar suzib yurgan hovuz, atrofda ayvon va nishalar joylashgan. Ayvonlari (2 ta janubiy va shimoliy) hashamatli va serjilo bezatilgan. Nishalar esa oddiy va odmi, umuman olganda dekor tipik islamiy va geometrik naqshli ornamentlardan iborat. Bog'lardagi o'simliklar bog'ning yo'qligini sezdirmoqchi emasday, naqshlardagi yorqin ranglarga ko'chganday tuyuladi.

6.24-rasm. Sherozdagi Eram bog'i.

https://ce.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Eram_garden.JPG

Sheroz yana atrofi suv bilan o'ralgan va tepalikda (relyefda) joylashgan bog'lari bilan ham mashhurdir (6.24-rasm). Bunday bog'lar shaharning sharq tarafida bog'i Eram, Bog'i – Dilkusho, Bog'i Djannuma, Chaxil-Tan va Haft-Tan, shimoliy – g'arbda Bog'i Taxt – yettita terrasadan iborat, g'arbda – Bog'i Shayx va Rashki Bixishtlar joylashgan, bu ro'yxatni davom qildirish mumkin. “ Butun voha bog'larga burkangan”, - deb davom etadi Gerbert, – “ayniqsa ular yarqirab turgan Ko'hi Barf – qorli tog'

cho'qqisi bag'ridagi tepaliklarning g'arbiy yonlarida juda ko'plab joylashgan".

Fransuz gugenoti, kasbi zargarlik bo'lgan Sharden bu davlatda 10 yil yashagan va uning sharofati bilan Yevropa o'rta asrlar Eroni haqida keng ma'lumotga ega bo'lgan. "Sherozda jamoat bog'laridan ham ajoyibroq narsa yo'q, ular 20 ta bo'lib, ularda dunyodagi eng katta daraxtlar, sarvlar, chinorlar, qarag'aylar yig'ilgan", deb o'z kundaligida yozgan.

Shu davrda bir qator Eron shaharlarida, bog'lar bunyod etilib, ular ham Eronning yuqorida aytib o'tilgan bog'lari kabi an'anaviy "chorbog'" uslubida, simmetrik muntazam kompozitsiyalarda ishlangan. Bu bog'larda suv va soya yetakchi o'rinni egallagan. Bu bog'larda ham aksariyat oila a'zolari dam olishgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki Eron o'rta asrlardagi bog'lari aksariyat istirohat bog'lari turkumiga mansub bo'lib, bu bog'lar "Chorbog'" uslubiga asoslangan, ularda qat'iy muntazam tartib, simmetriya va uyg'unlik mavjud. Bunday bog'larda, oilaviy bayramlar, shoirlar bazmi, faylasuf va elchilar bilan uchrashuvlar o'tkazilgan.

Bu yerda hukmdorlar dunyo tashvishlaridan chetda hordiq chiqarish imkoniyatiga ega bo'lishgan.

O'rta asrdagi Eronning diqqatga sazovor bog'lari haqida gap ketganda, xulosa qilib shunday deyish mumkin, bu g'oyat go'zal, ajoyib bog' arxitekturasini yodgorliklari 2 turga bo'linadi:

– *"ichkari"*, qoidasi bo'yicha bu uncha katta bo'lmagan bog'lar, bino kompleksidagi hovlining yopiq ichki muhitida joylashgan bo'lib, tarkibida mo'jazzgina hovuz yoki havzacha bo'ladi;

– *"tashqari"*, odatda katta bog'lar bo'lib, katta saroy binosining atrofida bog' joylashib, saroyga katta hovuz borib taqaladi, bog'ning atrofi yengil va nafis bog'-devor bilan o'raladi.

Bundan tashqari atrofi keng suvlik bilan o'ralgan, tepalik relyefida joylashgan bog'lar ham Eronga xosdir. Relyefdagi kompozitsiyalarning asosi – qat'iy simmetriya, suv kaskadi, 2 tarafdin muntazam shakllangan ko'kalamzor maydonchalar mujassamligi ansamblning bosh o'qini tashkil etishidir. Pog'onalar va sharsharalar tizimini shakllantirgan bo'lib, bog'larini, antika hajmiy- fazoviy yechim bilan ta'minlagan, "mo'jaz" bog'lar qatoriga qo'shilgan. Eronning o'rta asrdagi bog'larida suvning tutgan o'rni ayniqsa katta. Har qanday kompozitsion yechimlarda, bog'dorchilik san'atida, suvga muhim dominantlik ahamiyati beriladi, "ichkari" bog'larda to'rtburchak suv havzasi, hovli muhitida joylashib kompozitsiya markazi ahamiyatini kasb etadi, "tashqari" bog'larda, uzunchoq shakldagi suv havzasi, tashqarida joylashib asosiy saroy binosi oldida kompozitsiyaning markazi hisoblanadi.

Xuddi shunday “tashqari” arxitektura – bog’ kompleksida kichik ko‘l ko‘rinishidagi hovuzchalar uchrab turadi, ular kompozitsiyaning markaziy o‘qida joylashib, gohida suv purkovchi moslamalar bilan ta’minlanadi.

Bog’ning umumiy kompozitsiyasida markaziy ahamiyatga ega bo‘lib, saroy bog’ kompleksida hovuzcha – bosh binoga yo’naltiruvchi vazifasini bajaradi.

O‘rta asrda Eron jamiyati ko‘p o‘zgarishlarni boshidan kechirgan bo‘lishiga qaramay, biz o‘rganayotgan davr davomida bog’-park san’ati o‘zining asosiy konstruktiv an’analarini saqlab qoldi. Bular: muntazamlilik, o‘z boshlanishini asrlar qo‘ridan olgan “Chorbog’” usulidir. Ushbu me’moriy bog’chilikning ijodiy kompozitsion xarakteristikasi, undan keyingi asrlarga ham o‘z ta’sirini o‘tkazdi. Butun qadimiy sharqdagi bog’dorchilik san’atining rivojiga o‘z ta’sirini ko‘rsatib, an’anaviy tajribaning va san’atning dolzarb qismi, ilg‘or yo‘nalishi bo‘lib qoldi.

Turkiya o‘rta asrlar bog’-parkchilik san’ati.

Islom madaniyati o‘rta asrlardagi davlatlarda Turkiya va Kichik Osiyoda o‘ziga xos san’atni shakllantirgan. Boy tarixga ega bo‘lgan, Turk musulmon davlatining madaniy me’rosi – bir necha ming yillarda shakllangan. Bog’-park san’ati o‘ziga xos maftunkor, rang-barang muhit bilan sug‘orilib, davr va din ta’sirida sayqal topgan.

XII-XIII asrlarda jamoat diniy binolari yonlarida nozik did bilan bog‘lar bunyod qilgan saljuqlar Turk bog’-park arxitekturasiga o‘zining salmoqli hissasini qo‘shdilar. Turk-saljuqlar- O‘rta Osiyo ko‘chmanchi o‘g‘uz urug‘ining shoxlaridan biri bo‘lib, o‘z nomini hukumronlik qilgan saljuqlar sulolasi nomidan olgan. XI asrda saljuqlar Eronni, Kavkaz xalqlarini, Iroqni va Kichik Osiyoni zabt etgan. XI asrda Kichik Osiyoning katta qismini zabt etib, bu zaminda mustaqil davlat tuzganlar.

Saljuqiy Rum sultonligining qudratli siyosati iqtisodi gullab yashnagan (XII-XIII asr oxiri) davri arxitektura va bezak san’atining ham sezilarli darajada gullab yashnashiga sabab bo‘ldi. Shaharlar qurilishi jonlandi. Arxitektura va bezak san’ati rivojlanishi bilan birgalikda, ular bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan bog’-park san’ati ham rivojlanib bordi.

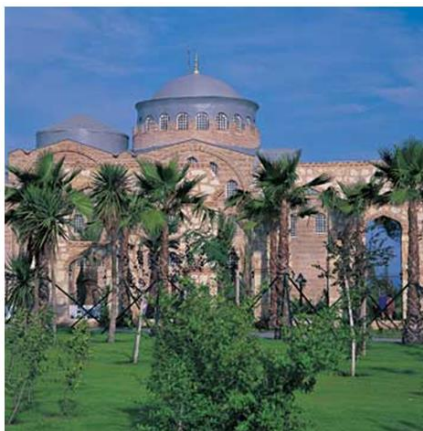
Bu san’atning gullab yashnashi Rum sultonligining xalqlararo iqtisodiy va madaniyat rishtalarining gurkirab rivojlangan davrida ro‘y berdi. Saljuqiylarning XII-XIII asrlardagi bog’ san’ati shu yerlik Kichik Osiyo xalqlari an’analarini o‘ziga singdirib, qo‘shni Kichik Osiyo davlatlarining, ayniqsa, Kavkaz xalqlarining san’at madaniyati rivojlanish amaliyoti ta’sirida o‘sd. Bizgacha yetib kelgan dastlabki bog’ va park yodgorliklarida erkin bog’ rejasida manzara (peyzaj) uslubining rang-barang badiiy usullari uyg‘unlashib ketganini tez-tez uchratamiz. Bu yo‘nalishda saljuqiylar bog’ arxitekturasida va Kichik Osiyo bog’-park san’atida o‘ziga xos badiiy chizgilar,

aniq stil uslublari o'z originalligi va yuqori saviyasi bilan e'tiborni tortadi (6.25-rasm, a-b).

6.25-rasm. a-Saljuqiyy bog' arxitekturasida erkin rivojlangan peyzaj stilidagi san'at uslublari.

<https://www.2turkey.ru/>

6.25-rasm. b-Keyingi davr, ayvonlar o'rnida erkin shakllangan bog' o'rtasida saroy, machit yoki madrasa joylashgan.

<https://www.go-turkey.ru/hotel/antalya/WOW-Topkapi-Palace.html>

Turk saroy arxitekturasining o'rta asrlar davri uchun, erkin shakllangan bog' va park o'rtasida pavilon ko'rinishidagi binolar o'rnatilishi xosdir. Keyinroq o'rta asrlar davri uchun (XV-XVI asr) esa pavilonlar o'rnida saroy, machit yoki madrasalar joylashuvi xosdir. XV asr va "Bog'dod ko'shk" XVII asr saqlanib qolgan "ko'shk" so'zi turk tilidan ko'p xollarda

“kiosk” deb tarjima qilinadi. Bu inshootni zinxor gazeta, har xil mayda chuyda narsalar, sigaret sotiladigan kiosk bilan adashtirish mumkin emas. Usmoniylarda asosan katta bo‘lmagan, 1 qavatlik ayvon (pavilon), tantanalar o‘tkazish uchun yoki qisqa vaqt yashash uchun mo‘ljallangan inshoot “ko’shk” deb atalgan. Yuqorida eslatib o‘tilgan “Chinnili pavilon”ini “ko’shk”ning mumtoz namunasi desa bo‘ladi (6.26-rasm).

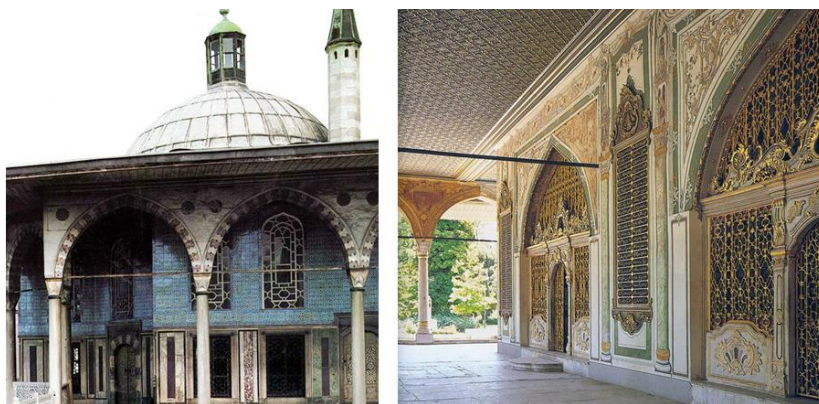

6.26-rasm. Istambuldagi Topkapu saroyida “Chinnili ko’shk”.

<https://www.liveinternet.ru/users/stewardess0202/post321728394/>

“Ko’shk” ning interyerida asosan bog‘ arxitekturasining o‘simliklar elementlarini tasvirllovchi bezaklarga e‘tibor ko‘proq qaratilgan. “chinnili ko’shk” ayvonining aniq va qat’iy formalarga ega bo‘lgan ustunlari orqasida, jimjimador islmiy naqshlari, kalliografik yozuvlari bo‘lgan keramik koshinli qoplamalari asosiy o‘rinni egallagan ichkarining bebaho hashamati yashiringan. Xonalar devorlarida bog‘ peyzajlari xuddi gilamday, islmiy naqshlar, oq fonda bir-biriga chirmashib ketgan yashil yoxud zangori o‘simlik novdalarida qip-qizil lola yoki chinni gullar chizilgan. Ko‘p tarqalgan yana bir dekor usuli-koshinli pannoda daraxtlar tasviri, aksari xollarda sarv daraxti, yoki guldondan o‘rib chiqib, antiqa egilgan gullarga burkangan shox va novdalar tasvirlangan. Chiroyli naqshdor panjaralar va marmardan o‘yib bezatilgan fontanlar ustiga o‘rnatilgan gumbazli ayvonlar Istambulda va Turkiyaning boshqa shaharlarida ko‘plab bunyod etilgan (6.27-rasmlar).

Kichik Osiyo bog‘ arxitekturasida saljuqiylar quruvchilar, o‘z tuzilish formasi bilan og‘ir va zalvorli tashqari devorlarni, gumbaz yopmali me‘moriy qurilmalar – machit yoki saroylarni, shu qurilishni o‘rab turgan yoki bo‘lmasa atrofida joylashgan bog‘larni bir-biriga moslab uyg‘unlikka erishishga xarakat qildilar.

6.27-rasm. “Bog’dod ko’shki”. Yopiq ayvon. (Galereya “ko’shk”).
Devordagi koshindor panno va yozuvlar stillashgan o’simlik uslubida.
http://wikimapia.org/7261355/ru/Багдадский-павильон#google_vignette

Ushbu bog’lar, xuddi avvalgilarday erkin shakllangan edi. Me’morchilikda boy o’yma naqshlar bilan bezatilgan peshtoqlar, shuningdek, baland va nafis minorlar, bir-biroviga geometrik shakllarda o’rilib ketgan naqshlar, o’simliklarning stillashgan naqshlari va yozuvlar katta rol o’ynaydi. Bunday bog’lar suvning juda keng ko’lamda buloqlar, suv havzalari suv purkovchi moslamalar ko’rinishida ishtirok etishi bilan ajralib turadi (6.28-rasm, a-b).

6.28-rasm. a-Erkin rivojlangan suv ishlatilgan bog’lar.
<https://muslimheritage.com/morphological-and-functional-categories-of-the-mosque/>

6.28-rasm. b-Istambuldagi Shax-zoda machiti, atrofida peyzajlik bog' joylashgan.

<https://muslimheritage.com/morphological-and-functional-categories-of-the-mosque/>

XIII asrda gullab yashnagan Konya shahri qalin qal'a devori bilan o'rab olingan, hunarmandlar kvartallariga bo'lingan, gohi kvartallar bir-birovidan devorlar ajratilgan edi. Shahar markazida qarorgoh va sulton Alovuddin Qay Qubad I (1219-1236) qurdirgan saroy, machit va madrasalarning harobalari saqlanib qolgan. 1209-1210-yillarda barpo qilingan machit binosi katta kolonnalik zaldan iborat bo'lib atrof keng yoyilgan park bilan o'ralgan. Bu machitning bog'i ham erkin shaklda rivojlangan. (Bog'-park xo'jaligida erkin ravishda joylashgan "elementlarning" ya'ni: suv havzasi o'rnili va boshqa suv muhandisligi qurilmalarining borligi buning misolidir) saljuq monumental arxitekturasini uchun nafaqat erkin shaklda rivojlangan va madaniyat markazlari qilingan bog'lar, balki, Kichik Osiyoda yuqorida tilga olingan, erkin kompozitsiya rivojlangan, suv havzasi, buloqlari bo'lgan, tabiatning sof ko'rinishlarini ifodalovchi o'ziga xos komplekslar ham amalda keng qo'llanila boshlandi (6.29-rasm).

Konedagi ko'plab arxitektura yodgorliklarining an'anaviy arxitekturaviy kompozitsiyasi mana shunday bo'lib o'z ansambli tarkibida atrof yovvoyi tabiat ko'rinishli erkin rivojlangan bog' bilan o'ralgan machit yoki madrasadan iborat (6.30-rasm, a-b).

6.29-rasm. Machitga aylantirilgan Ayya Sofiya, Vizantiyskaya cherkovining katta suv havzasi bo'lgan, erkin planirovkada shakllangan me'moriy bog' majmuasi.

https://i2015.otzovik.com/2015/10/28/2547177/img/36431918_b.jpg

6.30-rasm. a-Sulton Alovuddin Qay Qubad I qurdirgan kompleks atrofida keng yoyilib yotgan erkin shakllangan park.

<http://wikimapia.org/1264170/A1%C3%A2eddin-Mosque>

6.30-rasm. b-Konedagi ko'plab me'moriy bog' komplekslari kompozitsiyasi, o'z tarkibiga machit yoki madrasa atrofida erkin rivojlangan bog'ni qo'shgan.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/75/Turkey%2C_Konya_-_Mevlana_Museum_01.jpg

Ichki hajmiy joylashuvi xarakteriga ko'ra, kompozitsiya markazini ochiq to'rtburchak yoki kvadrat hovli tashkil qiladi. Bosh o'q bo'ylab 2 ta yoki 4 ta ayvon joylashib, ayvonlar arkalar bilan hovliga yuzlangan bo'ladi.

Konedagi Sirgali madrasasi (1242 y.), Erzurumdagi Chifte Minar va boshqalar xuddi shunday joylashgan. Bu ayvon tipidagi qurilmalarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri hovli perimetri bo'ylab qurilgan galereyalardir, odatda galereyalarning ustunlari arkalarni ko'tarib turadi. Bu machitning eng nozik jihatlaridan biri hovli yuzining kvadrat shaklida bo'lishiga qaramay, unda erkin shakllangan bog'dir. (6.31-rasm)

6.31-rasm. Kvadrat shaklli hovli yuzasidagi erkin shakllangan bog'.

<https://pk.kiev.ua/culture/4435-v-ssha-vystavlen-na-prodazhu-osobnyak-iz-filma-krestnyy-otec.html>

Bu bog'ning me'moriy kompozitsiyasining o'ziga xos xususiyati – markazda pavillonning, katta bo'lmagan suv havzasi, yoki qirqib shakl berilgan o'simliklar bilan birga joylashuvidir. Bu qurilishlarning me'moriy ko'rinishida, yuqorida aytib o'tilganiday devorlardagi dekorativ bezaklar ham muhim rol o'ynaydi.

O'zida stillashgan o'simlik va geometrik naqshlarni, bog'lar aksini mujassam qilgan keng tasmasimon naqsh bezagi, portallarning tik chiziqlariga yanada keskinroq viqor bag'ishlaydi, o'yma naqshlarda relyef balandligining goh baland goh pastroqligi naqshlar fazoviyligini yanada oshiradi. Maschidlarning portallari islimiy naqshlarning boyligi bilan ajralib turadi.

Markazida katta bo'lmagan suv havzalik va qirqilgan o'simlikli arxitekturaviy kompozitsiyalik bog'.

Divrigidagi maschid portalining dekori ajib, g'alati. Stillashgan o'simliklar motivida bajarilib rozetka va palmettalarda mujassamlanib, kirish eshigining atrofidagi devor yuzasini to'ldirib, arka tepasida friz tashkil qilgan. Arkaning profil ko'rinishi murakkab, ajabtovur shaklda bo'lib, geometrik naqshlar va yozuvlar bilan bezatilgan. Saljuq me'morlari devorni

serjilo bezak bilan boyitib bir qismini tekis qoldirishgan. Bu usul bezakning haykaltaroshlik ruhiyatiga diqqatni jalb qilgan. Ko'pincha portal arkasini guldastasi (timpan) bezaksiz qoldirilgan yoki 2 ta simmetrik joylashgan rozetka bilan bezatilar edi.

Oliy tabaqaga xos bo'lgan arxitektura yodgorliklaridan karvon saroylar saqlanib qolgan. Ular orasida Konedagi Sulton-Xonning 1229-yilda qurilgan karvonsaroyi kattaligi bilan ajralib turadi, asosiy binolarning fasadlari toshga o'yilgan juda boy naqshlar bilan bezatilgan. Madaniy qurilishlar bilan bir qatorda qurilgan karvonsaroylar komplekslari hovllarida ham ko'pincha bog'lar bo'lgan. Ularning rejaları haqida boshlang'ich manbalarda hech nima deyilmagan.

Turk va Kichik Osiyoning madaniyati uchun o'sha davrda rivojlanayotgan, Vizantiya, Arman va xususan Eron ta'sirida bo'lgan turli hodisalar fonida bog'larni tasvirlayotgan rangtasvir ham tanish edi. O'rta asr boshlariga tegishli bo'lgan bu ishlarda qat'iy uzviy shakllarga ega bo'lgan bog' va parklar uchramaydi.

Mo'g'illarning qirg'inli, vayronakor yurishlaridan keyin Rum sultonligi mayda, mustaqil bo'lmagan mulklarga bo'linib ketdi. XIV asrning boshlarida uncha katta bo'lmagan Turk knyazligi bosh ko'tarib chiqdi, natijada muvofaqiyatli janglar qilib tezda o'z hududini kengaytirib oldi, XV asrda Vizantiyaga qaqshatgich zarba berdi, bu davlat knyazlik hukmroni nomi bilan Usmon davlati deb, uning tarkibiga kirgan Kichik Osiyo turklari – Usmoniylar deb atala boshlandi.

6.32-rasm. a-Karvon saroy hovlisida joylashgan bog'.

<https://moystambul.ru/karavansaray/aksaray-sultanhanı-kervansarayı/>

Usmon imperiyasi harbiy – feodal, rivojlangan feodal – zo‘ravonlik munosabatlariga asoslangan davlat edi. Usmon davlatining madaniyati mahalliy an‘analari asosida Saljuqiylar, Kichik Osiyo va Vizantiyaning katta va boy madaniyatini yangilab, o‘ziga singdirib rivojlandi. Bu davrning bog‘-park ijodiyoti haqidagi ma‘lumot faqat miniatyuralarda yetib kelgan. Usmoniylarga an‘analari orqali o‘tgan miniatyura tasviriy san‘ati salmoqli o‘rin tutadi. Xuddi oldingidek, O‘rta asr boshlaridagi Rum sultonligida, san‘atning bog‘ ijodi janrida, hovlilar sahnida to‘rtburchak shaklli bog‘lar uchrasa ham, hali ularda simmetrik markaziy kompozitsiya kuzatilmaydi (6.32-rasm, a-b).

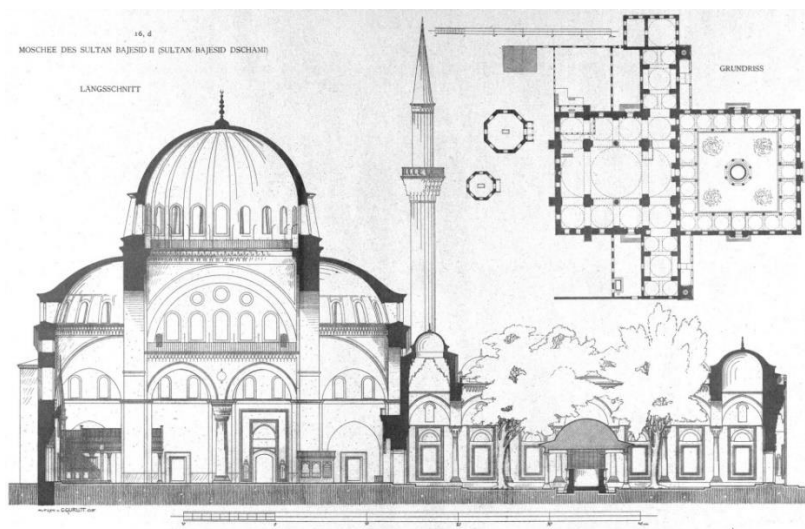
6.32-rasm. b-XII-XIII asrlardagi bog‘dorchilik san‘atiga xos bo‘lgan erkin rejali “peyzaj” bog‘lari Turk miniatyuralarida.

<https://rus-pictures-enc. slovaronline.com/3509-Султан%20Мухаммед>

1402-yilda Amir Temur Anqara yaqinida Usmoniylarni tor-mor qildi. Sulton Boyazit asirga tushdi va asirdaligida dunyodan o‘tdi. Usmoniylar davlatini Amir Temur parchalab, bo‘laklab tashladi. XV-XVI asrlarda katta Turk madaniyatlari qo‘shiluviga sodir bo‘ldi.

XV asrning ikkinchi yarmida Turkistonda navbatdagi me‘morchilik rivoji jadallik bilan boshlandi. XV asr oxiri, ayniqsa XVI asr bog‘ arxitekturasining gullab yashnashi bilan ajralib turadi. Rivojlanishning bu etapida Temuriylar davlati maktabining bog‘ va park arxitekturasini san‘ati an‘analari o‘z ta‘sirini ko‘rsatib, muhim rol o‘ynadi.

15-16- yuz yillikning Turk me'morlari Temuriylar regional maktabi me'moriy bog' ustalarining yaratgan komplekslaridan, arxitektura majmualarining me'moriy qurilishlaridan, dekorativ bezatishlaridan ibrat olganlar. Monumental jamoat ansambllaridagi bog'-park arxitekturasida simmetrik va markaziy kompozitsiyalarni qo'llash me'moriy yuksaklikning talabi bo'lib qoldi. Saroy, madrasa, maschitlar oldida yoki ularning atrofida asosiy o'q bo'ylab, to'rtburchak shakldagi, markazida suv havzasini joylashtirish, undan to'rt tarafga ariqlar chiqarish, o'simliklarni va butalarni qirqish kabi me'moriy usullar, shu davrning bog'-park qurilishida eng keng tarqalgan uslub bo'lib qoldi. Yangi davrning qurilishlariga o'zgacha fazoviy ko'rinish bag'ishlab, ularga islom filosofiyasi obrazini singdirib, yangi badiiy ma'no, ajablik va mutanosiblik baxsh etadi (6.33-rasm, a-b-c).

6.33-rasm. a-Istambuldagi Sulton Boyozid macchidi. Tarx. Qirqim.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/96/Bayezid_II_Mosque_by_Gurlitt_1912.jpg

6.33-rasm. b-Monumental ijtimoiy ansamblning atrofini o'rab turgan simmetrik va markaziy kompozitsiyalik, qat'iy planirovkalik "muntazam" (regulyarniy) stilidagi bog' ko'rinishi.

<https://vgrigoriev.ru/2018/istambul-miniaturk3/>

6.33-rasm. c- "Muntazam" (qat'iy, geometrik) stilidagi bog'lar. Qat'iy planirovkalik, simmetrik va markaziy kompozitsiyalik, monumentalijtimoiy ansamblning hovli muhitida shakllangan bog'ning ko'rinishi.

http://www.accbud.ua/landscape/parks_travels/gollandskie-sady

Bu davrga kelib, turk saroylari, madaniy binolari muhitida relyefdagi muntazam (qat'iy, geometrik simmetriyali) bog'lar mavzusi turli variantlarda qo'llanila boshladi, o'tgan davr Temuriylar arxitekturasini an'analariga murojaat etilib, bosh reja simmetrik va markaziy kompozitsiyali bog', markaziy o'qda joylashgan asosiy bino fasadining poyida yoyilib yotadi.

Turk me'morchiligining rivojlanishida, yuksak kamolotga erishuvda navbatdagi muhim qadam mashhur turk arxitektori Xodji Sinan (1489-1578 yoki 1588) nomi bilan bog'liq. Uning ijodiga mansub bo'lgan yuzlab binolar orasida, ko'plab masjid, madrasa, maqbara, saroy va boshqa binolar atroflarida, yoki yonida to'rtburchak "Chorbog'" tipidagi bog'lari bo'lgan. Sinanning o'zi 3 asarini alohida ajratib ko'rsatgan: Istambuldagi Shax-Zoda (1543-1548) va Sulaymoniya maschidlari, Edirn (Adrianopol)dagi Selimie (1566-1574-yillar oralig'i) maschidi. O'zining yozuvlaridan birida Sinan, Shax-zoda maschidi uning o'quvchilik ishi, Sulaymoniya – shogirdlik ishi, Edirndagi Salimiya esa – ustalik ishi, ekanligini aytib o'tadi (6.34-a-rasm).

6.34-rasm. a-Istambuldagi Sulaymoniya maschidi, atrofida yoyilib yotgan kata. b- Turkiya, Istanbul Sultonahmet masjidi. Istambuldagi Axmediya maschidi atrofidagi muntazam rejali bog'.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1e/Sultan_Ahmed_Mosque.jpg
<https://www.turpravda.com/places/tr/stambul/religion/#photo=1165822>

Sinanning ijodida nafaqat interyerni tashkillashtirish, balki, eksteryer landshaft muhitini tashkil qilish ham katta ahamiyatga ega bo'lgan. Sinan o'z saroylarida interyerlar yechimida Vizantiya an'analarini to'g'ridan-to'g'ri qabul qilgan bo'lsa, hovli muhitini tashkillashtirishga o'zigacha bo'lgan me'morlardan farqli o'laroq boshqacha yondashdi. Arxitektor Sinan Temuriylarning aniq va to'g'ri burchaklar ostida bo'lingan bog' muhiti sistemasidan foydalandi, simmetriya usulini, kompleksning asosiy elementlarini, saroy, to'rt burchakli bog', suv havzasini bosh o'q bo'ylab joylashtirdi.

Turk me'mori o'zining eng sara arxitektura asarlarida yuqorida eslatilgan, katta relyeflik bog'larni ham barpo etib, qat'iy geometrik va

simmetrik, shaklda bosh o'q bo'ylab yo'naltirilgan. Ular o'zlarining kompozitsiyalari bilan Temuriylarning relyeflik bog'lariga o'xshaydi. Qat'iy bo'lingan, pog'onali (terrasalik) bog'larning umumiy muhiti, oralaridagi kaskadlari bilan qadimgi musulmon bog'larining ma'naviyati talablariga javob berar va Temuriylar imperiyasining buyukligi g'oyasini singdirgan edi. Shu bilan birga me'mor ijodida Temuriylar san'atiga xos bo'lmagan, badiiy masalalarni dekorativ yo'l bilan yechimini topishga intilish yaqqol seziladi. Sinanning binolarida dekorativ boshlanma badiiy obraz to'qilmasiga juda tabiiylik bilan kirib keldi. Bu me'moriy shaklning ko'plab ravoqlarga mohirona bo'linuvida, nisha va derazalar ko'rinishlarida, yana interyerni devoriy islimiy naqshlar bilan boyitishda, sernaqsh o'yib ishlangan marmar taxtalarda rang-barang serjilo vitrajlarda o'z o'rnini topdi.

Shax-zoda maschidida gumbazni ko'tarib turgan og'ir, qirralangan ustunlar, ham juda aniq ko'rinish turgan, navbatma-navbat keluvchi yengil va to'q ranglardagi g'ishtlardan bajarilgan arkali ravoqlar sistemasi yaqqol ko'zga tashlanadi. Sulaymoniyada arxitektor fazoviy va dekorativ elementlarning uyg'unligiga yanada ko'proq erisha oldi. Bu yerda parus va gumbazni ko'tarib turgan ustunlarning ko'rinishi (forma) asosiy rol o'ynaydi. Sinan ularga murakkab ko'rinish berdi, bundan ustunlarning chizig'i boy va bo'laklarga ajratilgan devor yuzi bilan uyg'unlashib ko'rinadi.

Arxitektor Edirdagi Selimiyani yaratish jarayonida o'zgacha fazoviy – kompozitsion yechim topdi. Gumbaz 8 ta ustunlarga o'rnatilgan, ulardan paydo bo'lgan katta rotunda devor kvadratlariga shunday joylashtirilganki, fazoviy hajm bir butunlikni tashkil qilgan. Devor yuzining boy plastikasi va gumbazni ko'tarib turgan ustunlar interyerga ajoyib go'zallik baxsh etgan. Ulkan fazoviy kenglikning bir necha yaruslardagi juda ko'p derazalar orqali tushayotgan yorug'lik bino hashamatini, bayramona tanatanali taassurotni yanada kuchaytiradi. Sinonning binolari Temuriylarnikidan tashqi ko'rinishi bilan ham ajralib turgan. Ularning nisbiy (proporsiya) o'lchamlari kattalashgan, gumbazlari yalpoqroq ko'rinishga ega. Istambuldagi Sulaymoniyaning gumbazi Samarqanddagi Bibi-xonim maschidining gumbazidan ancha baland ko'tarilgan. Lekin ikkalasida ham to'rt burchakli, qat'iy simmetrik bog'lari bo'lib, ularning joylashuvi har xil. Sulaymoniyada bog' kompleksi maschid atrofida rejalashtirilgan. Samarqanddagi Bibi-xonim maschidida esa, bog' to'rtburchak hovli hududida joylashgan.

Edirdagi Salimiya arxitekturasini alohida yaxlitligi bilan ajralib turadi. Bino kompozitsiyasi yuqoriga qarab torayib boradigan yaruslardan iborat bo'lib, bu yaruslar bir tekis asta-sekin gumbazning yarim sferasiga o'tadi. Tik va gorizontall chiziqlar maschidning arxitekturasini tashkil etadi. Devor tekisliklari gorizontall joylashgan arkalariga bo'lingan, bu arkalarda derazalar qatori joylashgan.

Turk monumental madaniy binolari qoldiradigan kuchli taassurot sezilarli darajada kontrast qo'yilgan ignaga monand osmonga yo'naltirilgan tik minorlar va sokin silliq egilgan chiziqli siluet hosil etgan binolar, devorlarida takrorlanuvchi arkali inshootlarga bog'liq. Bu obyektning landshaftda qanday shakllanganligi bizga noma'lum.

Sinanning ijodi turk feodal davri me'morchiligining rivojlanish cho'qqisi bo'ldi. Holbuki XVII asrdayoq o'tgan yuz yillik an'analar asosida buyuk imoratlar barpo qilib bilganlar. XVII asrda qad ko'targan monumental arxitektura asarlari qatorida me'mor Mexmed Aga (1540-1620) tomonidan barpo qilingan Axmediya (1609-1614) maschidini alohida ko'rsatib o'tish kerak (6.34-b-rasm). Bino monumental proporsiyalarga ega bo'lib, silueti chiroyli, to'rtburchak bog' bilan o'ralgan. Turk tasviriy san'ati asosan miniatyura janri tufayli mashhur bo'la boshladi. Miniatyura Temuriylar va Boburiylar badiiy maktabining ta'siri ostida rivojlanib bordi. Kam sonli illyustratsiyalangan qo'l yozmalar XV va XVI asr boshlariga tegishli bo'lib, ular orasida Turk san'ati uchun eng qiziqarlisi, qo'l yozmalardan olingan, o'rtasida to'rt burchakli suv havzasi bo'lgan va undan to'rt tarafa ariqlar chiqqan bog'lar tasviri chizilganlaridir (6.35-rasm).

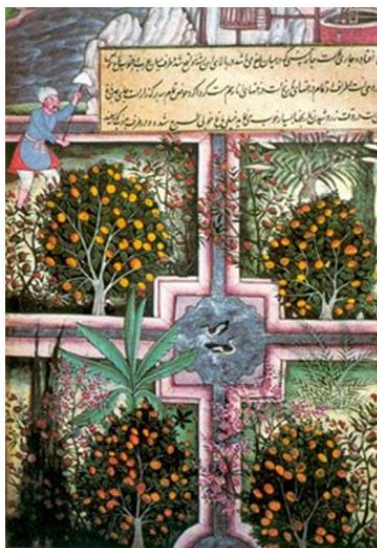
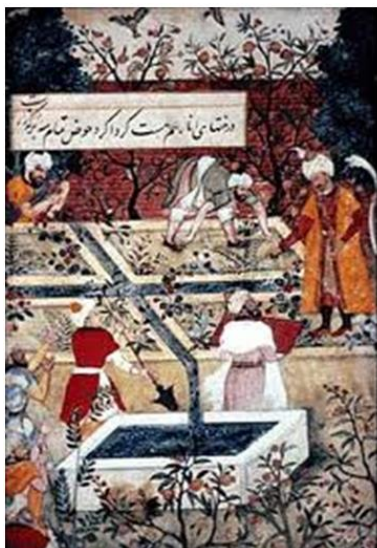
Arxitektura – bog'dorchilik me'morchiligining gullab yashnagan davridan ko'plab madaniy va saroy binolaridan tashqari qal'a qurilmalari, savdo inshootlari (yopiq bozorlar, karvonsaroylari) va turar joylar etib kelgan. Arxeologlarning ma'lumotlariga ko'ra ularning ko'pchiligida to'rtburchak suv havzasi bo'lgan, asosiy bino bilan bir o'qda joylashgan bog'lari bo'lgan, Temuriylarning "Chorbog'" bog'lari kabi kompozitsiya markazida katta bo'lmagan suv havzasi joylashgan. Sayr qiluvchilar bog'ga "ochiq" va "yopiq" xiyobonlar (piyodalarga soya qiluvchi alleyalar) orqali kirib kelganlar. Bog' o'simliklarini qirqishda ham o'xshashlik kuzatiladi. Ular to'g'ri burchak ostida kesilib, tekislik va to'g'ri chiziqlarni yanada bo'rttirib ko'rsatgan. Keyinroq, Turkiya me'morchiligi XVIII va XIX asrlarda deyarli rivojlanmadi.

Shunday qilib, o'rta asrlar Turk va Kichik Osiyoning islom davlatlari bog'dorchilik ijodiyotini o'rganib, shunday xulosa qilish mumkin.

O'rta asrlardagi Turk va Kichik Osiyoning saroy-bog' arxitekturasida, amalda bo'lgan bog'lar rejasini 2 turga bo'lish mumkin, bular har qaysi o'zining aniq davriga ega:

XII-XIII asrlar uchun xos bo'lgan bog'lar erkin rejali shakllangan, bog' orasida pavilon tipidagi binolar bo'lgan, keyinchalik pavilon o'rniga saroy, maschid yoki madrasalarga almashgan. Bu o'ziga xos variantning keng qo'llanilishi, bepoyon erkin kompozitsiyali, suv havzasi va ariqlari bo'lgan, yovvoyi tabiatning tabiiy panoramalarini ko'rsatuvchi bog'larning kompleks atrofida barpo qilinishi bu davr bog'-park ijodining mahsuli bo'lib qoldi. Bu holatda keng tarqalgan interyerda devor dekorlari va asosiy

binolarning fasadlarining dekori – koshinkor panno bo'lgan. Stillangan o'simliklar tasviri chizilgan bu panno bog' ko'rinishini tasvirlagan.

6.35-rasm. Muntazam bog'lar tasviri chizilgan miniatyura, o'rtada to'rt burchakli suv havzasi va undan to'rt tarafga ariqlar chiqqan, XV-XVI-asrlarga xos bo'lgan Temuriylarning chorbog'lari turk bog' dorchilik ijodida.

<https://history.wikireading.ru/353380>

XV-XVI asrlar uchun xos bo'lgan qat'iy (muntazam) rejali, simmetrik markaziy kompozitsiyali, to'rtburchak shaklli bog', suv havzasi, undan to'rt tarafga yo'nalgan ariqlar, bular hammasi hukmdor saroyi, maschid yoki madrasa binosi bilan asosiy o'q bo'ylab joylashtirilgan.

Qat'iy tartibga keltirilgan yangi tizim muhim ahamiyatga ega bo'lib, Temuriylar davlatining arxitektura, dekorativ bog'chilik hududiy maktabining buyuk an'analaridan deb hisoblash mumkin. Usmon imperiyasining tor-mor qilinganidan (1402-yil Anqara yaqinida) keyin Amir Temur davlat tepasiga keldi. U bosib olgan davlatlar hududida bu davr arxitektura va landshaft ijodiyotining gullab yashnagan davri bo'lib, XV asrning oxiri va ayniqsa XVI asrlarga to'g'ri keladi. Shu davrda qat'iy bo'laklarga bo'lingan, relyefdagi pog'onali (terrasa) bog'lar, terrasalar orasida sharsharalar (kaskad), xuddi shunday bog' kompleksining asosiy elementlar bir o'q bo'ylab joylashgan Temuriylar bog'larining ma'naviyati talablariga javob berar edi, imperiyaning buyukligi g'oyasini o'zida

mujassam etgan edi. O'rta asr boshlaridagi ikkala davlatning ham miniatyura san'atining turli lavhalarida bir xil tendensiya kuzatiladi. Turi va zamoniga qarab bog'lar va parklar tasviri: XII-XIII asrda erkin (manzara) rejali shakllangan, peyzaj xarakteridagi va XV-XVI asrlarda qat'iy (muntazam) simmetrik markaziy rejali bog'larga ajratish mumkin. O'rta asrlarda mashhur bo'la boshlagan Turk rangtasviri, asosan, miniatyurada o'rta asr Temuriylari badiiy maktabining ta'siri ostida rivojlangan. Ko'plab illyustratsiya qilingan miniatyuralar buning yorqin isboti bo'lib xizmat qiladi, ularning mazmunlari fonida markazida suv havzasi joylashgan, undan to'rt tarafga ariqchalar yo'naltirilgan bog' tasvirlangan, bu xuddi Temuriylar davriga xos bo'lgan "Chorbog'" bog'lariga, qadimgi Eron miniatyura san'atiga aniq va ravshan o'xshaydi.

6.4. Shimoliy Hindiston, Pokiston va Kashmir o'rta asrlar bog'-parkchilik san'ati.

O'rta asr Sharq mamlakatlari bog'lariga xos an'analar Shimoliy Hindistonda, Bobur va boburiylar hukmronligi davrida (XVI-XVII asrlarda) yanada taraqqiy topdi. Boburiylar yaratgan bog'lar nafaqat hozirgi Hindistonda, balki Pokistonda ham saqlanib qolgan. Dehli, Agra, Fatehpur-Sekri, Shohjahonobod (eski Dehli), Lohur, Kashmir shaharlaridagi Boburiylar qurgan bog'lar nafaqat Hindistonning, balki butun Islom dunyosi o'rta asr bog'-parkchilik san'atining javohirlari qatoridan ham o'rin olgan.

Boburiylarning bobolari Amir Temur va Temuriylar "Chorbog'"larni shahar atrofidagi tabiatan nafis joylarda bunyod etgan bo'lsalar, Boburiylar "Chorbog'" uslubini nafaqat nafis tabiat quchog'ida, balki shahar ichida me'moriy obidalar majmualari: saroylar, qasrlar, ko'shklar, maqbaralar muhitiga olib kirib, bu san'atning yangi yo'nalishini yaratdi. Ana shunday me'moriy obidalar bilan hamohang tarzda yaratilgan chorbog'ni Dehlida, Akbarshoh otasi Xumoyunga atab 1566-yilda qurdirgan maqbara-bog'da ko'ramiz. Maqbaraning gir atrofida simmetriya tarzida suv havzalari, ariqlar, xiyobonlar va chamanlar barpo etilgan. "Chorbog'" bu yerda maqbara uchun manzaraga boy, jozibador, dilni yayratadigan me'moriy yashil muhit-peyzaj vazifasini bajargan. Agradagi Akbarshoh maqbara-bog'i ham ana shunday orombaxsh bog'lardandir. Akbarshoh maqbarasi bog'ning geometrik markazida joylashgan. Bog'ning to'rt tarafida to'rtta ulkan darvozasi bo'lib, sersoya daraxtlarga boy, bu daraxtzorlarda maymunlar, tovuqlar va ohular yashashgan.

Hindistondagi maqbara-bog'lar orasida eng mashhuri -bu Agradagi Toj Mahaldir (XVII asr). Uni Boburiy Shoh Jahon rafiqasi Orzumandbonu (Mumtoz Mahal) ning so'nmas xotirasi uchun qurdiradi. Toj Mahal ham boshqa maqbara-bog'lar kabi "Chorbog'" uslubida rejalangan. Biroq undagi

maqbara binosi Xumoyun va Akbarshoh, maqbaralari kabi bog' markazida emas, balki uning to'rida joylashtirilgan. Natijada maqbara-bog' g'oyasini o'zida mujassamlashtirgan ertaknamo obida va unga poyandoz tushgan go'zal chorbog' hosil bo'lgan. Bosh xiyobon bo'ylab o'tkazilgan keng ariqlar va hovuzlarga tushgan maqbara-saroy aksi bog' muhitiga yanada sirli, maftunkor fayz baxsh etgan. Toj Mahalni ko'rishga kelganlar chorbog' darvozasidan kirishi bilan, ko'z o'ngida turfa xil jilo berib tovlanayotgan obidaning jamolini ko'rishadi, to maqbara binosiga borgunlaricha bu jannatmakon bog'ning tarixini chuqurroq o'rganib, kengroq mushohada etishga shoshiladilar (6.36-rasm).

6.36-rasm. Agradagi “Chorbog’” uslubida qurilgan Toj-Mahal maqbara bog’-saroyi. 1630-1653 yy.

<https://www.arhitekto.ru/txt/2islam05.shtml>

Hindistonning Auranobod shahrida ham me'moriy-rejaviy kompozitsiyasi jihatidan Toj Mahalga juda yaqin bo'lgan Bibi-Kamakbar maqbara-bog'i (XVII asr) saqlanib qolgan.

Hindiston va Pokistonda XVII asrda go'zal Himolay tog'lari etaklarida bunyod etilgan “Shalimar” va “Nishat” bog' deb nomlangan bir nechta bog'lar mavjud (6.37-rasm, a-b-c). Bularning aksariyati Boburiylar tomonidan qurilgan. Bu bog'lar hududida tog' yonbag'rlarida sun'iy tashkil qilingan kvadrat shaklidagi pog'onalar, tog'lardan oqayotgan suvga to'la shalolalar, ariqlar, katta-kichik hovuzlar, gulzorlar, xiyobonlar joylashgan. Bu bog'lar kompozitsiyasi sof muntazam simmetrik rejada chorbog' va chorchaman uslublarida qurilgan.

a

b

6.37-rasm.a- Agradagi Shalimar bog'i. b- Lohurdagi Shalimar bog'ining hovuzi.

<https://mirputeshstvi.ru/see/showplaces/tadzhmahal-1473/>
<https://wikiway.com/pakistan/lakhor/lakhorskaya-krepost/photo/>

Akbarshohning o'g'li Jahongirshoh (1569-1627) ham Agra va Lohur shaharlarida, shuningdek Hindistonning eng go'zal joylarida: Kashmir va G'arbiy Pokistonda qator bog'lar yaratgan. Uning Kashmirdagi Dal ko'li sohilida joylashgan Shalimar bog'ining bosh rejasi cho'zinchoq to'g'ri to'rt burchak shaklida (500x200 metr) bo'lib, ketma-ket uch qismdan: tashqi bog', markaziy bog' va ichkari bog'lardan iborat.

Tashqi bog'ning me'moriy ochiq maydoni va ulkan shiyoni bo'lib, u podshoh qabulxonasi bilan tutashgan. Markaziy bog' sahni esa ikki pog'onali bo'lib, o'rtasida shoh saroyi va qabulxonasi joylashgan. Ichkari bog' shoh oilasi uchun mo'ljallangan, bog'dagi saroylar qorli, ulug'vor Maxadev tog'lari etagida joylashgan. Ana shu tog' qoyalaridan boshlangan keng ariq Shalimar bog'ini uzunasiga kesib o'tib sharshara va favvoralar, har ikki yondan esa xiyobonlar hosil qilgan. Xiyobonlar chetida chinorlar ekilgan.

Kashmirning Shalimar bog'lari bir tomondan ko'l suvining maftunkor manzarasi, ikkinchi tomondan baland tog' landshaftiga uyg'unligi bilan boshqa bog'lardan ustun turadi (6.38-a-b-rasm).

Shalimar bog'i (sevgi maskani) 1619-yilda hukumdor Jahongir tomonidan uning rafiqasi Malika Nur Jexar uchun qurilgan. Undan ham yashilroq va shinamroq bo'lgan "Huzur – Halovat bog'i" 1632-yilda Jaxongirning akasi Asif Xan tomonidan qurilgan. Bog'larning eng kattasi yettita gullar ekilgan pog'ona (terrasa) lardan iborat bo'lib turli tuman xrizantemalar, georginyalar, atirgullar, baxmal gullar ekilgan. Bog' sevishtanlarning sevimli joyidir, ularni u yer, bu yerda sayr qilib yurganini, gohida daraxt taglarida o'tirishganlarini uchratish mumkin.

6.37 -rasm. c- “Nishat” bog’i.

<https://www.pinterest.ca/pin/32580797297144668/>

a

b

6.38-rasm. Kashmirdagi Shalimar bog’i suv favvorolari va gul bog’i.

<https://www.localguidesconnect.com/t5/General-Discussion/Shalimar-Bagh-Of-Kashmir/td-p/1772692?lightbox-message-images-1772692=1352310i51372F686F3A1CBD>

Kashmirdagi Dal ko’li havzalarida suv ustida suzib yuruvchi g’aroyib bog’lar yaratilgan. Buning uchun quruq qamishdan to’qilgan yengil “gilam” suv ustiga to’shalgan. Suv ostida o’suvchi turli o’simliklar tomirlari va loyi bilan ushbu gilam ustiga yozilgan. Bu narsa qisqa vaqt ichida hosildor qatlamga aylangan. Unga tashlangan don tez orada o’sib chiqqan. Avloddan-avlodga o’tib kelgan bu suzuvchi bog’ qatlami yangidan qo’shilgan cho’kindilar yordamida mustahkamlangan, asta-sekin pastga o’sib, suv

tagiga etgan va yaxlit yer massasiga aylangan. Bu massaga tashqaridan tushgan turli chiqindilar uning sathini suv yuzasidan ko'tara borgan va natijada inson qo'li bilan yaratilgan quruq sun'iy yer qatlami hosil qilgan. Bu qatlam ustida nafaqat bog'lar, balki uylar va boshqa turdagi imoratlar ham qurish mumkin bo'lgan.

Shoh Jahonning *Lohurdagi Shalimar bog'i* haqida alohida to'xtash joizdir. Bog' 1641-42 yillarda bunyod etilgan. U qiyalikda joylashgan bo'lib, maydoni pog'onali uch tekis sahnga bo'lingan. Cho'zinchoq to'g'ri to'rtburchakli muntazam rejadagi bog' atrofi baland devor va darvozalar bilan o'ralgan. Meridional yo'nalishdagi bog' o'qi bo'ylab markaziy xiyobon va o'rtada o'q ariq, ikki yondan esa unga parallel yonbosh xiyobonlar o'tkazilgan. Xiyobonlarni ko'ndalang kesgan parallel yo'laklar va ariqlar bog'da kvadrat shaklidagi "chorchaman"larni hosil qilgan. Bog' maydoni 16 gektarga yaqin. Xiyobonlar va yo'laklar kesishgan joylarda turli shakldagi favvoralar yoki shalolalar bunyod etilgan. Quyi va yuqori pog'onalarning tarxi bir-biriga o'xshagan chorbog' ko'rinishida bo'lgan. Chorchamanlarda mevali daraxtlar, gulli butalar va gulzorlar rejalashtirilgan. Bog'ning sharqiy va g'arbiy devorlari bo'ylab bir-biriga o'xshaydigan bir oshyonli saroylar va yordamchi xonalar qurilgan (6.39-rasm).

Bog'ning asosiy binosi-ikki qavatli saroy o'rtadagi hovuz yonida joylashgan. Bog'ning sharqiy qismidagi ravoqlar bilan bezalgan xonalarda dastlab shohning harami joylashgan bo'lib, unda asosiy xonalardan tashqari hammom va cho'milish uchun hovuz ham bo'lgan. Tevarak atrofini to'ldirib turgan atirgullarning muattar hidi, qafasdagi rang-barang to'ti qushlar dilga surur bag'ishlagan. Shalimar bog'i endilikda Lohur shahri bilan qo'shilib ketib, oddiy xalq va sayyohlar dam oladigan go'zal go'shaga aylantirilgan. "Shalimar" so'zi har xil tarjima qilinib, "Sevgi maskani" yoki "Huzur halovat va go'zallik maskani" degan ma'nolarni bildirar ekan.

Boburiylar bog'larida suv nafaqat hayot manbai, balki dam oluvchilar uchun jismoniy halovat, estetik va ruhiy oziq omili hamdir. Shu boisdan ham Boburiylar bog'larida, xususan Kashmir va Lohurdagi Shalimar va Nishat chorbog'larida suvdan foydalanishning turli va g'aroyib shakllarini uchratish mumkin. Bu bog'da muntazam rejali ulkan hovuzlar va favvoralaridan tashqari sun'iy sharsharalar va shalolalarni eslatuvchi "chadar" va "chini-xona" nomli qurilmalar ham mavjud. Suvning yuqoridan pastga tekis yuza yoki qiya tekislik bo'ylab oqib tushishida shildirashi va shovullashiga hamda quyosh nurida yarqirashiga asoslangan bu qurilmalar Boburiylarning pog'onali bog'lariga juda yarashib tushgan.

6.39-rasm. Lohurdagi Shalimar bog'i.

<https://www.indiamart.com/proddetail/nishat-garden-7023490973.html>

Bobur va uning avlodlari yaratgan bog'larning saqlanib qolganlari qatorida Qobuldagi Bog'i Bobur, Istolifdagi Bog'i Istolif, Agradagi Bog'i Nurafshon (Pombog') bog'-saroylari, Toj-Mahal, Dehlidagi Xumoyun va Sekridagi Bog'i Akbarlar, Srinarga va Lohurdagi Shalimar bog'lari shular jumlasidandir. "Bobur sevib tasvirlagan "Bog'i Istolif" hali ham bor". - deb yozadi Afg'onistonga mehmon bo'lib borgan o'zbek olimi Hamidulla Hasanov, - "Boburning qo'li tekkan daraxtlar hali ham xushqomat, yo'g'on va serbutoq. Bog' balandlikda, keng supada joylashgan, bir tarafi chuqur jarlik, Bobur aytgan Rud soyining suvi muzdek sovuq, billurdek tiniq, bog'ning bir tarafida Bobur qazdirgan ariqda hali ham shovullab zilol suv oqib, bog'dan Istilof shahrining go'zal manzarasi ko'rinib turadi. Hindikush tog'larining janubidagi keng, yam-yashil, mevazor vodiy - Kuxidoman vodiysi ham uzoq-uzoqlargacha ko'rinadi... Bog' hozir ham eng sevimli istirohat joylaridan biri hisoblanadi..."

"Chadar" – bu suvni tejamli qo'llanadigan sun'iy shalola bo'lib, qiya asosga o'rnatilgan, yuzasi keng to'g'ri to'rtburchak shaklidagi suv novidir. Yuzasi o'yib, geometrik naqshlar ishlangan tosh yoki marmar plitalar shu qiya asosga tekis terilib, suv yuqoridan pastga ushbu shaffof qiyalik orqali oqib tushganda go'zal manzara hosil qiladi va shildiragan yoqimli tovush chiqaradi.

“Chini-xona” esa bu tekis tosh yuzali keng sharsharani eslatib, sharshara orqasidagi toshga o'yilgan nisha yoki ensiz nishalar qatoridan tuzilgan. Bu nishalarga oqshom sham yoki moy chiroqlar qo'yilib, yuqoridan oqib tushayotgan sharshara suvi chiroq nurida yarqiraydi va go'zal manzara hosil qiladi.

Shunday qilib, “chadar” va “chini-xona”lar Shimoliy Hindiston va Pokistondagi Boburiylar davri bog'larida suvdan tejamli va samarali foydalanishning o'ziga xos badiiy shakllari hisoblanadi. Favvoralar esa Sharqning boshqa xalqlari bog'lariga, masalan, Eron va Turon bog'lariga ham xos me'moriy shakllardir. Favvoralar Xitoy va Yaponiyaning yirik bog'lariga xos emas, bu bog'larga asosan shalolalar, irmoqlar va ko'llar xosdir.

Xulosa qilib aytganda, Bobur va boburiylar hukmronligi davrida bog'-park san'ati Hindistonda va Pokistonda yanada taraqqiy topdi.

Boburiylarning bobolari Amir Temur va Temuriylar “Chorbog'” larni shahar atrofidagi tabiatan nafis joylarda bunyod etgan bo'lsalar, Boburiylar “Chorbog'” uslubini nafaqat nafis tabiat quchog'ida, balki shahar ichida me'moriy obidalar majmualari: saroylar, qasrlar, ko'shklar, maqbaralar muhitiga olib kirib, bu san'atning yangi yo'nalishini yaratdi.

Boburiylar bog'larida suv nafaqat hayot manbai, balki dam oluvchilar uchun jismoniy halovat, estetik va ruhiy oziq omili hamdir. Shu boisdan ham Boburiylar chorbog'larida suvdan foydalanishning turli va g'aroyib shakllarini uchratamiz.

6.5. Xitoy o'rta asrlar bog'-park san'ati.

Xitoy o'rta asr bog'-parkchilik san'ati Islom mamlakatlari bog'chilik san'atidan ancha farq qiladi. Biz yuqorida ko'rganimizdek, Islom mamlakatlari bog'-parklariga “Chorbog'” strukturasi tizimida shakllangan, muntazam rejali simmetrik kompozitsiyali yechimlar juda mosdir. Xitoy mintaqasida muntazam rejadan farqli o'laroq, bog'-park qurilishi va dizaynining tabiiy landshaft yoki peyzaj (sun'iy peyzaj) uslublari keng rivojlangan (6.40-a-b-c-d-rasmlar). Bu esa uzoq Sharq xalqlari o'rta asr diniy falsafasiga, bog'liq bo'lib, bu falsafa o'z navbatida tabiat kuchlarini ilohiylashtiruvchi ibtidoiy animistik (har bir narsaning joni, ruhi bor deyuvchi) maslaklar bilan birgalikda shakllanib borgan. Uzoq Sharqning yirik mamlakatlari - Xitoy va Yaponiyaning milliy bog'lari bu jihatdan alohida kiziqarlidir.

Bu mamlakatlar amaliyotidagi murakkab va ko'p qatlamli diniy-falsafiy tizimlar inson va tabiat o'rtasidagi aloqadorlikni kengroq tushunishga xizmat qiladi. Tabiat go'zalligini mutloqlashtirish g'oyasi inson faoliyatining tabiat qonuniyatlariga bo'ysunishiga olib kelgan. Uzoq Sharqning landshaft

arxitekturasini va bog'-park san'ati ustalari o'z ijodlarida ushbu tamoyilga qadimdan amal qilib, jonli erkin tabiat manzaralarini aks ettiruvchi milliy bog'larni yaratgan. Ana shunday ijodiy yo'nalishning ongli tarzda amalga oshirganligini, jumladan, III asr shoiri Szo Su she'riyatida ko'ramiz: "Navoni sevingizlar! Jonli tabiatda tog' va anhorlar navosi har qanday musiqa asboblari kuyidan afzaldir".

6.40-rasm. a-b-Tabiiy peyzaj uslubida rejalangan bog'.

https://dzen.ru/a/X_4lodZVQXhrEa2R

6.40-rasm. c-d- Hovli muhitidagi sun'iy peyzaj uslubida rejalangan bog'.

<https://www.urtrips.com/en/shanghai-old-street/>

Xitoy tadqiqotchilarining ma'lumotiga ko'ra, Xitoyning bog'-parkchilik san'ati uch ming yildan ko'proq tarixga ega. Boshqa davlatlar uchun ma'lum bo'lmagan Xitoy bog'-parkchilik san'ati Xitoyning o'zida yaxshi o'rganilgan. Bu qadimiy san'atning an'analari hozir ham mufassal amal qilinib kelinmoqda.

Mamlakatda, qadimgi bog'-parklarning olti xil turi mavjud:

- imperator bog'lari;
- imperator qabrlari qoshidagi bog'lar;
- ibodatxona bog'lari;
- tabiiy peyzajli bog'lar;
- hovli bog'lari;

- allomalar (yoki adabiyot) bog'lari.

Bog'larni bunday turlarga bo'lish shartli bo'lib, u bog'larning me'moriy kompozitsion jihatlariga ko'ra ko'proq lirik xususiyatlarini ochib beradi. Bog'lar, albatta o'zlarining ko'lami, rejaviy tuzilishi, shaharlar muhiti yoki tabiiy muhitda joylashishiga qarab bir-biridan farqlanadi. Biroq, ularga xos bir qator muhim umumiy xususiyatlar ham mavjudki, bularga kulrang toshli qirg'oqlari bo'lgan suv havzalari, toshdan ishlangan "qoyalar" kompozitsiyasi, suv sahniga deyarli tekis yoki yoy shaklida bo'lgan mo'jaz ko'priklalar, g'isht rangiga o'xshash qizil ustunlarga o'rnatilgan qiya tomli shiypunchalar (pavilonlar), uzundan-uzoq, cho'zilgan soyabon (galereya)lar, nafis to'shamali yo'laklar, g'aroyib shakllarga ega ekzotik daraxtlar kiradi. Shu va shunga o'xshash muhim xususiyatlar Xitoy manzaraviy bog'larining asosiy belgilaridir. Xitoyda bundan atigi uch asr avval bunyod etilgan bog'lar ham eng qadimgi bog'larga xos an'analar asosida qurilgan.

Xitoydagi eng mashhur va ulkan bog'lar - bu imperator bog'lari bo'lganligidan, yuqorida o'rganilgan "Qadimiy Xitoy bog'lari" bo'limidan bizga ma'lum. Bu bog'larning erkin rejaviy yechimlari, to'g'ri burchakli hovlilar zanjirini tashkil qilgan qat'iy simmetrik kompozitsiyali saroy binolari bilan uyg'unlashgan. Bunday zanjir qator hovlilar o'z navbatida nafis ishlov berilgan tabiat landshaftidagi ko'l va qirliklar quchog'iga uyg'unlashib ketgan. Bog' landshaftining eng jozibador sun'iy elementlari hisoblangan qavariq ko'priklar, odatda yorqin qizil, yam-yashil, sariq va boshqa ranglarga bo'yalgan shiyponlar bilan jonlantirilgan.

Imperator parklari qurilishining eng yirik markazi Pekin hisoblanadi. XII asrda bu yerda shaharning g'arbiy devorlari bo'ylab joylashgan Beyxay, Chjunxay va Nongxay ko'llarida bunyod etilgan imperator parklari yastanib yotgan (6.41-rasm, a-b-c-d). Bu parklar shaharning Gugun imperator saroyi va undan shimolroqdagi go'zal ko'rinishli Szinshanning sun'iy qirliklari va Pekin shahrining to'qqiz kilometrlik katta o'qi bo'ylab joylashgan boshqa binolardan iborat.

Imperator bog'larining ko'pchiligi XVII-XVIII asrlarda Pekin shahriga yaqin joylarda, asosan, shimoliy va g'arbiy tomonlarda joylashgan. Bu bog'larning ko'pchiligi saqlanmagan, ulardan eng yirigi Yuanminyuan esa qisman saqlangan xolos. Yuanmin'yuan yozgi saroyi XII asrda qurilgan. Syanlun imperatorining hukmronligi davrida saroy parklar kompleksiga aylangan. Yuanmin'yuan uch qismdan iborat: Chanchunyuan parki - Abadiy Bahor Bog'i, Vanchunyuan parki - Bahoriy bog'i Yuanmin'yuan parki - qadimgi saroyning yozgi bog'i. Ushbu kompleks Xitoy bog'-park arxitekturasining durdonasi hisoblangan, ammo 1860 yilgi urushda barcha yog'och qurilmalar yonib ketgan. Bugungi kunda kompleksdan faqatgina xarobalar qolgan (6.42-rasm).

6.41-rasm. a-Gugun imperator bogʻidagi Szinshang sunʻiy relyefdagi kompozitsiyadan lavha.

<https://pxhere.com/ru/photo/756562>

6.41-rasm. b-Ulkan Beyxay imperator bogʻi.

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/60/Beijingbeihaipic1.jpg>

6.41-rasm. c-Relyefda shakllangan Chjunxay imperator bogʻi.

<http://beijing.roadplanner.ru/sum/foto/fo.html?167>

6.41-rasm. d-Nongxaydagi bog' muhitining landshaft dizayni.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/68/Sala_Keoku.JPG

Bizgacha yaxshi holatda saqlanib kelgan imperator bog'laridan biri - bu shahar oldi bog'-park ansambli - Ixeyuan yozgi saroyidir. Bu bog' Vanshouan tog'lari bo'ylab 330 gektar maydonni o'z ichiga oladi. Ixeyuan bog'-park ansamblining kompozitsion markazi bu - parkda sun'iy tarzda yaratilgan ulkan Kunminxu ko'li. Uning suv yuzasi 250 gektardan ziyod va bir nechta orollar va banddan iborat.

6.42- rasm. Yuan min'yuan saroy bog'ining xarobalari.
<https://www.abirus.ru/content/564/623/624/20915/20922/21044.html>

Bog'da yozgi imperator saroyi, ulkan ibodatxona, o'rmon, irmoqlar, sohillar, ko'priklar, sayrgohlar mavjud. Parkning qurilishi va kengayishi XIX asrgacha davom ettirilgan. Hozir u Xitoydagi dabdabali an'naviy imperator parklarining eng yaxshi namunalaridan biri hisoblanadi. Parkning tarkibida

ko'llar, qoyalar, saroy imoratlari, g'aroyib shiyponlar, ko'priklar, darvozalar mavjud (6.43-rasm).

Xitoyliklarning bergan ma'lumotiga ko'ra, Xitoy bog'-parklariga xos falsafiy g'oya, ayniqsa, "allomalar" yoki "adabiyot bog'lari" deb ataladigan nom olgan manzaraviy mo'jaz bog'larda o'z aksini topgan. Ana shunday bog'lar bilan Shanxay yaqinidagi Suchjou shahri rayonlari mashhurdir. Suchjou bog'larida (ularning soni hozir 60 dan ziyod) imperator parklaridagi kabi rasmiy dabdababozlik yo'q.

Bu bog'lar xilvatda yolg'iz qolib fikr qilish, xordiq chiqarib dam olish uchun yaratilgan. Shuning uchun ham ular "allomalar" yoki "adabiyot bog'lari" deb nom olgan. Bunday bog'larga xos elementlarni baland qavariq ko'priqli uncha katta bo'lmagan ko'llar, sopol tomli shiyponlar, pagodalar, tabiiy toshlardan shakllangan kompozitsiyalar tashkil qiladi. Yashash xonalarining davomi hisoblangan va butkul tashqi dunyodan to'silgan sokin bu mo'jaz bog'lar o'zida halovat dunyosini, osoyishtalik va tabiat go'zalligini mujassam etgan.

Suchjouning tarixiy mo'jaz bog'lari - Lyuyuan ("Sokin o'tgan vaqt"), Vanshiyuan ("To'rlar ustasi bog'i"), Chjo-ujenyuan ("Kamtarin ma'murning bog'i") va boshqalar XVI-XVII asrlardan balki undan ham oldingi davrlardan beri mavjuddir (6.44-rasm, a-b-c).

6.43-rasm-rasm. Ixeyuan imperator saroyining ibodatxonalar manzaralari.
<https://www.yangtze-river-cruises.com/cruise-from-beijing-xian/china-tour-with-yangtze-cruise.html>

6.44-rasm. a- Lyuyuan “shoirilar bog‘i”. b- Chjo-ujenyuan “Xilvatdagi yolg‘izlik bog‘i”.

<https://www.nodima.ru/travel/china2008/suzhou>

<https://www.liveinternet.ru/users/4968747/post279656998/>

Adabiyotlarda Xitoy manzaraviy bog‘lari XVII asrdagi Angliya manzaraviy bog‘larining rivojiga turtki bergan, degan mulohazalar mavjud Chunki bu davrda Xitoy-Yevropa aloqalari jonlantirilgan edi. Agar biz Yevropaga eramiz boshlaridayoq manzarali bog‘larning begona bo‘lmaganligini e‘tiborga olsak, yuqoridagi fikrga to‘liq ko‘shilish qiyin bo‘ladi. Biroq, Yevropa uchun ekzotik bo‘lgan Xitoy bog‘dorchiligining XVIII-XIX asr Yevropa bog‘-parkchilik san‘atiga ta‘sirini ham e‘tibordan chetda qoldirmaslik lozim.

O‘rta asr Xitoy landshaft arxitekturasining ajoyib xususiyati eng go‘zal va jozibador tabiiy manzaralarni o‘ziga xos tartibga solib o‘zida mujassamlashtirishdir. Ana shunday go‘zal manzaralar jumlasiga, Guylin shahri yaqinidagi Liyang daryosi vohasida joylashgan “dunyoning eng go‘zal joyi” deb nom olgan ekzotik tog‘ manzarasi kiradi. Tabiatning bunday mo‘jizalariga bo‘lgan an‘anaviy munosabatni, nafaqat Xitoyda, balki Janubiy-Sharqiy Osiyoning boshqa mamlakatlarida ham kuzatishiz mumkin.

Xitoyliklarning o‘rta asrlar bog‘-park inshootlari arxitekturasini va dizaynini, ya‘ni ko‘priklar, darvozalar, ochiq muhitdagi haykallar yaratishdek mahoratining yuqoriligini ham alohida e‘tirof etish zarur. Jumladan, Pekin yaqinidagi Min sulolasi xilxonasining yo‘li odamlar va hayvonlarning qator tuzilgan husunkor haykallari bilan bezatilib, ko‘p ustunli oraliqli darvozalar bilan yakunlangan. Parklar va saroy ansambllari tizimiga kirgan elkasiga yassi tosh ko‘targan toshbaqalarga o‘xshash “ajdar bolalari”ning haykallari, sherlarning badiiylashtirilgan shakllari, naqshinkor ustunlar va to‘siqlar ajib va mo‘jizakordir. Ayniqsa, parklarning eng muhim tomoshagoh kompozitsiyaviy nuqtalariga joylashtirilgan shiypolar va ko‘priklar o‘ta mohirona va o‘ziga xos tarzda ishlangan. Shanxay yonidagi tarixiy shahar Sudjou parklaridagi qavariq ko‘priklar juda go‘zal va tabiatga

hamohangdir. Sudjou Pekindan janubga Xanchjouga eltuvchi qadimgi transport yo'lidagi Buyuk kanal sohillarida joylashgan. Sudjou shahri parklari va kanallarining ko'pligidan "Xitoyning Venetsiyasi" deb ham nom olgan.

6.44-rasm. c- Sudjoudagi «Zumrad shiypon bog'i».

<https://dilaila.ru/countries/kitay/Suzhou/>

Tabiiy landshaftda sun'iy inshootlarni loyihalashning zamonaviy timsoliga Buyuk Xitoy devorini ham misol keltirish mumkin, chunki bu devor o'zi joylashgan tabiat manzarasiga xuddi uzukka qo'yilgan gavhardek mos tushgan (6.45-rasm).

6.45-rasm. Tabiiy landshaftda loyihalangan sun'iy inshootlarni o'rnatilishining yorqin misoli. Buyuk Xitoy devori.

https://www.krugosvet.ru/enc/nauka_i_tehnika/voennaya_tehnika/VOENNO-INZHENERNOE_DELO.html

Shunday qilib, ushbu mintaqaning o'rta asr bog'- parkchilik san'ati Islom mamlakatlari bog'chilik san'atidan ancha farq qiladi. Biz yuqorida ko'rganimizdek, Islom mamlakatlari bog'-parklariga "Chorbog'" strukturasi tizimida shakllangan, muntazam rejali simmetrik kompozitsiyali yechimlar mos bo'lsa, Xitoy mintaqasida muntazam rejadan farqli o'laroq, park qurilishi va dizaynining tabiiy landshaft yoki peyzaj (sun'iy peyzaj) uslublari keng rivojlangan.

Mamlakatda qadimgi bog'-parklarning olti xil turi mavjud: imperator bog'lari, imperator qabrlari qoshidagi bog'lar, ibodatxona bog'lari, tabiiy peyzajli bog'lar, hovli bog'lari, allomalar (yoki adabiyot) bog'lari. Bog'larni bunday turlarga bo'lish shartli bo'lib, u bog'larning me'moriy kompozitsion jihatlariga ko'ra ko'proq lirik xususiyatlarini ochib beradi. Bog'lar, albatta o'zlarining ko'lami, rejaviy tuzilishi, shaharlar muhiti yoki tabiiy muhitda joylashishiga qarab bir-biridan farqlanadi.

6.6. Yaponiya o'rta asrlar bog'-parkchilik san'ati.

Maftunkor manzarali bog'-parklar yaratishning favqulotda yuqori madaniyati Yaponiyaga mansubdir. Bunday madaniyat Yaponiyada XIII asrdan beri mavjud. Hozirgi kunda esa Yaponiya bog'larining dovrug'i butun dunyoga mashhurdir. Yapon bog'larining falsafiy asoslari va kompozitsion tamoyillarining tahliliga bag'ishlangan ma'lumotlar va adabiyotlar juda ko'p. Biroq, Yapon bog'ining asl mazmun-mohiyatini faqat yaponlarning o'zlarigina aniq ifodalay oladilar. Jumladan, taniqli landshaft arxitektori Makoto Nakumara 1986 yilda shunday yozgan: "Yapon bog'ining go'zalligi ikkita asosiy g'oya: miniatyuralashtirish va simvol (timsol)lashtirish bilan bog'liq. Miniatyuralashtirish orqali katta bo'lmagan bog' hududida yaponiyaning ulkan tabiiy landshaftini kichraytirilgan tarzda yaratish mumkin. Bunday paytda, tomoshabin o'zining sezgi organlari yordamida kichraytirilgan bog'ning tabiiy go'zalligini mumkin qadar to'laroq va uzviyroq sezadi. Ana shu maqsadda bog' ikki sifatni: badiiylik va tabiiy ishonchlilikni o'zida mujassamlantirmog'i lozim. Yapon bog'idagi miniatyurizatsiya tabiiy ramziylikka asoslangan bo'lib, bu sifatlar Yaponiyada ko'p asrlar davomida taraqqiy etib kelgan" (6.46-rasm).

Har bir yaponiyalik ham o'z yerida haqiqiy bog' yaratish imkoniyatiga ega emas. Yerning o'zi har kimda ham yo'q. Aslida bu yaponlarning azaliy muammosi bo'lib, bu davlatda aholi zichligi shunchalar balandki, har qanday oilaning ham bog' yaratish uchun hovlisi yo'q. Biroq, yaponlar o'z an'alariga sodiq va har bir oilaning kichkina (bir lali yuzichalik) bo'lsa ham o'z bog'i bor. Bugungi kunda yaponiyaliklar orasida xona yuzida yoki stol ustida joylashgan kichkina bog'lar rasm bo'lgan. Interyer uchun kichkina yapon bog'idan ham yaxshiroq qanday bezak

bo'lishi mumkin? Bog'bon xizmati shart bo'lmagan yapon mini bog'i insonga qadimgi Yaponiya muhitidagi tinchlik va sokinlikni his etishga imkoniyat yaratadi.

Agar Xitoyda bog'lar mavjud tabiatning xusunkor joylarini yanada takomillatirish, ularga badiiy-estetik ishlov berish orqali yaratilsa, yapon bog'-parkchilik san'ati tabiat dunyosini oldindan o'ylanib belgilangan kichik miqyoslarda asliga o'xshatib ifodalashga asoslangandir. Xitoyda juda qadim zamonlardan ma'lum bo'lgan daraxtlar turini mo'jaz ko'rinishlarda o'stirish san'atining g'aroyib tajribalariga aynan Yaponiyada erishilgan. "Ban-say" deb nom olgan bu san'at daraxtlarning ko'pgina turlarini, jumladan, an'anaviy - yapon olchasi - sakurani ham miniatyuraviy ko'rinishlarda yaratishga imkon bergan. Yaponiyada "eski" toshlardan turli kompozitsiyalar: chiroqlar, ko'prik va ko'prikchalar, yo'laklar, o'rindiqlar va boshqa bog' elementlarini turli dizaynlarda yaratishning ulkan san'ati mavjud.

Agar Xitoyda bog'lar mavjud tabiatning xusunkor joylarini yanada takomillatirish, ularga badiiy-estetik ishlov berish orqali yaratilsa, yapon bog'-parkchilik san'ati tabiat dunyosini oldindan o'ylanib belgilangan kichik miqyoslarda asliga o'xshatib ifodalashga asoslangandir. Xitoyda juda qadim zamonlardan ma'lum bo'lgan daraxtlar turini mo'jaz ko'rinishlarda o'stirish san'atining g'aroyib tajribalariga aynan Yaponiyada erishilgan.

6.46-rasm. Miniatyuralashtirish orqali katta bo'lmagan bog' hududida yaponiyaning ulkan tabiiy landshaftining ko'rinishi.

<https://bigpicture.ru/yaponskij-chajnyj-sad-v-san-francisko/>

"Ban-say" deb nom olgan bu san'at daraxtlarning ko'pgina turlarini, jumladan, an'anaviy - yapon olchasi - sakurani ham miniatyuraviy ko'rinishlarda yaratishga imkon bergan. Yaponiyada "eski" toshlardan turli kompozitsiyalar: chiroqlar, ko'prik va ko'prikchalar, yo'laklar, o'rindiqlar va boshqa bog' elementlarini turli dizaynlarda yaratishning ulkan san'ati mavjud (6.47-rasm).

6.47-rasm. Yapon bog'ida toshlardan turli kompozitsiyalar yaratish uslubi.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anyoin02_1024.jpg

Bu yerdagi havzalar uchun manzarali baliqlar va sun'iy tabiat go'zalligiga erishish uchun turli butalar, gullar, maysalar va boshqa o'simliklar ko'plab o'stiriladi. Ularning aksariyati doim yashil o'simliklardir. Ana shunday daraxtlardan qarag'ay, kameliya, azaliya, magnoliya, butalardan beresklet, padublar keng tarqalgan. Shu boisdan yapon bog'lari yil davomida maftunkor yashil manzarali ko'rinishlarga ega. Yaponiya bog'laridagi yo'laklar to'g'ri o'q chiziqli muntazam rejali emas. Oval va yengil egik rejali yo'laklar yapon bog'lariga juda xosdir. Yo'laklar to'shalgan toshlar yassi va maxkam joylashgan bo'ladi.

Yaponiyada ham bog'lar dastlab o'rta asr feodal davlatlaridagi kabi zodagonlar saroylari, ibodatxonalar qoshida yaratilgan. Hozirgi eng eski yapon bog'lari ham bu yerdagi mavjud qadimgi bog' namunalarini ko'p asrlik milliy an'analar asosida qayta tiklash natijasida vujudga kelgan.

Ko'p asrlardan beri Yaponiya bog'-parkchilik san'atining alohida yirik markazi davlatning qadimgi poytaxti Kioto hisoblanadi. Bu erdagi saroylar qoshida qurilishi XIV-XV asrlardan, ehtimol undan ham avvalroq, boshlangan va hozirgacha o'zining asosiy kompozitsion tamoyillarini saqlab qolgan manzaraviy bog'lar joylashgan. Ular orasida Dzito-dzi (Kumush ko'shкли bog'), Kinkaku-dzi (Oltin ko'shкли bog'), Sayxo-dzi (Mox bosgan bog') hamda Rean-dzi ibodatxona bog'idagi mashhur "toshloq bog'" keng tanilgan. Ayniqsa, Rean-dzidagi "toshloq bog'" to'laligicha yaponcha kompozitsiyaga ega. Manzaraviy bog'da o'rnatilgan ibodatxona xujralari oldida satxi 12x25 metrlik tekis maydon joylashgan bo'lib, unga qum aralashtirilgan mayda shag'al to'shalgan. Shag'al ustida yirik tabiiy

toshlarning bir necha guruhi joylashtirilib, u dengiz timsolini ifodalaydi va quruq peyzajli jozibador kompozitsiya hosil qiladi. Aytishlaricha, ushbu bog' Dzen buddizmining falsafiy ramzi hisoblanadi. Yapon olimlari bog'ning yaratilgan davrini taxminan XIV-XVII asrlarga bog'laydilar. Bugungi kunda Rean-dzi toshloq bog'i ushbu uslubda yaratilgan bog' kompozitsiyalarining eng qadimgilaridan biri hisoblanadi (6.48-rasm, a-b-c-d).

a

b

6.48-rasm. a- Dzito-dzi (Kumush ko'shkli bog'). b- Kinkaku-dzi (Oltin ko'shkli bog').

<https://netpulse.ru/info/212.html>

c

d

6.48-rasm. c-Sayxo-dzi (Mox bosgan bog'). d-Rean-dzi toshloq bog'i.

<https://netpulse.ru/info/212.html>

Umuman Rean-dzi ibodatxona bog'ining rejasi yapon bog'ining muayyan xususiyatini aniqlashga, uni xuddi shunday tabiatga munosabat falsafasiga asoslangan Temuriylar davridagi "Chorbog'" lardan farqlashga imkon beradi.

Yaponiyada bog' odatda, simmetrik tuzilgan binolar guruhi atrofida shakllantirilgan. Temuriylar bog'lari tarkibiga esa bir o'q bo'ylab joylashgan uchta asosiy element-saroy, xovuz, to'rt burchakli gulzor bo'lgan. Odatda ular

birgalikda guruh bo'lib, simmetrik tizim orqali birlashtirilgan. "Chorbog'" larning jozibadorligi asosiy bog' elementlarini badiiy ko'rinishini boyitish maqsadida qimmatbaho toshlar yordamida naqsh va o'ymakorlik ishlar bilan bezash bo'lgan. Bu borada asosiy manzarali nuqtalar saroy tarzlari, shiyponlar, darvozalar, saroy xonalarni ichki muhitlari, hovuzlar va yog'och ustunlar, eshiklar, shiftlar bo'lgan. Yapon bog'laridagi maftunkor manzaralar, bog' ko'rinishlari o'zgarishi doimiy bo'lmay, ular maxsus sayrgoh yo'llar bo'ylab loyihalalanadi. Bu xususiyat, ayniqsa Xeyyan-dzingu (Xeyyan-Kioto shahrining eski nomi) ibodatxona bog'ida yorqin ifodalangan (6.49 -rasm).

6.49- rasm. Xeyyan-dzingu ibodatxona bog'i manzaralari.

<https://www.joyphoto.com/japanese/travel/140412/heian02.html>

Yaponiyada o'rta asr feodal davriga mansub imperator bog'lari va ibodatxonalar qoshidagi manzaraviy bog'lardan tashqari turar-joylar qoshida ham mo'jaz bog'lar yaratish san'ati keng tarqalgan. Bunday bog'lar ayrim hollarda bir necha kvadrat metr joyni egallaydi. Biroq, bunday mo'jaz bog'larda yapon bog'ining zarur elementlari - mo'jaz tabiiy ko'rinishli havzalar, "yovvoyi" toshloqlar, tosh chiroqlar, pagoda, daraxtlar, yo'laklar, gullar mavjud bo'lgan.

Kiotoliklarning an'anasiga ko'ra ana shunday mo'jaz hovli bog'larining uch xil turi bor:

- "ke" - ichki ro'zg'or ehtiyojlari uchun mo'ljallangan bog';
- "hare" - an'anaviy ramziy marosimlar o'tkazishga xizmat qiluvchi bog';
- "suki" - faqat estetik funksiyalarga mo'ljallangan nafasat bog'laridir.

Ayrim hollarda bir bog'ning o'zida "ke" va "hare" yoki "hare" va "suki" funksiyalari mujassamlantirilgan. Extimol, aynan ushbu mujassamlilikdan XVI asrda yaponlarning maxsus choy marosimiga bag'ishlangan milliy bog'lari vujudga kelgandir (6.50-rasm, a-b-c).

a

b

6.50-rasm. a-“Suki” - faqat estetik funksiyalarga mo'ljallangan nafasot bog'i. b- “Xare” - an'anaviy ramziy marosimlar o'tkazishga xizmat qiluvchi bog'.

<https://ostroykevse.com/news/obustroystvo-uchastka-v-kitayskom-stile-vydelenie-zon-i-osobennosti.html>

c

6.51

6.50-rasm. c- O'zida “Ke” “Xare” va “Suki” funksiyalarini mujassam etgan bog'.

6.51-rasm. Sharshara va irmoqlarga ega Yapon bog'lari.

<https://xn----7sbabaud7atohfd4bx5a0e.xn--p1ai/pages/uslugi/dekorativnye-rastenija.php>

<https://kr.pinterest.com/pin/557672366358687497/>

Ko'p sonli mahalliy maktablarga ega bo'lgan feodalizm davrining bog'-parkchilik san'atida o'z aksini topgan landshaft arxitekturasida Osiyoda hali nisbatan kam o'rganilgan. Ular orasida Hindi-xitoy, Nepal, Tibet, Shri-Lanka va ko'pgina boshqa mamlakatlarning o'ziga xos mustaqil maktablari mavjud. Masalan, yozma manbalardagi rivoyatlarda Gotam buddasi tug'ilgan «Lumbiniyaning muqaddas bog'lari» hamda Shri Lankaning saroy bog'lari haqida gapirilgan. Bu o'lkalardagi Myanma (Birma), Amarapura va Mandalay shaharlarida hozir ham XVIII-XIX asrlarda yaratilgan saroy bog'larining ayrim qoldiklarini uchratish mumkin. Bu bog'larning ayrimlari XIX asrda

ishlangan suv bo'yoq tasvirlarda ham muhrlanib qolgan. Tasvirlarda bog'larning rejasi shartli tarzda ko'rsatilgan bo'lsa-da, daraxt va butalarning turi, shakllari, bog'lardagi hovuzlar va inshootlar haqida aniq tasavvur beradi. Ta'kidlash kerakki, yapon bog'larida favvoralar deyarli uchramaydi, biroq aksariyat Yapon bog'larini sharshara va irmoqlarsiz tassavur qilib bo'lmaydi (6.51-rasm).

Xullas, Yapon bog'ining go'zalligi ikkita asosiy g'oya: miniatyuralashtirish va simvol (timsol)lashtirish bilan bog'liq. Yaponiya bog'laridagi yo'laklar to'g'ri o'q chiziqli muntazam rejali emas balki oval va yengil egik rejali yo'laklardir.

Yapon bog'ining muayyan xususiyatini aniqlash, uni xuddi o'shanday tabiatga munosabat falsafasiga asoslangan Temuriylar davridagi "Chorbog'"lardan farqlashga imkon beradi. Yaponiyada bog' yig'iq, odatda, tabiiy manzarali bo'lib, simmetrik tuzilgan bir bino atrofida shakllantirilgan. Temuriylar bog'lari tarkibiga esa bir o'q bo'ylab joylashgan uchta asosiy element- saroy, xovuz, to'rt burchakli gulzor bo'lgan. Odatda ular bog' bilan birgalikda guruh bo'lib, simmetrik tizim orqali birlashishgan. "Chorbog'"larning jozibadorligi badiiy ko'rinishini boyitish maqsadida bog' elementlarini qimmatbaho toshlar yordamida naqsh va o'ymakorlik bilan bezash bo'lgan. Bu borada asosiy manzarali nuqtalar saroy tarzlari, shiyponlar, darvozalar, saroy xonalarni ichki muhitlari, hovuzlar va yog'och ustunlar, eshiklar, shiftlar bo'lgan. Yapon bog'laridagi maftunkor manzaralar, bog' ko'rinishlari o'zgarishi, doimiy bo'lmay, ular maxsus sayrgoh yo'llar bo'ylab loyihalangan.

Yapon bog'-park san'atida quyidagi 8 ta tamoyilga amal qilinadi:

- 1) bog' yaratishda mahalliy sharoit va holatlarni e'tiborga olish;
- 2) atrofdagi tabiat ko'rinishidan maksimal foydalanish;
- 3) asosiyni ikkinchi darajadagidan ajrata bilish;
- 4) kontrast samarasini qo'llash: katta va kichik, yorug' va qorong'u, keng va tor, baland va pastqam;
- 5) kichik muhitda katta imkoniyatlarga erishish;
- 6) shakllar va peyzajlar uyg'unligi va mutanosibligiga amal qilish;
- 7) tabiat manzaralarining ketma-ket o'zgarib borishini ta'minlash;
- 8) peyzajlar ko'rinishlarida mavsumiylik, ya'ni vaqt ta'sirini e'tiborga olish [3].

VII BOB.

UYG'ONISH DAVRIDAGI BOG' VA PARK SAN'ATI. YEVROPA BOG'-PARK SAN'ATIDA MUNTAZAM USLUBNING SHAKLLANISHI

Dars rejası:

7.1. Italiya bog'larining arxitekturaviy-rejaviy yechimlari.

7.2. Uyg'onish davrining mashhur italyan bog'lari.

7.3. Yevropa bog'-park san'atida muntazam uslubning tarixiy shakllanishi.

7.4. Vo-le-Vikont, Versal, Marli, Shantil'i va Sen Jermen-an-Le park ansambllari.

7.1. Italiya bog'larining arxitekturaviy-rejaviy yechimlari.

Tarixiy tuzilish. XIV asrdan boshlab Uyg'onish- bu san'atning gullab-yashnashi, qadimgi tasvirlarga qaytish (Leonardo Da Vinchi) O'rta asrlarning ming yilliklaridan keyingi XIV-XV asrlar davrlariga to'g'ri keladi. Yevropa madaniyatida antik davr gumanizmiga, uning me'morchiligi va san'atiga qaratilgan yangi yo'nalish shakllangan bo'lib, u "Renessans" yoki "Uyg'onish" deb nomlangan.

XV asrda Italiya birinchi o'ringa chiqadi, u o'sha paytda ma'lum bo'lgan barcha davlatlar bilan keng savdo aloqalariga ega bo'lgan. Bu yerda, bir tomondan, yangi paydo bo'lgan burjua sinfi tez o'z o'rniga ega bo'la boshlaydi. Boshqa tomondan, katolik cherkovining mavqeyi bu yerda mustahkamlanib, uning qo'lida ulkan moddiy va intellektual boyliklarni jamlaydi.

Landshaft arxitekturasining rivojlanishi yangi kuchli turtki oladi. Aristokratiya vakillari va ruhoniylar qadimiy Rim an'analari qayta tiklab, bog'lar bilan o'ralgan villalar qurishga katta mablag' sarflaydilar.

Uyg'onish davri nafaqat qadimiy naqshlarga qaytish bilan bog'liq san'atning gullab-yashnashi emas. Bu ishlab chiqaruvchi kuchlar va ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi, insonning o'zini cherkovning o'rta asrlardagi haddan tashqari zulmidan ozod qilish istagidir. Arxitekturada Uyg'onish davri yangi bosqich bo'lib, u ajoyib shahar ansambllarini yaratish, saroylar, ibodatxonalar va jamoat binolarini qurish bilan tavsiflanadi.

O'sha paytda Italiyada Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Bramante, Rafael, Djulio Romano, Barrotsi da Vinola va boshqalar kabi buyuk ustalar ishlagan, ularning ba'zilar bog'lar yaratishda qatnashgan.

Ikki asr davom etgan Uyg'onish davri har biri o'ziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadigan uchta davrni o'z ichiga oladi:

1) ilk Uyg'onish davri (XIV-XV asrlar);

2) Oliy Uyg'onish davri (XVI asr boshlari);

3) kech Uyg'onish davri (XVI asr o'rtalari).

Bu davrning bog'-park san'ati, birinchi navbatda, me'moriy ansamblarning rejalashtirish va kompozitsion birligi bilan tavsiflanadi. Italiya bog'i tabiat va san'at uyg'unlashgan yaxlit san'at asari sifatida ta'riflangan. Italiya Uyg'onish davri bog'larining barcha xilma-xilligini umumlashtirib, biz tabiiy landshaft va rejalashtirishdan foydalanishda quyidagi umumiy xususiyatlarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin.

Relyef. Bog'lar terrasali yonbag'irlarda joylashgan edi. Tosh bilan qoplangan, muhitlar, haykallar, grottlar bilan bezatilgan va balyustrada bilan bezatilgan tayanch devorlari ko'rinishidagi terrasalar Italiya bog'ining strukturaviy asosini tashkil qiladi. Terrasalar orasidagi bog'lanish bezakli zinapoyalar va panduslar yordamida amalga oshiriladi.

Suv. Uyg'onish davriga xos saxiylik va ochiq hayrat bilan: Suv qurilmalari shunchaki ko'p emas, ular o'zining yorqinligi va musiqasi bilan imkon qadar ko'proq suvga xizmat qiladi. Quvurlarda olingan suv yon bag'irlarning yuqori qismlaridan bog'ning turli nuqtalariga yo'naltiriladi, u erda favvoralarda ko'tariladi, kaskadlarda tushadi va tekis hovuzlarga to'kiladi. Sokin suv deyarli yo'q. Suv qurilmalari bog'ning kompozitsion markazlariga aylanadi, uning o'qlari bo'ylab joylashgan, ko'rinish nurlari ularga qaratilgan.

O'simliklar. Xiyobonlarda xususan, alleyalarda keng shox-shabbali daraxtlar: chinorlar va emanlar, kamroq tez-tez sarvlar aksent sifatida ishlatilgan. Yashil devorlarni yaratish uchun qirgishdan keyin shaklini yaxshi saqlaydigan o'simliklar ishlatilgan: dafna, mirt, quti daraxti (shamshod), keyinroq - sarvni yaqinroq ekishgan. Parterlardagi naqshli bordyurlar va arabeskalar uchun shamshod buta o'simligi ishlatilgan.

Yashil massivlar (bosketlar) ko'proq doimiy yashil daraxtlardan, asosan emanlar dan iborat edi. Ular erkin o'sgan, lekin yashil kesilgan devorlar bilan o'ralgan edi. Bargli daraxtlardan il'm (elma- qayrag'ochning bir turi), terak, mevali kashtan, shuningdek, mevali daraxtlar va zaytun ishlatilgan. Guruhlarda asosan ignabargli daraxtlar: italyan qarag'ayi va sarv ishlatilgan. Sitrus mevalari dekorativ vazalarda yetishtirilgan. Chirmashuvchi - uzum, atirgul va plyushlar - pergolada ishlatiladi.

Italiya bog'larida yangi bosket- texnikasi paydo bo'ldi. Bu bog'ning muntazam yo'llar bilan chegaralangan va geometrik konturga ega bo'lgan qismi - ko'pincha to'rtburchaklar yoki kvadrat. Uning ichki makonini daraxtlar egallagan va oddiy ko'chatlar yoki to'siq devorlari bilan o'ralgan. Bosket ichidagi rejalar muntazam yoki erkin rejali bo'lishi mumkin. Bosketlar ko'pincha umumiy yo'l tarmog'iga (Bobol villasi) ulangan ichki yo'llarga ega.

Gul o'simliklarining assortimenti boy bo'lib, ko'plab piyozli ko'pyillik gullar turlarini, shuningdek, irislar, liliyalar, chinnigullar, binafshalar va boshqalarni o'z ichiga oladi. Bezatishda gullar juda ehtiyotkorlik bilan ishlatilgan, ularni joylashtirish qat'iy o'ylangan g'oya asosida tashkil etilgan.

Rejalashtirish(planirovka). Italiya bog'lari muntazam uslubga xosdir. Ular yopiq va ichki kompozitsiyalar asosida qurilgan. Bog'ning yopiq maydoni bog'ning tashqi nuqtalaridan ko'rinishga kiritilgan bir yoki bir nechta tashqi ko'rinishlar orqali atrofdagi landshaft bilan bog'langan.

Bog' ko'pincha o'rmon maydonlari yoki daraxtzorlar bilan tutashadi. *Umuman olganda, italyan bog'ining tartibi quyidagicha shakllangan:* terrasali nishablikda - tepada, o'rta qismida yoki etagida - uy bor edi. Bu asosiy kompozitsion o'qi yo'naltirilgan bog'ning rejalashtirish dominanti edi; bog'ning aniq o'q tuzilishi bor edi. Asosiy bo'ylama o'q terrasalar bo'ylab o'tadi. Ko'ndalang o'qlar unga perpendikulyar yo'naltirilgan.

Kompozitsiyaviy tugunlar- uy, parter, favvoralar va boshqa me'moriy inshootlar ushbu o'qlar bo'ylab, ularning kesishishi yoki tugallanishiga joylashtirilgan; bog'ning asosiy qismini bosketlarda ekish, soya berish, ichki perspektivalar va tugunlarni ramkalash, ularning dekorativ elementlarini aksentlash; parterlar asosiy o'q bo'ylab va relyefga qarab, to'g'ridan-to'g'ri uyning oldida yoki qiyalik etagida joylashgan.

Parter tekis bog'ni (ksist-bog'ining rivojlanishi) ifodalagan. Bu favvoralar va haykallar bilan bezatilgan gulzorlari yoki kesilgan butadan yasalgan arabesklar bilan bezatilgan uyning davomi edi. Ko'pincha parterlarda suhbatgoh, trelyajlar, pergolalar o'rnatilgan; bog'ning tekis qismi ko'pincha tosh yoki o'simliklarning yarim doira devori bilan yopilgan va odatda pog'onali nishab bilan tugaydi.

Ushbu texnika amfiteatr deb atalgan. Amfiteatrlarning tosh devorlari haykallar bilan bezatilib, bo'shliqlar balyustrat bilan to'ldirilgan; tipik element - maxfiy bog' deb ataladigan - dam olish uchun mo'ljallangan himoya qilingan hudud yoki kichik bog'; har bir tugun umumiy, yaxlit bog' pejasida kompozitsion tarzda yakunlanadi.

7.2. Uyg'onish davrining mashhur italyan bog'lari.

Villa Lante 1950-yillarda me'mor Barotssi da Vin'ola tomonidan qurilgan. XVI-asr U Ban'yaya (Баньяя) shahrida, Rimdan 84 km uzoqlikda joylashgan. Villaning egasi Montalto gertsogi edi. Bog'ning maydoni 1,5 gektar, relyef farqi 16 m (7.1-rasm).

Bu yerda tog'dan oqib o'tadigan va bog'ning bo'ylama o'qini tashkil etuvchi oqim mavzusi qo'llaniladi. Biroq, rejaning umumiy o'xshashligi bilan ushbu mavzuni hal qilish sezilarli darajada farq qiladi. Arxitektor uyni

ikki jildga bo'lib, ularni o'qga nosimmetrik tarzda joylashtirdi, go'yo oqim bilan yo'lni ajratdi.

Pastki terrasa - bog'ning kirish qismi - bir qator kvadratlarga bo'lingan tekis parter (75x75 m) sifatida yaratilgan. Ularning moduli markazda dumaloq orol bo'lgan suv parter bilan yozilgan bo'lib, u yerda Montal'to gerbini qo'llari bilan tutib turgan yigitlarning haykaltaroshlik guruhi (balandligi 10 m) monumental vertikal kompozitsiyani ifodalaydi. Parterning qolgan kvadratlari ya'ni, gulzor chegaralari shamshodli bordyurlar bilan bezatilgan.

7.1-rasm. Villa Lante 1950-yillarda me'mor Barossi da Vin'ola tomonidan qurilgan.

https://landscape.totalarch.com/villa_lante

Bog'ning tarkibi park manzaralarining bosqichma-bosqich o'zgarishi, har bir daraja uchun individual yechim bilan qiziqarli bo'lib, bu yerda oldinga siljish bilan me'moriy elementlar kamayadi, bosketlarning devorlari yaqinlashadi va daraxtlarning shox-shabballari (chinorlar) yaqinlashadi. Endi havzadan oqib o'tadigan suv oqimi tosh bilan emas, balki yashil devorlar bilan o'ralgan.

Bog' devor bilan o'ralgan, ammo g'arbiy tomondan u erkin o'sadigan daraxtlar bilan bog'langan bo'lib, unda turli xil park qurilmalari: basseyn, suhbatgon, Pegas favvorasi va labirint joylashgan.

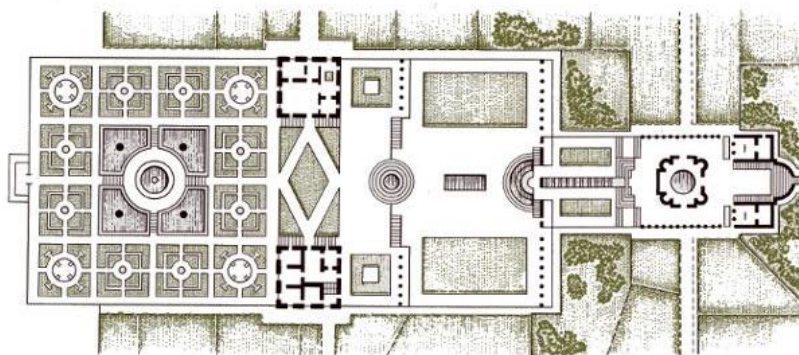
Villa Lante – Man'erizm elementlar bilan kechki Uyg'onish (Renessans) uslubidagi italyan bog' san'atining eng yaxshi namunalaridan

biri. Villa Lante shahri qadim zamonlardan beri o'zining mineral suvlari bilan mashhur, shuning uchun Bagnaia qishlog'ining nomi bagno– hammom (vanna) so'zidan kelib chiqqan. XII asrdan boshlab Rim cherkovi (butxona) ning oliy shaxslariga tegishli bo'lgan o'rmonlar va ov yerlari mavjud edi. Hozirgi vaqtda kichik o'rmon bog'i saqlanib qolgan.

1566 yilda Vitterbo shahrining yangi episkopi Djiovanni Gambara bu yerda villa qurish uchun joyni ko'rib chiqdi, shu bilan birga u mashhur me'mor Djakomo da Vin'olani taklif qildi.

Villa Lante hududiga tarixiy kirish uning eng past qismida joylashgan, zamonaviy kirish qismi esa Gambara pavilionining yonida joylashgan.

Ushbu sxemaga ko'ra Villa Lantening butun ramziyligini qadrlash mumkin, u suvning "hayot manbai"- Oqim favvorasidan "o'lim dengizi" ga mustaqil harakatlanishini ta'minlaydigan- kvadrat favvora tarzda yaratilgan.

7.2-rasm. Villa Lante: 1 - tekis bog'parteri; 2 - suv parteri; 3 - villalar binolari; 4 – doirali favvora; 5 - suv ariqi (lotok); 6 – daryo xudolarining favvorasi; 7 - suv oqimi; 8 - suv oqimini o'rab turgan yashil devorlar; 9 - favvora; 10 – qushxona.

<https://landscape.totalarch.com/files/artland/010.jpg>

Potok favvorasi ikkita pavilion orasidagi kichik hovlida joylashgan. Hovli markazida qurg'onning ko'plab suv hazilkashlaridan biri bo'lgan kichik haykal joylashgan. Mifologik mavjudotlar boshlarining og'zidan suv tushib, suvning chayqalishlari mehmonlarni hayratda qoldirgan.

Taxminan o'ralgan toshlardan yasalgan favvorali majmua, bir tomondan, villa Lante suv xo'jaligi uchun suv manbai bo'lib xizmat qiladi, ikkinchidan, u Parnas tog'ining cho'qqilarini ramziy belgisidir. Me'mor shuningdek, villada tabiatning barcha to'rt elementini ramziy ravishda taqdim etdi, shuning uchun Potok va Delfin favvorolari suvni, Gigant

favvorasi yerni, Alanga favvorasi olovni va Kvadrat favvorasi havoni ifodalaydi.

Nihoyat, Potok favvorasi, yuqorida aytib o'tilganidek, hayot manbasini anglatadi. Ko'rinib turibdiki, Villa Lante-ning har bir elementining ramziy yuki juda katta edi va shu bilan birga tashqi dizaynning utilitar masalalari ham hal qilingan (7.2-rasm).

Villa Farneze. Kaprarola qal'asi

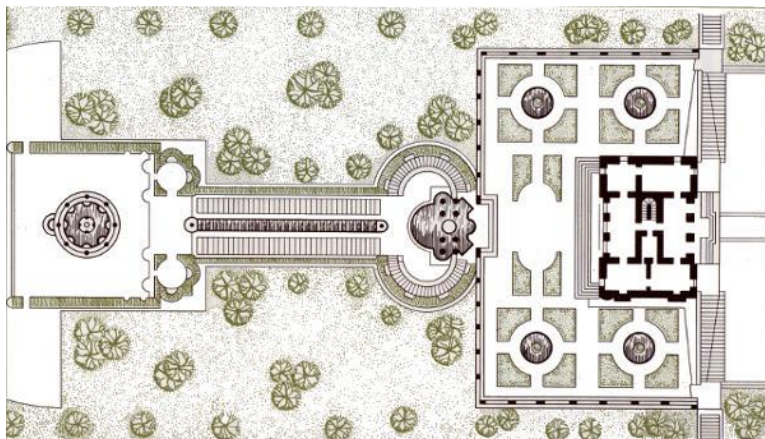
Villa Farneze (ital. Villa Farnese) Kaprarola qal'asi nomi bilan ham tanilgan. Rimdan 70 km uzoqlikda, Kaprarola shahri yaqinida, 1547-1550 yillarda me'mor Barotsi da Vin'ola kardinal Farneze uchun qasr qurdi. Qal'adan 300 m narida, qiyalik tepasida kichik uy qurilgan va tanho dam olish uchun mo'ljallangan bog' rejalashtirilgan. Bog'ning maydoni kichik, atigi 1 gektar. G'oyasi cho'zilgan shaklga (1:3) ega va to'rt pog'onali relyefda qurilgan.

Favvora bilan bezatilgan birinchi darajadagi pastki platformadan yo'l uning bo'ylab oqadigan oqim bilan bezatilgan va ikki tomondan devorlar bilan yopilgan yumshoq sharshara bo'ylab ko'tariladi, ikkinchi darajaga-favvoralar va monumentallar bilan bezatilgan platforma. daryo xudolarining haykallari va undan -uchinchi darajaga - uy oldidagi ochiq maydon - karyatidlar bog'i.

O'tirish uchun moslashtirilgan past parapetli tekis terassani (75x44 m) ifodalaydi. Parapetda boshlarida gul va mevalardan savat ushlab turgan ayol figuralari ko'rinishidagi to'rt metrli haykallar o'rnatilgan. Bog'ning plan dizayni atrofdagi landshaft fonida raqamlarni idrok etishga imkon beradi va haykallarning o'zi doimo yashil o'simliklar bilan qoplangan tepaliklarda istiqbollarni ochish uchun ramka bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu hududning kulminatsiya nuqtasi bo'lib, ichki kompozitsiyalarni (suv qurilmalari va haykaldan iborat, yashil dizayndan mahrum) idrok etishga qaratilgan yopiq makondan e'tibor birdan moviy tog'lar va yashil o'rmonlarning uzoq panoramalariga o'tadi (7.3-rasm).

To'rtinchi darajali platforma hovuzlar va favvora bilan bezatilgan. Kichkina o'lchamiga qaramay, bog' monumental tarzda: katta nisbatda, ortiqcha mayda detallarsiz, mahalliy materiallardan foydalangan holda yaratilgan. Shunday qilib, u atrofdagi landshaft va qal'aning ansambli bilan organik ravishda birlashadi.

7.3-rasm. Villa Caprarola rejasi: 1 -maydoncha; 2 -byustli ustun(pilon)lar; 3 - favvora; 4 – grot(sun'iy g 'or)lar; 5 - kaskadlar; 6 - tushish; 7 – chashka favvorasi; 8 – bog'; 9 - favvora; 10 - zinapoya; 11 - kazino; 12 - terrasa.
<http://vparke.ru/str/0408/content.html>

Nazorat savollari

1. Rim, Italiya, Fransiyada bog'dorchilik san'ati qanday rivojlangan?
2. Uyg'onish davrida Italiyada qaysi turdagi bog' asosiy bo'lib qoldi va nima uchun?
3. Fransuz spinnerlarining xarakterli xususiyatlari.
4. Villa Lante bog'i va uning me'moriy-rejaviy xususiyatlarini ta'riflang.
5. Kaprarola qal'asi bog'i va uning rejaviy yechimini ifodalab bering.

7.3. Yevropa bog'-park san'atida muntazam uslubning tarixiy shakllanishi.

Uyg'onish davri bog'lari XVII asrdan boshlab tobora takomillashib bordi va asta-sekin Italiyada yangi uslub - barokko shakllandi. Barokko bog'larining ma'nosi -hayratda qoldirish, hashamat va mo'l-ko'pchilik bilan lol qoldirish, dabdabali va tantanali kayfiyatni yaratish, tashrif buyuruvchini xursand qilish va egasining bilimdonligini ko'rsatish (italyancha barokko-ajib, serhasham).

Italiya barokkosi tik va baland terrasalarda bog'ning pog'onali tabiati bilan ajralib turadi. Saroy binosi bog'ning markaziy o'qi bo'ylab joylashgan. Barokko bog'lari daraxtlar va butalarning zich rejalashtirilishi bilan o'ralgan va atrofdagi landshaftlarning ko'rinishi ma'lum nuqtalar bilan cheklangan (bir yo'nalishdagi perspektivalar).

Tosh yotqizish, zinapoyalar, baland himoya devorlari, balyustradlar, ayvonlar, grotlar, haykallar (allegorik figuralar, nimfalar, satirlar, xudolar va ma'budalar) keng qo'llanilgan. Kaskadlar, kanallar, favvoralar, hovuzlar kabi suv qurilmalari katta ahamiyatga ega bo'lgan. Bu vaqtda toshdan yasalgan yarim doira devordan iborat bo'lgan bog' teatrlari paydo bo'ldi, ko'pincha haykallar makonlari (Villa Boboli) joylashgan. Bu yerda maskaradlar va tomoshalar o'tkazilgan. Mexanik o'yinchoqlarga bo'lgan qiziqish keng tarqaldi. Aylanuvchi haykallar, suv qurilmalari (Villa d'Este), harakatlanuvchi hayvonlar va boshqalar paydo bo'ldi. Arxitektura komponenti (grotlar, haykallar, kaskadlar, favvoralar) o'simliklardan ustun keldi.

Barokko bog'lari davrida topiar san'at (daraxt va butalarni ko'zab kesish san'ati) rivojlangan. Ko'pincha doim yashil o'simliklar eng ajoyib - geometrik, ustunlar, haykallar, qushlar va hayvonlarning shakli, me'moriy tuzilmalarning shakli (trelyaj, suhbatgoh) shaklga ega bo'ldi. Ekzotik o'simliklar bilan issiqxonalar paydo bo'ldi. XVI asrdan boshlab Fransiya Yevropaning eng kuchli davlatlaridan biri bo'lib kelgan.

Keng hududni (zamonaviy Fransiya yaqin) o'z hukmronligi ostida birlashtirgan qirollik absolyutizmi hunarmandchilikka homiylik qildi, savdo yo'llari xavfsizligini ta'minladi, mamlakatning boyishi va shaharlar qurilishiga xizmat qildi. Fransiya va Italiya o'rtasida madaniy aloqalar rivojlanishiga xizmat qildi, bu esa ma'lum ma'noda sezilarli darajada bog'-park san'atiga ta'sir qiladi.

Landshaft arxitekturasining intensiv rivojlanish markazlari Italiyadan Fransiya ko'chib o'tada. Aynan shu yerda frantsuz bog'i yaratilib o'zining eng yuqori darajasiga erishadi. Bir tomondan, u bog'ning eng mayda detallariga e'tibor qaratgan holda o'rta asrlardagi monastir va qal'a bog'dorchiligi an'analarini meros qilib oldi.

Boshqa tomondan, XVII asrga kelib Fransiya hukmdorlari kuchli hukmronlikda, Rim ruhoniylarining saroylari va bog'larining ko'lamini hajmini o'ziga tortdi. Mashhur Djakomo Vin'ola tomonidan yaratilgan Italiyaning Lante va Kaprarola villalari frantsuz bog'dorchilik san'atining yanada rivojlanishiga eng katta ta'sir ko'rsatdi. Ammo Fransiyaning tabiiy sharoiti va tekis relyefi bu rivojlanishga o'ziga xos tuzatishlar kiritdi.

Bu yerda iqlim Italiya qaraganda sovuqroq, yopiq joylarning ustunligini talab qiladigan yorqin quyosh va issiqlik yo'q edi. Relyef tekis, daryolar oqimi tinchroq, bu esa terrasali bog'lar va shovqinli suv qurilmalarini yaratishni istisno qiladi. Yassi, ko'pincha botqoqli joylar, keng o'rmonlar bilan tavsiflanadi. Daraxt turlarining assortimentida bargli daraxtlar ustunlik qiladi: grab (qayinlar oilasiga mansub daraxt yoki buta), eman, qayrag'och, qora qayin, shumtol, jo'ka, gullar orasida esa binafshalar, chinnigullar, liliya, gulsapsarlar, atirgullar va boshqalari qo'llanilgan.

Bunday sharoitlarni hisobga olgan holda Frantsiyada, ular shu paytgacha mavjud. XVII asrning o'rtalari barokko uslubiga tegishli bog'lar shakllantiriladi.

Bu bog'lar qal'a devorlaridan tashqariga chiqadi, lekin ular bilan tutashadi va dastlab perimetri bo'ylab yopiq xiyobonlar- bersolar (yo'l bo'ylab qurilgan daraxt shoxlari bilan o'ralgan yog'och yoki metall kemerli ramkalar) yoki pergolalar bilan chegaralangan to'siq devorlari yopiq xususiyatni saqlab qoladi. Bog'larning tartibi oddiy- ichki bo'linishli kvadratlar shaklida edi.

Bog'lar XVII asrda gullar hashamatli aylanali parterlar- borderlar bilan bezatilgan. Ularning yaratuvchisi qirollik bog'boni Klod Molle edi. Gullardan tashqari, u o'tlarni, kesilgan buksus(shamshod)ni, shuningdek, jonsiz materiallarni: qum, maydalangan g'isht, ko'mir bilan uyg'unlashtiradi. Molle bog'ning elementlarini kompozitsion muvofiqlashtirishga intiladi, uning kvadratlarini favvora bilan birlashtiradi. U italyan bosketini rivojlantiradi: u yashil zallarni tashkil etuvchi baland kesilgan shoxli devorlarni yaratadi. O'rmonlar chavondozlik va ov qilish uchun ochiq joylar bilan kesilgan. Fransiya landshaftiga xos bo'lgan sokin suv kengligi va qal'alarning mudofaa inshootlarining ajralmas qismi fransuz bog'lariga organik ravishda kirib, kanallarga va nafis mo'ljallangan suv parterlariga aylangan.

Hududning pastki qismlarida kanallar yaratish g'oyasi bog'bon Andrieu de Cers tomonidan muvaffaqiyatli amalga oshirildi. U birinchi bo'lib bog'lar maydonini yuzlab gektarga kengaytirdi. Fransuz bog'larining bu xususiyatlari ularning keyingi rivojlanishi uchun asos bo'ldi.

Italiya landshaft bog'dorchilik san'atining ta'siri bu jarayonni faqat tezlashtirdi va haqiqatan ham o'zini yaxlit rejalashtirish yechimiga - uyni bog' bilan bog'lash, uzunlama o'q bo'ylab yo'nalgan kompozitsiyani ishlab chiqish, barcha qismlarning birligi va iloji bo'lsa, relyefni terrasalash istagida namoyon bo'ldi. Ammo bu usullar o'ziga xos tarzda amalga oshiriladi. Bularning barchasi yangi uslubning paydo bo'lishini oldindan belgilab qo'ydi, u o'zining to'liqligi va muntazam uslub yo'nalishining beqiyos rivojlanishi tufayli klassik deb nomlangan.

Klassik bog'ning asosiy xususiyatlari:

- katta kengliklarning mavjudligi va uzoq perspektivalarni ochib berish;

- tekis yerga joylashtirish;

- aniq o'q bo'ylab qurilish;

- markaziy o'qqa nisbatan kompozitsiyaning simmetriyasi;

- bino (saroy) kompozitsiyaning markaziy dominantidir;

- uch nurli kompozitsion deb ataladigan nur yoki radial yo'nalishlardan foydalanish;

- himoya devorlari bilan tugaydigan terrasalar bilan hududni chegaraga olish. Terrasalar bog'ning asosiy dekorativ elementlaridan biri bo'lgan zinapoyalar bilan bir-biriga bog'langan;

- bog'ning pastki qismidagi asosiy kirish eshigining joylashishi, hatto kirishda mehmonlar butun kompozitsiyaning ulug'vorligidan hayratda qolishdi;

- topiar san'atidan foydalanish uchun kuzashga yaxshi mos keladigan va o'z shaklini uzoq vaqt saqlaydigan o'simliklardan foydalanish: yo'laklarning yashil devorlari, suhbatgoh, zal va xonalar, sharlar, kublar, piramidalar;

- panjara konstruksiyalaridan foydalanish (suhbatgoh, ravoq, to'siqlar);

- kanallar va tekis suv havzalari ko'zgu xarakteriga ega bo'lgan, yer yuzasi bilan bir xil darajada joylashgan va faqat kichik chegara bilan ajratilgan;

- bog'ning markaziy qismi parter bo'lib, u bosketlarning kesilgan devorlari bilan o'ralgan;

- rangli qum, shag'al, haykallar va dekorativ vazonlar bilan bezatilgan nafis parterlardan - kashtado'zlik yoki ko'zalgan maysazordan foydalanishgan.

Klassik frantsuz bog'-park uslubi barokko me'moriy uslubi bilan birgalikda rivojlangan. Uning gullagan davri XVII asrning o'rtalariga to'g'ri keladi. Me'morlar va favvora ustalari asosan bog'dorchilik bilan shug'ullangan Italiyadan farqli o'laroq, Fransiyada professional bog'bonlarning butun sulolalari (landshaft me'morlari) paydo bo'ldi. Ular orasida Lenotr oilasi alohida ajralib turadi, ayniqsa Andre Lenotr (1613–1700).

Ushbu ustaning buyuk iste'dodi va Lyudovik XIVning (1643-1715 yillarda hukmronlik qilgan) saxovatli homiyligining g'ayrioddiy qulay kombinatsiyasi Frantsiyani bog'dorchilik sohasidagi tendentsiyaga aylantirdi. 1632 yildan qirollik bog'boni sifatida ishlagan A. Lenotr bir qancha park ansambllarini yaratdi – Tyuil'ri, Vo-le-Vikont, Versal, Marli, Chantil'i, Sen-Klu, Sen Jeomen va boshqalar.

7.4. Vo-le-Vikont, Versal, Marli, Shantil'i va Sen Jerman-an-Le park ansambllari.

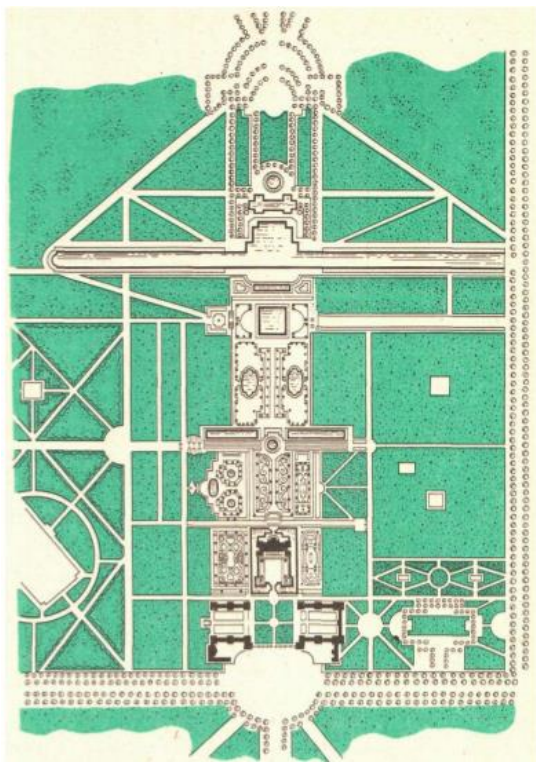
Vo-le-Vikont - (fr. Château de Vaux-le-Vicomte) - Parijdan 55 km janubi-sharqda Melena yaqinida joylashgan XVII asrdagi klassik frantsuz qo'rg'oncha-saroyi. Nikolya Fuke, vikonta vo Melena va Lyudovik XIV davrida moliyaviy ko'magida qurilgan. Park ansambli arxitektor Levo va rassom Lebren bilan birgalikda A. Lenotr tomonidan yaratilgan. Bog'ni

qurishda (1656–1661) 18 ming kishi ishlagan. Keng hududda 3 ta qishloq buzib tashlandi, o'rmon kesildi, relyefi o'zgartirildi, daryo o'zagi o'zgartirildi.

Bog'ning maydoni 100 gektarni tashkil qiladi. Uning shimoliy qismida qadimiy qal'alar ruhidagi kanal bilan o'ralgan saroy mavjud bo'lib, u kompozitsiyaning markazi hisoblanadi. Saroyning janubiy jabhasi parkga qaragan. Undan uchta past terrasa, bosketlar qatori bilan o'ralgan keng ochiq maydon janubga muloyimlik bilan tushadi. Aylana gulzorlar, suv parterlari, ko'ndalang o'qlarning kanallari ketma-ket terrasalarning tekisliklariga joylashtirilib, diqqatni harakat yo'nalishiga qaratadi. Saroydan ayvonlar markazi bo'ylab olib boruvchi yo'l asosiy kompozitsion o'q hisoblanadi. U katta ko'ndalang kanal (o'zgartirilgan daryo tubi) bilan tugaydi va me'moriy dizayndagi tepalik (daryoning plastikasidan ishlangan baland qirg'og'i) bilan yopiladi. Bu Lenotrning perspektivani yopadigan yagona ishi. Kaskadli va grotli kanal saroyini muvozanatlashtiradigan parkning kulminatsion tugunidir. Gulzorlar, basseymlar va favvoralar bilan jihozlangan terrasalarning ochiq chiziqlari bosketlarning kesilgan yashil devorlari bilan o'ralgan bo'lib, ochiq zallar(hudud)ni tashkil qiladi.

Kompozitsiyaning saroydan tepalikka qadar rivojlanishi terrasalarning maydonlarini ko'paytirish, chizishni soddalashtirish, detallarni kattalashtirish, ko'ndalang suv o'qlarini kengaytirish, go'yo bosketlarning yashil massivlariga kengroq va chuqurroq kirib borishi va boshqalar va yon manzaralarga ko'proq yo'naltirilgan. Parkning har bir nuqtasida joylashgan saroy turli dizayndagi landshaft tasvirining markazi sifatida qabul qilinadi. Bog'ning dekorativ bezaklari ko'plab favvoralar, haykallar, gul vazalar bilan to'ldiriladi. Qarama-qarshi yo'nalishda, ya'ni saroy tomon harakatlanayotganda, kompozitsiyalar yanada murakkablashadi.

A. Lenotr relyefdagi farqdan mohirona foydalanib, terrasalarning balandligi va kengligini aniqladi, bu esa butun ansamblning ko'rinib turgan ochiqligiga qaramay, kerakli taassurotlarni o'zgartirishni, park kompozitsiyalarini bosqichma-bosqich va izchil kiritishni ta'minladi (kanallarning ko'ndalang o'qlari, suv parterlari) umumiy ko'rinishda (7.4-rasm, a-b).

7.4-rasm. a-Vo-le-Vikont park ansambli bosh rejasi: 1 - kirish; 2 - saroy; 3 - parterlar; 4 - kanal.

https://landscape.totalarch.com/vaux_le_vicomte

7.4-rasm. b- Bog' ko'plab odamlarning yashashi, ulug'vor bayramlar, teatrlashtirilgan tomoshalar o'tkazish uchun mo'ljallangan va rang-barang keng manzara sifatida talqin etilgan.

https://landscape.totalarch.com/vaux_le_vicomte

Versal park ansambli. Versal saroyi va bog'i jahon parki qurilishi tarixidagi me'moriy ansamblning ajoyib namunalaridan biridir. Fransuz san'atining ushbu yodgorligi bilan tanishish katta tarixiy va badiiy ahamiyatga ega, chunki Versal ansambli XVII-asr fransuz klassitsizmining o'ziga xos asaridir.

Versal, qirol Lyudovik XIVning mamlakat qarorgohi, hokimiyatni markazlashtirish va quyosh shohini ulug'lash g'oyasini eng aniq aks ettiradi. Zero, "Davlat – menman" degan naqlning o'ziga xosligi bor.

To'g'ri alleyalar, markazga (saroyga) yaqinlashadigan nurlar; oldingi gulzorlarda aks ettirilgan kuch ramzi kuzalgan daraxtlarning g'aroyib, serhasham shakllari, sun'iy suv havzalarining oynaga o'xshash yuzasi - hamma narsa ruhoniylilik(monarx)ning nafaqat odamlar, balki tabiat ustidan ham mutlaq qudratini anglatadi. Versal arxitektura va park ansambli sifatida asta-sekin paydo bo'ldi. Dastlab Versal "IT"- shaklidagi qirolik ov qarorgohi edi.

Lyudovik XIII ning eski qal'asi Versalning keyingi rekonstruksiylari (qayta tiklash- bino va inshootlar, bog'-parklar va b.) paytida saqlanib qolgan. Lyudovik XIV davrida Versaldagi saroyini qaytadan rekonstruksiya qilish boshlanadi. 1661 yilda Versal bog'ining qurilishi boshlandi, u deyarli 50 yil davom etdi va 200 million luidor(mablag' sarv birligi)ga tushdi. Versal saroyini yaratishda o'sha davrning mashhur me'morlari va haykaltaroshlari ishtirok etgan.

Saroyini rejalashtirish Lui Levo, keyinchalik Jul-Arduen Mansar, bezakni Sharl Lebrun va park qurilishini Andre Lenotr amalga oshirdi. Versal - shahar, saroy va parkni o'z ichiga olgan ulkan me'moriy ansambl. Versalning butun massivi 1700 gektarni egallagan, saroyning uzunligi 400 m. Versal parki deyarli uch kilometrga yetgan. Saroyning g'arbiy qismida joylashgan bog'lar 800 gektar maydonni egallaydi, ularning ko'p qismi mashhur landshaft me'mori Andre Lenotr tomonidan mukammallikka olib kelingan oddiy fransuz bog'ining klassik uslubida bezatilgan (7.6-rasm).

Versal saroyi bir necha balandlik(sath)da joylashgan. Saroy oldidagi maydondan uchta yo'l ajralib turadi: Parijga, SenKluga va monarxning qarorgohlari joylashgan Soga. Shunday qilib, Versalning ahamiyati ta'kidlanganda, bu yo'llar mamlakatning asosiy markazlaridan olib borilgan. Alleyalar saroy hovlisiga qaragan o'rtasiga yaqinlashardi.

Butun me'moriy majmuaning asosiy o'qi sharqdan g'arbgacha yo'naltirilgan. Quyosh Parij yo'nalishida ko'tarilib, suv yuzasida aks etgan Katta Kanalga botadi. Saroyning jabhasiga ulashgan terrasadan keng zinapoya tushib, binodan parkga tabiiy o'tishni yaratadi.

Kuzab shakl berilgan butalardan yasalgan devorlar bilan bezash an'analari (topiar uslubida), yashil butalardan kulislar(sahnada yon dekoratsiya, himoya, ihota) yaratish, maysazorlar, suv havzalari va

haykallarni kompozitsiyaga kiritish XVII asrga to'g'ri keladi. Versaldagi yangilik fazoviy dizaynning birligi bo'lib, u saroy va parkni yagona magistral bilan bog'ladi. Uyg'onish davri saroyining ajratilgan uch o'lchamli hajmidan saroy o'zi tashkil etadigan park ansamblining elementiga aylandi.

Park saroyga qadamlar bilan ko'tariladi, uning jabha(qiyofa)si bog' terrasalarini qurishning so'nggi bo'g'inidir. Versal bog'i - bu matematik jihatdan moslashtirilgan nisbatlar va yaxshi rejalashtirilgan alleyalarga (piyodalar uchun sayr yo'lagi) ega bo'lgan aql bog'i. Lenotr ularni an'anaviy ravishda uning oldida qilinganidek, to'g'ri burchak ostida emas, balki markazdan chiqadigan quyosh nurlari kabi joylashtirdi. Bog' ajoyib tarzda kesilgan ko'p asrlik jo'ka, eman, chinor, kashtan, terak, shumtol, qora qayin bilan ajoyib bog'lar bilan to'la bo'lgan. Ignabargli o'simliklardan qoraqarag'ay va tiss(issiq joylarda o'sadigan yog'ochi qattiq, doimoyashil, ignabargli daraxt yoki buta) ustunlik qiladi.

Versal bog'idagi parklar sayyoradagi eng go'zal va noyob hisoblanadi. André Lenotr daraxtlarni sharlar, konuslar, piramidalar yoki kvadratlar shaklida shakllantirib, ularga benuqson geometrik shakllarni berdi. Badiiy ko'zash jarayoni murakkab bo'lib, ustadan benuqson fazoviy tasavvurni va kesilgan o'simliklarning o'sishi va tuzilish xususiyatlari haqida professional bilimni talab qiladi.

Deyarli barcha topiarlar bugungi kungacha asl shaklida saqlanib qolgan. Versal bog'lari yil bo'yi ranglarning g'alayonidir. Quyosh qiroli so'lib qolgan gullarni ko'rishni istamadi, shuning uchun ikki million idishdagi yangi gullar har doim qurib qolgan gullarni almashtirish uchun tayyor edi. Parkning barcha ramzlari quyosh xudosi Apollonni va shuning uchun allegorik ravishda quyosh qiroli Lyudovik XIVni ulug'lashi kerak edi.

Eng ajoyib manzara saroy oldida ochildi. Katta zinapoyadan- granit ramkalar va haykaltaroshlik allegoriyalari bilan o'ralgan ikkita hovuz orqasida pastga tushish boshlandi. Keyinchalik, ikki parter orasida Latonlar favvorasi ko'rinishi ochildi; so'ng qirollik Alleyasi boshlandi, keyinchalik "Yashil gilam" deb ataladi. Qirollik prospektining orqasida, xuddi Latona favvorasining o'zaro aks-sadosi kabi, Apollon hovuzini va nihoyat, deyarli ufqda Buyuk Kanalning chizig'ini ko'rish mumkin edi. Latona favvorasi Apollonning onasining nomi bilan bog'liq.

Ushbu ko'p darajali hovuz afsonani tasvirlaydi, unga ko'ra g'azablangan xudo Likii aholisini Latonni hurmat qilmagan qurbaqa va kaltakesaklarga aylantirgan. Apollon hovuzi, u yerda u saroy tomon tritonlarning(yunon mifologiyasida: beldan yuqori qismi odam, yarimi baliq dumi shaklida bo'lgan dengiz xudosi) karnay-surnaylari uchun aravada yugurishi gavalantirilgan.

Saroy tomondan Versal panoramasining asosiy ko'rinishi ochiladi, ammo parkning boshqa perspektivalari ochiladigan boshqa joylar ham bor.

Chiziqlarning geometriyasi yumshaydi, quyosh nurlari kabi ajralib turadigan xiyobonlar muhitning uzoq perspektivalarini ochadi. Yopiqlik faqat qirolik va kashtan xiyobonlarining yon tomonlarida joylashgan Versal bosketlariga xosdir.

Bog'ning tomoshabinlari kompozitsiyasining markazida tomoshabin doimo o'zini yangi ko'rinishlarni ochib beradigan radial xiyobonlar chorahalarida topadi. Shu bilan birga, saroydan uzoqlashayotganda, teskari nuqtai nazar fazoviy ritm taassurotini kuchaytiradi. André Lenotr suvni yaxshi ko'rardi, shuning uchun parkda haykallar, doirali favvoralar va kaskadlari bo'lgan favvoralarining butun majmuasi ishlab chiqilgan. Saroy va istirohat bog'i ansambli to'rt faslni ifodalovchi haykallar bilan ajoyib tarzda bezatilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, Versal parkida muhandislik va gidrotehnika inshootlarining ko'plab yangi usullari qo'llanilgan.

1400 ta favvorani bir vaqtning o'zida suv bilan ta'minlash qiyin bo'lgani uchun Sena daryosidan maxsus suv olish tizimi qurilgan. Piramida favvorasi bir-birining ustiga turgan to'rtta marmar kosa bilan ifodalangan. Har bir idishga navbat bilan tepadan suv quyiladi. "Ajdah" kompozitsiyasining asosiy haykali - og'zidan 27 metrlik suv oqayotgan ilon izidek ko'ringan.

Obelisk favvorasining sharillab oqishi kamalakning barcha ranglari bilan porlab turgan baland uchburchak piramidani yaratadi.

Klassizm parki falsafiy jihatdan tabiatga zid emas edi. Aksincha, parkning muntazamligi tabiatning tartiblilik, uning Nyuton mexanikasi qonunlari va Dekart aqli tamoyillariga bo'ysunishining aksi sifatida o'ylab topilgan. Tabiatni ko'rish XVII asrda Frantsiya badiiy madaniyatida shakllangan go'zallik g'oyalari mos keldi.

Klassizm barokkoning teatralligini ham meros qilib oldi, fazoviy muhitni tashqaridan tafakkur uchun mo'ljallangan tomoshaga aylantirishga intilmadi. U tartiblilik me'yorlarini odamlarning hayotiy vaziyatlardagi xatti-harakatlari modellari sifatida taklif qildi va u teatr harakati sodir bo'lishi kerak bo'lgan bezak sifatida muhitni shakllantirdi.

Park tarkibida quyosh ta'siridan foydalanish ramziy ma'noga ega. Quyosh botish chog'ida, Latona va Apollon haykallari yarqillagan suv bilan o'ralganida, butun saroy va park tarkibi alohida ahamiyat kasb etadi. Quyoshning bu yog'dusi qahramonlik g'oyasini va quyosh xudosi Apollonni ulug'lashni o'zida mujassam etgan, u quyosh shohining o'zi ham ramzi edi.

Versal san'ati fransuz absolyutizmining klassik davri dunyoqarashining ifodasi edi. Arxitektura obrazlarida fransuz absolyutizmi kuchini egallash ansamblning asosiy ijtimoiy-siyosiy vazifalaridan biridir (7.5-rasm).

7.5-rasm. Versal saroyi va bog'-park ansamblining tarixiy grafik va zamonaviy foto talqini.

<https://landscape.totalarch.com/versailles>

Versal obrazlarida mujassamlangan aql, birlik va tartib g'oyalari XVII asrda Fransiya badiiy madaniyatining umumiy rivojlanishi natijasi edi. Ko'p asrlar oldin bo'lgani kabi, bugungi kunda ham landshaft bog'-parkchilik majmuasi go'zal va benuqsondir. Bu yerda YuNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga g'amxo'rlik qilish va asrab-avaylash bo'yicha doimiy ishlar olib borilmoqda.

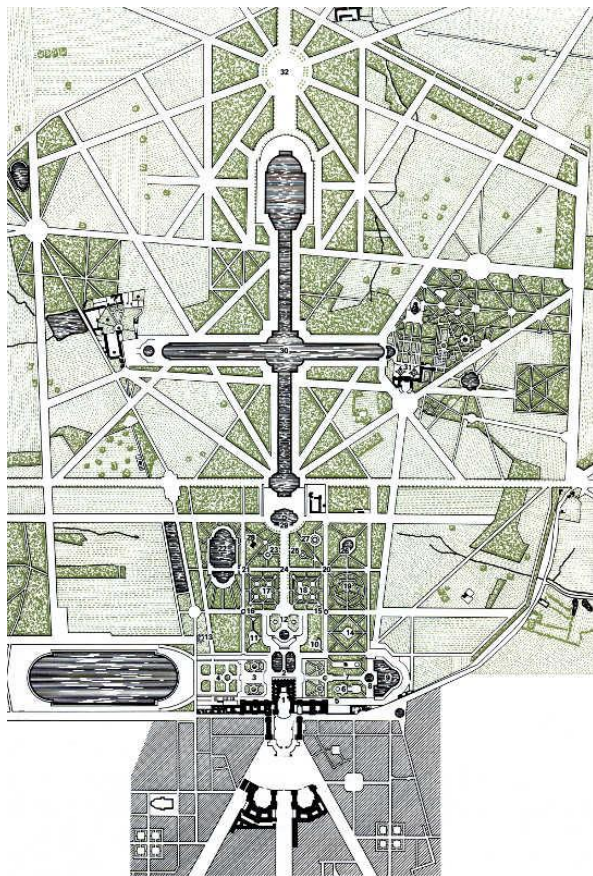
Marli park ansambli (Frantsiyadagi saroy). Marli(Marly) - Parij yaqinidagi saroy va park majmuasi (Marli-le-Rua kommunasi), 1679-84 yillarda Lyudovik XIV buyrug'i bilan me'mor Jyul Arduen-Mansar tomonidan Versalga xususiy, kamerali alternativ sifatida qurilgan. Saroy 1806 yilda buzib tashlangan.

1676 yilda Lyudovik XIV Versal va Sena orasidagi tepalikdagi Marly-le-Châtel yerini sotib oldi. O'sha paytda domen ko'plab buloqlar va mo'l o'yinlarga ega bo'lgan o'rmonli hudud edi. Bu joy Versalga nisbatan yaqin joylashgan, ammo ayni paytda shoh o'zini shovqinli suddan tanho his qilishi uchun yetarli masofada joylashgan edi.

Qiroli me'mor Arduen-Mansarga "kichik saroy" qurishni topshirdi, qurilish 1679 yilda boshlangan. Ushbu tuzilmaga tepalikning asosiy o'qida joylashgan qirolik saroyi, shuningdek, simmetriya o'qining har ikki tomonida to'g'ri chiziqlarda joylashgan 12 ta kichikroq kvadrat pavilyonlar mavjud edi. Ushbu konfiguratsiya o'n ikki sayyora - har biri 12 oydan biri bilan bog'liq bo'lgan o'n ikkita xudoning turar joylari bilan o'ralgan Quyosh Qirolining ramziyligini aks ettirish uchun mo'ljallangan edi.

Saroy majmuasi oddiy istirohat bog'i o'rtasida bir-biriga qarama-qarshi turgan kichik ayvonlardan iborat bo'lib, ular orasidan kanal oqib o'tgan. Eng katta pavilon qiroli, qirolicha va Orlean gertsogi juftligiga tegishli edi. Yaqin atrofda o'z davri uchun noyob muhandislik inshooti - Versal

favvorolari uchun Senadan suv chiqaradigan “Marli mashinasi” bor edi. Sen-Simona gersogining ta’riflariga ko’ra, Marliga faqat qiroлга eng yaqin saroy a’zolari ruxsat etilgan, bu yerga taklif qilinish katta sharaf deb hisoblangan.

7.6-rasm. Versal: 1 - saroy; 2 - Armiya maydoni; 3 - suvli parter;
4 – Laton favvorasi; 5 - yashil gilam; 6 - Apollon aravasi; 7 - Katta kanal;
8 - shohning yulduzi; 9 - shimoliy parter; 10 - bolalar xiyoboni;
11 - Neptun havzasi; 12 - janubiy parter; 13 – issiqxona(oranjeriya) bog’i;
14 - Shveysariya ko’li; 15 - Katta Trianon (Versal yaqinidagi qishloq,
frantsuz qiroli Lyudovik XIV tomonidan sotib olingan va 1668 yilda o’z
faoliyatini to’xtatgan.); 16 – Menajeriya (hayvonot bog’i).

<http://vparke.ru/str/0415/content.html>

Marli Parkda turli xil uslubdagi bir nechta bog'lar yaratilgan. Bog'ning markazida yuqori bog'dan "Daryo" (frantsuz Rivière) bo'ylab pastga tushadigan alleya, uzun qator sharsharalar va markaziy pavilon orqasida aylanma yo'l bo'lgan. Markaziy pavilonning jabhasidan "Daryo" yanada pastga tushgan, pastlikning har bir sathida havza qurilgan: "Bog'lam" (frantsuz Gerbes), "Katta hovuz" (frantsuz Grande pièce), "Dasturxon" (frantsuz Nappe)). Keyinchalik, "Daryo" saroy panjarasidan tashqarida joylashgan "Tabiiy sharshara" (frantsuz Abbrevoir) ustida osilgan terrasaga chiqilgan. "Daryo" ning ikkala tomonida ko'plab mayda maysazorlar, favvoralar va hovuzlar, "Tabiiy sharshara" (frantsuz kaskad rustique), alleylar, chakalakzorlar, labirentlar va boshqalar bor edi (7.7-rasm).

7.7-rasm. Marli (Frantsiyadagi saroy). Shato-Frantsiyada eng yuqori aristokratiya va umuman zodagonlarning qishloq uyi uchun qabul qilingan nom bo'lib, ko'pincha parki va vino zavodiga ega. Arxitektor Arduen-Mansar, Jyul va Kot, Rober de. 1680 y.

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/63/Marly-le-Roy.jpg>

“Daryo” bo‘ylab siyosiy tus olib boradigan haykallar namoyish etilgan. Haykaltaroshlik ansambli juda qisqa vaqt ichida (1697-1702) Ispaniya vorisligi urushidan oldin yaratilgan.

“Daryo” ning eng yuqori qismida Sena va Marna allegoriyalari haykali, pastda - Neptun va Amfitrit haykallari bor edi. Ularning barchasi 1706 yilda Antuan Koisevo tomonidan frantsuz qirolligining qamrovini, shuningdek, uning qirolining kuchini, daryolar va dengizlar hukmdorini ta’kidlash g‘oyasi bilan qatl etilgan. Senaning erkak qiyofasi Marnaning ayol qiyofasiga qarama-qarshidir, xuddi qudratli Neptun nafis Amfitritga qarama-qarshidir.

Daryolar mavzusi qal’a yaqinidagi hovuz yonidagi haykallarda ham qo‘llaniladi: Nikolay Kustuning “Sena va Marna”, Kornel van Klivning (Fransuz) “Luara va Luare”, shuningdek, yana bir qancha frantsuz haykallari inqilob davrida saqlanib qolmagan daryolar. Bu haykallar 1707 yilda qurilgan.

1715 yilda daryolarning ikonografiyasi Rim haykali “Tibr” va Vatikaning “Nil” haykali nusxalari bilan to‘ldirildi - haykal tez orada ular hali ham joylashgan Tyuil’riga ko‘chirildi.

Lyudovik XIV vafotidan so‘ng, uning vorislari Marlining tepalikning shimoliy yonbag‘iridagi baxtsiz joylashuvini aytib, kamdan-kam hollarda unga tashrif buyurishga rozi bo‘lishdi. Kanal allaqachon 1728 yilda to‘ldirilgan. XVIII asrning oxiriga kelib saroy shu qadar xarobaga aylandiki, u bu yerda to‘qimachilik ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘ymoqchi bo‘lgan kapitalistga sotildi. U bankrot bo‘lganidan keyin saroy buzib tashlangan. Faqat XIX asrning 2-yarmida antik davr ixlosmandlari, jumladan dramaturglar Sardu va Dyuma-sin ham Marlida yer uchastkalariga ega bo‘lib, o‘sib chiqqan bog‘ni tozalashga kirishdilar.

Marli park hozirda davlat tomonidan himoyalangan. Bugungi kungacha saqlanib qolgan mebellar Luvrda, Marlidagi maxsus hovlida namoyish etilgan.

Lyudovik XIVning samimiy qarorgohi ko‘plab Yevropa mamlakatlarida taqlid qilingan. Masalan, Pyotr I Buyuk Petergof saroyi yonida miniatyura, shinam Marli saroyini qurishni buyurgan.

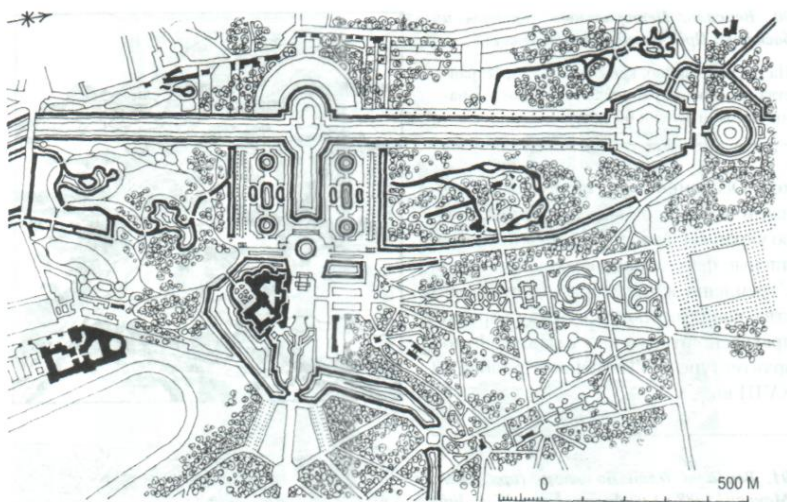
Shantil’i park ansambli. Bu buyuk bog‘bonning yagona bog‘i bo‘lib, unda asosiy o‘q bog‘ning markazidagi qal’a bo‘ylab uzunlamasiga o‘tmaydi, balki Konstabl Montmorensi monumental haykalidan o‘rmongacha bo‘lgan katta suv kanali bo‘ylab qal’aga ko‘ndalang bo‘ylab o‘tadi.

Shantil’i saroyi parki 115 gektar maydonni egallaydi. U XVII asr oxirida Konde shahzodasi uchun Lenotr tomonidan ishlab chiqilgan. Bu buyuk bog‘bonning yagona bog‘i bo‘lib, unda asosiy o‘q bog‘ning markazidagi qal’a bo‘ylab uzunlama o‘tmaydi, balki Konstabl Montmorensi

monumental haykalidan o'rmongacha bo'lgan katta suv kanali bo'ylab qal'aga ko'ndalang bo'ylab o'tadi.

Katta kanal uzunligi 2,5 km, bu Versaldagi Katta kanaldan (1660 m) sezilarli darajada uzunroqdir. Qal'aning oldidagi keng parterlarda hovuzlarning suv yuzalari joylashgan.

1818 yilda restavratsiya davrida me'mor Viktor Dyubua shahzoda Lui-Jozef Konde buyrug'i bilan ingliz parkini yaratdi. Ushbu bog' qisman inqilob paytida shikastlangan oddiy Lenotr bog'lari hududini egallagan (7.8-rasm).

7.8-rasm. Shantil'i (Shantiyi) parki. Manzil: Fransiya, Parijdan 40 km uzoqlikda.

Yaratilish davri: qal'a - XVI, bog'lar - XVII asr oxiri.

Arxitektor: A. Lenotr.

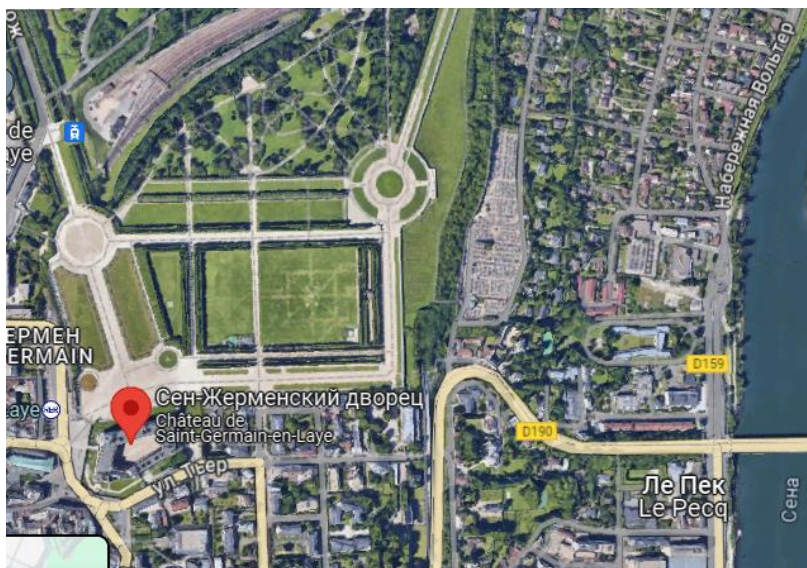
<https://studfile.net/preview/4385310/page:3/>

Frantsuz bog'lari XVII asrda o'zining eng yuqori mukammalligiga erishgan va gullab-yashnagan muntazam parklardir. Ular o'zlarining katta o'lchamlari, katta miqyoslari, uzoq perspektivani ochish bilan asosiy uzunlama o'qi bo'ylab kompozitsiyaning rivojlanishi bilan ajralib turadi. Muntazam frantsuz bog'larida "jonsiz material" birinchi bo'lib turli parterlarni - broderlarni yaratish uchun ishlatilgan. Ushbu bog'larning majburiy elementi kanallardir. Bular nafaqat dekorativ suv elementlari, balki tekislangan va tushirilgan relyef elementlarida meliorativ rol o'ynaydi.

Parklarni rejalashtirishda A.Lenotr diagonal yo'llar va uch burchakli yo'llardan faol foydalanadi. Bu tajriba keyinchalik nafaqat park qurilishida, balki boshqa Yevropa davlatlarining shaharsozlik amaliyotida ham qo'llanildi.

Italiya va Fransiya dan keyin Yevropaning boshqa mamlakatlarida muntazam parklar paydo bo'lgan. Buning yorqin misoli - Germaniyaning Herrenhausen bog'i. Bu yerda qat'iy muntazamlik, simmetrik kompozitsiya, yorqin parterlarning mavjudligi, saroy qismida yashil teatr va labirint va dumaloq maydonlar shakllanishi bilan bosket qismida ko'p markazli kompozitsiya mavjud. Parkning perimetri bo'ylab uch tomondan suv kanali bor bo'lgan.

Sen Jermen-an-Le park ansambli. Sen-Jermen qirollik qal'asi Sena qirg'og'ida, Parij markazidan 20 km uzoqlikda, XII asrdan beri mavjud. Qal'a ko'p marta qayta qurilgan. U 1539 yilda Frensis I davrida o'zining zamonaviy qiyofasini oldi, u Per Chambige tomonidan tubdan rekonstruksiya qilingan. Keyinchalik qal'a (Eski saroy) o'rta asr qal'asi va Uyg'onish saroyi (XIX asrning ikkinchi yarmida qayta tiklangan) xususiyatlarini birlashtirgan ko'rinishga ega bo'ldi. 1557 yilda qal'a qarshisida me'mor Philibert Delorme Genrix II (Yangi saroy) uchun italyancha uslubda kichik saroy qurishni boshladi. Shuningdek, u jiddiy rekonstruksiya qilindi. Genrix IV davrida saroy kengaytirilib, qirol va uning oilasining sevimli yozgi qarorgohiga aylandi. Saroy oldidagi qiyalik ulug'vor terrasali bog'ga aylantirildi. Me'morlar Etien Dyuperak, Jak II Andruet de Serso, Lui Metezot, bog' ustasi Klod Mollet galereyalar ko'rinishida zinapoyalar va tayanch devorlari bo'lgan terrasalarni yaratdilar va butun tuzilishga ikki qavatli saroy ostidagi ulkan me'moriy poydevor ko'rinishini berdilar. Terrasalarda parterlar, grotlar va pavilyonlar qurilgan. Italiyalik muhandislar Tommaso va Alessandro Fransini grottolarni turli xil toshlar, haykallar, favvoralar - qadimgi va zamonaviy siyosiy mavzularni uyg'unlashtirgan harakatlanuvchi allegorik rasmlar bilan bezashdi. Bu harakatlanuvchi figuralarning o'ziga xos teatri edi. XVII asr o'rtalarida bu terrasalar qisman qulab tushgan. Lyudovik XIV davrida saroylar va parklarni obodonlashtirish Lui Levo, Jyul Harduen-Mansart va Andre Lenotr ishtirokida davom etdi. Yangi saroy oldidagi terrasalar deyarli 2 km uzunlikdagi "cheksiz" tayanch devori bilan to'ldirilgan so'nggi shaklga ega bo'ldi. Lenotr nafaqat qiyalikda, balki saroyning shimolida ham oddiy bog' yaratgan. Qurilish ishlari tugagandan so'ng, Lyudovik XIV Sen-Jermenni tark etib, Versalga ko'chib o'tgan (7.9-rasm) [5].

7.9-rasm. Sen Jermen-an-Le saroyi va park ansambli fragmentining google foto tasviri.

<https://www.google.com/maps/place/Сен-Жерменский+дворец/>

Nazorat savollari

1. Uyg'onish davridagi Italiyaning nazariy va amaliy merosi.
2. Uyg'onish davri bosqichlarini nomlang va tavsiflang.
3. Italiya villalari tarkibini qurish texnikasi. Italiya bog'larining shakllanishi va tartibining elementlari.
4. Barokko uslubiga ta'rif bering. Gollandiyalik barokkoning o'ziga xos xususiyatlari nimada?
5. XV-XVIII-asrlarda Fransiyada bog'-park san'ati obyektlarining turlari.
6. Frantsuz bog'larining xarakterli elementlari qanday frantsuz parkingning muntazam tarkibini yaratish tamoyillari.
7. Frantsiyadagi muntazam bog' - parklar va ularning xususiyatlari.
8. Versal saroyi va parki ansambli kompozitsiyasining xususiyatlari qanday?
9. Marli park ansambli. Parkning umumiy xususiyatlari va funktsional ahamiyatini izonglang.
10. Shantil'i park ansambli rejalashtirilish tartibi, Frantsuz bog'-park san'atida tutgan o'rnini ifodalab bering.
11. Sen Jermen-an-Le park ansambli. Bog'-park san'atida tutgan o'rni va kompozitsiyaviy jihatlarini ta'riflang.

VIII BOB.
ROSSIYADA BOG'-PARK SAN'ATI RIVOJLANISH
XUSUSIYATLARI

Dars rejasi:

- 8.1. Qadimgi slavyanlar bog'-park san'ati madaniyati.**
- 8.2. XVIII asrgacha rus hovli-uylari bog'-park san'ati.**
- 8.3. Petrovskdan oldingi Rossiya bog'-park san'ati.**

8.1. Qadimgi slavyanlar bog'-park san'ati madaniyati.

*Bekorga biz o'tmishdagi jasoratni unutamiz va
hech kim bilmaydigan joyga boramiz.
"Veslov kitobi", eramizning V-IX asrlari.*

Rossiyada mahalliy bog'-park san'ati tarixi Pyotr I hukmronligi davridan (XVIII asr boshlari) boshlanadi, deb qabul qilinadi.

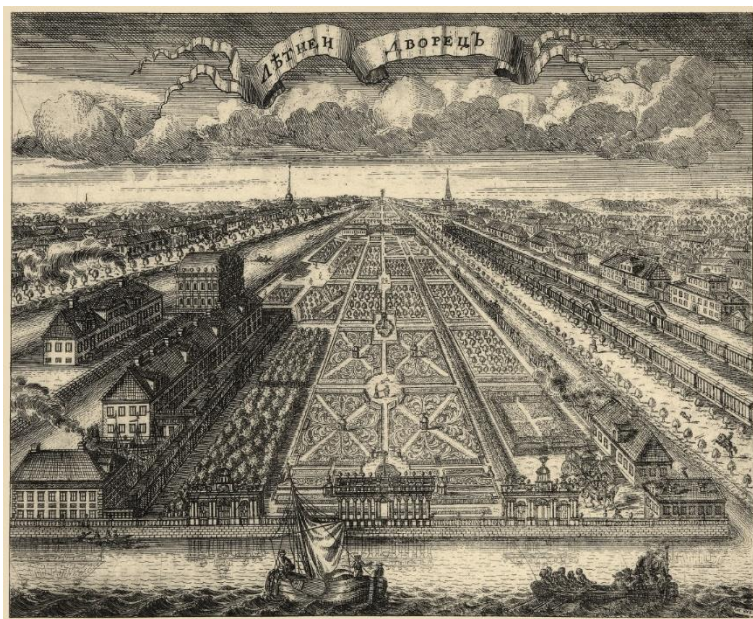
Shubhasiz, o'sha paytdan boshlab ulkan mablag'lar ajratilgan bog'lar va parklar nafaqat kuch, farovonlik va hokimiyatni ta'kidlash uchun mo'ljallangan, balki ta'lim vositasi sifatida ham faoliyat yuritadigan san'at obyekti sifatida qaralgan.

Qadimgi dinlarning ramziy ma'nosisiz, masalan, sharq bog'-parklarining paydo bo'lishini tasavvur qilishning iloji bo'lmagani kabi, Rossiyada bog'-park san'atining o'ziga xos xususiyatlarini tushunish va o'tmishni bilmadan turib, uning rivojlanish istiqbollarini belgilash mumkin emas.

Pyotr I yozgi qarorgohi uchun Nevaning chap qirg'og'ida, daryoning yonida joy tanladi. Erika (Fontanka), Petropovlovsk qal'asining deyarli qarshisida. Bog' 1704-1706 yillarda tashkil etilgan va dastlab hududning to'g'ridan-to'g'ri Nevaga boradigan shimoliy qismini egallagan. Shu bilan birga, bir-biriga perpendikulyar bo'lgan o'sha to'g'ri alleyalar tizimining asosiy konturlari aniqlangan bo'lib, ular umumiy ma'noda bizning davrimizgacha yetib kelgan (8.1-rasm)

Иван Матвеевич Угрюмов (Иван Матвеев) (16??-1707) - usta quruvchi, Yozgi bog'ning birinchi me'mori, Pyotr I ning favvora ustasi bo'lgan.

Yozgi bog' - park ansambli, Sankt-Peterburgning Markaziy tumanidagi XVIII asrning birinchi uchdan bir qismidagi bog'-park san'ati yodgorligi. Bog' 1704 yilda Pyotr I buyrug'i bilan tashkil etilgan va dastlab muntazam uslubda edi. Neva, Fontanka, Moyka va oqqushli irmoq daryolari bilan uyulgan xuddi shu nomdagi alohida orolni egallaydi.

8.1-rasm. 1716 yildagi yozgi bog' (rejalashtirish va favvoralar Matveev g'oyasi asosida).

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/8d/Summer_Garden_%28Zubov%29.jpg

Xristianlikning kirib kelishi bilan qadimgi butparastlik dini zo'ravonlik bilan yo'q qilina boshlaydi, barcha butparast xudolar va ruhlar, shu jumladan odamlarni himoya qilganlar - qirg'oqlar (aytmoqchi, ular orasida Baba Yaga, suv parilari, goblin va kekklar ham bor), yovuz shaytoniy xususiyatlar, tashqi ko'rinish va xarakterning xunukligi, yomon niyatlar berildi. Biroq, XX asr boshlariga qadar oddiy xalq hayotida butparast bayramlar, qo'shiqlar va o'yinlar mavjud edi. Atrofdagi dunyoni odamga yordam beradigan va zarar yetkazadigan ko'plab ruhlar bilan to'ldirgan qadimgi slavyanlar, boshqa butparast xalqlar singari, olov, toshlar, daryolar, ko'llar, muqaddas bog'lar va alohida daraxtlarni ilohiylashtirgan va unga sig'ingan.

Muqaddas maskanlarning daxlsizligi va musaffoligini himoya qilish har bir insonning vijdoni va qo'rquviga asoslangan edi.

Muqaddas bog'da daraxt kesgan odam aqlidan ozadi yoki bir kechada o'ladi, deb ishonishgan. Xuddi shu kasallik va o'lim qo'rquvi ularning kattaligi yoki xunukligi bilan ajralib turadigan va muqaddas deb tan olingan tanlangan daraxtlarni qo'riqladi. Shunday qilib, yaqin vaqtgacha tanasida

katta bo'shliq bo'lgan daraxtlar shifobaxsh hisoblangan. Kasal bolalarni bu bo'shliqdan sudrab o'tishardi, ba'zan esa kattalarning o'zlari sudralib o'tishardi. Hozirgacha Rossiyada mato parchalari va lentalar bilan osilgan daraxtlar mavjud. Daraxtda yashaydigan ruhga bu oddiy qurbonlik marosimini o'tkazmaslik va buning evaziga yordam so'rash qiyin. Qadimgi slavyanlarning tarixi va madaniyatiga qiziqish faqat XIX asrning boshlarida paydo bo'ladi va 1804 yilda "Slavyan va rus mifologiyasi" qisqa kitobini yozgan va nashr etgan zodagon Andrey Kaysarov nomi bilan bog'liq.

8.2. XVIII asrgacha rus hovli-uylari bog'-park san'ati.

XVIII asr boshlarigacha bog'-park me'morchiligi alohida san'at turi sifatida qaralmagan.

Kiev Rusining gullab- yashnashidan oldin ham keng tarqalgan zamonaviy bog' va parklarning birinchi o'tmishdoshlari, birinchidan, qadimgi aholi punktlaridagi bog'lar, ikkinchidan, bu aholi punktlari aholisi ov qilish, yong'oqlar, rezavorlar, asal, qo'ziqorin terish bilan shug'ullangan atrofdagi o'rmon yerlarini o'z ichiga oladi.

Xristianlik qabul qilingandan so'ng, monastirlardagi bog'lar keng tarqaldi. Mevali o'simliklardan tashqari, bu bog'larda manzarali butalar, gullar, to'siqlar, yong'oq va yasmin(jasmin) chakalakzorlari mavjud edi.

Monastir bog'lari taqvodor shohlar va malikalarni quvontirgan. Chor, keyin esa boyar bog'lari paydo bo'la boshladi; oxir-oqibat, shaharliklar ham xuddi shunday namunaga ergashdilar va natijada butun Moskva bog'larga to'la edi. Ammo bu yetarli emas: monastirlar dehqon aholisiga ta'sir qildi, ular tufayli meva yetishtirish va bog'dorchilik bilan shug'ullanishdi.

XVI asrda Moskva tom ma'noda ko'plab bog'lar, o'tloqlar va cho'l yerlar bilan o'ralgan bog'larning beqaror ko'klamzorlariga ko'milgan edi.

"Rus xalqi bog'ga meva, sabzavot, baliq va asal olib keladigan uyning iqtisodiy qismi sifatida qaragan va cho'milish, yuvish va hokazolar uchun xizmat qilgan bog' ma'nosida ya'ni, sayr qilish uchun ular hali ham o'rmonda sevimli joyiga ega edilar va o'yinlar uchun - Rossiyada ko'plab maysazorlar bo'lgan..."

XV-XVI asrlardagi rus qurg'onidagi bog'ning xususiyati qanday? Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bu deyarli faqat "Mevali bog'lar" edi, hatto saroy bog'lari va shahar atrofi qirollik va boyar qurg'onlarida ham asosan, utilitar maqsadlarga erishilgan. Yillik gul bog'lari keyinroq, XVII asrning oxiriga kelib paydo bo'ladi.

Usadba (qurg'on) baland joyda joylashgan bo'lib, u chastokol-tin(частокol-zich qoqilgan yog'ochdan yasalgan devor; тын-xoda, qoziq, novda, shox kabilardan qilingan devor, ihota) bilan o'ralgan edi. Bog'da daraxtlar, mevali daraxtlar va butalar ekilgan bo'lib, ular orasida sabzavotlar

ekinlarda o'sgan. Ba'zan bu yerda ochiq maydonda slyuda(shaffof mineral) bilan qoplangan issiqxonalar tashkil etilgan, ularda poliz va boshqa issiqlikni yaxshi ko'radigan ekinlar yetishtirilgan. Bog'larda hamisha xalq sevadigan o'simliklar: siren, kalia (bodrezak- buta o'simligi va uning mayda, qizil, nordon mevasi), do'lana, namatak bor edi. Jo'ka daraxtlari yonida, maysazorga asalari uyalari joylashtirilgan. Quyirolqda esa daryo, soy, ko'l yoki qazilgan hovuz bo'yida hammom qurilgan.

Bo'yalgan suhbatgohlar, belanchaklar, o'yilgan lavochka (o'rindiqcha), o'rindiqlar va stollar ham bor edi, ammo bularning barchasi uy xo'jaligiga qo'shimcha edi, qurg'onning utilitar (foydalilig, manfaatlig) funktsiyasi o'sha paytda asosiy edi. Go'zal oddiy kundalik narsalarda ko'rindi (ular aylanayotgan charx(ip yigiradigan)larni, urchuqlarni, bo'yinturuqlarni, derazalardagi qoplamalarni, tom tizmalarini, ot jabduqlarini naqshinkor bezaklar bilan qanday mashaqqat va muhabbat bilan bezatilganini eslash kifoya; va ixtiro ular bayramona ko'ylak va liboslarga naqshlar tikishdi, to'qilgan turxoshiyalar va pardalar) go'zallik foydalilik(utilitarlik)dan ajratilmadi.

Shunday qilib, XVII asrning o'rtalariga qadar rus xalq bog'dorchiligida qurg'on(usadba)ni xo'jalik va old qismlarga bo'lish belgilari hali ham mavjud emas, utilitar maqsadlardan mahrum bo'lgan maxsus bezak asboblari yo'q, faqat turar-joyini va uni o'rab turgan hamma narsa bezash istagi mavjud edi.

Qizig'i shundaki, 200 yildan ortiq vaqt o'tgach, XIX asrning oxirida Rossiyada qurg'onlardagi dekorativ vakillik bog'larini iqtisodiy bog'lar bilan almashtirish tendentsiyasi sezilarli bo'ldi, ular dekorativ elementlarni o'z ichiga olgan holda dam olish uchun ishlatilgan.

Bog'-park san'atidagi bunday burilish bog' va poliz ekinzorining utilitar funktsiyalarini badiiylik bilan birlashtirishning qadimgi rus an'alariga qaytishni anglatardi.

Bu davrda vujudga kelgan va katta madaniy va tarixiy ahamiyati tufayli bugungi kungacha saqlanib qolgan: Tula viloyatidagi Yasnaya Polyana (Ясная Поляна), Orlovskdagi Spaso-Lutovinovo (Спасо-Лутовиново), Mixaylovsk va Trigoriskdagi qurg'onlar bunga misol bo'la oladi.

XVII asrning ikkinchi yarmidan boshlab Mixail Fedorovich va Aleksey Mixaylovich Romanovlar davrida, qiyinchilik davrida ko'p yillik vayronagarchilikdan so'ng, Moskvada qurilish ishlari qayta tiklandi, eski bog'lar tiklandi va yangi bog'lar barpo etildi.

Omon qolgan rasmlar va chizmalar tufayli eng mashhuri Izmailovo usadbasi (qurg'oni) bo'lib, u 1663 yildan boshlab shoh Aleksey Mixaylovich ushbu tajribani butun dunyo bo'ylab tarqatish uchun uni dehqonchilik namunasi ko'rsatiladigan joyga aylantirishga qaror qildi. Izmailovoda suv

havzalari tizimi (o'ttizdan ortiq) yaratildi, ularda baliq yetishtirildi (sterlyad, karpov, shuk, karasey va boshqalar), zig'ir, shisha va temir quyish zavodlari, birinchi botanika bog'i, o'simliklar yetishtirildi. Assortimentlar Rossiyaning turli mintaqalaridan va chet eldan yetkazib berildi.

Izmailovo bog'lari butun Rossiya bo'ylab va uning chegaralaridan tashqarida mashhur edi: Uzumzor(Виноградный), Aptekarskiy (Аптекарский), Prosyanskiy (Просыанский), dumaloq (Круглый), Ostrovskaya (Островской), Vavilon labirintlari (лабиринт Вавилон).

Bular Rossiyadagi birinchi muntazam bog'lardan biri bo'lib, unda utilitarlik printsipi badiiylik bilan birlashtirilgan. Meva va qishloq xo'jaligi ekinlaridan tashqari manzarali o'simliklar ham keng namoyish etildi. Izmailovo bog'larida oq liliyalar(lolagullilarga mansub dekorativ o'simlik), seryaproq sallagul(махровые пион)lari, lolalar (тюльпан) va chinnigullar (гвоздика) yetishtirildi.

XVI asrda shoh Ivan Grozniy davrida paydo bo'lgan Moskva yaqinidagi shahar atrofidagi Kolomensk uyi ham badiiy va utilitar tamoyillarning uyg'unligining namunasidir.

Usadba(qurg'on, hovli-uy) Moskva daryosining baland qirg'og'ida go'zal joyda qurilgan. Bog'lar markaziy inshootlar guruhiga uch tomondan tutashib, daryo qirg'og'ini ochiq qoldirgan. Rejalashtirish asosan muntazam uslubda bo'lib, o'simliklardan asosan: olma, olcha, olxo'ri, itburnu ya'ni namatak, malina, krijovnik, qorag'at(smorodina) butalari ekilgan. Mevali daraxtlardan tashqari, bog'ning chekkalarida tik joylarda va ba'zi to'g'ri yo'llarda sadr, eman va boshqa daraxtlar o'stirilgan. Ba'zilar bugungi kungacha saqlanib qolgan.

Bog'-park san'atining rivojlanishidagi o'ziga xos hodisa bu maxsus keng serhasham knyazlik (qirollik) qasrlarida yaratilgan osma bog'lari edi. XVII asrda Kremlda saroyning tomlari va terrasalarida joylashgan bir nechta kichik osma bog'lar mavjud edi.

Ma'lumki, qirol saroyining deyarli har bir turar-joy binolari kommunal xonalarning tomlarida joylashgan o'z bog'iga ega edi.

Izolyatsiya qiluvchi material sifatida qo'rg'oshin plitalari yoki qatronli qayin qobig'i ishlatilgan. Ularning ustiga taxminan bir metr qalinlikdagi ug'itlanlangan(substrat-meneral chirindiga boy) tuproq qatlami quyilgan. Bog'ni bo'yalgan ayvon, murakkab o'yilgan to'siqlar, kichik hovuzlar, seryaproq sallagul, lola, liliyalar, gulxayri, chinnigullar, binafshalar va boshqalar o'sadigan qutildagi gulzorlar bilan bezatilgan. Qushlar uchun ipak qafaslarda bedanalar, bulbullar, kanareykalar va chet el to'tiqushlari boqilgan. Qizig'i shundaki, bu yerda mevali: olma, nok va sabzavodlar ham ekilgan, chunki bu bog'ning asosiy xususiyati mevali daraxtlar ya'ni, utilitarlik ahamiyati ustun bo'lgan edi.

Afsuski, biz XVI-XVII asrlarda yaratilgan bog'lar haqida kam ma'lumotga egamiz va Qadimgi Rus bog'lari haqida ham kamroq. Agar me'morchilik, haykaltaroshlik, rangtasvir kabi san'atning boshqa turlarida u yoki bu shakldagi qadimiy yodgorliklar ming yillar davomida saqlanib qolgan bo'lsa, bog'-parklar deyarli izsiz yo'qoladi.

Shubhasiz, ularning keyingi davrda Rossiyada bog'-park san'atining paydo bo'lishi va rivojlanishiga ta'siri hozirgi kungacha ahamiyatlidir.

Masalan, bog'ning hovli-uy joylariga gnomlar, toshbaqalar, qushlar figuralarini joylashtirgan zamonaviy qishloq egalari ularning harakatlarining qadimgi butparastlik e'tiqodlari va tobora keng tarqalgan tomlardagi bog'lar bilan bog'liqligini bilishmaydi. Qadimgi Kreml osma bog'lar g'oyasining davomidan boshqa narsa emas.

Rossiyada bog'-park san'atining rivojlanish tarixi Petrovskgacha va Petrovskdan keyingi davrlarga bo'linganligi bejiz emas. Aynan Pyotr I bog'me'morchiligini Rossiya davlatidagi keng ko'lamli islohotlarning yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rib chiqqa boshlagan va uni nafaqat bezak vositasi, balki ta'lim ham deb hisoblagan. Va Pyotr I mutlaq monarx hukmronligi ostida yaxlit buyuk davlat yaratishga intilganligi sababli, Pyotr I davrida hukmronlik qilgan uslub hamma narsada kuchli markazlashuvni anglatuvchi muntazam uslubga aylanishi kerak edi.

Rossiyada bog'-park san'ati o'ziga xos yo'llar bilan rivojlangan. Albatta, jahon madaniyatining umumiy taraqqiyoti bilan bog'liq bo'lib, birinchi navbatda XVIII-XIX asrlarda Yevropaning ilg'or davlatlarida u o'ziga xos tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy va geografik sharoitlar, hukmron kundalik asoslar va original badiiy an'analar bilan belgilandi.

8.3. Petrovskdan oldingi Rossiya bog'-park san'ati.

Dopetrovskgacha bo'lgan Rossiyada bog'lar har bir qirollik va boyar qurg'oni(usadbasi)ning ajralmas atributi (asosiy qism, keraklilik) edi, ammo ular deyarli hech qanday me'moriy ahamiyatga ega emas edi. Odatda ular olma, nok yoki olxo'ri bog'lari, smorodina chakalakzorlari va yong'oq butalaridan iborat bo'lib, ularni chegaralab turgan tin(xoda, qoziq, novda, shox kabilardan qilingan devor, ihota) atrofida ekilgan.

XI-XII asrlarda, xristianlik qabul qilingandan so'ng, ibodatxona(monastir)larda bog'lar paydo bo'ldi. Ammo Rossiyada tatar-mo'g'ul istilosi davridagi dunyoviy bog'lar haqida XV-XVII asrlargacha deyarli hech qanday ma'lumot yo'q. Bog'-park san'atining rivojlanishi, birinchi navbatda, zarur ko'nikmalarni o'jar va izchil ravishda to'plagan, qadimiy an'analarni qadrlagan, tajriba o'tkazgan va bog'dorchilik bilimlarini barcha burchaklarga, birinchi navbatda Kievga, keyin esa Moskva Rusiga tarqatgan rohiblarning faoliyati bilan bog'liq (8.2-rasm).

Monastir devorlari ichidagi shamol bog'i (ba'zan monastirdan tashqarida, lekin maxsus devor bilan cheklangan) yer yuzidagi samoviy jannatning ramzi yoki timsoli edi. Bu birinchi navbatda axloqiy va tarbiyaviy ma'noga ega edi. Olma, so'qmoqlar chorrahasida joylashgan buloq, xushbo'y gullar, daraxt shoxlaridagi qushlar - bularning barchasi jannat hayotining atributlari (lot. atributum – baxsh etaman, obyektning zarur, muhim, xos xususiyati) bo'lgan. Butun monastir o'ziga xos jannat bog'i, o'rab olingan shamol shahri bo'lib, yerdagi gunohdan baland devorlar bilan o'ralgan edi.

8.2-rasm. “Kiyev-Pechersk” tarixiy-madaniy qo‘riqxonasi.

<http://novotroitsk.info/novosti/7069-ministerstvo-kultury-ukrainy-otpravilo-segodnya-v-otstavku-viktoriyu-lesnichuyu.html>

Monastir devorlari ichidagi bog'lar diniy ahamiyatga ega bo'lsada, ular amaliy maqsadlarda dorivor o'tlar, sabzavotlar va mevalar manbalari sifatida ham ishlatilgan. Ular, qoida tariqasida, ixcham edi, ko'ndalang tartibga solingan yo'llari bo'lgan to'rtburchaklar shaklida eng oddiy shaklga ega edi. Markazda ko'pincha kichik hovuz bor edi, ba'zida baliq idishi bo'lib xizmat qiladi. XIV-XV asrlarga kelib monastir bog'lari tobora kengayib borada, ular yanada murakkab tartib bilan ajralib turadi, ular ko'plab dekorativ elementlar va mo'jaz-me'moriy qurilmalarni o'z ichiga oladi, masalan, suhbatgoh, panjara, o'rindiqlar, favvoralar va boshqalar. Bunday bog'larning alohida joylari bir-biridan tosh to'siqlar bilan ajratilgan, mevali daraxtlar, butalar va gulzorlar uchun ko'proq joy ajratilgan. Monastir bog'larining o'ziga xos xususiyati ularning binolar arxitekturasini bilan

chambarchas bog'liqligi, baland monastir devorlari va binolari ichidagi izolyatsiyasi edi.

Rossiyadagi monastir bog'larining o'ziga xos xususiyati g'arbiy Yevropa monastirlariga xos bo'lgan kesilgan butalar labirintlarining yo'qligi, shuningdek, ba'zi monastirlarning shimolda - o'rmonlarda, daryolar va ko'llar bo'yida, borish qiyin bo'lgan, cho'l va g'ayrioddiy go'zal tabiiy landshaftlarda joylashganligidir. Solovetskiy monastiri, Valaamskiy, Kirillo-Belozerskiy va boshqalar kabi mashhur monastirlar paydo bo'ldi. Bu tanlov ermitaj va monastizm g'oyalarining tarqalishi bilan belgilandi. Shuning uchun monastirlar nafaqat go'zal, balki cho'l hududlarda ham qurila boshlandi, ular beixtiyor Rossiyada birinchi qo'riqlanadigan hududlarni tashkil etdi.

Agar monastir bog'lari butun Rossiya bo'ylab tarqalgan bo'lsa, XVI-XVII asrlarda rus bog'dorchiligining dunyoviy tarmog'ining rivojlanishi (va undan oldin, XV asrdan boshlab) poytaxt bilan bog'langan. Aynan Moskva va uning atrofiga eng keng bog'lar jamlangan bo'lib, ularning ko'pchiligi iqtisodiy funksiyalar bilan cheklanib qolmagan, balki ma'lum bir vakillik yoki hatto ta'lim maqsadiga ega edi. Ular orasida ko'plab qirollik, knyazlik, boyar qizil bog'lari, aptekar (dorivor) bog'lari, saroy tomidagi osma bog'lar va boshqalar bor edi.

XV-XVII asrlargacha dunyoviy buyuk knyazlik va boyar qurg'onlari an'anaviy ravishda utilitar (manfaat, foyda) iqtisodiy maqsadga ega bo'lgan bog'ni o'z ichiga oladi. Boy qurg'onlarda ko'pincha turli maqsadlar uchun bir nechta: baliqchilik, parrandachilik, cho'milish, cho'milish kabi hovuzlar mavjud edi. Bog'da yerto'la, quduq kabi zarur qurilmalar ham bor bo'lgan.

XVI-XVII asrlarda sabzavot bog'lari deb ham ataladigan aptekar (dorivor) bog'lari paydo bo'ladi. Ularning kurtaklari uzoq vaqt davomida shifobaxsh o'tlar (shalfey, tsikoriy, yalpiz, lola-qizg'aldoq, shivit, arpabodiyon va boshqalar) bilan o'stirilgan tizmalar bo'lib, mevalari dorivor maqsadlarda ishlatilgan. Ulardan ba'zilarida dorivor o'simliklardan tashqari mevali daraxtlar ham bo'lgan. Shunday qilib, Neglinnayadagi asosiy aptekar bog'ida, 1702 yil uchun saroy bog'larini ro'yxatga olish ma'lumotlariga ko'ra, 1113 ta olma daraxti, 300 ta gilos, 121 ta nok, malina qatorlari, zirk, "krijochnik" lar parvarishlangan.

Dorivor (aptekar) bog'lari eski monastir bog'lari bilan bir qatorda, go'yo botanika bilimlarining dirijyorlari edi. *Ular XVIII-asrning boshlarida Rossiyada paydo bo'lgan botanika bog'lariga asos solgan.*

XVI-XVII asrlarda bog'-park san'atining rivojlanishida g'arbiy Yevropada o'xshash bo'lmagan o'ziga xos hodisa, maxsus tosh qabrlarda boy qasrlarda tashkil etilgan chavandoz bog'lari bor edi. Sharqiy osma bog'larning qadimgi rus xilma-xilligi Bobil bog'lari deb nomlanadi. Albatta, murakkabligi va yuqori narxi tufayli ular keng tarqalmagan, lekin asosan

Moskva Kremlida to‘plangan XVII asrda saroy tomlari va ayvonlarida ikkita katta va bir nechta kichik (yopiq) tom usti bog‘lari bo‘lgan.

Kremlning yopiq bog‘larida olma daraxtlari, nok, mevali butalar, shohona (yunon) yong‘oqi ekilgan. Daraxtlarga bedanalar, kanareykalar va chet el to‘tiqushlari bilan qafaslar osilgan. Issiqxonalarda o‘sha vaqtlar uchun ekzotik gullar o‘stirildi: seryaproq sallagul(махровые пион), lolalar, oq va sariq liliyalar, chinnigullar, gulxayrilar, shuningdek noyob xushbo‘y o‘tlar. Yopiq bog‘larning landshafti o‘yma naqshli o‘rindiqlar, ayvonlar va to‘siqlar, naqshinkor panjara(бальстрада) bilan yakunlangan [5].

Nazorat savollari

1. Bog‘-park san‘atining qadimgi rus obyektlarining turlarini sanab o‘ting.
2. Rossiya bog‘dorchiligini rivojlantirish markazini ayting.
3. Monastir bog‘lari va ularning xususiyatlarini aytib bering.
4. Moskvaning Kreml bog‘lari, osma, qizil yoki yuqoridagi bog‘lar va ularning xususiyatlari.
5. Izmailovdagi bog‘larni tasvirlab bering.

IX BOB.

XVIII-ASR O'RTALARI VA XIX-ASR OXIRLARIDAGI YEVROPA
BOG'- PARK SAN'ATI

Dars rejasi:

9.1. Yevropa bog'- parklari tarixiy shart-sharotlari va uslubiy xususiyatlari.

9.2. Angliya bog'-park san'ati. Stou va Sefton parki.

9.3. Germaniya bog'-park san'ati.

9.1. Yevropa bog'- parklari tarixiy shart-sharotlari va uslubiy xususiyatlari.

XVIII asr ma'rifat asri deb ataladi. Yevropada kapitalizm paydo bo'lishi bilan jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sharoitlari keskin o'zgardi. Sanoat va transportning rivojlanishi natijasida boyib ketgan burjuaziya ilgari asosiy daromad manbai bo'lgan yerga ahamiyat bermadi.

Sanoat korxonalarida ko'p sonli ishchilarning to'planishi shaharlarning tez o'z-o'zidan o'sishiga va sanitariya-gigiyenik turmush sharoitlarining keskin yomonlashishiga olib keldi. Bir-biriga yaqin joylashgan shaharlarda yashovchi aholi dam olish va xordiq olish uchun yashil hududlarga muhtoj edi. Burjua jamiyati aristokratik va tantanali foydalanish tabiati bilan bog'larning geometrik tabiatini butunlay rad etdi. Ilk kapitalizm iqtisodiyotiga xos bo'lgan tartibsizlik bog' va park qurilishida ham o'zini namoyon qildi.

Bu davrdagi bog' va parklar qurilishining asosiy yo'nalishi tabiiy landshaftda har xil turdagi o'simliklarning o'sishi uchun tabiiy sharoit yaratish edi.

Absolyutizm va katolik cherkovining barokko ulug'vorligidan farqli o'laroq, klassik soddalik, tabiatga murojaat qilish, antik davrning oltin davri afsonaviy davrlarini romantiklashtirish g'oyalari ilgari surildi.

Klassizm va romantizm bog'lari o'rtasidagi farq aniq edi. Agar odatiy barokko bog'lari birinchi navbatda Fransiya bilan bog'liq bo'lsa va "fransuz" deb ataladigan bo'lsa, klassitsizmning landshaft bog'lari ingliz nomini olgan Angliyaga tegishli edi.

Parking manzara uslubi turi Xitoyda uzoq vaqtdan beri ma'lum bo'lganiga qaramay, u haqidagi ma'lumotlar Yevropaga XVIII asrning boshlarida kela boshladi. Xitoy chinnisi va ipak matolari bilan birga 1759 yilda U. Chambersning (1726-1796) "Sharq bog'dorchiligi to'g'risida" kitobi paydo bo'ldi, unda Sharq manzara (peyzaj) san'atining tamoyillari batafsil yoritilgan. Biroq, Xitoy bog'-park san'atining Yevropadagi ta'siri juda yuzaki bo'lib, bog'lar va parklarda xitoy va yapon kompozitsiya elementlari-

pavilyonlar, yoysimon ko'priklar, kayfiyat manzaralari paydo bo'lishida o'z aksini topdi.

Sharq san'ati falsafasi Yevropada tushunilmagan va shuning uchun landshaft bog'lari bog'-park san'atining mazmunidan ko'ra ko'proq shaklga ta'sir qilgan. Yevropada landshaft bog'larining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan omillar orasida rasm, adabiyot, falsafada inson tomonidan tegmagan tabiiy tabiatga g'ayratli munosabatda ifodalangan o'ziga xos chuqur oqimni ta'kidlash kerak.

9.2. Angliya bog'-park san'ati. Stou va Sefton parki.

Angliyadagi manzara parki san'atda romantizm hukmronligi davrida shakllangan va bog' va park san'atida o'zini XVII asr frantsuz klassitsizmiga qarshi norozilik sifatida namoyon etgan. Angliyadagi birinchi landshaft bog'lari qayg'uli kayfiyatga ega edi. Ularda ma'yus xarobalar, mozorlar, qabrlar oldida paydo bo'ldi. G'amgin kayfiyat daraxtlar va butalarning yig'layotgan shakllari bilan kuchaytirildi, konsentratsiya hissi piramidal shakllar bilan kuchaytirildi.

Iqlim. Angliyadagi landshaft parkining jadal rivojlanishiga mo'l-ko'l yog'ingarchilik va nam havo bilan yumshoq iqlim yordam berdi. Bunday iqlim sharoiti tabiiy daraxtlar va butalar yoki Livan kedrlari(ignabargli doim yashil yirik daraxt) kabi yagona daraxtlar bilan bezatilgan keng yaylovlarni yaratishga yordam berdi.

O'sha paytda Angliyada iqlimga moslashgan kedr daraxtining ulug'vor siluetlari park landshaftlarining eng yaxshi bezakiga aylandi. Bundan tashqari, ingliz bog'larining o'tloqlari utilitar qiymatga ega bo'lib, manzarali yaylovlar rolini o'ynagan. Ularga qo'y podalari qo'yib yuborildi, ular tuproqni siqdi va shu bilan maysazorni mustahkamladi. Bunday o'tloqlarni kesish kerak emas edi.

Uslub xususiyatlari. Peyzaj (manzara) kompozitsiyasi texnikasi takomillashtirildi. Peyzaj san'ati masalalarini nazariy o'rganish boshlandi, ularning natijalari bizning davrimizda ham o'z ahamiyatini yo'qotmadi. Go'zallik va tabiiylik istagi muntazam kompozitsiya texnikasini rad etishda o'zini namoyon qildi.

Xiyobonlar va yo'llar park bo'ylab bemaol aylanib o'tdi, yo'llar daraxtlar va butalarning go'zal guruhlar, ko'llar va daryolar bilan o'tdi. Toshli parchalar, ko'llar va daryolar ustidan oqib o'tadigan romantik kaskadlar klassitsizm davri favvorolari va muntazam suv havzalarini almashtirib, bog'larning suv tizimlarining asosiga aylandi.

Bog'dorchilikdagi yangi tendentsiyaning eng mashhur vakillari. Uilyam Kent, Lanselot Braun va Xemfri Repton edi. Kentning bog'ni rejalashtirish kontseptsiyasi tabiatda to'g'ri chiziqqa ega emas degan fikrga

asoslanadi. U, xususan, nosimmetrik (assimetriya- simmetriyani buzilishi) suv havzalarini tartibsiz shakldagi hovuzlar bilan almashtirdi. Braun va Repton landshaft arxitekturasining ajoyib ustalari sifatida tarixga kirdilar. To'g'ri yo'llar - egri yo'llar bilan almashtirildi; kesilgan to'siqlar o'rniga erkin joylashtirilgan daraxt va buta o'simliklari guruhlar (sof, aralash) paydo bo'ldi.

Daryolar va sharsharalar doimiy harakatlanuvchi panoramani taqdim etadigan tarzda joylashtirilgan. Maysazor uyni yonidan boshlanadi.

Landshaft qiroli Lanselot Braun (1715-1783) hisoblanadi, u bir mijozdan ikkinchisiga sayohat qilib, yaxshilash imkoniyatlarini ko'rsatib beradi. Braun parkga tabiiy tuyg'u berishga intildi. Uning eng yaxshi ijodi Bukingemshirdagi Stou parki.

Stou parkida, ehtimol birinchi marta, chorva mollaridan himoya qilish uchun xandaq yotqizilgan. Buning yordamida to'siqlar endi ko'rinishni buzmaydi. Jigarrang suv bilan ishlashni yaxshi ko'rardi; ko'llar uning bog'larining haqiqiy bezagidir.

Rejada park tartibsiz trapezoid shakliga ega edi. Kompozitsiyaning asosi o'simliklarni erkin joylashtirishdir. Bu yerda bog'ni o'rab turgan devorlardagi bo'shliqlar tufayli bog' tarkibini atrofdagi landshaft bilan optik uyg'unlashtirish texnikasi qo'llanilgan. Bog'ning qa'rida joylashgan saroy binosining orqasida o'simlik guruhlar bilan qoplangan katta yashil o'tloq bor edi (kompozitsiyaning yonbosh qismlari undan deyiladi. Flankieren yoki Flanke - yon; fransuz Flanquer - yon tomonga o'ting). Kompozitsiya ko'l bo'yida yakunlangan.

Alleya(xiyobon)lar katta yashil maydonlar va alohida daraxtlar guruhlar orasidan bemalol sayr qilish imkonini bergan. Parkni Uilyam Kent (1738 yilda) qurgan. Kent ajoyib manzaralar, o'rta va fon tasvirlari va yorug'lik hamda soya bilan o'ynaydigan o'simliklarning mohirona joylashuvi bilan ajoyib go'zallikdagi park maydonlarini yaratishga muvaffaq bo'ldi. U alohida maydonlarni qayta rejalashtirdi, massivlarning chetlarini plastik (relyefi, shakl-shamoyili) tarzda loyihalashtirdi, yerning notekisligini mohirlik bilan rejalashtirdi va to'g'ri alleyalarni yo'q qildi.

Stou parki "Stowe Landscape Gardens" Londondan 96 km uzoqlikda joylashgan. Bog'ning maydoni 100 gektarni tashkil etadi va u bilan bir butunni tashkil etuvchi qo'shni yerlar bilan birga - 500 gektar. Dastlab bu yerda me'mor Dj. Vanberg tomonidan yaratilgan muntazam bog' bo'lgan, 1714-yilda me'mor Ch. Bridjmen, 1738-yilda U. Kent va L. Braunlar tomonidan qayta tiklangan.

Kompozitsiyaning markazi shimoldan janubga cho'zilgan va bog'ning asosiy o'qini tashkil etuvchi ochiq o'tloqning tekisligidagi tepalikda joylashgan saroydir. Pastki qismida suv havzasi - ikkinchi kompozitsion markaz mavjud. Uch o'lchovli yechim suv havzasining ochiq joylari va

maysazorlar bilan o'zgaruvchan yopiq massivlarning kombinatsiyasiga asoslanadi, bu yerda yakka (soliter) daraxtlar va guruhlar peyzaj tasvirlarini hosil qiladi (9.1-rasm).

Bog' romantizm ruhidagi binolar bilan to'la (ularning 30 ga yaqini bor edi: Baxusa ibodatxonalari, Do'stlik, Venera, tosh grot, qobiqli grot va boshqalar), stilistik jihatdan park manzaralarining kompozitsion tugunlari va urg'u(aksent)lari saroy me'morchiligi va mavjudligi bilan bog'liq.

Peyzajlarning o'zgarishi taassurotning ritmik o'sishiga (masalan, janubdan olib boradigan Buyuk xiyobondan saroyga kirish, keyin shimoliy jabha(fasad)ga olib boradigan bir qator park manzaralari orqali) yoki asta-sekin o'sib borishiga asoslanadi. Manzaralar (masalan, me'moriy qurilmalarni o'z ichiga olgan holda) yoki ba'zi syujetlarning o'zgarishi (masalan, Korintianskuyu arkasi orqali saroyni idrok etish) bunga misoldir.

Ochiq joylar alohida guruhlariga ega bo'lgan keng o'tloqlar shaklida hal qilinadi, ba'zan kichik maysazorlar yoki nurlar shaklida cho'zilgan (yunoncha vodiya yoki daraning tor ko'rinishi), asosiy o'q ayniqsa qiziqarli, saroydan suv havzasiga torayib boradi (shu bilan ko'rinadigan perspektivani chuqurlashtirish) va Grand Alley qarama-qarshi qirg'oqda davom etish.

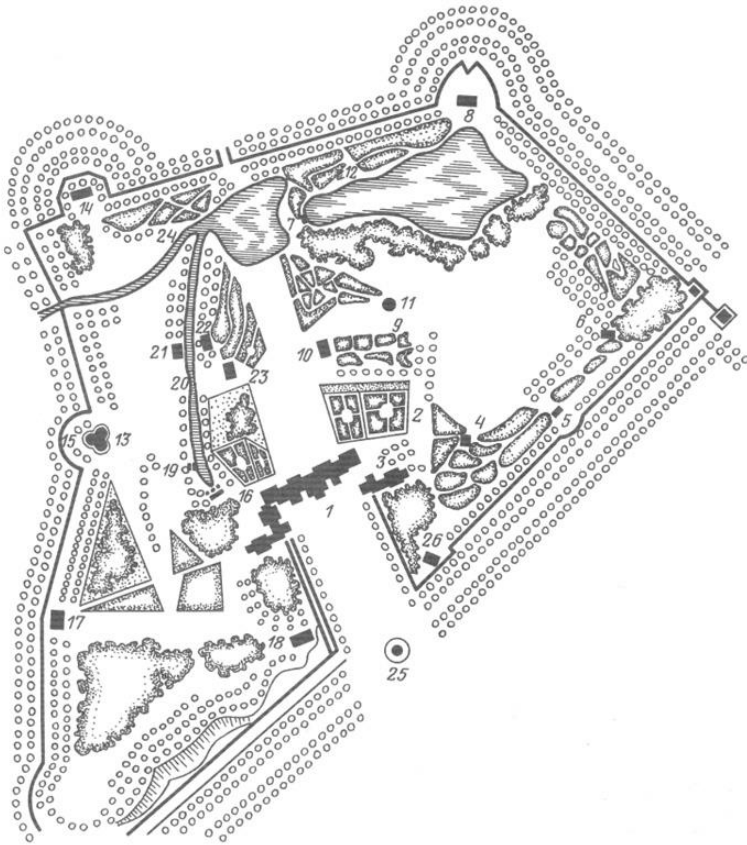
Bog'ning asosiy xususiyatlaridan biri atrofdagi landshaft bilan uyg'unlashuvdir. Ochiq park maydonlari qishloq dalalariga va o'tloqlarga aylanadi va ko'rinishlar park hududidan tashqarida joylashgan me'moriy inshootlarga qaratilgan.

Suv, shuningdek, saroy oldida yorqin ochiq oyna shaklida yoki yaqinlashib kelayotgan massivlar yoki o'rmon oqimi bilan yopilgan va kaskadlar, grotlar, ko'priklar bilan shakllangan turli xil yechimlarni o'z ichiga oladi. Hovuzning sharqiy uchidagi Palladian(italyan me'mori Andrea Palladio (1508-1580) g'oyalaridan kelib chiqqan ilk klassitsizmning stilistik yo'nalishi) ko'priqi diqqatga sazovordir, u keyingi taqldlar uchun namuna bo'lib xizmat qilgan.

Yaproqbagli o'simlik turlari ustunlik qiladi: qora qayin, shumtol, qarag'ay, eman, grab(qayinlar oilasiga mansub daraxt yoki buta).

Ignabargli daraxtlar: oddiy qarag'ay, Livan kedri, tiss ham o'sgan.

Parking fazoviy qismlarining nozik o'ylangan va mohirona bajarilgan bo'ysunishi va birligi, uning kompozitsion elementlari va landshaft manzaralari Stou ijodini park san'ati durdonalari qatoriga qo'shilishiga asos bo'ldi.

9.1-rasm. Stou Parki (1738): 1 - saroy; 2 - sabzavot bog'i; 3 - issiqxona; 4 - Baxusa ibodatxonasi; 5 - Driada haykali; 6 - piramida; 7 - kaskad; 8 - Venera ibodatxonasi; 9 - Dido g'ori; 10 - Qirolicha teatri; 11 - rotonda; 12 - Cho'ponning groti; 13 - Gotika ibodatxonasi; 14 - Do'stlik ibodatxonasi; 15 - sakson xudolarining yarim doirasi; 16 - chinni grot; 17 - Pastoral she'riyat ibodatxonasi; 18 - yunon ibodatxonasi; 19 - sovuq vannalar; 20 - chig'anoqlar ko'prigi va kaskad; 21 - mashhur britaniyaliklar ibodatxonasi; 22 - Qadimgi Fazilat ibodatxonasi; 23 - Zamonaviy fazilat ibodatxonasi; 24 - yiriktoshli grot; 25 - Georg I haykali; 26 - Nelson saloni.

https://landscape.totalarch.com/stowe_landscapes_gardens

Liverpuldagi Sefton Park (Sefton Park. Liverpool). Muallif arxitektor E. Andre. Parkning qurilishi 1867 yilda 156 gektar maydonda boshlangan. Bu hudud ilgari qishloq xo'jaligi yerlari sifatida foydalanilgan va shaxsiy

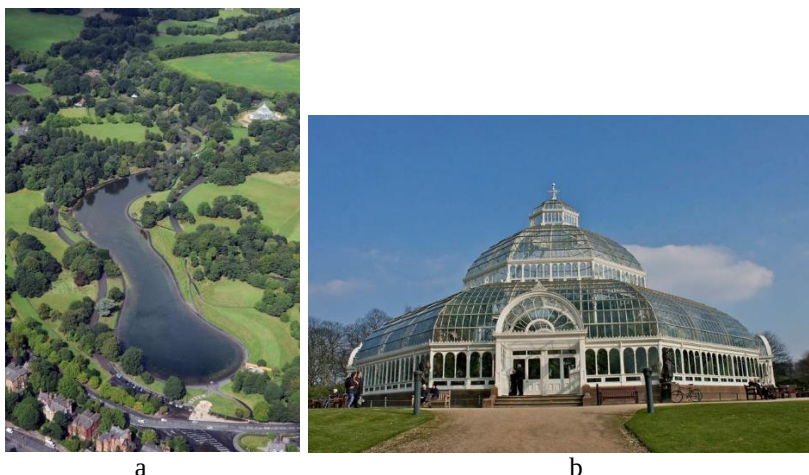
binolar bilan o'ralgan edi. U shimoldan janubga kanal orqali o'tgan, keyinchalik u bir qator sun'iy hovuz va soylarga aylantirilgan (9.2-rasm).

9.2-rasm. Liverpuldagi Sefton Park: 1- kriket uchun maysazor, 2- sport o'yinlari uchun maysazor, 3- Bug'ular Park, 4- boshpana uylari, 5 - restoran, 6- musiqa paviloni, 7- botanika bog'i
<https://landscape.totalarch.com/files/artland/029.jpg>

Bog'da aniq funksional rayonlashtirish mavjud va o'z ichiga o'ziga xos joylashuvga ega bo'lgan alohida hududga ajratilgan sport uchun maysazorlar, bog', kiyik bog'i, restoran, musiqa paviloni va botanika bog'i mavjud. Yo'l tarmog'i ochiq joylarning konturlarini aniqlaydigan ellipslar, doiralar va silliq egri chiziqlar hosil qiladi.

Katta masshtabligi sababli, yo'l chiziqlari haqiqiy hayotda geometrik egri chiziqlar sifatida qabul qilinmaydi. Chekka bo'ylab ot minish uchun yo'l va dam olish uchun boshpana uylari mavjud. Massivlar va guruhlar ko'rinishidagi daraxt va butazorlar bog'ning chetiga, yo'llarning chorrahalariga rejalashtirilib, ochiq joylarda erkin joylashgan bo'lib, yurish marshrutlaridan idrok etiladigan bir qator manzara rakurslarini hosil qiladi (9.3-rasm).

9.3-rasm. Sefton Park. a- parking manzarali uslubdagi ko'l tasviri; b- Botanika bog'i oranjeriyasi.

<https://landscape.totalarch.com/files/gardens/sefton/000.jpg>

9.3. Germaniya bog'-park san'ati.

Frantsiya va Angliyaning bog'-park san'ati ko'plab mamlakatlarda, xususan, Germaniyada park qurilishining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. XIX asr boshlarida nemis ittifoqi mamlakatlari (bular Avstriya boshchiligidagi 39 ta davlat) kapitalistik munosabatlarni jadal rivojlantirish yo'liga o'tdi. Aynan o'sha paytda german mamlakatlari landshaft parklarini yaratish san'atida birinchi bo'ldi. Kanta va Gegel maktabining nemis falsafasi g'oyalari, Shiller va Gyote asarlari asosida tug'ilgan romantizm davri keldi. Yangi asr muzalari

(yunon mifologiyasida: san'at, adabiyot, fan mabudasi, xudosi) san'atda milliy xususiyatlarni kuylab, ma'rifatparvarlik falsafasi g'oyalarini rivojlantirdilar. XIX asr parklari tantanali ulug'vorlik va falsafiy nafasatni muvaffaqiyatli birlashtirdi. Bog'bonlar va me'morlar park landshaftlari va perspektivalarini yaratishning klassik usullarini mohirlik bilan o'zlashtirdilar. Ular turli xil uslublarni aralashtirishda mukammallikka erishdilar - bu Italiya Uyg'onish bog'larining erkin g'oyalari va Lenotning qirolik tantanasi va ingliz bog'lari panoramalarining falsafiy chuqurligidir.

Germaniya iqlimi mo'tadil, dengizdan kontinentalga o'tish davri. Berlining janubida past tog'lar ustunlik qiladi. Ular Elba daryosi yaqinida eng chiroyli. Grot va galereyali g'alati shakldagi qoyalar landshaft arxitekturasini uchun jozibali. Siyosiy tarqoqlik Germaniya xalqlariga katta bog' va park ansambllarini yaratishga to'sqinlik qildi.

Germaniyadagi landshaft san'ati obyektlarining asosiy turlari:

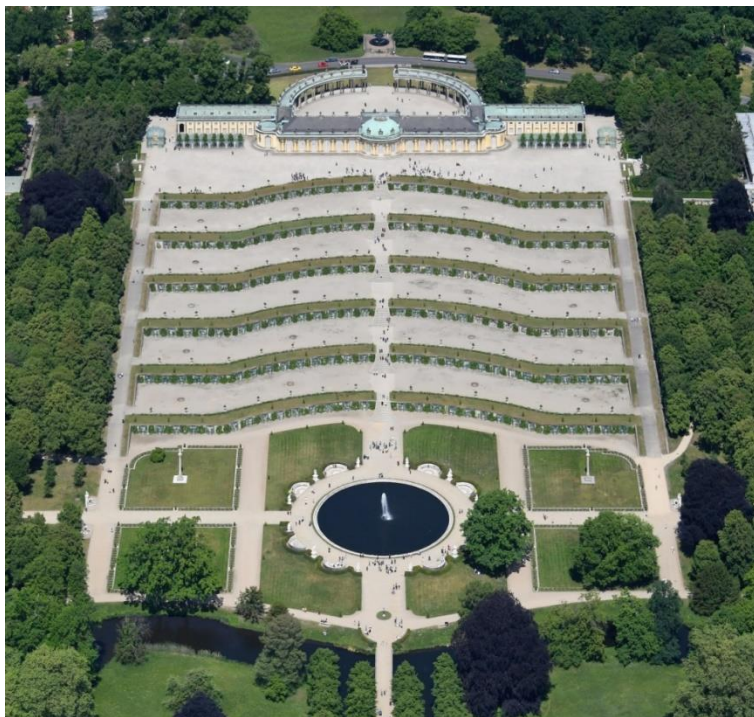
- shahar saroyi va bog' ansambllari;
- shahar bog'lari;
- shahar atrofidagi saroy va park majmualari.

Hashamatlilik - nemis me'morchiligining ajralmas xususiyati. San-susi ansambli Potsdamda (Berlin yaqinida) joylashgan. Bu Prussiya qiroli Fridrix II yoki Buyuk Fridrixning yozgi qarorgohi bo'lib, u o'zining sevimli mashg'ulotlari bilan shug'ullanib, qulay muhitda vaqt o'tkazishni xohlagan. Bog'ning maydoni 290 gektarni tashkil qiladi (9.4-rasm).

U ikki bosqichda yaratilgan. 1745-1747 yillarda portal va obelisk(yodgorlik), Neptun groti, san'at galereyasi, saroy, Xitoy choyxonasi, yetti yillik urushdan keyin esa Yangi saroy, qadimgi ibodatxona va do'stlik ibodatxonasi, Klausbergda tepalik, ajdaholi uy belveder qurilgan.

Yaratishda iste'dodli me'morlar ishtirok etdilar, ular orasida Qirol Frederik II ning eskiziga ko'ra, Cho'l tog'ining tepasida kichik saroy qurishni boshlagan Georg Wentzeslaus fon Knobelsdorff ajralib turdi. Saroyning park jabhasida Sans souci (xavotirlarsiz) yozuvi paydo bo'ldi. Egasining bu o'ynoqi kredosi keyinchalik butun ansamblga nom berdi.

Monarx yangi davr – ma'rifatchilik asoslarini yaratish maqsadida o'z atrofiga Yevropaning ma'naviy elitasini to'pladi. Yilning ko'p qismida qiroli San-Susi shahrida yashab, Berlinga faqat alohida ahamiyatga ega bo'lgan davlat ishlari uchun sayohat qildi; Bu yerda asosan elchilar va vazirlar qabul qilindi.

9.4-rasm. San Susi (frantsuzcha sans souci - "tashvishsiz") - Potsdamdagi (Germaniya) xuddi shu nomdagi parkning sharqiy qismida joylashgan Buyuk Fridrixning saroyi. Saroy 1745-1747 yillarda qirolning o'zi loyihasi bo'yicha qurilgan. Qirollik rejasini amalga oshirishning amaliy tomoni qirolning yaqin do'sti, me'mor Georg Ventseslaus fon Knobelsdorfga ishonib topshirilgan.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/Сан-Суси>

San-Susi intellektual markazga aylanadi. Sharqiy tomondan park portal bilan chegaralangan. Bu yerdan 2,5 km uzunlikdagi xiyobon boshlanadi. Ushbu o'q bo'ylab asosiy park binolari joylashgan. G'arbda Germaniyaning saqlanib qolgan eng qadimgi muzeyi bo'lgan san'at galereyasi, sharqda esa mehmon uyiga aylantirilgan sobiq issiqxona joylashgan. Shimolda park favvorolari va go'zal me'moriy xarobalar uchun suv omborining ko'rinishi ochiladi (9.5-rasm).

<https://rode.land/muzei/124-bolshaya-progulka-po-parku-san-susi-chast-tretya.html>

Uzumzorlar qirol tomonidan turli joylardan: Portugaliya, Italiya va Fransiya olib kelingan. Terrassalarni o'rab turgan Bakx figuralari vinochilik mavzusini yanada ta'kidlaydi. Saroyning parkga qaragan jabhasi haykaltarosh F.X Glume tomonidan 36 ta figura bilan bezatilgan. 132 zinapoyadan iborat uzun zinapoya 6 ta uzum terrassaini kesib o'tadi va park va San-Susi saroyini bog'laydi.

Quyida katta favvora, yarim doira shaklidagi o'rindiqlari bor. 1750 yildan beri Venera, Merkuriy, Apollon, Diana, Yunon, Yupiter, Mars va Minervaning marmar haykallari favvora kosasini o'rab olgan, shuningdek, to'rt element: olov, suv, havo va yerning allegorik tasvirlari. Haykaltarosh Jan-Batist Pigalning Venera va Merkuriy va ov mavzularidagi ikkita haykaltaroshlik guruhi, Lambera-Sigisbera Adamning havo va suv allegoriya(kinoya)lari frantsuz qiroli Lyudovik XV tomonidan taqdim etilgan. Qolgan haykallar Fransua Gaspara Adam ustaxonasida yaratilgan. Kenglik yo'nalishi bo'yicha cho'zilgan tepaliklar zanjiri ansamblning mashhur bosh o'qining shakllanishining boshlanishini belgilab berdi, u Yangi Saroy majmuasiga kirish portalidan 2,5 km gacha yetdi. Barcha kichik xiyobonlar va yo'llar tepalik landshafti talablariga mos ravishda yotqizilgan. Park binolari va qirol saroyi asosiy o'qda emas, balki unga parallel edi.

Asosiy o'q bo'ylab (Ermitaj printsipiga ko'ra) badiiy kompozitsiyalar ketma-ket almashtirildi. Qabulning ekspressivligi asosiy xiyobonning oraliq qismlarining daraxtlar bilan zich ekilishi bilan kuchayadi, bu har bir keyingi rasm paydo bo'lganda ajablantiradigan elementni ta'minlaydi. Shu bilan birga, har bir binoning qarshisidagi asosiy xiyobonda joylashgan favvorali rondellar (fr. Rondelle, dumaloq) yangi rasm paydo bo'lishining signaliga aylanadi.

Jiddiy kompozitsion yangiliklarga qaramay, bog'ning ushbu qismi dizayni quyidagi sabablarga ko'ra o'zining barokko xarakterini to'liq saqlab qoldi:

- turli xil chizilgan parterlarning keng joylari;
- kesilgan daraxt va butalarning geometrik shakllari o'yini;
- soyali buketlar;
- xiyobonlarda frantsuz va nemis asarlarining ko'plab marmar

haykallari o'rnatilgan.

Tepalikdagi favvoralarni suv bilan ta'minlash uchun xarobalar shaklida suv ombori tashkil etilgan (romantik bog'lar uchun odatiy). Bog'ning burchaklaridan birida uchta xiyobon chorrahasida Xitoy uyi (asosiy xiyobonning o'ng tomonida, kiyik bog'ida) joylashtirildi - bu Xitoy modasiga bo'lgan ishtiyoqning yorqin namunasi. Pavilonning tashqi ko'rinishi odamning o'lchamidagi oltin figuralar bilan belgilanadi.

Ajoyib kiyingan xitoylik musiqachilar va choychilarning ekzotik xakteri oltin palmalar shaklidagi ustunlar bilan uyg'undir. Ajoyib "à la chinoise" shtab-kvartirasi Piter Benkert va Iogann Gottlib Xaymuller tomonidan yaratilgan. Va beda bargi ko'rinishidagi pavilon qurilishi Iogann Gotfrid Buhringga ishonib topshirilgan. Bu yerda rokoko sharqona ekzotizm bilan birlashadi.

Rokoko XVIII asrning o'rtalari va ikkinchi yarmida Germaniya va Rossiyada saroy va park ansamblarining paydo bo'lishiga ma'lum darajada

ta'sir ko'rsatgan barokko rivojlanishining so'nggi bosqichidir. (Oranienbaum, qisman Tsarskoye Selo, Pavlovsk). Nafis dekoratsiya, illyuziya tomon tortishish bilan ajralib turadi. Ushbu davrdagi bog' san'atining texnikasi qat'iy muntazamlikdan voz kechish, injiq egri yo'llar, yo'lkalari va ko'priklarni kiritish bilan tavsiflanadi.

Parklar alohida kichik qismlarga bo'lingan. Ular uchun asosiy talab-makorning maxfiyligi va izolyatsiyasini ta'minlash, parterlar dizaynini takomillashtirish. Rokokoning yana bir muhim xususiyati xitoy va yapon bezak san'ati shakllari, siluetlari va rang kombinatsiyalariga taqlid qilish edi. Saroy yonida inglizcha uslubdagi keng park qurilgan [5].

Nazorat savollari

1. Yevropada landshaft uslubining paydo bo'lishining zaruriy shartlarini ayting.
2. Yevropada park qurilishining landshaft uslubining xususiyatlari qanday?
3. XVII-XVIII-asrlardagi ingliz bog'dorchilik san'ati.
4. Angliyadagi landshaft bog'lari va parklari.
5. Angliyadagi Stou parki, uni rejalashtirish va kompozitsion xususiyatlari.
6. Germaniyadagi landshaft bog'dorchilik san'ati obyektlarining asosiy turlari.

X BOB.

XVIII-ASR O'RTALARIDA ROSSIYADAGI MUNTAZAM VA MANZARLI BOG'-PARKLARI

Dars rejası:

10.1. Rossiya imperiyasidagi muntazam bog'-parklar san'ati tarixi.

10.2. Rossiyadagi manzara(peyzaj) bog'- parklari.

10.3. Rossiyada manzara uslubi yo'nalishining rivojlanishi.

Manzara bog'-parkdorchiligida klassitsizm.

10.4. XIX-asr rus bog'i va parki san'ati.

10.1. Rossiya imperiyasidagi muntazam bog'-parklar san'ati tarixi.

XVIII asr - Rossiyadagi bog'-parkchilik san'atining g'ayrioddiy yuksalish davridir. O'sha paytda Neva va Finlyandiya ko'rfazi bo'yida yangi poytaxtning mashhur saroy va park ansambllari paydo bo'ldi va o'zining ulug'vorligi bilan porladi, ularning yaratilishi Pyotr I davri islohotlari va tarixiy voqealar bilan chambarchas bog'liq edi.

Rossiya bog' va park merosida, XVIII asr boshlariga kelib, muntazam uslubdagi kompozitsiyalarni yaratish tajribasi bor edi, masalan, Moskvadagi Golovinskiy bog'i.

XVII asrdagi ba'zi Izmailovo sabzavot bog'larining murakkab, geometrik jihatdan to'g'ri chizilganini ham eslash mumkin. Bu tajriba, albatta, ishlatilgan. Pyotr I birinchi bog'bonlarni Sankt-Peterburgga Yauza qirg'og'idan jo'natgani bejiz emas, qisman ko'chat materiallari va bog' dekoratsiyasining ba'zi elementlarini oldi: figurali hovuzlar, naqshli gul tuzilmalari, oddiy daraxtlar, old bog'lar, suhbatgohlar, qushlar uchun qushxonalar, o'rmon qo'riqxonalaridagi muhitlar.

XVII asrning Moskva bog'lari hajmi jihatidan juda cheklangan, sodda va oddiy edi, ular hali ham saroy xorlari arxitekturası bilan juda zaif bog'langan va u bilan yagona va yaxlit fazoviy kompozitsiyani shakllantirmagan. Shuning uchun ular G'arbiy Yevropa san'atiga yo'naltirilgan yangi yirik saroy va park ansambllarini qurish uchun namuna bo'la olmadilar.

Saroy va park ansambllarini qurish jarayonida Lenotr san'atining mohiyati tushunilmagan va Gollandiyalik barokko Petrin davridagi bog' va park san'atiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ansambllar qurilishi arxitektorlar J.B.A.Lebloń, N. Miketti, G. Shedel va boshqalar chet eldan taklif qilinishi Pyotr I davrida boshlandi. Va allaqachon XVIII asrning birinchi yarmida saroy ansambllari qurilishi rus ustalari va Rossiyada tug'ilgan chet

elliklarning bolalari tomonidan davom ettirildi va rivojlantirildi: M.G. Zemtsov, V.V. Rastrelli, V.I. Neyelov. Rossiyada ikkinchi vatanni topgan yangi me'morlar ham shahar atrofidagi bog'lar va saroylarni yaratish va rivojlantirishga hissa qo'shdilar: A. Rinaldi, Ch. Kameron, P. Gonzago.

Birinchi muntazam bog' va park ansambllari orasida o'ziga xos yangi turdagi bog'dorchilik maktabiga aylangan Yozgi bog' alohida o'rin tutadi, unda oddiy tartib bilan vizual ravishda tanishish mumkin edi. Ammo bu rolni Finlyandiya ko'rfazi sohillarida, Boltiqbo'yida yangi qirg'oq ansambllari ko'proq rol o'ynadi.

Pyotr I Finlyandiya ko'rfazining janubiy qirg'og'ida "dengiz jannatlari"ni yaratish davrida (Strelniy (me'morlar J.B. Leblon va N. Miketti), Petergof (me'morlar I.F. Braunscheyn, J.B. Leblon va N. Miketti), haykaltarosh A. Shluter) va Oranienbaum (me'mor G. Shedel) amalda o'z uslubini taklif qildi (bu Petrovskiy barokko uslubi deb ataladi) u bog'larning markaziy qismidagi (favvoralar va kaskadlar) tantanali ulug'vorligini yaqinlik va kichik saroylar va shinamlik bilan muvaffaqiyatli birlashtirdi. Gollandiya uslubida rejalashtirilgan ularni o'rab turgan makon, rus monarxini juda yaxshi ko'radi (Monplezir saroyi va quyi parkdagi bog' va boshqalar).

Pyotr I ning shaxsiy hissasi loyihalar uchun asos bo'lgan kuchli vatanparvarlik ramzi (Rossiyaning yangi dengiz chegaralariga erishganligi haqidagi da'vo) edi. Bu ansambllarning dengizga yo'naltirilganligi, Rossiyaning Shvetsiya ustidan qozongan g'alabasining haykaltaroshlik ramziyligida, xususan, butun Petergof katta kaskadining eng kichik detallarining ko'pligida allegorik tarzda aks ettirilgan. Va, albatta, saroy va park ansambllarining Rossiya doirasida, ham hududi, ham san'ati jihatidan.

Shuningdek, Pyotr I ansambllarning rus an'alariga xos bo'lgan tabiiy landshaftlar bilan organik birikmasini muntazam uslubga kiritdi. XVIII asr boshlarida patriarxal Rossiya haqiqiy inqilob bilan larzaga keldi. Yosh podsho Pyotr I qirollikni imperiyaga, Osiyoni esa Yevropaga aylantirishga qaror qildi. 1703 yilda Nevaning qirg'og'ida yangi poytaxt Sankt-Peterburgga asos solingan, shaharsozlik va mustahkamlashning eng yangi Yevropa tamoyillariga muvofiq qurilgan shahar. Shunday qilib, Rossiya shaharsozlik amaliyotida birinchi marta muntazamlik tushunchasi paydo bo'ladi: XVII asrning boshidan boshlab, Yevropa shaharsozlik va bog'-parkchilik san'atining rivojlanishini belgilab berdi, u nihoyat Rossiyaga yetib keldi.

Pyotrning o'zi deyarli butun Yevropa bo'ylab sayohat qildi, (1717 yilda) Versalda - mo'jizalar mo'jizasi, shon-shuhrati butun dunyoda gullab-yashnagan fransuz qirollari bog'ida bo'lgan edi. Pyotr I bu bog'ning ulug'vor go'zalligidan hayratga tushgan.

Rossiyaga qaytib, u darhol o'zining dadil rejasini *yangi poytaxt qurish va uni go'zal saroylar va bog'lar bilan o'rab olishni* amalga oshirishga kirishdi.

Fransuz muntazam uslubidagi bog'lardan tashqari, Gollandiyalik barokko uslubidagi bog'lar qirolning e'tiborini tortdi. Ular ham geometrik edi, lekin bunday ulkan joylarni talab qilmadi. Bundan tashqari, Pyotr I frantsuz klassik bog'larida ishlatilmaydigan gullarni juda yaxshi ko'rardi, lekin Gollandiyada ular juda ko'p edi. Va nihoyat, Gollandiyaning tabiati, Frantsiyaning janubiy tabiatidan farqli o'laroq, rus tabiatiga ko'proq o'xshaydi va uning ko'plab daryolar va soylar kesib o'tgan pasttekislik hududi Peterburg viloyatini juda eslatadi.

Rus muntazam bog'lari o'zlarining asoschisi Pyotr I ning yengil qo'li bilan Versalning ulug'vorligini, Gollandiya barokkosining ko'p suv va gullar kabi xususiyatlari bilan uyg'unlashtirgan holda paydo bo'ldi.

Armiya va flot qurish, chegaralarni mustahkamlash, urushlar olib borish va Yevropa davlatlari bilan diplomatik aloqalar o'rnatish, yangi madaniyatni targ'ib qilish va boshqa ko'plab muhim ishlar bilan band bo'lgan Pyotr I arxitektura va bog'larni tartibga solish bilan shug'ullanishga vaqt topgani hayratlanarli.

Uning o'zi saroy va istirohat bog'lari uchun me'morlarni tanlab, taklif qilgan, loyihalarini ko'rib chiqqan, ularga o'zgartirishlar kiritgan, ba'zan esa o'z eskizlarini ham yaratgan. Bu yerda Piter T.N.ning o'z qo'li bilan yozilgan xatidan iqtibos keltiramiz. Streshnev: "Gullar, oltita pion butalari buzilmagan holda olib kelindi, bu bizni juda hayratda qoldirdi, u qanday tebranmadi va gullari sezilarli. Kalufer, yalpiz va boshqa xushbo'y narsalar yuborilmaganidan chuqur afsusdamiz ...".

Bog'larda muntazam ravishda yig'ilishlar, ya'ni dunyoviy qabullar, Yevropa odob-axloqining barcha me'yorlariga muvofiq o'tkazildi. Tantanali kunlarda shox sadolari ostida kutib olingan mehmonlar chiroyli bezatilgan qayiqlarda u yerga kelishdi. Ushbu yig'ilishlar, xuddi bog'larning o'zlari kabi, yosh, ammo kuchli elita sifatida qarashni, o'zini tutishni, gapirishni va hatto yangi maqomiga loyiq deb o'ylashni o'rganishi kerak bo'lgan rus zodagonlarini tarbiyalashga (aniqrog'i, qayta tarbiyalashga) Yevropa kuchi xizmat qildi.

Suv badiiy ifodaning eng muhim vositasidir. Rossiyaning Petrovskiy Pora parkidagi kabi favvoralar, kaskadlar, basseynlar va kanallarni ko'p topish mumkin bo'lgan joylar kam.

Ideal geometrik rejaning yo'qligi. Ko'pincha park bir-biriga bog'langan va o'rmon yoki suv bilan o'ralgan ko'plab kichik oddiy bog'lardan iborat edi. (Shubhasiz, Buyuk Pyotr davridagi parklar bu xususiyatni eski rus bog'laridan meros qilib olgan).

Rus florasi xususiyati. Qora qarag'ay, archa, qayin, shumurt, olcha kabi o'simliklardan xiyobonlar, panjaralar va to'siqlar yaratilgan.

Parklar nafaqat dam olish va ko'ngil ochish, balki odamlarning ta'lim olishi uchun ham xizmat qilgan. Bog'dagi har bir haykal u yoki bu qadimiy afsonalar haqida gapiradi (Rossiya Yevropa madaniyati bilan endigina tanishayotgan bir paytda, bu unchalik ahamiyatsiz emas edi) yoki biron bir fazilatga ergashishga chaqirib, rus armiyasining buyuk g'alabalari harbiylarni abadiylashtirdi.

Davrning eng boy va eng tantanali parki albatta, Petergof, rus Versali, frantsuz Versali bilan haqli ravishda raqobatlasha olgan.

Park 1714 yil bahorida tashkil etilgan va 1723 yil avgustda ushbu dengiz bo'yidagi jannatning tantanali ochilishi bo'lib o'tdi.

Pyotr I tomonidan o'ylab topilganidek, u yosh rus flotining harbiy shon-sharafiga bag'ishlangan edi.

Shunday qilib, mashhur Samson favvorasi, katta kaskadning markazida turgan sherning og'zini yirtib, Shimoliy urushda Buyuk Pyotrning Shvetsiya qiroli Karl XII ustidan qozongan g'alabasini eslatadi.

Katta kaskad saroydan boshlanib, bog'ni to'g'ri o'qdek kesib o'tib, Finlyandiya ko'rfaziga qo'yilib tushadigan asosiy kanalga o'tadi.

Bu Rossiyaning Yevropaga kirib borishining o'ziga xos ramzi. Dengiz sohilida, kanalning sharqida, Monplezir saroyi va bog'i joylashgan.

Saroy gollandiyalik qizil g'ishtli, kafel bilan qoplangan uydur.

Bog' - xoch shaklidagi xiyobonlar bilan bo'lingan to'rtta parter - ham golland uslubida qilingan. Uning asosiy bezaklari favvoralar bo'lib, ulardan eng kattasi bog'lamdir.

Marli ansambli bog'ning g'arbiy chegarasida joylashgan. Marlining ikki qavatli kichik saroyi (dengiz bo'yidagi kichik palatalar-qonun chiqaruvchi oliy muassasaning nomi) turli tomondan ko'p bosqichli "Oltin tog'" kaskadi, katta va tarmoqli hovuzlar bilan o'ralgan. Bu yerda Venera va Baxusa bog'lari uchraydi.

Birinchisining markazida Veneraning marmar haykali, chegaralari bo'ylab - tirgakdevorlar va vazalar, figurali zinapoyalar, balustrada va suhbatgohlar bilan himoya devorlari joylashgan (10.1-rasm).

10.1-rasm. Rossiya. Petergofdagi Marly saroyi. Marli bog'i bosh rejasi, hovuzi va saroyining qush balandligidan ko'rinishi.

<https://putidorogi-nn.ru/evropa/910>

Petergofdan tashqari, yozgi bog', Oranienbaum va Strelna kabi Petrovskiy bog'larini ta'kidlash kerak.

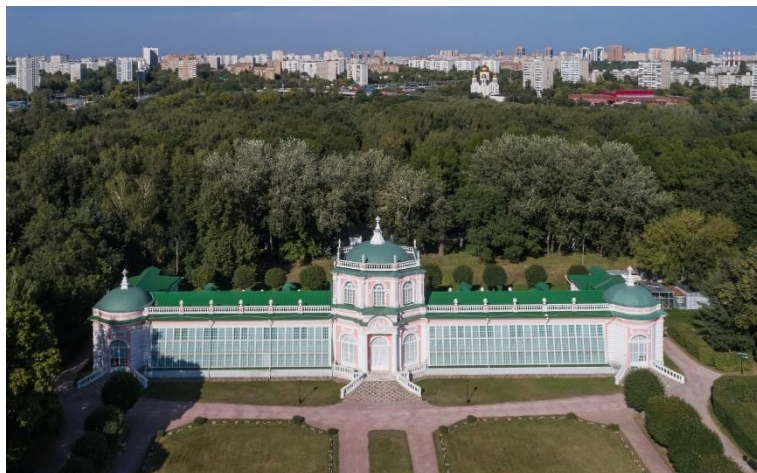
Birinchi Butunrossiya imperatorining tinimsiz irodasi bilan yaratilgan ijodiy turtki, uning vafotidan keyin ham yillar o'tib, rus parklarini yaratishga ta'sir qildi.

1720-1740 yillarda Rossiyada muntazam park qurilishi davom etdi. Agar Buyuk Pyotr davrida yangi poytaxtning qurilishi va bezaklari Moskvadagi har qanday qurilishni deyarli to'xtatgan bo'lsa, endi Moskvada yana saroylar va bog'lar yaratila boshlandi. Ammo endi ular Pyotr I dan oldingidan butunlay boshqacha edi: yangilangan, yevropacha shaklidir.

Pyotrdan keyingi davr bog'lari batafsilroq, rejaning murakkabligi, ko'plab haykallar va pavilyonlar bilan ajralib turardi. Shu bilan birga, park ansamblidagi suvning roli sezilarli darajada kamayadi.

Bu davrning bizgacha yetib kelgan parklaridan eng mashhuri Kuskovodir. Hozir Moskva chegaralarida, XVIII asrda joylashgan, bu Moskva yaqinidagi qurg'on(usadba- dala hovli) bo'lib, Poltava jangi qahramoni Pyotr I ning sherigi, feldmarshal B.P. Sheremetevga atalgan.

Asl oddiy bog' saroydan issiqxonagacha cho'zilgan parterdan va pavilyonlar, platformalar va bog' haykallari o'rnatilgan bosketli ikkita yon chiziqdan iborat.

10.2-rasm. Moskva, Kuskovodagi oranjeriya (1761-64).
<https://ru.wikipedia.org/wiki/Оранжерея>

Pavilyonlarning ko'pligi (Kuskovoda Ermitaj, Italiya va Gollandiya uylari, Grot, Menagereya va Yashil teatr mavjud) va Kuskovo bog'ida Petrovskdan keyin, barokko bog'lari san'atidan farq qiladi.

Moskva viloyati uchun xilma-xil va ba'zan g'ayrioddiy o'simliklar Kuskovo bog'ining alohida faxridir. Hozirgacha u yerda yaproqbarblilar, pixta(oqqarag'ay) va kedr(ignabargli doimoyashil yirik daraxt) ham ekilganini ko'rish mumkin. Oranjeriyada (frantsuz. orangerie, orange-apelsin) dafna, apelsin, limon va qahva daraxtlari o'stirilgan (10.2-rasm).

10.2. Rossiyadagi manzara(peyzaj) bog' - parklari.

Rossiyada XVIII asrning ikkinchi yarmida dvoryanlik usadbalar qurilishi alohida miqyos kasb etadi. Pyotr III ning "Dvoryanlar erkinligi to'g'risida"gi farmoni bilan zodagonlarga alohida imtiyozlar berildi- ular majburiy xizmatdan ozod qilindi va o'zlariga birlashtirilgan odamlar bilan birga to'liq ixtiyorida katta qurg'on oldilar.

Keyinchalik, Yekatrina II zodagonlarning ushbu imtiyozlarini tasdiqlab, ularga bir qator yangi imtiyozlar berdi. Bularning barchasi ko'plab zodagonlarning davlat xizmatini tark etib, o'z qurg'onlariga borib, qishloq xo'jaligi va qurilish usadba(dala hovli)lari bilan shug'ullanishlariga olib keldi.

Usadbalar yer egasi zodagonning asosiy qarorgohiga aylandi va tezda vakillik qiymatiga ega bo'ldi.

Usadba(qurg'on, hovli-uy) va unga tutash bog' va parklar nafaqat mulkdorning farovonlik darajasini, balki uning madaniy taraqqiyoti, ma'naviy ideallari, go'zallik g'oyalarini ham o'zida aks ettiruvchi obyektlarga, g'urur va obro'-e'tiborga aylandi. Sankt-Peterburgning qirolik saroylari va park majmualari, masalan, Tsarskoy Selo, Pavlovsk, Gatchina va Moskva, masalan, Yekaterina II davrida 1770-1780 yillarda yaratilgan Tsaritsino usadbalarini tartibga solish uchun namuna bo'lib xizmat qildi.

Ma'lumki, XVIII asrning ikkinchi yarmi odatda ma'rifat asri deb ataladi. Ma'rifat shunchaki falsafiy yoki dunyoqarash ta'limoti emas, u o'sha davr insonining adabiyot, san'at, ilm-fan, moda va hattoki tafakkur tarzini belgilab bergan turmush tarzidir.

Ma'rifat Rossiyaga ikki yo'l bilan keldi: Frantsiya orqali, Yekaterina II ning Volter va boshqa fransuz ma'rifatchilari bilan shaxsiy do'stligi tufayli va Germaniya orqali, Kenigsberg (hozirgi Kaliningrad) zabt etilgandan so'ng rus dvoryanlari o'sha davrdagi Yevropa hayoti bilan tanishish imkoniyatga ega bo'ldi.

Rus ma'rifati yorqin va bir qarashda bir-biriga o'xshamaydigan samaralarni keltirdi: adabiyotda - Fonvizina va Karamzina asarlari, jurnalistikada - Radishevaning keskin ijtimoiy tanqidi, arxitekturada - klassitsizm, bog' san'atida - manzara uslubi. Bu asarlarni bir narsa birlashtirdi: tabiiy, tabiiy holda namoyon bo'ladigan ezgulikka intilish va tabiatning o'zidan tabiiyroq nima bo'lishi mumkin?! Shunday qilib, parklar endi yangi manzara, printsip(uslub)ga ko'ra bo'lingan. Yangi yo'nalishning qizg'in tarafdori Yekaterina II edi, u o'zi rus zodagonlari o'z usadbalarini tartibga solishda unga rahbarlik qilishlari uchun inglizlar palatalarining Xitoy bog'lari haqidagi kitobini tarjima qilgan.

Bu davrda XX asr boshlarigacha saqlanib qolgan rus usadbalarini rejalashtirishning umumiy tamoyillari belgilandi. Usadba o'ziga xos mikromuhit sifatida qaraladi, uning o'z yadrosi, ish va dam olish joyi, va nihoyat, tabiat dunyosi, elementlar sanalgan.

Qo'shni binolari bo'lgan saroy qurg'on(usadba)ning markazi bo'lib, u odatda tepada joylashgan: tepalikning chetida, daryo ayvonining chetida yoki hovuz bo'yida.

Quyida ko'plab xizmat ko'rsatish binolari joylashgan bo'lib, ular ham ansambl markazini qo'llab-quvvatlaydigan tarzda bezatilgan va ma'lum bir tartibda joylashtirilgan. Markaz rejalashtirish texnikasi bilan ham ajralib turadi. Unga to'g'ridan-to'g'ri alleya olib boradi.

Asosiy o'q chiziq monumental darvozalaridan, asosiy kirish joyidan o'tib, vestibulga, zalga olib kiradi va bog'ga olib boradi. Bu yaqin bog', go'yo uyning kengaytmasi va shuning uchun muntazam ravishda rejalashtirilgan. Faqat uning orqasida haqiqiy manzara parki boshlanadi. Parkning bunday joylashuvi keyinchalik aralash uslub deb nomlandi.

Rossiyada ushbu uslubning paydo bo'lishi tasodifiy emas.

XVIII asrning so'nggi o'n yilliklarida ayniqsa, Moskva atrofida usadbalarini faol ravishda qurishgan.

Erkin hududlarda yaratilgan Sankt-Peterburg saroy majmualaridan farqli o'laroq, Moskva shahri va viloyatining usadbali manzara bog'lari muntazam bog'lar o'rnida - Tsaritsino, diqqatnamo bog' - yoki ularning davomi – Arxangelsk va Kuskovo hududlarida paydo bo'ladi.

Yangi manzara bog'larini yaratish yo'lida, muntazam bog'ni saqlash bilan bir qatorda, Moskva yaqinidagi ko'plab usadbalar - Abramtsevo, Marfino va boshqalarni qurish.

Poytaxtlardan keyin Rossiyaning yaqin va uzoq viloyatlarida landshaft parklarini yaratish jarayoni boshlanadi.

Faqat bir nechta misollar: Penza guberniya(viloyati)da - Tarxanlar, Orlovskda - Spasskoe-Lutovinovo; Ukrainada - Sofiyevka.

Bu davrda butun Rossiya bo'ylab uy-joylarning faol qurilishi, ish sifati va me'morlik kasbining obro'siga qo'yiladigan yuqori talablar bog' me'morchiligining rivojlanishini belgilab bergan san'at va fanning taniqli namoyandalarining butun jamlanmasining paydo bo'lishiga olib keldi.

O'z asarlarida A.T. Bolotov, N.A. Lvov, N.P. Osipov nafaqat manzara uslubining afzalliklarini targ'ib qilibgina qolmay, balki fransuz va ingliz bog'laridan farqli o'laroq, asl rus bog'lari va parklarining paydo bo'lishi zarurligini ham ta'kidladi. Bular jahon va milliy tarix va madaniyatdan qomusiy bilimga ega, oliy ma'lumotli, o'z yurtining vatanparvarlari edi.

Andrey Timofeevich Bolotovning (1738-1833) «Сельский житель», «Экономический магазин» jurnallarida nashr etilgan maqolalari juda mashhur edi. Bolotov ruslar Yevropa bog' modasini ko'r-ko'rona nusxa ko'chirmasliklari kerak deb hisoblardi. Aksincha, uni mamlakatning urf-odatlarini va iqlimiga mos ravishda o'zgartirish kerak deb hisoblashgan.

Uning rus bog'i haqidagi mashhur kontseptsiyasi shunday paydo bo'ldi: "...Iloji boricha ehtiyotkor bo'lib, boshqalarnikiga o'tishga shoshilmay, balki axloqiy xarakterimiz, o'z didimizga ko'ra bog'lar yaratishga harakat qilsak, o'zimiz uchun yanada oqilona bo'lar edi. Shubhasiz, bunday bog'lar biz uchun boshqalardan ko'ra kuchliroq va yoqimliroq bo'lishi mumkin. Inglizning ham, fransuzning ham, o'zimizning va o'zimiz o'ylab topgan bog'larimiz bo'lganida va ularni rus bog'i deyishimiz biz uchun hech qanday uyat bo'lmas edi".

Rus bog'i qat'iy ma'noda na manzara, na muntazamdir. U bu uslublarning aralashmasidir.

Rus bog'i har doim utilitar xususiyatga ega edi. Unda mevali daraxtlar va butalar, masalan, olma va olcha daraxtlari ekilgan bo'lishi kerak bo'lgan.

Simmetriya rus bog'larida, manzara parklarida bo'lgani kabi, fundamental sabablarga ko'ra emas, balki eng oddiy va eng qulay tarzda

bo'linganligi sababli hurmat qilinmaydi. Ko'pincha bu qat'iy simmetriya talablariga zid keladi, lekin agar to'g'ri yo'l egriga qaraganda qulayroq bo'lib chiqsa, unda afzallik beriladi.

Rus bog'i arzon va iqtisodiy bo'lishi kerak. Unda murakkab va qimmat gidrotexnik va muhandislik inshootlari, hayoliy park binolari va boshqalar bo'lmasligi kerak.

XVIII asr hududiy zodagon usadbalari yangi madaniyat markazlaridan biriga aylangan davr edi. Asta-sekin, zodagonlar davrasida ta'lim va aql-zakovat markazi paydo bo'ldi. Ta'lim bo'sh vaqtini talab qiladi, bu qishloqda yolg'izlikda yetarli. Mehmonxonaga rassomlar, yozuvchilar, musiqachilarni taklif qilish an'anasi bor. Aytish mumkinki, XIX asrning buyuk rus adabiyoti va san'ati rus usadba devorlari ichida tug'ilib o'sgan.

XVIII asrda ko'pgina rus zodagonlari o'z usadbalarida saroy ansambllarini qurdilar. Ular orasida uchta mashhur saroy va park ansambllarini ta'kidlash kerak: Kuskovo, Arxangelsk va Moskvadagi Ostankino.

Kuskovodagi Sheremetyev boyarlarining merosi 1623 yilda allaqachon tilga olingan va 1819 yildan beri u yerda katta ishlar olib borilgan. Ansambllarning asosiy mualliflari qal'a me'mori F.L. Argunov va uning shogirdi A.F. Mironov park kompozitsiyasi ustida ishlagan.

Kuskovo ansambli manzara uslubi yashil maydonlari bilan o'ralgan muntazam tartibning markaziy qismidan iborat edi. Saroy oldida orolli katta hovuz bor edi va uning orqasida saroy o'qi bo'ylab kanal yashil massivga chuqur kirib, ajoyib kaskad bilan tugaydi. Saroyning qarama-qarshi tomonida saroy o'qi bo'ylab issiqxona (oranjeriya) binosi bilan tugaydigan ulkan parter bor edi.

Muntazam uslubdagi bog'da bejirim Ermitaj paviloni, kichik hovuz qirg'og'ida Grot(dengiz qirg'og'idagi tik qoyalarda hosil bo'ladigan g'or va shunga o'xshash sun'iy g'orlar) bor va undan unchalik uzoq bo'lmagan joyda Italian uyi va 100 o'rinli ochiq teatr joylashgan. Maysazorlar fonida haykallar va gulzorlar bilan boy bezatilgan parter uch tomondan arqonlar va vaga(havoza)lar bilan o'ralgan. Issiqxona orqasida labirint, yam-yashil massivdagi katta hovuz ortida esa hayvonot bog'i bor edi.

Sheremetyevlarning ikkinchi qurg'oni (usadbasi) - Ostankino katta saroyi bo'lib, unda teatr joylashgan. Park, F.L. Argunov va A.F. Mironov, muntazam qabullarida qaror qabul qildi va saroy oldidagi parterni kiritdi. Parterning ikkala tomonida manzarani rejalashtirishning ikkita kichik bo'limi bor edi. O'ng tomonda tepada suhbatgoh bo'lgan tepalik quyilgan. Bog'ning markaziy alleyasi prud(hovuz)ga yo'naltirilgan.

Arxangelsk Moskvadan 23 km uzoqlikda joylashgan. XVI asrda Moskva daryosining baland qirg'og'ida, suv o'tloqlari va zich o'rmonlarning

ajoyib manzaralari ochilgan joyda, boyar A.I. Upolotskiyga tegishli bo'lgan kichik bir qishloq paydo bo'lib, ushbu qishloqda yog'och cherkov qurilgan.

1703 yilda Arxangelsk Pyotr I ning sherigi D.M. Golitsinga o'tdi. Yangi qurilgan uyning derazalaridan o'sha paytdagi odat(moda) bo'lgan fransuz bog'ining ko'rinishi bor edi. Parkning tartibiga, shubhasiz, Versal, Yozgi bog', Petergof ta'sir ko'rsatdi. Parkning 1767 yilgi rejasining nusxasi saqlanib qolgan. Umumiy kompozitsiyaning asosini chinor va jo'ka bilan qoplangan sakkiz kvadratli bosket tashkil etgan.

XIX asr boshlarida Arxangelsk rus klassitsizmining ajoyib asarlaridan biriqa aylandi. Uning egasi N.A. Golitsin Moskva yaqinida o'ziga xos Versalni yaratishga qaror qildi va 1779 yilda Rossiya kelgan va 1784 yilda Rossiya Badiiy akademiyasining akademigi etib saylangan italiyalik arxitektor Djakomo Trombaroni parkni loyihalash uchun taklif qildi.

Saroy ayvonidan ajoyib manzara ochiladi. Terassalarning parterlari to'siqlarga tushadi, perspektiva uzoqqa boradi. Oddiy park kichik (14 gektar) bo'lsa ham, ochiladigan cheksiz ko'rinishlar tufayli u juda katta ko'rinadi. Yuqori kichkina terassaa - bu saroy fasadining kengligiga to'g'ri keladigan 70 m tomoni bo'lgan kvadrat. Yuqori ayvonning parteri ikkita to'rtburchakga bo'lingan va parterning tashqi chegaralari bo'ylab alleyalar yotqizilgan.

Yuqori terassa panjara bilan o'ralgan. Keng zinapoya olib boradigan pastki terassa 153 metrga cho'zilgan va undan pastroqda 240x70 metr o'lchamdagi ulkan to'rtburchaklar mavjud bo'lgan.

Arxangelsk ansambli arxitektura va bog'-parkchilik san'atining ajoyib yodgorligi bo'lib, davlat tomonidan ehtiyotkorlik bilan himoyalangan.

Ukrainada manzarali bog'dorchilik XVIII asrda keng rivojlangan va bog'larning aksariyati muntazam uslubda yaratilgan.

Eng qadimgi bog'lardan biri Kievdagi hozirgi Pervomayskiy bog'i bo'lib, uning qurilishi 1735 yilga to'g'ri keladi. U haykaltaroshlik, favvoralar va me'moriy qurilmalar, katta gul bog'i bilan bezatilgan. Go'zal hududda joylashgan bu bog' Rossiyaning janubidagi eng go'zal bog'lardan biri edi.

XVIII asrning ikkinchi yarmidagi muntazam bog'lardan Delamotta san'at akademiyasining arxitektura professori loyihasi bo'yicha yaratilgan graf Razumovskiyning Pohepskiy bog'ini ta'kidlash mumkin.

Landshaft parki san'atining yana bir ajoyib namunasi 1792 yilda qishloqda tashkil etilgan 600 gektar maydonda joylashgan graf Zavadovskiyning Lyalicheskoy parki edi. Lyalichi, Chernigov guberniya(viloyati), mashhur rus me'mori Kvarengi tomonidan loyihalangan. Ushbu park odatiy uslubda yaratilgan bo'lsada, uning katta qismi manzara(peyzaj) bog'iga bag'ishlangan.

Muntazam texnikalar bilan yaratilgan tarixiy bog'larni o'rganish ularni rejalashtirishning me'moriy va badiiy tamoyillarini shakllantirishga imkon beradi.

Butunlik (yaxlitlik) - bu muntazam kompozitsiyalarning asosi, parkning har bir qismini keyingisi bilan bog'lash istagi, lekin ma'lum bir nuqtadan boshlab har bir qism mustaqil bir butun bo'lib ko'rinadi.

Kompozitsiyaning jiddiyligi aniq nisbatlar, bo'linishlarning simmetriyasi, joylashtirishning ma'lum bir ritmi va suv havzalari, favvoralar, suhbatgohlar va boshqalar kabi dekorativ elementlarning muntazam shakli bilan ta'kidlanadi. Bu qat'iylik parkning yashil liboslarida ham kuzatiladi, Bu yerda chiziqli daraxtlar va kesilgan buta chiziqlari ustunlik qiladi. Umumiy kompozitsiyaning jiddiyligiga qaramasdan, muntazam parklarda monotonlik yo'q. Olijanob soddalikka intilish zinapoyalar, himoya devorlari, maysazor bilan qoplangan yonbag'irlarning me'moriy dizaynida seziladi.

Kompozitsiyaning yagona o'qi va kengaytirilgan perspektivalarni yaratish odatiy parkni yaratishning eng aniq usullaridir.

XVIII-asrning rus bog'lari ular asosan muntazam texnikadan foydalanganlar, ammo manzara(peyzaj) kompozitsiyalari usadbalarni rejalashtirishda qo'llanilgan bo'lgan.

10.3. Rossiyada manzara uslubi yo'nalishining rivojlanishi. Manzara bog'-parkchiligida klassitsizm.

XVIII asrning ikkinchi yarmi– XIX asrning boshlarida Rossiyada arxitekturaning yo'nalishi- rus klassitsizmi rivojlandi, bu Sankt-Peterburgda go'zal ansambllar, Moskvadagi ajoyib binolar, keng ko'lamli shahar va qurg'on(usadba) qurilishi bilan ajralib turdi. Arxitektorlar V. Bajenov, I. Starov, M. Kazakov, N. Lvov, P. Argunov, keyin esa A. Voronixin, K. Rossi, V. Stasov va boshqalar klassik me'morchilik tamoyillarini rus me'morchiligini qayta ishlash va rivojlantirish bilan uyg'unlashtiradilar. Rossiyaning tabiati, o'tloqlar va dalalarning go'zalligi adabiyot va rasmda ulug'lanadi. Ushbu estetik pozitsiyalar parklarning shakllanishida ifodalanadi.

Eski muntazam bog'lar o'sib, soyali bo'lib bormoqda va ular endi kesilmaydi. Muntazam bog'larning elementlari qirollik qishloqlari turar-joylari landshaft bog'larining faqat kichik old qismlarini bezatadi. Shunday qilib, Rossiyada landshaft uslubi yo'nalishi klassitsizm me'morchiligi bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanishini boshlaydi.

Dastlab, manzara texnikasi muntazam tartibning bir qismiga aylandi (Oranienbaum – Petershtadt), keyin tobora mustaqillikka erishib (Oranienbaum – xususiy dala hovli), ular Tsarskoe Selo, Gatchina va boshqalarning romantik bog'larini shakllantirish uchun asos bo'ldi. Ularning

evolyutsiyasi Yevropa parklari bilan juda ko'p o'xshashliklarni ko'rsatadi. Ekaterina Parki (manzara qismi) 109,6 gektar maydonni egallaydi.

Murakkab hovuz va kanallar tizimi, tepaliklar va maysazorlar, ko'plab me'moriy inshootlarga ega bo'lgan bog' turli manzara rasmlariga boy, tumanlari esa o'ziga xos kompozitsion maydonlarga boy. Gatchina - Sankt-Peterburgdan 45 kilometr uzoqlikda saroy va park ansambli joylashgan. U qulay tabiiy sharoitlarda: go'zal yerlar, o'rmonlar va ko'llar bo'lgan joyda yaratilgan. Ansambl bitta suv tizimi bilan birlashtirilgan 3 ta ketma-ket joylashgan parklardan iborat: Prioratskiy (143 gektar)- Qora ko'lda; Saroy (140 ga)- Oq ko'lda; Hayvonlar kichik Gatchinka yoki Teplaya daryosida joylashgan.

Bog' tabiiy ignabargli o'rmonlarni qisman kesish va bargli daraxtlar ekish, relyefni plastik ishlov berish, Oq ko'l qirg'oq chizig'ining egilishlarini nozik chizish va ichki suv havzalarini qurish natijasida yaratilgan. Markaziy o'rinni uning asosiy markazi va saroy- me'moriy hukmron Oq ko'l bilan Saroy bog'i egallaydi.

Saroy ikki tepalik orasiga yashiringan va faqat saroyning yuqori qavatlaridan yoki to'g'ridan-to'g'ri qirg'oqdan ko'rinib turadigan kichik Kumush ko'l yaqinidagi ochiq joyda (150x200 m) joylashgan. Kumush ko'l Oq ko'ldan tor tizma bilan ajratilgan bo'lib, uning ustiga ayvonli pristan(kemalar to'xtaydigan joy) qurilgan bo'lib, Oq ko'l suviga shaffof devor kabi uning aksi tushadi va uning qarama-qarshi qirg'og'idan saroy poydevori sifatida qabul qilinadi.

Oq ko'lining maydoni 30 gektar, uzunligi 1500 m, orollar va yarim orollar zanjiri uzunlamasiga o'q bo'ylab suv sathidan o'tib, uzun orol deb ataladi.

Saroy parkingi o'ziga xos xususiyati - baland nuqtalardan (saroyning yuqori qavatlari, pastki Gollandiya bog'ining halqa yo'li, baland tepaliklardagi tomosha maydonchalari va boshqalar) keng panoramalar; Oq ko'lining kuchli ko'p o'lchovli perspektivalari bilan uning qirg'oq qismining samimiy, lirik landshaftlari kombinatsiyasini ifodalaydi. U quyidagilar bilan tavsiflanadi: rangning yengilligi, ozgina titroq havosi (Katta ko'l suvining bug'lanishi tufayli) landshaftlarga akvarelning o'ziga xos yorqinligi va marvarid ohanglari va suvdagi manzaralarning aks etishi tufayli yaxshilangan taassurotini berib, bu ayniqsa qirg'oqlari past bo'lgan orollar yaqinida qiziqarlidir.

Ulug' Vatan urushi yillarida saroy va uning binolari bilan bog' vayron qilingan, daraxtlar kesilgan. Hozirda asosiy inshootlar qayta tiklandi, qarovsiz qolgan bog'da restavratsiya ishlari bajarilgan.

Monrepo parki Viborg shahridan 2 km uzoqlikda joylashgan. Ayni paytda tarixiy qismning maydoni 30 gektarni tashkil etadi. Park Finlyandiya ko'rfazining qirg'og'ida, qo'pol qoyali qirg'oqlari bilan, yovvoyi Kareliya

tabiatining go'zal burchagida joylashgan. 1700-1780 yillarda hudud harbiy komendant P.Stupishin tasarrufida edi. Bog'ning asosiy badiiy kontseptsiyasi ikki uslub - suv va toshning birlashuvidir, shuning uchun bu yerda o'simliklar bo'ysunuvchi rol o'ynagan. Tog' jinslari asosan ochiq edi va o'simliklar ularning kuchi va tektonikasini ta'kidlab, umumiy fon yaratishi kerak edi. Natijada Monrepo parki bog'-park san'ati va shimoliy Kareliya tabiatining qattiq she'riyatining sinteziga aylandi.

XIX asrning o'rtalarida u umumyevropa shon-shuhratiga ega bo'lgan va eng yaxshilaridan biri hisoblangan. Ulug' Vatan urushi davrida bog'ga jiddiy zarar yetdi, deyarli barcha binolar vayron bo'ldi, haykallar vayron bo'lgan va o'z-o'zidan (ildizlaridan) ko'payadigan yaproq bargli daraxtlarning (birinchi navbatda Norvegiya chinori) keng tarqalishi parkning ko'rinishini buzdi.

Tsaritsino - Moskva yaqinidagi eng qiziqarli ansambllardan biri, Ekaterina II ning peyzajli romantik bog'i bo'lgan sobiq qishloq qarorgohi jarlik yerlari va hovuzlari bo'lgan go'zal hududda joylashgan. Uni qurish vaqtini ikki davrga bo'lish mumkin:

1) 1776–1785 yillar– arxitektor V. Bajenov qiziqarli ansambl, saroy va asosiy binolarni yaratadi;

2) 1790–1793 yillar- me'mor M. Kazakov saroyni qayta qurib, hovuz qirg'og'ida ikkita pavilyon- Tsereriy va Milovid ibodatxonasini, lekin klassik uslubda qurilgan. Saroy va park ansambli tugallanmagan holda XIX asrning boshlarida sevimli dam olish maskaniga aylandi.

Moskvadagi Sokolniki o'rmon parki alohida qiziqish uyg'otadi. Uning maydoni 594 gektar. Park Sokolnichiya bog'ining mavjud o'simliklari asosida yaratilgan. Rejalashtirish markazi - Sokolnichiya Zastavadan unchalik uzoq bo'lmagan dumaloq maydon bo'lib, undan 7 ta so'qmoq bog'ga to'g'ridan-to'g'ri nurlar bilan ajralib turadi. Bu yerda 1883 yilda yog'och bino qurildi, u yerda ballar va konsertlar o'tkazilgan va boshqa inshootlar yaratilgan: mexanik bolalar teatri, temir yo'l stantsiyasi, suhbatgohlar shular jumlasidandir.

Daraxtlar bilan qoplangan tozalagichlar alleyalarga aylandi: qayin, zarang, shumtol, tilog'och, qayraqoch(bujun) va boshqalar. Ularning o'rtasida yashil maydonda manzarali yo'llar tarmog'i yotqizildi va hovuzlar qurildi: Putyaevskiy, Olenyi, Lebyajiy, Zolotoy, Mayskiy. Park moskvaliklar orasida juda mashhur edi. Uning rejalashtirish tizimi hozirgi kungacha saqlanib qolgan va faqat so'nggi yillarda ko'rgazma majmualari qurilishi tufayli yo'q qilina boshlagan.

XIX asr rus landshaft parkining asosiy xususiyatlari. XIX asrda Rossiya parki qurilishi ushbu davrdagi Yevropa parklariga xos bo'lgan yo'nalishni oldi, ammo quyidagi xususiyatlarga ega edi: keng ko'lamli makon dizayni mintaqa tabiatiga bo'ysunadi va uning xarakterli

xususiyatlarini aks ettiradi (masalan, Sankt-Peterburg yaqinidagi Znamenka, Mixaylovka, Aleksandriya bog'lari Finlyandiya ko'rfazi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, Kolonistskiy va Lugovoy parklari asosan o'tloqlar va hovuzlarning keng ochiq joylari bilan ifodalanadi).

O'rnatilgan bog'larga ekzotik o'simliklarning faol bostirib kirishi kamdan-kam uchraydi (Moskva yaqinidagi Nikolsko-Prozorovskoy parki): gullarni bezakli gulzorlari va keng assortimentga ega rang-barang kompozitsiyalar bilan ajralib turadi. Gulzorlari kamdan-kam hollarda ko'kalamzorlashtirilgan o'tloqlarning ochiq joylariga kiritiladi, ular asosan saroylar, uylar va park binolari tomon tortiladi.

Rossiya manzara parklari quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi:

- XVIII asr va XIX asrning keyingi dastlabki (romantik) bog'lari o'rtasidagi aniq farqlar;
- hudud sharoitlarini hisobga olgan holda makon qurish, uning tabiiy afzalliklarini park muhitiga kiritish va nihoyat, parkning badiiy dizaynining yakuniy natijasi sifatida ona tabiatining obrazli talqini;
- parkning obrazli tuzilishida uning rasmlarini to'ldiruvchi, tabiat tovushini uyg'un ravishda oshiruvchi kompozitsion element sifatida arxitekturaning o'rni;
- istirohat bog'ining hududiy bo'linishi rejalashtirish qismlari – landshaft zonalari va umumiy fizionomik xususiyatlar va ularning tashqi ko'rinishi bilan tavsiflangan hududlar;
- park hududi va maydonchalarning kompozitsion munosabatlari va fazoviy ajralmasligi;
- rejalashtirish qismlari miqyosiga va mutanosiblikka muvofiqligi ularning ichki fazoviy elementlari;
- manzara xilma-xilligi va manzara tasvirlari parkning hajmli-fazoviy qurilishining asosiy usullari hisoblanadi.

10.4. XIX asr rus bog'i va parki san'ati.

Rossiyada landshaft bog'larining jadal qurilishi davri (1770-1850) ikki qismga bo'linishi mumkin: romantik va realistik turdagi parklar qurilishiga.

Landshaft bog'lari rivojlanishining dastlabki bosqichlarida tabiiy tabiat kuchli ideallashtiriladi va bog'-parklardagi tabiiy landshaft romantik davrning eng yaxshi me'mor ustalarning ajoyib asarlari orqali namoyish etiladi.

Romantik turdagi landshaft parkining mazmuni teatr tomoshasi sifatida talqin etiladi va parkning o'zi ketma-ket o'zgaruvchan rasmlar seriyasiga aylanadi, ularning dekorativ effekti asosan daralar, xarobalar,

sharsharalar va boshqalarni sahnalashtirishda quyosh yoki sun'iy yorug'lik ta'siriga, kutilmagan ko'rinishlarga asoslangan.

XIX asrning ikkinchi choragidan boshlab bog'ning landshaft turi asta-sekin romantizm va sentimentalizm ta'siridan tozalana boshlaydi va bog'-park landshaftlari yanada realistlik bo'ladi. Buning yordamida o'simlikning o'zi bog' va parkning asosiy elementiga aylanadi.

Pavlovskiy bog'ining landshaftlari ta'sirida yangi rus realistlik landshaft parki yaratiladi. Bog'-park san'atining bu tendentsiyasi Sankt-Peterburg yaqinidagi Gatchinaning Pushkin bog'lari va parklarida, Moskva yaqinidagi Kuzminki parklarida, Ostankinoda, Tsaritsinoda o'z aksini topgan.

XIX asrning ikkinchi yarmidagi o'simliklar, bog'lar va parklarning iqlimga moslashishi tufayli dendrologik jihatdan boyitib, ularning ko'pchiligi dendroparklar va dendrariylarga aylangan.

Bunday sharoitda XVIII asr va XIX asrning birinchi yarmidagi park quruvchilar tomonidan g'amxo'rlik qilgan landshaftning badiiy birligini yaratish qiyin bo'ldi. Xuddi shu narsa bog'lar va parklarning gul dizaynida sodir bo'ladi. Gulzorlarda gilamzorli gulli o'simliklar ustunlik qila boshlaydi, ulardan g'oyaviy va murakkab chizmalar yaratiladi, bejirim naqshinkor ganchli vaza (vazon)lar va boshqa qurilmalar ko'rinishida paydo bo'ladi.

Tsarskoselskiy parklari boyligi va go'zalligiga qaramay, 1770-yillarda tashqi ko'rinishini o'zgartirgan holda tubdan qayta ishlangan.

Ushbu tarixiy davrda Rossiya hududida manzara(peyzaj) bog'larining butun tarmog'i yaratildi. Ular orasida Pavlovskiy bog'i dunyoga mashhur. Arxitektorlar Ch. Kameron, V. Brenna, A. Voronixin va rassom P. Gonzagolar Pavlovsk o'rmonini bog' va park san'atining ajoyib asariga aylantirishga muvaffaq bo'lishdi.

Pavlovskiy bog'i muntazam tartib elementlarini manzaralarning go'zal kompozitsiyasi bilan birlashtiradi, shu bilan birga turli xil rejalashtirilgan hududlarni yagona tizimga uyg'unlashtiradi. Bog'da yettita, go'yo turli xil landshaft zonalarini ajratib ko'rsatish mumkin: Slavyanka, Oq qayin, Katta yulduz va Krasnodolinniy hovuzlari, Eski Silviya, Yangi Silviya, Saroy rayoni shular jumlasidandir. Bu landshaftlarning o'zaro bog'liqligi ham makon, ham rejalashtirish nuqtai nazaridan organik birlikda hal qilingan.

Arxitektura - rejalashtirish yechimi bog'ning atrofdagi landshaft bilan muloyimlik bilan qo'shib ketadigan chetidan tortib, bog'ning asosiy me'moriy inshooti – saroygacha o'sish tamoyili asosida qurilgan. Saroyga yaqinlashganda, yo'llar tarmog'i zichroq bo'ladi, manzarali daraxt va butalar tarkibi yanada boy bo'ladi. Va shunga qaramay, park tarkibining umumiy tuzilishini belgilaydigan saroy emas aksincha, bu tabiiy ko'kalamlar, ochiq joylar va sun'iy kompozitsiyalarning badiiy jihatdan to'liq kombinatsiyasidir.

Shahar atrofida ko'plab landshaft bog'lari yaratilgan: Tsaritsino, Kuzminki, Gorenki, Bikovo, Marfino, Grebnevo, Voronovo, Abramtsevo, Suxanov va boshqalar. Bular bog' va park san'atining durdonalaridir. Quyida, ulardan ba'zilari ko'rib chiqilgan.

1776-1785 yillarda Yekaterina II tomonidan topshirilgan taniqli rus me'mori V. Bajenov qirolichaning Tsaritsino saroy va park ansamblini yaratdi. Yekaterina saroy arxitekturasini yoqtirmasdi va u me'mor M. Kazakovga boshqasini qurishni buyuradi. 1793 yilda qurib bitkazilgan ansambl katta hovuz bo'yida 110 gektar maydonni egallaydi. Ansamblning markazi saroy bo'lib, uning oldida kichik muntazam maydonga ega landshaft parki mavjud edi.

XVII asrda Kuzminki usadbasi taniqli sanoatchilar Stroganovlarga tegishli edi. 250 gektarlik ulkan hududda eng yirik me'morlar Jilyardi, Grigoryev va boshqalar ajoyib saroy va park ansamblini yaratdilar. Parkning joylashuvining o'ziga xos xususiyati manzara kompozitsiyasi texnikasining muntazam yechimlar bilan organik birikmasidir. Ammo park kompozitsiyasida me'moriy inshootlarni landshaftlarga kiritish va me'morchilikni tabiatga bo'ysundirish istagi ustunlik qiladi.

Saroy bog'lari bilan bir qatorda shahar bog'lari va jamoat bog'lari paydo bo'ldi. Shaharda yashil maydonlarni tartibga solish 1775 yilda Yekaterina II tomonidan tasdiqlangan "Moskvaning loyihali rejasi" bilan ko'zda tutilgan edi, unga ko'ra Oq va Zemlyano shaharlari chegaralari bo'ylab bulvarlar yaratilgan: Tverskoy, Strastnoy, Nikitinskaya va boshqalar. Moskva bulvarlarining eng qadimgi Tverskoy 1796 yilda foydalanish uchun ochilgan. 1820-1823 yillarda Kreml devorlari yaqinida bog'lar tashkil qilinadi.

Bulvar va bog'lar- gulzorlar, favvoralar, hovuzlar, soylar, haykallar bilan bezatilgan. Shahar bog'laridan Moskva daryosi bo'ylab saroy bog'i, Neskuchniy va Lefortovskiy bog'lari va Presnenskiy hovuzlari yonidagi bog'lar sayohatchilar eng yaxshi va eng ko'p tashrif buyirilgan joylar edi [5].

Nazorat savollari

1. Moskva bog'larining turlari va ularning xususiyatlari.
2. Moskvadagi Kreml bog'lari. Osmo, yoki qizil yoki tepa, tom usti bog'lar va ularning xususiyatlari.
3. Rossiyaning Pyotr I davridagi bog'-pak san'ati. Petergof yozgi bog'i.
4. XIX asr rus bog' va park san'ati asosiy tamoyillari va funktsional ahamiyati.
5. Rossiya manzara parklarining asosiy xususiyatlar va ularning ajralib turuvchi farqlari.

XI BOB.

XIX ASR SHARQ VA YEVROPA MAMLAKATLARINING BOG‘-PARK SAN‘ATI

Dars rejasi:

11.1. XIX asr Sharq mamlakatlari bog‘-park san‘ati. Eron bog‘-park san‘ati.

11.2. XIX asr Yevropa bog‘ va park san‘ati.

11.3. XIX asr Yevropa bog‘-park san‘atining romantik yo‘nalishlari.

11.4. XIX asrning birinchi yarmida Rossiya bog‘-park san‘ati manzara uslubining gullab-yashnashi.

11.1. XIX asr Sharq mamlakatlari bog ‘-park san‘ati. Eron bog‘-park san‘ati.

Bog‘-park san‘ati - bog‘lar, parklar va boshqa yashil hududlarni yaratish san‘ati. Bunga quyidagilar kiradi: bog‘lar va parklarni rejalashtirish va joylashtirish, turli iqlim va tuproqlar uchun o‘simliklarni tanlash, o‘simliklarni arxitektura, yo‘llar, suv havzalari, haykaltaroshlik bilan birgalikda joylashtirish, guruhlash va h.k..

Bog‘-park san‘atining xilma-xil usullari ikkita asosiy tamoyilga bo‘ysunadi - muntazam (simmetrik geometriya) yoki manzara (tabiiy landshaftga taqlid qilish) uslubidir.

Keyinchalik, ular asosida bog‘-parklarning asosiy quyidagi turlari shakllandi:

- terrasali (turli darajalarda joylashgan joylar, zinapoyalar va kaskadlar bilan);

- muntazam “frantsuzcha” (bosketlar, alleylar, parterlar va geometrik muntazam shakllardagi hovuzlar bilan);

- manzara “ingliz” (tabiiy landshaft kabi manzarali kompozitsiyalari-maysazorlar bilan);

- miniatyura bog‘lari (qadimgi Rim peristillarida, ispan-mavritan hovlilarida);

- yapon bog‘lari - suv, o‘simliklar va toshlarning ramziy kompozitsiyalari).

XIX asr boshlarida landshaft arxitekturasida Braun (Lancelot Brown-ingliz landshaft me‘mori, XIX asr o‘rtalariga qadar G‘arbiy Yevropa va Rossiyaning bog‘-parkchilik san‘atida hukmronlik qilgan “ingliz yoki manzara park” uslubining asosiy yaratuvchilaridan biri) uslubiga qiziqish pasaya boshladi. Viktoriyanlik bog‘i yillik o‘simliklarning nosimmetrik ko‘chatlari bilan paydo bo‘ldi, unda barcha boshqa komponentlar gulzorlarni

tartibga solishga bo'ysundi. Ammo bu shaklda bog' uzoq davom etmadi. Landshaft dizayni rivojlanishiga inglizlarning asosiy hissasi bir yillik o't o'simliklarining maysazori va chegarasi edi. Manzara uslubida qo'llaniladigan landshaftni shakllantirish tamoyillari "G'arbiy" tsivilizatsiya bo'ylab tarqaldi va hali ham munosib mashhurdir. Shuni ta'kidlash kerakki, Sharqda (Xitoy, Yaponiya, Koreya) o'ziga xos tarzda rivojlangan bog'-park san'ati tabiiylik tushunchasiga ma'no jihatdan o'xshash tamoyillar asosida qaror topgan.

Fors bog'lari o'zining dizayni, me'morchiligi, favvoralari va maxsus o'simliklari bilan butun dunyoda mashhur bo'lib, tarix davomida butun dunyo bo'ylab shohlar va zodagonlar saroylarining me'moriy namunasi bo'lib kelgan. Bog' Eron madaniyatining ajralmas elementlaridan biri bo'lib, u islomdan oldingi va keyingi odamlarning diniy e'tiqodlari va Eronning zamonaviy xalqi bilan chuqur bog'liqdir.

Fors bog'i Pasargad. Pasargaddagi Fors bog'i Eron bog'i me'morchiligining tamal toshi hisoblangan majmuaning bir qismidir. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, bu bog'ni qurish jarayonida Buyuk Kir Pasargadiya bog'ining qurilishiga, undagi bog'larning tartibga keltirilishiga shaxsan rahbarlik qilgan, boshqacha aytganda, go'zalligi did uchun yaratilgan bog' me'mori bo'lib, Kir va mashhur Eron bog'iga aylandi. Tarixiy-arxeologik hujjatlar va landshaft tadqiqotlari asosida Pasargad cho'lidagi barcha binolar uzluksiz tuzilishni ifodalovchi barcha elementlarga ega keng bog'ni ifodalaydi. "Shoh bog'i" - majmuaning kichik bir qismi yoki Pasargaddagi "bog' ichidagi bog'" tuzilishidir.

Eram bog'i - Sherozdagi (Eron) bezakli fors bog'i. U o'zining zamonaviy qiyofasini XIX-asrda oldi, ammo infratuzilma XVIII asrda qurilgan bo'lib, bu obyekt yevropalik sayohatchilar tomonidan "Shoh bog'i" deb ta'riflangan. Eram bog'i birgalikda Fors bog'lari deb nomlanuvchi YuNESKOning Jahon merosi obyektining bir qismidir (11.1-rasm).

Eram bog'i to'rtburchak shaklga ega bo'lib, g'arbdan sharqqa cho'zilgan. Bog'ning umumiy maydoni 110 380 m². Hozirda Eram bulvari bog'ning uzun shimoliy chegarasi bo'ylab, Daneshju bulvari esa qisqasi bo'ylab o'tadi; qolgan ikki tomoni boshqa bog'lar va turar-joy binolariga tutash. Bog' yerlari g'arbdan sharqqa nishablikga ega.

Eram bog'i Sheroz shahrida, Kushk daryosining shimoliy qirg'og'ida joylashgan. Uning nomi Arabistondagi "ustunlar bilan bezatilgan jannat (Eram) bog'i" deb nomlanuvchi afsonaviy bog'dan olingan. Eram bog'i va uning binolari o'zining zamonaviy qiyofasini XIX asrda, Qashqay Ilxonga tegishli bo'lgan paytda oldi. Biroq, Fors bog'lariga xos bo'lgan, markaziy hovuz va to'rtta kanalga ega bo'lgan to'rt qismli bog' inshooti XVIII asrda Sherozga tashrif buyurgan yevropaliklar, jumladan Kornelis de Bryunning

ta'riflarini qoldirishi sababli, avvalgi davrda u yerda "Shoh bog'i" joylashgan, mavjud bo'lgan deb ishoniladi.

11.1-rasm. Fors samoviy shuhrat bog'i yoxud Eram bog'i grafik foto ilovasi.

<https://ru.irna.ir/news/84650293/Персидские-сады-слава-Небес>

Eram bog'ining asosiy binosi Kadjarlar sulolasi o'rtasida qurilgan uch qavatli ayvondir. Pavilyon bog'ning yuqori g'arbiy qismida joylashgan va sharqqa qaragan. 30 xonadan iborat ayvon mahalliy arxitektor Hoji Muhammad Hasan tomonidan qurilgan. Xonalar bezaklarida Hofiz Sheroziy asarlaridan chizilgan bezakli koshinlar mavjud. 1960-yillarda rekonstruktsiya (qayta tamirlash) qilinganidan keyin pavilyonda Pahlaviy universitetining Osiyo instituti joylashgan (11.2-rasm).

Bog' uchun o'simliklarni tanlash, ehtimol, issiq va quruq hududda joylashganligi bilan bog'liq edi; shuning uchun daraxtlar issiqlikdan himoya qiluvchi zich soyani yaratadigan tarzda tanlangan. Estetik qiymatdan tashqari, dorivor ahamiyatga ega bo'lgan gullar ham tanlangan. Bog'da mevali daraxtlarni (anor, mushmula (janubda o'sadigan bir turli buta yoki daraxt va uning noksimon shirin mevasi), apelsin, xurmo, yong'och, o'rik, bodom, olma, behi va nok) va meva bermaydigan daraxtlarni (qarag'ay, sadr, zarang, Iuda daraxti, tol, evkalipt, chetan va oq terak). Ikkinchisiga, shuningdek, Sherozdagi eng baland sadr kiradi (tanasining balandligi taxminan 35 m). Bog'ning g'arbiy va shimoli-g'arbiy qismlarida atirgul bog'lari mavjud bo'lib, u yerda 300 ga yaqin atirgul navlari taqdim etilgan. Bog'ning oranjeriyalarida begoniyalar, bugenvillar, tsinerariyalar, kommelinar, Asparagus aethiopicus va Asparagus setaceus yetishtirilgan.

Ochiq bogʻda, shuningdek, goʻzal guli va bargli gullar, piyozli gullar va chirmashib chiqadigan oʻsimliklar bilan turli xil manzarali butalar mavjud boʻlgan [4].

11.2-rasm. Eram bogʻi (forscha - “Bagʻ-e Eram”) - Sherozdagi (Eron) bezakli fors bogʻi va uch qavatli pavilioni zamonaviy qiyofasi.
https://ru.wikipedia.org/wiki/Эрам_

11.2. XIX asr Yevropa bogʻ va park sanʻati.

XIX asrning rivojlanishi bilan shahar hayoti tobora kengayib bordi, bu shahar meʼmorchiligini rejalashtirishning landshaft bogʻ dorchilik anʼanalari bilan uygʻunlashuviga olib keldi, landshaft meʼmorchiligi va dizayniga hozirgi noyob maqomini berdi. Ushbu tendentsiyalardan soʻng, XIX asrning ikkinchi yarmida amerikalik arxitektor Frederik Lou Olmsted bugungi kungacha landshaft meʼmorchiligiga katta taʼsir koʻrsatadigan bir qator parklarni qurdi. Uning asarlari orasida Nyu-Yorkdagi Markaziy bogʻ, Bruklindagi Prospekt Parki va Bostondagi “Zumradli munchoq” deb nomlangan park tizimi mavjud. XIX-XX asrlar oxirida bogʻ-park sanʼatining koʻplab uslublari va yoʻnalishlari paydo boʻldi va aralashdi, ularning aksariyati oʻtkinchi edi, ammo ularning baʼzilari ildiz otib, bizga yaxshi maʼlum masalan, Modern uslubi.

XIX asrga qadar bog'lar asosan zodagonlar uchun yaratilgan va hukmron elitaning "qo'ng'iroq kartasi" bo'lib xizmat qilgan. Shuning uchun bog'larda milliy-diniy xususiyatlar, insonning dunyoqarashi, tabiatga munosabati ana shunday kuch va ta'sirchanlik bilan namoyon bo'lgan.

XIX asrda Yevropa bog'-parki landshaft dizaynerlari ko'p asrlar davomida to'plangan barcha tajribaga tayanib, bog'-park san'atining eng yaxshi yutuqlari aralashmasiga asoslangan park maydonlarini yaratishning turli usullarini taklif qildilar. Ilgari sun'iylik ramzi bo'lgan favvoralar Yevropa bog'lariga mana shunday qaytadi. Bog'ning erkin (manzara uslubida) tartibi "muntazam" uslubi bilan birlashtirilgan, bog'lar har xil turdagi o'simliklar va ularni taqdim etish shakllari bilan to'ldirilgan. Turli xil park uslublari elementlarini aralashtirish Yevropa madaniyatida istorizm va eklektizmning ustunligi bilan oqlanadi.

XIX asrda park tipologiyasi kengaydi. Ko'pgina mamlakatlarda turli o'lchamdagi va mavzudagi jamoat bog'-parklari keng tarqalada. Ularning ko'pchiligining paydo bo'lishi yangi shaharsozlik loyihalari, masalan, Parij, London va boshqa Yevropa davlatlari poytaxtlari va yirik shaharlarini rivojlantirish bilan bog'liq.

XIX asr o'rtalarida tabiiy muhitni asrash masalasi birinchi marta qo'yildi. F.Olmsted romantik landshaft parkini emas, balki urbanizatsiyalashgan hududning markazida teginilmagan tabiat bog'-parkini yaratish uchun landshaft bog'dorchiligining yangi g'oyasini taklif qildi. Bu landshaftni sun'iy ravishda shakllantirish g'oyasi emas, balki eng go'zal obyektlarning nuqtai nazarini tashkil qilish bilan tabiiy landshaftni saqlash g'oyasi ekanligi hal qiluvchi ahamiyatga ega edi. Olmstedning taklifi zamon ruhiga mos edi va XIX asr oxiri XX asr boshlarida bog'-park san'ati rivojining yangi tamoyillarini izlash davriga to'g'ri keldi.

Sanoat shaharlarining rivojlanishi yangi turdagi shahar bog'lari va parklarining paydo bo'lishiga olib keldi. Park maydonlarini tashkil etishning muhim jihati ulardan jahon ko'rgazmalarini o'tkazish uchun foydalanish imkoniyatidir. Park dizaynerlari ko'p asrlar davomida bog'-park san'atida to'plangan vositalar arsenalini sinab ko'rishni boshlaydilar. "Fransuz", "Ingliz" va "Italian" bog'lariga bo'linish yangi bog'-parklar yaratilganda deyarli butunlay yo'qoladi va faqat tarixiy bog'lar va parklar bilan bog'liq holda saqlanib qoladi. Qimmatbaho tabiiy landshaftlarni saqlash asta-sekin ko'plab jahon davlatlarining milliy g'oyasiga aylanib boradi. 1898 yilda E. Xovard qishloq xo'jaligi yerlarining yashil belbog'i bilan o'ralgan bog' shaharlarini yaratish g'oyasini ilgari suradi. Bunday shaharlarni yaratish g'oyasi ko'plab tarafdorlarga ega bo'lsa-da, landshaftni tashkil etish va ijtimoiy munosabatlarni kapitallashtirishning murakkabligi tufayli bunday shaharlarni qurish keng tarqalmadi.

XX asr davomida landshaft arxitekturasini ochiq maydonlarni tashkil qilish va yangi bog'lar va parklarni yaratish uchun yangi tamoyillarni ishlab chiqishda davom etdi. Biroq, XIX asrga oid muammolar zamonaviy park dizaynerlari uchun dolzarbligicha qolmoqda. Bular, xususan, qirg'oqbo'yi hududlarini rivojlantirish, ko'chkilarga qarshi kurashish, jarliklar va chuqurlar landshaftini tashkil etish va boshqa ko'p vazifalardir. Bu yerda shuni ta'kidlash kerakki, bog'bonlar va park dizaynerlari park maydonlarini tashkil qilishning yangi usullarini kashf etish bilan birga, an'analarni unutmadilar, har doim qadimiy tasvirlarga qaytadilar. Bundan tashqari, qadimiy bog'lar va parklar ko'pincha tarixiy va madaniy misollar bilan bog'-park qurilishini moliyalashtirishga qodir bo'lgan mijozlar tomonidan esga olinadi.

XIX asrning ikkinchi yarmida bog' va parklari yaratuvchilarining asosiy e'tibori bog'lar va parklarni yangi va o'ziga xos daraxtlar va butalar bilan boyitishga qaratildi. Biroq, egalarining o'z bog'larida bunday o'simliklar to'plamiga ega bo'lish istagi umumiy badiiy kompozitsiyaning yaxlitligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Germaniyadagi romantik bog'lar. Landshaft parklarini yaratgan ingliz me'morlarining ijodi bir qator Yevropa mamlakatlarida landshaft bog'dorchiligi-ning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, Germaniyada bunday bog'lar ko'p yaratilgan. Biroq, bu Germaniyada XVIII-XIX asrlar oxirida edi. Yangi yo'nalish - romantizm rivojlanmoqda. Romantik landshaft parkida o'simlik landshaftlari u yaratgan kayfiyatga qarab turlicha bo'lib, sentimental, romantik va qahramonlikka bo'lingan. Bog'-park san'atida bu ko'pincha xushomadomuz dabdabali shakllar yoki xayoliy illyuziyaviylikka olib keldi.

XIX asrning nemis landshaft parklari orasida romantik yo'nalishda yaratilgan Potsdamdagi Yangi bog' va daryo bo'yidagi Myuska bog'i mashhur. Neyse, Drezdendagi Pilnitspark, Veymardagi Putbuspark va Gyote Parkni alohida ta'kidlash mumkin. Veymar parki Gyotening o'zi bevosita rahbarligida Ilm daryosi bo'yida yaratilgan. Uning go'zal o'tloqlarida o'sha paytdagi sevimli cho'ponning Veymar saroyining sentimental xonimlari va janoblarining namoyishlari bo'lib o'tgan. Moraviyadagi Rosvald bog'i yanada yorqinroq edi, uning o'tloqlarida qadimgi mifologiyadan sahnalar o'ynalgan, bog'da esa feyerverklar va illyuminatsiyalar tashkil qilingan.

Romantik bog'lar orasida Potsdamdagi 290 gektar maydonga ega San-Susi saroyi va parki ansambli muhim o'rinni egallaydi. Ansamblning birinchi muallifi arxitektori G.V. Knobelslof bo'lib, uning dizayni bo'yicha saroy o'qi bo'ylab oltita terrasali saroy va zinapoyalar qurilgan. Bog'da ko'plab me'moriy inshootlar mavjud bo'lib, ulardan badiiy galereya ayniqsa qiziqarli bo'lgan. Parkda 300 m uzunlikdagi issiqxona mavjud bo'lib, keyinchalik, XIX asrning boshlarida, San-Susi parki ansamblining bir

qismini tashkil etuvchi Sharlottenhof va Tsetsilienhof bog'lari, Sitsiliya va Shimoliy bog'lar muallifi taniqli landshaft me'mori P. I. Lenne San-Susida ishlagan. Bog', suv havzalari va o'simliklarning bugungi holati bog'da amalga oshirilayotgan ulkan ishlardan dalolat beradi. Majmuaning barcha tarixan tashkil etilgan rejalashtirish tugunlari va san'at galereyasi oldidagi gulzor bog'i, hozirda dastlabki qarorga muvofiq qayta tiklanayotgan uzumzor, gulzor, Sitsiliya bog'i, Shimoliy bog', Sharlottenhof bog'i, Marly bog'i bog'-park san'atining haqiqiy yodgorliklari taassuroti beradi [6].

11.3. XIX asr Yevropa bog'-park san'atining romantik yo'nalishlari.

XIX-XX asrlarda Yevropa bog'lari yangi uslubdagi harakat-romantizm xususiyatlariga ega bo'la boshlaydi. XIX asr romantik bog'larining asosiy g'oyasi J. Russo tabiatning tabiiy ulug'vorligi haqida o'ylash zarurati haqida. Ushbu g'oyaning ta'siri ostida, yangi bog'larda dizaynerlar o'rta asrlarga xos bo'lgan izolyatsiyadan va klassitsizmga xos bo'lgan muntazamlikdan voz kechishni boshlaydilar.

Romantik park endi yopiq mikroduyoni emas, balki haqiqiy dunyoning bir qismini ifodalovchi "ozod qilingan tabiat" timsoliga aylandi.

XIX asrning 2-yarmida G'arbiy Yevropaning romantik bog'dorchilik san'atida romantizmga mos ravishda istorizm (tarixiy) xususiyatlari paydo bo'ldi. Tarixiy xotira g'oyasi bog'larda o'tgan davrlarning me'moriy uslublari elementlarini keltirish, eski binolar xarobalarini saqlash, yodgorlik obyektlarini o'rnatish yoki voqea xotirasiga daraxt ekish orqali amalga oshirildi.

Ba'zi bog'larda yodgorliklar eng muhim elementlarga aylanadi (masalan, Vyborgdagi Monrepo bog'idagi Lyudvigshteyn qurg'onidagi "O'liklar oroli", Sankt-Peterburgdagi Pavlovskiy bog'idagi yodgorliklar). XIX asrning Belarus bog'-park san'atida tarixiylik xususiyatlari 1863 yil qo'zg'olonida halok bo'lgan qahramonlar xotirasiga toshlar o'rnatishda (Zalesie va Belmonti bog'laridagi toshlar), shuningdek, vafot etgan ajdodlar xotirasiga ibodatxonalar qurishda namoyon bo'ldi. Suladagi Lenskiylar).

XIX asrning ikkinchi yarmida Yevropada chop etiladigan bog'dorchilik jurnallari soni ko'paydi. Ular bog'lar va bolalar bog'chalari uchun moda(urf)ni rivojlantirishga, bog'dorchilik yutuqlarini namoyish etuvchi tanlovlarni tashkil etishga hissa qo'shdilar.

O'sha davrning muhim asarlari orasida Frantsiyadagi bog'-park san'ati nazariyotchisi va amaliyotchisi Adolf Alfanning "Parij yurishlari" va "Bog'lar san'ati" (1886) asarlari eng qiziqarli. Park qurilishida yangi tasvirlarni izlash o'simliklarning tarkibi va tartibi bo'yicha ham tortishuvlarga sabab bo'lishi mumkin emas edi. Ushbu bahslar Uilyam

Robinsonning “Yovvoyi bog’” va “Bog’lar uchun Alp gullari”, “Ingliz gullar bog’i” asarlarida o’z aksini topgan. Robinsonning asosiy g’oyasi - har bir bog’da o’ziga xoslikni noziklik va muvozanatning o’zaro ta’siri orqali ifodalash zarurati. 1871 yildan beri Robinson tomonidan nashr etiladigan haftalik “Bog’” ham jadal rivojlanayotgan fan bo’lgan ekologiya masalalari bilan chambarchas bog’liq bo’lganligi sababli katta ahamiyatga ega edi.

XIX-XX asrlar to’g’risida bilimning ko’plab sohalari jadal rivojlanib, jamiyat taraqqiyotining yangi yo’llari belgilandi. Park qurilishi bundan mustasno emas edi. Shaharsozlik masalalari bilan chambarchas bog’liq bo’lgan ushbu ijod turining rivojlanishi yangi polemik bosqichga ko’tariladi. Ushbu bilim sohasidagi mutaxassislarning izlanishlari vaqt sinovidan o’tgan dizayn texnikasi va innovatsion g’oyalarga asoslanadi. Ko’pincha, park dizaynerlari o’z izlanishlarida o’tmishdagi merosga murojaat qilishdi, go’yo ularni o’zlari uchun qayta kashf qilishdi. Bunga tasviriy san’at tarixchilarining asarlari, masalan, Valter Paterning (1873) “Uyg’onish” asari katta yordam berdi, bu Italiya Uyg’onish davri bog’larini esga oldi va ruhda bog’lar va parklarni "zamonaviy Uyg’onish" davrini yaratishga olib keldi. Afsuski, XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi ko’plab mualliflar ijodida bog’-parklar san’ati rassomga nasib etadi, me’morlar esa tabiatning o’zini namoyon qilishiga to’sqinlik qiladi, degan g’oya tobora mustahkamlanib bordi. Me’morning bog’dagi faoliyatining bunday ko’rinishi bog’larni tabiiy tabiat ko’rinishida tiklashni yoqlagan Uilyam Robinson va Geynrix Ernst Milnerning asarlarida ham seziladi. Oxir-oqibat, peyzaj san’ati nazariyotchilarining asarlarida “frantsuz” uslubi tarafdorlari va “tabiiy” tarafdorlari o’rtasida murosasiz kurash boshlanadi. Reginald Bloomfield, “Ingliz bog’i” kitobining muallifi, birinchisining tomonida edi. Ushbu yo’nalishlar o’rtasidagi tortishuv XX asrda Yevropa bog’larini yaratishga ta’sir qildi. Bog’larning tarixi rangtasvirda sodir bo’lgan jarayonlar bilan chambarchas bog’liq bo’lganligi sababli, XIX-XX asrlar oxirida ko’plab mualliflarning asarlari bog’-park san’atida rang ilmi masalalari bilan bog’liq. Bunday asarlar orasida Gertruda Jekillning 1908 yilda nashr etilgan “Gullar bog’idagi rang” kitobi alohida ajralib turadi [8].

11.4. XIX-asrning birinchi yarmida Rossiya bog’-park san’ati manzara uslubining gullab-yashnashi.

XVIII asrning 70-80-yillarida landshaft uslubining paydo bo’lishi landshaft bog’-park san’ati yo’nalishida keskin burilish, muntazam uslubning avvalgi hukmronligi davri bilan ta’kidlangan tanaffusni anglatadi. Aksincha, yangi XIX asrning boshlari hech qanday tub o’zgarishlar bilan bog’liq emas edi, chunki ilgari o’zini namoyon qila olgan tendentsiyalar ko’p yillar davomida rivojlanishda davom etdi, tarixiy voqealar, san’at va

shaharsozlikdagi hodisalar faqat yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar ta'siri ostida asta-sekin o'zgarib bordi.

XIX asr boshlarida Rossiyada park qurilishi, birinchi navbatda, XVIII asr yutuqlari tufayli va shu asosida, badiiy g'oyalar va texnikani rivojlantirishdagi ijodiy uzluksizlik, qimmatli amaliy ko'nikmalar va bog'lar yaratish san'ati bo'yicha zarur bilimlarni avloddan-avlodga o'tkazish tajribalar to'planishi tufayli yangi yuksalish bilan ajralib turdi. Bu yillar davomida yangi ajoyib durdona bog'lari paydo bo'ladi va ilgari tashkil etilgan parklarning shakllanishi tugallanadi. Ular orasida Pavlovskdagi Oq qayin maydoni, Tsarskoy Selodagi Aleksandr bog'i, Sankt-Peterburg yaqinidagi Yelagin oroli va Aleksandriya, Moskva yaqinidagi Kuzminki va Marfino, Uman va Alupkadagi romantik bog'lar kabi landshaft san'atining ajoyib yodgorliklari bor.

Bu vaqtda qurg'on (usadba) va saroy bog'lari bilan bir qatorda Qrimning janubiy qirg'og'idagi ulkan botanika bog'i, Trostyanets dendraparki, Aleksandr bog'i va Moskvadagi Tverskoy bulvari, Minskda shahar bog'i, Kerchdagi Mitridat tog'idagi terrasalar va boshqalar kabi yangi turdagi bog'lar paydo bo'ldi.

XIX asrning birinchi o'n yilliklarida eng muhim qurilish loyihalari, avvalgidek, Sankt-Peterburgda to'plangan. Bu davrda poytaxtda yorqin me'moriy ansambllar qurildi: Admiralty, Qozon sobori, Saroy maydoni, Senat maydoni va boshqalar.

Shaharning markaziy qismi muhtasham saroylar, jamoat binolari, maydonlar, qirg'oqlar, bog'lar va keng suv maydonlarini o'z ichiga olgan murakkab va yaxlit kompozitsiyaga aylanadi. K.I. Rossi o'z ansambllarining tabiiy tarkibiy qismiga katta e'tibor beradi, Aleksandrinskiy teatri binosi, Sadovaya ko'chasidagi Vorontsov saroyi yaqinidagi maydon va bog'larni loyihalaydi va qurg'on va shaharsozlik usullarini iloji boricha organik ravishda uyg'unlashtirishga intiladi.

Poytaxtning qayta qurilgan markazining muhim elementiga aylangan va Nevskiy prospektidan Moyka qirg'og'igacha bo'lgan keng hududni o'z ichiga olgan Mixaylovskiy saroyi va bog'i majmuasi bu borada dalolat beradi. K.I. Rossi nafaqat yangi saroyi bir tomondan bog' bilan, ikkinchi tomondan kvadrat bilan cheklaydi, balki ularning tartibini shahar markazining asosiy kompozitsion o'qlariga bo'ysundirib, ularni Mars(kema machtasi tepasidagi ko'zatish supachasi) maydonchasi va shaharchaning joylashuvi bilan juda aniq bog'laydi. Nevskiy prospekti, Moyka va Fontanka daryolari, Ketrin kanali. Dizaynga ansambl yondashuvi bu yerda eng yuqori nuqtaga yetdi. Saroy va bog' bilan birgalikda yangi maydonlar tashkil etilmoqda, ilgari mavjud va yangi ochilgan ko'chalar barpo etilmoqda, 1824 yilgi toshqindan zarar ko'rgan Yozgi bog' ko'kalamzorlashtirilib, maydonda xiyobonlar va maydonlar barpo etiladi. Mixaylovskiy qal'asidagi to'ldirilgan

ariqlardan ajoyib ochiq to'siqlar va tantanali propilalar paydo bo'ladi. Mixaylovskiy saroyining arxitekturasi va bog'i o'rtasidagi bog'liqlik puxta o'ylangan. Saroy oldida keng yam-yashil o'tloq, uning atrofida baland daraxtlar, go'zal butalar to'dalari, erkin konturlar berilgan kichik eski hovuzlar va Moyka qirg'og'ida yarim rotunda bog' paviloni bo'lgan. Saroyning bog'ga qaragan jabhasi binoning ichki qismlarini tashqi makon bilan bog'laydigan tantanali o'n ikki ustunli lodjiya bilan bezatilgan. Bog'ga chiqish tantanali granit zinapoyasi bilan ta'kidlangan. Fasadlarda mifologik va qahramonlik mavzularida yuqori relyefli pannolar mavjud bo'lib, ular amper uslubidagi arxitekturaga xosdir.

1810-1820 yillarda Moskvadagi Qizil maydon qayta tiklandi va daryo to'ldiriladi. Neglinka, uning joyida eng yaxshi shahar bog'laridan biri - Kreml (keyinchalik Aleksandrovskiy) rejalashtirilada va obodonlashtirilgan Teatr maydoni shakllantiriladi.

Shu bilan birga, bu davrda qurilayotgan ko'plab shaharlarda Nikolay I hukmronligi yillariga xos bo'lgan byurokratiya ruhi sezila boshladi va boy markaziy mahallalarni tartibsiz zavod chekkasidan ajratib turuvchi tubsizlik kuchaydi.

XIX asrning ikkinchi yarmigacha jamoat bog'lari kamdan-kam uchraydi va shahar markazining o'ziga xos diqqatga sazovor joyini tashkil etdi. Shunday qilib, Ekaterinburgda (Sverdlovsk) asrning o'rtalariga kelib, Pokrovskiy bulvari va shahar hovuzi yaqinidagi kichik yerlarni hisobga olmaganda, "jamoat tantanalari va shaharning go'zalligi uchun" faqat bitta bog' mavjud edi. U manzara uslubida rejalashtirilgan va yuksalish cherkovi yaqinidagi shahar blokini egallagan. Endi bog' shahar Pioneerlar saroyiga tegishli bo'lib, Sverdlovsk shahrida shahar aholisining dam olishi uchun mo'ljallangan rivojlangan yashil maydonlar tizimi mavjud. Sobiq Rastorguevskiy (Xaritonyevskiy) bog'i bu tizimning deyarli yagona tarixiy elementi bo'lib, unga alohida qiymat beradi.

Park qurilishi nuqtai nazaridan XIX asrning birinchi yarmi davriga umumiy bahomiz bir xil darajada noaniq. Agar asrning boshida dvoryanlik qurg'onlar qurilishi avj olgan bo'lsa, 20-30-yillarga kelib u ajoyib saroy va park ansambllarini yaratish juda kam uchraydigan istisno bo'ldi; Ushbu ansambllarning uslubiy yo'nalishi asta-sekin o'zgarib bordi, ular tobora ko'proq romantik ohanglarga ega bo'ldi va klassitsizmning qat'iy qonunlari fonga tusha boshladi. Bog'ning floristik boyligiga bo'lgan qiziqish tobora ortib bordi, uning me'moriy vakili bo'lgan saroy va boshqa yirik binolarning roli, bir nechta istisnolar bilan kamaydi; Bog'larni yaratuvchilar endi oldingidek, butun ansamblning stilistik birligiga intilmadilar, aksincha, unda arxitekturaning tarixiy "palitrasi" ning barcha Yevropa va uzoq Sharq mamlakatlari san'ati xilma-xilligini namoyish etish, misollar va belgilarni ko'rsatish muhim deb hisoblangan. Ushbu tendentsiyalar fonida, XIX asrning

o'rtalariga kelib, yangi qurg'onlar va shunga mos ravishda bog'larning o'zlari qurilishiga qiziqish biroz pasaydi.

XIX asrning birinchi yarmida saroy, bog' va qurg'on majmualari qurilishiga u yoki bu tarzda bir qator tarixiy voqealar ta'sir ko'rsatdi. 1806 yilda Napoleon tomonidan qo'yilgan kontinental blokada yer egalarini Angliyaga g'alla sotishdan tushgan daromadlarining bir qismidan mahrum qildi va qurg'onlarning moddiy farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. 1812 yilgi dushman bosqinida ko'plab qurg'onlar vayron bo'lgan yoki butunlay vayron bo'lgan. Ishchilarning yo'qolishi, dehqonlarning qashshoqlashishi va xalq g'alayonlari ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Dvoryanlarning "Oltin davri" nihoyasiga yetayotgan edi. Ekaterina zodagonlarining avlodlari endi ajoyib oilaviy qurg'onni saqlab tura olmadilar va yangi qimmatbaho "ishlar" haqida o'ylamasdan, ularni qandaydir tarzda saqlab qolish yo'llarini qidirdilar. Bu, birinchi navbatda, saroy binolarining o'lchami va dizayniga ta'sir qildi, ular sezilarli darajada oddiyroq bo'ldi.

Park va qurg'on tarkibining markazi odatda saroyning o'zi emas, balki landshaftning u yoki bu alohida ifodali tabiiy elementiga aylanadi. Ko'pincha bu ko'lmak bo'lib, uning atrofida qurg'on binolari erkin joylashtirilgan. 1820-1845 yillarda qayta qurilgan binoning tarkibi bu borada xarakterlidir. Moskva Kuzminki bog'i. Bu yerda, hovuz qirg'oqlari bo'ylab, asosiy uy, Misr qo'shimcha binosi, Ot hovlisi, Propilei, to'g'on yaqinidagi uy, issiqxona, grotlar va unga qaratilgan tosh pristan (kemalar to'xtaydigan joy) mavjud.

Hovuzlar ilgari Rossiya parklarida juda muhim rol o'ynagan. Ammo endi ular markazga, ansamblning kompozitsion maqsadini tushunishga imkon beradigan "kalit" ga aylanadi. Arxitektura inshootlari bir-biriga rejalashtirish o'qi bilan emas, balki suv elementi bilan bog'langandek aks ettirilgan "oyna" bilan bog'langan.

Moskva yaqinidagi Marfin yoki Suxanovda ajoyib tarzda qo'llanilgan bu uslub, albatta, yagona emas. Ba'zan havza (prud) rolini - markazni keng yashil o'tloq o'z zimmasiga olgan. Elagin orolining ajoyib ansamblida saroy, oshxonaning tantanali binolari, issiqxonalar va otxonalar maslyaniy o'tloqiga qaragan, me'moriy inshootlar ochiq yashil maydon orqali o'zaro ta'sir qiladi va ularni o'rab turgan bog' fonida idrok etiladi (11.3-rasm).

Kompozitsiyadagi tabiiy omilning kuchayishi saroy va istirohat bog'ining mahobatli landshaftga, masalan, katta daryo vodiysiga yoki dengizga qaragan o'ziga xos panoramali amfiteatrlar sifatida talqin qilinishida ham ifodalangan. Bu borada eng tipik misol Alupkada 1830-1840 yillarda yaratilgan ansamblidir. Bundan tashqari, saroy kompozitsiyada sof bo'ysunuvchi rol o'ynagan yoki umuman yo'q bo'lgan parklar ham yaratilgan (Trostyanets, Sofievka).

Parklarda arxitektura inshootlarining hukmron rolining zaiflashishi bilan bir vaqtda haykaltaroshlik kompozitsiyalari soni ham qisqardi. Ular park ansamblida semantik, mazmunli yukni ko'taruvchi obyektlar sifatida qarashni to'xtatdilar. Bog'dagi tabiat "maslahatlar" va har qanday maxsus yaratilgan allegoriyalarga muhtoj emas, unga ataylab badiiy "ramka" kerak emas, u o'z-o'zidan go'zal, shunchaki uning go'zalligini ochib berish, yorug'lik va eng ajoyib burchaklardan manzarani eng qulay joyda mahorat bilan ko'rsatish kifoya. Bu qarash tabiiyki, bog'dagi asosiy narsa saroyga tantanali kirish eshigi yoki balyustratlar va parterlar emas, balki go'zal daraxtlar va gullar, soylar va hovuzlar ekanligi haqidagi xulosaga olib keldi. Ustadan o'simlik massalarining rangi, tuzilishi va hajmli xilma-xilligini, relyefga mos ravishda yo'l yotqizish qobiliyatini namoyish etish, uning bo'ylab manzaraning mavsumiy va kundalik o'zgarishlarini oldindan bilish, joyning barcha mavjud diqqatga sazovor joylarini saqlash va ta'kidlash talab qililib, unga yangi ekspressiv elementlarni kiritish va shu bilan birga parkni qurishdagi mashaqqatli mehnat izlarini ehtiyotkorlik bilan yashirish, bu "yasalgan" emas, balki tabiiy ravishda paydo bo'lgan yoki uzoq vaqt davomida mavjud bo'lgan taassurot qoldirishi kerak.

Jonli manzara tasvirlarini yaratish park me'morlarining asosiy vazifasiga aylandi. Parkning umumiy kayfiyati ham o'zgardi. Kamroq tantanavorlik, monumentallik, jiddiylik - ko'proq yengillik, lirizm, ba'zan hatto yengil, ulug'vor yorqin qayg'u. Shuning uchun bog'larda xotira va yodgorliklari, maqbaralar, memorial oilaviy bog'lar va boshqalar paydo bo'ladi. Ushbu "elegiya" tendentsiyasi Pavlovsk, Tsarskoe Selo va N.A. Lvovning Torjok qurg'onida ilgari paydo bo'lgan, keyinchalik u Moskva yaqinidagi ko'plab bog'larda, masalan, Suxanovda ishlab chiqilgan. Yillar davomida muntazam binolar kamroq va kichik joy egallaydi, ular odatda old hovli yoki uyning old qismidagi kichik gulzor bilan chegaralanadi; Ba'zi tekis alleyalar saqlanib qolgan bo'lsa-da (aniqki, o'tloqlar va bog'larning erkin konturlari bilan kontrast yaratish uchun), hamma joyda yo'llarning go'zal tartibiga aniq ustunlik beriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, agar XVIII asr bog'larida bunday texnikalar ko'pincha o'ziga xos dasturiy ma'noga ega bo'lsa va muntazam yo'llar tarmog'ining antitezasi sifatida ta'kidlangan bo'lsa, endi ular umumiy qabul qilingan, masalaning polemik jiddiyliги – "Fransuz" yoki "ingliz" uslubi - o'tmishda qoldi. Yangi sharoitda bog'ning shakllanishiga manzara yondashuvi amalda yagona mumkin bo'lgan muntazam rejalashtirish doirasi turar-joyga to'g'ridan-to'g'ri qo'shni va qisman kirish yo'lining yon tomonlarida joylashgan hududga toraydi.

XIX asrning birinchi yarmida bog'-park san'ati nazariyasi va amaliyotida juda ko'p o'zgarishlar yuz berdi. Har xil, ko'pincha qarama-qarshi tendentsiyalar paydo bo'ldi, so'ndi va yana alangalandi. Rossiyaning turli hududlarida mahalliy sharoitlarning xilma-xilligi tufayli qarama-qarshi

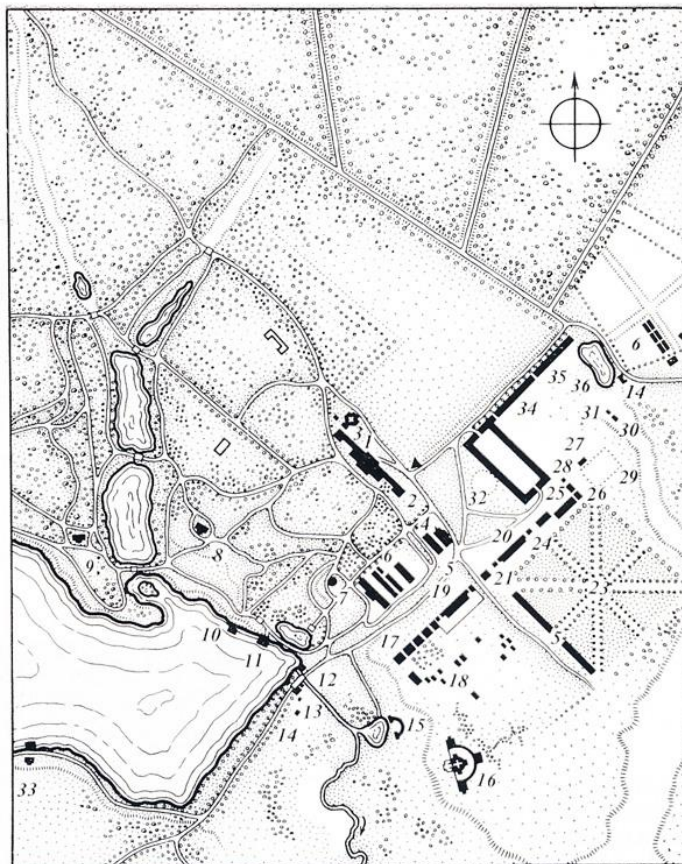
tendentsiyalarning rivojlanishini kuzatish mumkin edi. Ammo, kichik tafsilotlarni chetga surib, eng muhim narsani hisobga olsak, XIX asrning birinchi yarmida rus bog'-park san'atida parallel ravishda uchta asosiy yo'nalish mavjud edi, deb ta'kidlash mumkin.

Ulardan ikkitasi XVIII asrning so'nggi o'n yilliklarida ishonchli tarzda namoyon bo'lgan tendentsiyalarni bevosita davom ettirdilar. Bu Tsarskoe Seloning vayronalari va xitoycha "nozlari" ga, Bajenov Tsaritsinning ajoyib, hayoliy olamiga qaytadigan romantik yo'nalish va ma'lum darajada konventsiya bilan landshaft- realistik deb atash mumkin bo'lgan yo'nalish. XVIII-XIX asrlar boshlarida katta yulduzlar, havzalar vodiysi va Pavlovskdagi boshqa ba'zi hududlar, Gatchinaning "ko'l" landshafti, A.T. Bolotov va N.A. Lvovning tabiiy bog'lari yaratilishi bilan boshlangan.

Uchinchi yo'nalish o'tmish bilan unchalik aniq bog'liq emas edi, lekin kengroq xronologik doirada uning tarixiy ildizlari ham bor edi. Bu botanika bog'lari, ekzotik o'simliklar kolleksiyalari va dendrariy parklarini yaratishdir.

XIX asrning birinchi yarmida ilmiy, iqtisodiy va estetik maqsadlarni birlashtirgan bir qator universitet botanika bog'lari tashkil etildi. 1803 yilda tashkil etilgan Yuryevskiy (Tartu) bog'i Sibir va boshqa chekka hududlarning florasini rivojlantirish uchun ko'p ishlarni amalga oshirdi. Xuddi shu yillarda Moskva aptekar bog'i, Moskva universitetining botanika bog'iga aylandi. 1821 yilda bu bog' Gorenkidagi tugatilgan bog'dan o'simliklar bilan to'ldirildi.

1824 yildan boshlab Sankt-Peterburg aptekar bog'i Imperator botanika bog'iga aylandi va asta-sekin Rossiyada ushbu turdagi yetakchi muassasaga aylandi. 1836 yilga kelib 13,5 mingdan ortiq o'simlik turlari mavjud bo'lib, ulardan 1,2 mingtasi ochiq joylarda o'stirildi. Bog'ga 1823 yildan 1850 yilgacha mashhur botanik F.B. Fisher Gorenskiy bog'ida ishlash tajribasiga ega bo'lgan. Bog'ning kolleksiyalari G'arbiy Yevropadagi eng yirik botanika bog'lari bilan almashish, Kaspiy dengizining sharqiy va g'arbiy qirg'oqlariga (1825), Baykal ko'liga (1835) va Rossiyaning boshqa chekka hududlariga ekspeditsiyalar orqali to'ldirildi. Urug'lar va o'simliklar partiyalari Braziliya, Eron, Kavkazorti va Kaliforniyadan kelgan. Ammo bu davrda Rossiyaning janubida eng katta botanika bog'lari yaratilgan. Tavricheskiy davlat iqtisodiy va botanika bog'idan keyin 1840 yilda Suxumida Harbiy botanika bog'i tashkil etilgan.

11.3-rasm. Suxanovo qurg'oni(usadba)ning bosh rejasi (1816):

- 1 - asosiy uy, 2 - yon fligel (asosiy uy yoniga qurilgan bino), 3 - cherkov, 4 - kir yuvish, 5,6 - oranjeriyalar va issiqxonalar, 7 - "Venera ibodatxonasi" suhbatgohi, 8 - parrandachilik uyi, 9 - hammom, 10 – pristan (kemalar to'xtaydigan joy), 11 – cho'milish joyi, 12 - saroy a'zolari uchun hammom, 13 - tegirmon, 14 - temirchilik, 15 – ayvon(pavilion), 16 - maqbara, 17, 18, 19 - yozgi odamlar to'planadigan joy, 20 - ruhoniylar uyi, 21 - boshqaruvchi va arxitektor uyi, 22 - pristan, 23 - eski bog', 24 - tashrif buyuruvchilar uchun uy, 25 - yozgi odamlar to'planadigan joy, 26 - don ombori, 27-32 – xo'jalik binolar, 33 - ikki qavatli suhbatgoh, 34 - otxona, 35 – bostirma(riga), 36 – ovin (yanchish oldidan g'alla bog'lari quritiladigan maxsus bino).

https://landscape.totalarch.com/russian_gardens/romanticism

Botanika bog'ini to'rtburchaklar, kvadratlar, doiralar va boshqa geometrik muntazam shakllarga bo'lish an'anasi eskirib bormoqda. Kurtinalarga erkin shaklli konturlar beriladi. Botanika ko'rgazmalarining hajmi ham ortib bormoqda, ko'pincha yig'ish o'simliklari bo'lgan alohida hududlar bitta park maydoniga birlashtiriladi (ilgari Gorenkida, keyinroq Nikitskiy kabi bog'larda bo'lgani kabi). Bunday botanika bog'larining joylashuvi yanada murakkablashadi va manzara, to'g'rirog'i, landshaft xarakteriga ega bo'lgan hududlar bilan o'ralgan muntazam parchalanadigan elementlarni o'z ichiga oladi. Bu o'zgarish bog' manzarasini talqin qilishda an'anaviy romantik, ideallashtirilgan yondashuvning asta-sekin realistik tomonga o'zgarib borishi bilan bog'liq bo'lib, unda tabiiy munosabatlar oldinga chiqib, allegoric (majoziy) manzara, ramziy manzara o'rni tobora ortib bormoqda. Shunday qilib, botanika bog'larining rivojlanishiga nafaqat botanika fanining yutuqlari, balki bog'-park san'ati ham ta'sir qiladi. O'simliklar sistematikasi bilan bir qatorda ularning dekorativ xususiyatlari o'rganiladi, tabiatda uchraydigan daraxt va butalarning tabiiy guruhlari bo'yicha kuzatishlar olib boriladi. Botanika bog'lari tartibiga bog'-park san'atining ta'siri teskari hodisa bilan birga keladi: botanikaning rivojlanishi manzarali bog'lar va parklarning mazmuni va ko'rinishiga tobora ko'proq ta'sir qiladi. Biroq, bu tendentsiya eng katta kuch bilan keyinroq, XIX asrning ikkinchi yarmida namoyon bo'ladi [12].

Nazorat savollari

1. Fors bog'i Pasargad. Bog'-park san'atidagi o'rni va ahamiyati.
2. Sharq mamlakatlari bog'-park san'atida Sheroldagi (Eron) Eram bog'ining o'rni va ahamiyati.
3. XIX-asr Yevropa bog' va park san'ati rivojlanish bosqichlari.
4. Germaniyadagi romantik bog'larning Yevropa bog' va park san'atidagi o'rni.
5. XIX-asr Yevropa bog'-park san'atining romantik yo'nalishlari.
6. XIX-asrning 2-yarmida G'arbiy Yevropaning romantik bog'dorchilik san'atida romantizm.
7. XIX-asrning birinchi yarmida Rossiya bog'-park san'ati manzara uslubining gullab-yashnashi.
8. XIX-asr boshlarida Rossiyada park qurilishi.
9. XIX-asrning birinchi yarmida saroy, bog' va qurg'on majmualari qurilishi.
10. Parklarda arxitektura inshootlarining hukmron rolining zaiflashishi.

11. XIX-asrning birinchi yarmida bog‘-park san‘ati nazariyasi va amaliyoti.

12. Sankt-Peterburg aptekar bog‘ining Imperator botanika bog‘iga aylanishi va Rossiya bog‘-park san‘atidagi o‘rni va ahamiyati.

XII BOB.**XX ASRNING BIRINCHI YARMIDAGI BOG‘ VA PARK SAN‘ATI****Dars rejası:**

12.1. XX asr bog‘-park san‘atining stilistik yo‘nalishlarining o‘ziga xosligi.

12.2. XX asrning birinchi yarmida bog‘-park san‘atining tendentsiyalari.

12.3. XX asrning birinchi yarmidagi bog‘-park san‘ati obyektlarining xususiyatlari.

12.1. XX asr bog‘-park san‘atining stilistik yo‘nalishlarining o‘ziga xosligi.

Xorijiy bog‘-park san‘ati tarixchilari XIX–XX asrlarning oxirlarida shaharlarda landshaft arxitekturasining rivojlanishi bilan bir qatorda bog‘dorchilikning yangi shakllarini qidirishda parallel hodisalarni ko‘rib chiqadilar: naturalizm, badiiy va hunarmandchilik bog‘lari, modernizm, postmodernizm, minimalizm, xay-tekk va boshqalar.

XX asr bog‘-park san‘atida uslub yo‘nalishlarining ko‘pligi zamonamizning keyingi interstil intervaliga tegishliligidan dalolat beradi. Bunday davrning o‘ziga xosligi (juda uzoq) paydo bo‘lgan yangi uslubning parallel mavjudligida, o‘zini turli shakllarda sinab ko‘rishda va eskirgan, shuningdek, yangilanish shakllarini qidirmoqda. Yangi uslublarning paydo bo‘lishi yangi dunyoqarash bilan belgilanadi va yangi shakllar bilan birga keladi. Na g‘oyalar, na shakllar bir zumda paydo bo‘lmaydi, ularning kamolotga yetishi, xuddi parchalanish kabi uzoq va bosqichma-bosqich jarayondir. Shunday qilib, zamonaviy bog‘-park san‘atidagi hodisalarning xilma-xilligi qiyosiy va xronologik kompozitsion tahlil va umumlashtirishni talab qiladigan shakllarning ko‘p xilma-xilligi sifatida tavsiflanishi mumkin.

XX asr boshidagi eklektizmni meros qilib olgan postmodernizm yangi konstruktiv g‘oyalarni olib kelmaydi, bu R. Bofilla, P. Porchinai, Ch. Mura R. Venturi, D. Jelliko va boshqalarning iste‘dodli, zukko asarlari bilan bezatilgan va jonlangan klassik uslublarning so‘nish bosqichidir.

XIX asr oxiri, XX asr boshlarida fan va texnikaning jadal rivojlanishi, ijtimoiy qo‘zg‘olonlar, yangi sotsialistik dunyoqarash, funktsionalistlar, ratsionalistlar, konstruktivistlar va modernistlarning nazariy va amaliy ishlari bilan boshlangan innovatsion uslub haligacha nomlanmagan.

XX asrning boshlarida ushbu uslubning yangi g‘oyalari haqida. rasm, keyin arxitektura javob berdi. Asta-sekin bu g‘oyalar turli xil san‘at turlarida rasmiy ifodasini topadi. San‘atning barcha turlarini qamrab olgan uslubning to‘liq rivojlanishi va kamolotga erishishi uchun, qoida tariqasida, bir asrdan

ortiq vaqt talab etiladi. Bog'-park san'atida, uslubni tavsiflovchi bog'ning o'sishi uchun ko'proq vaqt talab etiladi.

Uslubning hayot tarzi inson hayoti bilan taqqoslanadi. Har kuni yangi narsa olib keladi va odamni qisman o'zgartiradi, o'ziga jalb qiladi yoki umidsizlikka soladi, hayratga soladi yoki befarq qoldirmaydi, bezovta qiladi yoki zavqlantiradi. Kunlar yillarga aylanadi, yillar rivojlanish bosqichlarini - bolalik, o'smirlik, kamolotni tashkil qiladi. Inson jismonan va mazmunli rivojlanadi, lekin ism va shaxsiy asos o'zgarmaydi. Shunday qilib, allaqachon nomlangan modernizm, minimalizm va yuqori texnologiyalar "turli kunlar" - bosqichlar, albatta, muhim, ammo baribir novatorlik(yangicha, o'ziga xos) uslub bo'lib tuyuladi.

Birinchi bosqich- 1920-1930 yillar. Modernistik-bog'- tartibi (rejasi). 1908 yilda *Pikasso va Brak* tomonidan e'lon qilingan *kubizm ko'rinadigan dunyo obyektlarini alohida elementlarga ajrati*d. Arxitektorlar, shuningdek, eng oddiy shakllarga bo'linib, yangi arxitektura yaratishga harakat qilishdi. Tashqi dunyodan devorlar bilan ajratilgan yopiq hajm bir-biriga kirib boradigan fazoviy raqamlarning kombinatsiyasi bilan almashtirildi. Xona endi to'rtta devor bilan chegaralanib qolmadi - bu hajmlarning o'zaro joylashishi va mustaqil bo'limlar bilan aniqlandi.

Le Korbyuz'e quyidagi fikrni ilgari so'rgan: "Kub, konus, shar, silindr, piramida - bular ajoyib asosiy, dastlabki shakllardir ... ularning tasviri bizga sof, oson idrok etiladigan, bir ma'noli ko'rinadi. Shuning uchun ular chiroyli. Ular barcha shakllarning eng go'zalidir."

Gollandiyaning "Style" guruhi (Mondrian, van Dusburch, Aud, Wils va boshqalar) o'z g'oyalarini nafaqat tasviriy san'at va arxitekturaga, balki teatr, balet va kinoda ham kengaytirdilar. U o'z davrining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga nisbatan xolislik, tartib, ravshanlik, soddalik kabi kategoriyalarga qarshi chiqdi, individualistik o'zboshimchalik va tasodifdan voz kechib, "davrning umumiy dunyoqarashini" ifodalovchi obyektiv umumlashtirishga harakat qildi.

Tasviriy san'atda "Stil" ya'ni "Uslub" guruhining pozitsiyasi to'liq uyg'unlikka erishish maqsadi bo'lgan Pit Mondrianning asarlarida aniq aks ettirilgan. "Uslub" nazariyasiga ko'ra, bunday uyg'unlik kontrastlar muvozanatidan kelib chiqadi. Kontrastning elementar misoli sifatida ikkita chiziqning kesishmasidan hosil bo'lgan to'g'ri burchak ko'rib chiqildi. Shuning uchun Mondrianning rasmlarini qurish uchun asos to'g'ri burchak ostida kesishgan chiziqlar to'ri edi; ular tomonidan hosil qilingan maydonlar rang bilan belgilangan.

Rus suprematizmining asoschisi Kazimir Malevich ham xuddi shunday tushunchaga kelgan. Rassomchilikda eng oddiy ifoda vositalarini izlashda u 1913 yilda elementar geometrik figuralar - kvadrat, to'rtburchak, doira va uchburchakdan foydalangan. Yangi zamonaviy arxitekturani ishlab

chiqishda Malevich, "bu shakllarni va ularning munosabatlarini zich tekisligidan makonga o'tkazadi".

XX asrning boshlarida Frantsiya arxitektura, bog'dorchilik va landshaft dizaynidagi zamonaviy g'oyalar markazida edi. Bunga ko'rgazmali platforma yaratgan xalqaro ko'rgazmalar yordam berdi.

Yangi bog'lar qanday bo'lishi mumkinligi haqidagi savolni aka-uka Andre va Pol Vera ko'targan. Andre Vering "Yangi bog'" (1912), "Bog'lar" (1919), "Modernizm" (1925) kitoblari arxitektura va landshaft tafakkuriga ta'sir ko'rsatdi. Ular bog' dizaynini zamonaviy san'at harakati, xususan kubizm bilan bog'lashdi. Andre modernizmining asosini tashkil etgan qoidalarni shakllantirdi: bog'da geometriyadan foydalanish va uning uyning tashqi va ichki qismiga bo'ysunishi. Pol Vera rassom sifatida akasining kitoblarini ko'plab rasmlar bilan kuzatib bordi, rasmlar, mebellar, gravvyuralar, matolar va bog'lar yaratdi.

Aka-uka Verlarning eng mashhur bog'i - bu Parijdagi Noel bog'i, qo'shni mehmonxonaning turli qavatlarida derazalaridan idrok qilish uchun mo'ljallangan o'tkir burchakli parter.

1925 yilda Parijdagi zamonaviy bezak san'ati va sanoat ko'rgazmasida Gabriel Gevrekian (1900-1970) "Suv va yorug'lik bog'i" ni taqdim etdi. Ko'pgina tanqidchilar suv va yorug'lik bog'ini haqiqiy bog' deb hisoblashdan bosh tortdilar, chunki uni o'ta avangard va an'analardan tashqarida deb hisoblashdi. Xuddi aka-uka Ver bog'lari kabi, kubizm ta'siri ostida yaratilgan. Suv aks ettiruvchi sirt va kompozitsiyaning markazi sifatida ishlatilgan, Luis Barille tomonidan ishlab chiqilgan aylanuvchi shisha shar esa aks ettirilgan yorug'lik o'yinini ifodalab, vizual taassurotni boyitgan. Bog'da me'moriy shakl va sun'iy bezak asosiy obyekt bo'lib, o'simliklar quyi darajaga tushirildi. Bog' zamonaviy san'atning kollektori va homiysi Sharl de Noelning e'tiborini tortdi, uning mehmonxonasi oldida aka-uka Ver Parijda bog' yaratdi. U Gevrekyan Yer(Йер)dagi villasidagi bog'ning loyihasini yaratishni taklif qildi, uni me'mor Robert Malle-Stivens amalga oshirgan.

1928 yilda qurilgan va ilk modernizmining durdona asari hisoblangan Villa Noelning asosiy diqqatga sazovor joyi hududning sharqiy burchagidagi "Kubist bog'i" edi. Gevrekyan villaning ifodali chiziqlarini surib yubordi va ularni uchburchak rejada aks ettirdi, bunda rangli mozaikalar, suvni aks ettiruvchi qordek oq devorlar va ko'p rangli lolalar, go'yo parter me'morchiligi ustida suzib yurgandek. Ushbu parter kompozitsiyasi qo'shni xonalarning derazalaridan va baland terassadan, yuqoridan ko'zatish, tomosha uchun mo'ljallangan.

Bog' XX asrning oxirida qayta tiklandi. Bu saqlanib qolgan bir necha modernistik bog'lardan biridir. Jak Geym uchun Gevrekyan yanada murakkab tartibli bog'ni yaratdi, ammo bog' dizayni tarixi yuqorida

tavsiflangan ikkita kichik mavhum bog'ni o'z ichiga oladi, bu esa modernistlarning butun avlodiga ta'sir ko'rsatdi. Aka-uka Ver va Gabriel Gevrekyanlar bog'-park san'atini abstraksionistlarning rasmi- Pikasso va Brakning kubizmi, ularning muhit dizayniga ta'sir ko'rsatgan rangtasvirga ko'p qirrali yondashuvi bilan bog'lashdi.

a

b

12.1-rasm. a-Jak Rosh (Жак Раш) bog'i. b-Noel villasi (Ноэль) bog'i.

<https://www.varprovence-cruise.com/experience-var-provence/ideas-of-excursions/hyeres-les-palmiers-must-see-in-var-provence/>

Ularning rejalari Pit Mondrianning kompozitsiyalari(12.1-rasm)ga asoslangan bo'lib, tabiatda teks (parter) bo'lgan va oddiy geometrik shakllarning assimetrik joylashuvini ifodalagan, "birlashtirilgan o'tkir geometriya, qattiq shakllar, uchburchak tekisliklar, haykaltaroshlik elementlari, keskin chiziqlar dinamik geometrik arxitektura rejasi bilan birlashtirilgan".

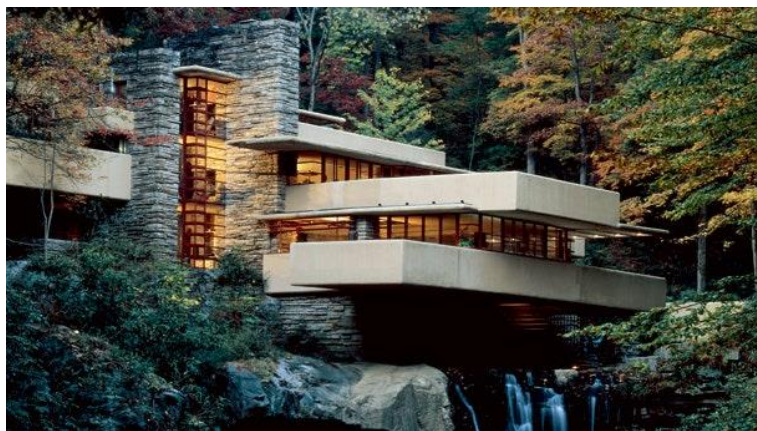
O'simliklar ham geometrik jismlar sifatida qabul qilingan. Ekspressivlikka ishlatilgan materialning rangi, tuzilishi va tuzilishi orqali erishilgan. Rangli dog'larning taqsimlanishi ham Mondrianga o'xshaydi. Shunday qilib, bog' oq rangli chiziqli elementlar - chegaralar va o'simliklarning past geometrik jismlari - kompozitsiyaning gorizontalligini buzmaydigan sharlar va parallelepiped(prizma)lar bilan ajratilgan rangli gorizont tekisliklarning tarkibi. Bu bog'lar tirik organizmlardan ko'ra ko'proq shiorlar edi, amaliylikdan ko'ra ko'proq badiiy, plakatga o'xshash, lekin o'simlikli emas edi.

Ikkinchi bosqich - 1930-1940 yillar. Bog' modernistik me'moriy makondir.

Amerikalik me'mor Frenk Lloyd Raytning ishi yangi bog'ni fazoviy tashkil etish tamoyillarini shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning

obyektlari atrofdagi tabiiy landshaft bilan haqiqiy organik aloqani ifoda etdi. “Organik arxitektura” atamasi birinchi marta Luis Genri Sallivanda paydo bo‘lgan va funktsiya va shaklning mos kelishini anglatadi. “Rayt uchun hamma narsa ... me’morchilikni tabiiy muhitga kiritish, yog‘och va tosh kabi tabiiy materiallardan foydalanish va odamlarning ehtiyojlari va his-tuyg‘ulariga e’tibor berishdir”. 1902-10 yillarda u me’morchilikka bo‘lgan qarashlarini aks ettiruvchi bir qator uylar qurdi.

F.L. Rayt tomonidan 1936-1939 yillarda Pensilvaniyaning janubiy-g‘arbiy shtatida, Pitsburg shahridan 80 kilometr janubi-sharqda – “Ayiqlar anhoiri” (inglizcha Bear Run) deb nomlangan go‘zal tabiat hududida qurilgan “Sharshara ustidagi uy” deya nom olgan qishloq uyi (boshqacha nomi Kaufman qarorgohi)- Mill-Run va Ogayopayl (inglizcha Ohiopyle) qishloqlari o‘rtasida joylashgan. Mazkur inshoot “Organik arxitekturaning” XX asr arxitekturasining yorqin shox asrlaridan biri hihoblanadi (12.2-rasm).

12.2-rasm. “Sharshara ustidagi uy” 1935 yilda Edgar va Liliana Kaufmannlar oilasi uchun Frank Lloyd Rayt loyihasi asosida qurilgan.
https://media.admagazine.ru/photos/6140c363b738be49a5b9679c/16:9/w_1920,c_limit/preview.jpg

Asosiy turar-joy binolariga hamroh bo‘lgan keng terassalar atrofdagi daraxtlarning shox-shabballari ostidagi gorizontal plitalarga uyg‘unlashtirilgan. Chikago yaqinidagi Highland Parkdagi Uillits uyining binosi (1902) atrofdagi tabiatni bog‘ga chiqadigan qanotlari bilan qoplagan, yashil maysazorlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri devorlarga yaqinlashgan. Ko‘pgina yashash joylarida F.L. Rayt ko‘plab konstruksiyalarni yaratdi va ularni tabiat bilan bog‘ladi. Riversayddagi (1908) Kunliy uyining yashash xonasining derazalari uch tomonga qaragan, bu ham tabiatga yaqinlikni yaratgan.

Mis van der Roe modernistik bog'ning makonini shakllantirishga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatdi. 1929 yilda Barselonadagi Butunjahon ko'rgazmasi uchun nemis pavilonining tarkibida u yangi me'moriy kontseptsiyani ifoda etdi: erkin joylashgan devorlar bilan ajratilgan oqimli makonni yaratish. Devor binoning yopiq qutisiga bo'ysunadigan element emas. U mustaqil ma'no kasb etadi, ichki makondan chiqariladi, uni atrof-muhit bilan bog'laydi. Alohida oynalar o'rniga to'liq oynali yuzalar ishlatiladi. Ushbu pavilonning dizayni Mis van der Roega dunyo miqyosida shuhrat keltirdi.

Ikki jahon urushi orasidagi davrda modernizm hukmronlik qila boshladi. Yangi estetika o'zidan oldingi hamma narsani inkor etib, bog'larga qo'llash qiyin bo'lgan dekorativlikdan farqli o'laroq funksionallikni ta'kidladi.

12.2. XX asrning birinchi yarmida bog'-park san'atining tendentsiyalari.

Buyuk Oktyabr Sotsialistik inqilobidan keyin bog' –park qurilishi rivojlanishning yangi yo'nalishini oldi. Shunga qaramay, fuqarolar urushi paytida ko'plab park qurilishi obyektlari vayron bo'ldi, yangi hukumat muhim qonunlarni qabul qildi. Shunday qilib, yer to'g'risidagi dekret(qaror, farmoyish) (1917) yerlarni milliylashtirdi, bu esa ishchilar uchun dam olish va sog'lomlashtirish joylarini tashkil qilish uchun zarur hududlarni rivojlantirishga imkon berdi.

1921-yilda Xalq Komissarlari Sovetining "Tabiat yodgorliklari, bog'lar va parklarni muhofaza qilish to'g'risida"gi farmoni bilan usadba va saroy bog'lari va parklari davlat mulkiga aylantirildi. Monumental targ'ibot rejasi (1918) muhim rol o'ynadi. U inqilob va jahon madaniyati yutuqlarini ommalashtirishga qaratilgan. 1920-yillarda davlat me'moriy yodgorliklarining birinchi ro'yxatlari paydo bo'ldi, ular Sankt-Peterburg va Moskva chekkalarida joylashgan ba'zi usadba ansambllarini o'z ichiga oldi. 1924-1928 yillarda hamma joyda qadimiy yodgorliklarni hisobga olish va muhofaza qilish komissiyalari tuzildi.

Biroq, landshaft san'atining ko'plab obyektlari vayron qilingan, vaqt o'tishi bilan vayron qilingan yoki boshqa maqsadlarda foydalanilgan va hokazo. Shunga qaramay, nafaqat Rossiya usadbalari, balki jahon hamjamiyatiga ma'lum bo'lgan yashil me'morchilik yodgorliklari paydo bo'ladi.

Sovet landshaft san'ati tarixidagi keyingi bosqich birinchi besh yillik rejalar bilan chambarchas bog'liq. U yangi shaharlarni qurish va eski shaharlarni rekonstruksiya qilish bilan tavsiflanadi, ularning obodonlashtirishi shaharning ichki va tashqi muhitini uyg'unlashtirgan yagona o'simliklar tizimini shakllantirishga qaratilgan edi.

Sovet davridagi Rossiyaga ko'p minglab mehnatkashlarni qabul qiladigan va ularning madaniy o'sishi va rivojlanishiga hissa qo'shadigan dam olish shakllarini ta'minlaydigan madaniyat muassasalari kerak edi.

Bog'larning yangi turi paydo bo'lmoqda: madaniyat va istirohat bog'lari kombinat(bir-biriga bog'liq bir nechta obyektlarni o'z ichiga olishi) madaniyati ko'pfunksiyali dasturli sanalgan bo'lib, ular sport, madaniy-ko'ngilochar va siyosiy-ma'rifiy ishlarni o'z ichiga olgan bog' hududining keng hududlarini qamrab oladi.

Bunday istirohat bog'larini yaratish keng tus oldi, 1934-yilda respublikada 150 dan ortiq bog'lar barpo etilib, ularni qurish sur'ati o'sishda davom etdi. Ular orasida IIK va O(Madaniyat va istirohat bog'i) Sokolniki (maydoni 594 ga, arxitektor A. Karra), IIK va O Izmailovo (1200 ga, arxitektorlar M. Korjev, M. Proxorova), IIK va O nomidagi S.M. Kirov Leningraddagi Elagin orolidagi (96 gektar, me'mor L. Il'in). Ayrim bog'lar tarixiy ansambllar asosida yaratilgan bo'lib, ularda saqlanib qolgan tartib yangi funksional vazifalar bilan bog'langan. Madaniyat va istirohat bog'lari ko'p funksiyaliligi va u bilan bog'liq bo'lgan hududni rayonlashtirish, shuningdek, madaniyat muassasalarining keng doirasi bilan ajralib turadi.

1930 -yillarda o'rmon bog'larini tabiiy muhitda mamlakat dam olish joylari sifatida tashkil etish boshlandi. Shaharlar atrofida yashil himoya zonalari va o'rmon bog'lari yaratila boshlandi.

Ulug' Vatan urushidan keyin memorial majmualar, bog'lar va parklar yaratildi, ba'zi landshaft ishlari "G'alaba bog'lari" deb nomlandi.

XX asrning birinchi yarmida bog'-park obyektlari o'zgartirilgan, qayta tiklangan yoki yaratilgan tabiiy sharoitlar (1917 yildan keyin) juda xilma-xildir. Odatda, ularning ko'pchiligi suv havzalari bo'yida, o'rmonlarda, shakllangan landshaft zonalarida joylashgan. Agar yashil qurilish obyektlari aholi punktlarida joylashgan bo'lsa, ular ilgari yaratilgan obodonlashtirish tizimlarining elementlari bilan to'ldirilgan.

Yigirmanchi asrning birinchi yarmida. (1917 yildan keyin) eman, qayin, qarag'ay, chinor, terak, chetan, akatsiya, siren, do'lana, yovvoyi atirgul, qarag'ay, archa, shuningdek ekzotik bargli o'simliklar, Veymut qarag'ayi, Sibir sadrlari, balzam pixta(oqqarag'ay)lari va boshqalar ishlatilgan. Aralash rejalashtirish usullari turli funksional maydonlar va obyektlarni - muntazam va manzarani hal qilishda qo'llaniladi. Shuning uchun soliterlar ham guruhlar ekiladi, shuningdek, alleyalar, ko'zalgan bordyurlar yaratiladi va hokazo.

Bog'-park obyektlari. Yigirmanchi asrning birinchi yarmida (1917 yildan keyin) landshaft arxitekturasining yangi asarlari ilgari mavjud bo'lgan yashil qurilish obyektlariga qo'shildi.

Ulug' Vatan urushidan keyin sovet xalqining qahramonligi xotirasini abadiylashtiruvchi bog'lar va parklar paydo bo'ldi.

Bularga Leningrad (hozirgi Sankt-Peterburg) bog'lari - Moskva G'alaba bog'i (68 gektar, me'mor V. Kirxoglani), Krestovskiy orolidagi Primorskiy g'alaba bog'i (139 gektar, mualliflar A. Nikolskiy - mualliflar jamoasi rahbari, V. Stepanov, P. Volkov, O. Rudneva, V. Medvedev); Berlindagi Treptow bog'idagi yodgorlik majmuasi (me'mor J. Belopolskiy va haykaltarosh E. Vuchetich); Volgogradagi Mamaev Kurgan memorial ansambli (me'mor Y. Belopolskiy, landshaft me'mori L. Rozenberg, haykaltarosh E. Vuchetich); Piskarevskoe, Serafimovskoe yodgorlik qabristonlarini ta'kidlash mumkin.

Ushbu bog'lar yagona ansambllar sifatida yaratilgan bo'lib, unda muntazam kompozitsiyalar manzara zonalari bilan birlashtirilgan. Me'morchilik, amaliy san'at, haykaltaroshlik bog' landshaftiga g'oyaviy-dunyoqarash amaliylik va mazmunan boylik baxsh etadi... turli san'at turlarining qo'shma "ishi" G'alaba bog'lari"ga xos xususiyatga aylandi.

1950 -yillarning o'rtalariga qadar SSSR, xususan, Sovet Rossiyasi dunyoda landshaft arxitekturasida sohasida yetakchi o'rinlardan birini egallagan, chunki:

- istirohat bog'lari qurilishi jadal olib borilayotganligi;
- shaharlarning yashil tizimlari joriy etildi;
- vayron bo'lgan landshaft san'ati obyektlari tiklandi;
- keng miqyosda landshaft rejalashtirish asoslari yaratildi.

Yigirmanchi asrning birinchi yarmida Sovet Rossiyasida bog'-park obyektlarining asosiy turlari. (1917 yildan keyin):

- memorial skverlar(maydonlar), bog'lar va parklar;
- madaniyat va istirohat bog'lari;
- o'rmon bog'(park)lari;
- sport parklari;
- bolalar bog'lari;
- ko'rgazma parklari;
- davlat quriqxonalar.

Mazkur bog'-parklarning ko'pchiligi tematik bog'(park) sifatida e'tirof etilib, bugungi kunda keng ommalashgan bog'-park san'ari turkumiga kiradi.

12.3. XX asrning birinchi yarmidagi bog'-park san'ati obyektlarining xususiyatlari.

Mars maydoni. Bog' keng maydonni - parter bog'ini ifodalaydi. Kompozitsiya markazi - inqilob jangchilari haykali. U balandligi 2,2 m bo'lgan, granit bloklardan qurilgan, 45x45 m kvadrat maydonni ajratib turadigan, markaziy qismdagi devorlar devorlarning uchlarida 10 m kenglikdagi o'tish joylari bilan ajratilgan yodgorlik yozuvlari mavjud. Matn

A.Lunacharskiy tomonidan tuzilgan bo'lib, yodgorlikning g'oyaviy mazmunini ochib beradi. Maydon markazida mangu alanga yonadi. Bog'da yodgorlik tomon yo'naltirilgan yoki to'rtta dumaloq maydonga birlashuvchi aniq to'g'ri yo'llar tarmog'i mavjud. Yo'llarning kesishgan joylarida butalar (siren, bog' yasmini(chubushnik), zirk, yorqin irg'ay(kizilnik), kalina va boshqalar) ekilgan. Bu yerda deyarli hech qanday daraxt yo'q: dumaloq maydonlar o'rtasida bor-yo'g'i to'rtta eman daraxti ekilgan, bog'ning uzun tomonlari chetida – Sadovaya ko'chasi bo'ylab va Pavlovsk kazarmasining fasadida qator-qator jo'ka daraxtlari bor. Mars maydoni yozgi va Mixaylovskiy bog'larini o'z ichiga olgan bog' va park ansamblining markaziga aylandi.

Yasnaya Polyana qurg'on-muzeyi - mashhur yodgorlik obyekti, L.N. Tolstoy. Tarixiy-madaniy yodgorlik sifatida davlat muhofazasiga olingan birinchi bog' va istirohat bog'i majmuasi. Qurg'on(usadba) Tula viloyatida joylashgan. Uning maydoni 384 gektar (qo'riqlash zonasi 950 gektar). Bino va inshootlarga ega butun hudud 1921 yil 10 iyunda qo'riqxona deb e'lon qilindi. Shchekino kimyo zavodi "Azov" qurg'on- muzeyidan 2,5 km uzoqlikda, yaqinlashib kelayotgan rivojlanish va Moskva- Simferopol magistralining yaqinligi yodgorlik landshaftida qaytarib bo'lmaydigan o'zgarishlarga olib keldi. Qurg'on Tolstoylar oilasining qurg'oni bo'lib xizmat qilgan va ular uchun daromad manbai bo'lgan.

Yasnaya Polyana shahrida L.N. Tolstoy "Urush va tinchlik", "Anna Karenina" kabi dunyoga mashhur asarlar yaratdi. Qurg'onning tashqi ko'rinishi odamlar doimiy yashagan Markaziy Rossiyaning yer egalari qurg'onlarining barcha xususiyatlariga ega. Yasnaya Polyana shahrida L.N. Tolstoy 180 gektarga yaqin o'rmon ekib, olma bog'ining maydonini sezilarli darajada oshirdi (10 gektardan 40 gektargacha). Peyzaj rasmlari ignabargli daraxtlarni bargli daraxtlar va butalar guruhlar bilan mohirona birlashtirish orqali yaratilgan; Bog'da qayin va ignabargli alleyalar, yong'oqli uchqat alleyalari, XIX asrning "iqtisodiy bog'i" kabi olma bog'i mavjud. Yuqori hovuz yaqinida bir guruh bahaybat teraklar va qirrali qandag'ochlar bor, katta hovuz esa tollarga tutashgan.

L.N. Tolstoyning qurg'on parkida bu yerda pavilyon, hammom, issiqxonalar, suhbatgohli-minora va boshqalar bor. I.S. Turgenev, A.P. Chexov, A.M. Gorkiy, A.A. Fet, V.V. Stasov, N.N. Ge, L.O. Pasternak va Rossiyaning boshqa buyuk odamlar tashrishi buyurishgan. U yerda muzey binosi, park, hovuzlar, o'simliklar rejalashtirilgan va L.N. Tolstoy qabri saqlanadi.

1928 yilda Moskvada mamlakatdagi birinchi madaniyat va istirohat bog'i ochildi, hozirgi A.M. Gorkiy nomidagi Markaziy madaniyat va istirohat bog'i. Loyiha A. Vlasov boshchiligidagi mualliflar jamoasi tomonidan amalga oshirildi. Park maydoni 104 gektarni tashkil qiladi. Park Moskva

daryosi bo'yida joylashgan. Asosiy kirish joyidan (Qrim ko'prigi yaqinidagi Bog' halqasidan) bog'ning muntazam qismi (50 gektar) keng parter bilan boshlanadi, uning ikkala tomonida sport maydonchasi, ko'ngilochar zonasi, ommaviy dam olish maydoni, sahna va Shapito sirki, shuningdek, ko'plab ko'rgazma pavilyonlari, o'qish zali, kafe va boshqalar mavjud. Bog'ning oddiy qismiga ulashgan landshaft joylashgan bo'lib, u sokin dam olish maskani (sobiq Neskuchniy bog'i) va bolalar dam olish maskanini o'z ichiga oladi. Bog' funksional zonalarga bo'lingan bo'lib, ularning har birida madaniy-ma'rifiy ishlarining bir turi mavjud. Asosiy sohalar; ko'rgazma, ommaviy sport, ilmiy-ommabop, o'yin-kulgi va b..

XX asrning birinchi yarmida bolalar bog'lari keng tarqaldi. Shulardan biri Saratovdagi bolalar bog'idir. Inqilobdan oldingi davrda bolalar bog'i hududida Poltavskaya deb nomlangan maydon bor edi. Yashil maydon bu yerda 80 yildan beri mavjud, biroq u 1936 yildan buyon bolalar bog'iga aylangan. Birinchi marta shahar duması 1888 yilda Poltava maydonida bog' yaratish masalasini ko'targan, biroq u savdogarlarning passiv noroziligiga uchragan va faqat 1903 yilda bu masala ijobiy hal qilindi. 1904 yilda bog'ning qurılıshi boshlandi va maktabda daraxt ekish festivali tashkil etildi. Bog'ning yagona yoritgichi ko'chatlarning barglari orqali porlayotgan oy nuri edi, shuning uchun shom kirganda, mehmonlar bog'ni tark etishgan. U yer uzoq vaqt davomida juda qarovsiz bo'lgan.

Shunday qilib, Rossiyasida XX asrning birinchi yarmida (1917 yildan keyin) landshaft bog'-park san'atining xususiyatlari quyidagicha xarakterlanadi: 1) ichki va tashqi shahar muhitini birlashtiruvchi yagona o'simliklar tizimini shakllantirishga qaratilgan obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish yo'nalishi; 2) tabiiy landshaftni shakllantirish masalalari orqada qolmoqda, yangi shakllarni izlash davom etmoqda; 3) yangi turdagi istirohat bog'lari- ochiq havoda dam olish va bolalar bog'larini yaratish; 4) memorial bog' majmualari va G'alaba bog'larining paydo bo'lishi; 5) ko'p bosqichli shahar landshaft tizimining bo'g'inlari sifatida park obyektlarini loyihalash; 6) ommaviy tadbirlar, muhim sanalar va taniqli shaxslar xotirasiga bag'ishlangan tuman va shahar ahamiyatidagi bog'lar, parklar, xiyobonlar(alleya, skver, bulvar)lar barpo etish; 7) shahar aholisining shahar atrofidagi obyektlarga - o'rmon bog'lari, dachalar, sayyohlik markazlari, pansionatlar, dam olish maskanlari va boshqalarga qiziqish kuchayishi; 8) muhofaza qilish maqsadida davlat qo'riqxonalarini tashkil etish noyob tabiiy hududlar va ularni ilmiy tadqiq etish; 9) eski saroy va istirohat bog'lari ansambllari va qurg'on majmualarini ularda muzey-ko'rgazmalar tashkil etish maqsadida saqlash va tiklash; 10) milliy ko'rgazma parklarini shakllantirish; 11) ixtisoslashtirilgan keng sport parklarini tashkil etish [5].

Nazorat savollari

1. XX asr bog‘-park san‘atining stilistik yo‘nalishlarining o‘ziga xosligi.
2. XX asrning birinchi yarmida bog‘-park san‘atining tendentsiyalari.
3. XX asrning birinchi yarmi bog‘-park obyektlari.
4. XX asrning birinchi yarmidagi bog‘-park san‘ati obyektlarining xususiyatlari.

XIII BOB.

XX ASRNING IKKINCHI YARIMI BOG' VA PARK SAN'ATI

Dars rejası:

13.1. Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmidagi bog'-park san'atining xususiyatlari va park qurilishi obyektlarining tipologiyasi.

13.2. XX asrning ikkinchi yarmidagi bog'-park san'ati namunalari va ularning xususiyatlari.

13.3. XX asr yuz yilligida xorijiy park qurilishining o'ziga xos xususiyatlari.

13.4. Park qurilishi obyektlarining tipologiyasi va ularning xususiyatlari.

13.1. Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmidagi bog'-park san'atining xususiyatlari va park qurilishi obyektlarining tipologiyasi.

XX asrning ikkinchi yarmi urushdan keyingi rekonstruksiya va yirik shahar qurilishi davri edi. Sotsiologiya va texnologiyada inqilob bor. Ilgari faqat tanlanganlar uchun mavjud bo'lgan hayotning ko'plab sohaları endi hamma uchun ochiq: *ommaviy turizm, zamonaviy dam olishni tashkil etish, avtomobil sayohatlari*. 1970- yillarning oxirigacha Rossiyada va Sovet Ittifoqi hududida san'atni demokratlashtirish hali ham mavjud emas, ammo faoliyatning barcha sohalarida yangi obyektlar shtat bo'ylab juda tez tarqalgan.

Ulug' Vatan urushi yillarida vayron bo'lgan ajoyib bog'-park ansambllari va majmualari qayta tiklanmoqda, qayta ishlanadigan hududlar (jarliklar, karerlar va boshqalar) o'zlashtirilmoqda. G'alaba bog'lari bilan birgalikda do'stlik bog'lari tashkil etilgan. Birinchi shunday bog'lardan biri 1957- yilda o'tkazilgan yoshlar va talabalarining xalqaro festivaliga bag'ishlangan Moskvadagi "Do'stlik" bog'i bo'ldi (mualliflar V. Ivanov, A. Savin).

Umuman olganda, 1950-1960 yillardagi obyektlar uchun rejalashtirish va kompozitsiyaning muntazam usullarining ustunligi bilan tavsiflanadi.

1960-1980 yillarda shaharsozlik va shu bilan birga shaharning barcha toifadagi yashil hududlari ham rivojlanda. Uy-joy qurilishining ko'payishi zamonaviy davr talablari asosida obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirishni talab qiladigan turar-joy massivlarining paydo bo'lishini tezlashtirdi. Shu munosabat bilan park obyektlari ko'p bosqichli shahar landshaft tizimidagi bo'g'inlar sifatida ishlab chiqilgan: turar-joy hovlilari hududlari, mikrorayon bog'i, turar-joy maydoni bog'i, rejalashtirish zonasi bog'i, shahar bog'i.

1970-yillarda piyodalar uchun aloqa joylarini yaratish. Shunday qilib, Litov SSRda, Shaulyai(Шауляй) shahrida, original ma'lumot atributikasiga ega birinchi yaxshi ta'mirlangan piyodalar ko'chasi tashkil etildi.

Jamiatimizning yanada madaniy shakllanishi bizni madaniyat bog'larining urushgacha bo'lgan davrdan beri saqlanib qolgan vazifalarini qayta ko'rib chiqishga va ilmiy izlanishlar asosida ularning axborot-ko'ngilochar dasturini yangilashga, shu orqali yanada rivojlanishiga turtki bo'lishga majbur qildi. Bunday bog'larning prototipi SSSR Xalq xo'jaligi yutuqlari ko'rgazmasi majmuasi bo'lib, u axborot, ta'lim, ko'ngilochar va bayram funksiyalarini o'zida mujassam etgan, aholining eng keng qatlamlari uchun madaniy dam olishni ta'minlaydi, ajoyib dizaynga ega landshaft san'ati shartlari, oldingi yondashuvlar va qulay dam olish bog'larini muvaffaqiyatli birlashtirgan.

Ko'p funksiyali bog' va parklar bilan bir qatorda keng ko'lamlı itxisoslashtirilgan (yoki bir funksiyali) bog'lar - bolalar dam olish maskanlari (Anapadagi bog', Leningrad va Lvovdagi bolalar shaharchalari), xalq hayoti bog'lari-muzeylari (Riga, Tallin, Kievda) shakllantirilmogda, Lvov), ko'rgazma bog'lari va parklari, akvaparklar shular jumlasidandir.

1950-yillarda sport parklari (Minskda, Lujniki Moskvada) va 1970-yillarning oxirida - Olimpiya majmualari qurila boshlandi.

Bu davrda tabiat qo'ynida dam olish mumkin bo'lgan shahar atrofi obyektlariga bo'lgan ishtiyoq ayniqsa ortdi. O'nlab va yuz minglab fuqarolar shahar atrofıdagi o'rmonlarga yugurishdi. Bunday rekreatsion shov-shuv o'rmon bog'lariga, ularni yaxshilashga va estetik jihatdan to'liq va rekreatsion yuklarga chıdamli landshaftlarnı shakllantirishga alohida e'tibor berishga majbur qildi.

Tabiiy landshaftlarning ijtimoiy va estetik ahamiyatini oshirish manzara uslubi yo'nalishining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi. Uning asosiy g'oyasi - tabiat qiyofasini shakllantirish.

U turli miqyosdagi obyektlarda va turli xil texnikalarda o'z timsolini topadi. Masalan, binoning ba'zi burchaklarida kichik tabiiy kompozitsiyalar shaklida; Ladzina (Litva) turar-joy massivida, uning tabiiy toshlardan, relyef plastikasidan va uni tosh bilan qayta ishlashdan olingan urg'u bilan berilgan. Sochidagi kinoteatr yaqinidagi maydonda, mualliflar janub uchun an'anaviy ko'chatlardan foydalanishdan voz kechib, qarag'ay daraxtlari va toshlar bilan tabiiy xarakterni ta'kidlab, kichik maysazorlarnı yaratdilar; nihoyat, parklarda daraxtlar va butalarning mahalliy qatoridan foydalanish va turli xil joylarning uyg'un kombinatsiyasi ularning rivojlanishida ushbu texnikalar rus landshaft parkini qurishning klassik an'analarga qat'iy asoslanadi.

1970-yillarning oxirida Naturotsentrizm kuchayib borib, unga ko'ra tirik yoki jonsiz tabiatning biron bir obyekti yoki uning taqlidi xonaning me'moriy dominantiga aylanadi. Bu yirik o'simliklar guruhi, katta akvarium,

valun(yo'maloq katta tosh), xoda, dekorativ hovuz, sharsharali tosh kompozitsiyasi va boshqalar bo'lishi mumkin.

1980-1990 yillarda Qadimgi dunyo va o'rta asrlarning bog'-park san'ati texnikasiga qaytishning ko'plab misollari hamma joyda mavjud. Shunday qilib, hovlilar ish uchrashuvlari uchun joy, tanho dam olish uchun burchaklar va kafe joylari sifatida keng qo'llaniladi va Bobilning osma bog'lariga taqlid qilish - bu turli maqsadlar uchun binolardagi yashil tomlar qurildi.

1988 yilda Sovet Ittifoqi (ИФЛА) - Xalqaro landshaft me'morlari federatsiyasiga qabul qilindi.

Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmida mamlakat aholisi Petrovgacha bo'lgan bog'larni eslatuvchi, hajmi jihatidan ancha kichikroq bo'lgan shahar atrofidagi yozgi dalahovlilarga katta e'tibor beradi.

Turizmning rivojlanishi bilan kempinglar, turistik bazalar, dam olish uylari, pioner lagerlari va boshqalar tashkil etilib, yirik milliy bog'lar shakllanda. Yigirmanchi asrning so'nggi yigirma yilligi bog'-park san'atining rivojlanishida ulkan sakrash bilan ajralib turadi: **u funksional, stilistik, estetik xilma-xillikka ega bo'ldi.**

Landshaft arxitekturasining zamonaviy muammolarini hal qilishning asosiy qoidalari aniqlandi: uch o'lchovli makon, foydalanilgan materiallarga hurmat, inson ehtiyojlarini tushunish va mahalliy o'simliklarni afzal ko'rish.

XX asrning ikkinchi yarmida Sovet Ittifoqining, xususan, Rossiyaning bog'-park obyektlari, tabiiy sharoitlar, xilma-xil tashkil etilgan. Ularning deyarli barchasi boy, murakkab relyefli joylarda shakllangan. Yashil qurilishning bir qismi jarliklar va karyerlarda, boshqalari – suv chukkan joylarda, boshqalari - orollarda va boshqalarda yaratilgan. Landshaft me'morchiligi obyektlarida suvli muhitlar (dengizlar, daryolar, ko'llar, hovuzlar va boshqalar), o'rmonlar, tepaliklar ishlatilgan.

O'simliklar. Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmida bog'-park obyektlarini yaratish uchun asosiy flora ko'chatlar mahalliy turlari hisoblanadi. Ayniqsa, yigirmanchi asrning oxirida. eman, qayin, qarag'ay, chinor, terak, chetan, akatsiya, siren, do'lana, yovvoyi atirgul, qarag'ay, archa, shuningdek, manzarali- ekzotik barglilar, Veymut qarag'ayi, Sibir sadrlari, balzam archa va boshqa ekzotik o'simliklar mashhur bo'lib, ya'ni, ilgari ham ishlatilgan.

Bu davrda ekologik o'simliklar, gul ekinlari, ampelli (osilib o'suvchi) o'simliklar ekilgan, alpinariylar, rozariy(atirgulzor)lar, turli floradan hajmli kompozitsiyalar yaratilgan.

Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmi landshaft arxitekturasining yangi asarlari davri. Topiar san'ati bog'dorchilik obyektlarida ham bog'larni obodonlashtirishda, ham kottejlardagi bog'larda keng qo'llaniladi.

Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmida SSSR, bugungi kunda MDH(Mustaqil davlatlar hamdo'stligi) bog' va park san'ati obyektlarining asosiy turlari quyidagilar:

- 1) do'stlik bog'lari;
- 2) mavzuli parklar;
- 3) hovli ichidagi joylar;
- 4) piyodalar ko'chalari va zonolari;
- 5) olimpiya majmualari;
- 6) turizm va rekreatsiya obyektlari;
- 7) tom usti bog'lari;
- 8) xususiy mulkdagi yozgi uylar (shahar atrofidagi yakka tartibdagi uchastkalar);
- 9) tabiatga asoslangan bog'lar;
- 10) milliy bog'lar.

13.2. XX asrning ikkinchi yarmidagi bog'-park san'ati namunalari va ularning xususiyatlari.

Janubiy dengiz bo'yi parki qurilishi Leningraddagi V.I. Lenin nomidagi 1960 yilda boshlangan va uning ochilishi 1970 yilda bo'lib o'tgan (me'morlar E. Livenson, A. Lelyakov, L. Shretov, O. Bashinskiy, dendroexema - I. Bogovoy). Bog'ning birinchi bosqichining maydoni 50 gektarni tashkil qiladi. U inqilob rahbari V.I. Lelin hayotining yubileylari sharafiga tashkil etilgan. Lenin va yangi hududlar aholisining dam olishi uchun mo'ljallangan. Park shov-shuvli hududda shakllangan, plantatsiyalar o'rmon plantatsiyalari usuli bilan yaratilgan, tugunli joylarda esa - katta o'lchamdagi material qo'llanilgan. Kompozitsiyaning markazi V.I. Lelenga bag'ishlangan yodgorlik qismidir. 90 ta jo'ka ekilgan yodgorlik bog'i, hovuz va obelisk bo'lgan maydon, shakli o'roq va bolg'ani anglatadi. Maydondan ko'rfaziga 300x30 m o'lchamdagi yashil parter olib boradi. Bog'da bolalar shaharchasi va siren bog'i barpo etilgan.

Moskvadagi Krilatskdagi sport olimpiya bog'i 750 gektar maydonga ega. Suv omborlarining maydoni 12 gektarni tashkil qiladi. Bog'ning alohida sport majmualari - eshkak eshish kanali, velotrek va boshqalar 1980 yilda foydalanishga topshirilgan.

Sport bog'i hududi Moskva daryosining egilishida joylashgan bo'lib, turli xil relyefga ega bo'lgan hududlarni o'z ichiga oladi: suv toshqini, daryoning egilishidagi nisbatan tekis qism va platoga aylangan tepalik qismi. Bug' massividagi balandlik farqi 50 m.ga yetadi. Tepaliklardan birida XVIII asr cherkovi joylashgan.

Butun kompozitsiyaning markazi Krilatskiy tog'lari etagidagi eshkak eshish kanalidir. Kanal uzunligi 2300 m., poyga masofasining kengligi 125

m, qaytish masofasi 75 m. Ular tuproqli orol bilan ajratilgan. "Qaytish suvi" musobaqa davomida kelayotgan tirbandlikdan qochish imkonini beradi. Boshlanish uchun ishlatiladi. Kanalning sharqida suv chang'isi stadioni va boshqa suv inshootlari joylashgan sport va jismoniy tarbiya zonasi mavjud.

Bog'ning baland qismi velosiped yo'li, chang'i sportining turli turlari uchun moslamalar, toqqa chiqishga devori, bobsley va boshqalar uchun ajratilgan. Moskva daryosining 300 m. kenglikdagi butun qirg'oq chizig'i dam olish joylari va plyajlar bilan band. Sport va jismoniy tarbiya markazlari majmuasi park zonalariga bo'lingan. Bu yerda akvapark, tol bog'i, qarag'ay o'rmoni, topiarlik bog'i va boshqalar ko'zda tutilgan. Rejalashtirish yechimlarini ishlab chiqishdan oldin hududning landshaft tahlili o'tkazildi, bu estetik va funktsionallikni aniqlash imkonini berdi.

Hududni melioratsiya qilish parkda ilgari mavjud bo'lganlarga yaqin relyef shakllarini tiklash bilan amalga oshirildi. Toshqinning ko'p qismi suv omborlariga aylantirildi va atrofdagi hududlarda go'zal bo'laklar va plantatsiyalar guruhlar bilan yarim ochiq park landshaftlari mavjud. Yurish yo'llarida tog'li qism, pastki ayvon va boshqalar uchun ko'rinishlar mavjud. Pastak joylarda va karyerlarda suv omborlari yaratilgan. Suv omborlariga tutash hududlarda go'zal bo'laklar va plantatsiyalar guruhlar bilan yarim ochiq park landshaftlari mavjud.

Yigirmanchi asrning oxirida Rossiyada tom usti bog'lari paydo bo'ladi.

Nametkina ko'chasidagi RAO Gazprom qurilish majmuasidagi yer osti garajining tomidagi bog' gul chegaralari bilan ta'kidlangan kichik dam olish joylari bo'lgan piyodalar xiyoboniga o'xshaydi. Bu o'yin maydonchasi bilan tugaydi. Bog'ning perimetri atrofida butalar to'siqlari mavjud. Bog'da kichik daraxtlar ekilgan.

Moskvadagi Manejnaya maydonidagi bog' Rossiyadagi eng katta tom bog'laridan biridir. U "Oxotniy Ryad" savdo majmuasining tomiga aylandi. Ushbu majmuaning to'rt qavati yerga botib ketgan. Majmuaning yon jabhasi(fasad) Aleksandr bog'iga qaraydi.

Tom usti bog'i butun o'tish joylari, panduslar va zinapoyalar tizimini yagona majmuaga birlashtiradi, unda Neglinka daryosining bir qismi ramziy ravishda tiklanadi. Me'morlar irodasi bilan yer osti kollektorida oqayotgan bu daryo haykaltaroshlik kompozitsiyalariga to'la suv omborlari va favvoralar zanjiriga aylantirildi. Tom usti bog'i - maydon gulzorlar va yorug'lik chiroqlari gumbazlari bilan bezatilgan, majmuaning yer osti binolarini yoritib, piyodalar uchun dam olish uchun berilgan.

Chuvash Respublikasidagi "Chavash Varmane" milliy bog'i 1993 yilda 25200 gektar maydonda tashkil etilgan.

Milliy bog'ning hududi Rossiya tekisligining katta orografik tuzilishi bo'lgan Privoljsk chuqqisining shimoliy qismida joylashgan. Bog'

Prisurskaya pasttekisligining chekka sharqiy qismiga tegishli hududda, chaakalakzor pasttekisligining baland tekislikka orografik o'tish zonasida joylashgan. Relyefi mahalliy suv havzalari qatoridan iborat. 120–160 m. mutlaq balandliklar ustunlik qiladi. Maksimal balandliklar parkning sharqiy (265 m), janubiy (270 m) va shimoliy (247 m, 230 m) qismlarida qayd etilgan - bu Chuvashiyning eng baland nuqtalari. Daryo vodiylari yaxshi aniqlangan, tik, ammo past qirg'oqlari bilan. Vodiylarning kengligi 600-700 m, Bezdna(o'pqn, tubsiz) daryosi yaqinida esa 1 km. gacha. Toshqin tekisliklarida pasttekislik tipidagi o'simliklari bo'lgan chuqurliklar keng tarqalgan.

Mintaqaning iqlimi mo'tadil kontinental bo'lib, qishi uzoq sovuq va yozi issiq.

Milliy bog' hududidan Bezdna daryosidan (Suraning irmog'i) tashqari ko'p sonli daryo va soylar oqib o'tadi. Eng muhimlari Oq tubsizlik, Qora tubsizlik, Abamza, Hutamatvar, Xirla, Tukinka. Ularning uzunligi 11 dan 25 km gacha. Ko'pgina daryolar va anhorlar kanallarning kuchli oqimligi bilan ajralib turadi. Oziqlanish manbalari yer osti suvlari va atmosfera yog'inlaridir. Bog'da 20 dan ortiq ko'llar, asosan, 0,3 dan 3 gektargacha bo'lgan tekislikdagi ko'llar mavjud, sun'iy suv havzalari mavjud. Chavash Varmane milliy bog'idagi tuproqlar soda-podzolik, soda-ohakli, bo'z o'rmon. Zonali tipi - bo'z o'rmon tuproqlari. Hududning iqtisodiy rivojlanishi va o'rmonlar o'tloqli o'simliklar bilan almashtirilgan joylarda podzollangan va yuvilgan chernozemlar hosil bo'lgan.

Bog' florasining asosini keng bargli, ignabargli-keng bargli va qarag'ay o'rmonlari, o'tloqlar va kamroq darajada dasht turlariga xos turlar tashkil etadi. Qarag'ay, qoraqarag'ay, eman, jo'ka, qarag'ay, chetan, qora alder bilan birlamchi yetuk o'rmonlarning saqlanib qolgan joylari o'zlarining qadr-qimmati jihatidan noyobdir. Hammasi bo'lib qayta tiklangan mahalliy o'simliklarning 6 ta shakllanishi aniqlandi: qarag'ay va qarag'ay archa o'rmonlarining janubiy tayga majmuasi, aralash jo'ka-eman-qarag'ay o'rmonlari majmuasi, chinor, jo'ka va chetanli eman o'rmonlari, suv toshqini o'rmonlari majmuasi qora qandag'och, eman va qora qarag'ay. Ikkilamchi qayin va tog'terak(ansol-osina) o'rmonlari nisbatan keng tarqalgan.

“Chavash Varmane” milliy bog'ining o'ziga xos xususiyati shundaki, bu yerda nisbatan kichik hududda janubiy taygadan o'rmon-dashtgacha bo'lgan biotsenozlar, shu jumladan quruq o'rmonlardan botqoqlikgacha bo'lgan yashash joylarining butun ekologik diapazoni mavjud.

Bog' hududida eng go'zal landshaftlar aniqlangan, ular tekisliklar va tepaliklar, kichik daryolar tizimlari bilan birlashtirilgan. Bezdna daryosining landshafti ayniqsa ajralib turadi. Janubi-sharqiy dasht mintaqasining eman o'rmonlari bilan qoplangan landshaftlari ham jozibali.

Umumiy uzunligi 114 km bo'lgan sakkizta piyoda yurish yo'llari mavjud. Chavash Varmane milliy bog'i turizm biznesini muvaffaqiyatli rivojlantirish, atrof-muhitni muhofaza qilish, bu yerda yashovchi xalqlarning (chuvashlar, ruslar, tatarlar va mordovlar) tarixiy merosi va madaniyatini targ'ib qilish uchun rekreatsion resurslarning yuqori salohiyatiga ega.

Bog'da ikkita ekologik yo'lak yotqizildi: uzunligi 2,5 km bo'lgan "O'rmon yo'llari" o'quv ekologik yo'laklari va uzunligi 6,5 km bo'lgan "Chuvashiya o'rmonlari" o'quv ekologik yo'llari.

Milliy bog' oldida turgan murakkab muammolarni samarali hal etish maqsadida hududni boshqa muhofaza qilish va foydalanish rejimi bilan funksional rayonlashtirish amalga oshirildi. Hammasi bo'lib to'rtta zona mavjud:

- muhofaza qilinadigan hudud;
- ekologik barqarorlik zonasi;
- tartibga solinadigan rekreatsion foydalanish zonasi;
- tashrif buyuruvchilarga xizmat ko'rsatish zonasi.

Chavash Varmane milliy bog'idagi diqqatga sazovor joylardan 1934 yilga oid smola tegirmoni, chumolilar binolari, kema qarag'aylari, noyob o'simliklar (masalan, Fuksa panjasimon va ikki bargli sevgi (tungi binafsha)), butparastlarga qurbonlik qilish uchun joylar mavjud. xudolar, qadimiy qabristonlar, qo'rg'onlar, bir qancha qishloq o'lkashunoslik muzeylari va boshqalar.

Shunday qilib, XX asrning ikkinchi yarmida Rossiyaning xususan, Sovet ittifoqi davlatlari bog' va park san'atining o'ziga xos xususiyatlari:

1) Ulug' Vatan urushi yillarida vayron bo'lgan saroy va istirohat bog'lari ansamblari va majmualarini tiklash va ular negizida ta'lim va rekreatsion turizm va aholining dam olishi uchun muzeylar tashkil etish;

2) xalqlarning baynalmilal birdamligi ramzi sifatida do'stlik bog'larini barpo etish;

3) ta'minlash uchun keng ko'lamli istirohat bog'larini tashkil etish aholining dam olish shakllarining keng tanlovi;

4) ichki va hovli bo'shliqlarini shakllantirish aholini tajovuzkor shahar muhiti va yashil maydonlardan himoya qilish uchun turar-joy qurilishi;

5) buzilgan hududlarni tashkil etish yo'li bilan obodonlashtirish park joylari;

6) dam olish joylarini ko'paytirish sifatida tom bog'larini yaratish shahar muhitida va shahar joylarining ko'plab mikroiklim xususiyatlarini yaxshilash;

7) landshaft bog'dorchilik maydonlarini madaniy, savdo, ko'rgazma, sport va boshqa majmualar bilan birlashtirish;

8) piyodalar kommunikatsiyalari va katta dam olish va turizm

zonalari bilan bog'liq landshaft arxitekturasining chiziqli ob'ektlarini rivojlantirish;

9) nafaqat tabiiy mahsulotlar bilan ta'minlash, balki shahar aholisini tabiatga yaqinlashtirish uchun yozgi uylarni (shahardan tashqaridagi yakka tartibdagi uchastkalarni) rivojlantirish;

10)butun xonaning rivojlanish markaziga aylanadigan ichki makonga tabiatni kiritish;

11)landshaftni muhofaza qilish bilan bog'liq milliy bog'larning paydo bo'lishi; mintaqalarning milliy madaniyati va o'ziga xos ta'mining diqqatga sazovor joylari, shuningdek, ekologik bilimlarni tarqatish;

12)tashrif buyuruvchilarning demografik farqlari asosida rekreatsiya zonalarini shakllantirish;

13)original yechimlarga, ramzlarga intilish;

14)hududning tabiiy salohiyatini oshirish uchun sanoat binolari orasidagi intervallarda ochiq joylardan foydalanish;

15)aholining barcha ijtimoiy guruhlari uchun muloqot joyi sifatida bog'ning ijtimoiy integratsiya rolini bilish.

13.3. XX asr yuz yilligida xorijiy park qurilishining o'ziga xos xususiyatlari.

Yigirmanchi asrning o'ziga xos xususiyati - bu yo'nalishlarning xilma-xilligi, ayniqsa xorijiy parklar qurilishida namoyon bo'ladi. Aynan o'sha yerda demokratik erkinliklar tufayli ko'plab ustalar yashil me'morchilikdagi badiiy an'analarni "buzishdi".

Yigirmanchi asr boshlarining avangardi. Yevropa va Amerikaning to'lib-toshgan xorijiy mamlakatlari landshaft arxitekturasida hukmron bo'lgan stereotiplarga qarshi isyon ko'tarishdi.

1920-yillarda XX asrda xorijiy bog' arxitekturasida kubistik bog'lar paydo bo'ldi, bu yerda mavhum yechimlar ularni rejalashtirish uchun asos bo'lib xizmat qildi. Ular geometrik tuzilmalarni, yangi ekspressiv vositalar yordamida obyektlarning ichki falsafiy mohiyatini ochib berishni o'qiydilar.

1940-yillarda XX asr borliqning to'rtta o'zgarishiga beriladi: rang, tovush, harakat, bo'shliq. "Qotirilgan" bog'lar paydo bo'ladi. Ular shisha, beton, metallardan foydalanadilar. "Yashil arxitektura" yaratilmoqda, ya'ni devorlarda, ichkarida, tepasida va hokazolarda ko'kalamlar bilan bezatilgan.

Bu yillarda instalyatsiya-bog'lari paydo bo'ladi. Instalyatsiya (ingliz tilidan. installation- o'rnatish)- rassom tomonidan turli elementlardan - uy-ro'zg'or buyumlaridan yaratilgan fazoviy kompozitsiya. Sanoat mahsulotlari va materiallari, tabiiy obyektlar, vizual yoki matnli ma'lumotlar. To'g'ri, bunday bog'lar ko'rgazmali foydalanishga ega edi.

Angliyada (Kembrij) Yevropaning to'qqiz davlati vakillari 1948 yilda Xalqaro landshaft me'morlari federatsiyasiga (IIΦ.ΛA) asos solingan.

1950-1960 yillarda Yevropada sotsiologiya va texnologiyada inqilob yuz berdi. Hayotning ilgari erishib bo'lmaydigan ko'plab sohalari endi deyarli hamma uchun ochiq. San'at ham, landshaft me'morchiligi ham demokratik bo'lib bormoqda. Sun'iy materiallardan bog'lar va tom usti bog'lari yaratilgan.

1960-1970 yillarda XX asr kinetik bog'lar paydo bo'ladi. Ular avangard san'ati g'oyalarini, sun'iy va tabiiy yangi materiallardan foydalangan holda konstruktivizmdan foydalanadilar. Texnologiya va tabiatni, o'tmish va hozirgi kunni uyg'unlashtirish tamoyili ilgari suriladi. Bunday bog'larda uch o'lchovli tuzilmalar, rang effektlari, shovqin va musiqiy hamrohlik mavjud. Ular suvdan, hatto suvning tovushlaridan ham foydalanadilar.

Bu davrda artefakt bog'lari, ya'ni manzarada haykaltaroshlik va kompozitsiya yoqasidagi ishlar paydo bo'ldi. Artefakt "ikkinchi tabiatli narsa, ya'ni inson tomonidan yaratilgan va tabiatga nisbatan avtonom narsa" (F. Infante, 1988). Qadimgi madaniyatlarda artefakt sirning ramzi hisoblanadi. Ehtimol, shuning uchun oyna bunday bog'larning asosiy elementiga aylanadi. Bu nafaqat dunyoni ikki barobarga oshiradi, balki uni sirli qiladi, tabiatning tirik elementlari bilan o'zgartiradi.

Bunday bog'larda rangli shaffof plastmassa ham ishlatiladi. Panel orqali o'tadigan yorug'lik rangni o'simliklarga va yaqin atrofdagi har qanday sirtga tarqatadi va shu bilan butun atrof-muhit haqidagi tasavvurni o'zgartiradi.

Yigirmanchi asrda bog'-fast yoki tez bog', ya'ni qisqa vaqt davomida yaratilgan bog'-park obyekti mavjud. Bu spektakl tugagandan so'ng ajratib olinadigan teatr manzarasiga o'xshaydi.

Yigirmanchi asrning so'nggi yillarida. Yovvoyi bog'lar yoki wild-bog'lar keng tarqaldi. Ularga o'simliklar tasodifiy tarzda joylashtirilgan, ammo bu tartibsizlik zamonaviy urbanizatsiyalashgan odamda juda kam bo'lgan tabiiy yovvoyi tabiatning illyuziyasi uchun rejalashtirilgan va yaratilgan.

Xorijiy mamlakatlarda, shuningdek, Rossiyada, XX asrda. tabiatda va shahar landshaftida transport va muhandislik kommunikatsiyalari, monofunksional bog'lar, mini-parklar, xodimlarning dam olishlari uchun yashil hududlar yaratish.

Yigirmanchi asrning oxirida jalb qilish nazariyasi rivojlanadi, ya'ni mos kelmaydigan kombinatsiya, hamma narsa aksincha, ramkaning ta'siri, ajablanib hisoblash. Ushbu nazariya sahna san'ati, bayram, festival, ekskursiya dasturlari, shou-biznes, reklama va boshqalarga ta'sirini kuchaytiradi. Landshaft arxitekturasida turli xil materiallar, yorqin rangli

yuzalar va obyektlarning keskin, qarama-qarshi taqqoslashlari ko'rib chiqiladi, bu esa qiziqish ortishiga olib kelishi mumkin. Muhitda, simvolizm, landshaftdagi "animatsiya", binolarning oyna devorlaridan aks ettirish va boshqalar.

Xorijiy bog'larning salmoqli qismi sanoatda foydalanishdan chiqqan yerlar, karerlar, chiqindixonalar, chiqindi va chiqindi jinslarda barpo etilmoqda. Shu nuqtai nazardan, Keltse va Katovitse shaharlaridagi Polsha bog'lari qiziqarli.

Tabiiy sharoitlar. Yigirmanchi asrning xorijiy mamlakatlarida bog'dorchilik san'ati rivojlanishining barcha davrlarida bo'lgani kabi tabiiy sharoit muhim ahamiyatga ega. Ular relyefdan, jumladan antropogendan foydalanadilar. Agar iqlim ba'zi landshaft guruhlarini yaratish uchun qulay bo'lmasa, u holda zamonaviy texnik vositalar yordamida tuzatiladi. Har xil turdagi suv manbalaridan foydalaniladi. Gidroparklar daryolar, ko'llar, qirg'oqlarida tashkil etilgan. O'rmon maydonlari o'rmon parki hududlari uchun ishlatiladi va yovvoyi tabiat qo'riqxonalaridagi milliy bog'larni o'z ichiga oladi.

O'simliklar. XX asr bog'-park san'atida flora asosan mahalliy turdagi plantatsiyalardan foydalanish bilan, ba'zan esa sun'iy o'simliklar bilan birlashtiriladi. Istirohat bog'larida dam olish uchun ochiq joylar, turli xil gulzorlar, suv omborlari, shuningdek, yopiq joylar: massivlar, bog'lar va boshqalar tashkil etilgan. Ko'chalarda, yozda va iqlim imkon beradigan joyda, ular yil bo'yi dam olishadi. ampelli va kadmalar (o'simlikni o'tqazish uchun maxsus idish) o'simliklar ekilgan.

13.4. Park qurilishi obyektlarining tipologiyasi va ularning xususiyatlari.

Xorijiy mamlakatlarda landshaft dizayni (arxitekturasini)ning ko'plab asarlari yaratilgan. *XX asrda xorijiy mamlakatlardagi bog'-park obyektlarining asosiy turlarini quyidagicha ajratib ko'rsatishimiz mumkin:*

- avangard bog'i;
- yashil arxitektura;
- installyatsiya bog'lari;
- tom usti bog'lari;
- bio bog'lari;
- kinetik bog'lar;
- artefakt bog'lari;
- ershtaren bog'lari;
- fast bog'lari;
- wild bog'lari;
- tematik parklar;

- ko'ngilochar va tomosha parklar;
- innovatsion bog'lar;
- piyodalar ko'chalari.

Bog'-park obyektlarining bir nechta misollarini takidlash mumkin.

Monofunksional parklarga monoton tekislik hududida yaratilgan Myunxen Olimpiya bog'i va sobiq poligonlar kiradi. Uning maydoni 141 gektar.

Bog'ning yangi sun'iy landshafti organik ravishda sport maydonchalari majmuasini, axborot markazini, teleminorani va boshqalarni o'z ichiga oladi. Stadion, sport zali va suzish havzasi o'rtasida, chodir bilan birlashtirilgan, parkning rejalashtirish yadrosi - uning asosiy maydoni - ommaviy tadbirlar uchun mo'ljallangan joy.

Parkdagi barcha yo'llar shu yerda birlashadi. Ushbu kompozitsiyaning markazi teatr - ochiq osmon ostidagi tomoshalar uchun joy. Tomoshabinlar uchun o'rindiqlar sun'iy suv havzasi qirg'og'ida yarim oy shaklidagi terrasalar ko'rinishidagi qiyalikda joylashgan. Ular pontonlarda(vaqtincha qurilgan ko'chma ko'prik) joylashgan suzuvchi sahnaga qaratilgan. Sahnaning foni, uning teatrlashtirilgan foni - suv yuzasi va qarama-qarshi qirg'oqdagi tepalik.

Zamonaviy xorijiy park tushunchasi(kontseptsiyasi) Parijdagi La-Villett Park g'oyasida o'z ifodasini topdi. Hozirda Parij parklarining aksariyati yurish va dam olish uchun mo'ljallangan yashil hududlardir. Ularga odatda bolalar va qariyalar tashrif buyurishadi. Qishda va yomon ob-havo sharoitida ular bo'sh. Shu bois, barcha yosh guruhlariga xizmat ko'rsatishga mo'ljallangan, butun yil davomida, hafta ichi va dam olish kunlarida kechgacha faol ishlaydigan, foydalanish imkoniyati va xavfsizligini ta'minlaydigan universal bog' yaratish zarur. Bog' uchun 55 gektar maydonga ega sobiq omborlar va so'yish joylari hududi ajratildi. Xalqaro tanlov e'lon qilindi, unga ko'plab mamlakatlardan loyihachilar javob berishdi, natijada hakamlar hay'atiga 700 ga yaqin loyiha taqdim etildi; Loyiha rejasida aslida XXI asr parki g'oyasini shakllantirish ko'zda tutilgan.

Parkning maqsadlariga quyidagilar kiradi:

- madaniyat va ilm-fan yutuqlarining uyg'unligi– bog' shahar bilan bog'langan va tor maqsadlarga javob berishi;
- madaniyat markazi, uchrashuv joyi, san'at va texnologiya o'rtasidagi muloqot funksiyalarini bajarishi;
- landshaft, arxitektura va kompozitsiya birligi bilan shahar-bog' va bog'-shahar rolini bajarish kerak.

Bu g'oyani amalga oshirish fan va texnika muzeyi, ko'rgazma zaliga ega musiqa markazini tashkil etish orqali taklif etildi. Topshiriq oranjeriyalarni qurishni o'z ichiga oldi: ko'rgazmali - kafe va dam olish joylari bilan, didaktik - turli xil ekinlarni yetishtirishning yangi

texnologiyasini namoyish etish, tashrif buyuruvchilar ishlashlari mumkin bo'lgan amaliy foydalanish: radio teleskopli "Astronomik bog'" qurish, havaskorlar to'garagi, ilmiy to'garaklar faoliyati uchun observatoriya va meteorologik asboblari (ustaxonalar bilan modellashirish, radioklub va boshqalar); suv qurilmalari tizimi; 1500-2000 o'rinli spektakllar, kontsertlar, feyerverklar, ommaviy yig'ilishlar uchun faoliyat markazlari; tematik bog'lar (masalan, hidlar bog'lari, g'ayrioddiy o'simliklar, mifologik bog'); keng xizmat ko'rsatish tizimi - kiosklar, kafelar, sport anjomlari va asboblari ijaraga berish.

Landshaftni rejalashtirishda ekologik tamoyilga rioya qilishning juda yorqin misoli Frantsiyaning yetakchi landshaft me'morlaridan biri A. Shemetov tomonidan yaratilgan La Villett bog'idagi Bambuk bog'idir. Bu boshqariladigan mikroiqlimga ega 6 m chuqurlikdagi terrasali bog' bo'lib, u bir-biridan shakli va rangi bilan farq qiluvchi 40 turdagi bambuk daraxtlarini ta'minlaydi.

Bunday bog'ni yaratish Parij sharoitida janubiy o'simliklarning o'sishi uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlagan original texnika tufayli mumkin bo'ldi. Bog'ning shimoliy tomoni bo'ylab, quyosh tomonidan isitiladigan vertikal to'siq. U plantatsiyani sovuq shamollardan himoya qiladi va kechasi issiqlikni beradi, janubiy tomonda esa yetarli darajada izolyatsiyani ta'minlaydigan yumshoq qiyalik mavjud.

Nishabning shakli suvning haddan tashqari bug'lanishini oldini olish va bog'da kerakli namlik darajasini saqlab turish uchun mo'ljallangan. Bundan tashqari, maxsus reflektorlar kun davomida quyosh nurini bambuk chakalakzorlariga yo'naltirish uchun mo'ljallangan. O'simliklar kechasi ham yoritiladi.

Bog' XVIII–XIX asrlardagi bog'-park tajribasini (Versalning oshxona bog'lari) zamonaviy ilmiy-texnik imkoniyatlar va ekologik bilimlar bilan bog'lashga urinish sifatida qiziqarli. Maxsus sug'orish moslamalari suv purkaydi. Bundan tashqari, namlikning bir qismi bu yerda yer osti suvlari tufayli hovuzda to'planadi - shimoliy devordagi teshiklar orqali. Bambukning har bir navi uchun tegishli tarkibdagi tuproqlar yaratilgan.

Oddiy o'lchamiga (uzunligi 120 m) qaramay, bambuk plantatsiyalarini tekshirish uchun imkoniyatlar yaratilgan; devor bo'ylab pastki, tekis yo'lak bo'ylab, bog'ning janubiy chekkasi bo'ylab yuqori, chiroyli kavisli alleya bo'ylab, chakalakzorlarga osilgan uchta ko'prikdan, shimoliy chinorlar alleyasidan, o'rindiqlar va zinapoyalardan. Bir tomondan, plantatsiyani butun park maydonidan farqli o'laroq ko'rish mumkin, boshqa tomondan - undan alohida, uchdan bir qismi tomoshabinni alohida o'simliklarning mikro olamini ko'zatishga taklif qiladi.

Mehmonni ajablantiradigan narsa kutmoqda: makon tashqi tovushlardan deyarli butunlay ajratilgan va bu xususiyat sun'iy tovushlarning

shovqini va beton devorlardagi maxsus suv kaskadlarining “musiqasini” eshitish imkonini beruvchi maxsus akustik tovushlarni kuchaytirish effektini yaratish uchun ishlatiladi.

Qayta tiklangan yerlardagi va modellastirilgan landshaftlarga ega parklar.

Keltsdagi park 1971 yilda shaharning 900 yilligini nishonlash uchun ochilgan. U 20 gektar maydonga ega eski ohaktosh karerlari o'rnida yaratilgan. Rejalashtirish markazi toshli yarim orolli suv havzasi bo'lib, unda tomosha maydonchalari, tosh bog'i qurilgan, “geologlar qoyasi” va g'orlar saqlanib qolgan. Asosiy arxitektura va rejalashtirish birligi - 7 ming tomoshabinga mo'ljallangan amfiteatr ko'rinishidagi ochiq yozgi teatr va keng sahna. Daraxt ekish ilgari terrasa qilingan qatlamlarda amalga oshirilgan.

Katovitsdagi park 600 gektar maydonni egallaydi va Yevropadagi eng yirik parklardan biridir. Uning hududini chiqindi toshlar, chuqurliklar va bo'sh yerlar egallagan. Ayni paytda parkga tashrif buyurish 250 ming kishini tashkil etadi (yozgi dam olish kunida).

Bunday istirohat bog'larining barpo etilishi buzilgan yerlarning meliorativ holatini yaxshilashga ibratli misol bo'la oladi. Kuchli asbob-uskunalar va yer ko'chirish mashinalaridan foydalanish millionlab kub metr tuproqni aralashtirish va yangi relyef - sun'iy tepaliklar, ko'llar, orollar, turli shakldagi terrasalar yaratish imkonini beradi. Relyefning bunday o'zgarishi nafaqat bog'lar uchun qayta tiklangan hududlarda, balki deyarli barcha yangi bog'larda ham qo'llaniladi.

Xorijiy landschaft qurilishida relyefni modellastirishda - geoplastika keng tarqalgan.

Relyefni o'zgartirishning qiziqarli namunasi - Parijdagi Trambly yoshlar sport parki. 75 gektarlik tekis maydon markazga to'nkalar bilan tushuvchi elliptik kosaga aylantirildi. Terrasa yonbag'irlari yoyli dinamik konturlarga ega va turli sport mashg'ulotlariga mos keladi. Ushbu yechim har qanday nuqtadan butun park maydonini ko'rish imkonini beradi.

Bog'-park san'ati obyektlarining eng keng tarqalgan turlaridan biri bu akvaparkdir. Eng qiziqarli bog'lardan biri Torontoda (Kanada) yaratilgan. Uning yaratilishiga Torontoning haddan tashqari zichlashgan markazida ochiq maydonning yo'qligi sabab bo'ldi. Bog'ni piyodalar ko'prigi va Kanada milliy ko'rgazmasi joylashgan shaharning markaziy qismidagi qirg'oqqa olib boradigan yo'laklar bog'laydi.

Qurilish jarayonida loyihaga kiritilganidan ko'ra radikalroq qaror qabul qilindi: ikkita yirik sun'iy orol yaratildi, ular ko'l bo'yidan pavilonni qopladi va shu bilan birga shaharda keng bog' tashkil etishga imkon berdi.

Markaziy orolda Forum, 6500 tomoshabinni sig'dira oladigan tepaliklar bilan o'ralgan dumaloq arenaga ega ochiq osmon ostidagi teatr

shakllantirilgan. Kattaroq sharqiy va g'arbiy orollarning murakkab konfiguratsiyasi plyajlari bo'lgan bir nechta lagunlarning shakllanishiga imkon berdi. Ularda bolalar shaharchasi va brigantinlar(o'smirlar uchun dam olish maskani) uchun gavan(bandargoh) joylashgan.

Kattalar uchun qisqa muddatli dam olish uchun 350 ta qayiq va dengiz qishloqlari uchun to'xtash joyi bo'lgan dengiz klubi. Bog'ning tarkibi tepaliklardan ochiladigan ko'l va shaharning keng manzaralari va ichki ko'rfaz va kanallarning yanada yaqinroq, yopiq joylari kombinatsiyasida qurilgan. Yangi bog'ning ochiq, quyoshli panoramalarida turli tomoshalar uchun mo'ljallangan shaffof sharsimon gumbaz ustunlik qiladi. Bog'ning loyihaviy sig'imi 60 ming kishiga mo'ljallangan.

Floridadagi Disney World (AQSh) - bu mamlakatdagi ko'ngilochar bog'. Park Florida shtatidagi boy tabiiy landshaftda joylashgan. Arxitekturaning rejalashtirish yechimlari va ko'ngilochar mavzularda ilmiy, o'quv, etnografik va ko'ngilochar xarakterdagi attraksion qurilmalar qo'llaniladi. Tsenariy yechimi tashrif buyuruvchilarni xayol va sayohat olamiga olib boradi.

Bog'ning maydoni juda katta - 11130 gektar va bir nechta zonalaridan iborat: qo'riqlanadigan o'rmon (3000 gektar), xizmat ko'rsatish zonasi, 20 ming aholiga mo'ljallangan "Kelajak shahri" bog'i xodimlari uchun aholi punkti va ko'ngilochar maskan. Sehrli Qirollik deb nomlangan zona (40 gektar). Parkda bir necha kun qolish ham mumkin. Shu munosabat bilan ko'ngilochar zona va xizmat ko'rsatish zonasida 4 ming o'ringa mo'ljallangan mehmonxonalar, kempinglar, motellar tashkil etilgan.

Janubiy Angliyadagi "Eden" pnevmatik arxitekturaviy oranjeriyalarga ega bog'- manzara bog'-park san'atining ekologik yo'nalishi hisoblanadi. U Nikolas Grishmoning loyihasi bo'yicha yaratilgan. O'simliklar - bu ertak olamida asosiy vosita sanaladi. Eksponatlar soni 4000 nusxadan ortiq. Park 35 gektar maydonni egallaydi. Tuzilmalar biom kapsulalaridan iborat. Eng katta biom 4 gektarni tashkil qiladi. Har bir bunday kapsula sun'iy ravishda yaratilgan iqlim mintaqasining bir qismini, masalan, nam tropiklarni, O'rta yer dengizi mintaqasini, yarim cho'lni va boshqalarni qamrab oladi. Angliyaning Kornuoll shahridagi ushbu botanika bog'I bir nechta geodezik gumbazlardan iborat oranjeriyani o'z ichiga oladi, uning ostida butun dunyodan o'simliklar yig'iladi. oranjeriyalarning maydoni 22 000 m² (13.1-rasm).

13.1-rasm. Edem bog'i loyihasi gumbazlarining panoramasi.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f2/Eden_Project_geodesic_domes_panorama.jpg/1920px-Eden_Project_geodesic_domes_panorama.jpg

Issiqxonalarning balandligi 60 m ga yetadi, uzunligi esa 1,5 km dan oshadi. Biokonstruktsiyalar dam olish joylari va xizmat ko'rsatish joylari joylashgan kichik oranjariyalar bilan bir-biriga bog'langan. "Ularning asosiy xususiyati odamlarni o'simliklarga qaram qiladi, ya'ni flora, birinchi navbatda, odamlar emas, balki ideal bo'lishi kerak" (P. Kudryavtsev).

Germaniyadagi avangard bog'lari. Mikroxxemalar bog'i - Germaniyaning Frankfurt shahridagi yirik bank majmuasining vohalaridan biri mikroxxemalar bog'i ko'rinishida uning yo'llarining dizayni, qoplamaning rang-barangligi, dekorativ yoritish va hattoki mebellarni o'rnatish; ma'lum radio komponentlariga o'xshaydi va elektron qurilmalar bilan bog'liq. Shu bilan birga, mualliflar modelga so'zma-so'z taqlid qilishdan qochishdi va an'anaviy materiallardan foydalanishdi: toshlar, o't o'simliklari, past shox-shabbali daraxtlar, panjara shaklidagi butalar, qum va boshqalar. Tomoshabin kompozitsiyani o'ziga xos ekzotik bog' sifatida qabul qiladi va shundan keyingina uning g'ayrioddiy uslubini sezadi.

Yaqin atrofida janob Malevich bog'i joylashgan. Uning dekorasi jahonga mashhur rus rassomi, suprematizm asoschisining ishi ruhida yaratilgan. Bu markazda katta dumaloq platformaga ega bo'lgan rangli plitkalar va toshlardan yasalgan ko'ndalang kesishgan yo'llardir. Asfaltlash naqshlari ataylab murakkab, mantiqsiz, jabhalar arxitekturasi bilan bog'liq va o'ziga xos grafik sir sifatida qabul qilinadi. Bog' makonida vertikal bog'dorchilik uchun baland vazalar shaklida oq rangga bo'yalgan metall inshootlar mavjud. Ular markaziy platforma atrofida joylashgan. Har xil yer qoplamali o'tlarning o'simliklari va bir necha turdagi butalar suprematist yulka grafikasi uchun yashil fonni tashkil qiladi.

Ko'pincha zamonaviy bog'dorchilik qurilishida rangli inert materiallar ishlatiladi - ular "qotirilgan" bog'lar yoki "ershtaren" bog'larini yaratish uchun ishlatiladi. Shu nuqtai nazardan, Los-Anjelesning chekkasidagi Shisha bog'i juda yaxshi misol bo'lib, uning yorqin landshafti maydalangan shishadan foydalanishga asoslangan. Loyiha muallifi E. Kao.

Kirish joyidan tosh plitalar bilan qoplangan yo'l bor. U limon o'tlari (Vyetnam oshxonasining ziravorlari) bilan o'ralgan. Tosh yo'li tugaydi va tashrif buyuruvchilarni maydalangan jigarrang shishadan to'qilgan yo'llar bo'ylab sayr qilish taklif etiladi, ular xuddi avtomagistral kabi, guruchga taqlid qiluvchi sariq va yashil shisha to'liqli tepaliklar bilan to'xtatiladi. Ranglar nozik tarzda aralashib, impressionist landshaft hissini yaratadi.

Butun marshrut bo'ylab himoya devorlari betonga o'rnatilgan kobalt ko'k oynasi bilan o'ralgan. Muallif ular ustida yumshoq to'liqlar hosil qilgan. Kompozitsiyada to'rtburchaklar shaklidagi hovuz ustunlik qiladi, bu yerda oq shishadan yasalgan konus shaklidagi figuralar Vetnam tuz fermalariga taqlid qiladi. Qorong'ida yoki oy nurida shisha konuslar porlaydi, kobaltni ichkaridan aks ettiradi. Bog'da guruch dalalariga taqlid qilish uchun Meksika pat o'tlaridan foydalangan - bu o'simlik Kaliforniyadagi eng keng tarqalgan bog'larda mavjud. Panjara va darvozalar binafsha rangga bo'yalgan. Landshaftga kiritilgan boshqa tropik o'simliklar orasida banan, agava, aloe, kanna va orxideya kiradi. To'g'ri ishlatilsa, shisha o'simliklarning haykaltaroshlik ko'rinishini yaxshilaydi va turli yorug'lik sharoitida rang o'zgaradi, bu tashqi rang palitrasini oshiradi.

Shisha bog'i landshaftga oynani kiritishning ajoyib namunasi va XX asr oxirida manzara bog'-parkchiligidan yangi tendentsiyasi namunalardan biridir.

Innovatsion bog'lar. Zamonaviy bog'-park san'atining yangilik kabi tendentsiyasi oddiy narsalarga yangicha qarash, no'anaviy va yorqin yashash imkoniyatidir. Ushbu harakatning vakili - Massachusets shtatining Kembrij shahridan Marta Shvarts. Uning ijodiy arsenaliga shahar obyektlari va shaxsiy bog'lar kiradi. Ushbu ustaning eng hayratlanarli asarlari: Martaning onasining bog'i - Stella Shvarts (1984); Texasning El-Paso shahridagi Devis oilasi qarorgohi bog'i (1996); Dekkenson qarorgohi bog'i (1991); Marina Linear Park, San-Diego, Kaliforniya (1988); Nyu-Yorkdagi Jeykob Javits Plaza (1992).

Kinetik bog'lar. Suv bog'i- an'anaviy musulmon bog'laridan ilhomlangan zamonaviy bog'dir. Daraxtlar, to'siqlar, devorlar, suvlar, dam olish uchun o'rindiqlarni uyg'un joylashtirish bilan tuzilgan aniq va osoyishta joylarni o'z ichiga oladi.

Kulrang bazalt bilan qoplangan keskin aniqlangan hovli shisha, vertikal yashil va yog'och devorlar va bo'linmalar, suv zonalar va ekish joylari (masalan, atirgullar ekish) bilan bezatilgan.

Suv butun maydonni to'ldiradi. Bog'ning orqa qismidagi suv devori ayniqsa hayratlanarli - bir vaqtning o'zida noyob romantik fon va dekorativ element vazifasini bajaradigan vertikal kompozitsiya. Kompozitsiyaning shisha paneliga qaraganda, suv vertikal ravishda ko'tarilib, keyin shaffof devor bo'ylab tushadi.

Artefakt bog'lari. Mulohaza bog'i. Klassik kompozitsiyani va zamonaviy san'at elementlarini birlashtirgan nosimmetrik loyiha - tosh ustunlardagi haykallar ko'rinishidagi vertikal dekorativ shisha guruhlar. Bog' tinch aks ettirish va tafakkur uchun xizmat qiladi, bu yerda suv asosiy element hisoblanadi. Qorong'i suvli sayoz oqim shisha raqamlarni aks ettiradi va chuqurlik va sirli illyuziyani yaratadi. O'simlik tarkibining asosiy ranglari: burgundli, yumshoq pushti, o'rik va krem rangi.

Chupa- Chups bog'i - bir nechta rang-barang sharsimon elementlardan tashkil topgan bog'-parkchilik san'atining yorqin, beparvo asaridir. Ko'p rangli sharlar hamma joyda mavjud: bu "Chupa-Chups" dekorativ kompozitsiyasi va yumaloq konfetlar shaklidagi yorqin yig'ma stullar va pavilyon sahnasi. Ko'p rangli metall sharlar ravoqli suhbatgoh hosil qiladi. Oval shakllar konturli maysazor va kapsula shaklidagi hovuzga davom ettiriladi.

Bog' Charlining shokolad fabrikasidagi sarguzashtlari haqidagi ertakdan ilhomlangan va ajoyib labirintdir.

Wild (Yovvoyi) bog'lar. Yashil bog'ni atrof-muhitni ifloslantirmaydigan gibril quvvatli avtomashinalar seriyasini ishlab chiqaradigan Yaponiyaning Dayxatsu avtomobil ishlab chiqaruvchisi taqdim etdi. Loyihaning dizaynerlari maktab o'quvchilari edi. Bog' yovvoyi tabiatning xilma-xilligini ko'rsatish uchun mo'ljallangan turli zonalaridan iborat. Hovuz bo'ronidan qulagan eman daraxti qoldirgan chuqurlikda yaratilgan. Devorlardan birini tashkil qilish uchun daraxt tushgan joyda qoldi.

Avtomobil kompaniyasining ko'rgazmadagi ishtiroki hayvonot dunyosini asrash barchani tashvishga solishi kerakligini isbotladi.

Min Raush (1904–1998) nomi, ehtimol, XX asr tarixidagi eng sokin ismidir. M. Rausch 19 yoshida xo'jayinning qizi Niderlandiyaning Dedemsvart shahridagi Royal Morgeym bolalar bog'chasida ishlay boshladi. Uning ilk asarlari, masalan, "Yovvoyi bog'" (1925), "Eski eksperimental bog'"ning katta chegarasi (1927) G. Jekill, K. Forster ta'sirini va Yevropada hukmronlik qilayotgan naturalizm tendentsiyalarini aks ettirgan.

Ushbu eksperimental bog'lar oddiy geometrik shakllarning xususiyatlaridan va ularning o'zaro ta'siridan ataylab foydalanish orqali "minimal vositalar bilan maksimal samaraga erishish" mavzusidagi o'zgarishlardir. Asimmetrik (simmetriyaning bo'zish, tenglik, parallellikning bo'zish) rejalar soddaligi va qat'iyatligi bilan Pit Mondrian kompozitsiyalarini eslatadi.

Raushning sotsialistik qarashlari alohida g'amxo'rlikni talab qilmaydigan va zamonaviy sharoitlarda ishlaydigan arzon materiallardan iqtisodiy bog'lar modellarini yaratish istagida mujassamlangan.

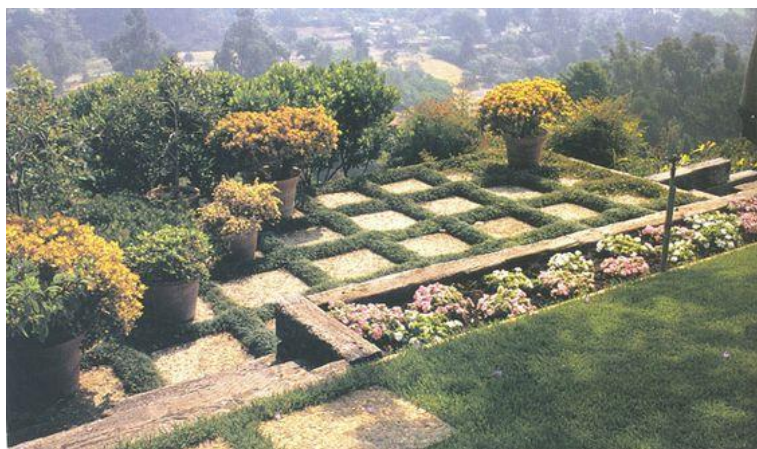
Min Rauschning ishi ko'plab dizaynerlarga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Piet Oudolf, Wolfgang Om, Jeyms van Shvetsiya Min Rausch asarlaridan ilhomlanib, ularni ahamiyatli va ta'sirli deb bilishgan.

Funksionalizm va naturalizmning sotsialistik platformadagi uyg'unligi modernistik shaklga mazmun kasb etish imkonini berdi, bu esa Min Raush bog'larini nafaqat estetik jihatdan ifodali, balki hayotiy bo'lib, frantsuz modernistlarining mavhum qoliplaridan yuqori darajaga ko'tardi.

AQSHda modernizmning keyingi rivojlanishiga Amerikaga ko'chib kelgan Kristofer Tunnard va Valter Gropius ta'sirida bo'lgan me'morlar Garret Ekbo (1910–2000) va Den Kili (1912–2004) ta'sir ko'rsatdi. Garvard universitetida o'qiyotganda Ekbo, Kili va Rouz o'z pozitsiyalarini tarixiy qonunlarning ustuvorligiga va simmetriyaga asoslangan frantsuz tasviriy san'at maktabining o'rnatilgan ta'limotiga qarshi isyon ko'rsatish orqali aniqladilar.

Ikkinchi jahon urushidan keyin Ekbo mingdan ortiq xususiy bog'larni loyihalashtirdi, ularning ko'plari rekonstruksiya qilindi.

U fazoviy taassurotlarni eng muhim deb hisobladi va bog'ni uch o'lchovli nuqtai nazardan odamlar harakatlanadigan fazoviy hajm sifatida ko'rdi. Uning 1950 yilda nashr etilgan "Yashash uchun landshaft" kitobi Qo'shma Shtatlarda birinchi bo'lib zamonaviy bog'larga bag'ishlangan va bir necha avlod dizaynerlari uchun ma'lumotnoma bo'lib, uning assimetrik, eksenelsiz g'oyalari tarqalishiga hissa qo'shgan zamonaviy bog'-parkchilik san'atining asosi uchun asos bo'lgan materialning maksimal ifodali bog'i (13.2-rasm).

13.2-rasm. G. Ekbo. Sem Helinger bog'i.

<https://www.pinterest.com.mx/pin/500955158535147980/>

Den Kilining “muhit va landshaftni hayot uchun belgilovchi fon sifatida tushunishi maktabdan uyga boradigan yo‘l Arnold daraxtzorida shakllangan. Manzara hamisha uning bir qismi bo‘lib kelgan va natijada uning asarlari hamisha manzaraning bir qismi bo‘lib ko‘rinadi”. U. Manning landshaft kompaniyasida ishlaganda o‘simliklar haqida bilim oldi. Kili 1938 yilda Garvardni diplomsiz qoldirib, Ekbo va Rouz bilan frantsuz klassitsizmi ruhida naqshli parterlarning zerikarli chizilganiga qarshi isyon ko‘tardi.

Kilining fazoviy tashkilot haqidagi g‘oyalari Luis Kan va Eero Saarinen bilan hamkorlikda ishlab chiqilgan. Kili 1941 yilda Virjiniya shtatidagi Collier qarorgohida ichki va tashqi makon o‘rtasidagi chegaralarni yo‘q qilish tamoyilini o‘zida mujassam etgan, u yerda uyning ichki qismi bir qator ochiq bog‘ terrasalariga ko‘chib o‘tgan.

Urushdan so‘ng darhol Nyurnbergdagi sud binosini tiklash doirasida Yevropaga keldi va Versal, Shantilly va Vo-le-Vikont shaharlariga tashrif buyurdi. Andre Lenotr bog‘lari bilan shaxsiy tanishuv uning “klassik modernizmi” ning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ldi.

Kilining o‘rnatilgan texnikasiga misol Indiana shtatining Kolumbus shahridagi Miller bog‘i edi. Uni bu ishga Kevin Roshe bilan uyda ishlagan Eero Saarinen jalb qildi. Keyinchalik Kili shunday dedi: “Irvin Millerning bog‘i ... mo‘jizaga o‘xshaydi. Men buni qanday qilganimni tushunmayapman”. Miller bog‘i Amerika modernizmining nafis namunasi, uslub timsoliga aylandi.

Loyihaning muvaffaqiyati (1955) me‘mor, bog‘ dizayneri va mijozning hamjihatligi tufayli erishildi. Bog‘ning tarkibi Barselonadagi Mis van der Roe pavilyonidan ilhomlangan va binoning geometrik hajmining nisbati va shakllarining davomi va uyning ichki makonini rivojlantirishdir.

Shisha devorlar bog‘ga, so‘ngra go‘zal o‘tloq va o‘rmonga silliq tabiiy oqimni ta‘minlab, ochiq maydonda yashashning quvonchli tuyg‘usini yaratdi. Uy ham, bog‘ ham Mondrianning kompozitsiyalarini eslatuvchi bitta rejalashtirish panjarasi bilan birlashtirilgan. Kili mukammal geometrik shakllar fazoviy kuchga ega ekanligiga ishongan va o‘z dizaynlarida koinot bilan aloqani ifodalashga harakat qilgan.

Yechimning soddaligi bog‘ning abadiy nafisligini ta‘minladi. O‘tloqlar, shag‘alli alleyalar va past qoplamali “paluba” maysazor bilan ajratilib, yorug‘lik va soyaning qulay kombinatsiyasini ta‘minlaydi. Ushbu kompozitsiya modernist va klassik bog‘lardan olingan uslublarni ijodiy qayta ko‘rib chiqish va uyg‘unlashtirish natijasida bog‘ maydonining yangi shaklini taqdim etdi.

Keyingi asarlar ham mutanosib bo‘lgan to‘rlarga asoslangan klassik edi: Koloradodagi AQSh Harbiy-havo kuchlari akademiyasining bog‘lari, Oklenddagi muzey, Dallasdagi Tasviriy san‘at muzeyi, Kansas-Sitidagi Genri Mur haykaltaroshlik bog‘i, Jefferson milliy yodgorligi. Sent-Luisda,

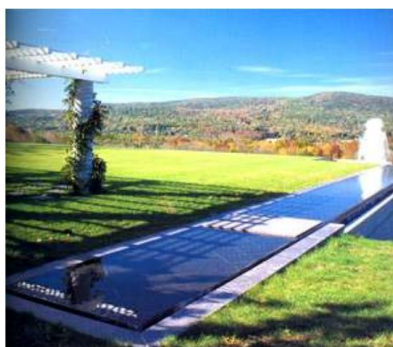
Vashingtondagi Benjamin Banneker Parki, Texasdagi Favvoralar maydoni tak'irlash mumkin (13.3-rasm).

1990 yilda Kimmelning Konnektikutdagi qarorgohida. Kili shuningdek, atrofdagi landshaftga tegishli bo'lgan organik bog'ning namunasini yaratdi. Katta maysazor bo'ylab shifer bilan qoplangan keng kanal, osmonni aks ettiruvchi porloq lenta taassurotini beradi.

F.L. Rayt singari u muammoning yechimi uning mohiyatida yotadi, dizayn konsepsiyasi landshaft xususiyatlaridan kelib chiqadi, shundan so'ng funksiyalar tahlil qilinadi va hamma narsa sintezlanadi, deb hisoblardi. Bu modernizmning mohiyatidir va dekorativ naqshlarni yaratish, stilistik talqin va zamonaviy dizayn o'rtasidagi farqni tushuntiradi.

a

b

13.3-rasm. a-Texasdagi favvoralar maydoni. b-Kimmelam qarorgohi.

<https://gardendesignuk.blogspot.com/2012/04/contemporary-garden-design-part-ii.html>

<https://ru.pinterest.com/pin/538883911637520845/>

Kilining so'zlariga ko'ra, muntazam geometriklik uning loyihalarining mohiyati bo'lgan noyob rejalashtirish tarmoqlari alleyalar, bosketlar, suv obyektlari, yo'llar, bog'lar va tozalagichlarni o'z ichiga oladi; O'zidan oldingi Le Korbyuz'e va A. Lenotr singari, Kili geometriya inson tabiatiga xos deb hisoblardi.

Bu inson o'z muhitida barqarorlikni tushunish va yaratish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan tashkilot usulidir. Shuningdek, u inson tabiatning bir qismi ekanligiga va unga qarshi emasligiga qat'iy ishongan. Tabiatning ixtiyoriy shakllarini nusxalash va taqlid qilish o'rniga, u landshaftga matematik tartib keltirdi.

Kili landshaftlari o'z chegaralarida qolgan holda o'z chegaralarini ortda qoldirdi. U ushbu texnikani belgilangan chegaralardan qochish yoki uchish deb atadi, bu esa landshaft bilan o'zaro aloqani yaratdi.

Tabiatga xuddi shunday biosentrik munosabat Roberto Burl Marksning (1909-1994) ishini tavsifladi. Bog'dorchilik bolaligidanoq uning jiddiy sevimli mashg'ulotiga aylandi. Burl Marks Rio-de-Janeyrodagi Milliy tasviriy san'at maktabida arxitektura, rassomlik va landshaft dizayni bo'yicha tahsil olgan. Uning keng ta'limi unga Braziliyada yangi modernistik utopiyani ishlab chiqayotgan va Burl Marksni atrofdagi landshaftni loyihalashga taklif qilgan me'morlar Oskar Niemeyer va Xorxe Machado Moreyra bilan birga ishlashga imkon berdi.

Burl Marksning eng mashhur asarlari - qiyin yerlardagi jamoat bog'lari. 1950 yilda Riodagi Flamengo bog'i bir qator muhim fuqarolik binolari, jumladan, Zamonaviy san'at muzeyi joylashgan joyda tashkil etilgan. Burl Marks asosiy makonlarni geometrik to'r bilan bog'lab, turli xil o'simliklarning go'zal ekinlari bilan jonlantirgan (13.4-rasm).

a

b

13.4-rasm. a-Kopakabana plyaji. b-X. Mironing tom qoplamasi dizaynidagi naqshlari.

<https://carolandandy.wordpress.com/where-to-stay-in-rio-de-janeiro/>

<https://it.pinterest.com/pin/35606653292494614/>

Dinamik palma barglari va turli o'tlarning to'liqlinlari yaratilgan harakat taassurotlari. 1970 yilda u bu to'liqli mavzuni Kopakabana plyajining uzoq sayyohlik yo'li uchun asfalt dizaynida takrorladi. Harakat qirg'oq bo'ylab ekilgan baland palma daraxtlarining raqsga tushadigan soylari bilan davom etadi.

Burl Marksning manzara kompozitsiyalari abstrakt tasvirga yaqin. Buni Sao-Paulodagi Safra Banka tom usti bog'i aniq ko'rsatib turibdi. Pikasso va Mironing ta'sirini mavhum tartib, yulka naqshlari va ekish naqshlarida ko'rish mumkin. Burl Marksning shaxsiy bog'larida dinamikaga

qarama-qarshi rang kombinatsiyalari va ekish chiziqlari orqali erishiladi. Rio yaqinidagi Odette Monteyro bog'i o'rmon va baland tog'lar bilan o'ralgan joyda joylashgan. Ko'p rangli o'simliklar bloklari aylanma oqimlarda asosiy tozalashni kesib o'tadi va makonda harakatlanayotganda turli xil tajribalarni ta'minlaydi.

Olivo Gomesning bog'idagi uy baland platformada joylashgan bo'lib, u hovuzning aks ettiruvchi suviga qaraydi, palma daraxtlari bilan o'ralgan va turli teksturali o'simliklar va ulkan Viktoriya Amazonika suv nilufarining tinch diskari bilan qoplangan. Uning Santo-Antonio-da-Bikadagi bog'i samimiy tuyg'uga ega: og'ir strukturaviy devorlar, mozaikalar, teksturali qoplamalar, barglarning o'tkir rang kontrastlari bilan ifodalangan.

Braziliyadagi bog'lar Oskar Nimeyer me'moriy tuzilmalarini to'ldiruvchi vaqtning keng ifodasidir. Burl Marks tashqi ishlar, adliya va harbiy ishlar vazirligi uchun bog'larni loyihalashtirib, ularning bo'sh joylariga haykaltaroshlik va suvni kiritib, fasadlarni, haykaltaroshlik shakllarini, rang va teksturalarning boyligini ifodalovchi o'simliklar massasini aks ettirgan.

Kilining klassik modernizmi bilan taqqoslaganda, Burl Marks uslubini landshaft modernizmi deb atash mumkin. Tasvirlash vositasi sifatida u qoplama bilan to'ldirilgan murakkab, dinamik, plastik tartib naqshini ishlatadi - rangli mozaikalar yoki katta bir rangli massalarda o'simliklarni assimetrik ekish; tabiatning saxiy, mo'l-ko'l badiiy in'ikosi - rang, faktura, tekstura, shakllar bilan ifodalangan.

Kuala-Lumpuradagi bog'dagi so'nggi ishi haqida Burl Marks "dunyoni biroz sezgirroq, tabiatga nisbatan o'qimishli va uning ahamiyatini anglab yetmoqchi bo'lganini" yozgan. Burl Marksning o'simliklar va o'simlik bo'lmagan materiallardan foydalanishdagi rassomlik texnikasi XX asrning ikkinchi yarmi dizaynerlariga katta ta'sir ko'rsatdi.

Shunday qilib, XX asrning xorijiy mamlakatlaridagi bog'-park san'atining asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- 1) dam olish uchun kichik bog' va park maydonlaridan foydalanish;
- 2) bog'larning tubdan yangi turlarining paydo bo'lishi (avangard bog'i, installatsiya bog'lari, kinetik-bog'lar, artefakt-bog'lari, Ershtaren-bog'lari, fast- bog'lar, wild(yovvoyi)-bog'lar, innovatsion-bog'lar);
- 3) badiiy va tasviriy vositalarni qayta ko'rib chiqish park qurilishi;
- 4) tabiiy muhitdagi obyektlarning falsafiy mohiyatini ochib berish;
- 5) elementlarning shakllantiruvchi vositalarini aniqlash - yorug'lik, havo, tuproq va suv;
- 6) landshaft arxitekturalari vositalari orqali haqiqiy hayot tajribasini shakllantirish istagi;
- 7) landshaft bog'dorchilik obyektlarini ko'kalamzorlashtirish. Iloji bo'lsa, landshaftning tabiiy asosini saqlash yoki tiklash;

8) zamonaviy ilmiy-texnikaviy taraqqiyot imkoniyatlaridan foydalanish: buzilgan hududlarni landshaftni qayta tiklash, tomning tepasida va “ostida” bog‘lar yaratish, texnik vositalarning landshaft bog‘dorchilik obyektlarini qurish usullariga ta’siri; ko‘chatlarni parvarish qilish jarayoni, sun’iy suv havzalari va relyefni shakllantirish;

9) shaharlar va ularning aglomeratsiyalari o‘sishi bilan bog‘liq obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish tizimlarini rivojlantirish va murakkablashtirish, bog‘lar va parklarni barcha darajadagi shaharsozlik tuzilmalariga aholi punktlaridan tortib yirik hududiy obyektlargacha kiritish;

10) parklarning rivojlanishi va faoliyati jarayoniga vaqtning ta’siri. Ularning kundalik, haftalik, mavsumiy ritmlarini “kundalik” va bayram rejimlarini hisobga olgan holda;

11) bog‘-park san’ati obyektlarini yaratishda yangi me’moriy va badiiy ifoda vositalarini izlash. O‘ziga xos yechimlarga bo‘lgan intilish, bog‘ va parkning atrof-muhitining ramziyligi, hayratlanish effektidan foydalanish va “jozibali” nazariya, shuningdek, o‘tmishning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘tgan davr an‘analariga qaytish, turli qiymat yo‘nalishlari va madaniyat darajalariga ega bo‘lgan odamlar tomonidan “yashil” makonni idrok etish psixologiyasi;

12) shakli va rangi notekis bo‘lgan sun’iy yuzalarning funksiyalariga qarab o‘simliklardan foydalanish;

13) tarixiy landshaftlarni barqaror bo‘laklarga aylantirish va davomiylilik tamoyiliga rioya qilish, unga ko‘ra shaharsozlikning oldingi davrlarining tabiiy omillari hududlarni o‘zgartirish va kengaytirishning keyingi bosqichlarida saqlash uchun majburiy deb qabul qilingan;

14) nogironlar uchun qulay yashash uchun tabiiy va me’moriy muhitni shakllantirish;

15) atrof-muhitni insonparvarlashtirishga barqaror yo‘nalishni saqlab, vositalar va texnikani dinamik yangilash tendentsiyasini kuzatish [5].

Nazorat savollari

1. Yigirmanchi asr xorijiy mamlakatlardagi bog‘-park san’ati obyektlarining asosiy turlari.

2. Innovatsion bog‘lar. Misollar.

3. Kinetik bog‘larning asosiy xususiyatlari.

4. Artefakt bog‘lari. Misollar.

5. Wild (Yovvoyi)-bog‘lar. Misollar.

6. XX asr xorijiy bog‘-parklar qurilishining asosiy nazariyotchilari va amaliyotchilari.

7. Yigirmanchi asrning maishiy parki qurilishining asosiy nazariyotchilari va amaliyotchilari. XX asr xorijiy mamlakatlar bog‘-park san’atining xususiyatlari.

XIV BOB.

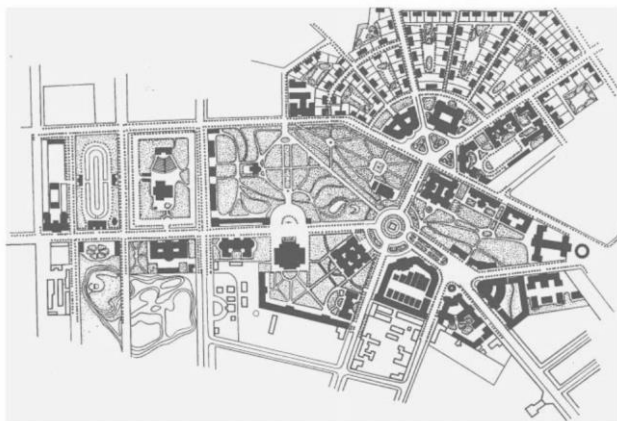
SHARQ MAMLAKATLARINING ZAMONAVIY BOG'-PARK SAN'ATI

Dars rejasi:

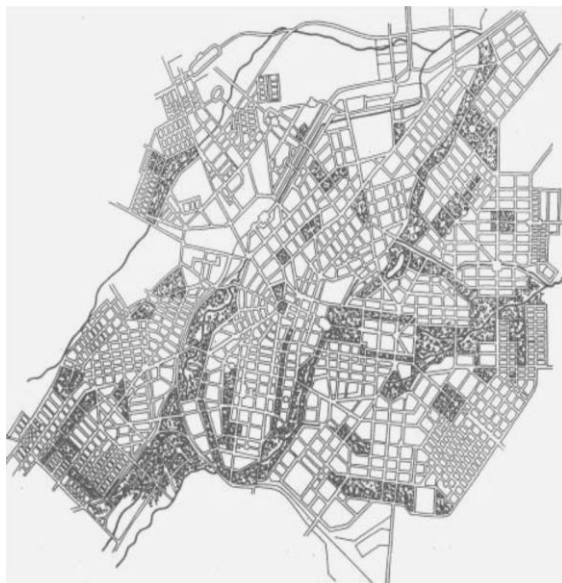
- 14.1. O'zbekistonning zamonaviy bog'-parklari.**
- 14.2. Eron va Turkiyaning zamonaviy bog'-parklari.**
- 14.3. Xitoydagi zamonaviy bog'-parklar.**
- 14.4. Yaponiyaning zamonaviy bog'-parklari.**

14.1. O'zbekistonning zamonaviy bog'-parklari.

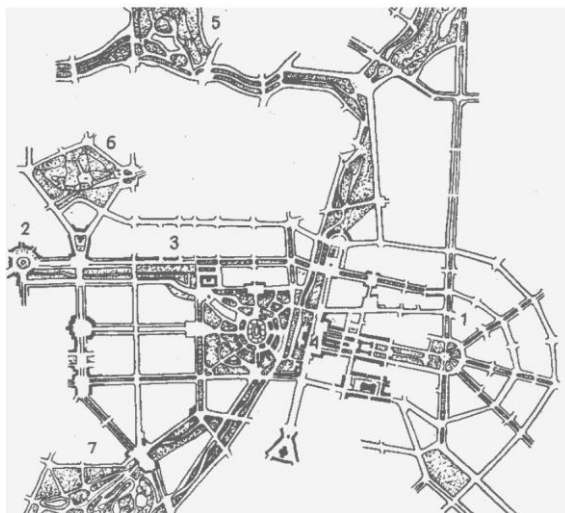
O'rta Osiyo respublikalari, shu jumladan O'zbekistonda XX asr boshlari va o'rtalaridagi shaharsozlik va landshaft arxitekturasini, xususan bog'-park san'atining shakllanishi va uning g'oyaviy yo'nalishini belgilashda sobiq sovet hukumatida 1935 yilda qabul qilingan "Moskva shahrini qayta qurishning bosh rejasi" haqidagi qarori muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Chunki Markaziy Osiyo respublikalarining barchasi 1924 yildan boshlab sobiq SSSR davlati tarkibiga kiritilgan edi. Shuning uchun ham Moskva shahrini qayta qurish va rivojlantirish loyihasida ko'rsatilgan aksariyat me'moriy va shaharsozlik tamoyillari Markaziy Osiyo respublikalarining poytaxtlari – Toshkent, Samarqand, Dushanbe, Olma-ota, Ashxobod, Bishkek shaharlarining ham bosh rejalarini ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qildi. Shuni ta'kidlash zarurki, ushbu shaharlarning bosh rejalarini loyihalashda mahalliy shaharsozlar bilan bir qatorda Moskva va Sanktpeterburg me'morlari ham faol qatnashdilar. Bu loyihalarda ko'rilgan masalalar nafaqat rejaviy, texnikaviy, ekologik va transport muammolariga, balki landshaft arxitekturasini va bog'-park san'atiga ham aloqador edi. Jumladan, dastlab 1924-1931 yillarda, so'ngra 1933-1937 yillarda ishlab chiqilgan Toshkent shahrini qayta rejalashtirish va ko'kalamzorlashtirish loyihalarida "eski" shahar bilan "yangi" shaharni qo'shib, yaxlit bir shaharsozlik organizmini vujudga keltirish, yangi turar-joy hududlari va markazini yangidan tashkil etish, transport magistralarini o'tkazish, bog'-parklar, xiyobonlar bunyod etish, shahar hududidan o'tuvchi mavjud suv havzalaridan foydalanib, ularning sohillarida ko'kalamzor istirohat maskanlarini tashkil etish ko'zda tutildi (14.1-a-b-c-14.2-a-b-14.3-rasmlar).

14.1-a- rasm. Toshkent shahar markaziy qismining shaharsozlik va landshaft yechimi loyihasi. Bosh reja 1924 yil.
A.S. Uralov, K.D. Raximov. Sharq mamlakatlarining bog'-park san'ati.
O'quv qo'llanma. –Samarqand, 2012

14.1-b- rasm. Toshkent shahrining ko'kalamzorlashtirish bosh chizmasi, 1937yil. Asosiy e'tibor shahar hududini obodonlashtirishga qaratilgan.
A.S.Uralov, K.D.Raximov. Sharq mamlakatlarining bog'-park san'ati.
O'quv qo'llanma. –Samarqand, 2012

14.1-c- rasm. Toshkent. Shaharning yangi va eski qismlarining o'zaro rejaviy istirohat obyektlarini bog'lanishi.

A.S. Uralov, K.D. Raximov. Sharq mamlakatlarining bog'-park san'ati. O'quv qo'llanma. –Samarqand, 2012

14.2-a-b-rasm. a-Toshkent. Lenin komsomoli nomidagi bog'ning bosh rejasi. 1939 yil. b-«Pobeda» bog'ining bosh rejasi. 1947 yil.

<https://moluch.ru/archive/111/27344/>

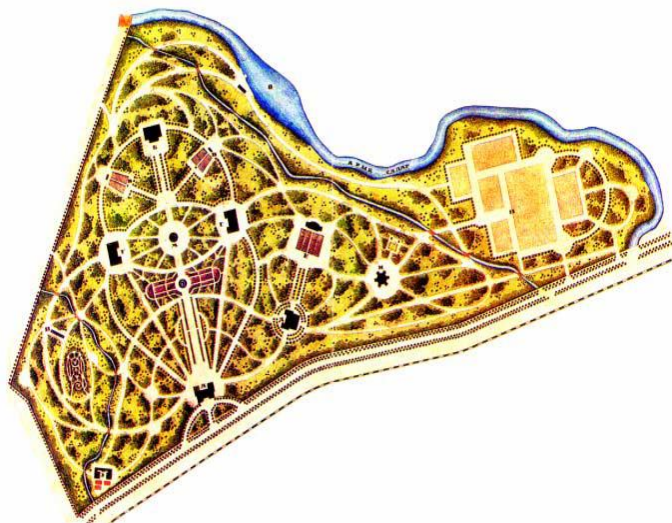
14.3-rasm. Toshkentdagi ilk dam olish bog'i (kurant yonidagi bog').

Bosh reja, 1928 yil. Arxitektor Ya.K. Gaazenkopf.

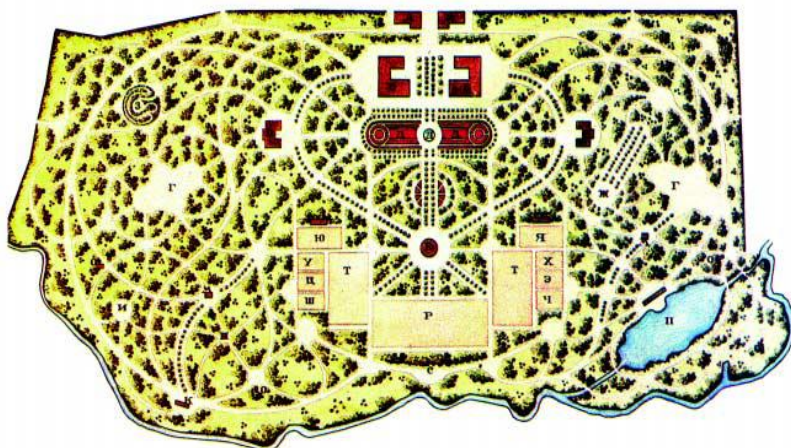
A.S. Uralov, K.D. Raximov. Sharq mamlakatlarining bog'-park san'ati.

O'quv qo'llanma. –Samarqand, 2012.

Birinchi albom- “Toshkent shahrini ko'kalamzorlashtirish. Shahar qurilishi, 1926-1932 yillar” deb nomlanib, unda Toshkentning 1929 yildagi rejasi va shahar hududida ko'zda tutilgan barcha katta- kichik bog'lar, parklar, xiyobonlar, skverlar va ularni loyihalari ko'rsatilgan. Inqilob xiyoboni, Dam olish bog'i, Kafanov nomidagi bog', Obuxov xiyoboni, Toshkent shahar soveti oldidagi gulzor, Lenin xiyoboni, Qardoshlar mozori va Federatsiya parki, Xiva skveri, O'rda – Xadra yashil halqasi, Baland maschid qoshidagi bog', Lenin yodgorligi qoshidagi park, Kommunistlar mazori, Kichik hospital ko'chasidagi 1-May nomli park, “Ilich Bobo” maktabi qoshidagi bog', “Qizil kommunachi” bog'i, Universitet oldidagi gulzor, 1-May parki, Farobiy parki, Kalinin skveri, Golovachev skveri, Jangoh (Pushkin) parki, shahar gulzor bog'i shular jumlasidandir. Albomda ushbu ob'ektlarning loyihagacha holati va qayta ishlanib amalga oshgandan keyingi holatlari ko'rsatilgan (14.4-14.5-rasmlar).

14.4-rasm. Arxitektor Ya.K. Gaazenkopf loyihalashtirgan Bo'zsuvdagi shahar markaziy madaniyat va istirohat bog'ining bosh rejalari. 1931 yil. A.S. Uralov, K.D. Raximov. Sharq mamlakatlarining bog'-park san'ati. O'quv qo'llanma. –Samarqand, 2012

14.5-rasm. Arxitektor Ya.K. Gaazenkopf loyihalashtirgan Bo'zsuvdagi shahar markaziy madaniyat va istirohat bog'ining bosh rejalari. 1931 yil. A.S. Uralov, K.D. Raximov. Sharq mamlakatlarining bog'-park san'ati. O'quv qo'llanma. –Samarqand, 2012

Gaazenkopfning **ikkinchi albomi** (1931 yil) Toshkent shahrining madaniyat va istirohat parkiga bag'ishlangan. Albomda park loyihasining ikki xili (Qorasuvda, maydoni 70 ga va Bo'zsuvda, maydoni 100 gektarga yaqin, 1: 3000 masshtabda) bajarilgan (17,18 - rasmlar). Park hududlaridan birining ko'ndalang kesimi, Toshkent ko'chalarini maqsadga muvofiq ko'kalamzorlashtirish uchun ularning 11 ta ko'ndalang kesimlari, bolalar o'yingohlari, jismoniy tarbiya sport maydonchalari, markaziy oranjeriyadan tortib, gul do'konlarigacha mo'jaz me'moriy shakllar ishlanib, ularning aksariyati o'sha yillarda amalga oshirilgan.

Uchinchi albomda Turkmaniston botanik bog'ining loyihasi ishlangan (1929 yil). Gaazenkopfning yozishicha, bog' inglizcha, ya'ni peyzajli erkin tabiat ko'rinishida, bog'dagi gulzorlar italyancha, bog'ning ko'rgazmalar hududida esa fransuzcha uslubdagi rejayiy echimlarda loyihalangan.

1938-1939 yillarda arxitektor A. Kuznetsov rahbarligida Toshkent shahrining yangi bosh rejasi ishlab chiqiladi. Bu Toshkentning istiqboldagi 20-25 yilga mo'ljallanib tasdiqlangan birinchi bosh rejasi edi. Unda shahar aholisining loyihaviy soni 900 ming kishiga, hududi esa 13,8 ming gektarga hisoblangan edi. Moskva shahri tajribalariga asosanib Toshkentning asosiy magistrallari radial-daira rejali ko'chalar orqali oltita ma'muriy tumanni birlashtiradi. Har bir tumanda turar-joy massivi, jamoa binolari, madaniyat va istirohat bog'lari, skverlar joylashtirish, sun'iy suv havzalarini tashkil qilish, ko'kalamzorlashtirish va suv ta'minoti masalalari ko'zda tutiladi.

1939 yili toshkentliklar maydoni 29 gektarli dam olish va suv sporti bilan shug'ullanishga mo'ljallangan chiroyli park-ko'lga (ilgarigi Komsomol ko'liga) ega bo'ladilar. Parkda plyajlar, ochiq suv stadioni, yashil teatr, qayiq stansiyalari, bolalar temir yo'li, attraksionlar, ko'lining gir atrofi bo'ylab sayrgoh xiyobon tashkil qilinadi. Park obyektlarini o'zaro bog'lovchi ushbu xiyobon gohida suv bo'yiga yaqin keltirilib sohilga aylantirilgan, gohida daraxtzorlar ichiga kiritilgan. Xiyobon bo'ylab yurgan kishining ko'z o'ngida yangidan-yangi go'zal tabiat peyzajlari-ochiq va yopiq yashil maydonlar, sohillar va suv havzalari almashinib turadi.

Toshkent shahri bog'-park san'atining shakllanishida tabiiy va sun'iy suv havzalari: ko'llar, anhorlar, favvoralar muhim o'rin tutadi. Komsomol park-ko'lining qurilishidan so'ng ko'p o'tmay katta tabiiy suv havzasiga ega bo'lgan "G'alaba" (Pobeda) parkining qurilishi (1946-1947 yillarda) boshlab yuboriladi. Har ikkala park shahar mikroiklimini sog'lomlashtirish va uning chiroyini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda avvalgi Komsomol park ko'li shimol tomonga kengaytirilib, bu yerda Alisher Navoiy nomidagi milliy bog' tashkil etilgan. Parkning kengaytirilgan qismi Navoiy haykali bilan birga an'anaviy chorbog' uslubida shakllantirilib, bu bog' muhiti Xalqlar Do'stligi san'at saroyi

hududiga qo'shilib ketgan. Bog'da har yili Sharq xalqlarining yangi yili va bahor milliy bayrami-"Navro'z" ommaviy tarzda tantana qilinadi. Buning uchun unda bosh va yonbosh xiyobonlar, sayrgoh yo'laklar, teatrlashtirilgan tomoshalar uchun maxsus joylar tashkil etilgan. Bog' hududi chamandek yashnab turadi.

Toshkent shahrining hozirgi markazi asosan 1966-1974 yillarda qurib bitirildi. Markaz o'rnida ilgari 1966 yildagi yer silkinishidan vayron bo'lgan turarjoy mavzesi mavjud edi. Asosiy masala poytaxt markazi binolari uchun yangi zamonaviy masshtab topish, O'zbekistonning buguni va kelajagini ushbu markaz hamda undagi markaziy maydon va binolarda aks ettirish lozim edi. Arxitektor L. Adamov va S. Adilovlar boshchilik qilgan mualliflar guruhi bu vazifani ustalik bilan ado etdilar. Umumiy maydoni 1,5 ming gektar sharqdan g'arbga cho'zilgan o'q bo'ylab uzunligi 5 kilometr ga yaqin bu yangi markaz hukumatning ma'muriy binolari, madaniy-ma'rifiy binolar, sport inshootlari hamda yirik savdo markazlari va ulkan ko'kalamzorlarni o'z ichiga oladi. Shaharning qoq markazida tashkil etilgan "Yangi voha" va uning keng ochiq va yopiq yashil maydonlari, bu maydonlar uzra joylashgan jamoat binolaridan tuzilgan ansambllarni, shaharning tarixiy tashkil topgan avvalgi markazlarini Navoiy shox ko'chasi orqali birlashtirdi. Bu yangi markaz o'zining noyob kompozitsiyasi, mahobatli me'moriy-shaharsozlik ko'lam va landshaft yechimi bilan ajralib turadi.

Ulkan va keng Mustaqillik maydonini tashkil etgan tik kompozitsiyali ko'p qavatli binolar va ularga kontrast tarzda cho'zinchoq joylashgan ma'muriy muassasalar, maydonni bir necha pog'onaga bo'lib turuvchi keng suv havzalari, ulkan favvoralar sharsharasi o'ziga xos va takrorlanmas ishlangan. Markaziy maydonning shakllanishiga va unga emotsional-badiiy tus berishda Mustaqillik monumentining roli katta. Uning me'moriy kompozitsiyasi, joyi va maydonga nisbatan masshtabi juda original topilgan. Mustaqillik maydoni Navoiy shoh ko'chasi tomonidan ilgari Noma'lum askar yodgorligi asosida 1990 yilda qurilgan "Xotira va qadriyat" xiyoboni bilan tugallanadi. Ushbu xiyobon atrofi go'zal va maftunkor manzarali "chorbog'" rejasida shakllangan. Bu maydonda Temuriylar davrining simmetrik-markaziy sistemali kompozitsiyasi qayta tiklandi. Keng maydonda juda qulay joylashgan "chorbog'" bugungi kunda shahar landshafti kompozitsiyasida dominant hisoblanadi (14.6-14.7-rasmlar).

14.6-rasm

14.7-rasm

14.6-rasm. Mustaqillik maydonida «Chorbogʻ» tizimida shakllangan bogʻ muhiti. Toshkent. 14.7-rasm. «Xotira va qadriyat» xiyoboni.

<https://profi-tour72.ru/strany/srednyaya-aziya/uzbekistan.html>

Markaziy maydon maysazorlar, daraxlar qatori, gulzorlar va favvoralar bilan toʻldirilgan. Ushbu maydondagi ochiq va yopiq yashil muhitlar sathining nisbati bir-biriga yaqin. Shuning uchun ham ulkan sharsharali otma favvoralar issiq yoz kunlari maydondagi haroratning oshib, namlikning esa pasayib ketishiga yoʻl qoʻymaydi. Aksincha, ushbu favvoralar tegarasida va binolar soyasida kishiga yoqimli, yengil shabada samarasi vujudga kelgan. Mustaqillik maydonida har yili Oʻzbekistonning Mustaqillik milliy bayrami ommaviy tarzda tantana qilinadi.

Shahar markazidagi yashil muhitga, Burjar kanalining goʻzal va maftunkor sohillari, Boʻz suv arigʻining obod qirgʻoqlari kelib qoʻshilgan. Bularning hammasi «Paxtakor» stadioni mavzesidagi yashil massiv va skverlar bilan birga Toshkent markazida oʻziga xos «yashil oazis»ni vujudga keltirgan.

Xuddi shunday istirohat markazlari, bogʻ-xiyobonlar, maydonlar va ochiq muhit «landshaft arxitekturasini» Uzbekistonning boshqa shaharlarida, jumladan Samarqand, Buxoro, Navoiy, Zarafshon, Andijon va Termezda ham amalga oshirilgan [3].

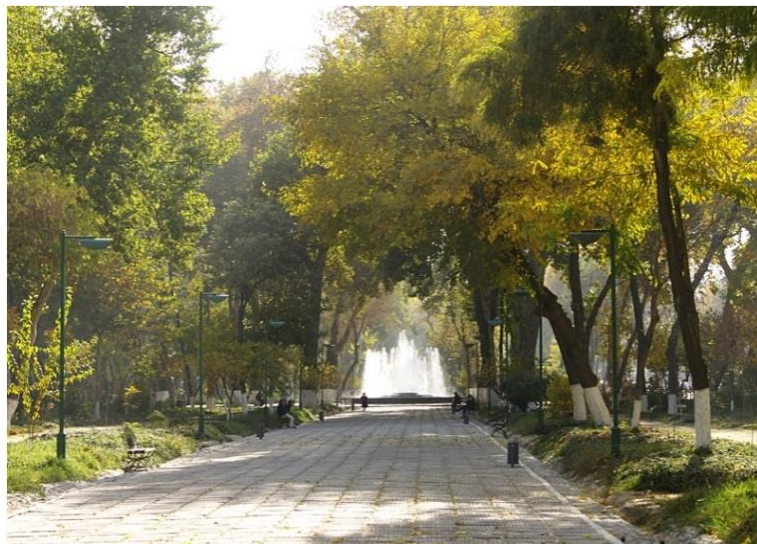
Samarkand shahrining mustaqillik yillaridagi bogʻ-park san'ati.

Aymatov A. (PhD)

1981 yil Samarqand shahri markazining batafsil rejayiy loyihasi ishlanib, unda shahar markazini, ayniqsa uning markaziy xiyobonini janub tomonga, Lolazor mavzesigacha kengaytirish koʻzda tutiladi. Loyihada bogʻ-park san'ati va landshaft obyektlarining uzluksiz yaxlit tizimini yaratish va ularning mavqeyini meʼmoriy obyektlarga tenglashtirish gʻoyasi ilgari suriladi.

Shaharda landshaft arxitekturasining tarixiy shaharlariga xos juz'iy(kichik, uncha katta bo'lmagan) obyektlari mavjud. Ulardan biri dastlab Abramov, so'ngra M. Gorkiy, hozir esa "Universitet xiyoboni" deb nomlanuvchi bulvardir. 1870 yillarda bunyod etilgan ushbu xiyobonning ayrim joylarida toshdan ishlangan barelyef-haykallar o'rnatilgan. (14.8-rasm).

Shahar markazida Alisher Navoiy bog'i takrorlanmas ko'rinishda shakl topgan. Alisher Navoiyning tik turgan haykali o'rnatilgan va uning atrofida gulzorlar joylashtirilgan. Ushbu majmuadan shimol tomonda Hamid Olimjon nomidagi teatr binosi oldida katta skver tashkil etilib, undagi xiyobon va gulzorlar aro o'ziga xos pog'onali otma favvoralar ansambli bunyod etilgan. Xuddi shunday zamonaviy otma favvoralar va chaman-gulzorlar ushbu skver va bulvarga, "Universitet xiyoboniga", yaqin joylashgan Afrosiyob mehmonxonasi, Amir Temur va Ruxobod maqbara majmualari qoshida va ularga boriladigan yo'llar chetida ham tashkil etilgan.

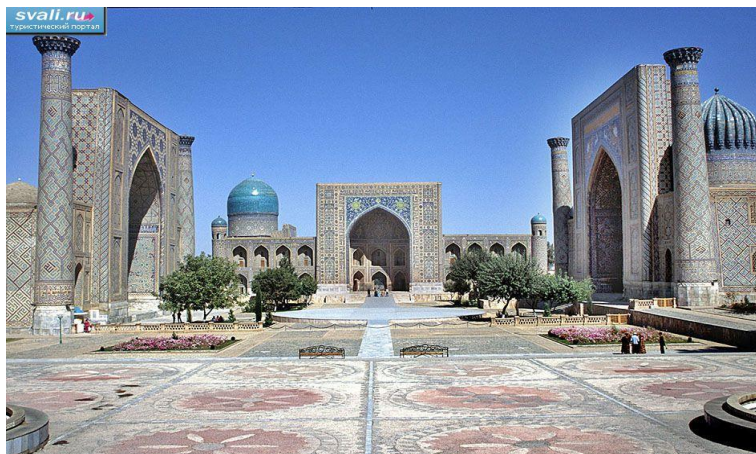
14.8-rasm. Samarqand. "Universitet xiyoboni". 1870 y.

<https://fergana.agency/articles/128035/#gallery-3>

Samarqanddagi Registon me'moriy ansamblining maydonini qayta tiklash loyihasiga ko'ra, dastlab 1968 yilda, so'ngra 2004-2010 yillarda ansaml atrofidagi sobiq ittifoq davrida shakllangan jamoat binolari buzib tashlanib, ularning o'rinda bog'-park hududi va ochiq gulzorlar vujudga keltirildi. Biroq, bu harakat Registon ansambliga ijobiy ta'sir ko'rsatmadi.

Ulug'vor ansambl yangi yaratilgan keng muhitda o'zining asl masshtabini yo'qotib, ochiq muzeyda qo'yilgan sun'iy eksponatga o'xshab qoldi, negaki, u atrofidagi o'ziga "qondosh" bo'lgan tarixiy muhit ko'lami va unga mos tushgan handasaviy uyg'unlikdan judo bo'ldi (14.9-rasm).

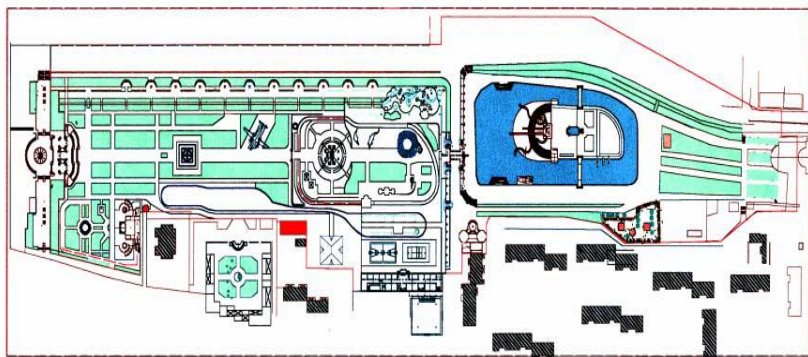
Samarqandning yangi shahar markazida vujudga kelgan keng ma'muriy maydon ham o'z masshtabiga ko'ra behad keng hisoblanib, uning landshaft yechimi takomiliga yetkazilmagan. Aksariyat qismiga asfalt, beton, qolganiga yirik beton plitalar va tosh to'shalgan katta keng ochiq maydon yozning jazirama issiq kunlari yanada isib, qishda esa sovub ketardi. Maydon iqlimini muvofiqlashtirish va maydonning me'moriy-landshaft yechimini yaxshilash maqsadida bu yerda "Favvoralar bog'i" bunyod etildi. Bundan tashqari, vazifasidan qat'iy nazar ushbu maydonda yopiq yashil muhit hajmini Ko'paytirish, uni an'anaviy chorbog' va xiyobon uslubida shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

14.9-rasm. Samarqand. Registon ansambli majmuasi.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/Самарканд>

Samarqandda 2002 yili ilgari mavjud "Ozero" parki qayta ishlanib rentabelli zamonaviy bolalar akvoparkiga aylantirildi. U o'zining jo'shqin me'moriy shakllari, suv attraksionlari va haykallari bilan ajralib turadi. "Sug'diyona" massivida esa yangi akva bog'i barpo etildi (14.10-rasm).

14.10-rasm. Samarqand. “Sug‘diyona” massivdagi akva-park. 2002 yil.
A.S. Uralov, K.D. Raximov. Sharq mamlakatlarining bog‘-park san‘ati.
O‘quv qo‘llanma. –Samarqand, 2012

Buxoro shahrining mustaqillik yillaridagi bog‘-park san‘ati.

N. Fayzullaeva (PhD).

Yurtimiz istiqloлга erishgach, madaniy merosimizga, milliy qadriyatlarimizga bo‘lgan munosabat tubdan o‘zgardi. O‘zligimizni anglab yetdik. Shu asnoda ona tabiatning ajralmas bir bo‘lagi sifatida biz yon atrofga, borliqqa teran nazar bilan qarashga o‘rgandik. Bog‘dorchilik sohasidagi qadimiy an‘analar ham qayta tiklana boshladi. Buxoroda barpo etilgan Istiqlol, Fatxobot, Fitrat, Xoja Ismat Buxoriy bog‘lari fikrimiz dalilidir. O‘nlab tabarruk qadamjolarida obodonchilik ishlari amalga oshirilib, bog‘-rog‘lar, gulzorlar barpo etildi. Kishi bag‘ri dilini ochuvchi bu bog‘lar yurtimiz tarovatiga tarovat qo‘shayapti.

Mamlakatimizning barcha go‘shalarida bo‘lgani kabi Buxoroda ham obodonchilik, bunyodkorlik ishlari qamrovi tobora kengaymoqda. Xususan, bevosita Yurtboshimiz I.A. Karimov tashabbuslari bilan barpo etilgan «Ko‘xna va Boqiy Buxoro» yodgorlik majmuasi bu qadimiy go‘shada yashovchi minglab insonlar yuragida quvonch va faxr-iftixor tuyg‘usini uyg‘otadi. Bu majmua, eng avvalo, o‘zida qadimiylik va boqiylikni ifoda etishi nuqtai nazaridan qadrlidir. Unda Buxoroning azal-azaldan qadimiy sivilizatsiyalar makoni, dinu-diyonat quvvati, ilm-ma‘rifat, madaniyat o‘chog‘i bo‘lib kelayotgani o‘z ifodasini topgan (14.11-14.2-14.3- rasmlar).

14.11-rasm. “Ko‘hna va Boqiy Buxoro” majmuasining shahar bosh tarxida ko‘rinishi. N. Fayzullaeva (PhD) materiali.

a

b

14.12-rasm. a- S.Ayniy nomli musiqali drama teatri. “Ko‘hna va Boqiy Buxoro” majmuasi. b-“Ko‘hna va Boqiy Buxoro”majmuasidagi favvoralar atrof mikroiklimini yaxshilanishiga bevosita xizmat qiladi.

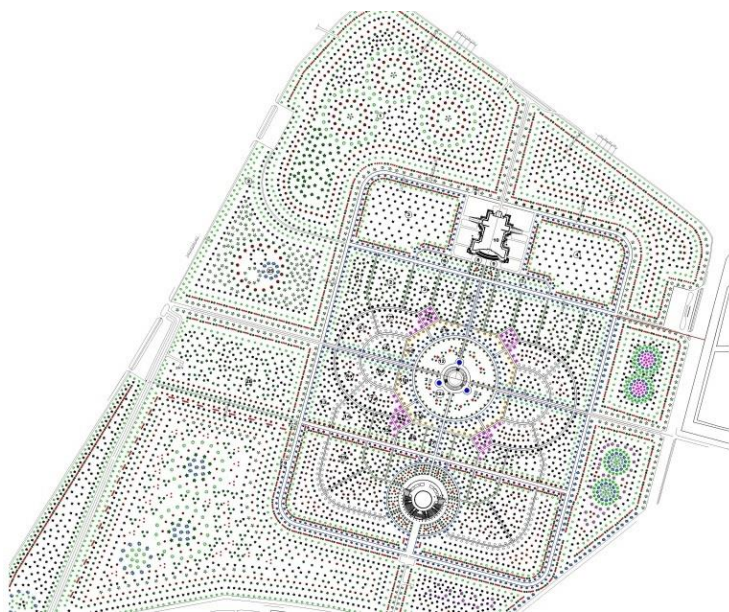
<https://uznews.uz/posts/52455>

14.13-rasm. 2000 kishilik amfiteatr. “Ko’hna va Boqiy Buxoro” majmuasi.
N. Fayzullaeva (PhD) materiali.

Majmuada milliy an’analarimizni o’zida majassam etgan 750 o’rinli zamonaviy drama teatr binosi, 2000 kishi sig’imdag amfiteatr binosi va Buxoroning oltin tuprog’ini ifodalovchi yodgorlik qad ko’targan.

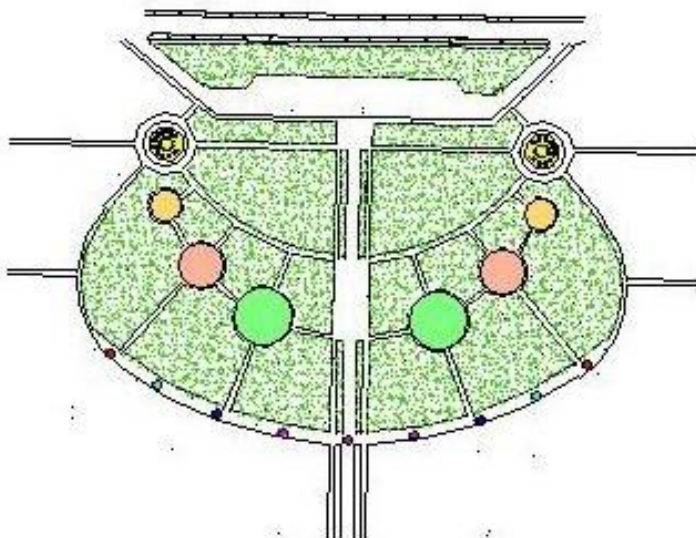
Majmuaning umumiy maydoni assimetrik shaklda bo’lishiga qaramay, markazda janubiy-g’arbga yo’nalgan o’q bo’ylab to’g’rito’rtburchak ko’rinishidagi “chorbog” shakllantirilgan. Bu to’g’rito’rtburchak sakkiz bo’lakka bo’lingan. “Chorbog”ning to’rida markaziy o’qda musiqali drama teatri binosi markazga qarab joylashtirilgan. “Chorbog” markazida yo’laklardan aylana tashkil qilinib, sun’iy tepalikda “Ko’hna va Boqiy Buxoro” yodgorligi o’rnatilgan. Yodgorlikning poyida elektr yoritgichlar bilan bezatilgan uchta otma favvoralar mavjud. Markazdagi aylana maydonning ikki yon tomonidan yarim aylana shaklini hosil qilib, yo’laklar kelib qo’shilgan. Pastroqda esa 2000 kishi sig’imidagi amfiteatr binosi markazga qarab o’rnatilgan. Markaziy ochiq alleyaning ikki tarafida, teatr binosi atrofida, yodgorlik o’rnatilgan tepalikda, amfiteatr atrofida doim yashil, yerni qoplovchi maysa ekilgan. Maysalar uzra rang-barang gullardan klumbalar tashkil qilingan.

14.14-rasm. “Koʻhna va Boqiy Buxoro” majmuasining bosh tarxi.
N. Fayzullaeva (PhD) materiali.

“Chorbogʻ”da Belgiyadan keltirilgan noyob daraxtlar: kashtan konskiy, butalar, katalpa, boyarishnik, sosna chyornaya, “Alkoleyd” gilosi, yapon qarolisi, sakura, qishki gilos, edons gilosi, dub, ryabinya, gʻarb tuyasi, vigela, yasen, lipa, leshina, klyon, barbaris, budlaya Davida, kizil “sibirskiy”, skullpiya, kizilnik, deyshiya, enkiantus, beresklet, magoniya, nok ekilgan. “Chorbogʻ”ning atrofi turli shakldagi boʻlaklarga boʻlingan. U yerda mahalliy manzarali daraxtlar: mojjevelnik, klyon, katalpa, qayragʻoch, shelkovitsa plakuchaya, yasen, sharq tuyasi, tuya kompaktnaya, dub, yapon saforasi, terak, jiyda, yovvoyi xurmo, pisarda qarolisi, shelkovaya akatsiya, sovun daraxti, beryoza, bagryanik, forzitsiya, ayva yaponskaya, amorfa, aylant, maklyuralar ekilgan (14.14-rasm).

Umumiy hisobda 80 turdagi 72 ming dan ortiq nihol ekilgan. Bogʻda qulay oʻrindiqlar, yoritgichlar, kichik suv purkagichlar sistemasi mavjud. Bu Buxoroga xos boʻlgan issiq va quruq iqlim sharoitida muhim ahamiyatga ega. Yozning jazirama kunlarida quyosh botgandan keyin, bu bogʻ oilalari bilan sayrga chiqqan buxoroliklar va shahar mehmonlari bilan gavjum boʻladi.

14.15-rasm. “Ko’hna va Boqiy Buxoro” majmuasi tarkibidagi bolalar bog’i.
N. Fayzullaeva (PhD) materiali.

Majmuaning janub tomonida bolalar istirohat bog’i ham mavjud. Istirohat bog’ining ikki tomonida aylana ayvonlar qo’yilgan. U yerda bolalar uchun muzqaymoq kafesi joylashtirilgan. Bog’ tarxda simmetrik shaklga ega. Markaziy o’qdan alleya umumiy hududni ikkiga bo’ladi. Har bir bo’lakda bolalar uchun o’ynash maydonchalari va charxpalaklar o’rnatilgan. Ularni yuqorida keltirilgan tarxdan kuzatish mumkin (14.15-rasm).

Bog’ning landshaft muhitini yaratishda turli xil daraxtlar ekilishiga alohida e’tibor berilgan. Daraxtlardan: eman, eldar qarag’ayi, archa, ixcham tuya, shumtol, zarang, sovun daraxti, katalpa, yukka, safora, majnun tut, majnun akatsiya, amorfa, shamshod, yapon behisi, qayrag’ochlar ekilgan. 16 turdagi daraxtlar bog’ning landshaft muhitiga har xil manzaralar bag’ishlaydi.

Mustaqillik yillarida Buxoro shahri va uning atrofining bog’-park san’atida katta istiqbolli rejalar amalga oshirildi. Shahar markazining ko’chalari, istirohat bog’lari, bolalar dam olish zonalarida rejalashtirilgan landshaft muhitini yaratishga katta e’tibor berildi. Shahardagi markaziy ko’chalarning kengaytirilishiga qaramay, yo’l yoqasida yashil zonalar qoldirilishi muhim ahamiyatga ega (14.16-rasm).

a

b

14.16- rasm. 2004 yilda rekonstruksiya qilingan Abduxoliq G'ijduvoniy ko'chasining landshaft muhiti. N.Fayzullaeva (PhD) materiali.

Buxoro shahrining shahar ahamiyatiga ega yirik istirohat bog'i bu – “Somoniylar bog'i”dir. Istirohat bog'i Sobiq Ittifoq davrida qurilgan bo'lib, dastavval Kirov nomi bilan atalgan. Bog' barpo etilgan davrda ko'p funksiyali istirohat bog'i vazifasini bajargan.

Istirohat bog'i tinch va shovqinli zonalarga bo'lingan. Bog'da bolalar zonasi – charxpalaklar, muzqaymoq kafesi, amfiteatr, cho'milish havzasi (pionerlar ko'li deb atalgan) bo'lib, bu istirohat bog'ining shovqinli zonasi hisoblangan. Tinch zonaga “No'malum soldat qabri” majmuasi, Somoniylar maqbarasining atrofi kirgan. Shu tariqa Kirov Istirohat bog'i ko'p funksiyali bog' sifatida barpo etilgan (14.17-rasm).

Bugungi kunga kelib, bu bog' unda joylashgan Somoniylar maqbarasi sharafiga “Somoniylar bog'i” nomini olgan. Mustaqillik sharofati bilan bog'ning landshaft muhitida ko'pgina ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilgan. Ayniqsa maqbara atrofida amalga oshirilgan ishlar e'tiborga loyiq (14.18-rasm).

Avvalambor maqbarani atrofini to'sib turgan, zich joylashgan daraxtlar tartibga keltirildi, maqbaraning janubiy-g'arb tomonida qadimda mavjud bo'lgan hovuz qayta qazib, restavratsiya qilinib, ishga tushirildi. Bu bilan maqbara atrofi muhitining mikroiklimini yaxshilanishiga erishildi. Maqbaraning old tomonida (janubiy tarz) “chorbog'” barpo etildi.

“Chorbog'”da maqbaraning ko'rinishini to'sib turmaslik uchun baland bo'lmagan butalar ekilgan. Tunda esa maqbara turli rangli sun'iy yoritgichlar yordamida yoritiladi. Bu bog'ning tungi ko'rinishiga sirliklik ruhini bag'ishlaydi. Tunda ham kunda ham bog'ning qaysi burchagidan qaralmasin maqbara to'la to'kis namoyon bo'ladi. Maqbara bog'ning dominant elementi hisoblanadi.

14.17-rasm. “Somoniyalar bog‘i” ning asosiy darvozasi. N.Fayzullaeva (PhD) materiali

a

b

14.18- rasm. Somoniylar maqbarasining landshaft muhiti. N.Fayzullaeva (PhD) materiali.

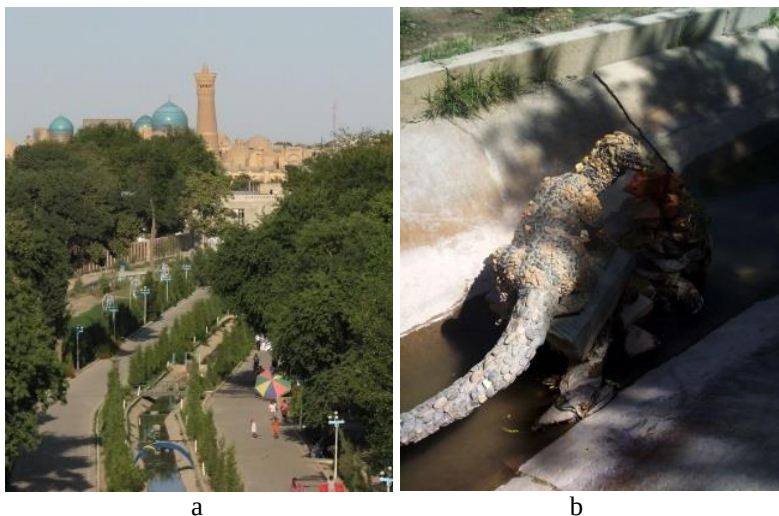
Bog‘ga bosh darvozadan kirib, ochiq alleyaga duch kelish mumkin. Ikki qator mojjevelniklar orasidan beton ariq oqib o‘tadi. Bu bog‘ning kirish qismiga tantanalik bag‘ishlaydi. Archalar baland bo‘lmaganligi sababli, kiraverishda bog‘ni hamma tomonini kuzatish mumkin. Ariq ustida katta bo‘lmagan mo‘jaz ko‘prikchalar va charxpalaklar qurilgan. Bu 2 km.ga cho‘zilgan alleyani kesib o‘tishga yordam beradi. Ariqning ichi turli hayvonlar tasvirlangan tosh haykalchalar bilan bezatilgan. Ushbu alleya bog‘ning markaziy bosh o‘qi bo‘ylab o‘tadi va tarxda uni ikkiga bo‘ladi.

Alleya markazidan oqib o'tuvchi ariq bog'ning janubiy g'arbida joylashgan sun'iy ko'lga borib tutashadi (14.19-rasm).

Birinchi Prezident I.A.Karimovning tashabbuslari bilan 2009 yilda "Somoniylar bog'i"da "Xotira maydoni" tashkil topdi. Ushbu majmua bog'ning janubida joylashgan. Majmua simmetrik tarxga ega bo'lib, ochiq va yopiq muhitlardan tashkil topgan. Maydon markazida ikki tomoni oq va pushti rang gullar bilan chegaralangan keng yo'lak. Ona haykaliga qarab yo'naltirilgan. Maydonning ikki yon tomonida baland ayvonlar mavjud. Ayvonlarning milliy uslubda ishlanganligi uning atrofidagi muhitga uyg'unlashib ketishiga xizmat qilgan.

"Somoniylar bog'i"ning yana bir e'tiborga loyiq joyi bu 2011 yilda tashkillashtirilgan "Hunarmandlar markazi"dir. Ushbu joy ochiq va qisman yopiq muhitlardan tashkil topgan.

Markazda oval shaklidagi favvora gir atrofida ixchamgina o'rindiqlar qo'yilgan.

14.19-rasm. a-Somoniylar bog'idagi ochiq alleya. b-Ariq ichidagi mo'jaz arxitektura shakli. N.Fayzullaeva (PhD) materiali.

O'rindiqlar atrofi esa eni 1.5 m keladigan ko'klam bilan o'rab olingan. Ko'klam to'rtga bo'linganligi an'anaviy bog' yaratish usullarini eslatadi. Bu mo'jaz landshaftning janubiy tomonida engil konstruksiyadan qurilgan savdo rastalari qo'yilgan. Bog'ga tashrif buyurgan mehmonlar favvora oldida bir oz dam olib, hunarmandchilik rastalaridan ko'hna Buxoroni eslatuvchi

sovg'alardan xarid qilishlari uchun shunday go'zal manzarali qulay muhit tashkil etilgan.

14.20- rasm. a-“Somoniyalar bog'i” da milliy uslubda ishlangan choyxona yuqoridan ko'rinishi. b-“Somoniyalar bog'i”da qurilgan favvara.
N. Fayzullaeva (PhD) materiali.

14.21- rasm. a-“Somoniyalar bog'i” dagi “Xotira maydoni” ning landshaft muhiti. b-Milliy uslubdagi ayvonlar chap tomonda ko'rinib turgan “Qo'sh madrasa” ansambli bilan uyg'unlashib ketgan. N. Fayzullaeva (PhD) materiali.

Shahar hududidagi faoliyat ko'rsatmayotgan, shahar muhitini ifloslantirayotgan sanoat inshootlari shahardan tashqariga ko'chirilib, o'rnida bog'lar barpo etildi. “Paxtaoy” bolalar bog'i, “Fatxobod” bog'i, “Ekobog” bog'lari shular jumlasidandir.

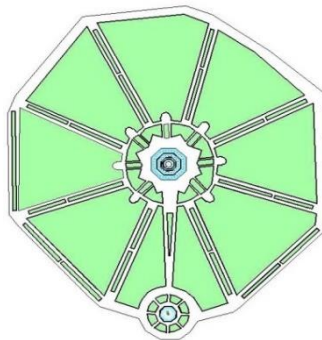
“Eko bog” da asosan tinch muhit yaratilgan. Bog'ning gir atrofida mojejvelniklar ekilgan bo'lib, markazda favvara joylashgan. Favvara atrofidagi maydonda zamonaviy uslubda, engil konstruksiyadan ayvonlar qurilgan. Umumiy maydon aylana shaklida bo'lib, yo'laklar yordamida sakkiz bo'lakka bo'lingan. Bu bo'laklarda turli xil atirgullardan chamanlar yaratilgan. Bahordan kuzga qadar bu bog' turli ranglarda tovlanadi. Yilning har bir faslida har xil turdagi atirgullar ochilib turadi. Gullarning xushbo'y

hidlari yil davomida bog'ni tark etmaydi. Ushbu muhit inson qalbini tinchlantirib, bog'ga tashrif buyurgan har bir kishiga tabiat go'zalligini yaqindan his etishga va uni qadrlashga undaydi (14.21-14.22-14.23-rasmlar).

Xuddi shunday bog'lardan yana biri "Fathobod bog'i". Ushbu bog' Sayfiddin Boxarzi-SHayx-ul Olam, Buyon Kulixon maqbaralarining atrofini obodonlashtirish hisobiga bunyod etilgan bog' (14.24-rasm).

a

b

14.22-rasm. a-“Eko bog”ning shahar bosh tarxida ko‘rinishi. b- “Eko bog”ning bosh tarxi grafik tasviri. N.Fayzullaeva (PhD) materiali.

14.23-rasm. “Eko bog”ga kirish darvozasi. N.Fayzullaeva (PhD) materiali.

Bu bog'ni faylasuflar bog'i desak ham, adashmaymiz. Bog'dagi muhit islom dinining yetuk namoyondalari qabrlarini ziyorat qilishga kelgan har bir kishini dunyo, hayot, tafakkur haqida fikrlashga undaydi.

Bog'ning maydoni assimetrik shaklga ega. Maydondagi dominanta shakllar maqbaralar hisoblanadi. Qolgan barcha shakllar maqbaralar shakllariga bo'ysundirilgan. Atrof muhit ko'kalamzorlashtirilgan. Hududda maqbaralar ko'rinishi to'silib qolmasligi uchun baland daraxtlar ekilmagan. Mikroiklimni yaxshilash uchun ikkita favvoralar o'rnatilgan.

“Paxtaoy” bolalar istirohat bog’i. Bu bog’ Sobit Ittifoq davrida qurilgan yog’ ishlab chiqarish zavodi o’rnida bunyod etilgan. Zavod atrof muhit havosini zaharlaganligi sababli, shahar havosini tozalash maqsadida ushbu sanoat korxonasi shahar tashqarisiga ko’chirildi. Uning o’rnida bolalar uchun o’yingohlar va charxpalaklarga boy istirohat bog’i barpo etildi (14.25-rasm).

Mustaqillik yillarida Buxoro shahrining eski shahar hududida ham landshaft muhitini yaxshilash uchun ko’pgina istiqbolli ishlar amalga oshirildi.

a

b

14.24-rasm. a-“Fathobod bog’i”ning bosh tarxi. b- “Fathobod bog’i”ga kirish darvozasi. N.Fayzullaeva (PhD) materiali.

2011 yilda Buxoro shahrida “Asrlar sadosi” milliy festivalining o’tkazilishi munosabati bilan eski shahardagi eng so’lim joy – “Labi Hovuz” ansamblining atrofi qayta obodonlashtirildi. Nodir Devonbegi madrasasi oldidagi chorbog’ga turli xil gullar ekilib, o’rinsiz ekilgan daraxtlar olib, tartibga keltirildi. Natijada qadimiy binolarning ko’rinishini to’sib turgan elementlar yo’kolib, atrof keng va yorug’ muhitga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik yillari Buxoro shahrining bog’-park san’ati uchun juda sermahsul davr bo’ldi. Shahar va uning atrofida ko’pgina bog’lar yaratildi. O’zida milliylik va qadimiylikni mujassam etgan “Ko’hna va Boqiy Buxoro” yodgorlik majmuasi, “Somoniyler bog’i” o’z davrining zamonaviy bog’lari bo’lishiga qaramay, biz ularda Temur davrida qayta tiklangan “chorbog’” usulidagi bog’ yaratish uslubini kuzatamiz.

14.25-rasm. “Paxtaoy” bog’iga kirish darvozasi. Bog’dagi darvoza va muzqaymoq kafesi ko’rinishini yaratishda ertaknamo mavzu tanlangan. N. Fayzullaeva (PhD) materiali.

Bundan tashqari shahar havosini zaharlab turgan sanoat inshootlari, qarovsiz qolgan maydonlar o’rnida bog’lar yaratilgan. “Eko bog’”, “Fathobod bog’i”, “Paxtaoy” bolalar bog’lari shular jumlasidandir.

Eski shahar hududi ham e’tibordan chetda qolmadi. 2011 yil Buxoro shahrida “Asrlar sadosi” milliy festivalining o’tkazilishi munosabati bilan “Labi Hovuz” ansamblining atrofi qayta obodonlashtirildi. Atrof muhit ortiqcha elementlardan tozalanib, ko’klamlarga gullik klumbalar ekishga katta e’tibor berildi.

“Chorbog’” uslubidagi bog’lar mahalliy iqlim sharoitidan kelib chiqib yaratilganligi sababli, u asrlar osha bugungi kunga qadar yetib kelib, XXI asrda ham o’z dolzarbligini yo’qotmagan.

“Xotira va qadriyat” xiyobonlari. Yangidan qurilgan me’moriy landshaft muhitlar.

Sultonov D., Toshev E., Shodmonov R. magistrantlar.

Ta’kidlash joizki, bu ishlarning barchasi Respublikamizning birinchi Prezidenti Islom Karimovning tashabbusi bilan bo’ldi. Ana shu bunyodkorlik ishlarida jahon landshaft arxitekturasini va bog’-park san’atining badiiy estetik vositalariga amal qilish va O’rta Osiyoga xos milliy bog’-istirohatchilik san’atining merosiy uslublarini qayta tiklash masalalariga keng e’tibor berildi.

a

b

14.26- rasm. a-Samarqand. Goʻr - Amir maqbarasining ichki hovlisidagi «Chorbogʻ». b-Al-Buxoriy maqbarasining hovli-bogʻi. Samarqand.

<https://dorogami-dushi.ru/dostoprimechatelnosti-samarkanda-mavzolej-gur-emir/>
https://mytashkent.uz/2012/06/16/samarkand-i-ego-okrestnosti/#google_vignette

Bunyod etilgan meʼmoriy inshootlar, meʼmoriallar va muzeylar, bogʻ - xiyobonlarning aksariyati muntazam simmetrik rejada ishlanib, ularning hududi ochiq va yopiq yashil maydonlar, ulardagi favvoralar, sharsharalar, gulzorlar, xiyobonlar va yoʻlaklar hamda moʻjaz meʼmoriy shakllar, buyuk allomalarning timsoli ifoda etilgan ramziy majmualardan iborat boʻldi. Bu memorial bogʻ-xiyobonlarning har biri oʻzlarining rejaviy markazi va hajm-fazoviy yechimidagi kulminatsiyaviy kompozitsiyalariga ega boʻlganlari holda, ularda qoʻllanilgan meʼmoriy yechim, yashillik olami va arxitekturaviy qurilish materiallari orasidagi oʻzaro uygʻunlik samarasi ushbu majmualarga tarovat bagʻishladi. Bu memorial majmualarning hududi nisbatan katta boʻlmay 2 gektardan to 5 gektargacha maydonni tashkil etdi.

Ayniqsa, keyingi, mustaqillik yillarida Oʻzbekiston landshaft arxitekturasi va bogʻ-park sanʼatining rivoji uchun yaxshi imkoniyatlar yaratildi. Yangidan qurilgan va qayta tiklangan koʻrkam ijtimoiy binolar va ansambllar egallagan hududlar, ayniqsa, ularning bosh tarzlari qoshidagi meʼmoriy muhit ushbu binolar vazifalariga moslashtirilgan holda moʻjaz bogʻlarga aylantirildi. Quyosh nurida yarqiragan suv yuzalarini yaratuvchi favvoralar, pogʻonali, bir-biridan goʻzal shalolalar, yam-yashil tekis maysazorlar, ular uzra yastangan gilam nusxa gulzorlar, guldor butalar, moʻjaz meʼmoriy shakllar, did bilan ishlangan oʻrindiqlar, tekis va jozibador, nafis toʻshamalar shular jumlasidandir (14.27-rasm).

14.27-rasm. Toshkentdagi Citizen mehmonxonasi binosi arxitektura­viy perspektivasi va muntazam rejaviy landshaft dizayni.

<http://doloreshotels.uz/hotels/tashkent/181>

Toshkent G'alaba istirohat parki chegarasiga tutashgan va ko'pdan beri qarovsiz yotgan Anhor kanalining sohillari obod etilib, bu joy uchun Toshkent Disney parki loyihasi ishlandi va amalga oshirildi. Park Anhor kanalining tabiiy sohillari, ulardan hosil bo'lgan tabiiy jilg'alar va ko'llar hududida joylashtirilgan bo'lib, o'nlab gektar joyni egallagan. Parkda bolalar va kattalar uchun keng, tabiiy sharoitda, sun'iy yaratilgan g'aroyib yovvoyi hayvonlar dunyosi ham tashkil qilingan. Har xil hayvonlar tulumlari (sun'iy, yasama modeli) sun'iy harakatlantiriladi va tabiiy ovozlari chiqaradilar. Har bir hayvon uchun u yashaydigan tabiiy muhit landshafti ko'rinishi yaratilgan. Did bilan oroyish berilgan park landshafti tabiiyligicha qoldirilgan. Bu yerda g'orlar va suv osti dunyosi hayvonlari tulumlari ham mavjud. Xizmat ko'rsatish madaniyati yuqori darajada tashkil qilingan (14.28-rasmlar).

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasi landshaft arxitekturalari va bog'-park san'atining zamonaviy qadamlari bugungi kunda o'z-o'zidan va shoshma-shosharlik bilan emas, balki, bosqichma-bosqich va kundan-kunga jadal sur'atlar bilan tashlanayapti, uning istiqboldagi tarraqiyoti porloq bo'lishi uchun to'liq imkoniyatlar yaratilgan. Bu borada qilingan xulosalar quyidagilardan iborat: o'tgan asr boshlarida, Sovet davlati davrida, Ittifoq poytaxt shaharlarining bosh tarxlarini ishlab chiqish masalasi o'rta­ga tashlandi. Loyihalarda kurilgan masalalar nafaqat rejaviy, texnikaviy, ekologik va transport muammolariga, balki landshaft arxitekturalari va bog' park san'atiga ham aloqador edi. Toshkent, Dushanbe, Ashxobod, Alma-ata va boshqa Urta Osiyo shaharlarini qayta rejalashtirish va ko'kalamzorlashtirish loyihalarini, "Eski" shahar bilan "Yangi" shaharni qo'shib, yaxlit bir shaharsozlik organizmini vujudga keltirish, bog'-parklar, xiyobonlar bunyod etish, shahar hududidan o'tuvchi mavjud suv

havzalaridan foydalanib, ularning sohillarida ko'kalamzor istirohat maskanlarini tashkil etish g'oyasi yuzaga keldi.

14.28-rasm. Toshkent Disney parki.

<https://anhor.uz/news/v-tashkente-eksperiment-vvoditsya-osobiy-poryadok-upravleniya/>

Shaharlar bog'-park san'atining shakllanishida sun'iy suv havzalari: ko'llar, anhorlar, favvoralar muhim o'rin tutadi.

Barcha poytaxt shaharlar kabi, Toshkentda ham bahaybat o'lchamli obyektlar qurila boshladi. Bu Sovet davrining ruhiga mos edi. Shaharlarning maydon va ochiq muhitlaridagi baland ma'muriy binolar, juda katta favvoralar aytilgan so'zlarning tasdig'i hisoblanadi. Mustaqillik davriga kelib, shaharsozlikda umumiy o'zgarishlar ro'y berdi. Shahar strukturasidagi landshaft yechimlari iqtisodiy tejamkorlik bilan, muhitni e'tiborga olgan holda estetik talablarga javob beradigan qilib qabul qilinadi. Ixchamlashgan yashil maydonlar, o'z kompozitsiyalarida o'rta asr bog'-park ijodining unitilgan an'alarini qayta tikladi.

Toshkent shahridagi markaziy Mustaqillik maydonining shakllanishida va unga zamonaviy emotsional-badiiy va milliy tus berishda, an'anaviy o'rta asrlardagi bog'bonchilik san'ati tajribasining qo'llanilishi katta rol uynadi. Uning me'moriy kompozitsiyasi, joyi va maydonga nisbatan masshtabi juda original topilgan. Undagi ma'muriy binolar kichraytirildi,

atrof muhiti esa, asfalt maydonidan, bog' muhitiga aylantirildi. Beqiyos badiiy yechimga ega bo'lgan "Xotira va qadriyat" xiyoboni bu muhitda o'zining to'g'ri o'rini topdi. Ushbu xiyobon atrofi go'zal va maftunkor manzarali "chorbog'" rejasida shakllandi. Bu maydonda Temuriylar davrining simmetrik-markaziy sistemali kompozitsiyasi qayta tiklandi. Keng maydonda juda qulay joylashgan "chorbog'" bugungi kunda shahar landshafti kompozitsiyasida dominant hisoblanadi. Markaziy maydon maysazorlar, daraxtlar qatori, gulzorlar va favvoralar bilan to'ldirilgan. Ushbu maydondagi ochiq va yopiq yashil muhitlar sathining nisbati bir-biriga yaqin.

1981 yilda Samarqand shahri markazining batafsil rejaviy loyihasi ishlanib, unda ham landshaft yechimlarini shakllanishida tarix tajribasidan foydalanildi. Shahar muhitida bir nechta, milliy tajribaga asoslangan bog'lar yaratildi. Loyihalarda bog'-park san'ati va landshaft obyektlarining uzluksiz yaxlit tizimini yaratish va ularning mavqeyini me'moriy obyektlarga tenglashtirish g'oyasi ilgari surildi.

Keyingi yillarda O'zbekistonda o'zbek xalqining buyuk allomalaridan Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Bobir Mirzo, Ahmad al-Farg'oniy, at-Termiziy, Jaloliddin Manguberding yubileyari, Buxoro va Xiva shaharlarining 2500, Samarqandning 2750 yillik yubileyarini xalqaro ko'lamda, tantanavor o'tkazish hamda Toshkent va Respublikaning barcha viloyatlarida "Xotira va qadriyat" xiyobonlarini tashkil qilish munosabati bilan qator me'moriy va memorial majmualar, bog'-xiyobonlar loyihalari ishlab chiqilib, amalga oshirildi. Ulardan har biri o'zining fazoviy kompozitsiyasida qadimgi bog'-park ijodining an'anaviy usullarini va tarixiy tajribasini aks ettirdi.

Bunyod etilgan me'moriy inshootlar, me'moriallar va muzeylar, bog'-xiyobonlarning aksariyati muntazam simmetrik rejada ishlanib, ularning hududi ochiq va yopiq yashil maydonlar, ulardagi favvoralar, sharsharalar, gulzorlar, xiyobonlar va yo'laklar hamda mo'jaz me'moriy shakllar buyuk temuriylar "chorbog'"larining timsolini ifoda etadi.

14.2. Eron va Turkiyaning zamonaviy bog'-parklari.

Eron zamonaviy bog'lari bu o'lkada tarixiy shakllangan bog'lardan farq qilib, o'zining xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Xushmanzara voha, daryolar va qirliklar, tog'larda yaratilgan tabiiy bog'lar, qo'riqxonalar, milliy parklar, bolalar bog'lari, suv bo'ylaridagi bog'lar, gul bog'lari va nihoyat, shaharlarda zamonaviy turar joylar tarkibidagi hovli bog'lari (chorbog'lar) ana shunday xilma-xillikni tashkil qiladi. Shular ichida "Chorbog'" yoki "Chorchaman"lar, zamonaviy milliy parklar va gullar bog'i Eronda keng tarqalgan.

Hozirgi qurilayotgan hovlili zamonaviy turarjoylar tarkibidagi mo'jaz bog'lar Eronning an'anaviy hovli chorbog'lariga ko'p jihatdan o'xshaydi, ya'ni ular muntazam rejali, to'rt qismli mo'jaz hovli bog'lari bo'lib, atrofi ichki yo'lak va devorlar bilan aylantirilgan, bog'da o'ziga xos manzaraviy yashil muhit bunyod etilgan. Aksariyat hovli chorbog'lari xususiy qurilgan muntazam rejali sug'orish tizimi bilan ta'minlangan bo'lib, ulardagi mo'jaz ariq va kanallardan oqayotgan suv shildirashi dilni yayratadi. Yoz paytlari mo'jaz hovli bog'larda o'tirib mehmon qabul qilinadi. Atrof gulzor, tuvaklarda xushbo'y va yorqin gullar o'stiriladi. Daraxt va butalardan, devorlar va uydan tushgan soyalar, bog' markazidagi favvara va ariqdagi suvlar hovli iqlimini salqin qiladi, unga bamisoli "behisht", ya'ni jannat bog'i ramzini beradi. Ayrim zamonaviy hovli bog'lari sathiga tekis maysa ekilib, o'rtadagi favvara va to'rdagi ko'shkdan tashqari, kechqurun yoritadigan tosh chiroqlar, haykallar va o'rindiqlar ham did bilan joylashtirilgan.

Yuqorida eslatganimizdek, Eronda erkin tabiat bag'rida, xushmanzaralarga boy daryo va ko'llar, qirliklar, baland tog' va qoyalar bag'rida, Eronga xos milliy flora va fauna genafondini tashkil qiluvchi go'zal tabiatli yashil voha va vodiylarda qator qo'riqxonalar va ular asosida milliy parklar yaratishning boy tajribalari orttirilgan.

Kirmon viloyatida joylashgan va rezervatsiyalangan Ruchun yovvoyi tabiatini o'z tarkibiga olgan Xabr milliy parki va tabiat qo'riqxonasi, Dergez okrugi (Shimoliy Xuroson) dagi Tandura tabiat kompleksi: milliy park va qo'riqxona, Shimoliy Tehronga yaqin joylashgan Tochal tog' cho'qqisi va Jamshidiya tabiat parki, Isfaxon viloyatidagi Najvon milliy parki va undagi "Qushlar oroli bog'i", Fars viloyatidagi Baxtegan ko'li qo'riqxonasi va parki, Bamu milliy bog'i, Urmiya ko'lida tashkil qilingan milliy parklar, Koshon shahri atrofidagi atirgullar bog'i va boshqalar Eronning ochiq muhitda yovvoyi tabiat qo'ynida yaratilgan zamonaviy milliy bog'-parklari tizimini tashkil qiladi.

Tabiiyki, bu bog'-parklar tabiiy landshaftli katta hududlarni o'z ichiga olgan va shaharlar tashqarisida joylashgan.

Shunga qaramasdan, shaharlar bilan qulay bog'langan bu parklar shaharliklar uchun ham, xorijiy sayyohlar uchun ham doim ochiq bo'lib, go'zal tabiat qo'ynidagi dam olish va istirohat bog'lariga aylantirilgan. Ularda dam olish uylari, kurortlar, sanatoriyalar, sport bog'lari, hayvonot bog'lari, gidroparklar, bolalar lagerlari, ilmiy-tadqiqot maskanlari tashkil qilingan.

Eron shaharlarida Sobiq Sovet Ittifoqiga xos, keng xalq ommasiga mo'ljallangan ko'p funksiyali madaniyat va istirohat bog'lari yo'q. Biroq, ularning funksiyasini erkin tabiat bag'rida ulkan hududda joylashgan o'sha milliy parklar bajaradi. Masalan, Isfaxon shahridan oqib o'tadigan Zayanderud daryosi sohillari bo'ylab joylashgan Najvan tabiat parkini olib

ko'raylik, bu park Isfaxon shahri havosini sog'lomlashtirishga xizmat qilishdan tashqari, shahar xalqining erkin tabiatda dam oladigan istirohat bog'i ham hisoblanadi. Bog'da ko'plab sport va bolalar o'yin maydonlari, cho'milish va suzish suv havzalari, kempinglar va ovqatlanish joylari, qushlar bog'i mavjud, kabrioletlar va otlarda sayr qilish, qayiqlar va velosipedlarda hordiq chiqarish mumkin.

Bir so'z bilan aytganda parkda sog'lom va faol dam olish, sport turlari bilan shug'ullanish, erkin xordiq chiqarish imkoniyatlari mavjud.

Faqat qushlar bog'ining o'zi 55 ming kv.metrni tashkil qilib, unda 5 mingdan ziyod turli qushlar makon qilgan. Bog'dagi to'rtta katta va kichik suv havzalarida o'rdak, g'oz, turna, flamingo va boshqa ko'plab suvda suzuvchi qushlar yashaydi. Bog'ning sharqiy qismidagi "Saxre bog'"da esa tog' va sahro qushlari joylashtirilgan. Zayanderud daryosidagi ulkan orol ham "Qushlar bog'i" ga aylantirilib, park bilan yog'och ko'priklari orqali bog'langan.

Shu bilan birga, musulmon arxitekturasining diqqatga sazovor yodgorliklariga boy bo'lgan Eron mamlakati o'rta asr arxitekturasining noyob, butun dunyoga ma'lum va mashhur bo'lgan monumental durdonalarini, bugungi kunda ham, davrlar osha o'z xalqiga xizmat qilayotgan qadimiy "chorbog'"larini saqlab qolishga muvaffaq bo'ldi. Bunday bog' komplekslari hududlarida ommaviy va madaniy, milliy bayramlar tantanalarini, an'anaviy sport musobaqalarini, xalq folklorining musiqali festivallarini o'tkazadilar, dam oladilar, bo'sh vaqtlarida sayr qiladilar. Eronning provensial shaharlarida saqlanib qolgan, o'sha davrning hukmdorlari, zodagonlariga tegishli bo'lgan, uncha katta bo'lmagan, xususiy uylarning, o'rta asr arxitektura ansambl komplekslari tizimidagi "chorbog'" bog'lari sayyohlarning bo'sh vaqtlarini o'tkazadigan eng sevimli joylaridir (14.29- rasm). Bunday ixcham bog'lar yangi uylar hovlilari muhitida ham mavjud [4].

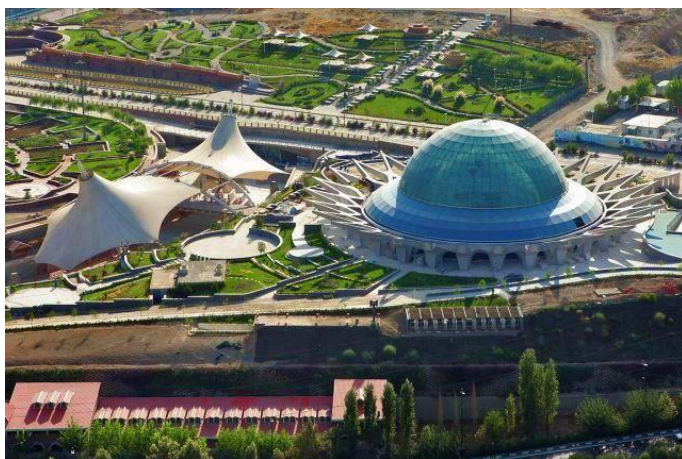
Ab-o-Atash bog'i - uning nomi tom ma'noda "Suv va olov" degan ma'noni anglatadi. Ab-o-Atash - Tehron shimolida yangi ochilgan bog'. Bog'da ko'plab ko'ngilochar obyektlar mavjud: amfiteatr, favvoralar, Tabiat ko'prigi, turli xil restoranlar va tez tayyorlanadigan taomlar, konkida uchish maydonchalari, mayoq, gul bozori, mashhurlar maydoni, velosiped yo'li, bolalar maydonchasi. U yerga borish uchun ko'p vaqt ketadi, u shahar tashqarisida joylashgan, ammo bunga arziydi. Bu yerda yorqin uylar, olov minoralari, kumush ko'priklari va tunda shaharning ajoyib manzaralarini ko'zatish mumkin.

14.29-rasm. O'rta asrdagi hususiy uy hovlisidagi zamonaviy «Chorbog''' bog'i.

<https://parstoday.ir/ru/news/iran-i70428>

24 000 kvadrat metrdan ortiq maydonni egallagan park 2009 yil 27 iyunda ochilgan. Bog'da suv o'yinlariga bag'ishlangan eksklyuziv maydon, shuningdek, 6 dan 8 metrgacha balandlikda olov yoqadigan to'rtta o't o'chirish minorasi mavjud va butun taqdimot musiqa bilan birga keladi. Bog'da 370 kishini sig'dira oladigan 700 metrlik chodirga ega amfiteatr ham mavjud. Parkning boshqa xususiyatlari orasida ot minish darslari, mayoq, suhbatgoh va bir nechta yopiq kafelar mavjud (14.30-rasm).

14.30-rasm. Eron. Ab-o-Atash (Suv va olov) bog'i. 2009 27 iyunda Tehronning 55-meri Muhammad Baqir Galibaf tomonidan ochilgan.

<https://at.pinterest.com/pin/375346950175748883/>

Xulosa qilib aytganda, Eronning zamonaviy turarjoylar tarkibidagi mo'jaz bog'lar ham an'anaviy hovli "Chorbog'" lariga ko'p jihatdan o'xshaydi, ya'ni ular muntazam rejali, to'rt qismli mo'jaz hovli bog'lari bo'lib, atrofi ichki yo'lak va devorlar bilan aylantirilgan, bog'da o'ziga xos manzaraviy yashil muhit hosil qilingan.

Eronda, go'zal tabiatli yashil voqa va vodiylarda qator qo'riqxonalar va ular asosida milliy parklar yaratishning boy tajribalari orttirilgan. Bu bog'-parklar tabiiy landshaftli katta hududlarni o'z ichiga olgan va shu boisdan ham shaharlar tashqarisida joylashgan. Ularda dam olish uylari, kurortlar, sanatoriyalar, sport bog'lari, hayvonot bog'lari, gidroparklar, bolalar lagerlari, ilmiy-tadqiqot maskanlari tashkil qilingan.

Turkiyaning zamonaviy bog'-park ijodida xuddi Erondagiday 2 tipdagi bog'lar kuzatiladi:

birinchisi, o'rta asr monumental obyektlari bo'lgan masjid, madrasa va saroy muhitida saqlanib qolgan bog' komplekslari bo'lib, muntazam shakllangan bog'lar va peyzajli bog'lardir.

Ikkinchisi xususiy uylardagi zamonaviy katta bo'lmagan bog'lar, madaniyat va istirohat bog'lari, ko'ngil ochar komplekslar-plyajlar bo'lib, ular muntazam planirovkali yoki erkin shakllangan bo'lishi ham mumkin [3].

Erondagiday Turkiyada ham o'rta asr monumental yodgorliklari bo'lgan masjid, saroy va madrasa muhitidagi bog' komplekslari saqlanib qolgan. Bu bog'larda Sharqning nafasini, antik davr shabadasini tuyasiz, ming yillar davomida barpo bo'lgan bog'-park qurilishi an'analari borlig'ingiz bilan his etasiz (14.31-rasm).

Milliy kolorit – bu ajoyib san'atning takrorlanmas omillaridan biridir. O'rta asrdan saqlanib qolgan zamonaviy Turk bog'larida qilgan sayringiz bugungi kun haqiqatidan kichkina bir ertakka tushib qolganday, bir umr yodingizda qoladi. Igna bargli o'rmonlar, toza va nam havo, tog' cho'qqilari, yam-yashil tepaliklar, xushbo'y hid taratgan gulzorlar. Bu yerda ko'krakni to'ldirib nafas olish va hayot gashtini surish mumkin. Boy arxitektura merosi bo'lmish qadimiy sivilizatsiyalarning sirli qoldiqlari, afsonaviy saroylar, bog' kompleksining dominantasi bo'lib, jannatga dahldorlik hislari tuyg'usini yanada boyitadi, to'ldiradi.

O'rta asr muntazam va peyzajli bog'larining erkin kompozitsiya an'analari bizning davrimizgacha saqlanib, yetib kelgan. Turkiyaliklar qadimgi arxitekturaning bu an'analari muqaddas bilib, asraydilar. Turk bog'lariga bir qadam ranjida qilgan odam o'zi uchun takrorlanmas yangilik kashf qiladi.

Xususiy uylardagi zamonaviy bog'larning maxfiy va sirli burchaklari, zamonaviy parklarning muntazam yoki erkin shakllangan muhiti, plyajlarning ko'ngil ochar komplekslari odamlarni ohangrabo yanglik o'z bag'riga tortaveradi.

14.31-rasm. Aya-Sofiya, Istanbul. “Peyzaj”li o’rta asr bog’ kompleksi va landshaftining zamonaviy qiyofasi.

<http://hottours.su/services-view/turciya/>

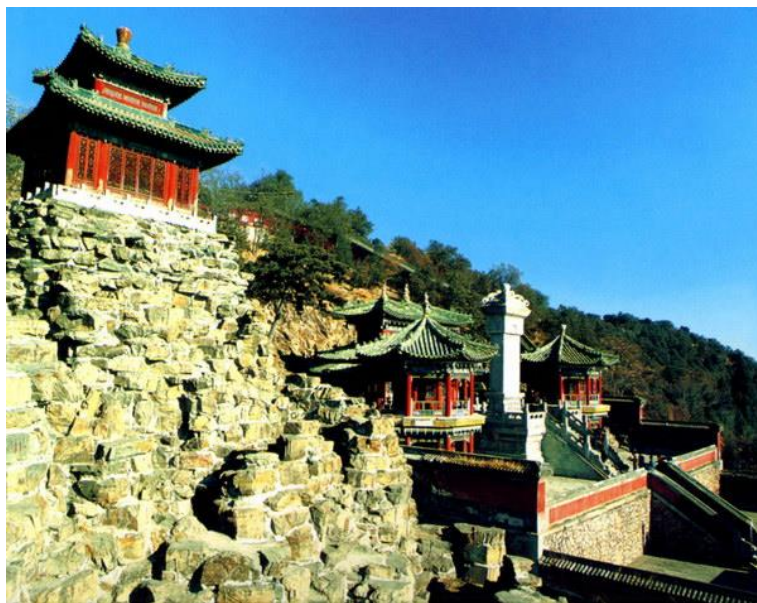
14.3. Xitoydagi zamonaviy bog’-parklar.

Xitoy xususan, Koreya va Yaponiya bog’-parklari Yevropa bog’laridan keskin farq qiladi. Ularning asosida bu mamlakat xalqlarining hayot falsafasi va diniy dunyoqarashlariga xos tabiatga bo’lgan alohida hissiyot va munosabat yotadi. Hozirgi kunda mavjud bulgan Xitoy bog’-parklarini bir necha guruhlariga: imperator bog’lari, ibodatxona bog’lari, shahar istirohat parklari va bog’lari, xususiylar bog’lar va tabiat qo’riqxonalariga bo’lish mumkin.

Xitoyning qadimiy imperator va ibodatxona bog’-parklari haqida yuqorida, mazkur adabiyotning 3-bobida kengroq to’xtalib o’tilgan. Bu an’anaviy bog’lar Xitoyda hozirgacha milliy boylik tarzida ko’z qorachig’idek saqlanib kelinmoqda, ular xorijiy sayyohlar va tub aholi uchun doim ochiq. Masalan, Pekindagi Yozgi imperator saroyi, ya’ni Ixeyuan bog’-park ansamblining o’zi sayyohlar uchun katta bir mo’jiza. Parkdagi Fosyange ibodatxonasi esa unga uzukka qo’yilgan gavhardek yarashgan, go’zaldir. Ixeyuan dunyo bog’lari ichida o’zining tengi yo’q ulkan ko’li, g’aroyib manzaralari, park imoratlar va ularning xilma-xilligi bilan ajralib turadi (14.32-rasm).

Mamlakatning shimoliga xos ulkan tantanavor imperator bog’laridan farq qiluvchi xususiylar bog’lar, asosan Xitoyning janubida joylashgan va

nisbatan kichik o'Ichamlarga ega. Shanxayga yaqin Suchjou shahri tumani ana shunday xususiy bog'lar bilan mashhur.

14.32-rasm. Ixeyuan imperator bog'ining peyzaj va ibodatxonalari.
<https://tov-myauzer.livejournal.com/29125.html>

Xususiy bog'lar turarjoylar qoshida yoki ichki hovlilar bog'lari tarzida tashkil etilib, mavjud tabiiy landshaft, suv havzasi va relyefga mos tarzda, ular bilan hamohang va uyg'un ishlangan, asosan tinch va sokin dam olish, intellektual suhbatlar va fikrlashga mo'ljallangan bog'lardir (14.33-rasm).

14.33-rasm. Xitoydagi xususiy bog'lar.
<https://www.chinaholiday.com/scenic-of-suzhou/suzhou-grace-suzhou/>

Simmetriyaga asoslangan to'g'ri chiziqli muntazam kompozitsiyalar zamonaviy Xitoy bog'lari uchun xos emas. Aksincha, ularning rejabiy yechimiga erkin, tabiat manzaralariga asoslangan peyzajli kompozitsiyalar xosdir. Xitoy landshaft san'ati qonunlariga ko'ra bog'ning istalgan nuqtasidan ko'rinadigan peyzaj ortidan yana boshqa peyzaj ko'rinishi shart. Bog'da sayr qilgan tomoshabin nigohida bu peyzajlar ketma-ket aks etmog'i zarur.

Xitoyliklar uchun bog' masshtabi, ya'ni uning o'lchamlari ahamiyatsizdir. Ularning fikricha, bog' yaratishdagi asosiy narsa-bu "kichik muhitda katta o'lchamni ko'ra bilish" dir. Istalgan bog', hatto uning eng mo'jazi ham tabiat ko'rinishining bir qismi sanalib, unda uchta asosiy element-suv, tosh va o'simliklar mujassamligi ta'minlanishi kerak. Xitoy bog'larida suv havzalari baland sohillarsiz va sun'iy qoplamalarsiz ishlanadi. Bog' ko'chalaridagi orolda qurilgan ko'shk xuddi suvdan o'sib chiqqandek orol yuzini qamrab olgan va atrofdagi suv yuziga uning aksi tushib turadi. Ko'shkka tosh ko'prik orqali o'tiladi.

14.34-rasm. Xitoy bog'larining kompozitsiya dominantasi – ko'shk.

https://vk.com/wall-88263907_31?z=photo-88263907_358792104%2Fwall-88263907_31

Xitoyning zamonaviy istirohat parklariga xos xususiyatlarni Gonkong va Kaolun parklari misolida ko'rib chiqaylik.

Gonkong shahrining maydoni Moskva shahri maydoniga deyarli teng. Uning katta qismida budda ibodatxonalari mavjud, manzaraviy tog'lar, boy villalar, turistik markazlar va deyarli yovvoyi tabiat manzaralariga ega bog'lar va parklar joylashgan. Parklar Gonkongliklarning hayoti va turmushining ajralmas qismidir. Gonkong shahrining jadal texnik tarraqiyotiga qaramasdan, bu yerda insonlardagi tabiatga bo'lgan ixlos va muhabbat bolalikdan tarbiyalanadi. Dam oluvchilar park ob'ektlari va uning

landshaftini juda qadrlaydilar. Gonkong parklarida o'simlik va hayvonot dunyosini tashkillashtirishga zo'r mahorat bilan yondashilgan, chunki parklarning yaratilishi g'oyasidayoq bu holatga katta ahamiyat berilgan. O'simliklar kompozitsiyasi va ularning nomi yozilgan taxtachalar o'rnatilgan (14.34-rasm).

Gonkong-parkida kunning qanday o'tganini sezmay qolasiz, parkdagi go'zal oranjereyaga kirib (maydoni 1400 kv.m.) uni uzoq tomosha qilish mumkin. U uch qismga: ko'rgazmaga, ho'l va quruq tropiklarga bo'lingan. Oranjereya binosi o'ta qiyalikda joylashgan bo'lib, go'yo muallaq turgandek ko'rinadi. Uning old qismida qator go'zal havzalar shalolasi joylashgan, ularda bir necha yuzlab suv o'simliklari o'sadi (14.35-rasmlar).

14.35-rasm. Gonkong orolidagi kichik shahar parki. Yangi qurilishlar strukturasidagi o'simliklar kompozitsiyalari.

https://tournavigator.pro/Гонконг/достопримечательности/Парк_Гонконга

Gonkong orolidagi kichik shahar parki. U bir tomondan osmono'par binolar bilan o'ralgan, ikkinchi tomondan esa Viktoriya cho'qqisiga qaraydi. Bog' 1991 yilda ochilgan. U jamoatchilik uchun ochiq va ochilganidan beri har yili millionga yaqin odam tashrif buyuradi. Bog'da katta bog', muzeylar, katta qushxona, botanika bog'i va bolalar maydonchasi mavjud. Parkda hovuz, bir nechta sharshara va soylar mavjud. Gonkong parki o'zining ajoyib dizayni uchun ko'plab xalqaro mukofotlarga sazovor bo'lgan.

1992yilda Gonkong parkida ulkan qafasni aks ettiruvchi qushlar bog'i ochilgan. Oranjereyalarga yaqin joyda esa hayvonot bog'i mavjud. Bularning barchasi yashil maskanlar va ochiq tabiat bilan bog'langan. Parkda shahar miqyosidagi ommaviy tadbirlar uchun alohida joy ajratilgan.

Qushxona - bu sim to'r bilan o'ralgan, qushlar erkin uchish imkoniyatiga ega bo'lgan katta maydon. Korpusning maydoni 3000 kv. m. Uning eng baland nuqtasi - 30 m. Kushxona tashrif buyuruvchilar qushlarni yaqindan kuzatishi uchun daraxt tojlari balandligida maxsus o'tish joylari

bilan jihozlangan. Bu erda 90 ga yaqin qush turlari mavjud. Ularning umumiy soni 600 dan oshadi.

Bu yerda ochiq yashil maydonda turli xil sport shoularini, itlarning ko'rgazmalarini, konsertlar, har yili bir marta "Muz g'aroyibotlari" deb ataladigan maydonda o'tkaziladigan muz shousini o'tkazish odat tusiga kirgan. Tomoshabinlar uchun qulay tribunalar, konsert maydonlari, Olimpiya maydonlari kabi maydonlar tashkil etilgan. Gonkong shahri parklarida sport inshootlariga keng o'rin berilgan. Hatto zooparkda ham ertalabki yugurish yo'lakchasi va sport o'yinlari uchun joy ajratilgan. Ayrim parklarda ochiq maydonda maxsus sport trenajerlari qo'yilgan. Har bir park raqobatda ustunlik qilgisi keladi. Bunda nafaqat yangi xizmat turlari, balki tabiat manzaralari, flora va fauna ham katta ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy Xitoy bugun o'zining qadimiy imperator, ibodatxona va xususiy bog'lari bilan mashhur.

Ular qatorida Xitoyning zamonaviy istirohat parklari Gonkong va Kaolun parklarida o'z aksini topgan. Bu bog'lar ko'p funksiyali bo'lib, ularda o'simlik va hayvonot dunyosiga zo'r mahorat bilan yondashilgan.

Ular uch qismga: ko'rgazmaga, ho'l va quruq tropiklarga bo'lingan bo'lib, oranjereya, sport va ko'rgazma-konsert maydonlarini o'zida mujassamlashtirgan.

Zamonaviy Xitoy bog'-parklari uchun quyidagi xususiyatlar umumiydir:

- *suv havzasi bog'ning muhim tarkibiy qismi* (30-70%) hisoblanib, u qishloqdan o'tadigan sohil chiziqlari va ko'pgina orollarga ega bo'lib, bu sayr chog'ida go'zal tabiat manzaralarini tomosha qilish imkonini beradi;

- *bog'da ko'p sonli an'anaviy park inshootlari*-suhbatxonalar, verandalar, pavilonlar, galereyalar, ko'priklar, yo'laklar mavjud. Inshootlar yorqin ranglarga bo'yalgan, ular o'simliklarning yashil fonida kontrast bo'lib, o'sha park peyzajlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi;

- *zamonaviy shahar parklarida ommaviy madaniy tadbirlar uchun* ochiq maydonlar, sport maydonlari va turli xil attraksionlar mavjud;

- *bog'da sayr qiluvchilarga aniq yo'nalishlar berish* – nigohning devordagi shaklli oraliqlar orqali zarur tomonga qaratilishi;

- *xitoy bog'larida eski, ko'p asrlik daraxtlar qadrlanadi*. Ular bog' peyzajining asosiy urg'ularidir. O'simliklarning turlari yetarlicha: qarag'ay, mojevelnik, klenning turli xillari, xitoy emani, kedr daraxti, magnoliya, ginkgo, nok, qaroli, olcha, majnuntol, bambuk; chiroyli gullovchilar-kameliya, azaliya, gullardan: pion va xrizantemalar, suv havzalari nilufarlar bilan, ularning qirg'oqlari esa irislar bilan bezatiladi [3].

14.4. Yaponiyaning zamonaviy bog'-parklari.

Yaponiya bog'-park san'atining g'oyaviy falsafiy asoslarini chuqurroq tushunmoq uchun bu mamlakatning o'ziga xos geografiyasi va tabiiy – iqlim sharoitlariga hamda yapon xalqining diniy va dunyoviy tafakkuriga nazar solmoq kerak. Tog'u-toshlar, qoyalar, sharsharalar, ko'llar, dengizlar tabiiy irmoqlar, Yaponiyaga xos o'simlik va suv dunyosi, ya'ni ona tabiat qanday yaratilgan bo'lsa yaponlar ularni o'z bog'larida shunday mazmunda, faqat miniatyuralashtirilgan va ramziylashtirilgan shakllarda ko'rishga odatlanganlar. Yaponiya dini –dzen-buddizm va sintoizm ham yapon xalqini aynan ana shunga, ya'ni ona tabiat go'zalligini yaxlit holda ko'ra bilishga, uni sevishtga, uning elementlari orasidagi mutanosiblikni sezish, uni tushunish va to'liq xis qilishga undaydi. Bu ularning turmushini go'zal, hayotga ishtiyoqini mustahkam, ruhini quvnoq, dilini baxtiyor qiladi, deb tushuntiradi. Bu esa bizga yapon bog'lariga xos ramziylikni, mazmunlilikni, an'anaviylikni tushunishga yordam beradi.

Demak, Yaponiya milliy bog'larining uslubiyati yaponlarning ona tabiati, milliy mafkurasi va diniy dunyoqarashlaridan kelib chiqadi.

Dzen-buddizm ona tabiatni inson o'zining barcha sezish organlari bilan, ya'ni nafaqat ko'rib va hidlab, balki eshitib va ta'mini ko'rib o'rganishga ham undaydi. Faqat shundagina inson ona tabiatni yaxshi tushunadi, sezadi va sevadi, deb tushuntiradi.

Ona tabiatdagi tog'u-toshlar, qoyalar, sharshara, irmoqlarning, daraxt va o'simliklarning, havzalarning modellashtirilgan ko'rinishlari yaponlarning jonu-dili. Ular o'z bog'larini ana shularsiz, o'zlarini esa bog'larsiz tasavvur eta olmaydilar (14.36-rasm).

Bu yapon bog'lariga xos eng birinchi va asosiy omildir. Ikkinchisi- bu jonli tabiatning har bir tarkibiy elementi tabiatda o'zaro qanday mutanosiblikda bo'lsa, bog'larda ham xuddi shunday holatlarda timsollashtirilishi shart.

Yaponiyada inson jonli tabiatning bir qismi, uning tashqarisidan emas, ichidan joy olgan uyg'un organizmi hisoblanadi. Shu boisdan ham yaponlar tabiatni zabt etishga emas, balki har doim u bilan uyg'unlashishga harakat qiladi (14.37-rasm).

Ma'lumki, tabiatga mavsumiylik, vaqtga ko'ra doimiy harakatchanlik tushunchalari xos. Bu tushunchalar ham yapon bog'larida o'z aksini topgan.

a

b

14.36-rasm. Tog'-toshlar, qoyalar, sharshara, irmoqlarning, daraxt va o'simliklarning, havzalarning modellashirilgan ko'rinishlari. 14.37-rasm.

Jonli tabiatning tarkibiy elementlari timsollashtirilishi uslubi.

<https://www.peakpx.com/en/hd-wallpaper-desktop-nftvz>

Daraxt va butalar, ularning gullari va mevalari -mavsumiylikni bildirsa, tosh va qirlar- doimiylikning, yapon tog'larining ramzidir. O'simliklar -hayot, suv oqimi- vaqt va harakat ramzidir. An'anaviy yapon bog'lariga xos yana bir narsa- bu ochiq va yopiq yashil muhitlar kontrastidir. Buning ma'nosi shuki, yaponlar o'z bog'larini tabiat elementlari (toshlar, qirlar, o'simliklar, suvlar) bilan to'ldirib tashlashni emas, balki ochiq muhitlar va ularga xos tabiiy urg'ular orqali tasvirlashni yoqtiradilar. Bog'larda oldingi, o'rtaliq va orqa manzaralarning bo'lishi va ularni bog'ning sayr yo'laklaridan tomosha qilish imkoniyatining yaratilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yapon bog'i monoxromli yoki polixromli ranglarda bo'ladi. Toshloq bog'lar yoki quruq peyzajli bog'lar monoxromli bog'larga kirsam, peyzajli yoki manzarali bog'lar polixromli bog'larga kiradi (14.37-rasm).

a

b

14.37-rasm. a-Monoxrom bog'lar. b- Polixrom boglar.

<https://forum.awd.ru/viewtopic.php?f=308&t=292064>

<https://ar.pinterest.com/pin/350577152230826147/>

Releyfining holatiga ko'ra zamonaviy yapon bog'lari uch xil: qirlik, yassi va past-baland bog'larga bo'linadi.

Yassi bog'lar sahni tekis bo'lib, ularning yuzi mayda shag'al tosh yoki qumdan, bir nechta katta toshdan va moxdan, ayrim hollarda daraxtlardan, quduqdan iborat bo'ladi. Bunday bog'larga, birinchi navbatda toshloq yoki quruq peyzajli bog'lar kiradi. Bunday bog'larning tarixiy prototipi Kioto shahridagi Rean dzi bog'idir (14.38-a-rasm).

Qirlik bog'larga qirning mavjudligi xosdir. U odatda suv havzasi, sharshara va suv oqimi, irmoq bilan to'ldiriladi. Bunday bog'lar ham tosh va daraxtlardan xoli emas (14.38-b-rasm).

Past-baland bog'lar sahni, odatda, o'nqir- cho'nqir bo'lib, ular Yaponiya tog'lik mintaqalarining mo'jaz modelini o'zida ramziy ma'noda aks ettiradi. Kichikroq ko'l, orolcha, toshloq qirg'oq, tosh chiroqlar, tosh ko'pri va suv ustidagi tosh yo'laklar bunday bog'larga xos alomatlaridir. Bu bog'lar ham o'simliklardan xoli emas (14.39-rasm).

Kompozitsion tuzilishining holati va tarkibiy elementlariga ko'ra yuqoridagi har uchchala bog' ham to'liq shaklda-"sin", yarim qisqargan-"so" va qisqargan-"ge" shakllarida yaratilishi mumkin.

14.38-rasm. a-Rean dzi «Yassi bog'i» toshli quruq bog'. b- «Qirlik bog'».

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/fc/Kyoto-Ryoan-](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/fc/Kyoto-Ryoan-Ji_MG_4512.jpg/274px-Kyoto-Ryoan-Ji_MG_4512.jpg)

[Ji_MG_4512.jpg/274px-Kyoto-Ryoan-Ji_MG_4512.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/fc/Kyoto-Ryoan-Ji_MG_4512.jpg/274px-Kyoto-Ryoan-Ji_MG_4512.jpg)

<https://ru.pinterest.com/pin/554365035354125699/>

Sayr yo'laklari bo'ylab bog' ssenariyalari, ya'ni manzaralarining doimiy o'zgarib turishi murakkab kompozitsion tuzilishli katta bog'larga xos asosiy alomatdir. Keng va so'lim maskanlar oralab sayr qilish, unda ona tabiatning jonli ramzlari-qirlar, ko'llar, shallolalar, orolchalar, qirg'oq, qoya, irmoq va yashil dunyoni tomosha qilish, yaqin va uzoq manzaralardagi tabiat urg'ulariga razm solmoq, umuman, inson va tabiat uyg'unligi, hamohangligiga erishmoq bunday bog'larning asosiy funksiyasi va g'oyaviy mazmunidir.

14.39-rasm. «Past-baland bog'lar».

<https://kr.pinterest.com/pin/557672366358687497/>

Butun dunyo bog'-park tajribalaridan kelib chiqib, bugungi kunda Yaponiya shaharlarida ham ommaviy istirohat maskanlari uchun mo'ljallangan parklar va bog'lar yaratila boshlandi. Biroq, bu bog'lar biz Yevropa va Rossiya shaharlarida ko'rishga odatlangan madaniyat va istirohat bog'laridek katta bog'lar emas. Yaponiyaning Tokio, Kioto va boshqa shaharlarida piyodalar ko'chalari muhitini, binolarning tashqi devorlariga tutashgan trotuarlarni, binolarga kirish joylarini konteyner qutilarga ekilgan gul tuvaklar va boshqa manzaraviy o'simliklar bilan faol tarzda ko'kalamzorlashtirish tajribalari to'plangan (14.40-a-b-c-d-e-rasmlar).

14.40-rasm. a-Tokiodagi zamonaviy Eegi madaniyat parki.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f3/Fountain_Yoyogipark.JPG

b

c

14.40-rasm. b-Tokiodagi Inokasira parki. c-Tokiodagi Xibio parki.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f5/Inokashira_Park_-_Blossom_over_water1.jpg

d

e

14.40-rasm. d-Kiotodagi an'anaviy park. e- Namba park. Xususiy turarjoylar tarkibida yaratilgan mo'jaz tom usti bog'lari.
<https://www.futureleadersfortheworld.com/lak-como/>
<https://bigpicture.ru/namba-parki/>

Hajmi unchalik katta bo'lmagan bunday nufuzli maskanlar mikroiklimiga konteyner o'simliklarining ta'siri ancha katta. Bu o'simliklar nafaqat atrof muhit havosini tozalashi va uni kislorod bilan boyitishi, balki unga tabiiy go'zallik baxsh etishi bilan ham muhimdir.

Yaponiyada 1966 yildan boshlab mo'jaz bog'lar yaratishning yangi turi, ya'ni bino tomlari ustida bog'lar qurish madaniyati ham ommaviy tus olgan. Bu yo'nalish shakllanishini shaharlarda yangi bog'lar va parklar yaratishga mos hududlarning tanqisligi tufayligina emas, balki Yapon xalqining jonli tabiatga bo'lgan o'ta yuksak ishtiyoqidan ham deb tushunmoq kerak. Bino tomida barpo qilingan eng yirik bog'lardan biri– bu Sapporo, Xokaydodagi Grand-Otel mexmonxonasi tomida yaratilgan bog'dir. Bog'ning umumiy maydoni 660 kv. metrni tashkil qilib, ko'p qavatli bu bino

tomida go'zal va maftunkor oazis bunyod etilganki, bu narsa otel poyida, ya'ni ko'chada yurgan kishilarning xayoliga ham kelmaydi (14.41-rasm).

Yaponiya zamonaviy landshaft arxitekturasiga xos navbatdagi manzaraviy yo'nalish - bu turarjoy balkonlari va erkerlarida bunyod etilgan mo'jaz bog'lardir. Bu yo'nalish Yaponiyada 1990 yillarning boshida shakllangan bo'lib, hozirda u aksari shaharlarda keng tus olgan.

14.41-rasm. Bino tomlari ustidagi bog'lar.

<https://www.greenprophet.com/2011/11/beiruts-rooftop-revolution-interview/>

Xususiylar uylar tarkibida yaratilayotgan mo'jaz bog'larni, Yaponiyadagi zamonaviy turarjoy maskanlarini ko'kalamzorlashtirishning o'ziga xos shakli sifatida ko'rsatish mumkin. Turarjoy muhiti bilan uyg'unlashib ketgan bu mo'jaz bog'larda kishi o'zini go'yo uyda emas, balki tashqarida, ochiq muhitda yurgandek his qiladi. Tabiiyki, bunday mo'jaz bog'lar maxsus loyihalangan xususiylar turarjoylar tarkibida yaratilgan. Bunday bog'larda yaponlar milliy choy ichish marosimini o'tkazishni yoqtirishadi va shu boisdan ular ayrim hollarda "Choy bog'lari" deb ataladi.

Yaponiya bog'larida o'sadigan o'simliklar ichida doim yashil manzaraviy o'simliklar etakchi o'rinni egallaydi. Ular safidagi eng an'anaviy daraxt va butalardan yapon qarag'ayi, yapon kleni, kameliya, azaliya, magnoliya, yapon olchasi, sakura, olxo'ri, bambuk, safora va bereskletlarni ko'rsatish mumkin.

Yaponlarning tushunchasiga ko'ra, o'simlik dunyosining "to'rt ziynati"ni xrizantema, olxo'ri, orxideya va bambuklar tashkil qiladi. Suv

havzalari nilufar gullari, ularning qirg'oqlari esa gulsapsar(iris)lar bilan bezatilgan. Gul o'simliklari juda kam, ayrim hollarda umuman qo'llanilmaydi. Yaponiya hovli bog'larida banan daraxtini ekish ham odat tusiga kirgan. Maysa o'rniga yer yopar o'simliklar keng qo'llaniladi. Uncha katta bo'lmagan zamonaviy shahar bog'larida daraxtlarga bondaj yordamida turli xil g'aroyib sun'iy shakllar berish ham Yaponiyada an'anaviy tusga kirgan. Yaponiya bog'larida, yuqorida ta'kidlaganimizdek, suv turli shakllarda: ko'l, havza, irmoq yoki sharsharalar ko'rinishida uchraydi. Biroq, Yaponiyada suvsiz bog'lar ham mavjud.

Yaponiya zamonaviy bog'-park san'atining ana shunday muhim an'anaviy milliy ko'rinishlaridan biri-bu "toshloq bog'lar" yoki "quruq peyzajli bog'lar" deb ataladiganlaridir. Bu yo'nalish Yaponiyada qadimdan an'ana bo'lib, hozirga qadar ham davom ettirilib kelinmoqda (14.42-a-b-rasm).

a

b

14.42-rasm. "Toshloq bog'lar".

<https://www.store-stone.by/stati/3-yaponskie-sady>

Toshlar, mayda shag'al, qum, mox, tosh chiroqlar bunday bog'larning o'ziga xos elementlaridir. Quruq peyzajli bog'larda shag'al yoki qum yordamida sun'iy ravishda, irmoqning tabiiy ko'rinishi tasvirlanib, oqar suvga taqlid qilinadi, ya'ni aynan o'xshatiladi. Toshloq yoki quruq bog'larning kelib chiqishi yapon dini dzen-buddizmning dunyoviy g'oyalariga asoslangan. Bu bog'larda toshlar, odatda, buddizm uchligiga taqlid qilinib alohida guruhlarda uchtdan joylashtiriladi. Toshloq bog'lar kishini dunyo tashvishlari va turmush taraddudlaridan xoli qilmoq, xilvatga chekinmoq va milliy meditatsiyalar uchun mo'ljallangan. Bunday bog'lar g'oyasi oddiy tabiat go'zalligini his qilish va u bilan uyg'unlashishdan iboratdir.

14.43-rasm. a-Jamoat binolari tarkibidagi toshloq bog'. b-Xususiy turarjoy muhitidagi toshloq bog'.

<https://dzen.ru/a/WuHiPkvxYX2-wGf3>

Toshlar Yaponiyada nafaqat “toshloq bog’lar”ning, balki umuman yapon bog’larining, ibodatxonalar qoshidagi bog’lar, jamoat bog’lari, xususiy turarjoy va jamoat binolari tarkibidagi bog’larning ham eng muhim tarkibiy elementlaridir. Boshqacha aytadigan bo’lsak, yapon bog’larini umuman toshlarsiz tasavvur qilib bo’lmaydi (14.43-a-b-rasmlar).

Toshloq bog’lardagi tabiiy toshlar kompozitsiyasi bir necha tamoyillarga bo’ysunadi, ularga ko’ra ikkita o’zaro bog’lanuvchi toshlar sirti chizig’ining uzunligi bir-biriga teng bo’lmasligi shart; kompozitsiyadagi toshlar sirti chizig’ining birortasi boshqasiga parallel bo’lmasligi va ikkita toshning o’lchami bir-biriga teng bo’lmasligi shart.

Yapon bog’larining yana bir turi-bu miniatyuralashtirilgan bog’lar bo’lib (14.44-rasm), unga xos asosiy element mo’jaz, ya’ni kichik daraxtchalardir. To’shamalar va yo’laklarning shakllari, materiali va ranglari ham xilma-xil bo’lishi mumkin, Bu kichkina bog’lar kvadrat shaklida, to’g’ri to’rtburchakli, aylana va boshqa shakllarda xam uchraydi.

Umuman Yapon bog’lari va parklariga mahalliy shart-sharoitlar va udumlarning ta’siri katta. Shuning uchun ham ularning o’lchamlari, me’moriy-rejaviy echimlari va funksiyalari turlicha.

Hozirgi vaqtda Yaponiyada milliy landshaft parklarini tashkil qilishning tamoyillari ishlab chiqilgan. Ularga ko’ra ranglar, shakllar, materiallar fakturasi, masshtabi va hajmiy kompozitsiyalar kontrastidan foydalanish bog’-park san’atida eng samarali yo’nalish ekanligi ko’zda tutilgan.

a

b

14.44-rasm. Miniatyuralashtirilgan bog'lar.

<https://1dacha-sad.com/zimnij-sad-v-dome-miniatyurniy-sad-v-ploshke>

Shunday qilib, *Yapon zamonaviy bog'lari uchun quyidagilar xarakterlidir:*

tabiatdagi tog'u-toshlar, qoyalar, sharshara, irmoqlarning, daraxt va o'simliklarning, havzalarining modellashtirilgan ko'rinishlari.

Yapon bog'lariga xos keyingi ommillardan biri, bu jonli tabiatning barcha tarkibiy elementlari tabiatda qanday mutanosiblikda bo'lsa, bog'larda ham xuddi shunday holatlarda timsollashtirilishidir. Yapon bog'i monoxromli yoki polixromli ranglarda bo'ladi. Toshloq bog'lar yoki quruq peyzajli bog'lar monoxrom bog'larga kirs, peyzajli yoki manzarali bog'lar polixrom bog'larga kiradi.

Relyefining holatiga ko'ra zamonaviy yapon bog'lari uch xil: qirlik, yassi va past-baland bog'larga bo'linadi.

Yassi bog'lar sahni tekis bo'lib, ularning yuzi mayda shag'al tosh yoki qumdan, bir nechta katta toshdan va moxdan, ayrim hollarda daraxtlardan, quduqdan iborat bo'ladi. Qirlik bog'larga qirning mavjudligi xosdir. U odatda suv havzasi, sharshara va suv oqimi, irmoq bilan to'ldiriladi. Bunday bog'lar ham tosh va daraxtdan xoli emas. Past-baland bog'lar sahni, odatda, o'nqir-cho'nqir bo'lib, ular Yaponiya tog'lik mintaqalarining mo'jaz modelini o'zida ramziy ma'noda aks ettiradi. Butun dunyo bog'-park tajribalaridan kelib chiqib, bugungi kunda Yaponiya shaharlarida ham ommaviy istirohat maskanlariga mo'ljallangan parklar va bog'lar yaratilgan.

Yaponiyada bino tomlari ustiga bog'lar qurish madaniyati ham ommaviy tus olgan. Bu yo'nalish shakllanishini shaharlarda yangi bog'lar va parklar yaratishga mos hududlarning tanqisligi tufayligina emas, balki Yapon xalqining jonli tabiatga bo'lgan o'ta yuksak ishtiyoqidan ham deb tushunmoq kerak.

Xususiylar uylar tarkibida yaratilayotgan mo'jaz bog'larni, Yaponiyadagi zamonaviy turarjoy maskanlarini ko'klamzorlashtirishning o'ziga xos shakli sifatida ko'rsatish mumkin.

Yaponiya zamonaviy bog'-park san'atining ana shunday muhim an'anaviy milliy ko'rinishlaridan biri - "toshloq bog'lar" yoki "quruq peyzajli bog'lar" deb ataladiganlaridir.

Toshlar Yaponiyada nafaqat "toshloq bog'lar"ning, balki umuman yapon bog'lari, ibodatxonalarda qoshidagi va jamoat bog'lari, xususiylar turarjoy va jamoat binolari tarkibidagi bog'larning ham eng muhim tarkibiy alomatlaridir.

Yapon bog'larining yana bir turi- miniatyuralashtirilgan bog'lar bo'lib, unga xos elementlarning biri mo'jaz, ya'ni kichik daraxtlardir. To'shamalari va yo'laklarning shakllari, materiali va ranglari ham xilma-xil, miniatyuralashtirilgan bog'lar kvadrat, to'g'ri to'rtburchakli, aylana va boshqa shakllarda bo'lishi mumkin.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, sharq mamlakatlari bog'-park san'atiga bugungi kunda ham qiziqish susaygan emas, aksincha keng qiziqish ortmoqda, zero ularda yashiringan sirli falsafiy mushohadalar va tabiatga bo'lgan munosabat kishi e'tiborini o'ziga jalb qilmasdan qolmaydi.

XIX asr butun dunyoda kommunikatsiya vositalarining tezkor tarraqiyoti bilan ajralib turadi. XX asrda dunyoning turli mintaqalarida yashovchi xalqlar o'zaro tezkor va yengil aloqa qilish imkoniyatlariga ega bo'ldilar. U yoki bu mamlakatda yaratilgan yaxshi narsalarga tez orada boshqa mamlakatlar ham yetisha boshladi. Bog'-park san'ati uslublari ham umummilliy tus ola boshladi. Hindistonda buddizm ibodatxonalari qoshida vujudga kelgan bog'lar Xitoy, Koreya va Yaponiyaning ham milliy bog'lariga aylandi. Ibodatxona bog'lari Yevropa xristian ibodatxonalari qoshida ham an'anaga kirdi. Arablar eronliklardan Chorbog' san'atini o'zlashtirib olib, uni butun Islom mamlakatlariga va hatto, Ispaniyaga ham joriy etdi. Hozir bu san'at Yevropaga ham tarqalmoqda. Uzoq Sharqda, Xitoy va Yaponiya bog'larida o'sadigan o'simliklar Yevropa, Amerika va Hindistonda o'stirila boshlandi. Yaponiya bog'larini butun dunyo kashf etib ulgurdi va hokazo.

Shunday qilib, turli sivilizatsiyalar asosida yaratilgan bog'-park san'ati butun dunyo bo'ylab shiddat bilan keng tarqalmoqda. Biroq, turli mamlakatlarda an'anaviy yaratilgan tarixiy va zamonaviy bog'-parklarning o'ziga xos uslublari va jihatlari borki, bo'lg'usi mutaxassislar ularni qunt bilan o'rganmog'i va bu san'at sirlaridan yangi bog'-parklarni qurishda samarali foydalanmog'i zarur [4].

Nazorat savollari

1. O‘zbekistonning zamonaviy bog‘-parklari asosiy tamoyillari.
2. Samarkand shahrining mustaqillik yillaridagi bog‘-park san‘ati turlari.
3. Buxoro shahrining mustaqillik yillaridagi bog‘-park san‘ati majmualari.
4. “Xotira va qadriyat” xiyobonlari. Yangidan qurilgan me‘moriy landshaft muhitlarning bog‘-park san‘atidagi ahamiyati.
5. Eron va Turkiyaning zamonaviy bog‘-parklarining landshaft dizaynidagi badiiy estetik urni.
6. Xitoydagi zamonaviy bog‘-parklar va ularning kompozitsion xususiyatlari.
7. Yaponiyaning zamonaviy bog‘-parklari umumiy tamoyillari va ularning landshaft rejalashtirishdagi urni.

XV BOB. XXI ASR BOSHLARIDAGI BOG‘ VA PARK SAN‘ATI

Dars rejasi:

15.1. Tabiiy sharoitlar. O‘simliklar.

15.2. XXI-asr boshidagi bog‘-park san‘atining o‘ziga xos obyektlari.

15.3. XXI asr boshidagi bog‘-park san‘atining xususiyatlari.

15.1. Tabiiy sharoitlar. O‘simliklar.

XXI asrning boshi nafaqat landshaft me‘morlariga misli ko‘rilmagan imkoniyatlarni taqdim etdi, balki ularni atrofdagi dunyoga odatiy qarashlaridan voz kechishga majbur qildi.

Kompyuter texnologiyalari XXI asr boshlarida san‘at va parklar qurilishida o‘ziga xos xususiyatdir. Jahon inqirozi natijasida mana shunday og‘ir davrda nafaqat omon qolish, balki hayot mazmunini topishga intilayotgan ko‘plab ishsizlar paydo bo‘ldi. Shu munosabat bilan shinam rahm-shafqat bog‘lari paydo bo‘ladi - bog‘lar-ko‘tariladi. Odamlar tabiatga, tinch qishloq hayotiga ko‘proq jalb qilinadi, shuningdek, xayolot olamiga sho‘ng‘ishadi. Yoshlar san‘atning turli turlari, jumladan, bog‘ va park san‘ati asarlarida o‘z ifodasini topgan graffiti, kompyuter grafikasi va boshqalarga qiziqish bildirmoqda.

Shaharlar turli xil sanoat chiqindilari bilan to‘lib-toshgan, bu esa yordamchi materiallardan, xususan, chiqindidan bog‘lar paydo bo‘lishiga olib keladi. *Tresh- bog‘lari shunday paydo bo‘ladi.*

Shtamper-bog‘lari keng tarqalgan, ya‘ni ildizpoyalardan turli xil ekspozitsiyalar hosil bo‘ladi. Shahar aholisi yurishi kerak bo‘lgan turli xil hayvonlarni saqlashadi. Biroq, har bir istirohat bog‘i bizning kichik birodarlarimizni qabul qila olmaydi, shuning uchun, ayniqsa, xorijiy mamlakatlarda uy hayvonlarini sayr qilish uchun bog‘lar tashkil etilgan, u yerda zarur jihozlar va o‘yin maydonchalari mavjud. Memorial majmualar va piyodalar zonalarini rivojlanishda davom etmoqda.

Tabiiy sharoitlar. Bog‘-park san‘ati obyektlariga avvalgidek tabiiy sharoit, ayniqsa aholi punktlaridagi og‘ir ekologik vaziyat ta‘sir ko‘rsatadi. Shahar aholisining ortib borayotgan qismi o‘rmonlarga, yovvoyi tabiatga jalb qilinadi. Suv manbalari asosiy rekreatsion elementlardir. Iqlimning isishi, qurg‘oqchilik - salbiy tabiiy hodisalar konditsioner uskunalar yordamida binolar ichida qulay muhit sharoitlarini yaratishga imkon beradi.

O‘simliklar. XXI asrning birinchi o‘n yilligida. asosan kottejlar va yozgi uylar qurish uchun intensiv o‘rmonlarni kesish mavjud.

Turli maqsadlar uchun kichik bog'lar yaratilgan. Global jahon inqirozi munosabati bilan ulkan park maydonlari deyarli shakllanmaydi. O'sha davr florasining asosiy assortimenti quyidagilardan iborat: eman, qayin, qarag'ay, chinor, terak, chetan, akatsiya, nilufar, do'lana, yovvoyi atirgul, qarag'ay, archa, shuningdek ekzotik bargli o'simliklari, Veymut qarag'aylari, Sibir sadrlar, hatto kaktuslar va palma daraxtlari va boshqalar. Barcha o'simliklar o'zgartirilgan kichik me'moriy shakllar bilan kesishgan.

XXI asr boshlarida park qurilishining tendentsiyalari va tipologiyasi. XXI asrning faqat yigirma turt yilligi o'tganligi sababli, darslik ushbu davrning xorijiy va mahalliy bog'dorchilik san'atiga bo'linishni nazarda tutmaydi.

XXI asr boshidagi bog'-park obyektlarining asosiy turlari quyidagilar:

1) **ekologik bog'lar** (tresh- bog'lari; kantri bog'lari; stamper- bog'lar; yovvoyi bog'lar) (15.1-a-rasm). Avvalo, ekologik bog' nima ekanligini tushunib olish zarur. Bu bioxilma-xillikni saqlash, resurslarni tejash va atrof-muhitga ta'sirni kamaytirish muhim ahamiyatga ega bo'lgan barqaror rivojlanish tamoyillarini hisobga olgan holda yaratilgan muhit hisoblanadi.

Ekologik bog'ni qurishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iboratdir:

- Biologik xilma-xillikni saqlash va ko'paytirish;
- Mintaqaviy o'simliklardan foydalanish;
- Tuproqni saqlash va yaxshilash;
- Suvni tejash;
- Tabiiy materiallaridan samarali foydalanish;
- Tabiat muvozanatini saqlash;
- Bog'ning tabiiy chidamliligini oshirish kabi bir qator afzalliklarga ega.

2) **inqiroz bog'lari** (15.1-b-rasm). Bu asosan utilitar maishiy ahamiyatga ega meva-sabzavodlar bog'laridir.

3) **fantaziya bog'lari** (15.1-c-rasm). "Fantaziya"- bu fantastika-afsona. Fantaziya -ertak, o'ylab topilgan hikoya. Ertaklar turli shakllarda bo'ladi: qo'rqinchli yoki mehribon, lekin ular doimo sehrli, yaxshilikka (ezgulikka) bag'ishlangan. Shuning uchun fantaziya bog'i, albatta, sehrli bog'dir. Xayol bog'i, orzu bog'i, g'ayritabiiy mo'jizalar bog'idir.

4) **yoshlar bog'lari** (kiber bog'lar; teatr bog'lari, tresh-bog'lari va boshqalar.) (15.1-d-rasm);

5) **uy hayvonlarini sayr qilish uchun bog'lar va parklar** (15.1-e-rasm);

6) **ko'ngilochar bog'lar** (15.1-f-rasm);

7) **memorial majmualar bog'lari** (15.1-g-rasm);

8) **shahar piyodalar yo'llarini rejalashtirish tartibi** (15.1-h-rasm).

15.1- rasm. a- ekologik bog' manzarasi; b- inqiroz (meva va sabzavod) bog'i.

https://avatars.dzeninfra.ru/get-zen_doc/9731181/pub_643a7693bdaeac23afaf11d6_643a769bc6f20a67e812f6de/scale_1200
<http://www.southernliving.com/>

15.1- rasm.c-Afsonali ertaklar sahnalari asosidagi fantaziya bog' manzarasi; d- yoshlar bog'i (kiber bog'lar) grafik taklifi.

<http://world-of-flower.ru/wp-content/images/2fent.jpg>

<https://avatars.mds.yandex.net/get-shedevrum/11477113/7c6d4047c58b11ee8e9b6e64d4f7b92e/orig>

15.1-e-rasm. Uy hayvonlarini sayr qilish uchun zamonaviy manzara bog' va parklar bo'yicha grafik taklif.

<https://zbulvar.ru/wp-content/uploads/2021/07/render-1.jpg>

15.1-f-rasm. Ko'ngilochar bog' - Toshkent, Magic City. 21 gektar maydonda lazerli kinoteatr, amfiteatr, savdo markazi, kafe va restoranlar, kasblar maktabi va okeanariumni o'z ichiga olgan Osiyodagi eng yirik noyob Yevropa istirohat bog'i. Sayohat qiluvchi ko'chalar yonida ertak qal'asi joylashgan. Imkoniyati cheklangan insonlar uchun barcha sharoit yaratilgan.
https://dolorestravel.com/uploads/ModelContentRow/1037/service_content-6611d82cf3814.webp

15.1-g-rasm. Imom al-Buxoriyning me'morial majmualarga ega bog' loyihasi.

Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy qabri Samarqanddan 25 kilometr uzoqlikdagi Hartang qishlog'ida joylashgan. Keng ko'lamli loyiha 48 ming kvadrat metr maydonni to'liq rekonstruksiya qilishni o'z ichiga oladi. U 9000 dan ortiq namozxonni sig'ira oladigan yangi masjid va 4 400 kvadrat metr maydonda ajoyib manzarali bog'larni o'z ichiga oladi.

<https://www.silkroad-samarkand.com/upload/iblock/46a/11lulc1g6yu3nm5lcyx1ibtb4nnuz26.jpg>

15.1-h-rasm. Shahar piyodalar yo'llarini rejalashtirish tartibi.

Zamonaviy shahar odamlari nafaqat yurishni, balki mazmunli vaqt o'tkazishni ham xohlaydigan qulay piyodalar joylaridan boshlanadi. Yaxshi ishlab chiqilgan piyodalar yo'laklari, yashil maydonlar va jamoat maydonlari fuqarolarning atrof-muhit bilan aloqasini kuchaytiradigan jo'shqin va jozibali muhit yaratishga imkon yaratadi.

<https://decois.ru/wp-content/uploads/2024/blog/kak-sozdat-komfortnoe-peshehodnoe-prostranstvo-v-gorode/Kak-sozdat-komfortnoe-peshehodnoe-prostranstvo-v-gorode.png>

15.2. XXI asr boshidagi bog'-park san'atining o'ziga xos obyektlari.

Tresh- bog'lari - bu yo'nalish chiqindini yo'q qilishning ekologik muammolari bilan bog'liq holda paydo bo'ladi. Chuqur semantik tarkibga ega chiroyli bog'lar turli xil keraksiz chiqindilardan (plastmassa, metall, mato) yaratilgan.

Bog'ning halqali tarkibi tabiiydir va tashlab ketilgan burchakning ruhini yetkazadi. Yo'l taglikdagi po'lat chiziqlar orasidagi muhitni shag'al bilan qoplangan va pergolalar vazifasini bajaradigan eski zanglagan po'lat halqalar bilan qoplangan.

O'rdaklarning xotirasi - bu o'ziga xos, sovuq va noqulay dunyoda yashovchi metall odamlarning qahramonlari bo'lgan bog'dir.

Muallifda hovuzga sochilgan tunuka qutilar (chiqindilar) katta taassurot qoldirdi, u dastlab o'rdak deb o'ylagan. U ularni yig'di, bosim ostida tekisladi, ularga ko'z bog'ladi, qahramonlarni ixtiro qildi va qalay musofirlar haqida hikoya yozdi: sayoqlar, tannozlar, laqmalar, quvnoq sheriklar va romantiklar.

Bog'da marmarak, kovil, mingbarglar o'sadi, ular panjaraga olib boradigan yo'lni chegaralaydi, bu "o'zlarining boshqa dunyoviy egaliklariga" o'tishni anglatadi.

Singan g'ishtlar, shishalar, Xitoy krossovkalari fabrikasining ba'zi parchalari va egilgan o'rdaklar beton devorga o'ralgan. Syurrealistik rasmda tomoshabin davom ettirishi kerak bo'lgan semantik syujet mavjud.

Kantri bog'lari - qishloq hayotini taqlid qiluvchi yashil maydonlardir. Bog'ning bir qismini bog' ekinlari, bir qismini esa yovvoyi o'tlar chakalakzorlari egallaydi. Ularda joylashgan kichik shakllar - tegirmonlar, quriqchi(qushlarni cho'chitish uchun mo'ljallangan)lar, quduqlar va qishloq haqiqatining boshqa atributlari.

Temirchi - ushbu bog'ning markazi bo'lgan temirchilik qadimiylkning ta'riflab bo'lmaydigan muhitini yaratadi. Bog'ning old qismida sug'orish uchun qulay bo'lgan kichik ariq oqadi.

Bog' qismlarga bo'lingan: sabzavot va mevalar sektori (bog') kulbani o'rab turgan sabzazor, kalendula (nogotka- gulhamishahahor), shirin no'xat va chirmashib o'sadigan loviya ekishni o'z ichiga oladi. Ko'p asrlik bo'lishi mumkin bo'lgan uyning to'siqlari *Dianthus plumarius* va *Tanacetum partenium* bilan bezatilgan; ariq bo'yida o'tloq ayiqtovon o'sadi; yorqin yoz notalari *Astrantia*, liliya duragaylari va *Linaria purpurea* tomonidan kiritilgan; o'tzor yonlariga *Monarda didyma*, *Lavandula angustifolia* va *Artemisia dracuncul* kiradi. Nihoyat, o'rmonli maydon yovvoyi, soyani yaxshi ko'radigan o'simliklar, jumladan, yovvoyi qulupnay, qizil lixnis va boshqalar bilan to'ldiriladi.

"Xaroba maydoni" bog'i kaos va tartibsizlik taassurotini beradi. Yo'l kirish joyidan boshlanib, baland *miscanthus* chakalakzorlari va manzarali o'tlar orasidan kichik panjaraga o'tadi. Uning orqasida o't va naperstyanka bilan zich o'sgan maysazor boshlanadi.

Kompozitsiyada suv tegirmonining katta stilizatsiya qilingan g'ildiragi mavjud bo'lib, u suvning uzoqda emasligiga ishora qiladi. Oq liliyalar bo'lgan suv havzasi quyuq o'sgan, rogoz(suv bo'yida o'sadigan o't) bilan o'ralgan. Umidsiz tashlab ketishning ko'rinishi juda yoqimli ko'rinadi. Xarobalar mustamlaka uslubidagi uy bo'lib, uning yonida sariq soqolli *coreopsis* plantatsiyasi o'stirilgan.

Vayronagarchilik va betartiblikni astilba, atirgul, binafsha kabi o'simliklar beradi. Daraxtning tanasi yaqinida joylashgan bo'lib, Yangi Zelandiya zig'irchasi, undan keyin esa olijanob atirgullar va kalendula o'simliklari bilan chegaradosh. Toqqa chiqadigan atirgullar daraxt tanasi va to'siqlariga ko'tariladi, to'rtburchaklar gulzorlardan esa don, sut o'tlari, qizg'aldoq va o'z-o'zidan ekiladigan o'tlar ko'rinadi.

Bog' hududida qayta tiklangan tartibsizlik nostalgik xotiralarning hissiyot chuqurligini yetkazadi.

Stamper-bog'larning vatani Buyuk Britaniyadir. Bular turli xil to'ngaklar va to'nka(chukka daraxt)larga asoslangan bog'lardir. Ushbu tabiiy elementlarning tarkibi murakkab, sirli, tabiiy manzaralarni beradi.

Topishmoq yechish bog'i ko'zga ko'rinadigan joy bo'lib, "to'ngachilar ziyofat" uchun manzarani eslatadi. Bog'ning tarkibi tabiiy hududlarni saqlash muammolari haqida o'ylashni va atrof-muhit muammolarini hal qilishga e'tibor bermasa, atrofimizdagi dunyo nima bo'lishini tushunishni taklif qiladi.

Bu ildiz to'ngalari shaharlashgan muhitda yashovchi zamonaviy odamlarning ruhidagi tartibsizlikni namoyish etadi.

"Mehribonlik bog'i" mehribonlik markazlaridan biri a'zolarining ham badiiy ko'rgazmasi, ham landshaft ishi bo'lib, unda boshpanasizlar turli aksiyalarda qatnashishi mumkin. Uysiz rassomlar tomonidan yaratilgan bog' umid va o'zgarish mavzusini o'zida mujassam etgan bo'lib, u mozaikaning diqqat markazida unutilishdan qayta tug'ilgan Feniks tomonidan tasvirlangan. Ham yorug'lik, ham soyali sharoitlarga mos keladigan o'simliklardan foydalanish uysiz odamlarning rivojlanishini anglatadi.

Bog' uysizlar uchun osoyishta boshpanani ta'minlashi, ularga dam olishga va o'zlariga ishonishlariga yordam berishi kerak. Bog'ning tarkibi o'tirish va uzoq aks ettirish uchun joylarni o'z ichiga oladi. Loyiha muntazamlilik xususiyatlariga ega: topiar butalar, aniq konturlar. Palitrada yashil rang, undan keyin qizil rang, shuningdek Feniks mozaikasining ranglari ustunlik qiladi.

Ko'rgazmada namoyish etilgandan so'ng, bog' Sharqiy Londondagi Masih cherkovi yonida qayta tiklanadi. Bu yerda unga markazning boshpanasiz a'zolari qaraydi.

Afsona-bog'lari koinot haqidagi ajoyib g'oyani aks ettiradi. Ular meditatsiya, mulohaza yuritish, beg'ubor bolalikka cho'mish uchun mo'ljallangan.

"Afsonalarning sehrli bog'i". Bir afsonaga ko'ra, yozning eng yuqori cho'qqisida, Glastonberi Rokki tog'ining ichida sehrli shohlikka kirishni ko'rishi mumkin. Aynan shu afsona tepalik etagida sehrli bog' yaratish mavzusini ilhomlantirgan. Suhbatgohning tepasida joylashgan bog'da yorqin chiroq bor, qorong'ida esa tepalikdan tog' yonbag'irlari bo'ylab oqayotgan suv kabi yorug'lik oqadi. Tepalikning ajoyib ertaklar yurtiga yashirin kirish eshigi bor. Bog' atrofi singan qoziqdevor bilan o'ralgan. Bog'ning tarkibi bu o'tli tepalikni romantika va sir bilan to'ldiradi, har bir kattalarni bolalikning sehrli dunyosiga qaytaradi.

Sevimli kapalak. Klassik stilizatsiya qilingan bog' Xitoyning Romeo va Juliettasi haqida hikoya qiladi. 1600 yil oldin Xitoyning Chjetzyan hududida sodir bo'lgan dramatik voqea bugungi kunda ham mashhur bo'lib qolmoqda. Afsonaning oxiri fojiali, ammo odamlar qahramonlarni she'r

qilib, ularni kapalaklarga aylantirdilar. Oltita manzara ikki oshiq hikoyasining olti bosqichini anglatadi. Amaldagi o'simliklarning aksariyati Xitoy bog'iga xosdir: kamelya, orxideya, qarag'ay, bambuk va olxo'ri. Daraxtlar ramziy shaklda asosiy qahramonlarning do'stligidan sevgiga o'tishni ifodalaydi. Bambuk yaxlitlikni, tol - ayolning belini, azaleya - yig'layotgan kakukni anglatadi, har bir ko'z yoshi gulga aylanadi (keyin tog' bahorda gullaydigan azaleyalardan qizarib ketadi). Suv donolik va bilimning Xitoy ramzidir. Toshlar tog'larning ramzi bo'lib, rahm-shafqat va saxovat beradi.

Ruhlar bog'i - ajoyib suv bog'i. Aniq tuzilishga ega bo'lmagan holda, o'chirilgan ohanglarning erkin tarkibi suvning shoshqaloqsiz harakati bilan uyg'unlashadi, uning mohiyati suv ruhlarining ramziy haykallari bilan namoyon bo'ladi.

Yoshlar bog'lari guruhiga o'quvchilar va talabalar tomonidan tayyorlangan buyumlar kiradi. Bu teatr, graffiti yoki shunchaki yaxshi, yorqin bolalik xotiralari bo'lishi mumkin.

Murakkab xotira bog'i 2005 yilda Shomon-na-Luare bog'i festivali doirasida talabalar tomonidan yaratilgan.

Kompozitsiya - bu aktyorlarning o'ynagan rollari haqidagi xotirasi. Ba'zi qahramonlar go'yo tiss panjarasi barglarida erigandek yashirinadi, boshqalari yerdan o'sib chiqqandek paydo bo'ladi, uchinchi esa yomg'irning marvarid tomchilari bilan suvda aks etadi. Kompozitsiyalar sun'iy va tabiiy materiallardan foydalanadi. Butalar ichida- qadimgi krinolinlarning karkaslari, tur parchalari, pariklarning qoldiqlari va h.k..

Bu tresh- bog'ida qayg'uli kumush-ko'k, binafsha rang sxemasidagi o'simliklar mavjud: shuvoq, molochay, sho'ra o'ti, kanareyka, qiyog' o't, tizimgul, akvilegiya, egri tol, paprotnik, katta bargli gunnera. Bog'ni yengil qayg'u va g'amginlik qamrab oladi.

Kiber bog'lar - bu landshaft arxitekturasining yangi yo'nalishi, chunki biz axborot texnologiyalari davrida yashayapmiz va turli xil kompyuter elementlari hayotimiz uchun dolzarbdir. Ular, masalan, gulzorlarni loyihalashda ishlatilishi mumkin.

Shunday qilib, XXI asr boshidagi bog'-park san'atining xususiyatlari bu:

- 1) turli xil sanoat chiqindilari va yovvoyi o'simliklardan landshaft bog'dorchilik obyektlarining kompozitsiyalarida foydalanish;
- 2) xayriya maqsadlarida inqiroz bog'larini tashkil etish;
- 3) turli yoshlar bog'larini (kiber bog'larni; teatr va boshqalarni shakllantirish);
- 4) landshaft kompozitsiyalarida to'nkalar va ildizlardan foydalanish (mobil);
- 5) meditatsiya va xotirjamlikka erishish uchun fantaziya bog'larini

yaratish;

6) kompozitsiyada ekologik yo'nalishning ustunligi bog'lar va parklar uchun g'oyalar yaratish;

7) piyodalar joylarini tashkil qilish uchun obyektli reklama qurilmalaridan foydalanish;

8) yaxshilash uchun vertikal bog'dorchilikdan foydalanish mikroiqlim sharoitlari;

9) yangi texnologik yutuqlar, landshaft arxitekturası va zamonaviy san'atning sintezi.

15.3. XXI asr boshidagi bog'-park san'atining xususiyatlari.

Yigirmanchi asrning oxirida Parijda bir qator bog'lar paydo bo'ldi, ular badiiy jamoatchilik e'tiborini tortdi va ularni Parij haqida XXI asr parklari laboratoriyasi sifatida gapirishga majbur qildi. Rus ixtisoslashtirilgan adabiyotida ushbu bog'larning uzluksiz va innovatsion bo'lgan kompozitsiyalarining ba'zi masalalari allaqachon ko'rib chiqilgan. Ularning uslubi haqida aniq fikr yo'q. Dominik Jarrass "Parij bog'larining grammatikasi" kitobida. "Qirollarning mulkidan zamonaviy asarlarga" asari Lya Villett, Atlantic, Andre Citroen, Joan Miro va Le All Forum bog'larining yuqori texnologiyali uslubda yaratilganligini tavsiflaydi. U o'simliklarning sayr qilish joyini, Klyuni, Bersi, Jorj Brassan, Reulli va Bellvill bog'larini an'anaviy landshaft uslubiga bog'laydi.

Bog'-park san'ati har doim yangi materiallarni juda yaxshi qabul qilgan. Qayta tiklangan hududlardagi bog'lar XIX asrda, ularga muhtoj bo'lgan hududlar paydo bo'lishi bilanoq paydo bo'la boshladi (taniq misol Parijdagi Byutt-Shomon bog'idir). "Sharq va Yevropa tamoyillari va bog'larni qurish usullarining an'alarining o'zaro ta'siri" barcha uslubdagi Yevropa bog'larida o'z aksini topgan: o'rta asrlardagi monastir bog'larida "chor-bak" ya'ni "Chorbog'" rejaviy sxemasidan foydalanilgan, Uyg'onish va barokko uslubi ishlatilgan. Generalif va Algambra arab bog'larining texnikasi. Ma'rifat davrining landshaft bog'i Xitoy bog'dorchilik san'ati bilan tanishish tufayli paydo bo'ldi. Modern uslubining shakllanishiga yapon va xitoy san'atining ta'siri ham yaxshi ma'lum. Ammo bog'-park san'atida suprematistlar va avangard rassomlarining asarlarini eslatuvchi rejalarining paydo bo'lishi haqiqatan ham XX asr oxiriga xos bo'lgan g'ayrioddiy hodisa va xarakterlidir. Ammo bu "Yetuk postmodernism" polistilistikasidan dalolat bermaydi - bu bilan umuman aloqasi yo'q, lekin innovatsion uslubning parallel mavjudligini va bosqichma-bosqich rivojlanishini tasdiqlaydi, uning boshlanishi ilm-fan va ilm-fanning jadal rivojlanishi bilan asos solingan. XIX-XX asr boshlari texnikasi, ijtimoiy o'zgarishlar va inqiloblar, V. Mayakovskiy she'riyati, G. Sviridov musiqasi, 1925 yil Parijdagi

Butunjahon ko'rgazmasidagi K. Melnikovning SSSR pavilyoni, V. Meyerxold teatr spektakllari funksionalistlar, ratsionalistlar va konstruktivistlarning nazariy va amaliy ishlari. Ajoyib me'mor va muhandislar J. Nouvel, R. Rojers, R. Piano, N. Foster, S. Calatrava, F. Gehry, B. Tschumi- bu innovatsion uslubning izdoshlari va davomchilari, ammo postmodernizm emas.

Bog'-park san'atida, uslubni tavsiflovchi bog'ning o'sishi uchun ko'proq vaqt talab etiladi. Yangi uslubning mazmuni MDH davlatlarida yangi turdagi jamoat bog'i- madaniyat va istirohat bog'i, ko'rgazma parki va landshaft kompozitsiyasining alohida elementlari paydo bo'lishida ifodalangan. Uslubning shakllanishi 1927 yilda Frantsiyaning janubidagi Yer (fr. Hyères) shahridagi Noel G. Guevrikyan villasining kubistik bog'i bilan belgilandi.

XX asrning oxirida Parijda yaratilgan yangi bog'lar bog'-park san'atining rivojlanishida bir vaqtning o'zida ikkita chiziq mavjudligining tasdig'i bo'lib xizmat qilishi mumkin- "sunayotgan" va "novatorlik" guruhlariga ajratish mumkin. Yangi g'oyalar asta-sekin san'atning turli shakllarida rasmiy ifodasini topadi. San'atning barcha turlarini o'z ichiga olgan uslubning to'liq rivojlanishi va kamolotiga erishish uchun, qoida tariqasida, bir asrdan ortiq vaqt kerak bo'ladi. XX asrning boshida rasm birinchi bo'lib yangi g'oyalarga, keyin esa she'rga javob berdi. Arxitektura 20-yillarda "ixtiro qilingan". Va bog'-park san'atida innovatsion uslub faqat XX asrning oxirida fazoviy ifoda usullarini topdi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, ko'rib chiqilgan barcha bog'-parklar iste'dodli mualliflar tomonidan yaratilgan va ular bog'-park san'atining ajoyib asarlari bo'lib ko'rinadi. Shuning uchun, "sunish" chizig'i bilan bog'liq kompozitsiyalarni "regressive" deb hisoblash mumkin emas. Innovatsion yo'nalish bilan birgalikda ular bog'-park san'ati uslublarining rivojlanishi va o'zgarishining mantiqiy rasmini yaratadilar. XX-XXI asrlar davomida yaratilgan bog'-parklarni joyida o'rganish va ularning kompozitsiyalarini falsafiy g'oyalar bilan bog'liq holda tahlil qilish natijasida zamonaviy bog'-park san'atida ikkita uslub yo'nalishi aniqlandi: postmodernizm klassikaning "sunish" va "navatorlik" uslublar bo'lib, Suprematizm va konstruktivistik arxitektura san'atidan boshlanadi.

Innovatsion texnologiyalar va qurilish materiallarining joriy qilinishi XXI asr bog'-park san'atida yangicha landshaft rejalashtirish uslublarini yaralishiga asos bo'lib xizmat qilmoqda [5].

Nazorat savollari

1. Tabiiy sharoitlar. O‘simliklar
2. XXI-asr boshlarida park qurilishining tendentsiyalari va tipologiyasi.
3. XXI-asr boshidagi bog‘-park san‘atining xususiyatlari.
4. XXI-asr boshidagi bog‘-park san‘atining o‘ziga xos obyektlari.

XULOSA

Landshaft dizayni maqsadi - ochiq maydonlar arxitekturasini, shaharsozlik-ning bir tarmog'i bo'lib, uning maqsadi funktsional, texnik va badiiy-estetik imkoniyatlarni hisobga olgan holda shaharlarda, shahar atrofi va istirohat bog'-parklari (xiyobonlar) hududlarida, qishloq joylarda, sanoat va ishlab chiqarish obyektlari hududlarida, sanatoriyalarda va boshqa turar joy yoxud jamoat obyektlar muhitida aholining hayotiy faoliyati, mehnat qilishi va dam olishi uchun estetik, texnik va iqtisodiy talablar asosida qulay tashqi (yoxud ichki) muhitni yaratishdir.

Sohaning o'ziga xosligi shundaki, u asosan tabiiy materiallar va obyektlar bilan shug'ullanadi - bog'lar, parklar, xiyobonlar(alleya, skver, bulvar), o'rmon bog'-parklari va shahar atrofidagi ommaviy dam olish hududlarini loyihalashda yer yuzasi relyefi, o'simliklar, suv manbalari(chashma, buloq, ariq, hovuz, anhor, ko'l va b.), tabiiy tosh materiallari, hayvonot olami vakillari va h.k.lar kiradi.

Landshaft dizaynining vazifalariga shaharlar, qishloq aholi punktlari, turar-joy hovlilari, sanoat korxonalari va boshqa obyektlarni ko'kalamzorlashtirish va tashqi ko'rinishlarini obodonlashtirish ham kiradi. U tarixan landshaft dizaynining bog'-park san'ati va zamonaviy shaharsozlik kesishmasida paydo bo'lgan.

Bog'-park san'ati yordamida odam o'ziga xos, funktsional va mafkuraviy masalalar majmuasini yechishda manzarani go'zallik qonuniyatlari asosida o'zgartiradi. Park (bog') qurish jarayonida tabiiy landshaft elementlari (o'simlik, relyef, suv, havo) va sun'iy me'moriy shakllar(bino-inshootlar, mo'jaz-me'moriy shakllar)ning sintezi asosida sodir bo'ladi, ya'ni landshaftning yangi turi yaratiladi.

Turli xil tabiiy va sun'iy shakllardan yagona bog'-park kompozitsiyasini yaratish uchun hududning qanday elementlardan iboratligini bilish, ularning biologik va estetik o'zaro ta'siri sirlarini, fazoviy yechim usullarini anglash zarur. Bu qiyin vazifa, lekin bog'-park loyihachi dizayneri ishining o'ziga xosligi shundaki, u odamga ta'sir qilish uchun sehrli kuchga ega bo'lgan jonli, doimiy o'zgaruvchan obyekt bilan shug'ullanadi.

Zamonaviy shahar dunyosida bog'-parklar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bog'-park san'atining o'ziga xos xususiyati tirik o'simlik materialidan foydalanishda, uning tashqi ko'rinishini doimiy ravishda o'zgartirishda, makonni tartibga solishda, tabiat va badiiy ijod elementlarini bir butunga birlashtirishdadir.

Yashil qurilish amaliyotiga bog'lar va parklar yaratish, turli iqlim va tuproq sharoitlari uchun o'simliklarni tanlash, o'simliklarni me'moriy inshootlar, hovuzlar, yo'llar, maydonlar bilan birgalikda joylashtirish va guruhlash, haykaltaroshlik qurilmalari, o'simliklar(daraxt, buta, lianalar,

gullar va yer yopar o't-o'simliklar)ni kompozitsion ekish va ularga g'amxo'rlik qilish hamda boshqalar kiradi.

Bog'-park san'ati - madaniy, estetik va maishiy ehtiyojlar hamda inson ehtiyojlarini qondirish uchun landshaft bog'lari, parklar, xiyobonlar va boshqa yashil hududlar yaratish san'atidir. Uning boshqa san'at turlaridan asosiy farqi shundaki, u uchun material tirik tabiat va tabiiy landshaft elementlaridir.

Bu yerda inson tabiatning o'zi boshlagan narsani yakunlaydi: tasodifiylikni bartaraf qilish, landshaftning yetishmayotgan qismlarini (o'simliklar, sun'iy yo'llar, hovuzlar, suhbatgohlar, haykallar va boshqalar) qo'shish shular jumlasidandir. Asosiysi, tabiat va me'moriy qurilma elementlarini yagona uyg'un butunlikka birlashtirish. Tarixiy rivojlanish jarayonida bog'-park san'ati kompozitsiyasida badiiy-estetik ideallarning o'zgarishi va o'z davrining kundalik maishiy va madaniy an'analarining o'ziga xosligini hisobga olgan ko'plab uslublar va yo'nalishlar paydo bo'lishidir. Zamonaviy jamiyat turmush tarzida bog'-park san'ati odamlarga g'amxo'rlik qilish g'oyasi bilan singdirilgan va ular uchun qulay muhit yaratishga to'liq xizmat qiladi.

"Bog'-park va landshaft san'ati tarixi" fani doirasida bayon etilgan jami o'n beshta bobli ma'ruza mashg'ulotlari materiallari bog'-park san'atini Sharq va Yevropa mamlakatlarida evolyutsion tarixiy shakllanish bosqichlarining bosqichma-bosqich davriy shakllanishi keng qamrovli tahliliy yozma, tasviriy ifodalar hamda ularning izohlari bayoni tuzilishida yoritilgan bo'lib, bo'lajak landshaft dizaynerlari, arxitektorlar va shaharsozlik soha mutaxassislari uchun ilmiy-nazariy o'quv adabiyoti sifatida xizmat ko'rsatadi.

ATAMALAR IZOHI (TAYANCH IBORALAR)

Aksent – bog'-park san'atida umumiy manzara tasviridagi tafsilotni (daraxtlar guruhi, daraxt yoki buta) ta'kidlash. Manzaraning diqqatga sazovor detali haykal, suhbatgoh yoki boshqa me'moriy shakl bo'lishi mumkin.

Alleya – parkdagi piyodalar yoki yo'l yo'lagi bo'lib, har ikki tomondan bir xil masofada joylashgan bir xil turdagi daraxtlar va butalar bilan qoplangan. Uchtalik alleya odatda markaziy o'tish joyi va piyodalar uchun ikkita yon yo'lakli to'rtta parallel qatorli daraxtlardan iborat.

Alpinariy – bu tog' landshafti va uning florasining go'zalligini aks ettiruvchi toshli bog'. Bu past o'sadigan alp o'simliklarining tosh va suv bilan uyg'unligi bilan tavsiflanadi. Tosh bog'lari birinchi marta XVIII asrda ingliz landshaft bog'larida paydo bo'lgan. Miniaturada tog' manzarasining go'zalligini aks ettiradi.

Ampir – bu Napoleon I davrining badiiy uslubi bo'lib, badiiy shakllarda monumentallik va tartibga intilish bilan ajralib turadi. XVIII asr oxiridagi klassitsizmga asoslangan. Imperiya uslubidagi dekorativ naqshlar, asosan, qadimgi Rim yoki Misr naqshlariga yo'naltirilgan va zafarli xarakterga ega. Rossiyada ushbu uslubdan foydalanish 1812 yilgi urushdan keyin ko'plab qurg'onlarda (Kuzminki) va shahar parklaridagi (Sankt-Peterburg markazida) dalalar va baland daraxtlar qatorlari vatanparvarlikning kuchayishi bilan bog'liq.

Amfiteatr – qadimgi Rim me'morchiligida, rejada elliptik shaklga ega bo'lgan ajoyib usti ochiq tomosh va tadbirlar inshooti edi. XVII-XVIII asrlarda ular ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazish uchun dekorativ tuzilmalar shaklida bog'larda qurila boshlandi. Barokko parklarida amfiteatr saroy qarshisidagi maydonning yarim doira shaklidagi uchi edi.

Amfora – parklarni bezash uchun mo'ljallangan tor bo'yinli va ikkita tutqichli loydan yasalgan idish. Qadimgi yunonlar va rimliklar undan sharob, moy va donni saqlash uchun foydalanganlar.

Ansaml – bog'-park san'atida fazoviy va funksional bog'langan me'moriy tuzilmalar, relyef, havzalari o'simliklari va yaxlit kompozitsiyani tashkil etuvchi boshqa landshaft elementlari majmuasi. Ansaml uzoq tarixiy davrda bosqichma-bosqich rivojlanish, qo'shimchalar (Arxangelskoye) yoki bir martalik qurilish (Livadiya) orqali shakllanadi. Ansamlning asosiy xususiyatlari - g'oyaviy-badiiy kontseptsianing mavjudligi, nisbatlarning izchilligi, ritm, asosiy va ikkinchi darajali elementlarning bo'ysunishi, mahalliy landshaft holatining estetik fazilatlaridan foydalanish, shuningdek, umumiy hajmli-fazoviy kompozitsiyani vizual idrok etish imkoniyati.

Anturaj – tevarak-atrof, tashqi muhit, fon. O'simlik kompozitsiyalari ko'pincha me'moriy tuzilmalar va yodgorliklarga nisbatan atrof-muhitga ya'ni orqa fonga aylanadi.

Anfilada – bu bir o‘q bo‘ylab joylashgan o‘tish joylari bilan bir-biriga bog‘langan, ekish bilan ajratilgan bir qator alohida yopiq joylar. Parkdagi katta va kichik oynalarning almashinishi ba‘zan saroy zallariga o‘xshaydi.

Apteka bog‘i – (travnik)-dorivor va mevali o‘simliklar (xushbo‘y o‘tlar va gullar, sabzavot, butalar) yetishtirish uchun o‘ralgan bog‘. U ko‘pincha monastirlar devorlari yaqinidagi shamollardan himoyalangan joylarda, daryo qirg‘og‘ining janubiy yonbag‘irlarida (Moskva Kremli yaqinidagi Neglinnaya daryosida) joylashgan edi.

Arabeska – 1) stilizatsiya qilingan barglar, gullar, geometrik shakllar, ba‘zan arab tilidagi yozuvlardan tashkil topgan murakkab naqshli bezak turi (musulmon mamlakatlari san‘atida rivojlangan bezakning Yevropa nomi). Saroy devorlariga (Algambra) joylashtirilgan arabesklar estetik jihatdan atrofda va haqiqiy o‘simliklar bilan o‘zaro ta‘sir qiladi; 2) parter uslubi dizayni turlaridan biri.

Arboretum – dendrologik bog‘ bo‘lib, u turli iqlim zonalaridagi o‘simliklarni iqlimlashtirishga mo‘ljallangan.

Arkada – tirgaklar va ustunlar tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan bir qator arka(ravoq). Lodjiyalar, galereyalar qurilishida keng qo‘llaniladi, parkning asosiy kirish joyini, ko‘rgazma maydonini va boshqalarni belgilash, ifodalashda qo‘llaniladi.

Arxitektonika – dekorativ dendrologiyada shox-shabbaning tuzilishi tushuniladi; uning kattaligi, shakli, kurtaklar va shoxlarning shoxlanishining tabiati va ularning nisbiy joylashuvining go‘zalligi bilan belgilanadi.

Arxitektura – bu qurilish san‘ati; inson ijodiy faoliyatining alohida turi, buning natijasida jamiyat va san‘atning moddiy madaniyati birligini o‘zida mujassam etgan qurilish asarlar (bino-inshootlar, mo‘jaz-me‘moriy shakllar) yaratiladi.

Parkning arxitektura-rejaviy tashkil etilishi – asosiy park markazlarini, funktsional maydonlarni, piyodalar va transport kommunikatsiyalarini joylashtirish tartibi, ansamblning sun‘iy va tabiiy tarkibiy qismlari (ko‘chatlar, suv havzalari, binolar, yodgorliklar va boshqalar) munosabatlarini aks ettiruvchi kompozitsion sxema).

Parkning me‘moriy elementlari – landshaftning tabiiy elementlari bilan uyg‘unlashgan binolar va inshootlar (pavilyonlar, amfiteatrlar, ustunlar, suhbatgohlar, arklar, zinapoyalar, tayanch devorlari, balustradalar va boshqalar).

Arxitektura bog‘i – bog‘ning bir turi bo‘lib, unda bog‘ binolari, arxitektura va boshqa sun‘iy inshootlar ustunlik qiladi.

Assortiment – ma‘lum bir hududni yoki berilgan obyekttni ko‘kalamzorlashtirish uchun ishlatiladigan turli xil daraxtlar(mevali, manzarali(ingabargli va yaproqbargli)), butalar, chirmashib o‘sovchi(liana)

o'simliklar, gullar (bog'-bir va ko'p yillik; xonaki-tropik va subtropik) va yer yopar o't-o'simliklarning tanlovi.

Atrium – bu tomonlari devor va binolar bilan o'ralgan ochiq hovli bo'lib, arklar va ustunlar bilan o'ralgan, odatda markazda kichik dekorativ hovuz, issiqlikni yaxshi ko'radigan o'simliklar va haykaltaroshlik elementlaridan foydalaniladi.

Axa (ah-ah) – atrofdagi landshaftning ko'rinishini to'sib qo'ymaydigan bog' yoki bog'ning chegarasi; chuqur ariq va tayanch devor yordamida yaratilgan. Texnik uslub XVIII-XIX asrlarda parklarda ishlatilgan.

Balyustrada – terrasalar, zinapoyalar, tayanch devorlari orqali devor bilan o'ralgan bo'lib, u bir qator figurali baluster ustunlaridan iborat; bog'larda va parklarda ko'pincha gul vazalar (vazon) va haykallar bilan bezatilgan.

Barokko – XVI asr oxiridan XVIII asr o'rtalarigacha G'arbiy Yevropada hukmronlik qilgan badiiy uslub. Bu Fransiya, Italiya va boshqa mamlakatlarda, jumladan, Rossiyada bog'lar va parklar yaratishda o'z ifodasini topdi. Barokko uslubi dekorativ dabdaba, plastika va ba'zan shakllarning dabdabaliligi bilan ajralib turadi. Arxitektura, haykaltaroshlik, muhandislik va bog'dorchilik vositalarining o'zi teatr va hissiy idrok etishga, achinarli ko'tarilgan kayfiyatni yaratishga qaratilgan. G'ayrioddiylik, ajablanish istagi, tabiiy landshaftni terrasalar, suv kaskadlari, favvoralar, baland panjaralar, tekis xiyobonlar, geometrik shakllar elementlarini birlashtirgan murakkab va dinamik parter dizaynlari ko'rinishida faol o'zgartirish usullariga ustunlik berish bilan tavsiflanadi.

Belveder – bu minora, binoning ustki inshooti, baland platformadagi suhbatgoh, u atrofning go'zal ko'rinishini va parkning perspektivasini taqdim etadi.

Berso, bindaj – yarim doira naqshli ramkalar yordamida hosil bo'lgan gumbaz(qubba)li alleya, uning ustiga daraxtlarning shox-shabballari (jo'ka, grab-qayinlar oilasiga mansub daraxt yoki buta) yopiladi; qubballi alleyalar bilan o'ralgan bog' uchastkasi. Barokko davridagi bog'lar va parklarda ishlatilgan.

Suhbatgoh – bu ochiq park inshooti, uning qoplamasi tayanchlar yoki ustunlarga tayanadi. Soya yaratish, yomg'irdan himoya qilish, shuningdek, dam olish, suhbatlar, o'qish va stol o'yinlari uchun mo'ljallangan.

Bonsay – bu mitti daraxtlarni o'stirish san'ati, ushbu uslubda xitoy va yaponlar miniatyura bog'larini yaratishgan.

Bordyr – bir yoki ikki qatorli past (50 sm dan ortiq bo'lmagan) gullaydigan butalar yoki ma'lum bir turdagi dekorativ bargli o'tlarning tor chiziqli ko'chatlari. Ular gulzorlar tizmalari yoki yo'llarini ramkalash uchun ishlatiladi, gulzorlar va parterlardagi naqshlarni ta'kidlaydi. Bu daraxt va

butalar(odatda doimo yashil)ni ko'zash, shakl berish uslubi sanalgan "Topiar" san'ati namunasidir.

Bosket – yopiq, geometrik chizilgan bo'shliq bo'lib, har tomondan maxsus shakl qilingan, zich ekilgan daraxt va butalardan hosil qilingan devorlar bilan chegaralangan. Barokka parklarida bosketlar ichidagi yopiq joylar kabinetlar yoki yashil xonalar deb nomlangan. Rossiyada gulzorlarni yaratishda turlarning asosiy assortimenti: mayda bargli jo'ka, oddiy qoraqarag'ay, sariq akatsiya, oddiy zirk, ko'k shilvi(uchqat), do'lane, yorqin kizilnik, tatar zarangi, oltin smorodina.

Botanika bog'i – botanika, o'simlikchilik va aholi punktlarini ko'kalamzorlashtirish sohasida ilmiy-tadqiqot, madaniy-ma'rifiy ishlar olib borish uchun mo'ljallangan yashil hudud.

Bulengrin (boulengrin) – bu maxsus sport maysazori, uning o'rta qismi tekis chuqur shaklida tushiriladi. Bulengren parklar va bog'larda fazoviylik taassurotini kuchaytirish uchun ishlatiladi.

Vertikal rejalashtirish – bu relyefni texnik va kompozitsion maqsadlarda o'zgartirishga, shu jumladan hududdan yer usti oqimlarini tashkil etishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui. Uning tarixiy bog'larni rekonstruksiya qilish va restavratsiya qilishdagi o'ziga xosligi terrasalar, zinapoyalar, himoya devorlari, suvga kirish va ansamblning boshqa elementlarining qimmatli mavjud o'simliklari va tuproq qoplamini saqlab qolish zaruratidir.

Vertikal ko'kalamzorlashtirish – binolarning jabhalarini, park inshootlarini va maxsus qurilmalarni (gumbazlar, panjaralar) daraxtga o'xshash tok va boshqa chirmashib chiqadigan o'simliklar bilan ko'kamlashtirish. *Vertikal bog'dorchilikning maqsadi* - binolarning jabhasi va devorlarini bezash, haddan tashqari issiqlik, shovqin, changdan himoya qilish; bog'ning alohida joylarini bir-biridan yoki tashqi muhitdan ajratish uchun yashil devorlarni yaratish. Devorlarga(bino-inshoot, to'siq devor va b.), daraxtlar(shtambli-asosan yaproqbarli, uzun yug'on tanali) tanasi bo'ylab va MMSH(mo'jaz me'moriy shakllar-pergola, trelyaj, ishkom, voish va b.) qurilmalariga chirmashtirib o'stirish mumkin.

Vertyugaden – bu amfiteatrga o'xshash kichik terrasali balandlik, kesilgan yashil devor fonida yarim doira qavariq qadamlari bilan. Sahna maydoni sifatida ishlatiladi, haykallar, vazalar va boshqalar bilan bezatilgan.

Viaduk – yo'lni dara, chuqur jar, quruq vodi y orqali, ko'ndalang yo'l orqali kesib o'tish uchun qurilma. U baland tayanchlarga tayanadi. Barcha oraliqlari bir xil bo'lgan yo'l o'tkazgichdan farqli o'laroq, viadukning uzun oralig'i uning eng yuqori qismiga to'g'ri keladi.

Ko'rinish – landshaftning bir qismi, o'rmon bog'i, bog' hududidagi ma'lum joy, ochilish ko'rinishini idrok etish uchun eng qulay; Odatda bir-biridan keyingi vizual "ramkalar" turkumining bir qismi sifatida obyekt

badiiy tahlil qilish va eskizini ishlab chiqishda tasvirlangan. Bog'-park-san'atida keng qo'llaniladigan atama. Landshaftdagi individual badiiy ifodali qarashlarni mohirona ochib berish bog'lar va parklarni loyihalash va tiklashning muhim jihati hisoblanadi.

Manzara nuqtasi – bu bog'-park hududidagi manzara va landschaftlar eng yaxshi idrok(ko'zatis) qilinadigan joy. Bunday joy odatda ko'rish maydonchasi qurilishi bilan ta'minlanadi.

Villa – *parki bo'lgan boy qishloq uyi*. Villalar birinchi marta qadimgi Rimda dam olish va ko'ngilochar joylar sifatida paydo bo'lgan. Ular klassitsizm davrida keng tarqaldi. Italiyadagi Villa Rotonda (1551–1567, me'mor A. Palladio) sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Villaning umumiy xususiyati, ularning har birining chuqur individual xususiyatlariga qaramay, landschaft bilan uzviy bog'liqlikni ta'minlashidir. Bu esa "Organik arxitektura" namoyondasi F.L. Raytning muhim talabi ya'ni, arxitekturaning tabiat bilan uyg'unlashuvidir.

Viridariy – ko'kalamlashtirilgan hovli, monastir yoki turar-joy binosining peristil hovlisida joylashgan kichik bog'. Odatda markazda kichik favvara yoki hovuz va gulzorlari bilan geometrik tartib bor edi. Bog'ni o'rab turgan uyning devorlari hayoliy bog'larning istiqbollarini aks ettiruvchi freskalar bilan qoplangan.

Vista – bu ko'rinish, tor istiqbol, ramka tekisliklari tomonidan perspektivaning markazlashtirilgan nuqtasi landschaftining ko'zga ko'ringan elementiga qaratilgan. U nuqtai nazarni (idrok qilish maqbul bo'lgan joy), ramkani (manzarani aks ettiruvchi landschaft ramkasi), o'rta rejani (odatda diqqatni asosiy narsadan chalg'itmasligi kerak bo'lgan o'simliklar foni) va yakuniy obyektni, sahnani yakunlaydigan ko'rinishni o'z ichiga oladi. Vizual diqqat markazida, masalan, me'moriy inshootlar, yodgorliklar, ko'l, tepalik, g'ayrioddiy shakl va rangdagi daraxt, tiniqlik yoki soyali alleya oxiridagi quyosh nuri yoritgichi va boshqalar bo'lishi mumkin.

Osma bog' – uy va boshqa inshoot tomida, terassalarda, balkonlarda, lodjiyalarda, galereyada yoki maxsus tosh tayanchlarda joylashgan kichik bog'. U o'tlar, gullar, manzarali butalar va ba'zan daraxtlarning o'sishi uchun tuproq qatlamiga ega. Uzluksiz tuproq qatlami o'rniga o'simlik tuprog'i uchun maxsus ko'chma konteynerlar va suv o'simliklari uchun kichik hovuzlar ham qo'llaniladi. Zamonaviy osma bog'larning prototipi qadimgi Bobildagi Bobil bog'lari, Semiramida osma bog'lari bo'lib, ular ko'p bosqichli zikkuratli tosh terrasalarda joylashgan edi. XVII asrda Moskva Kremlda, Kameron galereyasi yaqinidagi Tsarskoe Selodagi Ekaterina saroyining terrasalarida va Qishki saroyda mashhur osma bog'lar mavjud. "Tepa bog'" atamasining qadimgi ruscha sinonimi.

Suv havzasi – landschaftning tabiiy elementi yoki sun'iy qurilma (ko'l, hovuz, oqim). Park tarkibiga suv havzasining kiritilishi uning estetik ta'sirini

sezilarli darajada oshiradi. Katta suv havzasi - bu o'simlik landshaftini o'zgartiradigan, mikroiklim va tuproqqa ta'sir qiluvchi park hosil qiluvchi muhim landshaft elementidir.

Sharshara – bu turli darajadagi ikkita suv havzasi orasidagi tabiiy yoki sun'iy ravishda yaratilgan suv oqimi. U relefdagi farqlar mavjud bo'lgan bog'lar va parklarga o'rnatiladi. Bu, ayniqsa, romantik landshaft uslubidagi bog'lar (Alupka, Sofievka va boshqalar) uchun xosdir.

Suv o'yinlari – bu erta barokko parklari va bog'larida paydo bo'lgan maxsus qurilmalar. Ular ehtiyotsiz tashrif buyuruvchilar ustidan nozik suv oqimini to'kish uchun mo'ljallangan.

Uyg'onish davri (Renessans) – G'arbiy Yevropa mamlakatlari (XV-XVII asrlar) taraqqiyotidagi davr bo'lib, u antik davrning madaniy merosiga murojaat qilish, inson shaxsining uyg'un rivojlanishi g'oyalari, mutanosiblik, ravshanlik bilan tavsiflanadi. Dizayn uning elementlarining bo'ysunishi va boshqalar Italiya bog'lari Uyg'onish davri binolari odatda muntazam va terrasali bo'lib, tog' yonbag'rida joylashgan, yagona fazoviy o'qqa bo'ysunadi, me'moriy vositalar, topiar texnikasi, haykaltaroshlik kompozitsiyalari va dekorativ kanallar bilan ifodalanadi. Bog' saroyning davomi hisoblanib, u bilan yagona badiiy yaxlitlikni tashkil qiladi (Kaprarola, d'Este, Lante va boshqa ansambllar). Topiar o'simliklari, baland sarv daraxtlarining tor alleyalari va ochiq osmon ostidagi "yashil xonalar" keng qo'llanilgan. Uyg'onish davri bog'lari to'g'ridan-to'g'ri italyan modellari bilan tanishish natijasida (XVI asr oxiri) va bilvosita Uyg'onish davrining ko'plab xususiyatlarini meros qilib olgan va rivojlantirgan barokko davrining Yevropa parklari orqali boshqa mamlakatlar bog'-park san'atining dastlabki bosqichlariga ta'sir ko'rsatdi.

Gabitus – har xil daraxt va butalarning ko'rinishi, shakli (Arxitektonika). O'simlikning umumiy tashqi silueti bilan birgalikda uning shox-shabbasi, bargi, guli, mevasi, teksturasi va fakturasi, rangi ya'ni Dendrologiyada daraxt va buta o'simlikning morfologik(biologik) xususiyatlari sifatida o'rganiladi.

Gazon (maysazor) – sun'iy maysazor maydoni bo'lib, asosan donli o'tlar ekilgan, haykaltaroshlik, me'moriy inshootlar, gulzorlar, daraxt va buta guruhlari va soliterlar uchun yashil fon rolini o'ynaydi; Parterli maysazorlar, sport, maxsus, o'tloqli maysalar va gulli (mavritan) maysazorlari mavjud.

Mavritan maysazori – rang-barang maysazordir. U gulli o'simliklardan yoki ularning ko'p yillik o'tlar bilan aralashmasidan hosil bo'ladi.

Geoplastika – relyefni me'moriy-badiiy o'zgartirish maqsadida ko'kalam-lashtiriladigan hududlarni vertikal rejalashtirish. Relyefni turli qat'iy yoki erkin geometrik shaklli sahnalarda, pog'onalarda ya'ni, terrasalarda tabiiy yoki sun'iy hosil bo'lishi.

Germa – haykali bosh yoki byust bilan yakunlangan turtqirrali ustun(stolb).

Geroon – Qadimgi Yunonistonda xudolar sifatida sig'inadigan shahar asoschilari va boshqa taniqli odamlar sharafiga yaratilgan haykallar, yodgorlik daraxtlari bilan muqaddas qahramonlar bog'i.

Girlyandalar – uzun lentalar shaklida bog'langan gullar, barglar yoki novdalardan yasalgan bezaklar. Gulchambarlar bilan bezash odati Qadimgi Misrda ma'lum bo'lgan, keyin Qadimgi Ellada va barokko va rokoko davrlarida ishlatilgan.

Glorietta – bu ochiq ustunli pavilyon ko'rinishidagi kichik park inshooti, odatda tepada joylashgan yoki perspektivani yopadi. Birinchi marta XVII asrning ikkinchi yarmida Frantsiyada paydo bo'lgan.

Gotika – G'arbiy Yevropa san'ati tarixida XII asr o'rtalarida paydo bo'lgan badiiy uslub, shimoliy Fransiya va nihoyat XIII asrda shakllangan. Bu feodalizmning gullab-yashnashi va uning tanazzulga uchrashi davrining ijtimoiy munosabatlar san'atida, xususan, hunarmandchilik va savdo-sotiq bilan shug'ullanuvchi aholining o'z-o'zini anglashining uyg'onishi edi. U o'zining yengilligi, yuqoriga intilishi, san'atning turli turlarini (arxitektura, haykaltaroshlik, amaliy san'at, landshaft bog'dorchiligi) faol sintez qilishi bilan ajralib turardi.

Grot – soyada dam olish uchun sun'iy park inshooti bo'lib, toshlardagi tabiiy grot yoki tabiiy toshlar uyumida yaratilgan. Dengiz qirg'og'idagi tik qoyalarda hosil bo'ladigan g'or va shunga o'xshash sun'iy g'orlar.

Guruh – bir-biridan yaqin masofada ekilgan, loyihaning rejasiga muvofiq bog' yoki parkning landshaftini yaratishda ma'lum kompozitsion rol o'ynaydigan daraxt yoki buta o'simliklari; Ular odatda daraxtlarning chekkalari bo'ylab, maysazorlarda va tozalash joylarida, yo'llarning burilishlarida taqdim etiladi.

Guruh quyidagilarga bo'linadi: tur tarkibiga ko'ra (sof yoki aralash), hajmiga ko'ra (3-5 daraxtdan kichik, 11 yoki undan ko'p daraxtdan katta, lekin maydoni odatda daraxtlarning balandligidan oshmaydigan), ixchamligiga ko'ra va noziklik (ixcham, guldasta ekish, ko'rish, bo'shashmasdan ekish va boshqalar).

Saroy va istirohat bog'i majmuasi(kompleksi) – saroy, istirohat bog'i, kommunal va diniy binolarni o'z ichiga olgan tarixiy jihatdan tashkil etilgan yirik ansambldir. Qoida tariqasida, bu arxitektura va landshaft san'atining murakkab yodgorligi bo'lib, muzey-qo'riqxona sifatida foydalaniladi (Petrodvorets, Kuskovo, Livadiya va boshqalar).

Maysa o'rindiqlari – panjara bo'ylab to'siq shaklida maysazordan yasalgan qurilma. O'rta asr bog'ining keng tarqalgan elementi.

Dissonans – bu narsa va hodisalarning shakli va mazmuni o'rtasidagi nomuvofiqlikda namoyon bo'ladigan uyg'unlikning buzilishi. Hajmi,

me'morchiligi va rangi bo'yicha noto'g'ri tanlangan o'simliklar guruhlari, arxitektura va landshaftning nomutanosibligi, parkning yangi va tarixiy jihatdan tashkil etilgan elementlarining ko'rinishidagi ziddiyat va boshqalar.

Dominant – landshaftning asosiy, eng ifodali elementi; ko'pincha kompozitsion tugun rolini o'ynaydi. Dominant kattaligi va pozitsiyasi, shakli, boy rangi va boshqalar bilan ifodalanishi mumkin.

Jonli to'siq – yopiq, o'tib bo'lmaydigan ko'chatlar olish maqsadida shakllangan yoki erkin o'sadigan daraxtlar yoki butalarni (yoki ularning kombinatsiyasini) ekish. Odatda ular yashil devor shaklida kesiladi. Maqsadiga ko'ra, jonli to'siqlar bir, ikki, uch qatorli va turli balandliklarda bo'lishi mumkin. Ko'zash va chirmashib o'suvchilar uchun oson bo'lgan o'simliklar (do'lana, gledichiya, sharq biotasi, bryuchina, yorqin kizilnik va boshqalar) ishlatiladi.

Yashil teatr – bu hududning tabiiy topografiyasidan foydalangan holda bog'lar va parklarda joylashgan ochiq havoda tomosha qilish uchun mo'ljallangan tuzilma. Devor sifatida maxsus tayanchlar yoki ramkalardagi to'siqlar yoki chirmashib chiqadigan o'simliklardan yasalgan to'siqlar ishlatiladi.

Qishki bog' – bu katta oynali xonaki yoki ekzotik o'simliklar yetishtirish uchun xonaning bir qismi. Hovuzlar, haykallar, favvoralar bilan ham bezatilishi mumkin.

Oltin nisbat – bu segmentning ikki qismga garmonik bo'linishi bo'lib, uning katta qismining qiymati butun segmentga va uning kichik qismiga o'rtacha proporsional bo'ladi.

Ikebana – Yapon tilidan tarjima qilinganda “ikkinchi hayot uchun gullarni saqlash” degan ma'noni anglatadi va Yaponiyada gullarni tartibga solishning qadimiy asl san'at usulidir.

Ippodrom – Qadimgi Rimda, bir tomoni yumaloq to'rtburchaklar shaklidagi xarakterli shakldagi bog'.

Tarixiy-me'moriy rayonlashtirish – madaniy yodgorliklar hududini rayonlashtirish, asl holatiga yaqin atrof-muhit sharoitlarini yaratish maqsadida tarixiy maketini aniqlash.

Tarixiy bog' – o'tmishdagi bog' qurish madaniyatining namunasidir. Yodgorlik sifatida u davlat muhofazasiga olingan bo'ladi.

Buloqlar – yer yuzasiga yer osti suvlarining tabiiy chiqishi hisoblanadi. Bog'lar va parklarda ular dekorativ bezatilgan.

Kabinet – jo'ka yoki grab daraxtlaridan yasalgan devorlardan tashkil topgan bosketaning ichki fazoviy bog'dorchilik tarkibining elementi. XVII-XVIII asrlardagi frantsuz bog'lari va parklarida ko'pchilik idoralar, parterlar, suzish havzalari, haykallar va bog' binolari bilan bezatilgan.

Kartush – XVII-XVIII asrlardagi bog' parteridagi bezak bo'lib, parterlari bilan yarim ochilgan gul shaklini eslatadi. Kartushning markazida

venzel (ism va familiya bosh harflarini bir-biriga chirmashtirib tuzilgan bezak), bog' egasining emblemasi bor edi.

Kaskad – tosh yoki betondan yasalgan maxsus ko'p bosqichli inshoot bo'lib, u tabiiy daryolar va soylar tez oqib o'tadigan joylarda, shuningdek, ketma-ket kichik terrasalardan sun'iy suv oqimlari yo'llari bo'ylab suv oqimlarini kaskadlash uchun xizmat qiladi. Park tarkibining elementlaridan biri, ayniqsa terrasali parklar.

Klassitsizm – XVIII asr oxiri, XIX asr boshlari badiiy uslubi bo'lib, norma va ideal namuna sifatida qadimdi va antik san'atga murojaat qiladi. Rossiya parki qurilishida u tabiatga zid ravishda rejalashtirishning landshaft uslubi, oddiy binolarni rad etish bilan ajralib turadi. Klassik uslubdagi park inshootlariga misollar: Pavlovskdagi Do'stlik ibodatxonasi, Pushkin shahridagi Ketrin bog'idagi Kameron galereyasi, Sofievkadagi Flora paviloni va boshqalar.

Klumba – aylana yoki ovallar shaklida shakllangan landshaft bog'idagi ochiq maydondagi daraxtlar va butalar guruhi; Muntazam parkda, XIX asrning o'rtalaridan boshlab, klumba - bu yo'llar kesishmasida, binoning asosiy kirish eshigi oldida, haykalning poydevorida joylashgan gul bog'i. Klumba rang-barangligi bilan ham, ekiladigan o'simliklar assortimenti bilan ham farqlanadi: Klumba bir yillik, ikki yillik va ko'p yillik gulli o'simliklardan; oddiy (bitta o'simlik turidan) va murakkab (2-3 turdan), bir rangli va ko'p rangli bo'ladi.

Kompartiment – XVII–XVIII asrlardagi bog'lar va parklardagi alohida landshaft bog'dorchilik kompozitsiyasi bo'lib, uning qismlaridan butun ansambl yaratilgan: masalan, haykal yoki hovuz atrofida simmetrik tarzda joylashtirilgan bir xil gulli gilamlardan iborat parter bo'limi.

Kompozitsiyaviy tugun – bu bir nechta hudud yoki qismlarni birlashtirgan va bog'laydigan, natijada bitta kompozitsiyaga ega bo'lgan bog' yoki parkning maydoni yoki qismi. Masalan, turli nuqtai nazarlar ochiladigan qirg'oqlardagi manzaralarni bog'laydigan suv havzasi yoki landshaftdagi individual ko'rinishlarni birlashtiradigan.

Kompozitsiya – bu bog' ansamblining barcha elementlarining uyg'unligi va o'zaro bog'liqligi, uning to'liqligi va yaxlitligini ta'minlaydigan badiiy tizim. Kompozitsiya obyektning g'oyaviy tushunchasi va maqsadi, mahalliy landshaft va boshqa omillar bilan belgilanadi. Kompozitsiyaning asosiy usullari orasida asosiy va ikkilamchi, masshtab va mutanosiblikni, mutanosiblik, ritm va taassurotlarning o'zgarishi, simmetriya va assimetriya, kontrast, nuans, o'xshashlik va boshqalarni aniqlash kiradi.

Kompozitsiyaning qo'shimcha vositalari-rang, yorug' va soya, faktura, tekstura, bezak (naqsh) va boshqalar. Park kompozitsiyasining o'ziga xosligi (arxitektura, rasm, haykaltaroshlikdan farqli o'laroq) uning mavsumiy

o'zgaruvchanligi, tirik materialning biologik rivojlanishi va vizual idrok etishning o'ziga xos sharoitlariga ko'proq bog'liqligidadir.

Park hududini kompozitsion rayonlashtirish - parkning turli uchastkalari yoki hududlarini shakllantirish tamoyilini aniqlashga asoslangan rejalashtirish, arxitektura va badiiy tashkil etish xususiyatlariga asoslangan rayonlashtirish.

Xoch rejali kompozitsiya – bu ikkita rejalashtirish o'qining kesishishiga asoslangan va ushbu chorrahada yoki uning yonida ansamblning markazini ta'kidlaydigan kompozitsiya. Arxitektura va landshaft qurilishi chekkadan markazga har ikki yo'nalishda (asosiy - bo'ylama va bo'ysunuvchi - ko'ndalang) rivojlanadi. Oddiy bog'larda (Petergof) keng qo'llanilgan.

Ksist – qadimgi Rim villasi binosi oldidagi kichkina tekis bog', kvadrat va to'rtburchaklar shaklida muntazam maysazorlarga bo'lingan va gullar, haykaltaroshlik va favvora bilan bezatilgan. Qat'iy muntazam rejalashtirishning birinchi misollaridan biri.

Kulislar – bu daraxtlar, butalar va landshaftning boshqa yonbosh ramkalari bo'lib, uning istiqbolining ko'rinishini yaratadi va vizual idrokni uning asosiy, eng ifodali qismlariga jamlaydi.

Kurvatura – bu to'g'ri chiziqli shakllarga ularning o'tkir geometrikligini yumshatish va kompozitsiyaning plastik ifodaliligiga erishish uchun berilgan deyarli sezilmaydigan egri chiziqlilik.

Kurdoner – qisman ochiq "II" shaklidagi makon ko'rinishidagi old hovli, binolar bilan o'ralgan va odatda ko'chadan panjara bilan ajratilgan. Texnika klassik davr ansambllarida va XVIII-XIX asrlarning rus qurg'onlarida keng qo'llanilgan.

Kurtina – 1) o'rmonning alohida maydoni, botanika bog'i, daraxtzor; 2) bir xil turdagi 20–90 va undan ortiq daraxt va butalardan iborat katta guruh; 3) gul o'simliklari uchun maysazor bilan qoplangan juyak.

Labirint – Uyg'onish davri bog'larida paydo bo'lgan va XVIII-XIX asrlarda rus parklarida keng tarqalgan bo'lgan murakkab o'tish joylari. Bog'lardagi landshaftlar odatda baland bo'yli, kesilgan to'siqlardan (grab, jo'ka va dafna yordamida) iborat kompozitsiyalar yasalgan.

XVIII asrga qadar ular ramziy diniy ma'noga ega edilar (keyinchalik ziyoratchilarning yo'lidagi qiyinchiliklar ular ta'lim yoki ko'ngilochar ma'nolarga ega bo'lishdi (masalan, Pyotr I davrida qurilgan Ezop ertaklari asosidagi haykallar bilan Yozgi bog'ning labirintlari).

Lakonizm – g'oyaviy-badiiy tushunchaning nihoyatda qisqa va mujassamlashgan ifodasidir.

**TALABALAR MA'RUZA MAVZULARNI MUSTAQIL
O'ZLASHTIRISHI VA OLGAN BILIMLARINI
MUSTAHKAMLASHI UCHUN TEST SAVOLLARI**

Test topshiriqlari

1. Qadimgi Yunoniston bog'larini tartibga solish uchun foydalanilgan yo'llar:

- a) to'g'ri;
- b) diagonal;
- c) parallel
- d) perpendikulyar.

2. Qadimgi Yunoniston bog'larida sun'iy bo'lganlar yaratilgan:

- a) daraxtlar;
- b) suv havzalari
- c) butalar;
- d) gullar.

3. Qadimgi Yunonistonning bog' -park san'ati bilan bog'langan istilo yurishlar:

- a) Makedoniyalik Iskandarning yurishlari;
- b) Aristotel;
- c) Geradot;
- d) Chingiziylar.

4. Yunon bog'larini qurish tamoyillari:

- a) assimetriya va tartibsizlik;
- b) muvozanat;
- c) muvozanat va assimetriya
- d) nyuans va kontrast.

5. Yunon bog'idagi asosiy ko'kalamzorlashtirish:

- a) ilohiy bog';
- b) havoii daraxtzor;
- c) osma bog';
- d) allomalari bog'i.

6. Qaysi gul - Qadimgi Misr bog'larida umid va qisqalik ramzi bo'lgan?

- a) liliya;
- b) vasilyok(bo'tako'z);
- c) moychechak;
- d) astra.

7. Qadimgi Misrdagi bog'lar turlari soni:

- a) 4 ta;
- b) 7 ta;
- c) 2 ta

- d) 3 ta.
8. Qadimgi Misr bog'larining o'ziga xos xususiyati:
 - a) sabzavotlar va gullar daraxtlar orasidagi deyarli barcha bo'sh joyni egallagan;
 - b) toshlardan foydalanish;
 - c) baliqlari bo'lgan kichik suv havzalari.
9. Qadimgi Yunonistonda tug'ilgan bog'ning asosiy turi:
 - a) norasmiy;
 - b) ommaviy;
 - c) yovvoyi
 - d) madaniy.
10. Quyidagi me'moriy inshootlar birinchi marta Qadimgi Yunonistonda paydo bo'lgan:
 - a) favvoralar;
 - b) ustunlar;
 - c) suhbatgohlar;
 - d) guldonlar.
11. Qadimgi Yunonistonda gullar orasida birinchi o'rin:
 - a) gulsapsar (iris);
 - b) lola;
 - c) atirgul;
 - d) gulidovud.
12. Qadimgi Yunonistonda bog'lar yaratish uchun ular quyidagi tamoyillardan foydalanганlar:
 - a) muvozanat, ritm, simmetriya;
 - b) minimalizm;
 - c) yopiq kompozitsiyalar;
 - d) kontrast, akcent.
13. Qadimgi Yunoniston quyidagi ko'kalamzorlashtirish turlari bilan ajralib turadi:
 - a) Mavritan bog'lari;
 - b) Gerron bog'lari;
 - c) labirint bog'lari
 - d) shoirilar bog'lari.
14. Ossuriya-Bobiliston bog'dorchilik san'ati vakili bo'lgan bog':
 - a) Semiramida;
 - b) Budxart;
 - c) Rikugen;
 - d) fazoviy.
15. Ossuriya-Bobiliyadagi asosiy qurilish materiali:
 - a) loy g'isht;
 - b) sopol g'isht;

- c) klinker g'isht;
- d) yog'och.
- 16. Ossuriya-Bobil landshafti san'atida ustunlik qilgan:
 - a) ibodatxona;
 - b) saroylar;
 - c) qasrlar;
 - d) qurg'onlar.
- 17. Ossuriya-Bobil bog'larida o'stirilgan o'simliklar:
 - a) kedr, sarv, tol, chinor, palma, xushbo'y o'tlar, tog' o'tlari;
 - b) zarang, shumtol, eman, mevali daraxtlar, dafna, tuya, grab;
 - c) qayin, qarag'ay, qoraqarag'ay, oqqarag'ay(pixta), tilog'och, terak, shumurt;
 - d) kedr, qarag'ay, mevali daraxtlar, shaftoli, olxo'ri, o'rik.
- 18. Qadimgi Yunonistonda landshaft qurilishining xarakterli xususiyatlari quyidagilar emas:
 - a) terrasalar qurish uchun tog'li hududlardan foydalanish;
 - b) sun'iy gidroteknik inshootlar - favvoralar, suzish havzalarini yaratish;
 - c) bog'larda ko'kalamlar yoki grotlar foniga maxsus moslashtirilgan gullar, me'moriy shakllar va haykallardan foydalanish;
 - d) vertikal bog'dorchilik.
- 19. Qadimgi yunonlarning bog'lar va parklarni tartibga solish san'atining kelib chiqishi quyidagilardan ko'ra sodir bo'lgan:
 - a) uch ming yil oldin;
 - b) ikki ming yil avval;
 - c) ming yil oldin;
 - d) to'rt ming yil oldin.
- 20. Misrdan farqli o'laroq, ular Qadimgi Yunoniston bog'larida foydalanganlar:
 - a) terrasalash;
 - b) vertikal bog'lar;
 - c) villalardagi bog'lar;
 - d) ibodatxona bog'lari.
- 21. Qadimgi Yunoniston quyidagi bog'larni topib bo'lmaydi:
 - a) falsafiy bog'lar;
 - b) villalardagi bog'lar;
 - c) muqaddas bog'lar;
 - d) gerron bog'lar.
- 22. Qadimgi qaysi davlat bog'larida haykaltaroshlik va me'moriy inshootlar paydo bo'lgan?
 - a) Qadimgi Yunoniston;
 - b) Qadimgi Misr;

- c) Qadimgi Rim;
 - d) Qadimgi rus.
23. Bog‘-park san‘ati qaysi davrda vujudga kelgan?
- a) quldorlik tuzumi;
 - b) feodal tuzumi;
 - c) kapitalistik tuzum;
 - d) ibtidoiy-ijtimoiy tuzum.
24. Ma‘lum bo‘lgan eng qadimgi bog‘lar quyidagi hududda joylashgan:
- a) Mesopotamiyada;
 - b) Eronda;
 - c) Misrda;
 - d) Hindistonda.
25. Bobilning osma bog‘lari quyidagi hududda joylashgan:
- a) Hind vodiysida;
 - b) Buyuk Xitoy tekisligi;
 - c) Bobilning janubiy saroyi;
 - d) Eron.
26. Ularning maydonlarining vertikal joylashuvidan ustalik bilan foydalanilgan:
- a) Rimda;
 - b) Gretsiya;
 - c) Afinada;
 - d) Iskandariya.
27. Uylar, saroylar va qurg‘onlardagi bog‘lar ko‘rinishidagi landshaft san‘ati quyidagi hududda mavjud edi:
- a) Iskandariyada;
 - b) Rim;
 - c) Gretsiyada;
 - d) Afina.
28. Milodiy II asrda Ispaniyada Trayan tomonidan qurilgan ko‘prik deyiladi.
- a) Gradskiy;
 - b) Alkantara;
 - c) Fabritsiya;
 - d) Tsestiya.
29. O‘ng ustundagi rasmda ko‘rsatilgan bog‘larning asosiy tuzilishini chap qismda ko‘rsatilgan bog‘lar nomi bilan moslang:

Bog'larning nomlari

Bog'larning asosiy me'moriy tuzilmalari

1) Ingliz (manzarali)

a)

2) italyancha (relyefda)

b)

3) Fransuz (muntazam)

c)

30. Qadimgi Xitoyda bog'larning nechta turi mavjud bo'lgan?

- a) oltita;
- b) to'rtta;
- c) beshta;
- d) yettita.

31. Bog'lar nuqtai nazaridan Xitoy bog'ining asosiy yo'nalishi:

- a) katta bog';
- b) miniatyura bog'i
- c) kichik bog'
- d) chorbog'.

32. Xitoy bog'idagi asosiy elementlardan biri:

- a) tosh;
- b) yog'och;
- c) gul;
- d) daraxt.

33. Xitoy bog'ida, baxt daraxti sifatida.... hisobga olinadi:

- a) olxo'ri, shaftoli, tol, magnoliya;
- b) qoraqarag'ay, oqqarag'ay(pixta), olma daraxti;

- c) archa, normushk, behi;
 - d) qarag'ay, tuya, safora.
34. Xitoyda parklar quyidagilarga mo'ljallangan edi:
- a) yolg'izlik, fikrlar, bog' tarkibida bezatilgan tabiatning go'zalligi to'g'risida jimgina mulohaza yuritish;
 - b) quvnoqlik, tantanalar;
 - c) o'qish, uxlash;
 - d) sayohat, dam olish.
35. Xitoy bog'ining o'ziga xos xususiyati:
- a) ravshanlik;
 - b) ramziylik;
 - c) burmalar, tartibsizliklar;
 - d) muvozanatsizlik.
36. Xitoyda bog'lar quyidagicha yaratilgan:
- a) hissiyotsiz, tavakkal;
 - b) yovvoyi tabiatning go'zal burchaklarini takomillashtirish, estetik qayta ishlash orqali;
 - c) qat'iy, aniq;
 - d) tartib, muntazam.
37. Xitoy bog'larini tashkil etishning asosiy printsiplari:
- a) 5 ta;
 - b) 4 ta;
 - c) 8 ta;
 - d) 6 ta.
38. Odatda Xitoy bog'i markazida xizmat qiladi:
- a) gullar;
 - b) butalar;
 - c) suv havza yoki sun'iy tepalik;
 - d) maysazor.
39. Xitoy bog'ini yaratish uchun ishlatiladigan beshta element:
- a) suv, haykaltaroshlik, favvoralar, toshlar, o'simliklar;
 - b) gullar, daraxtlar, maysazorlar, rabatka, suv;
 - c) toshlar, suv, o'simliklar, arxitektura, xattotlik (kalligrafiya);
 - d) inshootlar, fauna.
40. Xitoy bog'ini yaratish maqsadi:
- a) Erkin o'yin-kulgi uchun;
 - b) choy marosimlarini nishonlash uchun;
 - c) Ruhni takomillashtirish(kamolotga yetkazish);
 - d) erkin suhbat, sayr.
41. Xitoy bog'ini yaratishda quyidagilarni bilish kerak:
- a) Fen- Shuy ta'limotini;
 - b) Sabi printsiplarini;

- c) Vabi tamoyillarini;
- d) Dzen- Tshuy ta'limotini.
- 42. Xitoy bog'i uchun quyidagilar muhim:
 - a) minimalizm;
 - b) tabiiy shakllar;
 - c) o'q bo'ylab muntazam simmetrik.
- 43. Xitoy bog'ining xarakteristik elementlari.
 - a) metall chiroqlar;
 - b) toshbaqa, fillar, sherlar tasvirlari;
 - c) zigzag (egri-bugri) shaklli yog'och ko'priklari;
 - d) favvoralar, o'rindiqlar.
- 44. Xitoy landshaft arxitekturasida obyektlarining funksional maqsadi uchun toifalar soni:
 - a) 5 ta;
 - b) 4 ta;
 - c) 7 ta;
 - d) 9 ta.
- 45. Shanxay botanika bog'i qachon yaratilgan?
 - a) 1900 yilda;
 - b) 1885 yilda;
 - c) 1978 yilda;
 - d) 1975 yilda.
- 46. Xitoy bog'idagi markaziy reja uchun odatda quyidagi rad qilinadi:
 - a) suv;
 - b) toshlar;
 - c) pavilyonlar;
 - d) sakura.
- 47. Xitoyda quyidagi hayvonlar mashhur rasmlarida qo'llanilmaydi:
 - a) qurbaqa;
 - b) kiyik;
 - c) toshbaqa;
 - d) turna, laylak.
- 48. Nefrit ko'prigi quyidagi shaharda joylashgan:
 - a) Shanxayda;
 - b) Xeshiketen;
 - c) Lushan;
 - d) Ixeyuan.
- 49. Shakllarning murakkabligi va nafasatlilik bilan ajralib turadigan yapon bog'ining turi:
 - a) saroy;
 - b) ibodatxona;
 - c) choy marosimi bog'i;

d) turar-joy binosi yaqinidagi bog'.

50. Yapon bog'ining xarakterli xususiyatlari:

a) yorqin ranglar emas, balki ko'p miqdorda doimiy yashil o'simliklardan foydalanish, yumaloq shakllarning ustunligi;

b) ko'plab gulzorlardan, yorqin ranglardan, turli xil shakllardan foydalanish;

c) mixborder, rokariy, alpinariylar, jonli to'siqlardan foydalanish; tabiiy muhitdagi minimal o'zgarishlar;

d) qat'iy geometriya; tekis maydon; gulzorlar va topiar figuralari, favvoralar va kaskadlardan foydalanish.

51. Har qanday yapon bog'ining asosi:

a) toshlar va suv;

b) gulzor va favvoralar;

c) shakllar geometriyasi;

d) mayda shakllarning ko'pligi.

52. Yapon bog'ining belgilarini ularning ma'nolariga moslang:

a) yoysimonli plitkalar; 1) uzoq umr ko'rish;

b) qarag'ay; 2) chidamlilik;

c) lotus; 3) bulut;

d) sakura; 4) donolik.

53. Choy marosimi bog'lari paydo bo'lgan:

a) XVI asrda;

b) XV asr;

c) XII asr;

d) VIII asr.

54. Yapon bog'larida bu majburiy edi:

a) sun'iy ko'l va orol;

b) favvora;

c) suhbatgoh;

d) guldonlar.

55. Yaponiyadagi bog'lar tufayli imperator saroylarida quyidagilar paydo bo'ldi:

a) fransuz;

b) monastir;

c) Yaponiya saroylari va qurg'on bog'lari;

d) vertikal bog'lar.

56. Birinchi yapon uslubidagi bog'larning shakllanish davri:

a) Dzedo;

b) Heyan;

c) Amidlar;

d) Sidolar.

9. Kompozitsiya quyidagicha toshlardan iborat bo'lishi kerak:

- a) beshta;
 - b) o'nta;
 - c) noaniq son;
 - d) aniq son.
57. Qumga qo'llaniladigan rasm:
- a) geometrik shakllar;
 - b) ierogliflar;
 - c) to'lqinlar.
58. Tosh kompozitsiyalari bo'ysunadigan standartlar:
- a) Konfutsiylik;
 - b) Dzen-buddizm;
 - c) Xristianlik;
 - d) Buddizm.
59. Tosh bog'lari funksional jihatdan quydagi maqsadga mo'ljallangan:
- a) meditatsiya uchun;
 - b) choy ichish marosimlari uchun;
 - c) diniy xizmatlar uchun;
 - d) tafakkur uchun.
60. Yaponiyada monastir bog'i sifatida tasniflanmagan bog':
- a) Koraku-En;
 - b) Tofuku-dzi;
 - c) Rean-dzi;
 - d) Daytoku-dzi.
61. Yapon bog'ini tashkil etishning asosiy tamoyillari quyidagicha shakllangan:
- a) tartibsizlik va assimetriya bo'yicha;
 - b) qat'iylik va izchillik;
 - c) cheklanish va simmetriya;
 - d) yuqoridagilarning hech biri.
62. Nazariyachilar bog'ning ikkita asosiy turini ajratib ko'rsatadilar:
- a) Tsukiyama va Xiraniva;
 - b) Kenroku-en va Kayraku-en;
 - c) Kinsaku Nakane va Mankisi Arai;
 - d) Koriyama va Ivaki.
63. Yaponiyada bog'larning paydo bo'lishi va rivojlanishida bir necha bosqichlarni ajratish mumkin. Ortiqcha javobni toping?
- a) Nara davri;
 - b) Heyan davri;
 - c) Moribana;
 - d) Makoto Xagivara.

64. Feodal Yaponiyadagi tipik bog'lar quyidagilar uchun mos emas edi:

- a) zodagonlar saroylarida;
- b) ibodatxonalar;
- c) monastirlar;
- d) turar-joy binolari.

65. Bog'larning monastir turlarining asosiy maqsadi:

- a) o'yin-kulgi;
- b) sukunat;
- c) utilitarizm;
- d) muloqat;
- e) tafakkur.

66. Barcha monastir bog'larida keng tarqalgan daraxtlar:

- a) mevali daraxtlar;
- b) bargli daraxtlar;
- c) ignabargli daraxtlar.

67. Orol monastiri bu:

- a) pravoslav ayollar monastiri;
- b) pravoslav erkaklar monastiri;
- c) tashrif buyuruvchilarsiz monastir.

68. Monastir bog'ining asosiy atributi:

- a) olma daraxti;
- b) qo'ziqorinli o'tloq;
- c) siren.

69. Monastir bog'larining asosiy xususiyati:

- a) faollik;
- b) foydasizlik;
- c) yolg'izlik.

70. Monastir bog'lari orasida Sent-Gallen bog'i ayniqsa mashhur edi:

- a) Shvetsiyada;
- b) Shveytsariya;
- c) Bolgariyada.

71. Monastir bog'ining markazidagi daraxt hayot daraxtini anglatar edi:

- a) uzum;
- b) o'rik;
- c) apelsin.

72. Monastir hovlisi odatda... shaklda bo'lgan:

- a) kvadrat;
- b) oval;
- c) ko'pburchak.

73. Monastir bog'ida ... iymon pokligi va bitmas-tuganmas inoyat ramzi edi:

- a) daraxtlar;
- b) favvora;
- c) dorivor o'simliklar.

74. Aptekar bog'i bu:

a) xushbo'y o'tlar bilan klumbalarga bo'lingan devor bilan o'ralgan joy;

- b) ignabargli daraxtlar bilan o'ralgan maydon;
- c) mevali daraxtlar bilan o'ralgan maydon.

75. Apteka bog'ini yaratish uchun ishlatiladigan o'simliklar:

- a) myatlikli maysa, dala o'tlog'i, ovsyantsa o'ti;
- b) lavanda, rozmarin, yalpiz(myata);
- c) gladiolus, georin(kartoshkagul), tsinniya.

76. Monastirdagi bog' quyidagi qismlarga bo'lingan:

- a) 4 qismga;
- b) 8;
- 2 da.

77. O'rta asrlarda bog'-park qurilishining asosiy obyektlari... bo'lgan.

- a) ustunlar;
- b) labirint;
- c) favvora.

78. O'rta asrlardagi monastirlarda manzarali o'simliklar deya nomlangan yopiq hovlilarda o'stirilgan:

- a) kluatr;
- b) palisadnik.

79. O'rta asrlar uchun quyidagilar xarakterlidir:

- a) ibodatxonalar, saroylar, turar-joy binolaridagi bog'lar;
- b) falsafiy bog'lar;
- c) monastir bog'lari, qal'alardagi bog'lar.

80. O'rta asrlarning ikkita asosiy uslubi:

- a) Roman va gotika;
- b) manzara;
- c) rasmiy.

81. O'rta asrlarga xos me'moriy shakl:

- a) parterlar;
- b) labirintlar;
- c) bosketlar;
- d) miksborderlar.

82. O'rta asrlarda bog'lari paydo bo'la boshladi:

- a) qirollik saroylari;
- b) monastirlar;

c) dehqon tomorqa;

d) boshqa variant.

83. O'rta asrlar uchun xarakterli gul ekinlari quydagilardir:

a) atirgul;

b) astra;

c) chinnigullar;

d) liliya;

e) margaritka;

f) iris.

84. Monastir majmuasining majburiy komponenti bu:

a) aptekar tomorqa;

b) miksborder;

c) jannat hovlisi;

85. Botanika bog'i xarakteriga ega bo'lgan birinchi ixtisoslashtirilgan bog'... Venetsiyada paydo bo'lgan:

a) 1406 yilda;

c) 1333 yilda;

b) 1257 yilda;

d) 1309 yilda.

86. O'rta asrlardagi apelsin bog'lari ... joylashgan:

a) Frantsiyada;

b) Angliyada;

c) Ispaniyada;

d) Italiyada.

87. Granadadagi Algambra qasrining rangi quyidagicha bo'lgan:

a) binafsha;

b) yashil;

c) qizil;

d) oq.

88. Izmoilov bog'lari paydo bo'ldi:

a) XVII -asr boshlarida;

b) XVII -asr o'rtalari;

c) XVII asr oxiri;

d) 18-asr boshlari.

89. Muntazamlik g'oyasi eng jadal rivojlanishni ... oldi:

a) Moskvada;

b) Sankt-Peterburg;

c) Novgorod;

d) Pskov.

90. Ansambllar rus klassitsizmining ... romantik yo'nalishiga tegishli:

- a) Tsarskoy Selo;
- b) Strelniy;
- c) Gatchina;
- d) Petergof.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 23.11.2023 yildagi PF-199-son. Respublikada yashillik darajasini yanada oshirish, "Yashil makon" umummilliy loyihasini izchil amalga oshirish orqali ekologik barqarorlikni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risidagi farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri A. Aripov. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori, 17.08.2018 yildagi 671-son. Istirohat bog'lari va yashil zonalarini tashkil etish metodologiyasi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqidagi qarori.
3. A.S. Uralov, K.D. Raximov. Sharq mamlakatlarining bog'-park san'ati. O'quv qo'llanma. –Samarqand, 2012.
4. A.S. Uralov. L.A. Adilova. Landshaft arxitekturasini. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent-2014.
5. Н.В. Кригер, Н. В. Фомина. Садово-парковое искусство. Учебное пособие. Красноярск 2021– 376 с.
6. О.Б. Сокольская. История садово-паркового искусства: краткий курс лекций для студентов I-2 курсов направления подготовки 35.03.10 «Ландшафтная архитектура» /ФГБОУ ВО Саратовский ГАУ. – Саратов, 2016. – 178 с.
7. Ландшафтный дизайн по-голландски. – Москва: Эксмо, 2022. – 473 с.
8. Г.А. Потаев. Искусство ландшафтной архитектуры и дизайна.– Москва: Инфра-М, 2022. – 427 с.
9. U.N. Karimov. Landshaft loyihalash. O'quv qo'llanma. Polsha, Varshava – 2024. 226-s.
10. S.Ü. Önder. Peyzaj san'ati tarixi.Qishloq xo'jaligi fakulteti Peyzaj arxitekturasini bo'limi. Ma'ruza matnlari, Konya 2013.

Qo'shimcha adabiyotlar

11. В.Ф. Гостев, Н.Н. Юскевич. Проектирование садов и парков. – Санкт-Петербург: Лань, 2012. – 234 с.
12. В.В. Дормидонтова. История садово-парковых стилей. – Москва, 2003. – 208 с.
13. М.Е. Игнатъева. Сады старого и нового мира. Путешествие ландшафтного архитектора. – Санкт-Петербург: Искусство – СПб, 2011. – 446 с.
14. В.Я. Курбатов. Всеобщая история ландшафтного искусства. Сады и парки мира. – Москва: Эксмо, 2007. – 736 с.
15. М.В. Половникова, Р.Р. Исяннюлова. Основы садово-паркового искусства. – Саратов: Ай Пи Ар Медиа, 2020. – 118 с.

16. А.Б. Романова, М.Ф. Решетнёва. Садово-парковые объекты мира. Западная Европа. Красноярск: Сибирский государственный университет науки и технологий имени академика, 2019. – 96 с.
17. О.Б. Сокольская. Садово-парковое искусство. Формирование и развитие. – Москва: Лань, 2021. – 552 с.
18. В.В. Mustayev. Bog‘ - park san‘ati. O‘quv qo‘llanma. – Polsha, Varshava, 2024. – 95 b.
19. Mosser M., Teyssot G. The Architecture of Western Gardens. – Cambrige, USA, 1991. -543 r.
20. Tobey G.B. A History of landscape Achitecture. - Sidney.: Published August 1973 by Elsevier Publishing Company.1980. -305 r.

Foydalanilgan axborot resurslari:

21. <https://lex.uz/ru/docs/-6673808>
22. <https://lex.uz/docs/-3871228?ONDATE=22.07.2023%2000>
23. <https://studfile.net/preview/9725777/page:8/>
24. <https://dzen.ru/a/XgxyhwbMRgCv7he8>

Darslik

Karimov Ulug‘bek Nurmamatovich
Mustayev Bahrom Bahodirovich

**BOG‘-PARK VA LANDSHAFT SAN‘ATI
TARIXI**

Subscribe to print 9/02/2025. Format 60×90/16.
Edition of 300 copies.

Printed by “iScience” Sp. z o. o.
Warsaw, Poland

08-444, str. Grzybowska, 87
info@sciencecentrum.pl, <https://sciencecentrum.pl>

ISBN 978-83-68188-16-5

9 788368 188165